HISTORISCHE Beschrijvinghe der seer wijt beroemde Coop-stadt AMSTERDAM.

Waer inne benevens de eerste beginselen ende opcomsten der stadt/verscheyde Privilegien / Ordonnantien / ende andere ghedenckweerdighe gheschiedenissen/met het ghene de nieuwe vergrootinghen der stadt/als oock de handel ende verre reysen ende de politie betreffende is/tot desen teghenwoordighen tijt/nae het vervolch der jaeren/verhaelt werdt.

Eerst int Latijn ghestelt ende beschreven

Door

IOH. ISACIVM PONTANVM.

Ende by den selven oock naderhandt neerstich oversien ende op veel plaetsen vermeerdert ende verbetert.

Ende nu wt des Autheurs laetste Copije in Nederduyts overgheset

Door PETRVM MONTANVM.

Alles met Copere Figuren afghebeelt ende verciert.

TOT AMSTERDAM,

Ghedruckt by IUDOCUM HONDIUM, woonende inde Calver-straet inden Wackeren Hont. ANNO 1614.

Met Privilegie.

Extract wt het *Privilegie*.

DIe STATEN *Generael der Vereenichde Nederlanden, hebben gheconsenteert ende gheoctroyeert* IOHANNI ISACIO-PONTANO *der Medecijnen* Doctori *ende* Professori Philosophiæ *tot HarderWijck, om voor den tijt van ses Iaeren te laten Drucken, ende Wt het Latijn te laten Translateren, seker Boeck by hem beschreven ende ghemaeckt, gheintituleert* Rerum & urbis Amstelodamensium Historia, *verbiedende allen ende een yeghelijcken der inghesetenen vande Vereenichde Nederlanden het voorschreven* Boeck *in eenighe tale ofte sprake int gheheele ofte ten deele nae te Drucken, ofte doen Drucken, oft elders naeghedruckt inde selve te brenghen, om te vercoopen of te distribueren, by verbeurte van sulcke nae-ghedruckte* Exemplaria, *ende daer en boven de somme van hondert ponden van* XL *grooten, ghelijck Wijders int Originele begrepen is. Ghedaen ter vergaderinge vande Hoochghemelte Heeren* STATEN *Generael. In S'Graven-Haghe den xxvj Octobris 1611. ende Was onderteeckent* Sticke.

Ende onder stont

Ter Ordonnantie vande voorsz.
Heeren Staten Generael.

C. *Aerssens.*

ERENTFESTEN, ACHTBAEREN, WYSEN, ENDE SEER VOORSIENIGHEN HEEREN, MYN HEEREN DE SCHOVT, BVRGHEMEESTEREN, SCHEPENEN ende RADE der seer wijtberoemde Coop-Stadt AMSTERDAM.

INDIEN sulcke neersticheyt, seer Wijse voorsienige HEEREN, als eertijts by de oude, ende voornamelick by de *Romeynen*, gepleeght is, niet alleen in het overwinnen ende onder hare ghewelt te brengen, maer oock int beschrijven ende tot de gheheugenisse der nacomelinghen te verbreyden Landen ende Volcken, ooc by de nacomende geweest ware in het aenteeckenen der veranderingen van hare saken ende landen, ende die met de voorgaende vlijtich te verghelijcken; Wy souden sonder twijfel hebben, ende ons souden bekent zijn die plaetsen, Meyren, Rivieren, eñ andere sulcke dinghen van onse Landen, de welcke wy nu, wt de schriften der ouden ghetoghen, alleen als door een duyster wolcke, eñ niet in haer ware ghestalte, moghen aenschouwen. Want de lanckheyt des tijts, als oock het verloop der Revieren, ende de vloeden vande groote Zee, hebben seer vele dinghen te niete ghedaen ende verandert; soo dat wesende de grondt van HOLLANT voornamentlick, daer ic van spreke, broeckich ende leegh, dicwils geheele landen wech genomen, ende in hare plaetse Revieren ende Zeen ghestelt zijn. TACITVS ende PLINIVS vermelden wel van seer groote wateré inde Zuyder Zee, op dat ick nu van die alleen spreke, maer ontrent het Vlie ende niet nae het Zuydé, maer nae het Noordé, daer hem de Isel in de Noortzee wtschiet; ghemerct sy daer by voeghen dat de selvige Meyren van de Scheeps vloten der Romeynen, namelick van *Drusus* eñ *Germanicus*, nae

den Eems eñ Weſer varende,beſeylt zijn geweeſt. Maer dat die wateré, oft veel eer die Zee, welcke binnen waerts naer het Zuyden ſtrećt,doen niet bekent en is geweeſt,jae daer na ten meeſten deele geworden,can wt de ſelve *Plinius*,behalven wt andere,verſtaen werden: want men van die ſeven verſcheyden volcken die *Plinius* tuſſchen het Vlie ende de Maſe ſtelt, nauwelicx dry oft vier ten hoochſten,heden ten dage noemen can. Nochtans ſoo wy de inlantſche Cronijcken onderſoecken, werdt hier alles onder een vermenght, duyſter ende fabuleux bevonden, ten ware dat eenige aenteyckeninge van verloopene jaren, ons als dwalende tot de waerheyt mochten leyden. Inſgelijcken indien wy nu inſien de memorien eñ jaerboecken onſer naebueren,ſoo connen wy afnemen dat eerſt *Staveren* in Vrieſlant de reede geweeſt is van die ſchepen,de welcke de Noort eñ Ooſterſche Zee bezeylden; eñ dat niet lange daer nae,het ſelve lot ende geluck op Campen,een ſtadt van Overyſel, ghevallen is: eñ eyndelick de oeveren der Zuyder Zee verdwijnende eñ daghelicx de zee haer vermeerende,is men tot de binnenſte deelen gecomé: Alwaer nu V.E.Stadt van AMSTERDAM met eenen wijden ſchoot haer tot den Coophandel der gantſcher Werelt opent. Welcke ende andere dierghelicke dingen,hoe wel datſe hier en daer wt de Cronijcken blijcken, ſoo iſſer nochtans qualic eenen duyſteren ſpoor vandé oudtſten tijt, ende wat de ouden gheſchreven hebben, hier van te vernemen. Dewijle dan nu twee Cronijck-ſchrijvers, van Amſterdam geboortich, ende noyt te vooren wtgegeven in onſe handen geluckich gecomen waren, welcke beyde nauwer hier op gelet hebben; ende den eenen oock, over hondert jaeren, de gheſchiedeniſſen ende beginſelen van uwe E. Stadt gepoocht heeft nader te onderſoecken ende den naecomelingen eenich licht ende onderricht te geven, ſoo hebbe ic gemerćt dat my de occaſie ende geleghentheydt gegeven was (eenige voorneemen vrienden my ooc hier toe aenporrende) dat ic de geſchiedeniſſen van V. E. Stadt van de eerſte op-compſte, voor ſoo vele mijne ordinariſſe arbeydt heeft connen lijden, tot onſe tijden allenskens ſoude brengé. *Marcus Tullius* ſeyt dat de boecken van *Varro*, die hy by zijn levé vande groote Stadt *Rome* geſchreven hadde, de Romeynen ſelfs,als wtheemſche ende in haer vaderlant dwalende,weder thuys gebracht hebben,op dat zy ſouden mogen vernemen,wie ende van waer zy waren. Ic inſgelicx hebbe beyde die Autheuren,daer van geſeyt is,als voorgangers, ende den eenen voornamelic in plaetſe van een Leydtſman gebruyćt, die my, voornamelic in ſaken verre van onſe tijden verſcheydé, te rechte geſtuert heeft. Alhoe wel ons daer nae een andere eñ geen mindere ſwaricheyt voorghevallen is, in het overſien ende verſamelen dier dingen,welcke weynighe jaeren daer nae met veranderinghe der tijden een nieuwe gheſtalte ende cieraet den gantſchen ſtede aengebracht hebben. Want ſo wy de gantſche gelegentheyt der Stadt wat nauwe inſien, ſoo werdt bevonden,datſe eenichſins tot drie verſcheyden tijden, ſoo int

beginſel

beginsel des tweeden boecks is verthoont, gerefereert eñ heen gebracht can werden. Want nae dat de Heerschappie der Heeren van Amstel op't Graefschap ghecomen was, soo hebben de Borgers onder haer ghebiet by nae twee hondert jaren lancduerich ende op verscheyden wijse geworstelt: ende daer nae onder de Borgoensche Princen staende eerst begonnen recht toe te nemen, ende seer grootẽ aenwas te crijgen, vermeerderende dagelicx van alle canten, de handelingen met de vreemde ende wtheemsche. Soo dat by na in de tijt van hondert jaren, alhoewel daer eenige duystere vvolcken nu en dan tusschen quamen, dese eerste beginselen van voorspoet, voleyndicht zijn. Ende niet lange daer na in dese onse eeuwe, welcke niet meer als ontrent den tijt van vierendertich jaeren begrijpt, zijn soo vele wercken ende daden t'huys ende buyten wtgherecht, dat indien yemant de gheschiedenissen ende grootheydt der stadt daerentusschen opgewassen, met de jaren wilde vergheli jcken, soude vvel hondert jaeren meer rekenen. Want beneffens dat binnen soo corten tijt de palen der stadt meermaels wtgheleydt zijn, groote eñ schoone gestichten gestelt, de Kercke ende Politie verbetert, de Gasthuysen vermaeckt, ende nieuwe Wetten ende Magistraten als sekere *ædiles* ofte opsienders der seden ende gemeyne discipline geordineert, ende ten lesten de Cloosters tot een ander ende bequamer gebruyc verkeert; Soo is ooc dit daer bygecomen, dat de handelingen te vooren onbekent onder V.E. beleydt eerst aenghevangen, ende de tochten ende ondervindinghe van nieuwe wegen na China ende de Molucken te openen voorghenomen zijn geweest, hebbende ten lesten V.E. Burghers den rechten ende ghewoonlicken wech door de Atlantische Zee na Oost-Indien ghevaeren, ende met de inwoonders ende Coninghen der selver landen sulcke contracten ende verbanden aenghevanghen, ende door continuele ende gheduerighe voorspoedicheyt bevesticht, de welcke nu strecken niet alleen tot groote nutticheyt der vereenichde landen: maer hebben ooc den seer machtighen Monarch van Spangien, om de oorloge, die by de veertich jaren teghen hem op het hoochste aen beyde zijden ghevoert is, in een onversienighe Treves te veranderen, ende andere raet te soecken, occasie ende oorsaeck onder anderen ghegheven. Maer dese ende andere dinghen sullen claerder wt dit ons werck, elck op zijn plaetse nae het vervolch der jaeren ghestelt zijnde, moghen verstaen werden. Waer in wy oock dit ons bevlijticht hebben, het welck *Augustinus* onder anderen betuycht, dat oock *Marcus Terentius Varro* in een gelijc argument ofte werc, daer wy boven ooc van vermelt hebben, namelic in zijn historie van de machtige stadt van Roomen, ingesien eñ besorcht heeft, dat wy niet alleen de verhaelde geschiedenissen eenvoudelick beschrijven, maer oock de beginselen ende voornementlick de oorsaecken, soo wel in Kerckelicke als Wereltlicke saken, het oordeel ende de censure van anderen souden voorstellen. Waer wt ons dicwils milde eñ overvloedige ghele-

ruwyne van Carthago, soude, devvijle hy hem hier over beraet, eñ eer de aenslaghen van sulcken ghevvichte ter handt ghenomen vverden, eenen tijt lanck hem in stilte ende in de hooghe Scholen ghehouden hebben, bruyckende, op de maniere der Griecken, den mantel ende de pantoffels; ende is alsoo daer nae veel vvackerder aen die van Carthago ghevallen. Want ghelijck een der ouden vvel seyt, *de jeuchdighe ende dappere gemoeden hoe zy meer vertrecks nemen, hoe zy ernstelicker daer nae de saecke angrijpen.*

Op dat ic dan besluyte, V. E. siet ooc hier wt wel, wat my om dit werc, welck ick volghende de voetstappen der Autheuren daer boven van ghe-seyt is, begonnen hadde, voorts bevveecht heeft te voltrecken ende tot desen tijt toe te brenghen, dan alleene de verwonderinghe van dese eñ soodanighe wercken. Ende om dat dese de uwe zijn ende V. E. stadt, in de welcke ick van joncx af opghetoghen ben, wien soude ick anders als V. E. ende in V. E. bescherminghe de historien ende de memorien der selver saken behooren toe te draghen? Houdt dan dit als een sekere ghetuyghenisse van mijnen goeden wille ende dienst, soo wel teghen V. E. als V. E. Republijcke, ende houdet als een beginsel van noch een grooter werck, indien die dinghen eenmael, nu met hare mercken afghepaelt, tot de oude limiten der stadt, daghelicx in handel ende wandel noch toenemende, gheheelick daer by comen: ghelijc alreede in dese corte tijt te sien is. Want het nu ontrent drie jaren zijn als V. E. dit werck in de Latijnsche sprake eerstmael toegheeyghent werde: wat daerentusschen soo in wtnemende ordinantië der stede Politie betreffende, als in gebouwen ende int wtlegghen der Wallen aenghewassen is, can eensdeels ooc wt dit teghenwoordich werck, t'welcke nu int Nederduytsch ghebracht, ende op veel plaetsen nae gheleghentheyt vermeert ende verbetert is, gespeurt werden. Sal dan V. E. ghelieven het selve nae V. E. gewoonlicke goedertierenheyt ten goede te ontfangen. Bidde daerneffens den almoghenden Godt, door wiens seghen V. E. stadt tot desen tegenwoordigen stant opghewasschen is, den selven voorts in zijnen heylighen hoede eñ bescherminge te nemen, ende V. E. in lanckduerighe ghesontheyt ende ghelucksalighe regeringhe te bewaren. Wt Harderwijck, Den 1 Iunij, Anno 1614.

V. E. gants dienst-vvillighen

IOHANNES ISACIVS PONTANVS

Medic. & Philosoph. Professor.

HISTORISCHE Beschrijvinge vande seer wijt beroemde Coopstadt AMSTERDAM.

Wesende een verhael aller geschiedenissen vande eerste op-comste der selver Stadt, tot desen teghenwoordighen tijdt toe.

Het eerste Boeck.

Dat eerste Capittel.

Illende beschrijven de zeer vermaerde coopstadt van Hollandt/ Amstelredam/ zal wel eñ ordentlic doen/ soo ick eerst den oorspronc van den name van Holland selve / tot noch toe door menigherley doolweghen van opinien ingewickelt / als van de wieghe selve ende den eersten dach der gheboorten te kennen ghevē. Want dat den naeme van Hollandt nieuwe is/eñ ongehoort voor den tijt der Graeven/can niemant die in het lesen der Historien / een weynich geverseert is / onbekēt zijn. Want dat het doen/ten tijde der Graeven/segghe ick / door de mildicheyt der Coninghen van Vranckrijc van de reste van het lichaē van Batavia /het welcke een deel van Gelderland is/afghescheyden / eñ als een deelken van groot Austrasia mildelick ghegheven is geweest aen Diderick de eerste is opēbaer/ met dese conditie/dat hy t'landt van de invallen der vyanden ende voornaemelic der zeerovers van alle zijden vry houden soude. Waer wt beneffens dien algemeynen naē/ onder het woordt Austrasia dan schuylende/ bevinde ick dat Hermannus Contractus die voor vijf hondert ende sestich jaeren vermaert is gheweest/met een besondere noeminghe onder den naeme van Vlaerdingen Holland begrepen heeft; want hy Diderick den vierden Grave van dien name Marckgraeve van Vlaerdinghen noemt. Ende wederom Vlaer dingen selve/item Rhijnsburg zijn verstaen geweest by den schrijvers van dien tijt steden van Vrieslant / te zijn / niet het minste ghewach van Holland makēde. Want oock Adamus Bremensis gheeft uytdruckelick te kennen / dat Nortwijck een Dorp van Vriesland; ende de Rhijn-Chronijcke dat Holland selve een deel van Vriesland ghewees is. Hier uyt zijn verscheyden gedichtselen ende geraedingen van de occasie ende rechten oorspronck van den naeme van Holland ghereesen/de eene dit/de andere dat / andere insghelijcx wat anders vastelick voorgevende. Welckers opinien my dunckt dat ick bequaemelick can reducerē voornaemelick tot twee hooftstucken. Ick bevinde dat de eerste vast blijvē by de bloote aenmerckinghe des naems; De andere de sake hoogher aenvanghende ontleenen de bevestinghe van haer segghen van de Historien. Die op den oorspronc van het woort sien meynen dat het Hoyland, oft Holtland, van Hoy, ende Holt, dat is te seggen Hout, ghenoemt sy. Ende die bringhen by dese redene/dat den grondt van Holland eygent-

lic om koeyen eñ kudden van groote beestẽ te weyden bequaem is/soo wel om de leege gheleghentheyt des aertrijcx; als het seer vruchtbaer ghewas van hop; nademael de hooghe ackers tot het sapen geeygent worden. Maer dese die liever hebbẽ dat het van Holt ghenoemt sy/segghen dat het hier eertijts al seer grouwelick is ghewe eest eñ vol van bosschagien. Maer die eerste / hoe wel sy niet en schijnen by te brenghen dinghen die van de waerheyt vreemdt syn/soo vele belangt de vruchtbaerheyt van hop/nochtans hoe sullen sy de deflexie des oorspronex den geleerden connen bewijsen? Alsoo oock die merckinghe van Holt ende bosschagien soude die niet met rechte te hardt ende te grof schijnen voornaemelick den suyveren oorẽ? op dat ick naerlate te seggen / datter weynige plaetsen in dat deel van Holland/ het welcke eyghentlick Holland moet ghenoemt syn / overich syn/in de welcke men voor seker soude connen segghen dat soodanighe foreesten ende bosschagien hier voortijts gheweest syn. Want die bosschelkens die noch heden ten daeghe te sien syn by den Haghe ende elders / in de Hooghe plaetsen des Eylants / voornaemelick nae de Zeeduynen/souden veel eer omme stooten / als bevestighen soodanighe opinie; dewyle men die alsoo woudẽ eñ bosschen noemẽ mach/ als een Naenken / een Reuse ofte Atlas. Beter soude my aenstaen het ghevoelen der ghener die den oorspront van dit woort nemen van de holheyt ende vochticheyt des gronts/nae dien het allen bekent is dat het aertrijck des lants niet vast en is / maer broeckachtich; ende daeverende op het stooten der voeten / ende lichtelick wijckende. Waer uyt oock het spreeckwoort ghesprotẽ is/Holland Bollandt. Eñ dat vinde ick goet te verclaeren ende te bevestighen / met de schoone ghetuyghenisse van den seer ouden Autheur/die by nae voor duysent ende dry hõdert jaerẽ Maximiano Herculeo eẽ Loforatie gesept heeft; de welcke doen van Batavien int gheheele alsoo ghesproken heeft;
'Al hoe wel dat Landtschap verovert ende
'ghesuyvert door uwe voortreffelijcke tochten Cesar / door het welcke met cromme
'loopen de Wael tusschen beyden passeert/
'eñ het welcke dẽ Rhijn met syn afscheyd
'omhelst/en is (op dat ick het waege te segghen) geen Landt, het is alsoo gansch door
'nat vol zijnde van wateren / dat het niet
'alleene daer het opentlick broeckich is/
'wijckt als yemant daer op steunt / ende
'ghedruckt synde de voetstappen nae-laet/
'maer oock daer het een weynich vaster
'schijnt te wesen / alsmen met den voeten
'daer op stampt / davert / soo dat het bewecht synde van vre ghetuycht dat het
't'ghewichte ghevoelt / gelijckt inder waer.
'heyt is / het swemt op de wateren als on-
'der ligghende ende hanghende dreunt het
'wyd en syd: soo dat met rechte yemant
'soude moghen segghen / dat men op sulcke plaetse de Crijschknechten soude oeffenen ten strijde te water. Ende voor hem Tacitus in het vierde boec zijnder Historien. Den Rhijn overgoten door de vlietinghe vanden Herft, ende vele reghens, heeft het broeckighe ende leeghe Eyland der Bataviers inder ghedaente van een staende water vervult.

Nu die den oorspronck deses naems van de Historie aenvanghen / houden voor vast ende seker dat Holland zy een colonie der Gotthen ende Denen/als ooc Zeeland. Ende tot dien eynde brenghen sy seer vele voort wt Halicarnassæo van de wijse van colonien in andere landẽ te leydẽ; Dat meer is / voeghen daer ooc by / dat de ghene die geordineert worden om colonien te stellen/ verandert hebbende van haere woonplaetse/ghemeynlick pleghen plaetsen haere ouden wooninghen gelijc zijnde te verkiesen/ om die namen te gheven / ende met woorden haeres vaderlants/ die sy gewent zijn/ de Rivieren/Sloten/Steden/Vlecken eñ Dorpen te vercieren. Ende alsoo willen Nannius eñ Iunius, dat eertijts de Normannen door geen ander oorsake beweecht zijn geweest/dat sy namelic verlaten hebbende met hare medegesellen Oland eñ Zeeland (vermaerde Eylanden inde Oost-zee / met den selven name noch tot den huydighen daghe seer vernaemt) ende varende / met haere Vlote ingenomẽ hebben de landẽ der Bataviers eñ Zeelanders/ende de selve de namen der Eylandẽ Oland ende Zeeland/ die sy verlaten hadden / als zijnde nieuwe colonien / ghegeven hebben. Welcke opinie nochtans/hoe waerachtich die zy / hier wt blijcken sal. Want ten eersten/soo wy den oorspronck besien/ende den aerdt van beyde dese woorden/verre wat anders sal zijn Oland; ende wat anders Holland. Want Oland wort ghenoemt by den Denen van het woordeken Oe, het welcke by haer beteeckent een Eyland: ghelijck oock het selve eertijts by onsen voor-ouders is ghenoemt gheweest Eil, van Ydel ende Oede, door de welcke onbewoonde plaetsen beteeckent wierden. Oland dan sal niet over eẽ comẽ met Holland/ al hoe wel wy/t welc Junius pooght/het teeckẽ vã aspiratie daer by voeghen. Want het ghenoemt wort

Oeland, oft/gelijc de Denen selve noch hedensdaechs door de letter O, met eē streepken daer door pleghen te schrijven ende te prononceren Oland. Ten anderen het is waerachtigher dat dese Roovers niet wt dit Oeland welc een cleyn ende byna onbewoont Eylant is van de Oostzee/maer wt het naerder gheleghen Noorweghen eñ Denemarc voornamelic ghecomen zijn. Waer van sy ooc niet Olanders, maer Normannen ghenoemt zijn ghewéest. Van welcken haren naeme zy een seer claren eewigen voetstap in het deel van Vrancrijc aen de Zee gheleghen/ingedruct ghelaten hebben. Eñ soo yemant die saken ende Zee-tochten der Noorderſche volcken wat nauwe insiet/ hy sal voornamelic dry verscheydē tijden der selver vinden/ende in die dry tijden/ooc dry verscheyden naemen der selver; maer nergens Oland oft Olanders genoemt. Want als zy onder het beleydt van Engistus eñ Horsa in Britanniē/als tot hulpe van Vortigernus teghen de Schotten ende Picten/ ontrent den jaere CCCC XLIX geroepen werdē/hebben zy de namen van Saxensche Angili eñ van Iuten ghehadt. Vande welcke de Iuten noch heden ten dage haeren name in Denemarc behouden. Daer na/meer als vijftich jaer/zijn de selve bekent Gregorio Turonensi, onder den Name van Denen, de welcke seyt dat Chochiachus de Coninck der Denen met een stercke vlote van zijne lantslieden de Zeecosten der Franchoysen zeer ghequollen heeft/ int jaer vijfhondert en sesthien. Ende ten lesten van dien tijt af is by den Autheuren een langh stilswijghen van de selve / by na dry hondert jaer. Want als voor de derde ende leste reyse haere wapenen zijn ghehoort ghewéest/ namelic ontrent het leste van de eewe van Kaerl de Groote/soo zijn zy Normannen ghenoemt ghewéest; gelijc ooc in de jaeren terstont volgende/ namelic onder Lodewijc/ ende daer na Kaerl: op welcken tijt ic ooc bevinde dat de woorden Denen ende Danemarck wederom in het ghebruyt zijn aenghenomen ghewéest; maer nochtans als int voorby gaen / ende alsoo dat den Normannisschen naem altijt het voordeel ghehadt heeft. Waer wt / op het jaer acht hondert LXXXII/ Sigebert alsoo spreect: De Normannen, by haer ghevoecht hebbende de Denen, doorloopende Vrancrijck ende Loreynen &c. Item Regino op het jaer acht hondert vier en tachentich: In het selve jaer de Normannen, die in Kinheim wt Danemarck ghecomen waren, met consent van Godefredus, varen den Rhijn op. Welcke dingen alſo zijnde/ met wat redene/ic bidde u/ sal connen ghesept worden dat Holland den naem ghecreghen heeft van Oland / van eenich Noorder lant/ oft volck/ van het welcke in de Historien van die tijden nerghens vermaen ghedaen wort? Ende van gelijcken ontdect oock de lichticheyt van dit argument/de rekeninghe des tijts/in den welcken voornaemelic de Zeecostē van Holland by de selve Normannen aenghetast zijn geweest/wat neerstelic overrekent. Want Junins wil dat dit gebeurt zy in het jaer 837/ als Wijc te Duerstede van haer met vier ende zweert vernielt/ende den Vriesen tribuyt opgheleyt is ghewéest. Maer nu lange te vooren/dat is ettelicke jaeren/in eenē sekeren ouden brief van goederen eñ erfven aen de Kercke van Wtrecht ghegeven/ vint ghy bescheydelic /het woort van Holland, als van een Dorp. Waeromme ooc Willhelmus Heda/eertijts Proost tot Arnhem/een man/nae dat die eeuwe was/wel gheleert/ heeft desen Brief/ daer ic terstont van ghesproken hebbe/gestelt in zijne Commentarien van de saken van die van Wtrecht/die nu oock onlancx in Druck zijn wt ghegheven: ende heeft ooc niet naer ghelaten dese wtlegginghe des oorsproncx van Holland onder andere/terstont in de Voor-reden sijnes boecx te verhalen. Daerenboven ooc Marcellinus/die het levē van S. Swibert als Medegheselle van de reyse des zelven Swibert/beschreven heeft/ vermaent somtijts van Holland. Ende Swibertus is vernaemt ghewéest int jaer ses hondert ses entnegētich/als ooc niet selfs de name der Normannen noch ergens en was ghehoort gewéest. Maer veel licht soude yemant mogen verwerpen het getuygenisse van Marcellinus / maer wie soude durfven verwerpen dien brief by Heda? Derhalven zyn bedroghen / alle de ghene die meynen dat den name van Holland/oft van Oland/eē Eyland der Oostzee; oft van die Noorderſche ghesproten zy;oft dat het eerst ten tijde van haere invallen begonnen zy. Ende dat den seer Edelen Douza/als van het ghevoelen van Junius (die hy anders nauwe volcht) een weynich twijffelēde ooc niet en schijnt te ontkennen soo yemant soude willen seggen/niet allene den Normannischen/maer oock den Wendischen volcken/die wy oock heden Borussen ende Pruyssenaers heeten/ toe te comen den oorspronc van dē Hollantschen naem; om dat binnē de heerschappie des selven volcx/niet verre van Elbinghen een stedeken met den naē van Holland/met het volcomen teecken van aspiratie gevonden

In het 6 boeck zijnder Chronijcken.

den woort;daer op salmen antwoorden/dat dit stedeken veel eer schijnt een colonie der Hollanders te zyn/als dit Holland van haer: het welcke ic ooc bevinde te ghetuygen het verhalen der inwoonderen aldaer ende de manieren ende de rechten selve. Ende soude niet sonder oorsake segghen dat doen het beginsel van dit Pruysche Holland ghenomen is gheweest / als de gheslachten van Amstel ende van Velsen/ om de moort van den Grave Floris / verdreven wt Holland/ ghedwonghen werden nieuwe ende verre gheleghen wooningen te soecken. Ende dit ghevoelen soude moghen bevestighen / dat te Dantzic/ooc buytē het begrijp der stadt/ door ghelijcke occasie / de Schotten eerst/ ende andere daer na met hoopen daer hare wooninghe nemende/ Schotland voort ghecomen is. Daer en boven oock in Pruyssen selve/als nu dat gantsche Hertochdom aen Albert van Brandēburg de leste der Cruysdraghers ghewoorden was / is eyndelic opghecomen om ghelijcken ghedurighen toeloop van Brandenburghers / dat stedeken met den name van Brandenburgh.

Ick soude daerom houden / behoudens het oordeel van andere / dat het Dorp Holland nu terstont uyt Heda verhaelt / de occasie ende den oorspronck des naems van Holland hier voortijts ghegheven heeft: ende dat het Dorp selve alsoo ghenoēt is gheweest by ghevalle eñ nature van den broekigen gront/soo ick ghesept hebbe / de noeminghe vanden Batavischen naem allēskens vergeten synde/ontrent den inganck des Eylants ende voornemelick den mont van dē Rhijn. Want dat Broick, Venne, Hollandt, Qoir, een dingen syn/ende eertijts by den onsen broeckighe plaetsen beteeckent hebben / ghetuycht overvloedelick Gerardus vander Schueren eertijts Cancelier van dē Hertoch van Cleve/in synē Dictionario Theutonico-Latino/de welcke / ghemaeckt int jaer M CCCC LXXVII / hy selve Theutonistā heet. Maer op wat plaetse dit Dorp Holland heden te vinden sy/soude ick niet connen seggen. Hier en tusschē can men raden/dat het tusschen Utrecht ende den Rhijn/die naer Leyden loopt/gheweest is. Want oock inden Brief van Willem de seste/de vier en twintichste in het vervolch der Graven voor twee hondert jaer eñ soo veel als daer over loopt/ghegunt den luydē van Keynerscop ende van Bylevelt van waterloopen ende Grachten indē Amstel te leydē / vinde ick bescheydelick in die plaetsen der Hollander meent, item der Hollander wech. De woorden soo die eyghentlick luyden sal ick hier by voeghen: Wy hebben de ' voornoemde goede luyden vercoft/gegunt ' ende overgegheven etc. tot haer beste oor' boor / ende profijt / van uyt den Rhijn tot ' inden Amstel / met een waterganck / die ' beginnen sal inden Rhijn / tusschen Bae' sterdam/ende Haentwijckerkae/eñ voorts ' den oudē Rhijn langs / tot aen dē Bruyn' dijck toe/ende voorts door den Bruyndijck ' der Hollander meent langs/tot Kockengen ' toe/ende voort door Kockengen achter aen ' Spenghen/byder ruyger Zuytweyde / eñ ' van daen voort door die Hollander wech, ' opstreckende door Wilnis/ende voort van ' daen/door die waner in die oude Rhijn/eñ ' alsoo voort op tot Cocebiers toe/indē Am' stel. Maer wanneer de Graven van Hol' land dien titel eerst / dat zy Graven van Holland genoemt werden / ontfangen hebben/dat vinde ic geschiet te zyn int jaer ontrent M LXXXIII, ende dat de eerste van al gheweest is Dirc de V/die hem ghescreven heeft Grave niet van Holland / maer van de Hollanders / als blijct wt den brief/ den welckē Dousa eertijts Heere vā Noordwijc wt Wilhelmo Heda in zyne Cronijcke ghestelt heeft.

Het tweede Capittel.

De gelegentheyt van het oude Batavien, ende de selve verghelecken met Holland teghenwoordich. Dat de Amstelanders eertijts de Noordersche Menapij schijnen gheweest te zijn. Waer oock sommighe andere dinghen van Holland int ghemeyn by ghevoecht zijn.

Ic achte dat ic genoech de occasie des naems van Holland te kennen hebbe ghegheven. Maer op dat het voorder blijcke/in wat deel van Holland Amsterdamme eygentlic ghelegen is/ soo moeten wy wt Plinio, Tacito ende andere de oude gheleghentheyt van Batavien herhalen/ende dē selve met de teghenwoordighe verghelijcken. Plinius beschrijft die aldus: In den Rhijn selve by hondert duysent passen in de lenghde light het seer edele Eyland der Bataviers, ende der Caninefaten ende andere In het 4 boeck cap. 15.

der

Fol. 4.

HOLLANDIAE CHOROGRAPHIA

SEPTENTRIO

MARE GERMANICUM

DE ZUYDER ZEE

TRAIECTENSIS PROVINCIA

OCCIDENS

MERIDIES

VLIELANDT

EVERLANDT

TEXEL

WIERINGEN

Inschot

De Weert

Dove balch

T Breesandt

De drooge Weert

De Meer

Franeker

Leeuwaerden

Harlingen

Bolswaert

Sneeck

Ylst

Worcum

Hindel open

Sloten

Staveren

Medenblick

Enchuysen

Vrck

Emeloort

Ens

Vollen

Geelmuyden

Campen

Hoorn

Alcmaer

Edam

Monnekendam

Marcken

Purmer

Beverwyck

Tya

Haerlem

Haerlemmer meer

Amsterdam

Muyden

Naerden

Weesp

Harderwyck

Elburg

Hatten

Amersfoort

Leyden

Hage

Delft

Gravesande

Rotterdam

Schiedam

Goude

Woerden

Vtrecht

Oudewater

Schoonhoven

Vianen

Nieupoort

Culenborg

Bueren

Leerdam

Wyck te duer stede

Rhenen

Arnhem

Nimmegen

Tiel

Asperen

Gorcum

Worcum

Bommel

Heusden

Megen

Dordrecht

Biesbosch

S.Geertruydenberg

Willemstat

Goeree

Voorn

26

27

28

52

53

der Vriesen, Cauchen, Frisiabonen, Sturien, Marsatien tusschen Helium ende Flevum, alsoo worden de monden ghenoemt, in de welcke den Rhijn wtghestort zynde aen het Noorden in meyren, aen het Westen in de Maese hem verspreyt door den middelsten mont tusschen dese beyde een cleyne gracht voor zynen name bewarende. Wt welcke woorden / claerlick afgenomen can worden / dat den Rhijn doe ter tijt dry wtganghen ghehadt heeft / den Noorderschen namelick Flevum t'welc noch heden ten daghe het merckteecken des ouden naems ongeschonden behoudende; den Westerlicken / Helium, der welckers insghelijcx claere overblyffelen syn in het slot van Bommel t'huys te Heel, item in Hille, ende Megers-hille, Zeelantsche Eylanden aen den wtganc der Masen; van de welcke wy elders breeder handelen sullen; Den derden / ende middelsten tusschen dese / den welcken eertijts de mueren van Wijc te Duerstede ghepasseert synde na Wtrecht geloopen hebbe; ende daerna Woerden ende Leyden deylende / door het Rhijnburgherlandt / ende de duynen in het midden deylende / ghevallen sy in de groote Zee. Daer en boven staet dit noch in de selve plaetse van Plinius aen te mercken / dat hy seyt dat den Rhijn aen het Noorden hem in meyren wtstort. Want dat Plinius daer den Rhijn noemt / dat wort nu van ons de Isel gheheetē / die de stadt Campen voor by loopt ende dat hy meyren noemt / dat heeten wy nu de Zuyder zee ende de riviere Tia; ghelijc wy dat ende elders; ende tzyner plaetsen wijtloopiger aenteeckenen / eñ straffen met eenē de opinie der gener; die gemeynt hebbē dat dese meyrē de Lecke; eñ dien Flevus / (die Mela een Eylant, Tacitus een Casteel noemt) de Veluwe geweest syn; dewyle de ghelegentheyt van dit Flevische Eyland te dier plaetsē geweest sy / de welcke nu een ondiepe plaetse / ende inde water-caerten / onder den naeme van out vlie ghenoemt wordt. Maer de Leck / welc eertijts een rivierken weynighe wateren wt zijne fonteyne den Rhijn treckende / gaet nu synen vader in overvloedigheyt van wateren / te boven / verstopt synde / oft door de beweginghe der Zee te rugge loopende / de enge ingangen van desen middelsten wtganc des Rhijns / ontrent de Duynen: ende dat dit niet in seer oude tijden / maer eerst voor vier hondert jaer gebeurt is / sluyten de geleerde / wt de schriften der Cronijcken.

...de af ...msten ...r Fran ...oisen.

Tacitus daer nae het selve Batavien beschrijvende / niet dry / maer te vreden synde alleenelic twee wtganghen des Rhijns verhaelt te hebben (namelick die wterste / de

...t, be- ...ffens ...nium, ...mb. ...ortensi ...het 6 ...ec der ...kē van ...recht.

Westersche ende Noordersche) verswijcht den middelsten. Maer Strabo geeft alleene te kennen den eenen van de wterste / den Westerschen namelic / nu meer bekent met den name van de Mase / ende den middelsten / naer latende den Noorderschen / den welcken eertijts Plinius eñ Tacitus Flevum, ende wy oock heden ten daghe noemen. Ick houde de oorsake te wesen / om dat dien ghegraven Rhijn van Drusus inde Isel / als noch weynich vermaert ten tijde vā Strabo is gheweest / als die zijne Geographische Commentarien / doen Augustus noch regneerde in het licht ghegheven heeft. Maer den selven Strabo ons voorgaende is dit daer-en-boven te noteren / dat hy leert dat aen beyde die wtganghen des Rhijns namelick den wtersten / Westerschen eñ middelsten / de Menapien woonen: De Menapij, seyt hy / aen beyden zijden der wtganghen bewoonen maraschen, ende leege bosschagien ende van dicke dorenachtighe stoffe: neffens dese zijn de SICAMBREN Hoochduytschen. Welcke rekeninge van Lantbeschrijvinghe voorwaer sal wtbrenghen dat niet alleene de Brabanders / de welcke woonen binnen de Schelde ende (de Mase segghe ick / den Westerschen wtganck / soo ghesept is / des Rhijns) maer oock die Amstelanders / ende in die Lantstreke de rechte Menapij geweest zijn. Want de Amstelanders (ghelijck ooc terstont claerlicker bewesen sal worden) woonen sy niet aldernaest / na het Noorden / aen den anderen cant vanden wtganck des Rhijns (den welcken wy wt Plinio den middelsten hebben geseyt te wesen / loopende tusschen Wtrecht ende Leydē / ende Strabo desen alleene voor den eenen wtersten bekent te hebben /) oock heden ten daghe? Ende voorwaer dat de Menapien oock aen dese zijde ghewoont hebben / bevesticht daer en boven het woort der Menapien noch eenichsins overgeblevē in dese plaetsen. Want der Hollanders Meent is in dese contreye / soo ick het terstont ghestelt hebbe / in den brief van Graef Willem: Eñ Arcke-meenen seer vruchtbare erf-grondē neffens Nieukercke in de Veluwe / zijn noch heden ten daghe allen seer bekent. Waer wt voornamelick oock men de selve Menapien (dat sy namelick aen dese zijde ende over de Betuwe soo groot een wijdde vervult hebben) waerderen can / ende dat het een groot ende machtich volck geweest is: dat oock Cæsar der waerheyt ghelijckformich gheschreven heeft / de welcke seyt dat sy neghen duysent gewapende tot hulpe haeren bontghenooten hebben ghesonden/

In het 4 boec van Georg. wt het gevoelē van Asinius.

In het 4 boeck, waer hy voecht de plaetse van Cesar wt het 4 boec van zijne Cō. Bel. Gall.

den/om het Roomsche Rÿcke tegen te staē:
want hy verhaelt te dier plaetsen daer hy
de cracht ende de begheerte der Belgen om
hare vryheyt voor te staen beschryft/dat de
Bellovaci aengheschreven hebben tsestich
duysent. Ende de Suessiones ende Nervÿ
hondert duysent: de Atrebates ende Am-
biani x duysent: de Morini xxv duysent:
maer de Menapÿ alleene/soo ick gheseyt
hebbe/neghen duysent. Dan dit wil ic al-
leen verstaen hebben van de tÿden Cæsaris
ende Strabonis: Want daer nae/de Mena-
pÿ haer plaetsen verandert hebbende/zÿn
hier bekent ghewor den de Kennemers/de
Vriesen eñ Marsatien/vande welcke Ta-
citus vermelt/ende wy te voren wt Plinio
verhaelt hebben. Maer laet ons tot naer-
dere saken comen. Als Batavien dan den
naem van Hollandt aenghenomen heeft/
met verloop der jaeren is het ghewoorden
een inghetrocken ende seer cleyne enghe
have. Want dan is Wtrecht ende Nimme-
ghe: Wÿck te Duerstede ende die gantsche
hooghe streke van Batavien nu behooren-
de tot Gelderlandt/afghetrocken van zÿn
lichaem. Daer en boven oock de Rhÿn-
Chronÿcke van Hollandt/voor dry hondert
jaer gheschreven/stelt dan Hollandt voor-
namelick in tween ghedeylt: Zuyd name-
lick ende Noort-Hollandt. Noort-Hollandt
brenghtse niet voorder als tot Haerlem: eñ
besluyt in het selve Delft/Leyden/Schie-
damme ende andere Steden aen dese zÿ-
de van de Mase. Jae schÿnt oock Haerlem
niet den Hollanders eygentlick/maer den
Kenemers (die Plinius eñ Tacitus Canine-
faten noemen) toe te schrÿven/als sy seyt/
Haerlem in Kenemaerlandt in't Zuyder deel,
het welcke de selve Chronÿcke verhaelt/
dat int jaer 1287 den meestendeel van het
water is inghenomen/steltse voorname-
lic die van Geertruydenberge/Dordrecht/
ende de andere over de Mase ghelegen. Sy
maeckt oock met name eens van Amster-
damme/ende van Amstelandt dickwils
ghewach; maer als van het lant/als noch
de Heeren van Amstel toe-hoorende: Het
welcke daer nae/namelick nae de moort
van Florys/by den Graven van Hollandt
aenghecomen is/soo wy t'zÿnder plaetse
sullen verhalē. Sy seyt oock dat het Casteel
van Muden den selvē Grave Florys toebe-
hoort heeft/maer als met zÿn ghelt ghe-
kocht; ende door hem ende op zÿne costen
heerlicker ghebouwt. Want sy seyt; Sy voe-
ren te Muden metten Grave te huse, dat hy
met zijne have hadde gecoft ende doen ma-
ken. Ende een weynich daer nae gheeft
de selve Rhÿn-Chronÿck schrÿver oock
breeder te kennen dat het een Bolwerck eñ
Casteel/niet een slecht huys ghewest is.
Ende dit is de ghedaente van Hollandt/soo
ick gheseyt hebbe/voor dry hondert jaeren/
ende wat daer noch over is geweest. Daer-
na/de victorie gunstich zÿnde/eñ de Wes-
tersche Vriesen onder ghehoorsaemheyt ge-
bracht (die wy hedensdaechs West-vriesen/
dickmaelder nochtans Noort-Hollanders
noemen) tot den wtganck van de Riviere
Flevum inde Noortzee/is het alles ghecō-
men onder het recht ende den naeme van
Holland. In het Batavische Eyland noch-
tans/als wy dat boven geseyt hebben van
Strabo bepaelt te zÿn/is dat alleen dat van
Culenborgh beneden/tot de groote zee toe
leyt/Holland toegherekent: waer by wt
Goeyland aen dese zÿde van de middelste
gracht des Rÿns toe-ghecomen zÿn We-
sop Naerden ende Muden: ende de Am-
stelanders haere naebueren nae het mid-
den vanden Rhÿn: vande welcke terstont
bewesen is wt Strabo, datse een deel der
Menapien zÿn ghewest. Maer van den
middelstē Rhÿn tot den mont van de Ma-
se daer mede bygheboecht zÿnde die van
Dordrecht ende andere over de Mase ghe-
leghen/worden nu Zuyd-Hollanders ver-
staen/t'samen met de heerschappie der Ca-
ninefaten ende Kenemaers: na haer zÿn de
West-Vriesen/die ick gheseyt hebbe/nu
Noort-Hollanders. Plinius heeft haer sim-
pelick Vriesen ghenoemt: Tacitus tot on-
derscheyt der ghener/de welcke Majores,
groote teghen over zÿn/noemtse Minores
Frisios cleyne Vriesen: aen de welcke liggen
de Waterlanders (den selven Plinio Frisia-
bones) ende die de Eylanden van Tessel/
Wieringhen/Flielandt bewoonen; inde
welcke clare merckteeckenen zÿn van de
Marsatÿ; Sturÿ (oft veel eer Tusÿ) die
inde selve beschrÿvinghe van Plinius ghe-
noemt zÿn. Want behalven dat het Dorp
Marsen in het Sticht van Wtrecht/noch he-
den ten daghe de ghedachtenisse van de
Marsaci in dese canten vernieuwt: soo is
daer noch overich/tusschen Tessel voorseyt/
ende het vaste land van de cleyne Vriesen/
een canael van seer groote diepte/dat sy he-
den ten daghe Marsdiep noemen: het welc-
ke luydt diepte van de Marsaci. Alsoo oock
den naem van de Tusÿ (want dat alsoo
staet in een seker boeck metter handt ghe-
schreven/voor Sturij, getuyght Junius dat
hy ghesien heeft) behoudt eenichsins het
landt ingenomen aen de Zee/nu alleene-
lick eenen waterpoel/niet verre van Huys-
duynen;

duynē;het welcke tot den dage van heden/ behouden hebbende als den name des ouden volcx Tusenlandt ghenoemt wort.Ten sy dat yemant liever hebbe Sturios (de wijle den meerderen deel der boeckē also hebben) te behouden ende de selve tot de huydighe, Struenses refereren.Van de welcke de Struenses, oft Struvij (het welcke seer weynich van de Sturijs verschilt) zijn noch heden ten daghe de inwoonders van een cleyn Eylandt naest Wieringen. Oft so de rechte lesse Plinij zy, Vrionum, niet Sturiorum (soo ick bevinde dat sommige oock eertijts gelesen hebben) dat haren name noch over ghebleven is in het Eyland der Zuyder zee Wijck, en soude der waerheyt niet onghelijck schijnen.

Struen een Eylandt naest Wieringhen gheleghen.

Wy en moeten voorts niet naerlaten alhier de vlijticheyt ende cloeckheyt deses volcx int ghemeene te beschrijven. Want dewijle sy door rivierē aen d'een zijde/ aen d'ander van de groote Zee bestormt worden/ hebben zy den Rhijn en de Mase/ ende de binnenlantsche Zeen ende Meyren met Dijcken daer teghen te setten wtgesloten/ op dat zy niet ghedurighe overloopen van wateren onderworpen souden zijn. Daer nae hebben zy de selve Rivieren eñ Meyren door bequame Sluysen ende watergheleyden verscheydentlick geleydt/ op dat door de bequaemheyt der waterloopen de aenvoeringhen gheholpen souden werden. Sy hebben daer oock by ghevoecht Kaydijcken, de welcke tusschen de marasschen opghedijckt/ over ende weder te voete leyden/ op datmen van de selve in de schepen/ eñ wt den schepē op het land lichtelic soude connen clemmen. Teghen het woeden oock van de groote Zee ende den Noortoosten windt/ ende het groot ghetier der ruysschende zee/ hebben zy by Petten ghebouwt een seer groot gheveerdt gelijck eenen hoogen berch/ den welcken zy van het hondisch eñ het woeden van Scylla naervolghende vassen T'Honsbosch ghenoemt hebben. Het zijn paelen sterckelick t'samen ghehecht/ ende met heyen diepe inghedreven/ welckers wijddē tusschen beyden zijn met groote steenen opgehoopt ende getast: dit groot werck streckt hem uyt ontrent dry duysent passen neffens de Zee. Dē jaerlicxschen aerbeyt der timmerluyden ende werckluyden maeckt het ghedurich vast/ cloecke mannen wt het ghetal der treffelickste ghecoren zijnde / die haer aldaer in eenige maniere in plaetse van Magistraet houden. Dese ghebieden vlijtelick de balcken t'samen te voeren / de steenen ende de zware groote Ordunyn-steenē by eē te brenghen/ daer het de saecke ende den noot vereyscht. Ende om dat den grondt altemale van Holland/ nederwaerts is gaende ende broeckachtich / ende hier ende daer vocht door de overpasserende wateren / soo zijn gevondē water-molēs/ welckers vleugels door den wint omghedraeyt zijnde/ de wateren met zeker raderen om hooghe opheffen/ ende werpen die wt in watergrachten ende zijlen/ wt de welcke daer nae / de Sluysen opghetrocken zijnde/ soo dicwils als het water der Zee afloopt / wort een groote overvloet van water in een inham der Zee oft Riviere wtgegoten. Door welcke sorge ende vlijticheyt der inwoonderen het landt van Hollandt heeft soodanighe goetheyt ghekreghen/ dat het met een yegelick grondt soude connen strijden. De aenghenaemheyt ende vruchtbaerheyt der weyden is soodanich / dat het ontallicke cudden van Koeyen ende Veersen voedet. Hier van wt de Kasen ende Boter / die tot de vreemde ghevoert werden / meyntmen dat elck jaer totter somme van thien mael hondert duysent Carolus guldens vergadert worden/ behalven dat sy tot het dagelicx voetsel / het welcke voornamelick de luyden van slechte conditie ghebruycken/ besteden. Ende dit is niet alleene de spijse van slechte luyden: oft soo Plinius wilt der Barbarische volcken / maer het is buyten alle twijffel dat de tafelen van de treffelicste/ jae oock van Coninghen ende Princen die soorte van spijse niet en versmaeden. Want den Gravezantschen eñ Tesselschen Kaes/ op dat ic vanden Leytschen ende Edamschen zwijghe/ is in geenen deele slechter als den Parmesaen. Ende hier wt is allenthalven geen minder overvloedt van Melc: so dat Jan Benning/ eertijts Raetsheer in het Hof van Hollant/ door seker observatie ende onbedrieghelicke calculatie bewesen heeft/ dat tot Assendelft/ eñ in sommige naest gelegen Dorpen/ soo vele Melcx in een jaer versamelt wort / als wt Hoochduytslandt Rhijnschen Wijn jaerlicx te Dordrecht ghevoert wort. Het heeft oock Saeylanden/ hoe wel weynich / maer seer wtnemende: In de Duynen een groote menichte van Conijnen/ eñ in het Haechsche bosch cudden van cleyne wilde Geytkens ende Daynkens: ende hier en daer eenen seer profijtigen vanck van Vogelen/ voornamelick van Entvoghelen/ Gansen/ ende in de Herftmaenden van Sneppen/ die Plinius noemt Rusticolas, Martialis Rusticas perdices, Nemesianus Scolopaces.

Daer

Daer is oock in de Zuyder zee ſeer rijcken vanck van Haringh/behalven van andere ſoorten van Viſſchen. Ende om het ghebꝛeck van houdt/ghebꝛuycken ſy om vier te ſtoken/ghegraven Torf/genomen wt het binnenſte der aerden / ende oock wt de wateren ſelve ende dooꝛ de ſonne ende wint gebꝛocht/ſoo dat ooc hier wt blijckt/datter niet ſoo ongefondeert en is/als van de menichte van hout ende boomen te willen trecken den ooꝛſpꝛonck van het wooꝛt Holland/waer van boven gheſpꝛoken is. Ende hier en ſal het gheenſins buyten pꝛopooſte zijn het ſeer ſchoone Epigramme Joſephi Scaligeri / van de mirakelen des landts van Holland vervolghens by te voegjen.

Ignorata tuæ referam miracula terræ
  Douſa, peregrinis non habitura fidem,
Omnia lanitium hic laſſat textrina Minervæ:
  Lanigeros tamen hinc ſcimus abeſſe greges:
Non capiunt operas fabriles oppida veſtra:
  Nulla fabris tamen hæc ligna miniſtrat humus.
Horrea triticeæ rumpunt hic frugis acervi:
  Paſcuus hic tamen eſt, non Cerealis ager.
Hic numeroſa meri ſtipantur dolia cellis:
  Quæ vineta colat, nulla putator habet.
Hic nulla, aut certe ſeges eſt rariſſima lini;
  Linifici tamen eſt copia major ubi?
Hic medijs habitamus aquis. Quis credere poſſit?
  Et tamen hic nullæ, Douſa, bibuntur aquæ.

Dat is:

O Douza ick wil u de wonderen uws lands
  Den vreemdelinghen vreemt vertellen gaen te hands.
De Wol-wever maeckt matt t'ghetou hier over all,
  Doch geen Woldragend ſvee hier dwaelt op berch oft dall.
De ſteden zijn beſett met ſchrijnwerkers en houdt,
  Nochtans dit nerghens comt uyt Hollandts boſch oft vvoudt.
De Spijckers dicht ghepropt hier zijn met Coorn en Tervve,
  Nochtans dat Coren draecht, is naulicx hier een erve.
De Kelders zijn hier vol van Wijn en Bacchus dranck,
  Doch in gheen Wijnberch hier te ſnoeyen is een ranck.
Tghevvas is hier ſeer cleyn van Vlas en ſulcke ſaken,
  Waer is nochtans meer doeck, oft vvaer meer linnen laken?
Int vvater men hier vvoont (vvie ſal ſulcx connen g'loven?)
  Doch gheen vvater men drinckt, by arm oft Heeren Hoven.

Ende soo vele belanght ten lesten de crijchs daden des volcx/en mogen wy niet voor by gaen de heerlicke ghetuyghenisse Taciti / als in plaetse van een besluyt / de welcke gheseydt heeft dat de Batabiers voornamelick gestreden hebben voor eere. Want alsoo spreeckt hy vande Gallis / Batabiers ende Hoochduytschen / als elck onderlinghe vergheliickende int vierde boeck der Historien: Tutor, Clasicus, Civilis een yeder op zijne plaetsen begon den strijdt. De Galli voor de vryheyt; DE BATAVIERS VOOR EERE, de Hoochduytsché tot den roof bewegende. Eñ dat dē aert van desen edelē geest in de nacomelingen / noch heden ten daghe niet veroudt en is / noch teenemael afghenomen / sal oock selfs dit Historische verhael van Amsterdam / t'welck wy aenvanghen / t'zijnder plaetse ten deele openbaren.

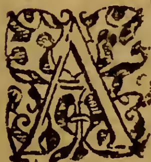
Maer op dat wy weder comen tot ons voorgaende propoost; Nademael Plinius van binnen het begrijp van Fleuum / eñ Helium niet alleene de Batabiers gekent en heeft / maer daer en boven ses volcken nu verhaelt / de Caninefaten namelic / Vriesen / Cauchen / Frisiabonen / Sturiers ende Marsatien; alsoo sal oock heden ten daghe Hollandt eyghentlick ghenoemt worden / dat Zuyder deel: teghen over het welcke gheleghen het Noorder deel / sal begrijpen / behalben ooc de Noorderische Kenemaers / West-Vrieslandt met de Eylanden daer aen ligghende; oock mede Waterlandt Goeyland ende Amstelland t'ghebiet der stadt van Amsterdamme. Ende op dat nu voortaen den oorspronck / gheboorte ende voortganck deser stadt bequamelick / ende als vande fonteyne herhaelt worde / soo moeten wy eerst van dit selbe Amstelland beghinnen te spreken.

De Frisē bonē zijn genoemt Frisiavones, ghelijck do Ingevones Chavones: vande welcke ende andere wy claerlicker in de Afcomste der oude hanndelē sullen.

Het III Capittel.

De gheleghentheyt van Amsteland ende hoedanicheyt des aertrijcx. Alvvaer oock int voorbygaen ghesproken vvort van de Venetianen ende van het aertrijck van Venegien desen niet onghelijck: ende van de Heerschappie ende oorloghen van die van Amstel: ende vvanneer ten lesten Amsteland ende Amsterdam, aen het Graefschap van Holland ghecomen zijn, Historisch ende Gronijcxvvijse daer by ghevoecht.

De gheleghentheyt van Amsteland, ende de aert des aertrijcx.

Amsteland, eertijts / so wy ghetoont hebben / een deel van de Noorderische Menapij / by Straboni bekent / heeft aen de Westzijde / naer het Zuyden / Zuyd-Holland / aen de Zuyzijde by na / het Sticht van Utrecht; aen de Oost ende Noortzijde / Goeyland. Amsterdamme by na in het uterste deel des selves / aen den uytganc van de Amstel in het Tye / na het Noorden / leyt aen de riviere Tye selbe. Het gantsche aertrijck is hier voornamelick broeckich eñ altijt vochtich / waer van de inwoonders maken hier en daer torf / diemen aen den heerd ghebruyckt: ende sy noemen sulcke lant in haer eygen tale Venen; ende het voornaemste Dorp in het selve / Amstelveen. Ende soodanich is by na hedensdaechs in Italien het aertrijck van Venegien / soo dat ick niet sonder oorsake vermoede dat oock daer van Venegien selbe den naeme ghecreghen heeft / van het landt / segghe ick / ende conditie des vochtighen aertrijcx / ende niet vande ghelogene Veneten / voornamelick nademael Florus Venetien de alder-saechtste landtstreke van Italien noemt; wiens woorden claer zijn in het derde boeck / in het derde Capittel. Maer in Venetien, in welcke landtstreke by na Italien aldersaechst is, &c. Eñ hy en sal hem niet seer hier van verwonderen / (namelic dat het woort Venetien van het onse ghesproten is) die overlegghen sal dat de Galli eertijts Veneti / sulcx ghetuyghende Strabo / autheurs gheweest zijn van de Veneti van Italien: ende dat dit deel van Italien selbe / Gallia Cisalpina gheweest is / ende de sprake der Gallen (de welcke wy elders hebben bewesen ghelijck gheweest te zijn de Hoochduytsche ende Nederlantsche) eerst hebben ghebruyckt.

In t vierde boec zijner Geogra.

Voorder dat Amsteland eertijts geweest is de Heerschappie der Heeren van Amstel ende Yselstein / welcke seer groote ende seer machtighe Huysen zijn gheweest verobligeert

De Heeren van Amstel.

geert voornamelick aen die van Utrecht/
1204 blijckt hier wt / dat int jaer 1204 (in het
welcke oock het eerste gewach van die van
Amstel in de Historien voorcōt) Gijsbrecht
Heer van Amstel / soo de Rhijn-Cronijcke
verhaelt/niet en heeft geweygert/die van
Utrecht gunstich zijnde / Lowys Loen/
staende naer het Graefschap van Hollant/
teghen Graef Willem van Holland / doen
Prince van Vrieslant / te hulpe te comen.
Want desen Grave van Loen hadde tot
huysvrouwe de eenighe dochter van Dirck
de sevende van dien name/de elfste Grave
van Holland/die sonder mannelic erfghe-
naem gestorven was/eñ daeromme sochte
met aller macht Holland als zijn houwe-
lick goet / Willem den Oom van Ada wt-
gesloten hebbende/ met wapenen in te ne-
men. Waer wt het gebuert is dat de Heerē
van Amstel den Grave vā Loen verjaecht
wt Kenemaer / in aller manieren / op dat
hy tot den Bisschop van Utrecht in behou-
der handt soude comen/niet en hebben op-
ghehouden te helpen. De Caninefaten ter
contrarien (datse Kenemaers nu genoemt
worden is boven aenghewesen) het onrecht
niet onghewroken latende/terstont toege-
rust hebbende een vlote metter haest ver-
samelt/zijn aen den dijck vandē Amstel (soo
staet in de Cronijcke) anghecomen: eñ den
selven doorghesteken hebbende / hebben
gansch Amstelland onder water ghestelt:
sy daerna met cleyne schuytkens allent-
halven varende eñ Castelen ende seer vele
Dorpen/allomme waer sy conden verwoe-
stende/hebben ten lesten Amstels vesten, met
den viere totten gronde verdelget. Dat ooc
dese selve Gijsbrecht ghewest is in de oor-
loge/die tusschen den Bisschop van Utrecht
Otto/eñ Roelof Casteleyn van Coeverden/
des selven Bisschops ondersaet/opgheresen
1227 is/int jaer 1227/vinde ick beschreven. Wāt
om desen tocht ghelucklelick wt te voeren
hadde Otto oock begeert de hulpe van an-
dere Prelaten ende nabuerighe Princen/eñ
onder haer behalven de vremde hulpe der
Bisschoppen van Colen eñ Munster/voor-
namelick die Grave van Gelre Geeraert
quā selve tot des Bisschops hulpe die daer
oock teghenwoordich was/met een schoon
heyr. Oft doen Gijsbrecht van Amstel zijne
Soldaten / oft des Bisschops/ofte veel eer
des Hollāders. die tot hulpe gecomē warē
aengevoert heeft/en wort daer niet by ge-
voecht. Maer terstont daer nae als men
heeft den strijt aenghevanghen/sy onvoor-
sichtelick in marasschen ghegaen zijnde/
ende gheladen met swaer ghewichte der

De oorloghen ende daden der selver.

wapenē/so heeftse Roelof met de zijne licht
ghewapent/ende veerdich/ de wegen wel
wetende/ haer die verhindert warē/eñ te
vergeefs haer sochten wt te helpen / omge-
bracht. In welcker getal met seer vele van
den Adel den Bisschop selve is ghewest.
Welcken nu gestorvē/ de Soldaten moet-
willichlic versmaetheyt hebben aengedaē:
zijn cruyn ghevilt zijnde/ is het lichaem in
het diepe van een Marasch versmoort / eñ
met slijck overdeckt ghewest. Die Grave
van Gelre t'samen met Boudewijn van
Benthem/mitsgaders ooc Gijsbrecht van
Amstel door d'walinghe der wegen elders
ghebracht zijnde / zijn by Coeverden seer
swaerlick gewont inde handen eñ macht
van Roelof levende ghecomen. Maer dat
dit huys ende heerschappie van die van
Amstel/meesten-deel die van Utrecht ghe-
hoorsaem is ghewest / achte ick niet son-
der redene gheschiet te zijn. Want ghelijck
terstont ghebleken heeft / het is gheleghen
in een Landtstreke afghescheyden door de
riviere den Amstel van Hollandt / palende
aen het Sticht van Utrecht; daer en bovē
vinde ick dat het een Leen ghewest is der
selver Kercken van Utrecht / ende niet al-
leene dit/maer ooc dat Goeswijn vā Am-
stel in de selve plaetse het Bisschops ampt
bedient heeft; het welc hy van selfs geresig-
neert heeft ende overgegheven/nae dat hy
het Bisdom een jaer berecht hadde. Het
welcke nochtans de Heeren van Amstel
seer ghemoeyt heeft/ende aldermeest als sy
vernamen dat Henric van Vianden / daer 1260
sy het niet goet op en hadden/tot successeur
Goes-wijn gegheven was. Derhalven syn
sy met openbare wapenen tegen den nieu-
wen Bisschop ghetrocken / by haer ghe-
voecht hebbende tot hulpe Otto den Gra-
ve van Gelre. Ende ten lesten verscheyden
schaden ende berooyinghen aen beyde zij-
den geleden hebbende/zijn tot den strijt ge-
comen. In welcken die van Amstel de ne-
derlaghe hebbende / dewijle sy gedwongen
werden conditien van vrede aen te nemen/
de Roomsch Coninck Willem mitsgaders
oock de Bisschop van Colen haer daer tus-
schen stellende/hebben moeten gehoorsaem
zijn. Alhoe wel Gijsbrecht van Amstel/den
soone / soo ick gisse des voorgaenden Gijs-
brechts/van dier tijt af vyantschap tegen
die van Utrecht ghedurichlick ghevoert
heeft. Want als de Kermers door het onge- 1273
lijck van den Adel getercht zijnde/int jaer
1273 seer groote beroertē t'huys maecktē;
eñ van daer tot haer genomē hebbende ha-
re nabueren de Vriesen/met eenen woeden-
den

den hoop vielen in Amsterland; Gÿsbrecht
heeft met dese behendicheyt haeren aenval
afghekeert: eerst vermorwet hebbende met
een soete eñ vrendelicke aensprake de hertē
van dit woedende volck/daerna een verbont
met de selve ghemackt hebbende / is ghe=
weest haer Hooftman ende Capiteyn om
de andere dinghen teghen den Adel te ver=
volgen. Waermede hy so wel zÿne saken
verschoont heeft/als oock zÿnen vyanden/
het welcke hy langhe ghewenscht hadde/
een groot tempeest overghebrocht. Want
desen heyrlegher inden suchte van Otrecht
ghebrocht hebbende / by het welcke hy ooc
zÿne luyden ghevoecht heeft / heeft hy ghe=
plundert de goederen ende besittingen van
alle de ghene / met de welcke hy vyant=
schap hielt / als daer waeren voornamelic
Gÿsbrecht van Abcoude / Willem van Rÿ=
senburgh / ende Hubrecht van Vianen.
Waer onder / de occasie ghenomen hebben=
de / is oock schielicken inder nacht nae O=
trecht ghetoghen / ende de Borghers ver=
vaest zÿnde / ende vraghende wat beduyd=
de de comste deses leghers / antwoorde; dat
het vrye volck van Kermerlant begheer=
den / dat sy die Edelen die daer ghevlucht
waeren oft woonplaetse ghenomen had=
den / die de ghemeente beswaerden uyt de
stadt souden verdrÿven / ende alle haere
goederen den armen luyden ghever: soo sy
dat niet en deden / dat het ghewelt teghen
de stadt soude worden gekeert: De Borgers
door het schielicke peryckel beroert zÿnde/
ende alreede te vooren niet al te gunstich op
sommighe huysen der Edele / een rumoer
ghemaeckt zÿnde / de Heeren verdreven
hebbende /ende al den Magistraet afgeset/
hebben wt haer 40 mannen ghestelt / die
de stadt souden regeren / ende den borgeren
recht spreken. Den Bisschop / die in Goes=
wÿns van Amstel plaetse ghesuccedeert
was / de smadelicheyt niet connende lÿ=
den / met Otto van Gelre / volck by een
ghebracht hebbende / als hy ginck om die
verdreven Heeren weder in die stadt te brē=
ghen / de Kermers ende haere bontghenoo=
ten met meerder ghetal haer daer teghen
opmakende / heeft moeten te rugghe kee=
ren. Door welcken voorspoet Gÿsbrecht vā
Amstel verheven zÿnde / heeft terstont die
Sloten ende Burgen zÿner vyanden aen=
getast ende gedestrueert; doen by rade van
den selven / om dat den oost aenstaende
was / soo zÿn de Kermers weder elck in
het zÿne ghetrocken. De Rhÿmcronÿcke
van Hollandt voecht hier by dat daernae
met hulpe van Floris voor den Bisschop
Johan van Nassou het Casteel van Otrecht
Vredelandt wedercreghen is ghweest/ende
Gÿsbrecht van Amstel selve gevangen: eñ
dat Herman van Woerden wt vreese van
straffe wten lande gevlucht is. Maer daer
na groot geworde zÿnde de selve Floris/die
16 Grave van Hollād/den sone vā Willem
die vermoort was van den Vriesen/ zÿn de
Kermers bevredicht eñ gestilt / Gÿsbrecht
van Amstel en de andere in genaden geno=
men: eñ dat voornamelic tot dien eynde/op
dat hy met veerdigher vlÿticheyt van alle
de zÿne eenen heyrleger genochsaē om oor=
looge tegen de Vriesen te voeren: soude toe=
rusten ende dit wtgerecht hebbende/eñ na=
maels ooc de victorie gecregen/is hy daer=
na door zÿne eygen gebreken alleinskens o=
verwonnen geweest. Voornamelic onma=
tich (somen meet) in hoererÿen/heeft voor=
spel gehoudē niet alleene boelen beneffens
zÿne huysvrouwe te hebben/maer oock de
bedden van andere met overspelen te be=
vlecken/eñ niet alleene vandē slechten volc=
ke/maer oock edele dochters eñ vrouwen/
met wille of tegen wille tot oneerbaerheyt
te lockē. Men seyt dat hy Gerrit van Vel=
sen vanden voornaemstē adel van Hollād
doen dicwils te hove commende/heeft wil=
len gevē een seker boel tot een huysvrouwe:
dat Gerrit vā Velsen hier op geantwoort
heeft/dat het niet en betaemde zÿn edel ge=
slachte/noch zÿn eerlick herte te trouwen
zÿne hoere: eñ dat Gerrit daer na Hermās
dochter van Woerden groote maeschappen
hebbende/te wÿve genomen heeft/ende dat
de selve/Heer Gerrit absent zÿnde ende in
verren landen gesonden/vanden Prince die
noch het voorgaende indachtich was ver=
cracht is geweest. Welcke injurie voor=
waer seer fellick is ghenomen geweest van
Heer Gerrit haeren man/vanden schoon=
vader Herman van Woerden/ende vanden
Oom Gÿsbrecht van Amstel. Oude inju=
rien daer en boven/zÿn broeder vanden sel=
ven omgebracht/ten anderen de ghevanc=
kenisse eñ vanden door dese nieuwe boose
daet ververscht zÿnde/verweckten alle te
heftichlicker Heer Gerrit tot wrake. Der=
halven t'samen comende drÿ de machtich=
ste familien van dier plaetsen / conspiratie
tegen het leven des Princen gemaeckt heb=
bende / ende met Floris den Grave van
Cuÿc/de welcke den selven Prince doode=
lick haette/eñ door hem voorts de sake ge=
communiceert hebbende met den Hertoge
van Brabant / hebben voorgenomen door
listen hem onversiens te vangen / ende in
groot Britannien te voeren. Daerna oock

andere/die sy meest betroudē/voornamelic alle de gene die de selve Floris om Johans des Bisschops van Utrecht wille/ tot hare goederē gestelt hadde/ tot dē raet gevoecht hebbende/en̄ waer genomen de wegē vanden Grave Floris/als hy by avonture met zijne Hovelingen naer Holland wederkeerde / niet verre vander stadt door listē hebbende aengetast/die met hem gegaen waren vluchtende / hebbē hem des nachts op het huys te Mudē/aen den ingant van de Vecht in den mont van de Zuyder Zee gelegen gevoert. Van daer na weynige dagē/ als sy hem heymelicken elders sochten te vervoeren/hem gebonden hebbende op een paert/die van Naerden naest gelegen/ den raetslach door een aenbrengher vernomen hebbende / sy op bequame plaetsē verborgē liggende/wt groote liefde tegē haren Prince/ zijn onversiens op haerlieden gevallen. Waer door Heer Gerrit siende dat hy hem nauwelicx levende en soude connen wech voeren/en̄ den vervolgers ontnemen/door een stoute daet/heeft zijn swaert wtgetogen/en̄ den Grave aen het paert hangēde doodelic gewont/en̄ is gevlucht. De andere van dese factie warē ooc gevlucht. Heer Gerrit nochtans met ettelicke van zijne complicen vanden volcke gevangen/is op het huys te Croonenburgh op het welc hy gevlucht was vast geset geweest. Herman van Woerden en̄ Gijsbrecht van Amstel/ wt vreese van straffe zijn wt den lande getrocken. Die met Heer Gerrit ghevangen waren/werdē al onthooft. Heer Gerrit selve na het exempel van de seer wreede doot/ met de welcke Tubero en̄ Plinius schrijvē dat Attilius Regulus van die van Carthago omgebracht is geweest/in een tonne namelic/gesloten die met scharpe nagelen vol gheslagen was/ende gerolt is door een lancsame doot schandelic omgecomē. Herman van Woerdē en̄ Gijsbrecht van Amstel die gevlucht warē/berooft van alle hare goederen/zijn met schande en̄ eeuwighe ballincschap verwesen geweest. Daer nae gaf Grave Jan van Henegouwe en̄ Hollādt Grave zijnen broeder beyde de Heerschappien van Woerdē en̄ Amstelland om die in rechten leen te houden/ de welcke nae zijn doot (om dat hy Bisschop van Utrecht geworden / sonder wettelicke hoir overleden was) Willem toegenaemt de goede wedergeeyscht/en̄ tot hem genomē heeft/als erfgoederen hem toe gheeygent eer hy tot het Bisdom gecomen was/ende die door geen recht van het lichaem van Holland af te scheyden en waren. Sommige schrijvē dat Gijsbrecht van Amstel naer de doot van Grave Jan ghecomen is om het zijne 1 2 9 5.
weder te eysschen / en̄ began Amstel-dam inghenomen hebbende/ het Casteel dat by den Ammerack lach / met houten Bruggen/Vesten/ende Toornen te stercken ende vast te makē:en̄ dat hy hier door so wel tegen hem selvē het vier van nydicheyt ontsteken/als de saken der inwoonderē by na in het wterste gevaer gebracht heeft. Want de herten des volcx vanden lande verbittert zijnde /ende als om eenen ghemeynen brandt te blusschen verweet/ de Vriesen en̄ de naest ghesetene den vlijt van de Kennemers helpende / hebben lichtelick geslecht en̄ verbrant die bevestingen de welcke niet met allen en waren tegē meerder gewelt; nademael dese / al hoe wel datse seer groot zijn dē brant en̄ der oorloge met tegenstaē en connen. Derhalven ooc hy selve is verdreven en̄ het Casteel/daer ick van gesproken hebbe/ter aerden ghewoorpen/ en̄ alsoo gantschelic verdelcht/dat het daer na noyt opgemaeckt en is geweest. Maer op wat plaetse dat het eygentlic gestaen heeft/can ick niet sekers seggen/dan datmen wt het verhalen van andere / als van handt tot handt gegeven/raden mach/dat het gestaē heeft aen de westzijde vanden Ammerac/ soo ic aengewesen hebbe/tusschen de Oude en̄ Papen-brugghe. Want datter door vele jarē/als men op die plaetsen nieuwe huysē oprichte/gevondē zijn geweest sekere gebrokē muragiē onder de aerde/te kennē gevende eertijts aldaer een groot gebeerd gestaen te hebben/verhalen de oude luyden.

Het IV Capittel.

Dat het begrijp der Stadt door verwillinge der Gravē verscheydentlic is vermeerdert:ende ten lesten omringt met eenen steenē muer. Alwaer ooc den name ende oorspronck desselven, ende andere saken tot lof der stadt cortelic ghestelt zijn.

Laet ons nu tot de stadt selve comen; want den oorspronc by nae ende haer begintsel heeft hem selven wt het gene dat alreede geseyt is/geopenbaert. Want indien Gijsbrecht van Amstel aldaer een Slot/oft Borcht/vā zijn ballincschap weder ghekeert zijnde inghenomen; ende het Stedeken met Toornen ende andere bevestingen grooter ghemaeckt heeft; soo is het openbaer dat ter selver plaetsen

ende

ende van eenighen name alreede voor dien tijt yet is ghewee$t. Ende voorwaer datter yets gheweest is/ behalven dit / leert den brief van Floris / den welcken seker is dat hy in zijn vijf en twintichste jaer voor zijn overlijden die van Amsteldam/noch staende onder de heerschappie vā de Heeren van Amstel/gegevē heeft. Eñ dē selven so hy int Latijn in der stadt-camer bewaert wort/ hebbe ick hier in Duyts heel by gevoecht.

Floris Grave van Holland ende Zeeland, ende Heere van Vriesland, allen die dese teghenwoordighe sien sullen saluyt: Vwe gantsche vergaderinghe wete, dat wy goet ghevonden hebben wt te nemen de lieden woonende by Amstelredamme tot restitutie der schaden, die wy ende onse lieden haer ghedaen hebben, van nu voort aen van alle exactie van onsen Tol, met hare eyghene goederen die sy voeren ofte vervoeren, over ons gheheele landt: Tot ghetuygheniſſe van welcke sake wy dese teghenwoordighe schrift met onsen Zeghel hebben doen bevestighen: Ghegheven by Leyden, Sondaechs voor den
1275 dach der Apostelen Simon ende Iudas. Int jaer ons Heeren 1275.

Welcken Brief / int 16 jaer daer naer/
1291 met een herhaelde hantschrift/ vanden selvē vernieut is. Daer na de Rhijm-cronijcschrijver terstont na de moort van Floris/ daer hy verhaelt dat het huys te Mudē beleght is geweest van Willem Bisschop van Vtrecht / doen voorstaende de zijde der Moordenaers / maeckt oock met naeme (dwelck ick oock hier te voren aengheroert hebbe) ghewach van Amsteldam. Want daer verhaelt hy dat Jan Grave van Henegouwe met zijnen Legher t'samen gecomen is/ op dat hy Dirck van Haerlem /die dat huys teghen den Bisschop dapperlick beschermde/ ontsetten soude. Eñ dit wort
1296 gerefereert op het jaer 1296. Daer nae in
1342 het jaer 1342 Willem de vierde Grave vā Holland van dien naeme/ verscheyden privilegien der stadt ghegheven hebbende/ het recht oock der vryheyt met stede rechten/ hoe verde dat het namelick strecken soude/ heeft hy doen alsoo beschreven / dat op de Oostzijde/buyten der stadt die Hofstede vā Jan Witten voor de pale van hare vryheyt gehouden soude werden; ende op die Noortzijde tot aen het groote Gods-huys landt; op de Westzijde/ aendē uytersten egge vander lane/die light in Ysbrandts landt/ende streckende naer het Zuyden ende naer de Nesse. Ende dat die dingen haer alsoo souden hebben/alsoo sy metter gracht begrepen waren. Ten lesten dat den halven stroom van het Tije de vryheyt vā de Haven soude eyndigen /ende voort streckende in't Tije langhs den Dijck Oostwaerts vijftich roeden. Waer wt men lichtelick afnemen can/ (hoe wel de plaetsen / die ghenoemt worden/ nu afgegaen zijn ende veroudet) hoe cleyne het begrijp der stadt doen is geweest. Want dien gantschen Dijck/ nu een seer groote strate / Zeedijck ghenoemt/ is dan buyten der stadt geweest: noch daer en schijnt nauwelicx yet /dan ontrent den Dam ende den Ammerack (inden Brief de Haven ghenoemt) bewoont gheweest te zijn. Maer den Brief selve/nademael hy in Duytsch in des Stadts camer bewaert wort / ende de eerste beginselen der Stadt natuerlick afmaelt / sullen wy alhier met formuliere ende solemnele woorden dies tijts wat int breede/ende soo verre het eyghentlick dese sake aengaet/ by voeghen.

Inden eersten soo sullen die Palen van hare vrijheyt wesen op die Oostzijde vander poorten aen Ians Witten Hofstede; op die Noortzijde aen het groote Godshuys-lant; op de Westzijde aenden uteren egge vander Lane, die legget in Ysbrandts landt vander Zuytwijnde op de Zuyt-zijde inder Nesse tegens der Lane over; alsoo alst metter graft bebegrepē is, eñ in die Haven ten halvē Stroom tot int Ye, eñ voort streckende int Ye, langs den Dijc Oostwaerts 50 roeden buyten den Wintmolen, die Heere Willem van Ooschoorne van onser wegē makē dede.

Daer na nae Willem/Aelbrecht van Beyeren/die 23 Grave van Hollandt heeft wederom de palen der stadt doen wtbreyden/ ende heeft een veel grooter deel landts daer by ghevoecht/nameliick van hondert Roeden: ende zijnen Sone Willem die hem terstont ghevolcht is/heeft gewilt dat het vrydom over het Tye tot aender Volewijc wtghebreyt soude zijn. Waer van ooc noch de Brieven zijn met het handteecken der Graven gheteeckent: van de welcke den eersten t'nt jaer 1380; den anderē t'nt jaer 1490 ghescreven is. Nochtans en is de stadt doen noch niet beghonnen gheweest met eenen muer ommeringht te worden; het welcke eerst by nae hondert jaer daer nae gebeurt is/regerende nae Kaerle Hertoge van Bourgongien/zijne dochter Maria/getrout hebbende Maximiliaen. Want doen heeftmen begonnen van oorloghen aen alle zijden te hooren:/ ende de mueren zijn terstont begost geweest int jaer 1482/ maer de Reguliers ende S. Antonis poorte zijn de navolghende jaren gebouwt geweest. Het welcke noch hedensdaechs de opschrift aen S. Antonius poorte ghestelt betuycht; welcke het jaer 1488 wtwijst. Dese mueren zijn van careel steenen ghemaeckt gheweest / ende niet van ghemeyn oft slecht werck / maer aen malcanderen houdende ende wtnemende / ende onder meest met witte ghehouwen steen constelick gemaeckt/de welcke nu / behalven S. Antonis ende de Reguliers poorte eñ daer en boven ettelicke torens / zijn gheslecht/ het begrijp der stadt wtghebreydet zijnde/ ende een aerden schantse ende een seer breede gracht daer by ghevoecht. Soodanighe nieuwe jeucht ende glants aen alle canten wtwijsende / toont haer de stadt allen den ghenen die de selve aensien: Soo dat in eene stadt nu vele steden/jae een werelt zy: ende tghene dat Ausonius eertijts van Colonse gesept heeft/waerachtelicker van haer ghesept can werden.

Int jaer 1585, waer van wy tertōt sprekē sullen.

Hæc modo quadruplices ex se quum effuderit urbes,
Non tamen exhaustæ sentit dispendia plebis.

Want op dat ick dit by-nae met de woorden van Junius segghe/ hier is inder daet de merckt/ende den winckel van dien gewinsoecker Mercurius; die met zijne roede/die hy in zyne handen draecht de herten der Coopliedē gouverneert ende regeert/ als hy de sommige het leven wt der hellen wederom trect door een soet windeken van teghenwoordich gewin/ende van verwachten woecker; andere door verlies eñ quade schulden/ende met de schulden door schaden inder Hellen laet dalen. Waer wt het ghebeurt / dat hier die deure van herbergichept (daer Callimachus vā spreect) nimmermeer ghesloten en wort ghebonden. Maer datse gheduerichlick versocht wort ende open staet voor den Spaignaerden/Italianen/ Enghelschen / Schotten/ Franchoisen/Hoochduytschen/Sarmatē/ Cimbren/Sueden / Normannē/Denemarkers/ Liflanders/ Polacken / Pruyssen/ Moscobiters / ende soo daer noch eenighe andere onder den Noortpole schuylen. Dit sal dan zijn die opdrijvende Venus/die Apelles haer aenschijn wt de soute baren stekende/ende t'hayr ontwindende/schijnt te hebben willen afteeckenen. Dit sal segh ick/met rechte zijn de gene/die t'heele Nederlandt hare Spijscamer(het welcke Cato t'zijnen tijde van Sicilien seyde) jae oock haer CORENSCHVRE herkenne/ eñ noeme. Waer over dese veerskens van den selven Had. Junio gemaeckt zijn/die t'selfde met de eerste letter van elck veerskē t'samen gheraept betuyghen / die wy niet onbequaem geacht en hebben wt het Latijn verduytscht hier by te voeghen.

A lsoomen seyt begoot eertijts een goude reghen
M et rijckdom groot begaeft het Eyland van Rhodes.
S icilien had den naem van Coren- schuer ghekreghen
T ot der Romeynen baet. My heeft oock een Princes
E erwweerdich God ghestelt en in goet doen floreren.
L ustich ben ick beset vant Water. Poelen sacht
D oorstrijcken mijn Landouvv. Op palen vast fonderen

A ensiet-

A enſietmen het ghebouvv van mijn daken gheacht:
M eer is hierom de gront, dan't ghetimmer van d'huſen,
C oſtelicker oock vermaert: door ſvvaren arbeyt
O p t'houtich fondament, t'is niet om te verguſen,
R ijſen hooch tot de locht oock mijn Kercken gheheyt.
E en vvijt beroemde ſchoot des Zees ſpoelt aen mijn palen,
S onder vrees van Neptun ſoo menich Schip daer ſtalt,
C omende van't ghevveſt, vvaer uyt Phœbus ſyn ſtralen
V oortbrenght; of daer hy vveer vermoeyt ter aerden valt.
V ervol ick oock dees vveer, met het voedende Coren
R ijclic, dat in mijn Landt nochtans niet vvort geſneen:
V oorvvaer zijn met dees vloet Gargara noyt vercoren;
A l vvaer Momus Rechter, hy ſoud' nochtans met reen
N och my gheven de Croon boven Ceres landouvven
T e recht altoos vermaert en door granen gheacht.
N iet t'Africaenſche Landt mach eenich lof behouvven
E n vvaſt noch ſoo beſet met Schueren alſt vvel placht.
D e Coren-ſchuer ben ick van't Nederlandt verheven
E nd'als ick ſchatten veel opbreng tot s'lants profijt,
R echt ſoo geef ic ooc uyt voetſel tot s'menſchen leven;
L outer als een Buyck vet, die t'ſock verſpreyt met vlijt
A en d'ander leden al. Hierom met goede reden
N eem ic van s'Keyſers Hant op mijn claer hooft de Croon
D oor deucht ende voorſpoet: Vrou boven alle ſteden,
T ot een prickel van lof voor mijn prijſers ydoon.

Welck leſte veerſken is als een voorſegghinghe/ ſoo wel om de vermeerderinghe der ſtadt dickwils daer na hernomen/ als om de Indiſche ende Wtlantſche navigatien/ de naeſte jaeren gheluckelick van die van Amſterdam eerſt verſocht; de welcke noch tot den dage van heden/ met groot ſucces ende groot profijt der Borgheren/ ghepleecht worden/ ſoo datmen met rechte de AMSTEL nu alſoo ſprekende daer en boven ſoude moghen invoeren:

Indus & Euphrates & quà patet extima CHINA,
Quaque etiam priſcis non cognitus Orbis in Orbe,
Huc mea vela fero; referoque per Æquora claſſem,
Nunc Euphrate ipſo, nunc AMSTELA *clarior Indo.*

Dat is:

Daer Indus en Euphrates haer met China gaen verſpreyen,
Daer oock eertijts geen werelt meer te weſen werdt gedacht,
Gae ick AMSTEL mijn ſeylen heen, en wederom t'huys leyen,
Nu boven Indus en Euphrates rivieren hooch gheacht.

Maer

Maer van dese dinghen / als wy daer ghecomen sullen zijn /sullen wy oock ter-stont bequamelicker handelen. Nu moe-ten wy hier by voeghen de wtlegghinghe des naems der stadt:de welcke/datse van de Rivіere de Amstel ghenomen moet zijn is buyten alle twijfel.Want de Sluys/die tusschen de Amstel ende den Ammerac ge-stelt is/door de welcke de binnen-wateren wtghelaten pleghen te worden; ende de buyten-wateren wtghesloten/ heeten noch heden ten daghe niet alleene die van Am-sterdamme / maer oock int ghemeyn alle Hollanders Dam. Waer van daer oock zijn de namen van soo vele steden ghelijckelick wtgaende/Schiedam, Roterdam, Edam ende andere by haer hier en daer. Daer en bo-ven bevinde ick dat het woordt Dam (op dat die van Amsterdamme ende de Hollā-ders ooc voornamelick van dese antiqui-teyt roemen moghen) oock van Cornelius Tacitus voor 1450 jaer by na met de selve beteeckeninge in de welcke het nu gebruyct wort verhaelt is ghewееst. Want hy heeft wtdruckelick verhaelt in het leven van A-gricola dat Daum oft Taum by den Engel-schen beteeckent heeft een spuye. Ende dat Enghelandt eertijts van colonien der Belgen voornamelick bewoont is geweest/ verhaelt Cesar; ende dat wy oock een tale eertijts ghebruyckt hebben (ghelijck ooc de Franchoisen) aldernaest comende dē Bel-ghen ende Hoochduytschen/hebben wy el-ders bewesen. Amsterdamme dan oft waerachtelicker Amsteldamme / sal niet anders zijn als een waterleydinghe ofte spuye/ende waterpoel van de Rivіere Am-stel; oft een sluyse oft veel eer een cluyse/ gheordonneert om de wateren te bedwin-gen oft wt te deylen/nae datse sullen schij-nen aen te comen oft afte loopē. Op welc-ke wtlegghinghe Nicolaus Cannius eer-tijts ghesien heeft / als hy met soodanich een veers/niet gantsch oncierlick / de stadt zijnder gheboorten(want dat hy een Am-sterdammer ghewееst is/sal hier nae ghe-seyt worden) vereerde:

Hæc illa est B A T A V Æ *non ultima gloria gentis,*
Amnis cui nomen, cui cataracta dedit.
Dicta prius D A M V M *raris habitata colonis,*
Cum contenta casis rustica vita fuit.
Hinc A M S T E L D A M V M *jam facta celebrior, atque*
Fortunæ crevit tempore nomen item;
Vrbs benè nota propè atque procul distantibus oris,
Dotibus innumeris suspicienda bonis.
Dives agri, dives pretiosæ vestis, & Auri,
Vt pleno cornu copia larga beet.
Quod Tagus & Hermus vehit & Pactolus in unum,
Vere hoc congestum dixeris esse loco.

Het vijfde Capittel.

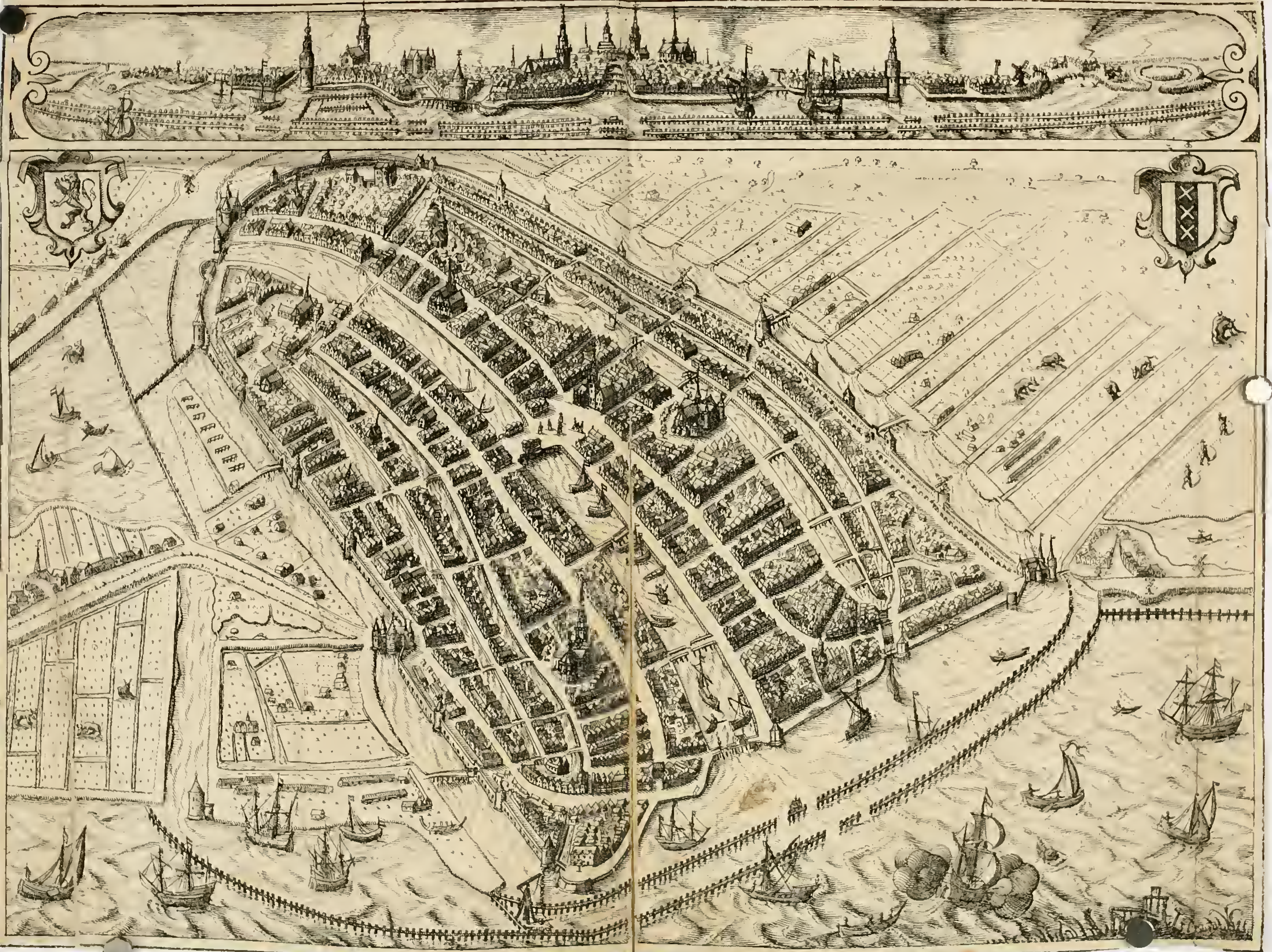
De gelegentheyt der Stadt eñ des lants aldernaest daer aen gelegen: als ooc een be-worp der Rivieren, soo wel die in de stadt als die daer voorby loopen. Alwaer ooc van het Tye, oft veel eer het Ye, eñ van de grootte, stratē eñ gront der stadt, eñ wijse van huysen te bouwen, item vande Sluysen verhaelt wort.

Maer de ghelegghentheyt der stadt is soodanich: De Rivіere Amstel/ daer ick van gheseyt hebbe / in de stadt comende van het Zuyden eñ met eenen rechten loop tot de Dam-sluyse loopende ende aldaer inden Ammerack wtgelaten/na het Noorden/wort vermēgt met het Tye; ende deylt alsoo de stadt in het midden. Waer van oock het Westersche deel De nieuwe Zijde; dat aen het Oosten is/wordt de Oude genoemt. Aen de Zuyd-zijde oock van de Dam-sluys / behoudt de Amstel

Amstel haeren naem/ ghemeynlic t'Rokin: aen de Noortzijde/waer se in het Tye gaet/ ontfanckt se den name van Ammerack. En-

die haringhen / die op seker tijt des jaers ontrent Enchusen ende Medenblick ghe-

AMSTELODAMUM EMPORIUM

Amstel haeren naem/ ghemeynlic t'Rokin: aen de Noortzijde/waer se in het Tije gaet/ ontfanckt se den name van Ammerack. Ende terstont over de riviere Tije / nae het selve Noorden ligghen de Waterlanders/ van Plinio Frisiabones ghenoemt. Maer van de Westzijde der stadt / zijn die van Haerlem ende de Kermers / eertijts by de Oude Caninefates geheeten: aen het Oosten bejegenē Wesop/Muydē/eñ de Goeylanders: aen het Zuyden die van Amstelveen ende van Utrecht.

Het landt, voornamelick inden winter/ drij mijlen vander stadt wort gheheel ende van alle zijden met stil staende wateren overdeckt; hoe wel dat nae Goeylant / den gront soo waterich noch broeckich niet en is/maer begint te verheffen/ een mijle terstont vander stadt / boven Muyden ende vele heuvels te worden.

Maer het Tije van het Westen na het Oosten / met een groote ende wyde gracht (de welcke eertijts cleyne ghewee st is / de stranden van de Zuyder-zee noch niet wtghegeten zijnde) het Noorder deel der stadt voor by loopende geeft een seer schoone reede voor de schepen. Alwaer oock die gheheele syde met een dobbel reke van palen bewaert dient in plaetse van een bolwerck/ ende verlaet het Tye soetelick voor by loopende in de Zuyder-zee. Ick noemet Tye / meer den ghewoonelicken als den natuerlicken aert des woorts wtdruckende. Want zijnen rechten ende ouden name is Ye gheweest. Gelijck noch hedensdaechs de brieven der Pryncen dat houdē/de welcke altijt Ye, ende niet Tye, voortbringhen. Ondere andere de privilegie van Willem de vierde / de welcke wy boven gestelt hebben /can dit claerlick te kennen gheven; ghelijck oock een ander daerna van Willem de seste Aelbrechts van Beyeren soon/den selven Amsterdammers ghegunt: in de welcke het woort Ye tweemael voortcōt/met de eygene woordē/als volcht: Item dat haer vrijhede meerder sal wesen boven haer oude vrijhede, die sy nu hebben int Ye, tot onder Volewijck toe, int Ye. Dit is gheteeckent int jaer 1409. Ende daer is noch een ander vanden selven int jaer 1413 / den luyden van Reynerscop / van Bylevelt ende van Achthoven vergunt van grachten ende waterloopen inden Amstel te brenghen / waer men dit mach lesen: Voort hebben wy den selven goeden luyden ghegunt te wateren inden Amstel, ende voort inden Ye. Ende dit ghevoelen helpt voorwaer niet weynich / dat die haringhen / die op seker tijt des jaers ontrent Enchusen ende Medenblick ghevanghen worden Ybucken ghenoemt worden. Want de riviere Ye met eenen langen steert tot die binnen meyren van Waterterland (als Midelye ende Purmerye) tot dese buytenste voortdrijvende/niet alleene Amsterdamme maer oock Edamme voor by passerende/loopt tot Enchusen toe. Ende dat se eertijts in de Ysel gheballen heeft/ eñ dat hier wt/ door het by comen vant Ye dē name van de Ysel gesprotē is (de welcke wy elders bewijsen ten tijde van Strabo Sala ghenoemt te zijn) soude ick niet sonder oorsake segghen. Want de Ysel eertijts/ als dese Zuyder-zee noch niet en was soo seer verspreypt ende verbreedt/en heeft haer niet / ghelijck nu / by der stadt Campen in dien openen inham/die wy de Zuyder-zee heeten / terstont begheven / ende den name ende oever verandert; maer eenen tijt lanck in een vaste gracht midden door de ackers loopende / ende aen deen zijde het swarte Water / aen d'ander Ye (daer wy van spreke) ontfangen hebbende/ als sy de Cuynder eñ Staveren gepasseert was / in vele deelen ghedeelt / heeft den name van Flevum ofte Vlie eyndelinghe aenghenomen. Voorwaer datter seer vele lants/tusschen Staveren ende Enchusen/ oock mede tusschen Harderwijck/ende den wtganck van de Ysel by Campen/alwaer nu een groote Zee open is/eertijts geweest sy/sal niemant die den onsekerē gront van dien oever ende gantsche streke ende watten aenmerckt / met rechte connen loochenen. Maer wanneer ende door wat inbreken der wateren dit ghesciet sy / can ick niet anders seggen/dan dat van de gracht van Drusus in de Ysel de occasie ghenomen sy. Want / de Ysel hier door vermeerdert zijnde /de lantpalen van Overisel ende van Vrieslandt / aen dese zijde van den Rhijn aen alle zijden opghegheten zijnde ende verteert; aen deen zijde door dien ghegraven Rhijn/aen d'ander zijde door de groote Zee / zijn eyndelinghe in een Zee/ de welcke Tacitus noch in zijnen tijt ende Plinius alleenelick oock Meyren ghenoemt hebben / verandert. Maer dewijle wy oock elders ende op zijne eyghen plaetsen hier van breeder ende neerstelicker handelen / sal het hier ghenoech zijn int voorby gaen / soo vele als om de sake te verclaren ghenoech sy/ te kennen ghegheven te hebben.

Voorts den ombangh der stadt / soo verre als sy eertijts met eenen steenen muer/ daer ick van ghesept hebbe / ommeringht was / bevinde ic niet boven de 4920 passen ghehadt te hebben. Ende desen selven ombangh hoe groot die ghewéest sy can men oock daer van af-nemen / dat oock heden den ombang van Antwerpen/ t'samē met de bevestinghen van het Casteel niet vele meerder bevonden en wort. Want sy tellen 5635 passen / soo de rekeninghe slechts wel ghemaeckt sy. Maer hoe gheweldichlick Amsterdamme daer nae in haer begrijp de naest voorleden jaeren vermeerdert sy/ sal hier nae t'zijner plaetsen gesept worden. Maer den grondt van de binnen stadt/ soodanich wy ghesept hebben te wesen buyten ende het landt daer by gelegen/ is insgelicx broeckich eñ geheel als swemmen de op de waterē daer onder liggende/ ende wijckende den voetstappen/ oock met seer licht gewichte ghedruckt zijnde. Derhalven niet alleene de Kercken ende andere gemeyne ghestichten/ maer oock de huysen der Borgheren al onder een (het welcke ooc Junius in zijne veersen hier boven aen gheroert heeft) en connen eenichsins ghetimmert worden oft staende blijven/ ten sy dattet palen inder aerden ghehept wordē. Ende dat wordt meest op deser manieren volbracht: Eerst graven sy op de aerde/ langhs henen te dier plaetsen / daer het fondament moet ghelept worden / ses oft acht voeten diepe: ende daer brengen sy in twee balcken van de lenghde van het fondament oft den muer die te bouwen is/ eñ onderlinge/ na die dickte des selven muers die opgherecht moet zijn / gelijckelick verschepdē: die sy daer na/ met vele dweersche houten alsoo t'samen binden / datter als sekere gaten ende spacien zijn / in de welcke sy daer nae stucken houts oft sekere ronde palen veertich oft vijftich/ oft tsestich voeten lanc/ na de minder oft meerder grootte van de timmeragie die daer op sal staen/ inboeren/ ende seer vaste indē gront heyen/ soo vele palen by den anderen voeghende/ als de plaetse oft wijder van een yder gat oft spatie houden can. Ende dan eerst setten sy daer op onbewegelic het fondament van de timmeragie van ghebacken oft viercanten steen. Ende hoe vele soodanigen gheyden grondt cost / connen hier wt estimeren/ dat ghemepnelick sulcke palen/ elc nauwelicx onder eenen daelder vercocht worden. Ende nademael van de selve drij hondert/ oft vijf hondert / oft oock duysent dickwils nae de grootte der timmeragie van noode zijn/ hoe hooge de somme loopt/ daer by mede ghedaen zijnde/ behalven den loon der arbeyders / den prijs vande erve/ can een yeghelick licht verstaen. Voorwaer de ghene die dit door ervarentheyt wel weten/ segghen dat de oncosten van den gront eñ fondamentē dicwils de reste vande timmeragie gelijck zijn/ oft ooc te boven gaen.

Siet Emanuel de Meterē in zijne commēt. der Geschiedenissen van Nederlandt

De voornaemste Straeten, aen de oude syde zijn de Warmoestraet ende den Nés; item den Zeedijck: ende die van S. Antonis poorte onlancx de Nieustrate gheheeten: Aen dander zijde is de Calverstraet en den Nieuwen Dijck. De andere zijn niet Straeten/ maer Merckten, oft Straeten dweers loopende/ oft Burghwallen ghenoemt; de welcke door tusschen loopende wateren gheschepden / verschepden Eylanden maken. Want de Amstel (behalvē de middel gracht/ de welcke wy ghesept hebben dat inden Ammeracк door de Damsluys ghelaten wordt) verdeylt haer daer en boven door de Grimmenesse ende d'Osse-sluys in vier groote Rivieren oft grachten; de welcke insghelijcx van het Zuyden na het Noorden wederom door twee groote Sluysen/ de Haerlemmer namelick ende van de Colck/ worden vermengt met het Tye. Twee van dese Rivieren de Oude Sijde; ende twee / de Nieuwe doorpasserende deylen op eē nieuw elcke zijde in twee deelen; ende voeghen die insghelijcx hier en daer met houten ende steenen brugghen weder aen een. Onlancx/ het begrijp der stadt vergrootet zijnde / so ghesept is/ soo zijnder nieuwe grachten/ eñ nieuwe waterleydinghen ende Burgwallen tot de voorgaende gevoecht/ ende met groote costen ende grooten arbeyt seer vele houten brugghen wt het midden der wateren opghetrocken/ ende andere treffelicke wercken ghestelt: van de welcke wy hier naer bequamelicker spreken sullen.

De straten.

Sluysen ofte watergeleyden.

Int tweede Boec.

Het seste Capittel.

De Timmeragien der Kercken ende Cloosters van de Oude Sijde.

Dit sy ghenoech int ghemeene van de Stadt/ ende haere eerste beginselen ende eerste ghedaente. Nu moeten wy oock een weynich naerder de binnenste deelen/ ende voornamelick de gebouwen ende kerckelijcke gestichten neerstelick besien. Wy hebben ghesept dat de stadt in twee deelen gedeelt is / in de Nieu-

De Oude Kercke.

we ende Oude Sijde: van de welcke in de Oude is de Prochie kercke/nu genoemt de Oude. Eertijts/als sy eerst gewyt wert/is sy der bewaringe en eere van S. Jan Baptiste/en dē Bisschop Nicolaes gheheylicht geweest. Sy is begonnen ghetweest gebouwt te worden voor twee hondert jaer/ende vele jaeren daerna is eerst het werck volmaeckt ghewozden. Want / int jaer 1500 is sy noch met vele Capellen grooter ghemaeckt/ als oock den Toren doen niet vele te beduyden en hadde / de welcke eerst int jaer 1566 vande fondamenten opgerecht/ is nu met een spitse weerdich om sien ende constelick ghearbeyt/na den Hemel verheven. In den selven / behalven de groote Clocken ende Urewercken/ de welcke van buyten voor den aensienders rontomme onverborghen zijn/ veel clocxkens met een bequame temperinghe der toonen zijn alsoo ghemaeckt/datse met een lieffelick accoort elcke uren lustichlic voorspelen/ ende de selve in halve uren deylen / met groote vermakinghe der aenhoorders. Sy willen datse eertijts 33 Altaeren ghehadt heeft: Priesterlicke cleedinghe oock van grooten prijs / midtsgaders oock een Ciboyre van Silver van 70 marcken / by de welcke sy noch een ander gheboecht hadden verre van meerder conste ende prijs: sy hebbense ghemeynelick genoemt de Ciborie van het lichaem Christi. Eenen sekerē Autheur sonder name / die ic by my hebbe metter hant gheschreven(die voor hondert jaer sommighe saken van Amsterdamme / ende voornamelic dese kerckelicke/ int voor by gaen gheschreven heeft) maeckt oock ghewach van een perfect ciraedt (Mundi Perfecti) 52 voeten hooghe. Ende dit woordt / ghelijck meer andere des Pausdoms/genomen wt het Heydendom schijnt ghebleven te zijn. Want in de offerhande van Ceres/ dat alder verborghenst gehouden werde/ noemden sy Mundum, welcke te sien sy een lasterlick stuck achten voor een die niet ghewijt en was. Waer wt Apuleius seydt; Majus piaculum decernis speculum Philosopho,quam prophano Cereris Mundum videre. Dat is te segghen: Ghy besluyt een grooter feyt te zijn eenen spieghel voor een Philosooph/als voor eenen onghewijden te sien het Cieraet van de Goddinne Ceres. Ende ick verstae dat dit Cieraet ghestaen heeft inden Choor, te boven gaende de hoochde van een Calomne: ende datmen de Ciborie hier inne plach te sluytē. Maer alle diergheliicke dinghen de Cloosterlieden verre vecsonden zijnde/ende de periode van dese Hierarchie gheeyndicht/ en nu onder de voeten liggende/ zijn met den anderen verdwenē. Ende in hare plaetse zijn ettelicke dienaers des Goddelickē woorts met de stemmen der Kercke/den raet sulcx begeerende ende toestaende / ghecozen / die den volcke Gods woort leerē. Vande welcke wy t'zijnder plaetsen hier naer spreken sullen.

S. Olofs Capelle.

Behalven dese Kercke isser noch een Capelle aen het eynde vande Waermoesstraet, S. Olof toegheeyghent;met een Capelle gelijck den Tempel van Hierusalem met het graf des Heeren by gevoecht,so de woorden van eenen sekeren schrijvent sonder name / boven oock aengheroert luyden. Sommighe willen dat de outste ende eertijts de voornaemste Kercke ghetweest is/die inden Nes staet/welcke men ghemeynlick S. Pieters Kercke oft Capelle noemde. Nu is het de Vleesch-halle. Ende ten is der waerheydt niet ongelijck/dat de lieden Visschers zijnde /soo de tijden doen waren/ S. Pieter die een Visscher ghetweest is / het voordeel van eere ende bescherminghe / der plaetsen die sy bewoonden toegheboraghen hebben.

S. Pieters Kercke.

Mannen Clooster.

De Cloosters der voorgaende Prochie zijn seer vele ghetweest. De eerste plaetse schijnen haer toe geschreven te hebben de Minnebroeders, alwaer nu de wooninghe van twee Dienaers des Goddelicken woorts/ ende van andere borgheren is: De tweede de Broeders van den derden Regel van S. Franciscus / Pauliniani; De derde de Broerkens inden Nes: van welcke Paulinianen sommighe / die sy Tertiaven noemden/ te vele volcx moghelick ende te overvloedich in getale zijnde/zijn na Hoorn geweken / i'nt jaer 1457/ ende een seker deel landts vercregen hebbende/hebben aldaer een nieuw Clooster met een Kercke ghebouwt/so de Cronijcke van Hoorn onlancx int licht ghecomen aenwijst.

Wtgegeven van Theodorus Velius in het jaer 1604

Vrouwē Clooster.

Ick bevinde oock datter derthien Vrouwen Cloosters zijn ghetweest: namelick van Nonnen van S. Augustijns ordre vijf: van de welcke de twee namelick van de Oude ende Nieuwe Nonnen waeren / daer nu de Gasthuysen zijn: De andere drye zijn ghetweest van Marie Magdaleene, Agneete ende Catharine. Daer nae der Susters vanden derden Regel van S. Franciscus/worden der ses getelt;van de welcke het eerste van Vrsule, oft van de elf duysent Maechden/ ghenoemt: nu t'Spinhuys, waer van wy hier naer spreken sullen. Het tweede van Cecilie, het derde van Barbara, het vierde van Clara,het vijfde vā Marie, het seste van

Margriete. Van de welcke het Clooster van Cecilie / nu is het Princen hof. D'andere teghen over by de Wortelmarckt d'een na den anderen staende dienen tot woonningen. Voorder van alle soorten van bekeerde oft van penitenten isser een ghewees/ooock vander Augustijnen orden/ genoemt van Bethanien; nu de ghemeyne Schole. Dat dit / hoe wel het nieuwe was / eertijts in rijckdom toegenomen heeft / verhaelt dien Autheur sonder name/die ick ghesept hebbe. Die oock dit daer by voecht / dat de bedorvene vrouwen ende die haer tot hoererije begheven hadden in zijnen tijt / dat is ontrent het jaer 1500 niet meer/oft emmers seer qualic in het selve zijn toegelaten geweest. Tilius in de Cronijcke der Coninghen van Vranckrijck wijst aen dat sulck een Collegie te Parijs int jaer 1494 eerst ingheftelt is ghewееst. Het leste is gheweest der Sororicellarum (die anders de Swarte Susters ghenoemt zijn) over de crancke ende voornamelick voor de ghene die de peste hadden sorghe draghende. Dit stont by de tweede Brugghe/ over de welcke men gaet tot de Oude Kercke nae den Zeedijck. Een deel des selves beslaet nu op den Zeedijc het huys daermen de Convoyen ontfanght/genoemt t'Convoy-huys.

Aen dese zijde is oock geweest dat schoone Gasthuys/het welcke gemeynlic t'Gasthuys ghenoemt is gheweest. Ende dat is tot twee Gasthuysen van S. Pieter/ ende Elyzabeth aen de Nieuwe Sijde by't Stadthuys aen de Oude verset gheweest. Ende de voorleden jaeren is het wederom op een ander plaetse ghesett/soo wy hier naer verhalen sullen. Het Gasthuys.

Buyten S. Antonis Poorte eertijts / nu binnen het begrijp der stadt/is het Convent der Melaetschen. Waer van wy oock hier naer spreken sullen.

Het sevenste Capittel.

De Kercken van de Nieuwe Sijde ende Cloosters van beyden gheslachte.

De Nieuwe Kerc. DE Prochie Kercke vande Nieuwe Sijde is ghefondeert int jaer 1408 / oft soo andere schrijven 1414 / in schoonheydt van wercke onder de voornaemste Kercken van Europa met rechte te tellen. Sy is volmaeckt ghewееst by na 100 jaer / naer datse begonnen was gebout te worden. Dese zijn oock niet min dan 34 Outaren toegeeyegent geweest: instrumenten eñ vercierselen der Priesteren totnemēde schoon eñ costelic. Sy heeft tot Beschermsters gehadt de Maget Marie ende Catharine. Nu wortse ghenoemt de Nieuwe Kercke. Den voornaemstē fondateur is geweest Willem Eggart/so het opschrift dat noch hedensdaechs aldaer by den inganck vande Librerije te sien is/ claerlic spreect. Welcke Eggart een Coopman van Amsterdamme/ van Gent de hooftstadt van Vlaenderen/ so den Autheur sonder name schrijft/ gheboren/ de eerste van name ende plaetse by Willem de seste de 24 Grave vā Hollandt (als zijnde Thresorier eñ Rentmeester des selves) voor die van Amsterdamme verscheyden privilegien eñ vryheden/vanden selven Grave gegeven voornamelic vercregen heeft. De stadt voorwaer en heeft op die tijt noch aengenamer Borger dan hem/ noch profijtelicker ghehadt. Ende als den Adel hem lastich was ende qualic lijdē conde/dat een man van geene afcomste/so groote macht eñ aensien by de Grave hadde/eñ dit den Grave wel wiste/ men seght dat de Grave eenmael ghesept heeft tegen sommige van zijne Hovelingen met hem aen tafel sittende/dat hy haer zijnen Willem Eggart wilde gerecommandeert hebben/met sulcke sorge/dat soo hem yets menschelicker wijse over quame sy weten mochten/dat het hun oock te wijten soude zijn. De oorsake van dese affectie eñ liefde wort alsо verhaelt:dat namelic Grave Willem/als hy op eenē tijt als eē vreem delinc te Danzick hem onthielt/ eñ gelt vā doen hadde/in aller manierē van Eggart geholpen is geweest: eñ dat de Grave dese weldaet indachtich zijnde/terstont na dat hy ghehult was niet alleene desen Eggart tot hem genomē heeft/ maer ooc Heere van Purmerent verclaert. Welcke dinghen ick nochtans onverlet latende/als door geene sekere getuygenisse der Cronijcken bevesticht / noch affirmere noch loochene. De Grave daer na overledē zijnde/Eggart nu bedaecht/heeft nauwelicx een half jaer geleeft. Want van de hulpe eñ voorsprake vā den Grave beroofte zijnde/ als hem nu aen allen zijden van zijne vyanden listen geleyt werden/is alsoo met een seker cleynhertichheyt bevangen ghewееst/dat hy hem nergens wijn en achte te wesen. Derhalven wt hertseer in een siecte gevallen zijnde / heeften

ten lesten zijn leven gheyndicht op het Casteel van Purmerent / dat hy selve hadde laten make. Het lichaem ghebracht tot Amsterdamme / is in dese selve Kercke / met een groote totvaert/heerlick begraven gheweest int jaer 1417 den 15 Julij.

De Heylige Stede.

De andere Kercke na dese inde Calverstraet/wort genoemt De Heylige stede. Dese is veel minder als de voorgaende / niet te min constelick ende met een bequame proportie alsoo ghemaeckt datse met vele licht aen alle zijden claer ghemaeckt de plaetse voornamelic recommandeert. Daer was eertijts een Capelle / door soodanighe occasie ghebouwt; Om dat/int jaer 1345 / de Hostie/die op die plaetse een sieck cranck man ghenomen hadde / ende daer nae by het vier sittende door het overgheven / onder andere in het vier ghewoorpen/ des anderen daechs ongequetst onder de asschen is ghevonden gheweest. Tot welck mirakel sy segghen dat oock dit by ghecomen is / dat de selve Capelle/als sy daer na int jaer 1452/door brandt by ghevalle onghecomen / gantschelic afghebrandt was / dese selve Hostie/hoe wel het zijden decksel/ daer de Ciborie mede ghedeckt was verbrant was/onghequetst ende ongheschonden wederomme is ghebleven. Dat hier door / dese plaetse seer vernaemt ghewoorden zijnde/ende het volck ghedurlick oock van verre gheleghen plaetsen/ t'samen comende / niet alleene Bevaerden ende ghebeden / maer voornamelick Goudt ende rijcdomme herwaerts brengende/dese Capelle in vier boghen is gebouwt als men de selve nu tegenwoordelick siet. Den Autheur sonder name verhaelt dat Maximilianus Coninc der Romeynen ende Prince van gantsch Nederlandt/int jaer 1482 als hy in s' Graven Hage seer cranc was/ een belofte gedaen hebbende van dese Heylighe plaetse te besoecken / haestelick ghesont ghewoorden is/ende daer nae zijne belofte betalende / seer groote gaven met een danckbaer herte heeft gheoffert.

S Iacobs Kercke.

Daer is oock noch daer en boven S. Jacobs Kercke op den Nieuwen Dijck naer de Haerlemmer Poorte gheleghen; maer ten aensiene van de fraeyicheyt en timmeragie/by de voorgaende niet te ghelijcken.

De Cloosters.

De Cloosters in dese selve Prochie zijn voornamelic vier gheweest: Het eerste was van Nonnen van S. Augustijns orden/ S. Geertruyt toegheeygent; alwaer nu zijn wooninghen der Ministers: Het ander des derden Reghels van S. Franciscus/Lucie toegheeyghent/ is nu het Wees-huys: Het derde der Bagynen; Het vierde der Clarissen; nu het Tuchthuys.

S. Iooris Capelle.

S. Iooris Capelle wort ooc aen dese zijde ghestelt/daer na over geset op de Oude zijde. Den Autheur sonder naem geeft te kennen dat het eertijts gheweest is het Melaets-huys/en t'zijne tijde een Oude mannen huys / in het welcke oude bedaechde persoonen onderhouden werden.

Buyten de stadt aen de zijde aldaer men na Haerlem gaet/is ooc geweest het Clooster der Chartusers. Het welck de selve scribent verhaelt dat ghebout is geweest van Aelbrecht van Beyeren. Nu zijnder alleene de gebroken muragien ende het Kerckhoff overich. Vande selven tijt is ooc het Clooster der Reguliers buyten de Reguliers Poorte. Dit als het ontrent het jaer 1506 verbrant was de selve Reguliers hebbe een nieuw getimmert op een plaetse/ die noch heden ten daghe Heilo genoemt wort/buyten Alckmaer.

Maer alle dese dingen over ettelicke jaren in andere goede gebruycke verandert/ zijn nu Gasthuysen / soo wy aenghewesen hebbe/oft Siechhuysen/ oft Oude mannen huysen/oft ten lesten Weeshuysen/ ooc mede Tuchthuysen; van de welcke/en andere ghemeyne ghestichten der Stadt/ als het Stadt-huys/de Wage/ Collegien ende Doelen der Schutters / ende andere diergelijcke die nieuwelicx oock daer by ghecomen zijn/sal daer nae elck op zijn plaetse bequamelicker ghesept worden.

Het achste Capittel.

De saken ende handelinghen van die van Amsterdamme, item hare privilegien ende vryheden nae het vervolch ende orden der Graven van Hollandt ende der jaren gestelt.

Dus verre hebben wy de stadt/als die noch met mueren ommeringt gestae heeft/ghenoech / soo ick achte/besien: moeten nu daer by voegen hoe datse/ door een lanc vervolch van jaren/ tot dese heerlickheyt door voorspoet ende teghenspoet/ ende seer vele perijckelen der oorloge/ eerst onder het beleydt der Graven / ende daer nae der Bourgoensche princen allenskens opghereesen zy:

I. Onder de Graven Floris de V. ende Willem de vierde.

Ende ten eersten dat de Borghers van Floris de vijfde vryheden van tollen mildelick vercreghen hebben/ oock doen als sy noch stonden onder de heerschappije der Heeren van Amstel/heeft gebleken tot den
1271. Brief boven ghestelt. Maer naer de moort vanden selven Floris / als sy nu onder de macht der Graven van Hollandt gecomen waeren / zijn oock de selve vryheden / met nieuwe Brieve/ende aldermeest van Grave Willem de vierde / int Jaer 1342 bevesticht ghewee'st: ende behalven die/heeft de selve Willem daer en boven ghewilt dat
1342. den Schout ende de Borghemeesters recht souden hebben in het ghetal ende schattinghe der Borghoren aen te nemen alle de ghene die sy goet vonden datmen aennemen soude/heeft oot oorlof gegeven Scholen in te stellen.

II. Onder Margriete.

VVillem is ghevolcht zijne Suster Margriete Gravinne van Henegouwe/Hollant ende Zeelant/Keyser Lodewijcx wijf. Dese heeft by openbaeren instrumente ghoordonneert ende ghewilt dat vast gehouden soude worden / dat nemmermeer de stadt van Amsterdam in geender maniere van het Graefschap van Hollandt afghescheyden soude werdē. Desen Brief is in 's Graven Haghe ghemaeckt ende geteeckent ge-
1346. weest int Jaer 1346. By den welcken noch eenen anderen op den selvē tijt is gevoecht ghewee'st/door den welcken sy alle privilegien ende rechten van haere voorsaten der stadt ghegunt / voor vast ende bestendich ghehouden heeft. Dese Margriete hadde eenen Sone Willem genoemt haren eerst ghebozenen/den welcken sy haren man de Keyser noch levende / dat Graefschap van Hollandt ende Zeelandt / behalven Henegouwe over gegeven hadde. Maer nae des Keysers doot/als sy selve begeerde de Provincien te regeeren / de sone heeft het haer wel overghegheven /maer door het inghe-ven van sommighe/nam hy weder aen het Regiment teghen zijns moeders danck. Maer door de moeder seer gram zijnde/ heeft oock teghen haers soons danck / het regiment ghearbeyt te behouden. Hier wt zijn die ongheluckige namen van partien/ die sy Hoecx ende Cabeljaus noemen / eerst opghestaen. In welcke factien de volle die van Amsterdam haer oot verwerret hadden / ende dat die selve doen ellendichlick/ ende oock vele jaeren daer na/ de inwoonders ghequelt hebben / als wt het navolgende oock sal blijcken/sal daeromme niet buyten propooste zijn der selver beghintselen int voorby gaen / aen te roeren.

De ghene die de Moeder Margriete gunstich waeren / van de welcke die overste Heeren waeren Brederode ende Bronckhorst/hebben willen Hoecx ghenoemt zijn: die Willem liever hadden/Cabeljaus van eenen visch alsoo geheeten: onder de welcke Egmont eñ Arkel de voornaemste waren. Maer wt verscheyden strijden tusschē de partijē opgeresen zijn/in de welcke met twijffelachtighe fortuyne dickwils gestreden is ghewee'st. Ten lesten/ de Moeder overwonnen zijnde / ende in Enghelandt verjaecht / alwaer haer suster Philippine Coninginne was / zijn also eyndelinge dese beroerten ghestilt / dat de Moeder Margriete Henegouwe: Willem haer sone Hollandt ende Zeelandt behouden soude. Eñ alsoo is dese peste voor eenen tijt ghedempt ghewee'st. Ende dit is voornamelick ghedenckens weerdich/ dat op den selven tijt/ als dese dolheyt de herten der Hollanders beseten hadde/ghelijcke onsinnicheden oot de naeste Provincien gheplaecht hebben. Want oock gantsch Vrieslandt / is in partien verdeylt geweest/als de eene Vetcoocoopers/de andere Schieringhers/met barbare ende schandelicke naemen ghenoemt wilden zijn: ende niet alleene het gemeyne volck/maer oock Edele gheslachten ende Collegien van Monicken/ als oock mede gantsche Steden ende Provincien hebben willen zijn in dese partien. Daer en boven oot de Geldersche by na op den selven tijt/ door den twist der broederen Reynout eñ Eduwaert (den welckē Reynout de tweede Hertoghe van Gelderlant / die zijn vader in de gevanckenisse hadde doen sterve/ met Johanna wt de suster van Eduwaert de derde Coninck van Enghelandt ghewonnē hadde) waren oock insgelicx in factien verdeylt. Sy zijn Bronchorstij ende Hockeri ghenoemt ghewee'st. Ende dese verderffelicke namen hebben niet alleene de Broeders met Goddeloose wapenen teghen malcanderen ghesedt/maer oot Gelderlandt langhe tijt in verscheyden ellendichedē ingewickelt gehouden. Maer laet ons nu wederom keeren tot ons propoost. Het beginsel ende dē oorsprōc der partien van de Hoecx ende Cabeljaus.

III. Willem de vijfde Grave van Hollandt.

VVillem

VVillem de vijfde terstont daer nae co-
1355 mende in zijns Moeders plaetse heeft int jaer 1355 ghesloten datmen die van Amsterdam den voorgaenden Brief / van niet te verbreemden de stadt van het Graefschap van Hollandt / ende andere dierghelijcke vast ende ghestadich houden soude: ende heeft daer by ghevoecht / dat soo by ghevalle yemant der Borgheren den hals verbeurt hebben soude / dat hy nochtans maer de helft zijner goederē verbeuren en soude/eñ dat de reste op de huysvrouwe ofte kinderen/oft wettelicken erfgenaem comen soude. Heeft insgelijcx belooft dat hy soude ontheffen alle die van Amsterdam ghemeenelick alle dootslage/Roof/Brant/Schattinghe / rechtenisse van lijve / vanghenisse/brekinge van huysen ende vesten/ die geduerende de oorloge tusschen hem eñ zijne moeder geschiet waeren/ sonder hem ofte yemant eenighe beteringhe daer af te doen: ende heefter by ghedaen/ dat hy henlieden ontheffen soude van alle borchtochten/die sy voor hem ghelooft hadden / ende daer van quijten.

IIII. Andere voordeelen van AELBRECHT die van Amstelredamme gegunt, ende hare gheschiedenissen onder den selven.

VVillem na zijns moeders doot/rasende geworden zijnde/ eñ ghestelt in gevanckenisse tot het eynde zijns levens / is in het Regiment vañ Hollandt ghecomen des selves broeder AELBRECHT van Beyerē/de welcke acht en twintich jaer de provincien met grooten lof van bescheydentheyt gheregheert heeft. Vele Privilegien ende vryheden heeft hy Amsterdamme ghegunt / behalven de ghene die dienden tot wtbreydinghe ende vermeerderinghe der stadt van de welcke hier te vooren alreede te kennen ghegeven is. Onder andere vinde ick een Quijtscheldinghe by de welcke hy ghetuycht van die van Amsterdamme voldaen te zijn/de welcke om haere nabueren van Oudelstaerte in een seker boete vā hondert Brugsche schilden vervallen waeren. Daer zijn oock instrumentale brieven/ by de welcke Dirck van Wassenaere doen Burchgrave van Leyden/ende Ridder/verhaelt dat also verdraghen is gheweest/tusschen hem ende die van Amsterdam/dat de stadt ende de Borghers van Amsterdam/ van alle tollen/in zijn ghebiedt vry souden ghehouden worden/wtghenomen de gene die/in de Jaer-merckten van Vlaerdinghen/Voorschote / ende Valckenburg van allen betaelt pleghen te worden. Dese selve brievē vandē Burchgrave heeft Aelbrecht met eenen nieuwen Brief vermeerdert eñ
bevesticht int jaer 1360 / als hy noch als 1360.
Ruwaert de Provincien regeerde. Op welc jaer hy oock den Magistraet recht ende macht de stadt te vermeerderen ende wte breyden tot hondert roeden ghegheven heeft; waer van wy hier boven breeder ghesproken hebben. In het achtste jaer
daer nae is het ghebeurt/by soo verre dien 1368.
Autheur sonder name dickwils van ons gheallegeert de rekeninghe wel ghemaeckt heeft / dat den Coninck van Sueden ende der Gotten / mede Aelbrecht ghenoemt/ verscheyden vryheden aen die van Amsterdamme vergunt heeft / voornamelick den ghenen/ die met schepen aen de costen om coopmanschap te drijven aencomen souden. Dit is dien Aelbrecht/den welcken daer nae Margriete Coninginne van Denemarck in eenen grooten strijt overwonnen/ende levende gevanghen heeft. Maer de affectie van onsen Aelbrecht van Beyeren tegen de selve Amsterdammers blijct
oock hier wt / dat ontrent het jaer 1377/ 1377.
het Carthusers Clooster op des selves costen van de fondamenten van nieuws opgherecht is gheweest/soo wy oock te voren verhaelt hebben. Daer is oock soodanich een Instrument/ het welcke wy by na gheel hier onder ghestelt hebben.

Wy Aelbrecht by Gods genaden Palsgrave op den Rhijn, Hertoghe in Beyeren, Ruwaert van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, ende van Vrieslandt. Doen kondt allen luyden, want wy verstaen hebben dat onse goede luyden in Amsterland, uyt Asichdoem, ende die met hen uytwateren door den Sluysen die legghen inden Middeldam binnen onser Stede van Amstelredam, in schele gheweest hebben met onsen Poorteren die woonen binnen onser stede voornoemt op den Middeldam, als om den Sluysen die men inde Middeldam pleghen te verlegghen, ende om alle ghescheel ende onraet die naemaels van desen voorschrevē Sluysen te verleggen inden voorschreven Middeldam comen mochte,

soo

soo willen wy ende consenteren dat onse goede luydē die nu woonen, oft naemaels woonen sullen op die Middeldam, en onsen luyden inden Asichdoem, in onsen lande van Amsterland, ende die met hen wtwateren verscheyden ende verlijct wesen sullen, welck tijt datmen een nieuwe Sluyse leggen sal, by consent ons Heemraets, ende ist dat op den Middeldam eenich dijck daer opbreect, vander hofstede daert opstaet, niet hoogher en sal gelden, dan thien pondt goet gelts, ende soo wes die heemraders inden Sluysen voorschreven, oft in haer Stempels, oft in haren oorboor maken, oft die huysen diemen breect, vander Sluysen alsmen sal verlegghen, daer en salmen gheen oncost af lijden. Item soo salmen dese Sluysen by mannen van onsen gherechte van Amsterdamme ons heemraders, ende Sluys meesters in Asichdoem, ons landts voorschreven op ende toe doen den inwoonderen voorseyt, alst hen noot ende oorboorlick dunct &c. Ghegheven inden Haghe.

Heeft daer en boven besloten ende vast willen houden/ dat men in de Dorpen by Amsterdamme ghelegghen/ gheen Vonnissen en soude beroeps/ dan tot Amsterdamme/ maer waer eenich man vander eene partye die dat vonnisse aenginge/ ende des begheerde/ soo souden die Schepenen dat Vonnisse halen tot Amsterdamme op der ghener costen die inden onrecht bevielen/ eñ soo wes de Schepenen van Amsterdam voor recht wt gaven/ dat soude voortgaen.

Heeft oock by eenen besonderen Brief bevolen dat de Overste van de selve Dorpen/ gemeynelick ghenoemt Balliu zijnen eedt den Schepenen van Amsterdamme soude doen.

1392 Daer is des selves Aelbrechts een lanc Instrument/ niet alleene die van Amsterdamme/ maer oock den anderen Coopsteden ende andere Steden/ item die van Gorichom/ die doen ter tijt onder de Heer van Arkel stonden/ vergunt/ by het welcke hy die al vry eñ quijt verclaert vanden stapel van Dordrecht.

Daer is noch een ander/ maer vele duysterer privilegie/ die van Amsterdamme alleene vanden selven toeghelaten/ namemelick het recht van Voochden te stellen in Schouen/ welckes eenich deel die van Amsterdamme doen ter tijt door toelatinghe van eenighen Coninc van Denemarc schijnen ghebruyckt te hebben. Dit gheteeckent int jaer 1391 luydt aldus.

1391 VVy Aelbrecht by Gods ghenaden Palsgrave op den Rhijn, Hertoghe in Beyeren, Grave van Henegouwe, van Hollandt ende Zeelandt, ende Heere van Vrieslandt, doen kondt allen luyden dat wy ghegheven hebben ende gheven met dese brieve, voor ons, ende voor onse nacomelinghen, onsen lieven ende ghetrouwen Schepenen ende Raeden onser stede van Amstelredamme, dat sy tot eewighen daghen jaerlicx eenen Voocht setten moghen, ende sullen de landen Schouen op haren wetten ende landt dat sy nu daer hebben, ofte naemaels daer vercrijghen moghen, vanden Coninck van Deenemarcken, alle saken ende recht van onser stede weghen te bedrijven, ende te bewaren, als sy daer te doen hebben &c. Onderteeckent als boven.

Schouen ofte ghelijck dat Solinus noemt/ Scandinavia, is een deel vant Coninckrijc van Denemarck/ grensende aen Sweden ende Noorweghen. Siet hier van breeder int Latijnsche den Appendicem.

Ende van Borgemeesters te kiesen voor de stadt/ heeft hy sulck een statuyt gelaten; dat de Schepenen ende Raeden alle jaere op onser Vrouwen dach te Lichtmis/ ende dat door de meeste stemmen/ drie Raetsheeren/ oft Borghemeesters kiesen souden/ de welcke insghelijcx eenen der selver/ die het voorleden jaer Borghemeester gheweest waer/ by haer nemen souden.

Dat hy dese ende andere privilegien niet te vergeefs ghegeven en heeft aen die van Amsterdamme blijct hier tot/ dat de Grave Aelbrecht selve in de Brieven dickwils repeteert dat hy die dinghen doet DER STADT ENDE BORGEREN DIE HEM ENDE DE GEMEENE SAKE SEER GROOTE DIENSTEN GEDAEN HEBBEN. Ende dit soude claerder zijn/ indien de sakē van die tijden

van

van onse Vooroudevs neerstelicker beschreven ende naergelaten waeren geweest. Weynige dingen zijn tot ons wt die duysternissen gecomen/van de welcke dit een is/dat de Cronijcke van Hollandt aenwijst / dat die van Amsterdam Aelbrecht treckende met zijn heyrcracht na Vrieslant grooten dienst in de riviere Lauwerts ghedaen hebben. Want terwijlen dat hy selve tegen de Vriesen ontrent Staveren by S. Odulphus Clooster/te strijden voorneemt / soo beveelt hy die van Amsterdamme met de andere groote schepen van hare medeghesellen haer aen den cant vande Lauwerts te houden/haer gegeven hebbende tot Overste Peter Beets Ridder. Ende al so / als hy zijne slachorden gestelt hadde ende eenen swaeren ende langē twijffelachtigen strijt gestreden hadde/heeft eyndelinge de victorie gecregen. Eñ hem is niet alleene Staveren overgegeven geweest/maer oock alle het Lant tot de Lauwerts toe. Maer Aelbrecht wt Vrieslandt gescheyden zijnde/so zijnd er nieuwe beroerten opgestaen. Derhalven/int jaer 1399/sommige voor gesonden hebbende/die Staveren bewaren souden tegen den eersten aenval / eñ de stadt vaster souden versterckē/dachte hy op wrake. Hy selve daer en tusschen versamelde meerder heyrcrachten/ruste wederom toe totAmsterdamme een vlote eñ bereyde alles/niet alleene om Staveren te behoudē/ maer oock om gantsch Vrieslandt onder zijne gehoorsaemheyt te brenghen. Eñ de wtcompste soude dit zijn voornemen ghevolcht hebben/ten waere dat door bestandt ende andere contractē(op dat sy te lichter daerna het jock af weeren souden)de Vriesē Aelbrecht vā de oorloge afgekeert haddē.

Dit gepasseert zijnde buyten eñ op vremden/bodem;is daer na int jaer 1402/ Hollant door groote beroerten t'huys beweeght geweest/als Heere Jan van Arkel in rekeninge Aelbrecht te doen weygerich zijnde/ wt zijne heerlicheden gedrevē met een deel gewapēde mannē wederō in zijn lant quā groote partijen/ eñ groote hulpen met hem treckēde. Eñ hem is terstont te gemoet gecomen Willem van Beyeren Grave van Oesterbant/met hem leydende/beneffens de Kermers ende Rhijnlanders / die van Amsterdamme oock metten Waterlanders ende Goylanders;ende hadde haer Henric van Wassenaer tot Overste ghegeven. Eñ daer en is niet eer een eynde gheweest/dan de stede van Gorrichom met eenen grooten heyrleger beleyt zijnde / de welcke de Heere van Arkel ingenomē hadde/hem als middelaer daer tusschē stellende Jan van Beyeren Aelbrechts soon/Bisschop van Lubic/ nauwelicx verbedē hebbende de herten der partijē/als nu het jaer 1403 loopēde was/ 1403 is daer eenen paeys gemaeckt;eñ de Heer van Arkel eenen voetval aen Aelbrecht doende / wederom in ghenaden van hem aenghenomen gheweest.

V. De saken ende de Privilegien van die van Amsterdamme onder Willem de seste.

Daerna heeft Aelbrecht tot successeur ghehadt Willem zijnen sone / de seste dies naems/de 24 Grave van Hollant:de welcke bevesticht hebbende de voorgaende privilegien van zijnen Vader ende Grootvaders der stadt ghegheven: heeft daer noch andere by gevoecht/ende voornamelic drie: 1404 by de eerste der welcker/hy behalven andere Heeren giften ende gheschencken / verclaert al te samē de Inwoonders der stadt vry ende onbelast van alle Marct-tollen/ die in zijne heele heerschappie pleghen betaelt te werden. Ende doet daer by dat hy dat geeft/DER SELVER VERDIENSTEN. Dit is gheteeckent int jaer 1409. 1409

In de andere handelt hy voornamelick van de verder wtbreydinge der stadt/van de Visscherie/van het Schouts Ampt;ende sommige andere amptē der stadt/de welcke hy wilt dat alleene sullen staen in het goetdunckē van dē Magistraet der stadt.

By de derde wil hy geordonneert hebbē/ dat die Schepenen ende Raeden alle jaer wt den Borgeren die in sulcke saken ervaren zijn ende wetenschap hebben / nieuwe Waerdeyns van der Draperie vande Lakenen kiesen sullen / dewelcke neerstighe sorghe over de Draperie souden draghen. Den kerckelicken persoonen ende Monicken ordonneert hy met een verbodt dat sy niet en contracteren / oft erven / ende voor haer coopen/ roerlicke oft onroerlicke goederen/binnen de jurisdictie der stadt ende des Vrydoms gheleghen/ wtghenomen de prochie Kercken/eñ Gasthuysen/ die binnen der stede ende vryhede der selver zijn. Dit is gheteeckent in t jaer 1411. 1411

Terstont in het eerste jaer zijnder Regeringhe/welck was 1404 / heeft hy den Schout vander stadt Jan Notaert / ende eenen anderen / Amulius ghenoempt / oock een voornaemste Borgher wt de factie der Cabeljaus doen vanghen ende onthalsen; ende het selve is oock over Dirck van Heemskercke / insghelijcx een factieux man / het jaer daer na door des selven sententie wt ghesproken gheweest/

D sulcx

sulcx ghetuyghende den Autheur sonder name: de welcke seyt dat by na op den selven tijt is begonnen gheweest te bouwen der Nieuwen zijts Kercke / ghenaemt de nieuwe / een werck voorwaer seer wel gemaeckt / de fondateur voornamelick zijnde Willem Eggart des Graven Tresorier / ghelijck boven tzijnder plaetsen breeder verhaelt is.

VI. Der selver crijchs daden onder IACOBA.

Willem overleden zijnde heeft zijne eenighe dochter Jacobam / veerthien jaeren oudt / ende de selve een weese ende weduwe / tot erfgenaem gelaten. Want terwijlen de Dolphijn van Vrancrijck haer met groote begeerte die hem geaccordeert ende ondertrout was verwachte / is de Dolphijn selve haestelick gestorven. Ende Jacoba de seer groote Heerlicheden van Hollandt / Zeelandt ende Henegouwe aenghenomen hebbende / terstont door verscheyden ende veelderley stormen bevochten / heeft haer leven in groot verdriet ende becommernisse over ghebrocht. De eerste occasie des quaets is haer ontstaen van haren Oom / de welcke onder den name van Voocht zijn profijt soeckende / de administratie van Hollandt aenghenomen hebbende / heeft terstont tegen die van Vtrecht twist aenghevanghen: de welcke oock soo verre ghebracht is / tot datmen aen beyde zijden tot de wapenen ghecomen is. Aen de zijde van die van Vtrecht beneffens den Bisschop / was de gantsche streke vã Overyssel / ende ettelicke wt den Adel van Hollandt / voornamelick die aen de Cabeliaus zijde waeren. Jan van Beyeren stonden voor by nae met gantsch Hollandt de cleyne oft west Vriesen genaemt. Waer wt hy de Hollandtsche stedẽ / ende aldermeest die van Amsterdam / verscheyden privilegien ende vryheden ghegunt heeft. Maer de selve steden hebben ooc seer vele swaricheden ende onghemacx wt dese selve oorloghe geleden / ende voornamelic de stadt van Amsterdamme / als by die van Vtrecht ghelegen: soo dat dickwils onder de oogen der stadt met verscheyden wtloopen die van Vtrecht voort ghecomen zijnde / ettelicke borghers ghecreghen hebben / ende binnen Vtrecht ghevanghen ghebracht. Jan van Beyeren haren Oom ghestorven zijnde / zijn andere twisten tusschen de selve Jacoba ende Jan den Hertoghe van Brabant /

De Bisschop vã Luyc Ian van Beyeren Aelbrechts jonckste Soon.

die sy ghetrouwt hadde / op ghereesen. Want Jacoba / haeren Brabantschen man verlaten hebbende / ende eenen nieuwen wt Enghelandt met haer verghelselschapt / naer verscheyden perijckelen ende verscheyden ghevallen is in Hollandt vluchtende ghecomen / Schoonhove / Goude ende Oudewater / tsamẽ met die van Vtrecht op hare zijde ghetrocken hebbende. Maer de andere Hollandtsche steden / hadden tot Ruwaert Hertoghe Philips van Bourgongien ghenomen. De welcke int jaer 1425 / terwijlen hy Jacobam vluchtende vervolcht / 142
te Dordrecht / Rotterdam / Leyden ende in andere steden / ende ten lesten tot Amsterdam / heerlick ende costelick is onthaelt gheweest. Ende daer nae is een inlandtsche Oorloghe wederom opghestaen; ende men heeft met verscheyden wtcompste int dorp van Alphen ghestreden. De soldaten nochtans van Jacoba doen de victorie hebbende / ende crijghende die bannieren van Amsterdamme / Haerlem ende andere / zijn seer trots geworden. Maer drij maenden daer na wederom teghen de selve strijdende tot Brouwershaven is de heyrlegher van IACOBA, geslagen ende verjaecht gheweest.

Door dese beroerte der saken zijn die Kermers oock opgeweckt / de welcke haer voeghende by de partie van Jacoba / al roovende gheheel cleyn Vrieslandt doorloopende / hebben Medenblick / Enchuysen / ende andere steden met ghewelt inghenomen. Ten lesten versoeckende Hoorn aen te tasten / zijn door de hulpe ende de heyrcrachten van den Heere van Lilleadam by Hertoge Philips ghesonden / als mede door den bystant van ettelicke vrywillighe van Amsterdamme cloeckelick afghedreven.

Ten lesten int jaer 1417 / Jacoba meynende 142
dat de sake gheluckelicker te water succederen soude / hadde doen toerusten een schoone Vlote / tot Hooftman Willem van Brederode daer over gestelt hebbẽde. Met dese Vlote comende in Texel hadde het Eylandt van Wieringhen onder hare macht ghebracht / hadde oock Enchusen ingecregen / seker hope hebbende dat sy also allenskens geheel Hollandt tot haren wille soude crijghen. Maer / de sake vernomen zijnde / die van Amsterdamme / beneffens de andere / hebben een vlote teghen gesonden / door de welcke alle dat voornemen in rooc is verdwenen. De voornaemste van de scheeps crijchsknechten zijn gevangen gheweest / ende tot Enchusen onthooft / wtgenomen Brederode / die om zijne Edele afcomste ghespaert is gheweest.

Meyer refereert op het selve jaer het belech van die van Amersfoort/die tsame met die van Utrecht de paetie van Jacoba tegē Philips voorstonden:ende seyt dat Philips/ het belech opgebrokē zijnde/ dede tot Amsterdam een wtnemende groot schip makē ende dat schip in het midden vanden winter in het gat vande riviere Eme/ die van Amersfoort loopt tot in die Zuyder-zee / teghen die van Utrecht dede legghen: van de welcke het dickwils te vergheefs besprongen ende belept sy geweest. De selve voecht daer by dat dit ghelijck een block-huys is gheweest/ende die Katte ghenoemt.

Het negenste Capittel.

Den staet der stadt onder de Bourgoensche Princen: ende eerst onder Philips.

1436 Jacoba sonder kinderen overleden zijnde/Philips Hertoghe van Bourgongien/de neve van Jacoba/wettelick erfghenaem ende Heere / wordt met gemeyne bewillinge Prince verclaert. Hy hadde nauwelicx twee jaeren gheregheert/als daer een oorloghe te water tus-
1438 schen de HOLLANDERS ende die Oostersche steden ghereesen is. De oorsake der oorlooghe was dese: De Oosterlingen/ die van Hamburch namelick / Lubeck ē de andere van het selve quartier/sommige Schepen der Hollanders moetwillichlick berooft hebbende ende alle restitutie der goederen / oock daer over aenghesproken zijnde/weygherende / maken met den Venetianen/Spangiaers ē die van Pruyssen die doen in die Noort zee vele voeren/ een onderlinghe verbont / by het welcke sy vastelick voornemen/dat sy alle Hollāders/ gelijckerhant/wter zee verdrijven souden. Waer wt sy oock begonnen de Schepen der Hollanders niet alleene in de opene zee aen te tasten ende alles te nemen / maer oock de ghene die ter goeder trouwen in haere havenen aenquamen vast te houden ende de handen aen de goederen ende coopmanschappen der selver te slaen. Den Hertoghe van Bourgongien van alles onderricht zijnde / bestemde den Oosterlinghen eenen dach om van de sake te handelen. Daer zijn ghecomen als Ghesanten der Oosterlinghen Henric Rapesilver gheboren van Danswijck; ende Henric Vooraet, van Lubeck / beyde Ridders. Die Hollanders senden oock haer Ambassaten / onder die welcke dat eene was ghenoemt Evert Jacobsz. Burghemeester van Amsterdam. Ende dese hadde met hem ghebrocht in geschrifte/alle die schaden die de Hollanders/ gheduerende der selver verbondt metten Venetianen / Spangiaers ende andere ontfanghen hadden: de welcke hy toonde boven de L. M. gouden gulden gheweest te zijn. Van de welcke als hy restitutie begeerde/ende de Oosterlinghen die geensins en wilden beloven/so is haer openbaer oorloghe aenghesept gheweest. Ende alzo/onder het belept van den Hertoge van Bourgongien/die van Amsterdam terstont etelicke oorlooch Schepen metter haest toegemaeckt hebbende / by de welcke de Zeelanders ē de andere Hollanders de haere gedaen hebben/soo is men tot de wapenen ende den strijdt ghecomen. Terstont inden eersten tocht/hebben sy twintich Schepē der vyanden genomen/de costen vā Spaignen zijn alo mme seer sorghelic gemaeckt geweest: al dat wt de Havenen quam wert buyt. De Venetianen oock (die doen die Noortsche Zee/soo ick hier voorẽ aengheweesen hebbe/seer beseylden)en haddē nergens ruste/ende een Craeck der selver ghe-laden met alderley goet gerooft hebbende/ hebbē datter noch van t'schip overich was met vier verbrandt. Met den cortsten in corten tijt hebben sy seer lichtelick de ontfanghen schade gherepareert / ē over al soo grooten schrick haeren vyanden aengejaecht/dat sy by na alleene in dat deel der groote Zee geregneert hebbē: ē in een teekē van desen hingen sy besemen aen haer maersē/als de gene zijnde/die de Zee vā de schepen des Zeeroovers ē boeven vaechden ende schoon maeckten. De Cronijckē van Hollandt verhalen dat Hendrick Rapesilver dese schade den Oosterlinghen voorseyt hadde/seggende(als men van de sake handelde ē dat sy niet en wilden luysterē na beteren raet) Die leeuwe slaept nu: maer siet dat ghy hem niet en verweckt,ende weckt ghy hem, siet toe dat ghy hem weder stillet.

Ten lesten int jaer 1441 / als nu by na gantsche drie jaer in verscheyden manieren ghevochten was gheweest / heeft men wederom van vrede begonnen te handelen tot Coppenhaven. Daer waeren t'samen ghecomen de Ghesanten van beyde zijden/ 1441

ende daer worde een bestant ghemaeckt twaelf jaer duerende tusschen den Oosterlinghen ende den Hollanders: maer tusschen den Coninck van Denemarck / die van Pruyssen ende de selve Hollanders wert een vaste paeys gemaeckt. Den Autheur sonder name/nu dicwils ghenoemt voecht daer by/dat in die oorloghe die van Amsterdam alleene een vlote van twintich schepen hebben toegherust/daer de andere Hollanders ende Zeelanders t'samen geen meerder en hebben toegemaeckt; ende dat doen ter tijt oock seer verre gheleghen Provincien soo groote schrick des Amsterdamschen naems heeft bevanghen/dat seer vele ghemeynt hebben dat het was niet een stadt/maer een Provincie van sulcken naē ende datse dan de helft minder is ghewеest als doen de selve daer na/int jaer 1482/ met eenen steenen muer ommeringt wert.

Onder desen selven Prince/de naestvolgende jaerē/begonstē allomme in Hollant de factien wederom seer te verergheren. Tot Amsterdamme/op dat ick van de selve alleene nu spreke/ettelicke vande Hoecsche partie waeren dicwils wtghedreven/ ende wederomme inghenomen ghewеest.
1445 Ende ten lesten/int jaer 1445 wederom ballinghen ghewordcn zijnde/sochten alle middel/om wederom in haere stadt te comen. Eñ als haer dit na haerē wensch gesuccedeert was/tot haer genomen hebbende de Heere van Brederode de voornaemste der partie/zijn daerna in groote boeten gevallen. Want de Prince/als hy eens eñ in ernst voorgenomen hadde van dese oproerē een eynde te maken/is in het selve jaer op S. Lijsbetten dach binnen Amsterdā ghecomen/eñ heeft de ballinghen doen weder roepen eñ in haere plaetse stellen. Hy vernieuwde oock de Magistraet/eñ sette van elcke partije twee Borgmeesters/als Iacob Braesman, Barthelmeeus Does, Pauwels Aelbrechtsoon, ende Grebber Dircxsoon, ende daer toe noch seven schepenen/die alle dienen souden tot onser lieber Vrouwē Lichtmisse/want men dan na ouder gewoonten t'Gerechte te setten pleecht binnen der selver stede. Eñ in deser manieren is goeden paeys eñ vrede tusschen de 2 partijen ghemaect. Eñ de borgers plochtē lāge daer na S. Lijsbettē dach met solemnele maeltijden te vierē eñ vrolic te houdē. Het welcke nochtans heden ten dage/de salten soo het pleecht te gheschieden haer veranderende/ veroudet/is teenemael wt der gewoonten ende in vergheten theyt ghecomen. Dit is ghеschiet Schout zijnde Nicolaes Grebber: eñ Borgmeesters Vellert Vechtersoon, Nicolaes Thol, Ruysch Pieterssoon, Gerrit Pieterssoon de Groote. In welcker plaetse zijn gemaeckt/die wy gesept hebben/ende by den selven is op een nieu tot Schout by ghevoecht M. Iacob Ruysch.

Daer en boven met hoe schoone ende vele privilegien ende vrijheden de selve Philips de stadt verciert heeft / soude te lanck vallen elck besonder te verhalē. Eene nochtans dunckt my dat ick niet en behoore voor by te gaen/by de welcke/int jaer 1452 1452
hy die van Amsterdamme toegelaten heeft dien tol oft boomghelt/ghemeynelic Paelgelt ghenoemt/vermeerdert te ontfangen/ erffelic eñ eeuwelick: met dese conditie dat sy gehouden sullen wesen getrouwelicken eñ met vlijt/als te voren/ te maken/te onderhouden/te stellen/en settendie tonnen/ die als een vat in de Zee wtkijckē/ontrent den wtganck ende inganck van de monden der Zuyder zee/ende aldaer vier-teyckenen oft baeckens/de welcke by nachte den varenden luyden vier van verre soudē toonen jaerlicx / oprichten ende vermaecken/ende allen vlijt aenwenden souden/ dat alle bedriegelicke ondiepten / ende listighe toeganghen voor groote schepen/die inden inganck ende Havenen van Huysduynen/Texel oft Vlieland en Schellinghen soecken in te comen / claerlick openbaer worden ende van allen zijden ende liberlick ghesien souden moghen worden.

Daer zijn noch andere / so ick aenghewesen hebbe/meer privilegien / des selves als onder andere oec die/by de welcke wederom neerstighe aenschouwinge ende sorghe der Lakenen den Waerdeyns vande Draperie vanden Lakenen bevolen wort: ende der selver jaerlijxscher verkiesinghe den Magistraet overgheghеven. Waer wt af te nemē is dat de neeringe vander Draperie doen voornamelick tot Amsterdamme ghefloreert heeft.

Heeft oock scherpelic met een placcaet verboden datmen den Monicken oft Geestelicke persoonen geene Landen noch Erven en soude vercoopē; noch datmen de selve in eeniger manieren soodanige goederen soude laten erven/het welcke hier te vooren eenichssins van Willem de seste gheordonneert ghewеest te zijn boven angewesen is.

II. Die van Amsterdamme comen Kaerle te hulpe voor Nuys; ende andere gheschiedenissen der selver onder den selven.

1474 Nae Philips quam Kaerle tot de regeringe. De welcke naer verscheyden oorloghen eñ verscheyden wtcompsten/int jaer 1474 heeft begonnen Nuys te beleggen: Het welcke de Keyser Frederic voorgenomen hebbende te ontsetten/soo is in Hooch Duytschlandt een groote heyrcracht aengheschreven geweest: ende Kaerl dit merckende / achtende dat hy oock moeste toesien / heeft van allen canten crijschknechten belast te versamelen. Welck ghebodt vlijtelick naercomende / zijn daer ghecomen beneffens de Zeelanders ende andere de Hollanders wt de voornaemste Steden. Onder de welcke oock die van Amsterdam niet de minste en zijn ghewees: want sy hebben een gheheele bende ghesonden / waer over dat sy Capiteyn hadden ghestelt een voortreffelick man/ ende doen vanden raet Henrick Ackerman. Die van Amsterdamme eñ de andere borgers van Hollandt droegen Vaendelen/eñ Cleedingen/alsoo geteeckent ende ghecouleurt/ dat van wat stadt een yeder was / wt het Vaendel ende Cleedinghe lichtelick gekent conde worden. Dit siende die Nuyssers riepen al spottende: De Winter comt / want die Boute crayen comen int landt. Maer Kaerl/na sommighe weynighe dagen/als hy bevolen hadde/dat sy een proeve souden doen/so is by gevalle geschiet dat sy by der stadt comende/die van Nuys tot den strijt wtgelockt hebben: de welcke als sy onvertsaecht buyten de poorten gecomē waeren / meynende dat sy door eenen anderen wech haer bekent/in der stadt souden connen comen/hebben sy wel de Hollanders aengetast / maer met haer groote schade. Want sy noch door dien wech door den welcken sy gecomen waren/noch door eenen anderen/ den welcken die van Amsterdam met de andere afgesloten hadden/ in de stadt hebben connen geraken/ dan met groote swaricheden. Derhalven zijn sy den meesten deel verslaghen.

1475 Het belegh van Nuys daer na met sekere conditien opghebroken zijnde/ soo is het Bestandt tusschen Kaerl eñ den Coninck van Vranckrijc voor twee jaeren gemaect/ ooc ten eynde gecomen: eñ de oude oorloge / eñ dat niet alleene te lande/ maer oock ter zee/is dappeelick hernomen. De Coninck van Vranckrijc heeft terstont ettelicke barcken tegen de Hollanders wtgesonden: dewelcke vele schade hebben aengedaen den ghenen die hier en daer van Hollandt afvoeren. Daerom nime oock die van Amsterdamme/ die doen/ de aenstaende lente/een vaert op Spaengien voor hadden/ ende op dat dit te zekerder soude gheschieden/ oock door het bevel van Kaerl, hebben teghen het gewelt der Zeeroovers vier oorloochschepen toegerust: eñ de coopvaerders schepen/ dewelcke 50 in getale geweest zijn /hebben sy oock met groote eñ cleyne crijschgereetschap/als ooc mede met gewapende mannen doen bewaren. In elck schip/ nae zijne grootte zijn Roers/Lancien/ende lieden in seker ghetal bestelt ghewees. Ende alsoo afvarende heeftse den Franchois sonder aen te tasten ende beschadigen laten gaen. Maer in het wedercomen verstroyt vaerende/ende ter wijle een yeghelick hem selven soeckt / ende hem haestet om eerst aen de merct te comen/heeft hy haer verspreyt zijnde aengetast/eñ heefter vele berooft.

III. Onder Maria eñ Maximiliaen

Kaerl daer nae by Nansy besich zijnde/ scheen de Coninck van Vranckrijck op te houden. Maer de selve terstont daer na aldaer verslaghen zijnde / is de Fransche oorloghe teghen Mariam/(dewelcke doen alleene erfghename van haer Vader gelaten was) vernieuwet geweest. Eñ nu begost dē Fransman by na alleen in de zee te regneerē/de Hollanders voornamelic eñ de Zeeuwen als wtgesloten zijnde / waer over de Hollanders 35 seer wel gemonteerde schepen hem tegen gesonden hebben. Ende desē hebben soo grooten schrick den Fransman aengejaecht/dat hy dicwils dē rugge heeft moeten bieden. Eñ het is gheschiet int jaer 1477/inde Oogstmaent/dat ettelicke Hollantsche schepen (de Cronijc wijst aen datter 10 ghewees zijn/eñ onder dese de voornaemste van die van Amsterdam/ eñ dat door haer beleyt de sake wtgerecht is) int gemoet gehat hebben een groot vervaerlic schip ende met vremde coopmanschappen gheladen/ende was een Krake toebehoorende den Genevoysen. De onse sprekent aen/ende ghebieden hem het Zeyl te strijcken. Hy verachtelicken antwoordende/ ende hare gheringicheydt versmadende/ voor wien vraechde hy? Voor onse ghenadighe Princesse Vrouwe Marie Hertoginne van Bourgongien/seyden sy; Maer hy nae verscheyden kijvagien segghende: dat hy gheen Hertoginne Marie en kende / eñ meynende dat hy die Princesse gheene eere schuldich en was / is terstont van de selve Hollanders besprongen / ende binnen eener uren oock gewonnen ghewees. 1477

Die van Amsterdam ende hare mede ghesellen seer grooten buyt ghekreghen hebbende zijn met dese Krake nae Zeelant gevaren/ende zijn blijde ende vrolick inde haven ghecomen. Terstont daer nae de selve van dese versche victorie seer gemoet zeylden weder ter zeewaerts inne / ende meer schepen van haren vyanden gecregen hebbende/ontrent Diepen eenen tijt lanck op het Ancker ligghende / verwachten oft die Fransche oorlochschepen wt ghecomen souden hebben: ende als zy niet wt en quamen toghen de Hollanders int Landt / eñ grooten roof ghecregen hebbende/zijn met grooter eere thuys ghecomen / naer dat sy dien heelen somer de Zee allenthalben vry ende veylich van allen roovers ghemaeckt hadden.

Daer nae ontrent den winter een groote menichte van volc wt Hollandt/tsamen met ettelicke nabueren zijn ghecomen om t'huys van Schagen te beleggen. Want Als Aelbrecht Heere van Schaghen met vollen ghrichte ghecondemneert ende gewesen was te voldoen van het ongelijck dat hy velen ghedaen hadde / ende dat hy de ghegheven sententie niet veel en scheen te achten/soo is den naesten steden belast gheweest de bevelen des Richters wt te voeren: ende onder dit ghetal waren oock doen die van Amsterdam gecomen. Maer Aelbrecht/meerder gewelt vreesende heeft hem selven ende zijn huys opgheghevben.

By nae op den selven tijt was dat lant van Gelre afgheballen van het huys van Bourgongien. Ende dese sake heeft seer vele schade den Hollantschen steden liggende aen de Zuyder Zee aengebrocht. Want die van Harderwijck / de welcke naest liggen aen den oever van dese Zuyder zee/dese occasie ghebruyckende/oft ghetercht door het ongelijck van andere / waeren veerdich ende ghereet om hare naeburen aen te tasten ende te berooven. Insghelicx ettelicke scheepsluyden van die van Amsterdamme/ de welcke de partije van Bourgongiẽ met de reste van Hollandt volchden/hadden begonnen met lichte schepen/ de Geldersche al roovende te tergen. Maer die van Harderwijck verscheyden reysen beschadicht zijnde/hebben aen den Raedt van Amsterdam hare clachten gedaen. Maer het rou-
1479 we schip volck daer op niet passende/ ettelicke mede-gesellen van wtnemende stoutheyt versamelt hebbende/zijn gevaren met opset na Harderwijc/eñ vernemẽ een Gelders schip/seer rijckelic met coomanschap geladen/ende het selve/na langh vervolch/ tot Enchuysen eerst achterhaelt hebbende/aen de Haven op ancker ligghende tasten t nochtans aen/ende nement/ende souden met haer tot Amsterdam ghebracht hebben/ ten ware dat die Poorteren van Enchusen/gheholpen van ettelicke cleyne schuytkens van die van Edamme dẽ buyt haer ontnomẽ haddẽ. Want die van Enchusen achten dat haer ende hare stadt hare behoorlicke eere ende eerbiedinghe niet gedaen en was/omme dat sy aen een schip eenichsins in haere Haven ligghende/niettemin haere roofachtighe ende gheweldige handen hadden gheslaghen.

Dit jaer is oock vermaert gheweest door nieuwe beroerten der Hoecx ende Cabeljaus. Want als nu langhe jaeren die schadelicke verwoetheyt van beyde de partijen gerust hadde / heeftse ten lesten in desen tijt als den lesten adem / niet sonder seer groote beroerte/ghegheven. Maer het is wel ende gheluckelick ghschiet / datse niet binnen / maer buyten der stadt den gheest ghegheven heeft. Want al hoewel die van Amsterdamme oock t'samen met andere ettelicke steden de stookers van dese beroerten gheweest waeren/nochtans dese dulheyt buyten het begrijp der selver losbarstende/heeft in eenigher manieren alle hare crachten op het Hof van Hollandt inden Haghe wtgestort. De occasie van desen oproer waeren gheweest sommighe Edelen / onder de welcke Jonck-heer Adriaen van Cruyninghen / ende Henrick die bastaert van Brederode / de welcke als sy tot Haerlem om haer te vermaken / twee oft dry daghen vrolick waeren / zijn onberstelick van de luydẽ der factie vã de Hoecx/ soo sy die noemden / niet alleene wt haere herberghe/maer wt de stadt verjaecht gheweest. Ende als Wolfaert vander Veere/ die doen inden name vanden Grave van Hollant regeerde/dit ongestraft liet voor by gaen/soo hebben sy allomme occasien ghesocht om desen man teenemael van zijnen staet ende stadthouderschap af te werpen. Derhalven sochten sy niet alleene zijne dienaers ende hovelingen/al waer sy conden/ te overvallen ende te terghen/met recht of tonrechte/maer ten lesten hebben sy het Casteel ende het Hof vanden Haghe / het welcke de Stadhouder/na ghewoonte/bewoonde/door soodanighe occasie aengetast. Ettelicke dienaers / den Stadhouder absent wesende/waeren by ghevalle va[illegible] jacht gecomen de welcke als sy op de plaetse van het Hof vyandelick soecken te bespringhen/liepen sy haestelick opt Hof / eñ van

van daer met haeckbussen op haere tegenpartije schietende/keerdẽ met groote moeyte het gheweldt af. Maer terstont eenen grooten toeloop van Edele ende onedele geschiet zijnde eñ haer daer by gevoecht hebbende die van Amsterdã/behalvẽ de andere al die vã de factie van de Cabelliaux waren schoten weer met groote bussen ende cleyne/ende besprongen het Hof/eñ schoten seer vele doot/ende daer werter vele gequetst. Maer ten lesten quam Heer Pieter Lanchals inden Haghe/de welcke/naer verscheyden strijden/de sake alsoo gemaect heeft/dat de Dienaers haer alle overgaven/ende den anderen de plaetse latende/ginghen henen daer sy wilden. Ende also met een ghedruysch op het Hof comende worpen af/ende om verre eñ roofden al: sy namen de paerden vander stallen/eñ smeten die sloten vande cameren ende kisten op/naehen nemende die cleynodien ende andere juweelen. Die Heere vander Veere die stadthouder dit vernemende/ontrent seven duysent mannen haestelick vergadert hebbende wt Zuyt-Holland/ende wt dat sticht van Utrecht/om hem te beschermen/ende zijne goeden weder te crijghen/is in alder haest na den Haghe getrocken. Maer de Cabeljausche vliedende zijn geweIt/zijn sommighe binnen Leyden/sommighe elders ghetoghen. Die Heere vander Veere versamelt hebbẽde/de parxkens die hy daer noch vant/is wederom wt den Hage vertrocken. Ende als nu dit die vander Cabeljausche partije vernamen/quamen sy terstont alle weder indẽ Hage. Die Heere vander Veere heeft daer en tusschen etteIicke daghen binnen Rotterdam stille ghelegen/hebbende tot zijnen wille meest alle de steden van Hollandt/behalven Amsterdamme/Haerlem ende Leyden/ende daerom siende dat hy die partijen niet en conde bedwinghen/heeft hy die stede een ander bevolen te bewaren/met die van Dordrecht ende vander Goude. Hy selve meer soeckende vrede ende ruste als oorloghe/is ghevaren met alle zijn huysghesin naer der Veere; het welcke in het Graefschap van Zeelandt zijne stadt was. Die van Amsterdam daer en tusschen/met die van Leyden ende Haerlem hielden niet op/eñ vervolchden seer aen den Prince Maximiliaen/die doen Mariam getrout hadde/om een ander Stadthouder te hebben/daer die ander Heeren eñ steden van Hollandt hen teghen setten ende vervolchden ter contrarie. Die van Amsterdam hebbẽ nochtans gewonnen/ende de Prince heeft

in s'Graven Haghe int jaer 1480 gheordineert ende ghesedt tot een Stadthouder van Hollandt Heer Joost van Lalleyn/Ridder/Heere van Montigni/een vreemdelinck; daer nochtans te vooren/door het aenporren der steden van Hollandt selve/onderspr oken was/dat geen vreemde noch wtlandtsche Stadthouder gemaeckt soude werden. Maer den Prince hem doen na de gheleghenheyt des tijts houdende/ende hoorende de oordeelen van de beste/en achte oock geensins selve voorderlic te zijn/dat een inghebooren Stadthouder ghestelt soude worden/dewijle noch alles in factien brande. Derhalven is een vreemdelinc eñ neutrale man/ende gheen vande partijen toeghedaen/de Heere van Lalleyn ghecoren gheweest. Nauwelicx en hadde hy zijn Stadthouderschap aenghevanghen/als siet/in het naeste jaer die vãder Hoecx partije met listen die stede van Leyden inghenomen hebben. D'welck vernomen hebbende/gaven die van Amsterdamme terstont door gesanten de heele sake den Hertoge Maximiliaen te kennẽ: de welcke beval Heer Joost van Lalleyn die doẽ ter tijt by hem was/dat hy van stonden aen trecken soude/om die oproerighe te bedwinghen. Maer de Heere van Lalleyn/met vele schermutsinghen/ende langhe beleghe ringhe der stadt/weynich voorderende/soo is eyndelinghe Maximiliaen selve na Hollandt ghereyst/ende treckende nae Leyden/zijn de voornaemste vander stadt hem te gemoet ghecomen/seer begeerende quijtscheldinghe van hare misdaet/ende na zijne inghebooren goedertierenheyt de voornaemste van dese roermakers vast ghe set zijnde/ende haer de boete van vijftich duysent guldens op geleyt hebbende/heeft de gantsche sake in haer gheheel ghestelt. Ende alsoo heeft allenskens daer naer de dullicheyt van die factien afghelaten te woeden/ende is teenemael ghedempt ghebleven. 1480 1481

Daer na is die Vterechtsche oorloghe gevolcht/de welcke die van Amsterdamme om de gebuerschap voornamelic beweecht heeft ende seer becommert gemaect. Derhalven ontrent dien selven tijt is Amsterdam met eenen steenen muer begonnen gheweest omringht te worden; waer van wy oock te voren/maer int voorbygaen gesproken hebbẽ. De Bisschop hadde het begintsel van dese oorloghe gemaect/maer Maximiliaen ende heel Hollandt in het verbondt ende gemeynschap ghetrocken/zijn sy den Bisschop ter hulpe ghecomen.

De Bisschop vã Vtrecht David, Philips naturlicke sone.

Die

Die van Utrecht eenmael eñ andermael het gheluck der fortuyne versocht hebbende/ende achtende dat sy op haer saken letten moesten / hebben eyndelinghe tot een Voocht ende als een beschermer genomen Engelbrecht den natuerlicken broeder vã den Hertoghe van Cleve. De Hollanders een weynich te voren waren in het Sticht van Utrecht ghetoghen / ende hadden vele Dorpen gherooft ende ghebrandt/ eñ hebben Emenesse met ghewelt ende ghewapender handt ghecreghen ; ende door die victorie de Soldaten opgheblasen zijnde/ hebben daer nae die vander stadt dickwils tot den strijt wtgeeyscht. Die van Utrecht en hebben haer oock niet te soecken ghemaeckt /ende de occasie waer ghenomen hebbende/hadden gehoopt haer onversiens te bespringhen / ende Emenesse weder te ghewinnen. Maer den Hollander/nauwe acht op de vyanden ghenomen hebbende/ ende ettelicke licht ghewapende crijschknechten voor ghesonden/hy selve in lagen liggende/terstont daer na als sy nu hantsghemeen metten anderen ghewordén waren / bestontse van achteren te bevechten/ ende dedese seer groote schade; Die van Utrecht zijn gevloden d'eene hier ende d'ander daer loopende / eñ het quam haer wel te passe dat het in den winter al hardt bevrosen was/ende dat sy daeromme te ghereeder nae de stadt conden vlieden. Daer bleven even wel verslaghen boven de duysent Burghers; ende Baernt van Everding Burghemeester vander stadt /ende Steven van Zulen, met meer andere eerbare/rijcke ende treffelicke burghers. Daer worter ontrent hondert ghevanghen / ende worden alle tot Amsterdamme ghebrocht. Oock gaf die Stadthouder het Vaendel vanden vyant genomen / die van Amsterdam tot haerder eere; het welcke in die Oude Kercke als een victorie teecken ghehanghen wert.

Maer ter wijle de saken alsoo staende/ ende de herten aen beyde zijden soo seer verbittert zijnde / Amsterdam met dien steenen muer ommeringht wort / door die occasie is het sonder twijffel gheschiet/dat in
Cloveniers Doele. den Toren/dewelcke noch heden geheel eñ ongheschonden aen de Cloveniers Doele/ met galerie verhoocht is/ gehouwen is gheweest/ Swycht Vtrecht. Dese opschrift staet noch ten dage van heden aen den wtersten muer openbaer voor allen / al hoe wel dat de nieuwe wooninghe onlancx by den Toren opghetoghen / eenich beletsel den aensienders voorwerpt. Hoe dat ten lesten de oorloghe selve verlenght sy/ ende met wat conditien datse ten langhen lesten gheeyndicht sy / dewijle het in de Cronijcken beschreven staet / soude onnoodich zijn hier int langhe te verhalen. Ick en can nochtans niet laten hier by te voegen t'ghene dat tot de saken der stadt behoort / datter namelick verscheyden dachvaerden ghehouden zijn geweest om de selve te maken/ ende datter aen beyde zijden raedtslaghen ghehouden zijn gheweest in het Reguliers Clooster/het welcke buyten de stadts vesten, by de Reguliers poorte/eertijts gestaẽ heeft. Maer dat dit alles te vergheefs is gheweest/heeft de wtcomste geleert. Want den Bisschop selve daer nae ghevanghen zijnde/ende van Maximiliaen nae de ghevanckenisse van eenen sekeren tijt/ los gelaten/ heeft eerst de sake tot compositie laten comen/ int jaer 1483. 1483

De Vlaminghen by nae ontrent de selve tijdt/ naer het overlijden van Maria/ schenen eenichsins vervreemt te zijn van 1484
herten van Maximiliaen/eensdeels om de gierichheydt der Rentmeesters die hy haer nae Hoochduytschlandt treckende gelaten hadde; ten anderen ooc/om dat hy nu weder ghecomen zijnde den selven nieuwe exactien opleyde/eñ een groote somme gelts gheboodt op te brenghen. Maximiliaen/ om het volck met zijne teghenwoordichheyt tot hare schuldighe plicht te brenghen / is tot Brugge gecomen int jaer 1486. Maer 1486
als hy teghen zijnen danck / ende anders dan hy ghemeynt hadde aldaer ettelicke maenden gehouden wert/soo is hieromme zijn Vader die Keyser Frederick seer tonvreden gheweest/ de welcke terstont oorloghe voerde teghen die goddeloose borghers so hy die achtede. Hy spreect aen den Paus om hulpe / dẽ Bisschop van Ceulẽ/ten lestẽ sendt aen alle de Princen van Duytslandt om de verlossinghe van zijnen soon : Maer niemant en heeft assistentie ghesonden/tot datmen heeft verstaen dat den Keyser selve in dẽ wapenen was. Doen zijnder seer vele gecomen. Onder de andere is ooc ontboden gheweest Aelbrecht Hertoghe van Sassen : ende recommandeert hem beyde zijnen sone ende neve : beveelt hem oock het Gouverneurschap van heel Nederlandt ende de grootheydt ende sorghe der oorloghe. Ende op dat dit met meerder aensien gheschieden soude / t'samen ghe roepen hebbende den Adel van Nederlandt tot Mechelen/eñ de beste der steden/ heeft den Hertoghe van Sassen tot Stadhouder ende regeerder ghestelt eñ bevolen ende

ende ghebođen hem te ghehoorsamen als hem selve oft sijnen sone. Aelbrecht hoe wel hy sach dat hy een sake die vol swaricheyt ende perijckel was moeste aengaen / is nochtans den Keyser ghehoorsaem ghe- weest. De Nederlanders oock/hoe wel dat sy het seer qualick namen dat haer een wtlansche Prince ghegheven werdt: ghe- lieten haer oft sy wel te vreden waren/ho- pende dat sy lichtelick redene souden vin- den / door de welcke sy het jock van haer souden werpen. Aelbrecht daerna is voort ghegaen in het lant van Brugghe rooven- de ende brandende. Ende Hollandt en is van dit vier niet vry gheweest. Want ette- licke Hollanders daerna hebbē haer met- ten Vlaminghē vergeselschapt/voornamelic met de ghene die om te rooven in zee geloo- pen waeren. Onder haer Frans van Bre- derode hadde Roterdamme ghelucklic on- der sijne macht ghebracht. De broeders oock van Montfoort hadden het slot van VVoerden inghenomen: wt het welcke den Nabueren en voornamelick die van Am- sterdamme / seer vele schaden aenghedaen zijn gheweest. Derhalven so zijn van alle canten wt de steden crijchsknechten ver- samelt gheweest om Roterdamme voor al weder in te crijghen. Die van Amster- dam onder de andere hebben oock wt hun-
84 ne borgherie hulpe ghesonden. Ende eyn- delinghe / alles wederghecreghen zijnde/is tot Haerlem eenen nieuwen brandt op ghereesen. De oorsake hier van zijn ghe- weest voornamelick de selve / de welcke van Maximiliaen wat vervreemt zijnde dē Vlaminghen aenhinghen. Dese hebben het beleyt van dese sake den Cannefaten be- volen/een wreedt ende wilt volck: het welc om buyt wille niets weyghderende hadden in haere vaendelen (moghelick om te be- lachen de Leeuwen eñ Arenden des Key- sers; oft dat ick waerachtelicker houde/ha- re armoede ende onvermogen om de schat- tinghen te betalen te kennen ghevende) KAESEN ende BROODEN gheschil- dert. Die van Haerlem in gherusten vrede niet sulcx verwachtende / hebben onver- siens haere stadt verlooren. Want de Ca- ninefaten/oft ghelijckse ghemeynelick ge- noemt worden/Kenemers/in het byghele- ghen bosch haer verborghen houdende/door bedroch in de stadt gheraeckt zijnde / heb- ben alles na haren lust ghedaen. Den Schout vander stadt ende ettelicke van de Hooftmannen zijn met den sweerde op de merckt gheslaghen gheweest: de goederen van de rijcke borgheren wreedelick gerooft: ende ten hadde gheweest dat de nabueren die van Amsterdamme ende andere haer hier tegen hadden ghestelt/de gansche stadt soude ter neder ghebracht hebben gheweest. Daer is oock tot assistentie ghecomen die Hertoghe van Sassen/die de selve met zij- ne ruyterie te ghemoet ghecomen is trec- kende naer Leyden: ende als hy haer niet en vreesden hem teghen te staen / soo heeft hy vele van haer verslaghen/de andere zijn verstroyt ende in de vlucht gheslaghen ghe- weest. Syn vaendelen met Casen ende brooden gheteeckent / zijn ghenomen ghe- weest. De Hollanders de teghenwoordic- heyt van Aelbrecht vernomen hebbende/ ende alreede te vooren eenichsins gedwon- ghen haer met die van Haerlem te voegen/ verwerpen het verbont/ende nemen nieu- wen raet. Die van Haerlem zijn Aelbrecht te ghemoet ghegaen / haer selven ende de stadt in zijne bescherminghe overleveren- de. Hy in de Stadt ghecomen zijnde heeft haer het gheschut ende alle oorloochsghe- reetschap benomen/heeft oock een Casteel gemaeckt binnen der stadts mueren/Sas- senburgh ghenoemt/ende heeft in persoone andere dingen tot weerdicheyt der Stadt ende des Raedts dienende bevolen. Den anderen nabueren/ende onder haer die van Amsterdamme/de welcke Ghesanten aen hem ghesonden hadden/beloofd hy goether- ticheyt/soo sy gemaniert willen zijn; maer ter contrarien / soo sy yet teghen den Co- ninck oft hare Overicheden roeckeloosselic souden attenteren/dreyght hy haer stren- ghelicken.

Maer hoe groot dat doen gheweest sy/ ghedurende dese oneenicheden ende voor- namelick staende het belegh van Roter- damme ende Woerden/ de goetwillicheyt ende de diensten van die van Amsterdam- me tegen den Prince ende het Vaderlant/ heeft dē Prince selve opentlic betuycht in den brief/by den welcken hy lieffelic heeft geordineert datmen de wapenen der stadt met een Keyserlicke Croone vercieren sou- de. Den Brief selve de wijle hy weerdich is van allen gelesen te zijn / hebbe ick goet gevonden den selven hier by te voegen / als hier na volcht.

De oecasie van't vercierē vande wapenen van Amsterdam met een Keyserlicke Croone.

Den Brief van den Keyser Maximiliaen.

MAximiliaen by de genade Gods, Roomschen Coninc altijt vermeerder s'Rijcx, allen den ghenen die desen brief sullen sien, saluyt. Omme dat wy bemercken die groote getrouwicheyt, ende goetwillicheyt, ende oock de menichfoudighe diensten, die onse Stede van Amsterdam, ende de ingheseten van dien, tot haren swaren costen, ons ende den voorvaderen van onsen Sone Coninck Philips, tot diversche stonden ghedaen ende bewesen hebben, bysonder daghelijcx doende in dese teghenwoordighe Wapeninghe, die wy van noodts weghen moeten doen, omme onse Stede van Rotterdam, t'Slodt eñ de Stede van Woerden, tot reductie ende onse ghehoorsaemheyt te brenghen. Soo ist, dat wy aensiende, hoe die selve Stede niet verciert en is, met een alsulcke wapen, als sy wel behoort te hebben, eñ dat bysonder op dat die Poorteren ende inghesetene, van onse voorschreven stede van Amsterdam, daghelicx met hare Schepen ende goeden te watere ende te lande, in veele verre vreemde Rijcken eñ Landen converserende syn, in coopmanschappē: Waeromme eñ om der redene wille voorschreven, ende om sonderlinge saken ons daer toe porrende: Wy hebben vvt onsen eyghen proprien wille, speciale gratie ende authoriteyt, verleent, gegunt ende ghegeven, verleenen, gunnen ende geven midts dese onse brieven, de selve onse Stede van Amsterdam voorschreven, dat sy van nu voort aen, ten eeuwighen daghe toe haer wapenen voeren ende becleeden sullen, tot eeuwighe memorie van onser gratie metter Croone van onsen Rijcken, ende omme dat wy t'selve voor ons, ende onse naecomelingen, vast ende ghestade, ende van weerden willen gehouden hebben: So hebbē wy tot eenen oorconde desen brief beteeckent met onsen eygen Name. Ghegeven in onse Stede van Schiedam, den thienden Februarij Anno 1400.

Maer die oude drij witte cruycen in de selve wapenen die gheven sonder twijfel te kennen de groote gunsten der borgheren teghen de heylighe saken: dewijle men segghen moet dat de eerste beghinselen des geloofs/ die in de naestgheleghene plaetsen wtghesproten zijn/ Amsterdamme voornamelick/ niet alleene veroorsaect maer oock onderhouden heeft. Want dat dese dingen bloet ghecost hebben/ ende door eenvoudicheyt ende suyverheyt des hertē wtgebreyt zijn/ gheven te kennen de coleuren selve/ behalven de andere/ het roode segghe ick ende witte coleur des selvighen wapen.

III ONDER PHILIPS DE II ENDE MARGRIETE.

1497 Int jaer 1497 wert Philips den sone van Maximiliaen ende Marie met gansch Coninckliicke ende sulck een Prince weerdighe bereydinghe tot Amsterdamme ghehullet. Maer dese Prince van corten ende snellen leven is hierinne alleene geluckich gheweest / dat hy / beneffens zijne andere kinderen/ zijnen sone Kaerl erfgenaem gelaten hadde/ die tot soo groot een Rijcke bequame soude zijn. De welcke terwijlen hy groot wort/ heeft daer en tusschen Philips natuerlicke Suster/ Kaerls Moeye/ Margriete met verwillinghe der Staten de Provincien te administreren aengenomē.

Maer Philips noch in het leven zijnde/ was t'Gelдersche oorloghe begonnen: ende dat selve dickwils ghemaeckt zijnde / is dickwils / het bestandt ghebroken zijnde/ weder herват. Voornamelick int jaer 1507

De G
dersch
oorlog
150

terstont

terstont na het overlijden van Philips hadden de Geldersche besprongen dat bolwerc van die van Amsterdamme genoemt t'roo de Blockhuys, het welcke doen by de Haerlemmer poorte/op palen ghesett was/ Muden ende Wesop seer na gelegen stedekens mede ingenomen hebbende. Maer van het Blockhuys werden sy cloeckelick van de borghers afgheKeert op S. Jans dach / sy zijn oock ghedwonghen gheweest op sekere conditien wt Wesop en Muden te trecken/ de Grave van Carpen hem als middelaer daer tusschen settende.

Roode Block-huys.

1512. Daer na als Margriete nu de Provintien regeerde/int jaer 1512/soo hebben de Geldersche wederom eenen aenval op die van Amsterdamme ghedaen. Haerer is doen gheweest een groot ghetal. Want boven de duysent ende hondert zijn sy gherekent gheweest. Maer als sy de stadt selve/ allomme doen wel sterck ghemaeckt/niet en conden bespringhen noch gheensins onversiens overvallen/soo hebben sy vier geworpen in de schepen die buyten de palen op ancker lagen/ende dat met groote schade soo wel van de inwoonders/ als der gener/die van buyten lants wt Vranckrijck/ Enghelandt/ende de Oostersche steden en van elders met hare schepen daer aenghecomen waren.

1514. Twee jaer daer nae/namelick int jaer 1514/is wederom een bestant met de Geldersche ghemaeckt gheweest. Het welcke 1516. daer na int jaer 1516 wederom in een oorloghe wtghebroken is. Want als de Prince Kaerl/terstont daer nae Keyser de Vijfde van dien naem / doen nauwelicx sesthien jaer oudt/ontrent de selve tijt in Hollandt met ghebiedt gecomen was; heeft den Hertoghe van Saxsen het recht dat hy hem op Vrieslandt toeschreef / op Kaerl overghesett. En alsoo zijn de Hollanders beyde in de Vriesche ende Geldersche oorloghe t'samen verweert gheweest. Want de Geldersche waren doen Bontghenooten der Vriesen. Hier door is der Hollantsche steden / ende aldermeest der Stadt van Amsterdamme/ ende der omligghende Dorpen schattinge/ oft soomen die ghemeynelick noemt/taxatie wtnemende seer vermeerdert geweest. Ende de Geestelicke ende die vander Monicken orden en zijn doen niet voor by gegaen gheweest/soo dat voornamelick doen men de gheestelijckheyt oock aensprack/de schattinghe niet sonder beroerte gepasseert en is.

1517. Daer is oock bestandt des navolghenden jaers/maer seer cort / ghemaeckt gheweest / als het welcke den 24 Maerte soude beghinnen/ende eyndighen den 6 Mey. Maer Kaerl den Hertoghe van Gelder en heeft oot dien tijt hoe wel hy seer cort was/ niet stille willẽ zijn. Want het bestant noch niet geeyndicht zijnde/niet te min oorloge voor hebbende hadde heymelick door Jan Selbach ende Jan Goltsteyn crijsknechten aenghenomen / ende hadde die wtgaende April doen t'samen comen. Men seght datter gheweest zijn ontrent seven oft acht duysent/want de Schrijvers verschillen. Daerna niet verre van Deventer selfs in persoone haer aengesproken hebbende / ende den eedt van haer ontfangen heeftse aen Arkelens als overste overghegheven: ende van daer door de Twent ende Drent na Vrieslandt doen gaen/ende na Dockum. Het welcke sy beleydt hebben en daerna inghenomen/daer was voor Gouverneur in gheleyt Gobstein met den zijnen. De andere zijn onder het Ghebiedt van Selbach door Longowald ende Fredewald in de Drent/van daer in Stellingwerf ende die vande Cuynder ghelept gheweest. Daer was alreede gereet grooten Pier een Hooftman van roovers met vier hondert vã zijn gheselschap / ende hondert vijftich schepen van alle soorten. Aldaer als sy haer twee daghen gherust hadden/den 24 Junij haer Anckers lichtende/ende al den leger t'schepe gedaen hebbende/zijn geseylt na Noordhollant/ende ghelucKelick zijne vlote noch vroech op den dach ghevaren zijnde / ende Enchuysen dat seer bevreest was voor by gheseylt / soo hebben sy haer strecke ghenomen na Medenblick/ het welcke qualick versien was. Alhier de crijsknechten aen het lant ghesett zijnde/ende eenen haestigen ende onversienighen oploop op de stadt gedaen hebbende/is terstont de Stadt overvallen ende met ghewelt inghenomen geweest/niet teghenstaende dat sy een vaendel knechten in hadden / den meesten deel van het garnisoen ende vele van de borgers zijn met den sweerde gheslaghen geweest/ de andere zijn op t'Casteel gevloden. Ende in de eerste furie en heeft het sweert de swacke vrouwen ende kinderen niet ghespaert/maer heeft alles sonder onderschept omghebracht. Doen / alles na haren lust bedreven hebbende / is grooten Pier met rijcken buyt die hy t'schepe ghedaen heeft/ ende met zijnen hoop roovers in Vrieslant wedergheKeert. Maer de andere passerende door de seer schoone ende goede Landouwe/hebben de stadt van Hoorn aen de slincke handt ghelaten/ende al wat haer voor

quam verwoest ende gerooft/ende vele ghevangenẽ wech geleyt/ende ten lesten Alckmaer/ het welcke vol was van alle soorten van goederen/ die daer wt het naeste gheleghen landt gebrocht waren/het welc bycans niet ghesterckt en was/ met den eersten loop ingenomen/eñ heel eñ al gheplondert. Dit is eenen rijcken buyt gheweest/ ende meerder dan men gheloovẽ soude/ ende een seer groote elendicheyt is den Borgheren die sulcx niet en dochten ende den naeburen contomme over ghecomen/ gheene saecke noch gheene crijchsknechten bereydt zijnde om het ghewelt der vyanden teghen te staen. Want wie soude hier verwacht hebben soo sterck eenen vyandt? Wiens coempste by nae eer ghesien is gheweest/ als ghehoort vanden Hollanders: want als eenen stormwint Medenblick neder ghevelt hebbende/ende by na de asschen ghelaten hebbende/ heeft hy des anderen daechs terstont Alckmaer bespronghen ende overvallen. Daer en tusschen den Raedt ende Regeerders van Hollandt om dese licentie ende ghewelt voor te comen/ deden ontbieden alle die Leenmannen/ende voort den vierden man wt alle steden/eñ alle die Landtlieden van het gantsche Landt/om te comen binnen Haerlem met hare wapenen/ bevelende dat sy Floris den Grave van Egmond/die doen Hollandt in den naeme des Coninckx regeerde/ souden bystaen ende ghehoorsaem zijn. De Gelderschen daer en tusschen nae dat sy binnen Alckmaer gheleghen hadden seven daghen/syn met haren roof ende ghevanghenen ghetoghen nae Beverwijck/ het welcke sy verbrandt hebben/eñ als sy na Sparendamme henen toghen/ zijn de Ruyters ende Voet-knechten der Hollanders op hen ghevallen/ende die met buyt geladen waren/ende gequelt door de engde des wechs ende der passagie/ de welcke den Dijck alleene gaf/ geen cleyne beroerte gemaeckt/ ende hebben ghedwonghen vele tot den lesten hoop den buyt ende de ghevangenen te verlaten. Hieromme soo spoedichden de Gelderschen haer reyse/ ende seer vlijtich besich zijnde om voort te comen; daer was een bolwerck/ oft een Blockhuys/ daer sy moesten passeeren op den Haerlemmer Dijck/ daer hy alder naust is/om hare reyse te beleten van die van Amsterdamme metter haest opgheworpen. Maer dit is oock van haer met eenen assaut of twee haestelick ghewonnen gheweest. De Soldaten die daer in laghen zijn tot tsestich toe omghebracht. Van daer Amsterdamme ende de landen van Amstelandt voorby passeerende/ zijn ghecomen int Sticht van Utrecht/ende hebben tot Abcoude/ in haer eerste landt-palen legher gheslaghen.

By het huys vã Hart.

Maer terstont daer nae een seer groote menichte van Ruyters eñ voetknechtẽ vã Coninc Caerle den Hollantsche steden toegeschict zijnde/ over de welcke Over-heere was Henric van Nassouwen/ treffelick in raet eñ daet/ by den welckẽ hem gevoecht hadde Floris van Egmond/ hebben sy tegenweer eñ stoot gekregen. Kaerl selve de Hertoghe van Gelder niet lange daer nae byden selven Grave van Nassouwen/ende den heelen Coninclicken leger tot Arnhem t'samen met macht van zijne menichtẽ gesloten/soude tot den wtersten gebracht geweest hebbẽ/ten ware geweest dat die Coninc van Vrancrijc Franchoys vã Valoys over hem als zijn Bontgenoot eñ vrient becommert zijnde door zijne Gesantẽ by Coninc Kaerl vercregẽ hadde/datmẽ afstant van wapenen soude doen; datmen plaetse eñ tijt om het verschil af te leggẽ eñ vrede te maken/soude stellẽ. Dit tot Arnhem gebootschapt zijnde/ is de belegeringe opgebroken. De plaetse tot dese handelinghe is tot Utrecht beraemt/om den nieuwẽ Bisschop Philips van Bourgoengien/ Davids bastaert broeder/ een treffelic man eñ een beminder van vrede. Vanden Coninc van Vrancrijc quamen tot Gesanten Robrecht Bonnesius eñ Franchoys Rongius: van Coninc Kaerl/behalven de andere/Henric van Nassouwen. Den Hertoge van Geldre hadde voornamelic gesonden Willem de Lange zijnen Cancelier/ende zijnen Hof-meester Henric Gent, tsamen met Quinonius President vande Jannitten tot Arnhem. Van dese is ten lestẽ de sake also geslotẽ/ als dat de Hertoge van Gelder soude afstaẽ eñ opdragen Coninc Kaerl eñ zijne Erfgenamẽ de Heerlicheyt van Vrieslant/ eñ doen vertreckẽ wt het gantsche lant alle zijne Ruyters eñ knechten. Kaerl soude desgelicx betalen ende geven den Hertogẽ van Gelder/ de somme van hondert duysent Croonen/ de vijf-en-twintich ghereet/ de reste in vijf jaer met ghelijcke payen. Ende tot versekeringe van desen souden tot borge gestelt worden vier Steden; onder de welcke Amsterdamme de eerste plaetse ghehadt heeft. De andere zijn gheweest Dort, Gorchom ende Shertoghen bosch. Maer oock dit bestandt/ ofte dese conditien van vrede zijn daer naer op verscheyden manieren van Hertoge Karel veracht/ of bespot geweest.

Amsterdam tot borge dẽ Hertoge van Gelder ghegheven.

IV. Onder Kaerl de vijfde Keyser.

Kaerl daerna Roomsch Keyser verclaert zijnde/als hy hem nu gheheel tot het Gouvernement begeven hadde/heeft onder an-
2 4 dere in de jaren 1524/item 1531 Edicten
3 1 tot laten gaen/oft heeftse veel eer vernieut by de welcke hy strenghelick heeft willen verboden hebben dat de Gheestelicke persoonen oft Clooster-lieden niet en souden contracteren/oft erven ende haer by donatie oft coop/dan op sekere conditien/roerende oft onroerende goederen vercrijghen. Een ghelijck Decreet hebben wy boven aengewesen dat van Willem de seste Grave van Hollandt voor die van Amsterdamme alleene ende de Clergie der selver stadt is ghepubliceert gheweest. Wy hebben ooc hier te vooren verhaelt hoe dat Philips Prince van Bourgondien/den Geestelicke persoonen mate ghestelt heeft. Maer de Edicten van Keyser Kaerl/die ick ghesent hebbe tot desen eynde ghepubliceert/zijn beyde tot des stadts-camer ghecomen: van de welcke wy het leste/waerinne oock het Edict by Philips van Bourgondien ghepubliceert vermeldt wordt/is so luydende.

C O P Y E

Van het Keyserlicke Edict teghen de geestelicke persoonen ende Clooster-lieden.

KAREL van Gods ghenade Roomsche Keyser, altijt vermeerder des Rijcx, Coninck van Germanien, van Castilien &c. Ertshertoghe van Oostenrijck, Hertoghe van Bourgoennien, Brabant &c. Grave van Vlaenderen, van Hollandt, van Zeelandt &c. Dominateur in Asien ende Afrijcken: Allen den ghenen die desen onsen Brief sullen sien, Saluyt: alsoo dat tot onsen kennisse ghecomen is dat wijlen (saligher ghedachten) Hertoghe Philips van Bourgoennien, onsen ouden voor-vader, (die Godt ghenadich sy) verstaen hebbende, de hongherichеyt vander Gheestelijckheyt van Hollandt, ende Zeelandt, ende Vrieslandt, int vercrijghen ende apprehensen van Erfven, van Renten, ende van allen manieren van wereltlicke goeden, by coope van successie, ende anders, ende aenmerckende dat alle die goeden vanden Landen voorschreven, by successie van tijden souden comen, inde handen vanden voorschreven Gheestelijckheydt, het welcke die destructie ende ruine, vanden voorschreven Landen wesen soude, om daer toe te remedieren, ende tot versoeck van de twee eerste Staten van Hollandt, van Zeelandt, ende by groote ende rijpe deliberatie by zijnen openen Brieven, statueerde ende ordonneerde, ende over al Hollandt, Zeelandt, ende Vrieslandt, dede publiceren, dat van doe voort aen, geen geoorde luyden van wat Ordene sy waren ofte wesen mochten, inden Landen van Hollandt, Zeelandt, ende Vrieslandt, erfven nemen en souden van hare Ouders, Maghen oft Vrienden in eenigher manieren, noch oock meer Landen oft Erfven en souden coopen, noch vercrijghen by Testamente noch anders, inden voorschreven Landen binnen Steden noch daer buyten, ter tijt toe die voorschreve geoorde Luyden, by commissarissen doen gheordonneert gheweest of ghesandt souden hebben, om met hem een overdracht oft Ordonnantie te maecken, hoe ende in wat schijn, sy voort aen hem in des voorschreven is, hebben souden, ende dat wijlen onsen seer gheminden ende lieven trouwen Moye, die Erts-Hertoginne &c. (Die Godt ghenadich sy) in haren leven voor ons regente verstaen hebbende, inden jaere 23 voorleden, dat die ongereghelтheyt vanden Gheestelickheyt van Zeelandt, onghelijck grooter ende meerder was, dan sy te vooren, ende dat die geoorde Persoonen allen manieren van Erf-

ven,ende andere Wereltlicke goeden hem voorderen te vercrijghen, by allen middelen die sy dencken mochten, sulcx dattet gheheel Landt van Zeelandt, gheschapen hadde geweest, in haren handen te comen,tot grooten interesten vanden wereltlicke luyden,ende verlies van onse Hoocheydt,Heerlickheyt, ende dienste, omme daer in te remedieren, heeft van onsen weghen by rijpe deliberatie, de statuyten ende Ordonnantie, vanden voorschreven wijlen Hertoghe Philips van Bourgoennien gheconfirmeert,ende appellerende de selve oock van onsen wegen voordere gheordonneert,ende ghestatueert, dat hem doen voort aen niemant van wat state ofte conditie hy waer, die in desen voorschreven Landen van Zeelandt, hem selven syn Kinderen oft andere,t'waren Mannen,of Vrouwen persoonen,in Clooster en of Gods huysen, begheven oft stellen wilden,den selven Cloosters,oft Gods huysen, gheen Erffelicke goeden,oft Erf-renten gheven en soude moghen, dan alleenlick een redelicke somme van penninghen, ofte Lijf-renten, tot almentatie vande persoonen,diemen inde Cloosters oft Gods huysen legghen oft stellen soude,op die verbeurte vande Erfven oft goeden,ende insghelijcx dat die geoorde luyden van wat Ordre sy wesen moghen, gheen Erfven Erffelicke Renten, oft andere en souden moghen nemen, aenveerden, coopen noch vercrijghen,by gifte,doode, Testament oft anders, oock op de verbeurte vande selve goeden. Ende oock is tot onse kennisse ghecomen,dat de geoorde Luyden van onsen Landen van Hollandt, ende Vrieslandt,die welcke met onsen Landen van Zeelandt,ghenoech van een natuere syn,hen luyden daghelicx ende soo lancx soo meer vervoorderen Erffelicke goeden,gronden van Erfven ende Erffelicke Renten,te apprehenderen by successie van haeren Ouders,ende andere Maghen ende Vrienden, oft sy Wereltlick waren, ende de selve haer leven lanck houden ende ghebruycken, midts stellende sekere cautie, van restitutie vanden voorschreven Erffelicke goeden, nae die aflijvicheydt vanden voorschreven gheorde Persoonen, diese gheapprehendeert hebben, ende dien tot behoef van haeren voorschreven Vriendẽ, eñ dat sy des niet te vreden zijnde,daer toe pretendeeren in mobelen goeden, van haren Ouders, Vrienden ende andere Maghen te succedeeren, midts stellende cautie als boven. Ende dat midtsdien,indien sy daer toe gheadmitteert waren,ghemerct dat de Erfven in Hollandt, ende Vrieslandt cleyne ende sober zijn,ende meesten deel vanden goeden van onsen ondersaten,aldaer mobels zijn alle de gronden vanden selven Landen,ende ooc alle des mobels goeden,by succesie van tijden in handen vande Gheestelickheyt comen soude,t'welck oft gebeurde, tot destructie ruyne vanden voorschreven landen,eñ vanden ondersaten eñ by consequentie,tot diminutie van onsen Hoocheyt, Heerlickheyt,eñ dienste comen eñ keeren soudẽ,willende daer toe versien,soist dat wy approberen ende confirmeren, die Ordonnantien ende statuten van onsen voorschreven Out-voor-Vader,Philips van Bourgoennien,ende insgelijcx van onsen voorschreven Vrouwe Moye, van onsent weghen ghemaect, wt onser eyghen wetenheyt,ende autoriteyt, ende by groote ende rijpe deliberatie van Raede, Ordonneeren ende statueren voor edict,dat van nu voort aen,gheen persoonen in onsen voorschreven Landen van Hollandt,Zeelandt ende Vrieslandt,van wat state ofte conditie die syn,het sy Mannen ofte Vrouwen,persoonen die hen selven,oft haer Kinderen, oft andere, in eenighe Cloosters,oft Gods huysen,stellen oft sullen willen stellen,den selven Cloosters,ofte Gods huysen, geen Erffelicke goeden oft Erfrenten en sullen moghen gheven,op de verbeurte van dien,maer alleenelick sullen sy moghen Erfven grootelicken ende redelicken sommen van Penningen, oft een redelicke Lijf-rente,als nootelijck wesen sal, tot almentatie vande persoonen, die inden voorschreven Cloosters,oft Gods huysen,hen selven wilden begeven, oft inden selven ghestelt sullen wesen. Ende insghelijcx dat gheen geoorde Luyden, van

wat

wat Oorde die ſyn, oft weſen moghen, binnen onſen voorſchreven Landen van Hollandt, Zeelandt, ende Vrieſlandt, gheen Erffelicke goeden, oft Erffelicke Renten en ſullen moghen coopen, noch vercrijgen, ende voorts dat gheen Erffelicke goeden, oft Erffelicke Renten, by giften, Teſtamenten, ſuccesſie van Vader, Moeder, Vrienden oft Maghen, noch anders, in wat manieren dattet ſy en ſullen moghen comen op Conventen ofte geoorde perſoonen, t'ſy op van cautie die ſelve te reſtitueeren, noch by andere middele, ende insghelicx gheen mobele oft roerende goeden, by ſucceſsie en ſullen mogen comen, opten voorſchreven Conventen oft geoorde perſoonen, op cautie noch by anderen middelen, als vooren, op de verbeurte vanden ſelven goeden. Soo Erffelick, ſoo mobel, onberoerlicke, ende beroerlicke, niet teghenſtaende de pretentie, vſantie, vanden voorſchreven geoorden binnen onſen voorſchreven Landen van Hollandt, Zeelandt ende Vrieſlandt, die Octroye ende Ordonnantie, die ſy van onſen voorſchrevē Ouders, oft van ons, by inportuniteyt, in advertenſie oft anderſins hoe dattet ſy verworven mogen hebbē. Die welcke alle, indien daer eenighe zijn, wy tot conſervatie van onſen voorſchreven Landen van Hollandt, Zeelandt ende Vrieſlandt ende onſen onderſaeten ende inneghefeten, eñ onſen Hoocheyt, Heerlickheyt, ende dienſte, weder gheroepen ende gherevoceert hebben, wederroepen ende Revoceren by deſen, ende den ſelven te niete doen ende aboleren. Ontbieden daeromme onſen lieven ende getrouwen die Hooft Preſident, ende die Luyden van onſen Secreten ende grooten Raede, die Stadt-Houder, die eerſte ende anderen Luyden van onſen Raede, ende van onſen Rekeninghe in Hollandt, Zeelandt, ende Vrieſlandt, den Rendtmeeſter van by Weſter, ende Ooſter Schelt in Zeelandt, allen onſen Baeliuwen, Schouten, ende anderen onſen Officieren, dien dit aengaen mochte, dat ſy onſen voorſchreven approbatie, ende confirmatie, ende onſen ſtatuyten ende Ordonnantien, op dat niemant vanden ſelven ingnorantien pretenderen en mach, doen condighen ende publiceren, elcken inden Limiten van ſyne Iuriſdictie, waermen ghewoonlick is publicatie te doene, ende ſcherpelick ende onverbreeckelick doen, ſonder eenighe contraventien procederen teghens den overtreders van dien, by Religioſe executie, vande penen daer toe gheſtelt. Sonder ſimulatie, gratie oft verdrach: want het ons alſoo ghelieft. Ende wantmen deſen in veelen Duytſchen plecken behoeven mochten, willen wy dat aent vidimus, van dien onſen Zeghel autentijck, oft vander Copie ghecollacioneert, ende gheteeckent by een van onſen Secretarijſen, Ordonnaris, oft by den Griffiers van onſen voorſchreven Raede van Hollandt, geloove ſy ghegheven, als aen deſen Origenael Brieve. Des Oorconden hebben wy onſen Zeghel hier aen doen hanghen. Ghegheven in onſe Stede van Bruyſel, den 16 dach van Octobris. Int Iaer ons Heeren 1531. 1531

...n het ...uwe ...ſchil ...ſchen ...Vene ...ien ...e dē Pas.

Ende voorwaer / het verſchil onlanct tuſſchen den Paus ende de Venetianen gereſen / en heeft gheen ander oorſake gehadt. De Venetianen hadden verboden / het Edict vanden jaere 1437 vernieut hebbende dat de Gheeſtelicke niet en ſouden Cloo-ſters bouwen / noch datmen den ſelven ſonder bewillinghe ende toelaten vanden Raet / gronden van erven / beſittingen / ende andere erfgoederen en ſoude gheven. Welcke dinghen alle den Paus heeft willen ghehouden hebben voor oncrachtich / ernſtelic onder ſtraffe vanden Ban bevelende / dat men dat recht der Kerckē ende Stoel van Roome gantſch ſoude reſerveren. Maer dē Paus te vergeefs blixemende / de Jeſuiten / die de ſake meeſt aenghinck / zijn ghedwonghen gheweeſt met den Capucinen ende Coletinen / wt Venegien te gaen. De redenen ſo wel van de Venetianen heden ten daghe / als eertijts van die van Amſterdamme / en de van gantſch Nederlant / van ſoodanige verboden / voornamelick gelijck oock wt het Edict van Kaerle ten deele ghebleken heeft / zijn deſe gheweeſt: Dat ſy merckten / dat door het verſuymen van ſulcke Edicten / den ſtaet van de Borgeren ende Edele vermindert wiert; eñ ter contrarien dat de rijckdommen van de Kerckelicke ende Gheeſtelicke perſoonen ſoo ſeer vermeer-

vermeerdert werden; dat het ten lesten te vreesen soude zijn/ als het al tot de Kercke-licke ende Gheestelicke persoonen/ als vry van alle gemeyne lasten/ soude comen/ dat hier door het getal ende incomen der Borgheren ende Edelen cleyne geworden zijnde/ de Republijcke van haer recht ende privilegien berooft soude worden; als daer alleene souden resteren/ met de Lantbouwers/ de Monicken/ de welcke van alle dinghen/ soo ghesept is/ vry zijnde/ tot de ghemeyne sake niet en gheven. Ende noch heden ten daghe ghevoelen/ ende dat met haere groote schade/ alle de Nederlanders die noch onder het jock des Paus staen/ hoe dese heylsame privilegien door het Vaderlandt/ om de verkeerde eerbiedinghe des Paus ende der Jesuiten/ nu by haer al te plompelick veracht ende vergheten zijn. Want het blijckt door het bewijs van sekere/ dat Brabant/ het welcke 35 hondert duysent bunderen in de lengde en breedde groot is; het blijckt/ segghe ick/ dat van de selve heden ten daghe de Gheestelicke oft Religieusen acht en twintich hondert duysent besitten; de Edele ende de Leecke alleene seven hondert duysent behouden. Even alsoo staet oock de sake in Henegouwe. Want Henegouwe begrijpt de grootte van 18 hondert duysent bunderen/ van de welcke de vijfthien hondert duysent de Monicken ende Gheestelicke besitten/ ende de andere alleenelick dry hondert duysent. Ende het selve moet men houden van de andere/ nae de proportie en grootte van een yeder provincie

Onder andere, siet de Commẽtariẽ der geschiedenissen van Nederlandt vã Emanuel de Metere.

Het en is voorder niet door by te gaen dat ontrent den jare duysent vijf hondert een en twintich/ als CHRISTIAEN CONINCK VAN DENEMARCK t'Amsterdam comende/ om voorts nae den Keyser zijn swagher te reysen daer heeft gevonden den Ertsbisschop van Drunthen in Norweghen Erick Walkendorp. Desen Ertsbisschop was in ongenaede by den selvighen Conint/ ende sich meenende te verantwoorden/ hadde voor hem ghenomen om weder in Denemarcken te seylen/ dan door storm en contrarie windt is hy t'Amsterdam gheraeckt. Al waer/ soo wy ghesept hebben/ den Coninck oock nae eenige daeghen onversiens aencomende ende vernomen hebbende dat zijn Ertsbisschop vã Drunthen daer was/ heeft hem stracx willen laten vanghen. Maer de Heeren Burgemeesteren ende Raedt den Bisschop gehoort hebbende/ die hem als een Gheestelijck persoon/ op des Paus Heylicheyt beriep/ hebben niet toegh estaen/ dat hem yet leets van den Coninck soude ghesch iedeu; al hoe wel den Coninck aen den Heeren Burghemeesteren ende gantschen Raede vastelijck beloofde dat hy rekenschap van zijne daet by de Keyserlicke Majesteyt en den Paus van Roome gheven soude/ ende dat hy het al op hem nemen wilde. De oorsake waerom den Conint op desen Ertsch Bisschop hem so vertoornt had/ was een seker Amsterdamsche vrouwe met naeme Sibrecht/ wiens dochter Duyfken geheeten/ den Coninck noch jonc zijnde binnen Bergen in Noorweghen tot zijn boelschap genomen hadde. De Conint daer nae als hy tot gemael gekreech des Keysers Carls suster Elizabetha/ ende dese Erts-bisschop Walkendorp in die saken/ als Gesante gebesicht was/ heeft hy zijnen Heere Coninc/ nae begheeren des Keysers/ van het quaet gheruchte met Duyfken vermaent en gewaerschout/ het welcke den Coninck niet wel nemende/ heeft zedert den Bisschop dit ongeluck veroorsaeckt. Desen Bisschop is daer nae tot Utrecht een tijt lanck ghebleven/ en heeft van daer aen den Rijcx-Raet van Denemarcken zijn ontschuldinghe overgesondẽ/ ende is daer nae by den Paus te Roome gereyst/ ende aldaer gestorven.

Wat desen Coninck voorder daer nae/ als hy nu dry machtige Connicrijckẽ Denemarcken/ Noorwegen en Sweden/ met zijn gemael des Keysers Suster verlaten hadde/ wedervaren is/ ende hoe dat hy int jaer 1532 met een groote Vlote schepẽ/ van de welcke niet weynige vã die van Amsterdam en warẽ/ in Noorwege gecomen sy/ en aldaer ghevanghen ghenomen/ ende daer na in de ghevanckenisse ghehouden tot den eynde zijns levens/ is wijtloopigher in de Cronijcken van Denemarck ende de onse aengheweesen. Hier en moghen wy daer en tusschen niet door by gaen/ dat wt occasie van dese vlote (de welcke den selven Christiaen/ ter begheerten des Keysers/ die van Amsterdamme voornamelick/ so ick geseyt hebbe/ ende de andere Hollanders verschaft hadden) die van Denemarck/ ende voornamelick de Oostersche steden seer heftichlick begonnen hebben tegen de Hollanders wreethept te ghebruycken ende haere goederen voor buyt te houden; so dat sy oock de selve gheensins door de Zont en hebben willen laten passeren. Daer en teghen die van Amsterdamme/ welckers sake het voornamelick was/ de welcke en seer dickwils verlies van hare goederen ende seer groote schaden hier door ontfinghen/ vercryghen

trijghen mede by den Keyser / dat tot Antwerpen / Middelborgh ende in andere plaetsen de goederen ende coopmanschappen / van die van Hamburgh / Lubeck ende andere van die contreye desghelicx ghearresteert souden worden. Ende als dit met des Keysers wille ghedaen is geweest/ so heeft men eerst tot Hamburgh van compositie beginnen te handelen / ghecomitteert zijnde tot dese sake van die van Amsterdamme Heiman Jacobsz Borghemeemeester der Stadt / mede van de Schepenen Cornelis Benning. By de welcke de Keyser by ghevoecht hadde een Raetsheer van het Hof uyt den Haghe Joest Amezon vanden Burch. Maer als daer / om de absentie van de Ghesanten des Coninex van Denemarck Frederick de eerste / de sake niet teenemael tot vrede en conde gebracht worden / so is de selve tot de naeste versamelinghe uytghestelt gheweest / die tot Coppenhaghe bestemt werde: ende aldaer zijn alle saken gheluckelick van beyde zijden voorgestelt ende vereenicht geweest. Ghelijck dat ende te vooren wijtloopigher verhaelt is voornamelick in die Cronijcke / de welcke van het leven ende gheschiedenissen van desen Christiaen / item van Frederick de eerste / Coninghen van Denemarck in Deenscher tale voor weynighe jaren tot Coppenhaghe heeft laten uytgaen de seer Treffelicke ende Edele Arnoldus Witfeldius Cancelier van het Coninckrijcke van Denemarck een seer wijt vermaert ende voortreffelijck man zijnes tijts.

V. De occasie der raserye der Wederdoopers: de welcke die van Amsterdamme by na haeren onderganck dreychde; des Keysers Placcaet teghen de selve Wederdoopers.

Nu volghen die dinghen te verclaren die de stadt by na haeren onderganck veroorsaeckt hebben. Want by na ontrent dese tijden hadde in Hoochduytslandt beginsel ghenomen die schadelicke ende rasende onsinnicheyt der Wederdopers. De voornaemste occasie van dese dwalinghe ende oproerte soo Lambertus Hortensius verhaelt is dese gheweest; Lutherus hadde een weynich te vooren een Boecxken in het licht ghegeven van de Christelicke Vryheyt; ende het selve in Duytsche tale is terstont daer na begonnen gheweest in; alle mans handen ghenomen te worden / ende meer begheert ende ghesocht als recht verstaen van den gemeynen man / heeft merckelicke stoffe van oproer ghegheven. Want Thomas Muntzer een Sassenaer / een man (soo de uytcomste ghelcert heeft) ongeleert / maer in dit boecxken van Luther uytnemende gheoeffent / ende een uytleggher van dit schrift niet al te oprecht / heeft eerst begonnen by de zijne heymelick van de elendige slavernie van Hoochduytslandt te claghen / dat het ghemeyne volck met lasten ende schattinghen gheperst wiert / dat by de Princen waren de schattē / maer by haer ghedurighen aerbeyt. Eenen sekeren tijt also mompelende heeft ten lesten de sake soo verre ghebracht / dat hy eenigen hoop ende menichte van zijne lantslieden om haere vrijheyt te vercrijghen tot de wapenen opgeweckt heeft. Ende in corten is hem van het landt soo grooten hoop van menschen / soo groot een vergaderinghe uyt den steden hier en daer van goede ende quade toeghevallen / so dat in weynighe daghen ontrent de dertich duysent gewapende versamelt zijnde / de vreese van de verwoestinghe van Hoochduytslandt veroorsaeckt hebben. Deser over-een-stemmende roep ende verstoortheyt was / dat het ellendighe ghemeyne volck der Lantlieden meer als verachte slaven gheladen was / dat sy daghelicx in de silver-mijnen ende steenkuylen ghestooten wierden. Dat sy vande impoosten / tollen ende dierghelijcke lasten ontlast wilden zijn: ende alleenelick eenighen Prince erkennen. Dat niemant onder de Christenen yets eyghen behoorde te hebben / maer alles ghemeyne. Ende onder dese vermaerste puncten van seditie was den nieuwen doop van Muntzer / alleene den volwassenen ende gheloovighen uyt te richten in de vrye Kercke; den welcken hy / de heele Werelt doen daer teghen segghende / heeft willen verdedigen. Maer nae dat door de cloeckheyt der Princen / de menichten der Boeren verdelcht zijnde / den oproer ghedempt is / Muntzer in dien strijt ghevanghen zijnde is vanden Hertoghe van Saxen met der doodt gestraft gheweest. Uyt de overblijffselen van de ontfanghene nederlaghe is terstont opgheresen / den Leeraer Balthasar Hubmoer (den welcken de Cronijcke van Hollandt vermelt) ende Melchior Hoffman van Suaben / van zijns handtwercks een pelser. Muntzer namelick in verstant ende gheleertheydt ghelijck. De welcke als hy oock nu ontrendt den Rhijn zijne seltsame

opinien te leeren hadde angevangẽ/is van die van Straesburg ghegrepen ende inde ghevanckenisse ghewor pen. Want dat deel van Hoochduytslant floreerde in die tijden in gheleerde mannen ende treffelicke consten / door welckers cloecheyt ende hulpe eensdeels wederleyt zijnde/ eensdeels door het bevel der Overicheden verdreven / zijn na Nederlandt ghetrocken: ende meest in alle die plaetsen /inde welcke sy wisten dat de lieden niet so arch en waren / ende meest na nieuwicheden stonden. Hier toe lockte haer oock aen het Pausdom het welcke doen volwassen ende vol onwetentheyt was. Derhalven is een deel in Westphalen / een deel in Oostlandt verhuyst / seer vele zijn in Hollandt/ende de nagheleghene volcken ghetrocken. By die van Amsterdamme Jan Matthijs van Haerlem Backer / een nieuwe Apostel zijnes tijts / daer na een Propheet van die van Munster / soo gheseyt sal worden/ met acht andere Hofmans discipelen is voornamelick den toestooker ende autheur tot Amsterdamme gheweest van zijnen doop heymelick in te voeren. Ende dese sake en is hem so wel hier als elders niet heel onghelucklick ghesucce deert. So dat in corten de sake hier toe ghebracht is gheweest / dat met de nieuwe leere van dese de herten der eenvoudighe vervult werden. Terstont daer na hare dwalinghen verre ende breedt verbreydt zijnde / hebben Een Boeck / onder den Titel van VVederoprichtinghe, int licht ghegheven. In het selve waren dese dinghen; Dat het Rijcke Christi voor den jongsten dach borgerlick soude zijn opter aerden; Hier souden alleene de heylighe ende rechtveerdighe/de Coninghen met den sweerde ende met ghewelt ghewapent zijnde / heerschappen: ende dat dit Coninckrijcke nu van hem ende den zijnen aengheyanghen was. Dat men alle Magistraeten moeste wtroeyen: ende de selve met aller macht teghenstaen. Al hoe wel den Apostelen Christi gheen recht des sweerts / ende gheene bedieninghe van een politijck Coninckrijcke / item gheene macht van een rijcke te bevestigen toeghelaten en sy / dat nochtans den nacomelinghen haere navolghers / ende den ghenen die na haer het leer-ampt in de Kercke souden aen nemen / politijck ghebieden ende het recht des sweerts over ghegheven sy: dat haer macht ghegheven sy om den goddeloosen Magistraet metten sweerde te vernielen. Dat in hare Kercke gheene goddeloose ghevonden en wierden; datse alle heylich waren: Dat niemant salich en soude worden / die alle zijne goederen in het ghemeyn niet en brachte. Dat het door de wet der natueren teghen de welcke de wet Gods niet en strijt / billick ende recht was vele huysvrouwen te hebben. Dit zijn by na de voornaemste/het is onnoodich de andere hier te verhalen.

Daer is doen op ghevolcht hier en daer strenghe straffe: maer neegens grousamer als tot Amsterdamme. Want dewijle hier een groote menichte van coopliedẽn ende vremde natien is / hebben sy die by na heel door onderlinghe gemeynschap gecorrumpeert. Daer is doen wten Hove ghesonden den Procureur Gheneral / die de ghene die van Wederdooperie verdacht waeren soude ondersoecken / ende daer zijnder negen gevonden / de welcke des nachts vanden bedde ghehaelt zijn ende inden Haghe ghebracht. Van de welcke als men by den Keyser tot Brussel vraechde / wat hy daer mede wilde ghedaen hebben/men heeft geantwoordt datmense onthalsen soude. Het welcke ghedaen is gheweest: ende de doode lichamen zijn wel aldaer in den Haghe begraven gheweest / maer de hoofden zijn in een vat gesloten weder na Amsterdamme gesonden/ende op de Volewijck op staken ghestelt. Ende niet teghenstaende dat men alles daer teghen versochte/de crachten der Wederdooperen daghelijcx wassende/de ghevanckenissen ende banden zijn te vergheefs gheweest. De eene hier de andere daer ontvluchtende/ hebben Dorpen eñ Vlecken doorloopen. Sy hebben briefkens ende boecxkens op de gemeyne weghen gestroeyt: in de hegghen der weghen / daer vele ginghen wandelen / staken sy bladeren papiers: in dese dreyghden sy het verderf den ghenen/ die hare leere niet toe en stonden: vercondichden die gramschap Gods ende het oordeel / die niet alle zijne goederen wechwerpẽde/wt Babylon scheyden. Maer als dese / de welcke by de haere door de opinien van allen hiervan befaemt waeren / vertrocken waeren / soo zijn sy int ghemeyne na Westphalen verhuyst/ daer sy het nu alles met hare leere vervult hadden. Munster is de hoofstadt van dat landt / meer door conste ende ingeven van menschen / als van natueren sterck. Het landt eensdeels rouw / eensdeels vruchtbaer / wordt van de Lippe bevochticht. Alhier ontfanghen zijnde int jaer drie en dertich den eersten Decembris, hebbẽ de stadt ten lesten in haer ghewelt ghecreghen: sy veranderen den staet der Religie ende Po-

litie namelick ontrent den eersten February des jaers duysent vijf hondert vier en
3 4 dertich. Welcke dinghen ter wijle datse gheschieden heeft den Keyser by de Nederlanders door brieven bevolen datmen alle dit volck in ghenaden soude aennemen/die van haere dwalinghe haer souden bekeeren / met dese conditie / soo sy hem erkenden / ende berouw hebbende/haere misdaden den Biechtvaders der Kercken binnen 14 dagen openbaren souden / ende die met een teecken opentlick souden betuyghen. Die daer teghen souden doen / datmen teghen haer wettelick soude procederen. Dese publicatie ghedaen zijnde seer vele van de Wederdooperē t'schepe gaende/vertrecken wt Hollandt ende naestgeleghene landen/ t'samen met hare vrouwen ende kinderen/ alle hare goederen / behalven het ghereedt ghelt verlatende / om te gaen naer Overyssel ende van daer naer Munster. Ghevraecht zijnde waer sy henen trocken: hebben gheantwoorde dat sy na dat landt henen ginghen / het welcke God toonen soude. Ten selven daghe is tot Amsterdamme ghecomen den Secretaris vanden Raet vanden Haghe met het mandament des Keysers / dat sy het andere rot/het welcke na het eerste ghegaen was / met ghewelt houden souden. Des anderen daechs vijf van de selve secte zijn naeckt op de strate (het was middach) elck bloote sweerden in haere handen swierende wt den huyse ghesprongen. Dese als onsinnighe menschen zijn door de stadt roepēde ende schreeuwende gheloopen: Inden name des Heeren de Goddelicke gebenedijdinghe sit aen de rechter syde der stadt, den vloeck aen de slincke. Niemant en is in dit loopen van dese beschadicht gheweest. Die Borghers door het ongheowoone spectakel beweecht zijnde / zijn belast gheweest op de merckt t'samen te comen: het collegie der Schutters ter plaetsen ten strijde ghedestineert. Ende also / de autheurs van desen oproer ghegrepen zijnde/is dese eerste beroerte ghestilt gheweest.

VI De andere seditie der Wederdoopers ende nieuwe vonden: ende de strenge straffingen tegen de selve.

Dewijle dese dinghen tot Amsterdamme ghedaen worden: De saken van die van Munster werden na de Platonische Republijcke gheschickt. Daer is ingestelt ghemeynschap der goederen ende vrouwen: alle authoriteyt den Propheten overghedraghen / so dat daer niet dan volghende haeren raedt/int ghemeyne ende int besonder wtgherichte en werdt. Jan Mattheeus backer / daer boven van ghesproken is van Haerlem bediende het ampt van de opperste overicheyt/oft hadde het hoochste ghebiedt / doen zijnde een Propheet: De welcke door die persuasie hem sulcke authoriteyt ghemaeckt hadde / dat hy nu alreede alleene boven de wetten was: dat hy alleene ordineerde ende gheboodt tgene hem goet dochte; hy dede wt ende te niet wetten/die hy wilde ende stelde weder ander na zijnen eyghen lust. Hy hadde van den beginne af by hem ghevoecht Jan Bocold van Leyden: van de welcke dese in het huys des Borghemeesters Bernard Cnipperdolling woonde; de ghene zijne woonstede in S. Agneeten Clooster terstont na het veranderen der religie ghenomen hadde.

In die selve daghen den 29 Aprilis zijnder brieven wt Vrieslandt gesonden / inden Raedt ghelesen gheweest van desen inhoude: dat sy rijpelick souden toesien / dat de Republijcke gheen schade en creghe/dat de Wederdoopers raet gehouden hadden derwaerts te verhuysen/om de stadt door oproer onder haer ghewelt te brenghen. Dan stonden aen woordē de Gildens der Schutters in het Raethuys ontboden. De Collegien oock van Marie ende het Cruyce worden daer oock versamelt. Met dese is aldaer den Raedt ghehouden. Daer wordt het voornemen der Wederdooperen verhaelt: wat hope den Raedt van haer / soo de saken in ghevaer quamen soude hebben te verwachten. Daer is eendrachtelick geantwoort gheweest / dat sy te leven ende te sterven voor de ghemeyne welvaert; voor goet en bloet vastelick hadden voorghenomen. Daerna is opentlick verboden gheweest/dat niemant eenen vremden Wederdooper herberghen en soude. Die haer niet en soude aenbringhen dat hy metter doot ghestraft soude worden. De vremde Wederdoopers /ende gheen borghers zijnde/ souden voor de vijf uren des selven daechs des avonts de stadt ruymen / op de boete van de wterste straffe. Ontrent den avont worden wederom versamelt op de merckt de gildens der Schutters. Daer na in veler borgheren huysen hier en daer over de heele stadt besoeck gedaen zijnde/twintich van haer ghegrepen worden in de ghevanckenissen gheleydt. Vier daghen daer na/namelick den tweeden Mey is de Grave van Hoochstrate met vele van den Raedt van Hollandt

Hollandt ende den Provoost in de stadt ge-
komen. Terstont den 7 Mey zijnder twee
onthalst: ende twee daghen daer na ses en
dertich die van de wederdooperie afstandt
gedaen hadden / hebben openbare amende
gedaen met ontdeckte hoofden / bloote voe-
ten / met lijnen ghecleedt / elck met keerssen.
Den 11 zijnder wederom vier der selver
secten onthalst ende vier verbrant geweest.
Des anderen daechs daerna worter eenen
onthooft. Dē 18 Mey werdender vier ont-
halst. Hier en tusschē beleyt dē Bisschop de
stadt van Munster. Eñ Jan Mattheeus /
onder de andere / heeft hem selven oock tot
een crijch-overste ghemaeckt. Eñ loopende
met een ghedruysch door de stadt / riep dat
God de Vader hem bevolen hadde / dat hy
den vyant vander stadt verdrijven soude:
als hy het legher naerder ghecomen was /
een soldaet is hem teghen ghecomen de
welcke hem doorstack. Ende al hoe wel de
ydelheyt van zijne voorseggingen doen ont
deckt was / nochtans zijne mede-prophe-
ten / ende voornamelic Jan Bocold om den
gemeynen rouwe met eenen schalckē vont
te versoeten / heeft het volck met sulck een
spotternie vertroost: als oft hem lange te
vooren gheopenbaert hadde gheweest / dat
hy sulc een eynde des levens hebben moe-
ste: ende dat hy zijne weduwe ten houwe-
licke nemen soude. Ende daer na door ghe-
meyne toeroepinghe des volcx Coninc ver-
claert zijnde / heeft de Weduwe ghetrout /
die noch van den selven Mattheeus swan-
gher was. Ende sy is alleene Coningin-
ne ghenoemt / hadde alleene een Coninck-
lick Hof met den hoop van hare Camenie-
ren verscheyden van den Coninck.

Hier nae heeft hy oock vier en twintich
Apostelen / ofte vercondighers des woorts
wtghesonden / de welcke tot de vier hoec-
ken der werelt ghegaen zijnde / souden de
leere / die te Munster ghehouden wert / al-
le menschen vercondigen. Dese als sy wt-
ghegaen zijnde een yegelick op zijne plaet-
se gecomen waren / door de stadt een geroep
verheven hebbende / vercondichden met
luyder stemmen / dat sy boete souden doen.
Door welck gheroep als sy de aensich-
ten ende herten van alle menschen tot
haer hadden opghewect / groote beroer-
ten zijn opgheresen / de welcke de steden seer
beweecht hebben. Ende aenghegrepen zijn-
de ende voor den Raet om haere sake te
verdedighen ghebracht / spreyden haer
cleedt op de aerde / ende werpen daer op
de stucken gouts / die sy wech gaende van-
den Coninck ontfanghen hadden. Seg-
ghende dat sy vanden oppersten Vader ge-
sonden waeren / om haer het Evangelie
te vercondighen. Indien sy dat souden
ontfanghen / dat sy alle haere goederen
int ghemeyne souden brenghen ende ghe-
meyne maken. Indien sy het weygher-
den / dat sy hier door als door een teecken
ghetuyghen van haere boose daden ende
ondanckbaerheyt. Daer na met pijnighen
ghevraecht zijnde van haer gheloove ende
leven / ende van de fortificatie ende staet
der stadt: antwoorden dat sy alleene de
waere leere hebben / ende dat van den tijt
der Apostelen noch het woordt recht en is
vercondicht gheweest / noch eenighe justi-
tie en is geweest. Datter in alles vier Pro-
pheten zijn / van de welcke de twee recht-
veerdich zijn / Jan van Leyden ende Da-
vid van Delft: insghelijcx twee onrecht-
veerdighe de Paus van Roome ende Lu-
ther: ende desen ergher als den genen.
Gevraecht zijnde waeromme sy de onnoo-
sele menschen teghen de belofte haer ghe-
daen wt Munster verjaecht hadden / ghe-
nomen hebbende haere goederen / vrou-
wen ende kinderen; ende met wat ghe-
tuyghenisse der schriftuere sy dese hare ge-
rechticheyt willen verdedighen. Sy ghe-
ven voor antwoorde dat dien tijt nu voor-
handen is / inden welcken Christus geseyt
heeft dat het gheschieden soude / dat de
saechtmoedighe het aertrijck besitten sou-
den.

Sprekende van de machten ende ma-
niere der stadt / verhaelden beneven ande-
re saecken dat den meerderen deel hadden
boven de vijf huysvrouwen: daer en boven
dat de Coninck groote menichte van ghe-
wapende mannen wt Vrieslandt eñ Hol-
landt was verwachtende / met welckers
cracht versien zijnde hy het Christenrijc o-
verwinnen soude / gedoot hebbende de Co-
ninghen ende de andere Overicheydt om
dat sy gheen Justitie gheadministreert en
hebben.

Dit onder andere voortghebracht heb-
bende / sommighe zijn van de overicheden
der steden; sommighe vanden Bisschop / in
wiens macht oock eenighe overghelevert
waren / met den sweerde omghecomen.
Daer was eenen onder dese Henrick Hil-
dersom Goeylander / de welcke met andere
den Bisschop was overghelevert gheweest.
Met desen houdt den Bisschop heymelick
sekere raetslaghen / ende wordt terstont
daer na van hem vry gelaeten. Ende de sel-
ve waeren dese: dat hy in de stadt wederge-
keert zijnde zijn personage / dat is den sim-

leerder

leerder ende diſſimileerder neerſtelick ſoe-
len ſoude / dat hy vlijtelick de raetſlaghen
der ſtadt/des Coninckx/de bequame plaet-
ſen/tijden/gelegentheden onderſoecken ſoude
De reſte is verborghen gheweeſt. Los ghe-
laten zijnde / is tot Munſter door om we-
ghen ghecomen. De Coninck zijne we-
dercomſte vernomen hebbende / ende by
hem ghelaten zijnde / heeft hem gevraecht
hoe dat het quam dat hy verloren heb-
bende alle zijne medegheſellen / alleene
behouden weder thuys quam / het welck
hy wiſte der doodt weerdich te zijn? Niet
ſonder Godt (ſeyde hy) wonderlick ben
ick het ontcomen. Want alſoo ick des
anderen daechs gheſchickt was om om-
ghebracht te worden in de ghemeyne ge-
vanckeniſſe ſittende / ben door het beleyt
van eenen Enghel daer wt ghebroken;
ende my is belaſt weder thuys te kee-
ren met ſulck een bevel/dat ick den Coninc
vercondighen ſoude / dat ons dry mach-
tighe ſteden van Godt ghegheven zijn/
Amſterdam, Deventer, ende Weſel. Ende
dat deſe corts onder ons ghebiedt ſullen
comen/ by ſoo verre derwaerts Prophe-
ten ghesonden werden. De Coninck door
deſe nieumare verblijt zijnde / heeft den
bode in zijne familie ghenomen/ende heeft
hem beſchoncken met eenen gouden rinck
ende een cleedt van verſcheyden verwen/
ſoodanich als zijne huyſghenooten vijftich
in ghetale droeghen. Haer cleedt was van
verſcheyden coleur / eensdeels groen/ende
eensdeels grauw; ſy hadden elck op hare
hoofden eenen witten hoet / eenen gouden
rinck aen hare vingheren. Dit Coninck-
lick cieraedt leyde hy alſoo wt; dat het
grauw / oft aſchverwich coleur te kennen
gaf de doodinghe des vleeſchs ende der
ſonden: maer het groen den nieuwen men-
ſche wt Godt weder ghebooren/ die eenen
aenghenamen reuck Gode ghewoorden
was / even ghelijck de welrieckendt cruy-
den met eenen lieffelicken goeden reuck
den neuſgaten aenghename zijn: den rinck
de gheduerighe ende onverbrekelicke lief-
de teghen den naeſten ſoude wtwijſen/
ghelijck hy ſonder beghin ende eynde in
hem ſelven ſoude wederkeeren. De Co-
ninck door deſe blijde bootſchap tot de ho-
pe van een groot rijcke opghrecht zijnde/
ſendt terſtont na Amſterdamme Iacob van
Campen, die hy belaſt heeft Biſſchop der
ſtadt te zijn. Byden welcken hy als mede-
geſelle voecht Ian Matthijs van Middelborch

Een weynich te vooren eer dat deſe din-
gen wtgherecht werden/den eerſten dach
Octobris Anteunis van Lalleyng Grave van
Hoochſtrate, die wy hier boven geſeyt heb-
ben/Stadthouder van Hollant/ is binnen
Amſterdamme gecomen / om de ſaken der
ſtadt te onderſoecken. Tſanderdaechs ont-
biet hy by hem Jan Hubert den Schout/
Cornelis Benning en Aelbrecht Boelen-
ſon Borghemeeſters. Nicolaes Hilbrand/
Cornelis Dobbeſen Schepenen; Nicolaes
Heine/ Joos Buyck Hooftmannen. Deſen
vijf en twintich beſchuldinghen voorghe-
ſtelt hebbende/heeft hy ſwaerlick van on-
achtſaemheyt aengeclaecht / ende met ee-
nen dat ſy in het ſtraffen ende caſtijden al
te ſlap en goet van herten geweeſt waren.
Dat het haer ſchult was / dat het opgere-
ſen quaet daghelicx hem verder wtbreyde.
Een deel van de voorgeworpen beſchuldingen
hebben ſy wederleyt/van de andere hebben
ſy haer ontſchuldicht. Den tweeden wort
den Raet verſamelt ende daer wort geraet-
ſlaecht van de ghemeene ſake. Den derden
coemt den Raet weder by een in des Gra-
ven van Hoochſtrate herberghe; en om dat
de Schout zijn ampt opgheſeyt hadde/ ſoo
is in een groote vergaderinghe eenen ande-
ren geſocht/ en voor eenen tijt in zijn plaetſe
geſtelt Ruyſch Jan Bets/en daer na Hap-
man Jacobs/en ten leſten Nicolaes Gerrit-
ſoon Mattheeus/gelijt daer ſtaet inde ſtad.
Regiſters: de welcke ooc dit vermelden/ dat
de Schout Ian Hubert van Lutheriaenſchap
verdacht gheweeſt is/ende vanden Procu-
reur Generael in s'Graven-Hage beſchul-
dicht. Maer van den ſelven Schout ſullen
wy hier achter meer ſegghen in't Regiſter
der Magiſtraten.

Voorder wordt in des ſelven Hoochſtra-
tens Herberge voorgeſtelt/oft ooc yemant
inden Raet van Ketterije ſuſpeckt was;
oftmen oock op der ſtadts mueren ende
bolwercken neerſtelick wacht hielt / ende
oft oock alle jaere van het ontfanghen/
ende wtgheghheven trouwe rekeninghe ge-
daen werde. Den vijfden Octobris worden
daer twee Borghers vande Wederdoo-
pers ſeckte ghegrepen inde ghevanckeniſ-
ſe gheleydt. Daer nae is een ſtantaftich ge-
ruchte/maer door onſekeren autheur ghe-
ſtroyt/datter den naeſten nacht twee hon-
dert ghegrepen ſouden worden / die wt de
ſtadt inden Haghe ter ſtraffe ghevoert ſou-
den werden. Om deſe oorſake een beroerte
makende/hebben haer vele des nachts on-
trent het Stadthuys gehouden. Den ach-
ſten Octobris worde de nacht-wacht Iooſt
Buyck, ende Ian Holeſloot als den Capi-
teynen der ſtadt/geordonneert. Deſe hebben

wt het Gilde der Schutters drie Rotten tot haer genomen; qualick te vreden zijnde / dat soo groote menichte borgeren op de merckt tegen den avont t'samen quamen / den welcken geen wacht bevolen en was. Daer wiert raet ghehouden/oft sy metten sweerde die souden overloopen / ende die van de heele merckt verjaghen / oft haer stille houden souden. Den goeden raet van Joost ende Holesloot heeft de overhant gehadt / de welcke tot haer ghenomen hebbende vier wt het ghetal van alle de rotten wtgaende op de merckt / vraghen met wat voornemen/ ende wat begeerende teghen de ghewooonte zy op de merckt quamen ghelopen / ende haer den gantschen nacht onthielden? Dat sy de oorsaken souden openbaren: datmen haer soude te wille zijn/ indien zy yet billicx begheerden. Sy antwoorden/dat zy daer t'samen gecomen waren/niet om oproer te maken/oft om eenighe nieuwichden aen te wenden; maer dewijle sy oock borghers waren / niet min als de andere; ende daerom het haer noch schadelick noch hinderlick behoorde te zijn / dat sy oock voor de ghemeene welvaert waeckten: daer en tusschen wenden oock voor noch een ander oorsake/ dat sy niet en wilden datmen teghen de manieren der gherichten by nacht de ontschuldighe/slapende ghegrepen souden werden. Waer op Buyck antwoorde; dat een yder van daer soude gaen slapen / dat hy daer voor sprack voor hem selven / dat dit niet gheschieden soude. Eñ by so verre yemat eenich gewelt voornemen soude in yemants van haer huys om onghelijck te doen / dat hy hem ende zijnde welvaert te pande soude stellē/ met dat Gilden der Schutters / die dien nacht onder zijn beleydt de wacht ontrent het Stadt-huys houden souden. Het was twaelf uren des nachts/als een yeghelick van het Stadt-huys nae huys ghinck. De Grave van Hoochstrate door het t'samenloopen der borgeren des nachts verschrict zijnde /ontrent zijn herberghe trawanten tot wacht gestelt hebbende twee dagen/is nae den Haghe aldaer niet langher blijvende getrocken. Des andern daechs den
1535 eersten dach Januarij des jaers 1535 is een borgher zijnde Wederdooper metten sweerde onthalst ghewe
est: eenen anderen die voor den Raet ontboden zijnde gevlucht was/is eeuwelick ghebannen. Ooc is een vrouwe ten selven tijde verdroncken gheweest. Also hadde op dien tijt in dese hoochberoemde stadt ghezaept Jacob van Campen/ nae dat hy wt Munster / soo vooren ghesept is /volghende het ghebodt des Coninckx gegaē zijnde tot Amsterdam als een nieuwe Bisschop ghecomen was. Hy hadde hem met zijnen medegeselle ses maenden/ ende langher verborghen ghehouden/ ende hadde door zijne listicheyt ende lieffelicke vleyende woorden een groot ghetal menschen tot zijne Ketterije ghebracht. Daer werden by nachte vergaderinghen ghehouden van veel volcx/ heymelicke tsamenspreckingen houdende. Sy porden d'een den anderen aen / sy rechten malcanderen op tot hope van de saken te vernieuwen/oock den Bisschop daer tegen zijnde/ende te vergheefs daer teghen roepende / dat sy niet tot nieuwicheden door oproer ontijdelick opstaen en souden. Hier en tusschen hadden haer die vā Munster wanckelbarichlick. Bocold den Coninc vermaeckte hem met zijne vrouwen. Hy hadde ghetrout/soo ick ghesepdt hebbe / de weduwe van Jan Mattheeus de welcke hy wijs ghemaeckt hadde dat sy van God tot Coninginne geroepen was. Tot dese heeft hy noch thien andere jonghe vrouwen ghenomen: by de welcke hy drie die hy eer hy Coninc geworden was ghetrout hadde gevoecht hadde. Dese huyshoudinghe heeft hy alsoo gheordonneert/dat de eene Coninginne alle de andere in heerlickheyt/weerdicheyt/vrouwen cieraet verre te boven ginck. Eñ dese droech een Croone/Item een gouden Keten aen haren hals hanghende: ende de reynicheyt der verguldē cleederen / maeckte haere forme aensienlick in Majesteyt. De andere vrouwen en verschilden niet van de borghers vrouwen in ghemeyne cleedinghe/ende verciersel dat sy gewent waren eer dat sy den Coninck trouden. Nochtans met de Coninginne in het selve Hof/ ende aen een Tafel aten sy; Want de Coninghinne hadde oock besonderlick haere Trawanten/behalven de Cameniers eñ den hoop der dienstmaechden. Daer was aldaer in de stadt een vrouwe van Amsterdamme (Lambertus Hortensius, schrijft dat haren naem geweest is Aleid van Lysing) de welcke harē man die seer rijc en machtich was thuys ghelaten hebbende / de saken van Munster een weynich voor de leste beroerte ghevolcht hadde: Dese als sy in de wederdooperie nu ingelijft was / en is daer nae door gheene begheerte des Vaderlandts / noch van haeren man beweecht gheweest; ende en was tot die tijt toe/ met niemant getrout gheweest/ onder het pretext van onvruchtbaerheyt. Want alleene de vrouwen die wt-ghekindert hadden eñ

bedaecht

bedaecht waeren ende onbequaem om te houwen/ waeren by haer van het houwelick gheexcuseert. Maer als sy de menichte daer mede niet langher en conde bedwinghen/ heeft ten lesten teghen haren danck eenen sekeren Dyes Pieter Simons moeten trouwen.

In die selve daghen wort een geruchte tot Munster ghebracht/dat niet alleen tot Amsterdamme/maer geheel Holland door ende in het naest gheleghen Vrieslant benden van Wederdoopers verstroyt liepen/ dewelcke haer toerusten om den Coninck van Sion tot hulpe te comen. De herten van allen/ maer aldermeest des Coninex/ door eene mare tot de hope van voorspoet opgherecht zijnde/ liet derwaerts terstont

n van met een goet deel gouts versenden Ian van
le. Gele seer wel gheoeffent inden crijch/ als die inde oorloghe Capiteyn van een compaignie gheweest was. Desen maeckt de Coninck Leydsman ende Overste van die benden. Hy belast hem dicwils als hy vertrock/dat hy den selven in zijnen naeme segghe/ op dat sy te ghewilligher tot den tocht souden zijn/dat Godt de Vader door den Propheet Henrick Hildersum belooft hadde dat hy den Coninck ende den volcke van Sion dry seer machtige stedē/ Amsterdamme/ Deventer ende Wesel onder haer ghewelt ende ghebiedt brenghen soude. Dat sy haer slechts souden haesten te comen/ende so vele provisie/ als sy conden/ mede souden voeren; dat hy soo sterck een stadt hadde dat hy gheenes vyants/ hoe wel seer machtich/gheweldt en vreesde. Hy belast daer en boven Jan van Gele ernstelick/ dat hy als den tweeden Moses het volck getrouwelic binnen Munster brenghe. Derhalven is hy den 18 Decembris des voorleden jaers 1534 wt de stadt ghetrocken/ op welcken tijt de victalie ende provisie van alle dinghen dien vander stadt begonste te ontbreken.

Daer nae inde maent van Sprokel des jaers 1535 is tot Amsterdamme int open-

1535 baer wt gheborsten/ tghene dat den Raet ende den meerderen deel der borgeren langhe ghevreest hadden. Inde Soudt-straete woonende eenen Jan Sijbert een Lakensnijder. Dese man was doen selfs verre van huys inde Oostersche steden/ daer hy handelde. Hier zijn vergadert ettelicke mannen ende Vrouwen; onder de welcke eenen genaemt Theodorus Sartor, die hem hadde laten verluyden/dat hy een Propheet was. Smorgens heel vroech/een weynich namelic nae dry uren/in het binnenste des huys/ heeft de Propheet hem plat tegē der aerden voor haer allen neder geworpē om te bidden. Dewijle dat hy bidt/ heeft haer al soo grooten schrick bevanghen/ soo dat haer dochte dat de plaetse beweeght wert/ ende dat het alles beefde. Sijn gebedt geeyndicht hebbende/ seyde tot eenen sekeren/ ick hebbe God in zijnen Throon en̄ Majesteyt ghesien/ ende hebbe met hem tegenwoordelick ghesproken. Ick ben opgetrocken gheweest inden Hemel/ ende van daer overgheboert in de Helle/ hebbe het alles doorsien: den grooten dach des wtersten oordeels des Heeren is teghenwoordich. En̄ ghy zijt in alder eeuwichheyt verdoemt ende niet weerdich in de helle te dalen/ ghy sult inden afgrondt der hellen versincken. Doen seyde die dienaer: Vader ghy die in de Hemelen woont ontfermt u mijner/ zijt my genadich. Doen seyde de Propheet: De Vader heeft medelijden met u ghehadt/en̄ heeft u nu tot een sone aenghenomen/ende heeft u alle uwe sonden vergheven. Een weynich daer nae zijn sy weder op de selve plaetse versamelt. Ende sommighe vrouwen/ haere mans op het bedde ghelaten hebbende/ zijn wederomme hier gecomen. Vier uren met leeren ende bidden toeghebracht hebbende/ de Prophete heeft zijn hem met banden hoofde ghetrocken/ ende het borstharnas wtghetrocken/ zijn sweert en̄ ander wapen wech geworpen/ en̄ in't vier ghesmeten. Hier van ontbloot zijnde/ heeft heel naeckt ghestaen/ dat hy niet en hadde om te bedecken die dingen de welcke men van de ooghen moet verberghen/ ende de natuere heeft ghewilt datmense sal decken ende verborghen houden. Hy beveelt hier nae ernstelick den anderen/ dat sy nae zijn exempel haer heel ontcleeden: dwelc sy ooc ghedaen hebben. Daer nae ooc de vrouwen volghende het exempel der mannen/hebbē soo afgeleyt alle cleedinge/ datter niet een snoerken overich en was/ om haer hayr te binden/ door gheene natuerlicke schaemte beweecht zijnde. Want de Prophete hadde alsoo gheordineert/dat alles wat van aerde ghemaeckt was in het vier ghewórpen moeste worden/ meynēde dat dit een brantoffer Gode zijn soude. Eenen grooten ende grouwelicken stanc van de brandende cleederen/ hadde nu het gantsche huys alsoo vervult/ dat de vrouwe vanden huyse/ die van dese saeckē alle niet en wiste/ hier door wacker geworden zijnde/ wten bedde gesprongen is/ om de heerden te besien/ ofe ergheus eenighen brandt was. Op den solder opwaerts ghegaen zijnde/ heeftze daer

elf naeckt onder een ghebonden. De welcke hy terstont ernstelick belast/dat sy haer oock nae het voorschrift vertoonen soude. Sy was van stonden aen ghehoorsaem/ sy heeft haer cleederē in het vier op den hoop vande andere geworpen. Ende als nu dese twaelve ontbloodt waren/ soo en wist men noch niet watter op handē was. Doē heeft de Propheet allen bevolen/dat sy loopende ende roepende hem souden naer volghen. Terstont daer nae op de strate wt den huyse gegaē zijnde/ zijn met een schrickelick ghetier door de stadt op ende neder gheloopen. Sy riepen alle eendrachtelick: Wee wee/de wrake Gods/de wrake Gods/ de wrake Gods. Dit gheroep allomme clinckende/die borghers hebben haer terstont inde wapen gemaeckt/ende de merct inghenomen/ meynende dat de stadt van eenighe vyanden inghenomen was. Sy zijn alle ghevanghen in de boyen ghelepdt/ wtghenomen een vrouwe. Waer dese ghevaren was heeft men niet connen weten. Dewijle sy in het Raethuys naeckt sitten/ sonder eenighe schaemte/hebben de cleederen die haer omghehanghen worden/ niet willen omme lijden/ segghende dat sy de naeckte waerheyt waren. Den grouwelicken stanck des brandts inden huyse was nu tot de nabueren ghecomen: ende de deuren waren soo vast toegheslooten/dat sy die nauwelicx en hebben connen op breken. Ten lesten het slot met een busse hebben doen op springhen/vinden sy den brandt met stroo ghevoedt/dat door de cleederen/wapenen/ ende twee schotels vol vleesch daer op ghelept/den roock ende de vlamme verdruckt was ghewcest. De Gilden der Schutters wordē versamelt op den Dam, gewapent. Veler huysen worden ondersocht/sommige worden ghevanghen. Eenighe ontschuldighe worden los ghelaten. Op dien dach hebben sy de poorten der stadt ghesloten ghehouden/alleenelick zijnse tweemael haestelick gheopent/ende terstont wederom ghesloten ghewcest. Den 20 Februarij zijn wt Hannau ontrent Den Nieuwē dijck(so wort ghenoemt de voornaemste strate der stadt aen de nieuwe zijde/soo te vooren ghesepdt is) aengecomen by na duysent Wederdoopers. By dese is ghegaen Heer Gerrit van Assendelft t'samen met den Proboost van Hollandt: door welckers voorsichticheyt eñ raet te weghe ghebracht is ghewcest/dat sy te rugghe van daer sy ghecomen waeren wederghekeert zijn. Ettelicke huysen aldaer werden ter neder ghewopen / die sy verdacht hebben ghehouden/als een eeuwich ghedenckteecken der sake. Den 25 Februarij wierden de seven mannen / die wy verhaelt hebben dat naeckt gheloopen hebben/metten sweerde onthooft. Het gheroep van dese in de straffe / ende als in de leste acte der tragedie is verscheyden ghewcest. Den eenē riep prijst den Heere altijt: de andere / wreeckt het bloedt van de uwe: een ander/opent uwe ooghen; de vierde wee/wee. Den 6 Maerte zijnder andere neghen van het selve volck met den sweerde omghebracht. Ende nochtans door soo vele ombrengen en is door gantsch Hollant het crijghele ende obstinaet volck eenichsins verwonnen ghewcest; jae is meer en meer in hare dwalinghen verhardet gheworden. Want oock de ghene/die tot Munster vanden Bisschop beleghert ghehouden werden/leden nu seer grooten hongher/soo dat sy by gebreck van broot/met cruyden/ wortels van cruydē/wijngaert bladerē eñ dierghelijcke spyjsen / de welcke de aerde voortbrengt /haer leven onderhielden.

VII Het leste bestaen ende conjuratie der VVederdooperen om de stadt te bespringhen

Jan van Gele daer en tusschen / den welcken wy geseyt hebben dat hy vanden Coninck na Amsterdamme/in Hollant eñ Vrieslandt ghesonden is ghewcest / als hy alle dinghen verre in andere ghestaltenisse ende maniere gevonden hadde/als hy van Munster vertreckende vanden Coninck wijs ghemaect zijnde verstaen hadde/niet teghenstande heeft begonnen groote dingen voor te nemen. Want na dat hy in Vrieslandt aenghecomen is/ende van daer in Hollandt heeft geene troupen van crijchsknechten ghevonden. Nochtans eer dat hy wt Vrieslandt vertrack/is door zijne practijcken te weghe ghebracht/datter gheene cleyne beroerten/voornamelick tot Bolswaert/ghemaeckt en zijn ghewcest. De welcke gestilt zijnde is hy na Amsterdamme ghevlucht/ende is onder de onbekende ghestaltenisse van een coopman by Willem Cornelis ter herberghe ghegaen. Ende op dat hy niet aenghegheven en soude worden hadde zijnen name verandert. Want wt de belijdenisse der ghener / van de welcke verscheyden ondersoecken ghehouden waren gewcest/was doen den naem van Gele vermaert door de Hollantsche steden Alhier hielt hy langhe heymelicke t'samenspreekinghen met de ghene/die hy gemerckt hadde

hadde dat bequaem voor hem waren: door dese voechde hy by hem nu dese nu die: met dese handelde hy van ernstighe saecken; beloofde groote dingen van het Coninckrijcke van die van Munster: prees seer de vryheyt des levens van dese. Ten lesten so vervult hy hare herten met hope van nieuwicheden / ende onsteeckt de selve om een memorabel feyt te bestaen. Want het gheruchte der Munstersche gheschiedenissen hadde ten dien tijde soo groote begeerte om alles sonder onderscheyt aen te tasten den menschē ingeplant / dat in corten / tot Amsterdam hier en daer die peste verder als men heeft connen gelooven voortliep. Daer was in stadt Henrick Goetbelit, een man van tamelicke stature ende sterck van lichaem / de welcke in vele oorlogen den crijch ghevolcht hebbende / eenen grooten name door zijne vromicheyt onder de zijne gecregen hadde / ende was op dien tijt onder anderen de secte der Wederdooperen ingelijft. Desen neemt Jan van Gele tot eenen medegeselle van de heymelicke raedtslaghen. Maer hy en vreesde niet so seer / als dat hy souds aenghedregen worden: want van yemandt bekent zijnde / soude om het veranderen zijnes naems / in perijckel zijnes levens gecomē hebben. Ten lesten beweecht zijnde van zekere ghetrouwe vrienden / onder de welcke was Goetbelit, neemt hy raet op dē staendē voet. Eñ desen was dus danich. Dat hy terstont / dewijle de saken noch in haer geheel waren / na het Hof van Brabant soude gaen: verghiffenisse zijnder misdaet / in aller manieren / van de Coninghinne Marie Keyser Kaerels Suster / die doen Gouvernante van de Provincien was / verbidden soude: welcke vercreghen hebbende (dese man hadde groot ghelt / het welck hy van Munster comende vanden Coninck ontfanghen hadde / soo te vooren verhaelt is / eñ in Hollant wederkeerende / soude wederom tot Amsterdamme comen / op dat hy gherust zijnde vande perijckelen onder de Borghers ende Cooplieden / zijnen eyghen naem weder genomen hebbende mochte verkeeren. Desen raet en is niet te vergheefs ghewéest. Want hem op de hulpe van zijne vrienden ende verschepden zijne beloften betrouwende / heeft remis eñ vergiffenisse gecregen / voornamelick met dit bespreck / dat hy de stadt van Munster aen Keyser Kaerl / door eenighe practijcken soude leveren. De andere dingen hebben sy onderlinge heymelic getontracteert. Hier van worden hem ghegeven brieven metten grooten zeghel bezegelt / eñ hem is gelt gedaen om volc aen te nemen. Hy comt weder tot Amsterdamme / hem beroemende van het succes ende seer verblijt / alwaer hy niet / als te voren / int heymelick en verkeerde / maer int openbaer / eñ op het vertrouwen van zijn vercreghen remis / bekende van selfs by een yeder dat hy herdoopt was / seyde zijnen eygē naem: ten lesten en simuleerde oft dissimuleerde niet met allen. De heerlicke beloften van het verraet onder andere conditien in de brieven totghedruckt / hadden hem in sonderheydt by de voornaemste der stadt ende den Raet geloove ghegeven. Hy verandert van herberge / ende vertrect in den Schilt van Spaengien. Hy was nu by allen bekent geworden / ende heeft begonnen wat familiaerder te wordē met de voornaemste der stadt / eensdeels om het berouw zijnes vals / ende het vercreghen remis van zijne misdaden; ten anderen om de grootheydt van het last by hem aengenomen / ende de swaricheyt van het selve wt te voeren. In dese gherusticheydt der herten bestaedt hy een swaer feyt aen te gaen. Hy conspireert met zijn volck van de stadt te bespringen / ende een Republijcke der Munstersche gelijc op te richten. Eerst van al heeft hy tot een medegeselle van desen raet ghenomen Henric Goetbelit, den welcken hy Vaendragher van de zijne gemaeckt heeft. Daer na heeft hy de sake aen het andere volck voorgedraghen / het welck hy in het binnenste des huys van Pieter van Gale in de Pylsteech versamelt hadde. Den raedt wordt goet ghevonden / insonderheydt de lichticheydt der saken van Jan van Gele voorghestelt zijnde. Hy heeft daer by ghevoecht alle bequame dingen / de ghelegenheyt des nachts / de hertē van de heele stadt tot hem genegē / wtgenomē weynige dronckaerts / tot gulsicheyt eñ om haren buyc te dienen overgegeven / de tegenwoordige gunste Godes / de Goddelicke antwoorde van Henrick Hildersum. Daer worden tot der moort toegeeygent de vyandē der Wederdoopers / sy deylen onder haer de huysen van de rijcke / eer sy de overhandt hadden gecregen. Om dit feyt wt te voeren wort bestemt den 10 Mey. Een yeder wort ghegeven een stuck gouts tot een onderpant der societeyt. Het teecken om tsamen te looopen soude zijn / het clincken der bellen op het Stadthuys. Maer dese conspiratie is meer by gheballe / oft oock veel eer door de voorsienicheydt Gods / als door de wackerheyt oft cloeckheydt der Oversten / by na op de leste wijle dat de sake soude aengaē ontdect geweest.

Want naer oude ghewoonte plochte het Cruys-gilden op dien tijt seer costelick te bancketeeren op het Stadthuys. Alwaer het oock de maniere was datmen alle de Magistratē noodde/eñ den meerderē deel vande machtichste der stadt/ende langhe inden nacht t'samen te blijven drincken. Ontrent den avont/als nu in't midden vanden Dam tortsen ende pecktonnen tot een teeckē van triomphe aengesteken waren/een jonghelinck is by ghevalle tot eenen Pieter Honich ghenoemt/ghecomen/ende verhaelt/dat de Wederdoopers tot ses hondert haer in de heele stadt versamelde̅/om de selve te bespringhen. Honich sonder eenich twijffel gheeft de saecke Nicolaes Dodesio ende Dirck Hildebrantsoon/de welcke Hooftmannen waren/te kennen. Dese drij te samen gaen haestelick op de merckt tot de Borghemeesters/ende openbaeren haer de saecke/niet sonder die grooter te maken/ghelijck sy verstaen hadden/ende vermanen haer dat sy by tijts souden toesien/dat de Republijcke in gheen schade en quame. De Borghemeesters by haer selven de teghenwoordighe stillicheydt der stadt overlegghende/hebben niet lichtelick daer toe ghebracht connen werden/dat sy souden gheloovben dat soo grootte menichte van menschen sonder gheruchte soude versamelt worden; oft dat de conspiratie verborghen soude connen ghehouden zijn sonder int openbaer te comē/dewijle nauwelicx tusschen twee een feyt verholē can blijven. Den aengever wordt gebracht voor de Borghemeesters/ten eynde sy tot hem gewisser dinghen souden vernemen. De selve seght vastelick/dickwils ende volstandichlick/dat de sake soo ghestelt was/noch dat hy niet lichtveerdich en was/ende beveelt datmē hem inde gevanckenisse soude houden/indien de daden met het ghene dat hy verhaelde niet over een en quamen. Datter vele teeckenen waren/eñ onder de selve dat dit een bewijs was/dat sy twee hantroers van twee soorten met buspoeder behoorlick ghieladen in de opper Rhetorijck Camer souden vinden/ende de selve was doen op den Dam op den oppersten solder van de Waghe/dwers teghen over het Stadt-huys. Maer de sake wort van de Borghemeesters bevonden/gelijck sy vanden aengever verstaen hadden. De Cruysgildebroeders daer en tusschen scheyden van het Stadthuys vroegher als sy plochten/het welck haer behoudenisse is gheweest. De Borgemeesters hebben een wijle tijts raedt ghehouden/op wat wijse in stillicheydt de borghers by een versamelt souden moghen werden/op dat sy met de minste beroerte aen het Stadthuys in de wapenen/om de coempste der Wederdoopers te verwachten/ghereet souden zijn. De eene dus de andere anders ghevoelende/dewijle door verschillende stemmen den tijt door gebracht wert(het was het eerste deel des nachts) de Wederdooperen met alle soorte van wapenen toegerust zijnde/comen met ghewelt tot de Pijlsteech tot den huyse van Pieter Gale met groot ghetier/Vaendelen ende een Trommel voorgaende met oproer op den Dam. Sy bespringen het Stadthuys: Slaen de wacht ten deele;ten deele vangense:ende terstont in het beghinsel is verslaghen gheweest de Wachtmeester Simon van Putte. Een vande diesleepers door het eerste ghetier opghewecht zijnde/de welcke op het Stadthuys seer dronken tusschen de setels ende bancken wtghestreckt op der aerden lach en sliep/is na de hoochste solders gheloopen/ende heeft de touwe van het clocxken/op datmen niet en soude luyden om den schricder stadt te vermeerderen/nerghens van wetende/by ghevalle wech ghenomen. De Borgemeesters connen qualick ontcomen ende wecken de borghers de heele stadt over op/eñ bevelen datmen de ingangen der straten ontrent den Dam sal besetten,op dat haere macht door eenich toecomen der gener/die daer noch niet en waren/eenichsins vermeerdert en soude werden. De Wederdoopers daer en tusschen/op dat sy door het licht der brandende tonnen/over de heele merckt/niet en souden verraden werden/werpen het houdt ende de fackelen om veer. Daer woonde inde Pijlsteech een manneken van de factie der Wederdoopers/een naenken met eenen bult/de tweede Thersites; Dese op het eerste ghetier met een ghemaeckte vervaertheyt opgeweckt zijnde/eñ in de wapenen staende/braecht zijnen ghebuer/oft eenighe beroerte oft eenighen oproer inde stadt opgheresen was. Van daer weynige treden voortghegaen zijnde/overvalt onversiens zijnen naebuer. Desen haestigen oproer door de geheele stadt geloopen zijnde/is op de mueren tot de nacht wacht gecomen/dat de stadt inghenomen was/datmen de lieden vermoorde. Het gheruchte heeft de verbaerlicheyt des nachts ende de duysternissen niet weynich dicker alst pleecht/door de welcke sy gheen onderscheyt tusschen den vyant ende vriendt en conden onderkennen/de grousaemheyt der saecke in den ghenen

die door enghicheden der weghen dwalen-de ginge/vermeerdert: Den selven maeckte oock bezoert ende twijfelachtich/ op wat plaetse dat sy eerst souden t'samen comen/tot defensie. Soo vele als daer op den Dam met den eersten oproer voortquamen om te vechten/wierden van de Wederdoopers doorschoten. Nicolaus Aquinas was droncken/ende een goet drincke-broer/de welcke vele jaeren met Henrick Goetbelit gemeynschap hadde ghehadt. Dese valt onder de dicke schare der Weder doopers over den heelen Dam strijdende. Hy braecht haer cluchtelic/wat sy begeerden: dat sy haer voornemen souden openbaren/dat sy gereconcilieert soudē werdē: Goetbelit beveelt hem van daer nae huys te gaen: dat aldaer een sorgelicke sake verhandelt werdt die hem niet aen en ginck. Als de andere wilden op hem haer sweert trecken; Dit is eenen grooten dronckaert/seyde Goetbelit/ende my wel bekent/laet hem gaen. Dewijle hy blijft staende/willende na zijne maniere geckelick zijn/wort de selve Goetbelit te vergeefs het ongelijck verhinderende/vermoort. De Borghers haddē nu de wegen beset/die op den Dam uytcomen. Daer naer zijn de Borghemeesters eens geworden/datmen niet en soude beginnen voor den opganc des daechs. Borghemeester was doen onder andere M. Pieter Colin, een gheleert ende Godtvruchtich man: dese om dat hy in het beginsel van zijn Borghermeesterschap wat traech ghewreest was om wreetheyt te gebruycken/ꝭ Lambertius Hortensus/den welcken wy hier voornamelick/als een schrijver deses tijts ende daeromme alder-gheloofweerdichst/volghen/hadde veler haet op hem getrocken; als oft hy van dese lieden ende raedtslaghen die daer ghehouden werden niet onwetende/vele hadde gedissimuleert. Op dat hy dan in het aensien der Borgheren ende alghemeyne perijckel hem van dit quaet vermoeden soude bevrijden/is als leydtsman den zijnen naer den Dam/inde hitticheydt selve/niet met wel voordachten raedt/voorghegaen. De Wederdoopers de aencoemste der Borgheren vernomen hebbende/zijn den Borghemeester ontrent de waghe met schadelicke handt-roers teghen ghegaen/ende slaen die terstont inde vlucht. Vele worden in de vlucht selve ghewondt: de Borghemeester wort leelick vermoort. Seer vele onder tusschen wordē met vervalschte looden in het duystere gheschoten. Goswin Rekalf, een oudt Borghemeester/ende eer tijts in den lof van crijchs sakē vermaert/belaste dat-men de weghen die naer den Dam leyden met zeylen soude behanghen/ende hoppe-sacken voor de selve rollen/achter de welcke sy als onder schantskorven teghen het gewelt der Wederdoopers ghescuylt hebben. Ende als de selve Recalf mercte datmen gantsch niet sonder perijckel met de menichte der borgheren alleene de saecke wt en richte/hy roept tsamen op de vischmerct ontrent den Dam/door den welcken over beyde zijden/het ghewelt der ribieren bedwonghen wort/ vrywillige/om te dienen tot dien dach voor een maent onder de Borghemeesters van Amsterdamme. Dese waren meest oorloochs lieden/ende die te vooren in strijden cloecke daden betoont hadden. Dese worden alsoo met eede verbonden/dat sy de Wederdoopers verstoort hebbende de eerste eenen aenval op het Stadthuys souden doen/ende dat de borghers nae dese souden volgen. Doen seyde Goetbelit/als hy merckte dat de wegen nae de merckt benomen waren/op dat sy door de menichten van de hare niet en souden vermeerdert werdē: ende het groot stilswijghen der Borgheren: voorwaer Jan van Gele/dat is het/dat ick altijt seer gevreest hebbe/dat ons onsen aenslach met soo cleyne menichte in het verderf soude brengen. Wat isser nu overich/dan dat wy al strijdende doot blijven? Waer op hy antwoorde: De sake sal soo niet afloopen: voor den thien uren des naestcomenden daechs sullen wy de stadt hebbē/eñ sonder bloet/soo de Prophete yet te ghelooven is. Middeler tijdt dat de Borghers seer stille swegen/hebben de Wederdoopers de reste des nachts met singen van gheestelicke liedekens versleten/ende men meynt dat de autheurs van dit feyt boven de veertich niet ghewreest en zijn.

Maer na dat den dagheraet beginnende te lichten sekere ghelijckenissen van hier ende daer loopende door de schaduwe/den Borgerē haer hebben begonnen te vertoonen/als sy door listen deen na dander gheschoten werden/soo zijn sy vandē Dam in het stadthuys geloopen. De Borgers siende dat de Wederdoopers vanden Dam gedreven waren/nemen blijtichlick de Rhethorijc camer in/de welcke bequaem was om haer vande strate te houden. Daer nae heeftmen door de vensters van het Stadthuys met soo grooten gedruys van geschut ende bussen gheblixemt in de groote sale/dat sy haer door het heele stadthuys vele hier eñ daer vallende/moestē verspreyden.

Ook beval Goswin Recalf twee heele slanghen/ende een ander groot stuck / aen den Dam te voeren. Daer rijst by na een overeenstemmende geroep/datter niet aen gheleghen en waer soo een eenich huys t'samen metten vyanden om verre ghewor pen werde: dat sy een veel heerlicker Raethuys oprichten sullen. Hier op zeyde Recalf; dat het ghenoech soude zijn / soo sy de deure afghesmeten hebbende een venster nae het binnenste gheopent werde: ende belast met eenen den ghenen die eedt ghedaen hadden / dat zy luysterende op de scheute / inval in het Stadthuys zouden doen. Het gheschut afghesschoten zijnde/ de cloote verdwaelt in de deure van S. Elizabethen Gasthuys en maect eenen openen toeganc. Daer na de twee andere daer toe gebrachte zijnde/ met vele meerder ghewelt ende sekerder scheuten/wort de deure en de posten des Stadthuys om verre gesmeten; ende met eenen springhen aen de soldenaers / ende vallender op / ende de borghers met ghelijcke wreetheydt naest volgende luyde roepende hebben eenen inval op het Stadthuys gedaen. De Wederdoopers in dat deel des Stathuys gedreve zijnde welcke het nieuwe Stadthuys genoemt is/worden gebonde terstont in den eersten inganck verstropde doode lichamen / eensdeels wt de Rhetorijck camer/ eensdeels met groot gheschut ter doot ghebracht. Sommighe noch adem halende worden vande Borghers ghedoot. De Wederdoopers ontrent vijf en twintich hadden het binnenste Stadthuys ingenome. Hier hebbe sy met so groote cracht de Borghers / ter wijle zy van alle zijden soecken aen te comen / vanden Dorpel verdreven/ soo dat niemant met ghewelt eenen wech en conde maken. Daer wort van stonden aen bedacht / dat een deel der Borgheren ende Soldaten van de strate de vensters souden beclimme/ende den vyant van ter zijden aenvallen. En alsoo als zy van alle kanten bestreden worden/vele al strijdende vallende / onder de welcke oock ghewеest is Goetbelit / zoo wordender twaelf ghevanghen. Daer is een steyl Torenken van het Stadthuys / onder welckers opperste dack/om den Raet by een te roepen ende de Ordonnantien vanden Raet te vercondighen / ende tot andere gebruycken der Republijcke een clocxken hinck. Hier onder is de galerye: en hier op met een leeder die hy na hem genomen heeft/is nae het innemen vant Stadthuys by de Borgers/Jan van Gele gevlucht. Overlegghende by hem selven de wreetheydt der straffe/ zoo hy levende in het ghewelt quame; heeft hem teghen de merckt opghegheven / die met gewapende mannen allenthalven vervult was. De welcke desen man ghesien hebbende / hem met een handtroer doorschoten hebben / ende van daer is hy een weynich daer nae noch levende op de merckt die daer onder is / afghеworpen ghewеest. Vele door middel vanden duysteren nacht haer verloren hebbende / ende die nae het teecken der clocke ghereet hadden gestaen/ hebben haer daer nae verborghen ghehouden. Ende meest op deser manieren is dese seer vermaerde Coopstadt doen van die onsinnighe conspiratie verlost gewеest. Een dinck voornamelick / Godt de Heere alsoo believende/schijnt inden wech ghewееst te zijn/dat dit feyt tot de gehoopte wt-comste niet ghecomen en is / het wechnemen der coorden van het clocxken by den droncken Dief-leyder.

Het ghetal der verslaghene wt den Wederdooperen is ghewееst acht en twintich; onder de Borghers zijnder twintich gebleven. Der Wederdooperen doode lichamen zijn na den middach op het Galgen-velt/ een dobbel jock daer toe bereyt zijnde/met de voeten om hooghe ghehanghen gewееst. Lambertus Hortensius (van den welcken wy hier te voren ghesproken hebben) verhaelt voorder datter op de selve dach twee buyten de stadt gevangen zijn ghewееst/de welcke op het geluyt des geschuts wt de naeste dorpen opgewеct zijnde/op hope dat de stadt inghenomen was / nae de poorten waren comen geloopen. Tegen den avont is dat monster van't manneke in de boeyen ghebracht/ van het welcke nu verhaelt is/dat zijn gebuer terstont in het beginsel des oproers verraderlick voorstack. Dese als hy dien dach in een verootte schouwe van het Stadthuys geseten hadde / is ontrent het breken des daechs afgecomen: en de wijle hy door onbekende weghen door de lege plaetse dwalende gaet/die hem te gemoete quamen besien het cleedt van desen man overdeckt met vuylicheyt en roet/die op alle wint schuddende was. Seker zeyde eenen/dit is van de conspirerende Wederdoopers. Sy grijpen hem/ die bleeck wert/ en niet gantsch loochenende/noch genoech stantafrich/en de leveren hem den Schout inde boeyen. Den 14 Mey heeftmen terstont over de geconspireerde ghevangenen Justitie ghedaen. Op een vleeschouwers banck (soo schrijft de zelve Hortensius/wtgestreckt liggende / zijn hare herten wtgetrocken/

Nederlaghe der VVederdoopere.

trocken/in hare aensichten ghesmeten gheweest. Daer nae zijn de bovende lichamen op de merckt ghe worpen; terstont gequaertiert op de Galghe gestelt aen de poorten der stadt/op welcker tinnen sy de hoofden ghesedt hebben. Den vijfthienden Mey des anderen daechs nae datmen haer ghestraft hadde/ zijnder drij onthalst geweest/ ende twee vrouwen versmoort. Den eenen twintichsten Mey zijn twee vrouwen in de Pijlsteech ghehanghen in hare deuren: om dat zy wetende van de conspiratie de gheconspireerde wt hare huysen hadden latē gaen/ ende roer-lopen verbalscht hadden. Eenen anderen oock ghevangen zijnde/die de conspiratie niet te kennē en hadde ghegeven/is onthalst geweest. Den eersten Juny/ is om de zelve oorsaecke over twee justitie gedaen geweest/ende de huysvrouwe/wt wiens huys het spectakel van de naeckte wtgegaen was/is in hare deure gehangen gheweest. Ende een weynich daer na is een moeder met haren sone door de zelve straffe by nae om gelijcke misdaet omghecomen: om dat sy namelick den Bisschop Jacob van Campē/van den welckē te voren ghesept is/ teghen het ghebodt vanden Magistraet gelogeert hadde/ende niet aengegeven. Desen Jacob van Campē ten lesten na soo vele eñ soo groote straffen van mannen ende vrouwen/als hy nergens gevonden en wert/ soo heeftmen den aengever eenen grootē prijs voorgestelt: den verbergher soo hy hem voor den ondergancк der sonnen niet te kennen en gave/ de leste straffe/namelick in zijne deure ghehangen te worden. Ten lesten is hy door niemants aengheven in eenen hoop torven overvallen/eñ in de ghevanckenisse gheleydt. Dese is aldus ghestraft/ dat hem dusdanighe schande aengedaen is geweest: hy heeft een heele ure ghesеten op een verheven plaetse tot een spectakel voor het Stadthuys/ met eenen twee-oorighen Mijter op zijn hooft. Ende om dat hy met den mondt Goddelоose leeringhe ghe leert hadde/soo wordt hem de tonghe wtghesneden: Metter hant hadde hy ghedoopt; daerom wordt hem de rechter handt afghehouwen: Ten lesten is hem die op een banck ghebonden was/ het hooft met een vleeshouwers mes afgheslaghen gheweest. Het doode lichaem is verbrandt gheweest/ zijn hooft met de rechte handt op eenen hooghen staeck op de poorte gestelt geweest. Ende Jan Mattheeus van Middelborgh is het noch ontloopen.

..lande | ..k | ..e vā | ..Bis- | ..p Ia- | ..van | ..pen

In het verbondt van desen Jan van Gele/ behalven die vander stadt/ waeren daer en boven geweest den meerderen deel vande Benscopers: ende dit zijn volcken van de heerschappie van Iselstein/aen de welcke het landt van Montfort paelt. Dese hadde hy op den thienden Mey tot Amsterdamme doen tsamen comen. Daer waren der drij hondert/den welcken om daer t'samen te comen dach ghestelt was/ ende met de garnisoenen hadde hy voorghenomen die stadt te bewaren. Maer sy waren wat traghelicker als haer belast was/ te samen ghecomen. Ende als zy by de stadt ghecomen waren/ ende de nederlaghe van de hare vernomen hadden/zijn zy door verscheyden weghen te rugge ghetrocken. De selve Jan vā Gele hadde ooc andere plaetse ende ure bestemt om tsamen te comen. De welcke insghelijcx/ een weynich naer dat ghevochten was/ met twee schepen in de Haven aengecomen zijn. Maer gehoort hebbende dat zy den strijt verloren haddē/ dat Jan van Gele met de zijne verslaghen was/dat den Borger overwinninghe hadde/ ende datter veel ghevanghen waren/ daer niet langhe blijvende/ zijn haestelick ghevlucht/hare strecke naer Engelandt nemende.

De Bont genooté van Ian vā Gele.

Den Coninck van Munster de neerlage van Jan van Gele/ op den welcken hy het wterste ancker gestelt hadde/verstaen hebbende: oock ghemerckt hebbende de spotterie van Henrick Hildersum: mede overleght in zijn gemoet het bedroch der voorseggingen/door de welcke hy voornamelic soo groot een menichte menschē in dwalinge/ende schipbreucke van lijf ende goet getrocken hadde/ heeft ten lesten beghonnen verbaest/ende gantsch radeloos te wordē: ende niet langhe daer na Munster by den Bisschop inghenomen/ ende hy oock selve met den zijnen gevangen zijnde/heeft zijne quade macht met een harde straffe eñ doot geboedt; een man van lichaem eñ ghemoet cloeck ende van jaren noch jonc zijnde/als het ses en twintichste jaer zijnes ouderdoms; ende zijnes Rijcx oft veel eer Tragedie/ nauwelicx het tweede voleyndicht hebbende.

Maer eer hy ghestraft wiert (het welcke ons hier gheensins en staet te verswijghen) sadt hy op een seker Casteel van den Bisschop/nae by Munster ghelеghen; ghenoemt Bevergem; in het welcke/ benevens de Gesanten van andere Princen eñ Heeren vā Duytslant/ 2 Predicantē oft Dienaers des Goddelicken woorts vanden Landtgrave/ namelick Antonius Corvinus, ende

Iohannes Kymeus, oock waren. De welcke tot den Coninck ende de andere twee ghevanghenen/Cnipperdoling ende Crechting vryen toeganck ghecregen hebbende/ occasie ghenomen hebben eens ofte tweemael met den Coninc te conferceren ende te spreken/voornamelick van dese artijckelen des gheloofs;te weten/van het Rijcke Christi, vande Magistraet;van de Rechtveerdichmakinghe; vanden Doop; van Het Avontmael des Heeren; van de Menscheyt Christi; van het Hovwelick.

Ende inde eerste conferentie de Coninc van het lichamelicke Coninckrijcke Christi ghebraecht zijnde/en betroude op ggeen plaetse der Schrifture soo seer als op dese die hy wt dē Apocalyps van de duysent jaren wtghelesen hadde. Want (ghelijck in zijn Munsters Historiken/een van de dienaers die ick ghesept hebbe Antonius Corvinus schrijft/ dreef alsoo de plaetse eñ hadde die ghedurichlick inden mont/ soo dat het lichtelick oock hier wt bleeck dat dese verdorven factie door enckele droomen bedroghen was. Al hoe wel hy daer by voecht dat hy wat stom gestaen heeft/ voornemelick als sy die van Christi gheestelicke Rijcke/het welcke door het woort bedient wort wtleyden;ende die wtlegginghe wt het selve Apocalyps verclaerden ende bevestichden/om dat namelick die ghene die op het wit peert sidt/ waerachtich/ ghetrou ende Godes woort wtdruckelick aldaer ghenoemt wort.

Voorder hoe wel hy niet en ontkende dē Magistraet een Goddelicke ordonnantie/ heeft nochtans de rebellie/indien hy yet beval vreemt van Christo/ toegheestaen/steunende op dese spreucke:Men moet God meer gehoorsaem zijn als dē menschen. Ende als de Dienaers bekenden / datmen wel der Overicheyt gheen ghehoorsaemheyt schuldich en was / indien sy de ondersaten van de leere Christi willen afkeeren/ dat nochtans hier wt niet en volchde/ dat daeromme privaten persoonen soude gheoorlooft zijn ghewelt met ghewelt af te keeren / maer datmen hier veel eer moet hooren de stemme Christi: Als sy u in een stadt vervolgen, soo vliedt in een ander. Hy en heeft anders niet ghe antwoort van dat de Magistraet door tyrannie dickwils oorsaecke gheeft van rebelleren.

In de saecke der Rechtveerdichmakinghe is hy soo door de argumentē der Dienaers ghedwonghen gheweest/dat hy by na met haer over een stemmende rondelick bekende / dat alleene het gheloove in Christum/ niet om de weerdicheydt / oft de verdienste der wercken / oock van de ghene die het gheloove volghen / rechtveerdicht ende salich maeckt. Het welck nochtans noch de Papisten / noch hedensdaechs de andere wederdoopers toelaten sullen.

Hy versaeckt in aller manieren den Kinderdoop,vastelick houdende ende toestaende het wederdoopē der volwassene/als een sake gantsch schriftmatich. Ghevraecht zijnde van de selve/met wat schriften oft redenen hy dese nieuwicheyt in de Kercke soude connen bewijsen : Antwoorde dat Christus/als hy den Doop instelde eerst bevolen ende ghesproken heeft/van de leeringe/ om de welcke te begrijpen de kinderen niet bequaeme genoech en zijn. Maer voornemelick seyde hy/ dat hy hieromme den kinderdoop hatte/om dat het een nieuwe sake was / ende in de Synoden der Pausen versiert. Maer de Dienaers als sy onder andere seyden dat de kinderen even soo bequame waeren tot den Doop/ als eertijts tot de Besnijdenisse/ heeft geantwoort/dat hy hier inne nemmermeer zijn gevoelen en soude veranderen/als het welcke hy wiste schriftmatich te zijn.

Maer op dat ick hier oock mijn gevoelen/als int voor by gaen bysette:dese Dienaers/nae dat sy seer bequamelick / onder andere/gheantwoort hebben/dat den kinderen heden niet min den Doop / als eertijts de Besnijdenisse toequam : dien pijl daer en boven hadden sy behooren desen Coninck ende belhamer ende allen Wederdooperen te benemen/met den welcken sy den Wederdoop voornemelick beweeren. Want wt dien dat in het 19 capittel van de Handelinge der Apostelen/Lucas al soo schijnt te sprekē/als oft Paulus die twaelf mannen van Ephesen van Joanne ghedoopt / herdoopt hadde/ dit is van de Wederdoopers vierichlic aengenomen/eñ hier mede/als met eē helmet haer beschuttende/spreken altijt voor hare dwalinge/daer nochtans in die plaetse niet min Paulus ghedaen heeft/als dit selve. Want Lucas verhaelt dat dese mannē van Ephesen van Paulo ghevraecht zijn gheweest oft sy den Heylighen Gheest hadden ontfanghen/het welcke als hy gheloochent hadden / dat sy wederom ghevraecht zijnde/oft zy gedoopt waren ghewe est / gheantwoordt hebben/ dat sy met den Doop Johannis gedoopt waren: ende dat Paulus wt die occasie gesept heeft: dat Johannes ghedoopt heeft met den Doop der bekeeringhe / op dat sy namelick geloven souden inden genen, die na

na hem comẽ soude/ dat is in Jesum Christum; eñ dat zy dit hoorende/ van Johanne namelick ghedoopt zijn gheweest inden name des Heeren Jesu. Ende nae dese redene Pauli voecht daer Lucas eyndelinghe by/ dat door de opleggingе der handen Pauli/ den Heyligen Geest op haer ghecomen is. Waer wt het claerlic blijckt / dat Paulus niet gedoopt en heeft / maer alleenelic verhaelt/ hoedanich den Doop Johannis gheweest sy/ namelic in cracht ende inder daet de selve van Christi Doop geensins te onderscheyden: ende dat Paulus selve haer den Heylighen Gheest / door de opleggingе der handen soo ick ghesеydt hebbe / alleenelick gegeven heeft. Ende dese wtleggingе helpt voornemelick de originele oft Griecksche maniere van spreken deses textes / soo van andere ooc aengheweesen is; op dat ic swijghe dat het soo verre van daer is/ dat Paulus dese mannen van Ephesen van Johanne gedoopt wederomme gedoopt soude hebben/ dat hy hem beroemt in zijnen brief tot den Corinthen / dat hy niet gesonden en is om te Doopen / noch dat hy niet en weet oft hy eenige/ behalvẽ Crispum eñ Caium/ ende Stephane huysgesin ghedoopt heeft. Want oft Lydia ende den Sockwaerder tot Philippis Act. 16. van Paulo oft veel eer van Sila ghedoopt zijn gheweest/ can men qualick onderscheyden. Het welcke in dien Georgius Cassander in die Consultatie / die hy aen den alder doorluchtichsten Keyser Maximiliaen van de gantsche sake der Religie ghebracht zijnde ghesonden heeft/ gemerct hadde/ hy en soude geensins gezeyt hebben/ dat die plaetse voor de Wederdoopers was/ ende datse moesten teenemael van het wederdoopen wtgeleyt zijn/ oft ghelijckse Augustinus wtleght. Maer daer zijn andere saecken in Cassandro de welcke met meerder recht straffinghe verdienen.

Van het Sacrament des Avontmaels heeft hy onder andere in deser manieren gezeyt: Hoe wel hy wiste dat hy het ghevoelen van Zuinglius in dese sake lange omhelst hadde/ dat nochtans hem anders geopenbaert was gheweest; namelick dat het gewichte vande woorden des avontmaels niet en can/ noch mach afghetrocken worden / het welcke soude geschieden/ indien die niet soo de selve luyden; dat is sonder figuere ghenomen werden: Daer en tusschen / dat hy in dien deele / van de selve Dienaers verschilde/ dat zy zeyden dat Judas oock het lichaem Christi ghegeten / ende zijn bloedt gedroncken hadde. Ende als zy hier vele tegenworpen/ eñ by brachten dat de cracht der Sacramenten niet aen onse gheloovicheyt oft ongheloovicheydt en hangen/ ende ander dierghelijcke dinghen/ heeft de Coninck dit hier op ghezeyt/ gelijck het u mijnentha ven by staet/ dit oft dat te ghevoelen/ alsoo laet my toe hier inne by mijn gevoelen te blijven.

De Menscheyt Christi heeft hy soo verre toe ghelaten / dat hy bekende dat hy ontfangen was vanden Heyligen Geest/ ende daer nae wt de Maghet Maria ghebooren. Maer hy heeft daer by ghevoecht dat het der waerheyt niet gelijck en is / noch datmen niet en behoort te gelooven/ dat Christus wt het vleesch der Maghet yet genomen heeft: dewijle hy niet anders wt Maria geboren en zy / als de Sonne door een glas doordringht / oft door een gote het water in de aerde loopt. Dese dwalinghe hebben de Dienaers vlijtichlick ende wijtloopich ghesocht te wederlegghen. Ende hoe wel de Coninck daer en tusschen zijn ghevoelen hartneckichlic voorstont/ nochtans als dat gewichtige in de plaetsẽ der schrift: in uwẽ Zade; item van de vrucht uwes buycx item Dewelcke geboren is wt den Zade Davids naer den vleesche, dickwils inghestampt wert/ so zeyde hy/ dat de Lutherianen haer selfs profijt niet en conden bekennen: want indien zy zijn ghevoelen aennamen/ dat lichtelic alle de argumenten van alle de Zuinglianen in de sake des Avontmaels souden connen afgeworpen eñ omghestooten werden / etc.

Het trouwen van veel vrouwen, hoe wel hy bekende dat het een nieuwe sake was/ voornemelick in dese tijt / ende nauwelicx te lijden/ nochtans en wilde hy in die sake gheen misdaet bekennen / het welcke ghemeynelick plegen te doen / die aen de gunste des volcx hangende/ hier toe voornemelick pooghen/ dat zijt selfs om haere standtvasticheyt den volcke behaghen moghen. Want zy oordeelen dat het beter is oock de bekende dwalinghe niet te bekennen / als met het verlies van harẽ name door schelmerie vercreghen / soo sy yet misdaen hebben/ te bekennen. Ende als de Ministers hem insgelijcx voorwierpen datter niet sotter en was/ als de exempelen der Heyligẽ/ die noch door het woort/ noch door het ghebodt Godts ons gherecommandeert en zijn tot naervolginge ende eenen reghel te trecken; heeft gheantwoort dat Godt hem oock niet en sal toerekenen die dinghen die hy den Vaderen toegelaten heeft.

Daer nae in de andere disputatie heeft hy

hy wat saechter op een yeder punckt ghe-antwoort. Want daer alhoe wel hy dat lichamelicke Rijcke Christi/het welcke duysent jaren na de opstandinghe soude dueren/eenichsins noch verdedichde/ bekende nochtans dat noch hy noch Rotman/noch yemant van de nieuwe Propheten opt yet sekers hier van oft ghevoelt oft gheleert hadden.

Heeft oock doen den Magistraet wonderlick verheven/segghende dat het een goddelicke ordinantie was; den welcken men gehoorsaemheyt schuldich was / het sy dat het vrome oft onvrome waren / die overste waren/na de meyninghe Pauli. Derhalven bekende ooc hierinne zijn misdaet/als die sonder Gods bevel ende de Keyserlicke wetten het sweert ende Coninclicke weerdicheyt alleenelick by laste van eenen versierden ende slechten Prophete tegen recht ende reden ghenomen hadde/ende oorsake van soo veel onnoosel bloets te storten ghegheven.

In de sake der Rechtveerdichmakinge heeft hy niet verandert / dat ghevoelen dwelck hy inde eerste tsamencompste om-helst hadde/wederomme repeterende.

Den Doop der cleyne kinderen heeft hy also noch verworpen/dat hy soo men hem het leven schoncke / beloofde dat hy alle Wederdoopers soude doen swijghen ende tot ghehoorsaemheyt brenghen. Want dat hy nu was van dat ghevoelen/dat hy het achte beter den doop der kinderen te gheven tot ghehoorsaemheyt / als hieromme de saken der menschen t'onder te boven te keeren.

In de sake des Avontmaels is hy hem selven ghelijck ghewეest.

Geensins en heeft hy connen daer toe gebrocht werden dat hy van zijn opinie vā de Menscheyt Christi soude veranderen; Heeft nochtans belooft/soo hem het leven gheschoncken werde/dat hy nemmermeer niet een woort daer van spreken soude.

Hy seyde dat de Veelheyt der Huysvrouwen soo verre vry was / als die selve door eendrachighe overeenstemminghe der Overicheyt door de heele Kercke toeghelaten werde. Ende soo die vanden Magistraet verboden werde datse niet vry en can zijn. Ende dat hy derhalven ende alle Wederdoopers/die anders ghedaen hebben/ghe-sondicht hebben/met vele vrouwē te trouwen/ende dat sy om den staet der Christelicke Republijcke verstoort te hebben/met rechte in de handen van hare vyandē waren ghevallen. Van welcke dinghen alle voorwaer de sommige de lichtveerdicheyt/sommige zijn bedrieghelick herte ende toeneinende listicheyt met archeyt te kennen gheven.

Na desen strijt is een ander disputatie der selver Dienaers met Knipperdollinck ende Crechting ghevolcht;van de welcke nochtans geen van beyden noch in schalkheyt noch in welsprekentheyt den Coninck ghelijck en sy ghewеest. Ende dat den eersten/nämelick Knipperdollinc/bequamer sy ghewеest/tot een Schermers ampt/als om de saken der Religie te handelen/maelt hem af met de woordē van Sallustius de selve Corbinus: Hy is ghewеest van grooter cracht des lichaems ende des ghemoets, maer van quaden ende verkeerden geeste: dē welcken oock vander joncheyt af inlantsche oorloghen, moorden, rooven, borgherlicke oneenicheden, aenghename gheweest zijn: ende daerinne heeft hy zijne jonckheyt geoeffent. Sijn ghemoet is gheweest stout, arglistich, ongestadich, Simulateur ende dissimulateur van alle saken, begheerich van eens anders goet, onmatich van het zijne, brandende in begeerlickheden, wat sprekentheyt, weynich wijsheyt, zijn woest ghemoet begheerde onmatighe, ongheloovelicke, ende al te hooghe dinghen.

Ende Corbinus voecht daer by in de selve plaetse dat dese Knipperdollinck / de Coninck selve sulcx bekennende / gewoone was/meest lichtveerdige eñ sotte dingen voort te brenghen: eñ dat hy onder andere eens openbaerlick geroepen hadde;dat hy was in Geestelicke saken/het welcke Jan van Leyden/de Coninck was in lichamelicke: ende dat dit den wille des almachtighen Vaders was/het welcke in zijn herte den Gheest ghetuychde/ende andere dierghelijcke saken meer.

Ende verhaelt dat Crechtingh niet vele beter en is ghewеest;alhoe wel hy eertijts van de letteren ende gheleertheyt niet gansch vreemt en is ghewеest / de welcke hy nochtans daerna de leere der Wederdoopers aenghenomen hebbende/door een seker straffichеyt ende heylicheyt der secte veracht heeft: ende daeromme blijckt het/so vele het wreedt ende oproerich herte belangt/dat ghelijck met ghelijck vergadert is ghewеest;ende dat/na het spreeckwoort/met Bitho Bacchius tsamen gecomen is gewеest.

Ten lesten de Coninck nu na by de doot zijnde / men secht dat hy dit voornemelick teghen des Bisschops / oft Princen Capellaen met droefheyt gheclaecht heeft; dat het

het hem seer heftelic leet was/dat hy den trouwen raedt van den seer doorluchtigen Prince den Landtgrave / hem dickwils vermanende dat hy de sake/die de Heylighe schriften aenginck / het oordeel ende ondersoeck van die/die de schriftuere verstonden/niet den wapenē ende den sweerde / soude laten scheyden / soo onweerdichlick ende hooveerdichlick / het geluck hem doen toelachende / hadde versmaet: soo dat daer tot ten lesten de vereenichde wapenen des selven Lantgrave tegen de dolheyt so wel zyne als der stadt met den Bisschop vereenicht zijn ghewee st: dat hy om vergiffenisse van dese misdaet badt; ende dat hy seer begeerde ende biddende was dat sulcx van Corbinus eñ Cymeus by den Prince selve in zijnen name ghescheiden soude. Al hoe wel men meynt dat hy die dingen ende andere den meerderen deel/in de welcke hy eenichsins door de cracht der waerheyt overwonnen buyghelicker ende lichter hem selven betoont heeft / op hope ende betrouwen van zijn leven te behouden / voortghebracht ende gheveynst heeft.

VIII Een corte weder-erhalinghe der selver sake, ende van de aenhangers des Conincx ende andere Weder-doopers onses tijts.

DE dwalinghen ende ghebreken sullen soo lange zijn/ als de menschen: seyde eertijts eenen. Want dewijle de selve nature der menschen blijft/ soo is het ooc noot sakelic datter vele ghelijcke dinghen ende by nae niet nieuws en gebeurt. Dat wy dan boven Hortensium volgende seyden/dat het boecxken van Luthero in dien tijt vande Christelicke vrijheyt in het licht ghegheven / de eerste ocasie van dwalinghe desen wtsinnighen ghegheven heeft/ en begeeren wy niet dat het alsoo ghenomen werde / als oft de oude historie niet en begrepe dat den aenlaghen van dese ghelijck sy. Want inde oude eeuwen heeftmen oock het wederdoopen ten tijden Cypriani ghesocht te verdedigen/maer nochtans sonder scheurmakinghe oft hooftdige hartneckicheyt. Alsoo hebben ooc de Manicheen twee beginselen t'samen eewich ende onderlinghe strijdende versiert / een Goet ende een Quaet; het Goede hebben sy licht genoemt; het Quade duysternisse ende materie: Sy seyden dat die van het Quade ghesproten waren / noot sakelick booselick deden / ende dat sy tot Godt niet en conden bekeert worden / om dat sy de zaden van quade materie in haer hadden: Maer ter contrarien dat de gene die van het Goede/noot sakelick het ghene dat recht is volgen/noch dat sy niet verdoemt en conden werden /om dat in haer de zaden des lichts waren: dat de selve ooc niet ghehouden en waren aen de Wet/ ooc als sy contrarie der Wet deden / om dat de Wet alleene die oordeelt / de welcke van de materie gesproten zijn. Daer en boven oock / verworpen hebbende de Prophetische ende Apostolische schriften/hadden de selve een nieuwe Evangelie verdicht; dat Christus niet om de lichamen / maer om de zielen te verlossen ghecomen was: noch dat hy niet ghewee st en was in een waerachtich vleesch / maer dat hy een versierde ghedaente des vleeschs om de sinnen te bedrieghen ghetoont hadde. Ende op dat sy souden schijnen andere te boven te gaen / ende halve Goden/ ende als met Godt te spreken / ende den selven in eenighe manieren in zijnen stoel tegenwoordichlick aen te schouwen / sy veynsden s Goddelicke beweghinghen ende aenblasinghen: Sy wierpen haer selven onversiens in een schare volcx plat ter aerden; ende als verslaghene langhe stilswijgende/ daer nae als tot haer selven wederghecomen zijnde ende weenende brochten vele ende verscheyden dinghen voort al voorsegghende; gantsch ghelijck dese Amsterdamsche ende Munstersche/van de welcke wy nu gesproken hebben. Sy beweerden oock met grooter cracht dat den Politijcken staet / de Overicheden ende ghe richten ende het houwelick selve onder die vande materie hercomen/altijt waren wercken van het quaet beginsel. Maer wt het ghescheiet is dat dese vreemde leeringen seer leelicke schelmerien/confusien van oncuyscheden / muyterien ende andere quaet doen hebben ghebaert: ghelijck van Clemente Alexandrino / Epiphanio / Eusebio ende andere verhaelt wordt. Want sy hadden het Stedekē van Phrygien Pepuza begonnen te noemen Jerusalem / gheheelick als dese daer van wy gesproken hebbē; de welcke haer alleene geoorlooft hielden Magistraten te zijn/ te oordeelen eñ het Ampt van Justitie te oeffenen: dat Munster de woonplaetse van Sion was eñ Jerusalem/eñ dat Jan van Leyden beyder Coninc van Godt gecoren was / ende wilden datmen haer als Propheten van Godt ghesonden / ghelooven soude.

Maer de Weder-doopers die daer na tot onse tijdē geweest zijn/verandert zijnde vā zinne hebben begonnen meest/de instellinghen der Munstersche / het trouwen van veel vrouwen/ de Goddelijcke bewegunge/ ēn dat gedichtsel van een besonder werelts rijcke te versoepen: Jae soo veele als in desen deele/de Munstersche in het exces (als die meynden dat haer alleene / als alleene rechtveerdige (zo ghesept is) het Ampt der Overicheyt toequam) zoo veele dese in het defect ter contrarie sondigende/willē staende houdē dat het een Christen gansch geen Ampt der Overicheyt te bedienen gheoorloft en is; het wederdoopē daer en tusschē/ ende andere diergheljjcke dinghen/ hertneckichlick met de eerste behoudende. De welcke zelve nochtans heden ten dage verscheydentlijck onderscheyden onderlinghe vergaderinghen hebbē. Want om een seer lichte oorsake oneens zijnde/een yeghelijck maeckt hem terstont een nieuwe vergaderinghe ende secte. Soo dat Sebastianus Franc (die nochtans hem selven neutrael/ dat is geene partie ergens oft gunstich oft ongunstich wil wesen) zept dat zy de confusie ende verwerringhe der gener die den Tooren van Babel bouden met recht wtdrucken.

Eenen daer en boven tot desē zelvē droessem voortcomende/ is verre eenen anderen wech ingegaen/namelijck David Ioris van Delft glaes-maecker: den welcken zo boven verklaert is de Munstersche met Ian van Leyden voor een voorneemste Propheet ghekent hebben. Dese tot die ghemeyne nederlaghe overghebleven zijnde/zoo sommighe willen segghen / oock vanden Coninck ende de medegesellen wat gelts ontfangen hebbende in Vrieslandt oft de plaetsen by Munster gelegen wonderlicke neerstichept doēde om door andere krijchsknechten te vergaderen ende Munster te verlossen/maer merckende dat de sake na wensche niet en soude afloopē/ heeft hem beginnen te houden nae de ghelegheuthept des tijts: ende Munster overghegeven zijnde/ eenen tijt lanck in Hoochduytslandt herwaerts ende derwaerts ghaende / ende boecxkens tot de zijne in Nederlandt sendende/heeft de herten ende consientien van de eenvoudighe op een nieuwe maniere gevanghen gehouden; ende is ten lesten nae Basel ghetrocken. Alhier versierende dat hy een ander man was/zijnen naeme verandert hebbēde/ heeft hem Johan de Bruc by den Magistraet genoemt/ seggende dat hy namelijck om de rechte Religie wt zijn Vaderlant ende huys verdreven was. Ēn dewijle hy ghevoelt dat den Magistraet zo wel vande Kerck/als vander Stadt dit alsoo aenghenomen hadden/zoo heeft hy hem na haren wille/in alle wtwendige dingen/ zeer neerstelijck gheschickt. Daer en tusschen stroept hy onder de zijne int besonder t'huys/ende buyten door brieven ende ghesanten/die de plaetse van Apostelē bedienden/zijne Leere/ zijne Visioenen ende zijne droomē: Dat hy soude weder oprechten den Tabernakel Gods, niet door eenige wtwendige oft wereltsche Heerschappie, niet door het cruyce oft de doot, ghelijc de eerste Christus, maer door den gheest: Dat hy de ware Messias was, niet wt den vleysche ghebooren, maer wt den gheest; ende dat hy door den selven alle menschen in alle waerheyt soude leyden. Dat Christus ghepredickt hadde voor de gene die doen noch kinderen waren, dat hy alles soude handelē onder de volwassene met eenen verborghenen ende behagenden gheest: dat hy de werelt soude verlossen ende eenmael oordeelē. Dat hy die minste was, vanden welcken Christus geseyt hadde, dat de minste grooter was in het Rijcke der Hemelen. Ten lesten dat het houwelijck, voornemelijck onder de volwassene inden gheest behoorde gemeen ende vry te zijn.

Welcke opinien alle oock eertijdts zijn geweest de rasernien der Nicolaiten/Montanisten / ende Cataphryghen. Want de Nicolaiten leerden de ghemengde houwelijcken; de Cataphryghen ende de Montanisten dat den geest van Montanus den waren trooster van Christo beloofst was.

Ēn niet te vergheefs voorwaer en schreef hem toe dit voordeel des gheestes / niet Apollo/maer desen bedriegher van Delft; de welcke/niet eer dan nae zijne doot vanden volcke ēn vanden heelen Raedt van Basel vernomen en is ghetweest dat hy een leven ghelept heeft seer wel overeencomende met desen inwendighen gheest. Want doen zijn eerst de wellusten van Sardamapalus ēn het trouwen van veel vrouwen opentlijck bekent ghewordden; ende de overdadicheyt ende exactien van Rijckdommen; door de welcke hy de Borsen der ellendighe in Nederlandt/ende in andere plaetsen wtputte ende de zijne rijck maeckte. Want daer werden die Apostelen/die ick ghesept hebbe allenthalven ghesonden: ende alsoo door haere hulpe; ende met zijne schriften hoe wel die sonder geur ende gratie zijn/waren de herten der eenvoudighe bedroghen/ dat hy eensdeels sommige tot hem/voornamelijck soo daer eenige mannen oft vrouwen waren

waren van goede middelen / haer Vader-landt verlaten hebbende/aengelockt heeft; eensdeels/haer gelt t'samen geschrabt hebbende/meer eñ meer door de bedrieghereyen van zijnen trooster onzinnigh ghemaeckt heeft; ende aen hem selven verplicht ende onder tribuyt ghehouden. Ende dit gheeft opentlijck te kennen Blesdikius zijn schoon zoone/ als hy klaecht/ dat door het senden deser Apostelen / zoo dickwils als het den Heere belieft heeft/de schapen geschoren zijn ghewees: ende dat door dese wijse groote rijckdommen zijn schoon-vader gekregen heeft: ende dat nochtans na het overlijden van David selve het seer overvloedige erfgoedt der kinderen van de selve Apostelen schalckelijck versweghen is/op datter dies te miltdelijcker ghegheven soude werden/ het welcke wat is het anders gewesst dan dat onder den deckmantel van armoede ende religie gelt versamelt is geweest door de rijcke ende overvloet van alle wellusten hebbende? Ende dat dickwils van sulck volcxken/het welcke moghelijck veel billicker hadde ghewees dat sy selve yet hadden ghegeven. Hy spreeckt oock elders vanden selven de voorseyde Blesdikius in deser manieren: De rijckdommen als doornen hebben ghequeſt ende de ghedvericheyt van bidden ende hebben verworght de ſtrengicheyt der Diſciplinen; ende ſoo vele als daer afghegaen is van de ſtrengicheyt des levens vande neerſticheyt van de manieren te regeren, ſoo vele iſſer toegecomen tot de licentie, broot-dronckenheyt, ende opgheblaſentheyt, met V E L E V R O V W E N hem by te voeghen ende andere vermenginghen te oeffenen met groote ergerniſſe vande eenvoudighe navolgers eñ blaſphemien der vyanden.

Maer yemandt mocht segghen/ hoe dat een Glaes-maecker eñ Idioot/ eñ niet anders gheleerdt hebbende als zijn moeders tale/de Montanisten eñ diergheljjcke ketterien inden zin ghecomen zijn? Hier moet men weten dat soodanighe ketterien/ naedemael dat ſy zijn, zoo de Apostel seyt/ wercken des vleeſchs, seer lichtelijck de zinnen van sulcke menschen in nemen eñ dronckẽ maken. Ten anderen oock Sebastianus Franck in de Chronologie der Ketters in Nederlants/een weynich na het overgeven van Munster/ in het licht ghegeven/ heeft connen ingheven overvloedighe stoffe ende als een ontvonckinghe ende blasingen tot dit quaet. Want/benevens die dingen die van Montano verhaelt wordẽ/ hy vertelt daer en boven dat Petrus van Arragon/ de welcke ghefloreert soude hebben int jaer 1302. gheleert heeft dat Christus daer toe ghecomen was/om den heylighen Gheest den wech voor te bereyden; dat de werelt noch niet t'eenemael verlost en was/maer datse door de volle hulpe des geests verlost soude worden. Wat souder connen gezeyt worden meer gelijck den opinien van desen als dit? Want van het leven voorder/ende manierẽ/ de welcke de selve met de Ketters van den ouden tijdt/benevens 'tghene alreede ghezeyt/ghemeyne gehadt heeft/vernieuwe ick hier niet. Dit sal ick alleene by ghegheven occasie daer by voeghen/dat hy veere een ander habijt/dan een Predickers ghebruyckt heeft/ als sy heden ten dage gemeynelijck hem uytschilderen. Want my ghedenckt dat ick in het Raedt-huys van Basel ghezien hebbe het conterfeytsel deses mans / wt het huys van de erfghenamen daer ghebracht/het welcke t'eenemael wtwees de ghestaltenisse / als doen was der Switsers / niet alleene der Edel-lieden/ maer der Baroenen eñ Regeerders. Want hy wort ghescildert met eenen purperen mantel met fluweelen boorden eñ soomen/ ende ten lesten met een sweerdt/ welckers gevesste constelijc vergult wt den voorsten cant des mantels wtkijckt.

Maer die de heele Historie van dese sake begeert/die lese/Blesdikum/ die ick ghesept hebbe/selve. Vbbo Emmius ooc/als hy voor eenighe jaren een schrift teghen de navolghers van desen wtghegheven hadde/ende dat sommighe onbekende 'tselve schenen wt hare schuyl-hoecken te bevechten/ onlancx geschrevẽ hebbende in Nederduytsch een Apologie heeft verdedight de sake ende waerheyt van hem te vooren verhaelt/eñ deser seer schandelijcker secten seer leelicke ende seer ongherijmde / ende teghen Godt ende de Godsalicheyt smadelijck/tegens de societeyt der menschen schadelijcke leeringhen klaerlijcker een yeghelijck gheopenbaert; ende de teghen-sprekers met onwederleggelijcke redenen ende getuygenissen overtuycht/ ende beschuldicht / soo dat zy voorder haer schamen teghen te kicken oft in openlijcke verdedinge om de leelickheyt der sake te comen; hoe wel dat sy niet op en houden teghen te blaffen ende heymelijc te lasteren. Ende wy door dese occasie verweckt zijnde hebbẽ met een corte figuere op het leven eñ de leere des selves also eens ghedicht.

D 2

Quæ

Quæ doctrina hujus, fuerit quæ Vita *Prophetæ,*
Expectas paucis noscere? pauca dabo:
DOCTRINAM *ille suam non censet teste probandam;*
Sed pro teste omni sufficere hancce sibi:
Deinde idem plures uxores approbat; unde
Fluxit ei varijs VITA *cupidinibus;*
Atque ipsum sic teste suum non simplice dogma,
Verum vel gemino teste probasse patet.

Dat is:

Wat Leer en leven voer en leyde dees Propheet,
Wil yemant weten sulcks, en dat met cort bescheet;
Sijn Leer hield' hy seer hoogh, en boven alle wijsen,
Onnoodich oock te zijn met tuyghen te bewijsen;
Daer na soo stont hy toe en troude selfs veel vrouwen,
Een wulpsich leven liet hy hem nimmer berouwen:
Soo dat hy van zijn Leer en zijn leven eenpaer
Met recht selfs is ghetuych, en maeckt die dubbelt waer.

Een nauwer aenmerckinghe der saken ende raetslaghen van beyde dese Propheten, te weten Ian van Leyden ende David Ioris.

MAer so wie nauwer sal insien de saken ende het voornemen van beyde de secten / van Ian van Leyden segghe ick / ende van desen David van Delft, soude met rechte moghen twijfelen/welcke van beyden sorghelicker voor Coninckrijcken ende Republijcken te houden zy. Waerlick ick sie dat desen Ian van Leyden / die nu Munster ingenomen hebbende/Amsterdamme ende de andere treffelicke steden in de naestgelegene contreye/ Wesel/ Deventer / ende t'samen met haer het ghebiedt van het gansche Christendom door hope ingheslickt hadde/twee dinghen voornemelick ontbroken hebben / dat hy gheen gheluckighe wtcompste en heeft gehadt; Discipline namelick ende de macht van volck tot de oorloghe gheoeffent ende bequaem. Want anders de vremdicheyt der leere / de goddelicke inghevinghe ende het trouwen van veel vrouwen/beloofden alles groots / ende niet mindere saken als de Leere van Mahomet: de welcke hoe wel datse heel was ongheschickt eñ slecht/ nochtans haer in soo groote een wijdde eñ macht heeft wtghebreydt/dat de selve nu voornemelick de Christenheyt vreest. Alsoo oock indien die sake der Munstersche goet succes hadde ghecreghen / afwijckinghe hier en daer van provincien ende landen/ verwonderinghe der wonderbaere leere ende andere dinghen souden daer op ghevolcht zijn / de welcke hem het rijcke ende de successie des scepters in corter tijt bevesticht souden hebben. Maer dewijle de goddelicke voorsienicheyt belieft heeft die raetslaghen ende aenslagen ydel te make/ soo en isser nu niet dwaser als desen aenslach; ende / ghelijck doen seer aerdichlick Lutherus seyde/schijnt het eē feyt van eenen gansch ongheleerden ende plompen Duyvel te wesen. Want de gheene die andere in bedroch ende listen aenlocken wilt/ die en moest niet staē na eenich Rijcke / oft

heerschappie/oft den tyran spelen/ende na zijnen lust soo vele vrouwen trouwen als hy wilde (want dit misprijsen alle menschen / ende sien waer dat soodanighe saken henen strecken) maer zy moeten daer toe comen door heymelicke middelen als door enge wegen; door hoedanige wijse en wech men weet dat oock dickwils wijse mannen bedroghen zijn gheweest. Derwegen de wijse ende den wech van desen van Delft terstont daer nae wt dese selve schole voortgecomen/maer door de ervarentheyt anders onderwesen / is verre anders gheweest om de herten der eenvoudige aen te locken / ende niet van soo haestighe onbedachtsaemheyt. Want hy en belooft niet dat hy op een sekere wtwendige maniere/ maer inwendichlick ende door den gheest/ dat Coninckrijcke wederomme sal oprichten; dat hy niet ghecomen is om te predicken den kinderen / maer den volwassenen ende die den gheest soo langhe belooft connen begrijpen. Noch hy en laet een yeder niet toe een ghemeen ende vry houwelick/ maer den ghespeenden voornemelick ende den voornaemsten. Met dit vergift heeft hy eerst ghesocht te besmetten de herten hier en daer boecxkens ghestroeyt hebbende/eñ aen te locken / op dat alsoo als door een sekere cracht Gods de Werelt tot vernieuwinghe van saken opghewect soude werden. Dat hy dit hem selven in ernst belooft heeft sal ick met de woorden van Blesdikius openbaer maecken. David was, seyt hy/ een man van cleyne wetenschap, maer van seer groote eyghen liefde. Hadde oock Toehoorders onervaren soo wel in Kerckelicke als Politijcke saken; ende soo daer eenige wat gheleerder waren, die hadde hy verbaest ghemaeckt met een ghelaet van heylicheyt voor te wenden, ende met een inghewickelt geloove te drijven. Derhalven soo wel van hem selve, als van de andere, op elck dat hy voortbracht wiert amen gheseyt, ende met vreuchden toegheroepen. VVaer door het geschiet is dat de man van selfs hem selven lief hebbende, door dese toeroepingen ten lesten boven maten hem verhooveerdichde, ende door dronckenschap van hope VAN DE HEELE VVERELT TE VERNIEVVVEN verbaest zijnde, hem selvē ende de zijne heeft durven beloven dat het gheschieden soude dat zijn boeck der VVonderlicheden van de Theologanten ende raetsheeren der Monarchen, Coninghen ende Princen ghelesen zijnde, alle door de verwonderinge van so groote wijsheyt verbaest zijnde souden toeroepen die spreucke Esaie: Siet dit is onse God, dese sal ons behouden: dese is de Heere, wy hebben hem verwacht. Item die spreucke wt den boeck der Psalmen: Dit is die plaetse, de welcke God hem hier toe wtvercoren heeft, op dat hy in de selve boven andere besonderlick ruste: Dit is dat Sion, het welcke hy hem tot een wooninghe wtvercoren heeft by de uwe. Ten anderen verwachte hy dit oock, dat de Princen Gesanten souden senden, oft oock selve souden comen, ende haer selven ende al dat zy hadden hem souden heylighen, volghende die spreucke Micheæ: Sy sullen den Heere toe eyghenen hare rijckdommen ende haere substantie den Heerschapper der gantscher aerden. Hier toe verdraeyde hy ooc dat ghelesen wordt Esaie 45. 14. Den aerbeyt van Egypten ende den handel van Moorenlandt, ende die overlieden te Zeba sullen hem u overgheven, ende uwe zijn. Sy sullen u volgen, in boeyen sullen zy gaen, ende sullen voor u nedervallē, ende u smeecken: want by u is God, ende daer en is anders geen God niet meer.

Maer hoe verre van zijn gissinghe de saken verloopen zijn gheweest / heeft de wtcompste bewesen. Hier en tusschen nochtās al hoe wel dat dit doen een ydele ende eens onsinnich ghemoets persuasie geweest is; nu souder meerder vreese zijn voor Rijcken ende volcken van dese sectarisen ende noch beseten met ghelijcke rasende dulheyt eenes nimmermeer rustende gheestes; voornemelick indien zy by ghevalle eenighen Leytsman bequaem om de sake wt te richten ghecregen hadde. Als gheweest zijn dese/die wy gheseyt hebben / Muntzer ende Jan van Leyden: oft dien by den Romeynen eertijts in de oorloghe der slaven / van Floro/Eunus genaemt de welcke een rasende dulheyt veynsende/als hy de Feesten van de Godinne Syria roemt/heeft de slaven tot vrijheyt ende tot de wapenen opgeweckt: ende op dat hy bewijsen soude dat dit van God geschiede/een note inden mōt verborghen hebbende / die hy met solpher ende vier ghevult hadde / soetelick in blasende / storte vlammen wt in het spreken. Ende alsoo eenen heyrlegher van meer als sestich duysent versamelt hebbende / ende insgelijcx met de teeckenen eenes Coninck verciert/hadde heel Sicilien onder zijn gewelt gebracht / ten hadde geweest dat Rupilius den Opperveltheere der Romeynen hem dbedwonghen hadde. Want dese als hy haer overwonnen hebbende ende ten lesten by Enna beleydt / door hongher als door een pestilentie verdaen hadde/heeft de overblijffselē der moordenaers met boeyen eñ ketenen gebonden/ eñ aen cruycen ghehanghen.

Ende ghemeynelick pleghen dierghelijcke ende gansch niet geluckige uytcompsten te hebben / de feyten van sulcke menschen / ende die niet op eenighe cracht van een vast fondamēt/maer alleene op eenen schijn der waerheyt steunen/ende die alleene lichtveerdighe sinnen bevanghen: ten zy dat het somtijts anders belieft der goddelicke voorsichticheyt. Waer van Mahomet daer ick van ghesproken hebbe/ende andere exempelen connen geven. Ende hieromme seght Livius seer wel: Daer en is niet inder ghedaente bedrieghelicker, als een verkeerde religie, waer de wille der Goden tot eenen deckmantel van boose daden gebruyct wort. Als door dese de menichte bevanghen is, onmatich, wreedt, veranderlick ydel ende variabel, teghen de wetten, begheerende, wil liever den gemeynen man ende den waer segghers, als den Leytslieden ende Coningen gehoorsaem zijn. Maer/ghelijckmen gemeynelick seyt/hy wort bedrogen ende bedriecht die hangt aen den mont des gemeynē volcx. Waer mede als met een seghel zy besloten dit verhael.

IX Onder PHILIPS Coninck van Spaignen, XXXVI Grave.

1540 HIer na/in het jaer veertich/item vijf-
1550 tich/zijn seer swaere tijden ghevolcht/
om des Keysers Placcaten teghen de Lutheranen wederomme uytgheghevén. Wāt de Keyser van de syne wijs gemaeckt zijnde datse alle waren Ketters ende Bontghenooten der Wederdoopers/alle de ghene die het met de Roomsche Catholijcke Religie niet een hielden/is met gewelt sonder onderscheyt voortghegaen teghen alle. Terstont daerna hy ghestorven zijnde / is
1558 in't jaer duysent vijfhondert acht en vijf-
tich/zijnen vader de sone Philips ghesuccedeert. De welcke benevē het maecken der nieuwer Bisschoppen de sake van de Inquisitie ernstelic heeft gedrevē; seggende dat hy de Nederlāders die wettē liet/de welcke de Keyser zijn vader seer rechtveerdich eñ profijtelic uytghegeven hadde: ende nademael de andere officien der Republijcke met straffen ende prijsen uytgherichte wierden / dat de Religie alleene verre het beste eñ heerlicste deel der Republijcke niet en behoorde verlatē te zijn. Derhalvē zijn alomme alle de Nederlandē deur ondersocht eñ aenghebracht ende met vier ende sweert ellendichlick omghebracht geweest/die eenichsins van Ketterie / so zy die noemden/ verdacht waren. Daer de eerste zijn ghe-weest die van Amsterdamme / de welcke de voorleden jaeren door de manieren der Wederdoopers voornemelick geteecht zijnde/seer strenghelick de beschuldichde straften. De saken der selver floreerden doē seer ende hadden die seer door verre ende voorspoedighe navigatien van haere borghers ende van andere volcken vermeerdert. Het welcke ooc de publijcke wercken doen gebouwt te kennen gheven/als de seer heerlicke timmeragie van de VVaghe uyt witten ghesneden steen constelick gemaeckt: item den toren van de oude Kercke / ende andere op dien tijdt/ als seer groote schueren/opgherecht ende begonnen: de welcke
alle gheluckelick volmaeckt zijn geweest/ 1565
int jaer 1566. 1566

In welck selvighe Jaer die vanden Edeldom eyndelinghe (onder de welcke Henrick van Brederoede niet de minste ghehouden en was) eenen grouwel hebbende van die al te wreede ende onmenschelicke strengicheydt der Overheyt alomme teghen die vande Religie / een verbondt ghemaeckt hebbende / presenteren aen MARGRIETE vā Parme de welcke indē naem vandē Coninc van Spaengien de provincien regeerde/een Requeste ende bidden ootmoedelick / dat sy alles voorsichtelick soude modereren; ende om dat het een saecke van grooten ghewichte was / dat sy die door ghesanten den Coninck soude te kennen gheven/dat hy versorghe dat de Republijcke gheen schade en ontfanghe. Het welcke nae dien het niet en conde geschieden de placcaten in haer gheheel blijvende / dat de Coninckliicke Majesteyt die verandere; want dat door de rigoreusheydt de Republijcke nauwelicx langer soude connen staen; maer datse noot sakelick soude moeten vallen. Eñ op dat de Coninck niet en soude meynen dat sy hem wetten voorschrijven / ende dat sy naer haer goetduncken regeeren willen; dat sy bidden datter nieuwe ordonnantiē/met advijs der generale Staten ghestelt worden / ende dat hare Hoocheyt ghelieve op te houden met alle Inquisitie ende executie der placcaten / tot dat de Coninc van dese legatie zijne meyninghe ghescreven sal hebben. Dat dit zijn die seer billicke beden / de welcke den Edeldom door hare groote verdienste ende trouwe over langhe den Coninck bewesen/ seer ootmoedelick begeerde: dat sy in toecomende tijden ontschuldich souden zijn van alle beroertē/seditien ende moorden / indien men (waer van sy Godt / den

Margriete van Parme Regente der Nederlanden

Conink/

Coninck/de Hertoginne van Parma / den Raedt/alle menschen ende hare conscientie tot ghetuyghe nemen) haer met seer goede trouwe eñ door seer ernstige liefde tot de Republijcke vermanende niet en volchde/eñ voor het aenstaende quaet geẽ remedie by tijts gebonden en werdt. De Gouvernante/de Requeste ghelesen hebbende/belooft dat sy het alles den Coninc sal voordraghen / verwillighende met eenen dat de Inquisitie daer en tusschen ver saechtet soude werden.

Den oorspronck van den naem Gevsen.

Het is memorabel ende vertellens weerdich/dat als sommighe van de regeerders de Hertoginne van Parma/de welcke in soo sorghelicken tijt der Republijcke becommert eñ verbaest was troostẽ wilden/een van de selve dese woorden tot haer ghesept heeft / Non non Madame,ne craigne pas ces Geus, dat is te seggen/neen neen mijn Vrouwe, wilt niet vreesen dese Geusen ofte Bedelaers:ende dat dese woorden gheobserveert zijnde / oorsake geweest zijn/dat alle de gene die dese sake van de ghemeene vrijheydt voorstonden/ Geusen ghenoemt zijn ghewoorden. Ende de gheconfedereerde selve hebben terstont haer doen cleedẽ int grau laken/ hangende cleyne houten schotelkens aen haeren hoet; sy deden oock haer maken Medalien in sulcker formen dat op d'eene zijde des Conincx beelt / met dese woorden/ Den Coninck ghetrou: ende op d'ander zijde stonden twee in malcander vaste-houdende handen met dese woorden: tot den Bedel-sack. Sy deden haer oock ten lesten/ behalven de opperste lippe / de reste van den Baert afscheeren. Ende dit is gheweest de eerste fackel ende occasie van desen vermaerdẽ naem ende vande Nederlantsche beroerten selve.

Maer van het woordeken selve Geus, nademael de Historischrijvers verscheydentlick daer van schrijven/soo sal ick dit by occasie daer by voeghen / dat dit woort is niet van het teghenwoordighe / maer van het oude Vranckrijck / dat is Gallia eertijts ghenoemt is/ghesproken. Want Servius Honoratus wijst oock aen wtdruckelick op het achste Æneidos dat de Galli in oude tijdẽ Vrome mannen Goesos ghenoemt hebben / ende Goesas mannelicke lancen: Soo dat van nerghens anders de Gessatæ oock moeten ghetrocken zijn; by de welcke van de selvige Gallis/ so Polybius getuycht/crijchsknechten om loon gehuert/verstaen zijn ghewecst. Maer dat in voorledẽ ende desen onsen tijt dit woort meest in het quade ghenomen is gheweest namelick voor eenen bedelaer, ende een veracht mensche, en is niet nieuw / nademael oock Schalck / het welcke eertijts eenen naem van dienst ende weerdicheyt (als blijct in Maerschalck) geweest is/nu schandelick zy/ghelijck oock andere soodanige/ van de welcke wy op zijne plaetse elders gesproken hebben. Ja dat meer is dit moet dese bontghenooten ende alle de ghene die eertijts met den name Geusen ghenoemt zijn gheweest / ende heden den zelven behouden/gant sch niet stooren/maer(ghelijc wy oock elders gheschreven hebben) sy behooren den selven geerne te ontfangen / eñ oock om het beduytsel/op dat sy namelick het ghene dat het in zijne oude ende eerste beteeckenisse eertijts beteeckent heeft/namelick vrome mannen nu als wederom ghecreghen/ende metter daet selve / vertoont ende weder opgherecht te hebben / bewijsen.

De Hertoginne van Parma als sy met wille ofte onwille by wtgheghevene brieven gheconsenteert hadde datmen de gheconfedereerde soetelicker soude handelen/ ende nu in Vlaenderen ende in Brabant de Predicatien op veel plaetsen opentlijck ghedaen werden/soo is men oock ghewaer ghewoorden dat op den achtsten Julij buyten Amsterdam in Hollandt/een vergaderinghe gehouden werde van seer veel Predicanten eñ Ouderlingen vande gereformeerde religie die al over lange in vele steden in Hollandt hun Predicatien secretelijck hadden ghehouden / streckende ten eynde om onder hun te beraetslaghen de bequaemste middelen/om hen lieden leere voorts te planten deur openbare Predicatien/ghelijck in veele andere plaetsen van Nederlant geschiede/dan alsoo sy des voormiddaechs genoechsaem waeren gereſolveert/eñ datmen des naemiddaechs eyndelic besluyten soude/ soo was die selvighe voormiddaghe binnen Amsterdam seker ordonantie afghelesen / daer by verboden werde / dat niemant eenighe Predicanten van de religie en soude moghen hooren/ huysen ofte herberghen / op peyne van de galghe ende Confiscatie van goederen / eñ soo wie eenighe Predicanten doot ofte levendich wist te leveren in handen van den officier/die souden ghenieten ses hondert Carolus

De Regente laet tot Amsterdam toe vrye exercitie van Religie.

1566 Vergaderinge der Gereformeerde Predicãten van Hollant buyten Amsterdam.

Carolus Guldens / met welck verbodt zy lieden des achtermiddachs in haer vergaderinghe seer belaeden waren: dies al niet teghenstaende / soo is eyndelick by henlieden besloeten / datse de Predicatien in Hollandt mede ghelijck in Brabant gheschiet was / openbaerlic aenheven souden in allen plaetsen / wtghesepdt te Amsterdam daerse noch voor een wijl tijts ophouden soude / overmits zy de regheerders aldaer voor ongenadich ende seer wreedt hielden. Volghende dit besluyten hebben zy op den

14 Iulij. 14 Julij buyten Hoorn de eerste openbaere Predicatie begonst deur eenen Hollandtschen Predicant ghebooren van Alckmaer / genoēt Jan Aertsz. een mandemaker van zijn Ambachte. Alwaer seer groote toeloop van volcke is gheweest wt alle de omliggende Dorpen sulcks dat de gereformeerde van andere steden daer deur oock verstout zijn ghewoorden / datse van ghelijcken de Predicatien int openbaer hebben aengheheven / te weten / buyten Alcmaer ende Haerlem / alwaer vele borgheren ende ingesetenen van Amsterdam reysden om de voorschreven Predicatien te hooren: waer deur de Regeerders ende wethouderen vā Amsterdam / vreesende dat die van de voorschreven religie oock aldaer souden komē / die Schutterien ende eenighe vande voornaemste borgheren hebben doen vergaderen / ende de selvighe voorghehouden verscheyden swaricheden die de stede soude mogen overkomen / waert dat zy de Predicatien niet allen niet toe en lieten / maer oock niet en verstoorden / indien men eenighe Predicatien aldaer buyten der stede begonst te doen. Versoeckende daeromme raedt / hulpe ende bystandt aende Schutterije ende ghemeente omme die Predicatien teghen te staen ende te beletten / waer op die van de Schutterije voor andtwoort gaven datse ongehouden waren de Predicatien buyten der stede poorten te beletten / dan souden niet toelaten datmen eenige Predicatie soude doen binnē de mueren vander stede / belovende daer toe alle hulpe met raet ende daet te sullen doen.

30 Iulij. Den dertichsten Julij daer nae hebben de voorschreven Ghereformeerde / seker remonstrantie ghesonden aen de Burgemeesteren en Raeden der voorschreven stede vā Amsterdam / in houdende in substantie:

Hoe dat henlieden niet verborghen en was / dat deur verkeerde ende lichtveerdighe menschen / henlieden godsalighe ende heylighe handel die zy verhoopten buyten der selvigher stede aen te rechten seer soude worden gheblammeert voor haer E. ende met lichtveerdicheyt / verleydinghe / oproer muyterije ende rebellicheyt beschuldicht werden / met meer andere punctē diemen tot henlieder beswaeringhe soude mogen voorbrenghen / daer deur oock de voorschreven Burgemeesters ende Raedt (soo zy die saecke niet neerstelick wilden insien noch bedencken) soude meenen rechtveerdighe oorsaecke te hebben om henlieden te verstooren. Waerom zy voor raedsaem haddē ingesien / op dat den wijsen Raedt hen daer in niet en soude vergrijpen / hem niet dit onvolmaeckt gheschrift voor ooghen te stellen ende te betuygen dat geen van de voorseyde stucken henlieden en moghen opgheleyt worden als geene schult daer toe hebbende ofte oorsaeck toeghevende / Godt die een kenner is van alle hertē (seggen zy) is bekent dat zy dit door geenen ydelen oft lichtveerdigheyt gheeest ghedreven zijnde / en bestaen met groote beswaringhe ende perijckel van haer leven / want zy en soecken niet haer de lichtveerdighe aenhangich te maecken / maer op datse den menschen na het exempel Pauli den Heere Christo / als een reyne bruyt mochten toevoeghen om hem met een waerachtich gheloove en reyne liefde aen te hanghen op dat zijn ghemeenschap hier in dit leven ende nae dees tijt by haer in eeuwige blijschap mochte bevonden worden. Haer selven bekennen zy voor Dienstknechten Godts ende Jesu Christi / wiens eere zy alleen soecken groot te maecken / ende niet hen selven / ende al ist dat haer leere by sommighe ongheleerde menschen nu nae Godts behagen wert voorghedragen / daerom en ist (segghen zy) niet minder de waerheyt / ende verhopen dat sulcx haest sal veranderen / of God laet sulcx toe / om de eyghen betrouwende wijsen / in haer gheleertheyt te beschaemen / oft zijn eere daer door groot te maecken / op dat het steunsel der gheloovighen niet tot een fundament en hebbe menschelijcke wijsheyt: maer dat het geloove door Gods cracht / alleen soude vast staen in den ghecruysten / ist nu (segghen zy) datse voor de gantsche weerelt connen bewijsen (gelijck zy door het pant haer van Godt ghegeven niet en twijfelen) soo ist waerachtich dat haer leere niet en streckt tot verleydinghe maer behoudinghe der menschen: zy begeren dat die ghene die haer bedraegen / haer commen hooren ende besoecken / zy zijn bereyt rekeninghe te gheven van haer leere en ordeninghe. Ende aenghesien dat zy wt des Heeren woort bemercken dat de eenighe

ghe

ghe ende eeuwighe waerheyt Godts/van gheen secten/noch van den Paus en woort ghedreven/soo maeckten zy haer affscheyt daer van/op dat zy haerer plaegen niet en souden deelachtich werdē; dat zy voort als oproermakers en verstoorders of Oscheurders der eenicheydt werden beschuldicht teghen de waerheyt/moeten zy met Paulo verdraeghen/ende haer in alle verdruckinghe ende alle oproeren/ als dienstknechten Gods bewijsen/ende om dat soodanighe helsche beschuldingē niet af en laten voort te gaen/in t'gene ende gheheel tegghen alle oproer en vrede is. Segghen zy dat geen leere soo seer de onvrede straft/ende de eenicheyt prijst/als de leere die by haer liedē gheleert wort. Dan op datse het niet te langhe maecken soo versekeren zy de Heeren/dat de gene die het woort doet/de toehoorderē niet anders en beweecht of drijft dan te soecken Gods en Christi eere/de ruste haerder conscientien/ende de salicheyt van vele menschen/begheerende ende versoeckende daeromme/dat de Heeren selfs comen tot het ghehoor ende haere saecken aenschouwē; oft datse haer Pastooren ende leeraers(die sorghe voor haer ondersaeten stelen draeghen) senden/op datse hen met Gods woort mochten straffen ende onderwijsen/zy zijn bereyt indiense werden overwōnen met Gods woort/voor de gantsche vergaderinge haer schult te bekennen ende haere leere te versaecken/ende d'ander aen te nemen. Oft indien niet dat zy haere leere te proeve stellen/ende datmen haer vrijheyt verseeckere/ om met haer Christelijck met alle vrientschap te handelen/op dat de selve haer/of zy de selve moghen winnen/ende tot den Heere brenghen etc.

Des anderen daechs den 31 Julij hebbē zy haer eerste openbare Predicatie buyten Amsterdam ghedaen teghen der Chatruyser Clooster buyten de Haerlemmer poorte opt voorlandt buyten dijck ende wt der stede vrijheyt. De Burgemeesters ende Regierders van Amsterdam hier mede seer beladē zijnde/ en wistē niet wat doen/dan hebben een stercke wacht van Schutters ghestelt inde poorte/om alle oproer ende commotie voor te commen/die deur de incommende lieden souden moghen ghebeuren.

Den vierden dach Augusti/hebben zy weder ter voorschreven plaetsen gepredict/ de Schout Pieter Pietersen ende Burghemeesteren dit vernemende hebbē hen sterc ghemaeckt metter stede dienaers/wakers ende andere die zy daer toe wisten te bekomen/ende hebben hen inde wapenen begeven/in meeninghe zijnde om de predicatie te stooren/ende dat soo heymelick als zy mochten/op dat de gemeente ende Schutterije daer van niet en souden weten/tot welcken eynde de Schout oock wtgheto ghen is/wt een cleyne poorte/ghenoemt Jan Rooden Poorte/maer komende met zijn gheselschap by de Haerlemmer poorte/daer hy voor by passeren moeste/so hebben de Schutteren ende Burgeren aldaer inde poorten de wacht hebbende/zijn aenslach verhindert/segghende datse niet lijden en souden datmen teghens de resolutie vanden Raet ende Schutterije/daer in geresolveert was datmē die predicatie buyten niet verstooren en soude/ende indien zy daer teghen doen wilden/souden oorsake wesen van een grootte bloetstortinghe/ jae indien hy sulcx dede/soude de poorten ghesloter vindē/sulcx dat de Schout met zijn gheschelschap die reyse niet voorder en dorsten gaen:maer keerden wederomme. Dit voorschreven ghecomen we sende ten ooren van die van de religie/hebben eenighe van de aenhoorderen ter naester predicatie onder haer mantels bedecktelijck mede ghenomen corte roers/pongiaerden ende ander cort ghetweer dat se onder de mantels verbergen konden/ende deden by den predicant verkondighen ende protesteren dat sulcx tot gheen eynde anders en ghschiede dan om hen ter noot te beschermen/indiē men met ghewelt hen lieden wilde overvallen ende haere Godsdiensten verstoorē: op vele andere plaetsen al t'lant deur ginghen zy openbaerlicken met ghetweer ter predicatien.

Tot Amsterdam de tijdinge daghelijcx meer eñ meer comende/hoe dat de beeltstormerije seer voorts liep van d'een stede tot d'andere/so hebben de wethouders aldaer de dienaers van de kercken ende Cloosteren daer van gheadverteert/ende hen lieden gheraeden dat zy hen beste kercelicke clenodien ende goeden upt de kercken ende cloosteren souden vluchten/ende op andere plaetsen brenghen/daerse beter versekert ende bewaert souden zijn/t'welcke by eenighe ghesien zijnde/soo isser veel volcks opten 23 Augusti in de oude kercke vergadert/des nae noens onder de vesper tijt/ende hebben aldaer metter daet begōst de beeldē/altaren ende anders af te werpen/met grooter haesticheyt en furie: t'welc ghecomen zijnde tot kennisse van de burgemeesteren ende Raeden/hebben zy liedē 23 Augusti.

ontboden de Capiteynen vande Schutterye: hier en tusschen hadde hem de Schout sterck gemaeckt met ontrent 40 mannen/ ende was met een groot rumoer inde kerke ghecomen / ende hadder vele met hellebaerden ende stocken gheslagen/daer deur het ghespuys uyt de kercke loopende ende dringhende allenskens stercker gheworden zijnde/met ghewelt de kercke wederomme inghenomen/ende den Schout mette zijne uyt de kercke ghejaecht hebben. Middeler tijt zijn de Schutteryen in de wapen wesende / aenghecomen de welcke met bequame manieren de voordere bestorminghe beletten/ende de kercke voorts toeghesloten ende stercke wachte gestelt hebben/ sulcx dat op die tijt daer geē voorder beelt brekinghe en ghe schiede/doch is daer niet by ghebleven / ghelijck uyt het volghende voorts sal blijcken.

26 Augusti. Den 26 Augusti hebben de Regeerders van Amsterdam met de ses en dertich Radē by advise van de Schutterye der selver stede/by provisie ende op behagen van de Gobernante ende Heeren vander Oorden seker accoort ghemaeckt met die vander Religie/in deser manieren.

Accoort gemaeckt met die van de Religie tot Amsterdam.

I

Datmen de beelden in de groote ende cleyne kercken binnē der stede soude wech nemen.

II

Dat de kercken by provisie sullen ghesloten blijven ter tijt toe de resolutie by de hoocheyt van de Hertoginne ende de Heeren vander Oorden ghenomen/ghecomen sal wesen.

III

Datmen de Predicatie ghedooghen sal te gheschieden buyten der stede / sonder turbatie te doen/soo wel de hoorderen als de Predicanten/ende datmen by onweder de siecken kercke sal moghen ghebruycken.

IIII

Dat de burgheren des begheerende by sieckte sullen moghen laten by hen comen een priester ofte een ander dienaer der kercken om hen lieden te moghen laten communiceren oft berechten naer haer conscientie.

V

Datmen den pastoren met den Sacramenten stille sal laten gaen sonder ghelupt van schelle.

VI

Dat niemant voortaen in eenig e Cloosteren ofte kercken sal moghen breecken oft schade doen/op pene van lijff straffinghe/ altijts tot moderatie vanden gherechte nae de gelegentheyt der sake.

VII

Niemant sal d'een den anderen mogen qualick toespreken of verbitterē met woorden oft met wercken uyt sake van den gelooue/maer elc sal ander laten in vrede/op pene van daer af by den gherichte gestraft te werden naer der saken gheleghentheyt.

VIII

Elck van de poorterye ende inghesetenen sullen by tijden van rumoer ofte by clockgheslaghen blijven binnen zijne stoepen van zijn woonstede / met alsulck gheweer daer mede hy zijn lijf soude willen beschermen / mits by tijde van brandt te brandt loopen sullen / die daer toe gheordonneert zijn.

IX

Ende dat elcke ghebuerte hen sal houden onder ordonnantie van zijn Capiteyn die de Heeren elc in zijn gebuerten ordonneren sullen.

Welck accoordt metter trompette in diversche quartieren der selver stede opten ses en twintichsten Augusti voorschreven is vercundicht.

Dese Articulen overghesonden wesende aen de Gouvernante / heeft zy by haer missive van den eersten September aen die regeerders van Amsterdam gheschreven/ dat zy boven maten daer af verwondert was ende niet en konde bemercken wat haer luyden daer toe mocht hebben ghebrocht/so zy noyt ghehoort en hadde eenich ghewelt aldaer gheschiet te zijn / by welck zy souden moghen segghen daer toe ghedrongen te wesen/ende was haer seer vreēt om hooren ghewéest gheconsenteert te hebben / datmen de kercken soude ghesloten houden/sonder eenighe dienst daer inne te mogen doen / also sulcx niet alleen en was teghen de resolutie aldaer ghenomen/daer de verbonden Edellupden mede ghestilt ende te vreeden zijn maer oock tendeerde tot verdruckinghe / jae abolitie vant oude Catholijcke geloove ende Religie. Dat oock teghen de voorschreven resolutie was / dat de sectarissen binnen der stede vryheyt souden predicken/also ghesept is/datse in geen plaetsen en sullen predicken/daer men voor date der resolutie niet gepredickt en heeft/ ghelijck zy wel wiste tot Amsterdam noch inde jurisdictie der selver stadt niet ghescheet te zijn/daeromme sy de voorschreven Articulen/gheensins gestandt en doet/bevelende hen lieden de selvige te casseren/de ghesloten

Acco[...] met [...] van [...] Relig[...] tot A[...] sterda[...] gema[...] by d[...] Gouv[...] nante [...] cassee[...] ende v[...] derro[...] pen.

ghesloten Kercken terstondt wederomme te doen openen/de Beelden indien die daer uyt ghedaen zijn/daer wederomme inne te brenghen/ende voorts den dienst Gods aldaer wederomme te doen doen/ende onbeler te continueren ende haer te regulerẽ (de Sectarissen aengaende) achtervolghende d'inhoudt vande voorschreven Resolutie aldaer ghenomen/daer van zy hen lieden een gheprente Copie over sondt/sonder eenichsins niet meer toe te laeten dan daer inne begrepen is/daer mede zy lieden hen wel te vreden moeten houden/ghelijc zy elders doen/dat se voorts souden achter volgen tegens de Kerckschenderen t'Placcaet daer teghen nieuwelijck ghemaeckt/ende daer en boven stellen goede ordõnantie van wake ende wachte uyt haere goede borgheren ende inwoonderen ende andersins/op dat de Sectarisen de overhant niet en crijghen etc.

Ende hoe wel de Governante dit alles aen de Regeerderen van Amsterdam ghescreven hadde/datse het accoordt met die van de Religie aldaer ghemaeckt niet en avoyeerde/maer casseerde ende te niete de de eñ henliden gheboden hadde de Kercken weder te openen/soo en hadden zy lieden t'selve nochtans niet dorven doen/overmits die toe vallen dier daghelijcx gheheurden/daer van zy tot haerder onschult de Regente hadden verwitticht. Dies al niet teghenstaende ist gheheurt dat eene vande ghereformeerde religie ghestorven zijnde den 26 September/inde nieuwe Kercke der voorschreven stede soude werdẽ begraven op welcke begraeffenisse niet alleen gecomen zijn de vrienden vanden overleden (soo by den Regeerderen was gheordonneert) maer oock vele diversche onbekende ende vreemde personen/van verscheyden natien/daer dier tijt de Stede vol af was door de groote menichte van Schepen dier tijt voor de Stede ligghende. Welcke vreemdelinghen ende andere gheene vrienden vanden overleden zijnde/mede poochden inde voorschreven Kercke te dringhen/tegen danck vande waeckers by de Regeerderen tot bewaeringhe der Kercke/inden inganck ghestelt/sulcx dat de waeckers verlatende haer gheweer wt vreese na t'Stadthuys ghevloden zijn. Terstont daer naer isser eenen grootẽ hoop volcx so vreemdelinghen als andere gheloopen naer het minnebroeders Clooster/daer zy lieden met een groote furie inghebroecken zijn ende hebben de Beelden ende Altaren ontstucken ghesmeten/ende de minnebroeders wt dẽ Clooster doen gaen/bedrijvende aldaer alderhande insolentie ende moetwille/ghelijck zy des anderen daechs van ghelijcken ghedaen hebben inde Chartuyser Clooster buyten der Stede/waer deur eene groote commotie inder Stadt was/ende hoe wel de Officier met assistentie vande Schutterije hen lieden wt het voorschreven Clooster vande Chartuysen deden vertrecken/ende vier vande selve beeltstormers ghevanghen namen/ende nae de Stadt brochten/soo is de commotie so groot ghewordẽ dat zy daer deur ghenootsaeckt zijn gheweest/om meerder inconvenienten te schouwen/de selve ghevanghenen weder vry ende los te laten loopen ende soo de commotie daghelijcx grooter wert soo hebben de Burghemeesteren/Schepens en ses en dertich Raeden/om te hoeden alle beroerteñ seditie en bloetstortinghe/die gheschapen was aldaer te sullen gebeuren na diversche communicatien daer op ghehouden/ter presentie van M. Dominicus Boot/ende M. Reynier vander Duyn/Raetsheeren inden Hove van Hollandt tot assistentie vande selve Regenten gheordonneert/by provisie toeghelaten ende ghepermitteert die vander Religie de puncten en Articulen hier na volghende.

I

Inden eersten dat zy niet en sullen beletten noch doen beletten ofte eenichsins stooren de dienstẽ/sermoonen ceremonien/eñ ander oeffeninge vande Geestelijckheyt/noch oock vande oude Catholijcke Religie in eeniger manieren/op peyne van lijf straffinghe oft andersins na de gheleghentheyt vander saecken. Tweede Accoort met die vande Religie tot Amsterdam.

II

Dat zy niet en sullen moeten predicken oft andere exercitien van heur religie houden/in eenige Kercken/Cloosteren/oft anderen ghewijden plaetsen binnen deser stede/dan inder Minnebroederen Kercke/ende daer toe de selvighe Kercke moghen ghebruycken metten Kerck-hoff vandien/sonder eenighe plaetse vanden Convente voorschreven anders eenichsins te moegen occuperen ofte besighen/sonder ooc in heure sermoonen ofte vergaderinge noch daer aen ofte afgaende eenige bussen/pistoletten of ander gheweer/wtghesèyt een raepier of poingiaert/moghen draegen/ofte by hen hebben.

III

Des en sal niemant hen lieden in haer predicatien en exercitie van haer Religie

 tot

ter plaetsen voorschreven of haeren toehoorders eenighe stooringhe of letsel moghen doen / noch yemanden daeromme misdoen oft iniurieren met woorden of met wercken/op gelijcke pene als boven.

IIII

Item dat die vande gereformeerde Religie inder voorschreven Kercke des Sondaechs ende op andere Heylighe daghen/ inder weecke/maer op gheen werckendaghen haerluyder predicatien sullen moghen doen; wtghesondert dat zy in een geheele weecke sullen moghen predicken op woensdach;mits zy by tijde van de selve predicatie sullen moghen hebben een predicant twee of meer / die in ghevalle van sieckte of anders belet / bewaren sullen moghen die plaetsen van de gheene die ter predicatien gheordonneert sullen zijn.

V

Item dat de selve predicanten en Ministers sullen moeten zijn geboren in zijne Ma.landē /of immers poorters van eenighe goede Steden oft Dorpen van dese Nederlanden / en de daerenboven in handen van mijn Heeren de Burgemeesteren/ofte van haere gecommitteerden doen den eedt van onderdanicheyt eñ getrouwicheyt in alle politique saecken soo lange zy hier ter steden blijven sullen;ende soo verre sulcke predicanten niet te becomen en souden wesen /dat in sulcken ghevalle de predicanten poorters sullen wesen van deser stede / ende doen sulcken eedt / als naevolghende hare Religie eyschen sal.

VI

Item dat alle predicanten soo wel van de eene als van de andere Religie / hen sullen wachten van alderhande smadelijcke woorden / invectiven / iniurien ende schampen/ende generalijcken van alle oproerighe ende seditieuse propoosten / het ware teghen de overheyt ende de Magistraet / ofte teghen die vander Religie/ wel verstaende dan t'ghene dat concerneert de leeringhe of oeffeninghe der Religie / ende straff der ongheschickter manieren van leven / voor sulcx niet en sal gehouden worden.

VII

Item dat niemant een anderen om de diversiteyt zijnder Religie sal moghen misdoen met woorden of wercken/maer dat elck een den anderen laeten sal in zijn vrede / ende onghemolesteert sonder eenighe schimpen / bespot of andere onghelatenheyt aen te doen / of andersins tot toornicheyt te provoceren / of te verbitteren in eenighe manieren / en oock elck anderen sal moeten helpen en bystaen/soo verre hem overlast ende ongelijck aenghedaen werde / al op pene daer af ghestraft te worden / anderen tot exemple.

VIII

Item dat niemant wie hy zy / hy ware van de eene of d'andere Religie/ de Iustitie sal mogen belettē /in't vangen/straffen eñ executeren / van beroovers van de Kercke / noch van de quaetdoenders/noch in eenighe andere saecken / behouden dat de misdadighe werden ghehandelt met recht.

IX

Item dat niemant en sal mogen singhen / segghen / of roepen opter straeten/ in herberghen ofte elders / ofte oock prenten/schrijven/roepen of vercoopen eenige schandeleuse boecken/liedekens / refereynen ofte dierghelijcke/al op pene als vooren.

X

En om te schouwen de inconvenienten spruytende wt het murmureren en qualic spreecken van diversche persoonen/die verscheyden loghentaelen versieren en wtsetten tot diffamie van de een partie of d'andere / ende oock tenderen tot seditie ende commotie:soo ist dat mijn Heeren voorschreven verbieden een yegelijc yet voort te setten of te verspreyden/twelck tot onruste/ beroerte/ofte seditie/of oock yemants diffamie of achterdeel / bysonder vande regeerders of officiers in dienste vande Ko. Ma.of van deser stede wesende soude moghen strecken / ende dat de gheene die yet seggen wil/dat hy t'selve betoonen sal warachtich te wesen oft zynen segsman noemen ende bewijsen/al op pene vā lijf straffinghe oft anders/soo't nae der saecken gheleghentheyt bevonden sal worden te behooren.

XI

Ende soo verre yemant inder voorschreven manieren of andersins committeerde eenighe seditieuse acten/dat die daer af by der Iustitie sal ghestraft worden nae de gheleghentheyt zijner misdaet/sonder teghen segghen van yemanden.

XII

Alle welcke poincten en articulen die Ministers en predicanten huerluyder Religie sullen moeten in haer predicatien den volcke vertoonen ende vermaenē met alle vlijticheyt/dat zy hen daer nae voegen en schicken.

XIII

Ende

Ende oft ghebuerde dat yemant van de ghereformeerde Religie soude willen begraven wesen inde Parochie Kercke/ofte Cloosteren/datmen aldaer houden sal het oude ghebruyck vande Catholijcke Religie/soo verre hen lieden believt eenige solemniteyt te observeren: ende indien niet/ dat de dooden begraeven zijnde/ zy lieden sullen moghen van daer gaen sonder eenige ceremonien te laten doen ofte observeren: ende of yemant van de ghereformeerde Religie/in de voorschreven Kercke van de Minnebroeders of Kerck-hof soude willen begraven wesen/ datmen aldaer houden sal moghen/ haer observantie van de begravinghe.

XIIII

Item sullen de lieden van de ghereformeerde Religie/mitsgaeders oock van de oude Religie/schuldich wesen dese goede stede te helpen beschermen teghen alle overlast/ende te beletten alle verstooringen of pilgeringhen van allen Kercken/ Cloosteren/of Gheestelicke plaetsen.

XV

Item dat alle de poincten boven geroert sullen onverbreeckelijc gehouden en geobserveert worden/ by maniere van provisie/en ter tijt toe by zijne Ma. met advoy van zijn generale Staten van desen Nederlanden anders sal wordẽ geordonneert; in welc advoy mijn Heeren voorsz. soo veel in hen is geconsenteert hebben: welcke ordonnantie die van beyde Religien vā dier tijt voorts sullen moeten onderworpen blijven/ende van nu af die geloven nae te gaen eñ te achtervolghen/behoudelijck oft gebeurde dat daer in yet gestatueert werde/dat haerluyder conscientien ofte Religie soude moghen tegens gaen/dat indien gevalle hen bequaemen tijt sal worden vergunt/om sonder belet vrijelick met hare goeden te mogen elders wt de se landẽ vertrecken daer't hen ghelieven sal/ waer in mijn Heeren voorsz. soo veel in hen is oock consenteeren.

XVI

Item dat het Clooster van de Minnebroeders afgesloten eñ afgesondert sal worden van der Kercken/ sonder nochtans eenige Monicken daer in te mogen woonen/ daer in mijn voorsz. Heeren oock consenteren in maniere als vooren.

XVII

Dies sullen die van der voorsz. gereformeerde Religie gehouden wesen / de voornoemde Kercke metten aencleven van diẽ in rake eñ dake te onderhouden/eñ soo zy lieden daer yet wt deden brenghen ofte draghen/weder tot haeren coste te doen repareren/soo verre de Ko. Ma. de voorsz. Religie by advijse vande generale Staten van herwaerts over niet ghedooghen en wilde.

Daer entusschen was de Prince van Orangien in Hollant getogen / eñ verstaende/onder anderen/dat tot Amsterdam/die vande Religie inde Minnebroeders Kercke binnẽ der Stadt warẽ predikende/ heeft groote neersticheyt ghedaen met diversche brieven ende eenige edelen te senden aen de ghene die onder die vande Religie groot credit hadden/om hen lieden te raden datse de selve Kercke souden willen verlaten eñ haere predicatien buyten houdẽ/t'welc doende souden zy lieden te min ongenade aen zijn Majesteyt behalen/eñ en soude by zijne Majesteyt doch/in alle gevalle nemmermeer gedoocht werdẽ/dat zy die Minnebroeders Kercke behouden souden/ maer en heeftse daer toe niet connen ghebrengen.

Des Princes handelinge ende brieven aen die van Amsterdam

Ende alsoo die van de Religie tot Amsterdam/volgens t'accoordt hier voren verhaelt / haer predicatien noch waren houdende inde Minnebroeders Kercke binnen der Stede/ende dat de Burgemeesteren eñ Raden / t'selve niet en wisten te beletten/ hebben zy seer aengehouden om den Prince aldaer te hebben/de welcke daer ghecomen zijnde den 15 Decembris alle gelegẽtheyt verstaen heeft/ende grootẽ arbeyt om de stede in vrede te stellen ende te houden ghedaen hebbende / is aldaer ontrent ses weecken gebleven/tot dat hy eyndelick sekere ordonnantie eñ accoort gemaect heeft. Inhoud ende / onder anderen / dat het accoordt by die van de Stadt gemaeckt soude blijven int geheel / wt genomen de permissie ende het gebruyc van de Minnebroeders Kercke met den geheelen Convente/ die zy souden moeten geheelijcken verlaeten/mits datmen hen andere plaetsen bequaem totter predicatien buyten der stadt soude aenwijsen/aldaer zy tot heuren coste souden moghen bouwen. Ende dat oock tot versekeringhe van beyden zijden opgelicht souden worden vijf of ses hondert Burgeren/ende dat de sleutelen vander Stadt souden gebracht werden opt Stadthuys/ dat de Poorten niet sullen gheopent werden dan met consent vande Burghemeesters / oock dat twee vande wet ende twee vander Religie t'samen souden reysen by de Governante om te versoecken ratificatie.

De Prince come tot Amsterdam 15 Decemb.

Ontrent dese tijt is tot Haerlem sekere disputatie ghehouden / ten huyse van Clement Cornelissen / Weert int gulden vlies/tusschen Heer Jan/hooch ende leech Priester/Heer Claes Pietersen Capellaen vande groote Kercke/ende Heer Jan Cap/ proost van de witte Heeren ter eenre/ende Jan Aertssen Mandemaker/Predicant tot Amsterdam/Reynier Cant/ende noch een derde ter andere syden/ende duerde de selve disputatie van smorghens ten neghen uren tot elf uren / ende naer middaechs van twee tot vier uren/maer de Burghemeesteren vernemende daer te geschieden grooten toeloop van volcke/ende vreesende voor beroerte/deden t'selve seer ernstlijcken verbieden.

Oproer tot Amsterdam ende de oorsake van dien

Als nu de Prince van Orangien in Decembri ende Januario/als voorseyt is/nae vele moeyten die vander Religie mette Magistraeten aldaer gheaccoordeert hadde / was mede onder andere besproken dat twee gedeputeerde van wegen de Magistraten / een Commissaris vanden Hove van Hollandt / ende twee van weghen de Religie/aende Governante souden reysen/ om te versoecken ratificatie/ende datmen middeler tijdt niet met allen en soude vernieuwen ofte aenvanghen / contrarie den voorschreven accoordt : ende besonder datter middellertijt gheen meerder knechten binnen der selver stede en souden werden aenghenomen als daer by zijn Excellentie gheordonneert was / maer de voorschreven ghedeputeerde van den Magistraet ende Commissaris tot Brussel ghecomen zijnde/hebben haere saecken secretelijck met de Gouvernante aen ghelegt/ sonder metteghedeputeerde van deReligie te communiceren ofte verclaeren t'gunt zy lieden mette selve Gouvernante waeren handelende/niet tegenstaende de gedeputeerde der Religie tot meermalen versochten om in haer communicatie toeghelaten te werden/ende haer saecke al so heymelijc volbracht hebbende/zijn secretelijck sonder de Gedeputeerde vāde Religie aen te spreken/vertrocken op Amsterdam/t'welck de Gedeputeerde van deReligie verstaende/ zijn hen terstont gevolcht/ende bevindende dat zy door Antwerpen waren ghereyst sonder den Prince van Orangien aen te spreecken/hebbē daer wt te meer suspitie ghekreghen datter wat was besloten tot achterdeel van die van de Religie / daer deur zy lieden te meer hen ghehaest hebben/sulcx dat zy liedē des morgens vroech [illegible] zijn ghecomen / als de andere savonts te vooren ghecomen waren / zy bevonden de Burghemeesteren mette ses en dertich Raden vergadert op het Stadt huys/ende haer rapport ghedaen hebbende aen die voornaemste van de religie/soo isser groote murmuratie ghevallen onder hen lieden/de welcke seer ghewassen is/so haest int openbaer quam dat de Burghemeesteren secretelijc veel knechten ingheschreven ende aenghenomen hadden/ende noch inschreven ende aennamen / sulcx dat de Ghereformeerde hen in grooten getale vonden op de merckt voor het Stadt huys/segghende d'een tegen den anderen hoe dat zy verraden waren/ende dat de listighe aenslaghen der Burghemeesteren deur de welcke zy hen sochten aen lijf ende goet te achter halen/nu int openbaer quamen / dat zy daerom moesten toesien/eenighe noch daer by voeghende/dat de Grave van Megen met thien vendelen knechten op wech was om tot Amsterdam te comen / verweckende alsoo malcanderen tot beroerte/eñ eenighe Burgheren vande principaelste ende treffelijcste van die van de Religie ghegaen zijnde by den Burghemeester/Joost Buyck / om hem af te vraghen wat van de aennemen der knechten was / hem voor houdende de groote murmuratie onder de Burgheren/ende datter wel eenighe groote beroerte uyt soude moghen volghen/gaf voor andtwoort datter gheen knechten aenghenomen en waren noch yet nieuws voorghenomen teghens de Ordonnancie by den Prince opten 18. Januarij ghemaeckt/ende dat die vande Religie wel mochten te vreden wesen/ende so by de voorschreven Burgeren wederom gheseyt werde / dat zy versekert waeren/ datter vele knechten int heymelijck aenghenomen waren/heeft hy sulcks bekent/ segghende sulcx door schrijven ende last vande Gouvernante te doen/ende dat die niet en werden aenghenomen om yemant te crencken/maer om dat de stadt in ruste soude werden ghehouden / ende dat zy lieden haer authoriteyt behouden wilden eñ doen dat hen beliefden/eñ soo daer eenige woordē meer vielen/so met de gene die binnenshuys/als met die buytenshuys / ende wel twee hondert sterck waren/ soo is de beroerte meerder en meerder ghewordden in sulcker voeghen / dat die vande Religie hen dien avont in de wapenen hebben ghegheven/ende hebben hen alle de nacht inde wapenen eñ stercke wacht gehouden : Des anderen daechs wesende den 24 Februarij ist al in roere gheweest/datter was. De Burghe-

Burghemeesteren deden de knechten van de Waeghe comen voor het Stadthuys alwaer zy in slachoorden gestelt worden/ ende sonden alomme de stede-boden aen de Catholijcke Burgheren dat zy met hen gheweer opte merckt tot hen assistentie souden comen / ende hebben de merckt al-omme beset. Die van de religie hebben soo grooten toe loop ghehadt op de Nieuwe brugghe / plaetse haerder vergaderinghe/ dat zy lieden eer de clock neghen uren was/ wel acht oft neghen duysent weerbaer mannen sterck waren / ende vernomen hebbende dat de Burghemeesteren noch niet veel meer dan twee duysent sterck waren/hebben zy raet saem gevonden alle de straten ter Merct waerts streckende te besetten / op dat der Burgemeesteren ver-gaderinghe niet stercker werden soude/ het ven oock de artilerye huysen ende t'ge-schut / cruyt ende lonten bewaert / ende voorts alle straten ter merckt beschanst ende met ghe schut beset / soo dat de Bur-ghemeesteren gheen bystandt meer op de Merckt toecomen conde. De Burghemee-steren merckende dat het alhenen argher werdt / hebben raetsaem ghevonden hen beste te doen omme de vergaderinghe te doen scheyden met alle bequame middelen waert doenlijck / ende hebben tot dien eynde in de Warmoes strate ghesonden Simon Cops Burghemeester / omme de Burgheren te persuaderen dat zy souden t'huys gaen ende de wapen afleggen/ende dat niemandts yets quaet ghescheiden en soude / ende soo zy yets begheerden van de Magistraten / dat zy dat selve by requeste ofte andere bequame middelen versoecken souden / men soude hen alles dat moghe-lijck was accorderen / ende meer andere redenen dienende tot vrede eñ eendracht. Binnen welcken tijde hebben zy van ghe-lijcken aen de ander zyde vander stadt ge-sonden den Schout Pieter Pietersen ende Albert Marcusz. ende ontrent drie hon-dert knechten / omme het artilerye huys in te nemen / maer vonden de plaetse alsoo beset / dat se weder te rugghe zijn getogen sonder yet wt te rechten. T'welck comen-de tot kennisse van de Burgeren inde War moes strate / hebben de voornoemde Si-mon Cops doen vertrecken sonder hem te willen hooren / segghende / dat hy wt was om hen te verraden ende op de bleysbanc te brenghen / ende wies de beroerte alhe-nen meer en meer / eenighe die seer vierich waren /rockende d'ander op om de Merct ende het Stadthuys in te nemen ende be-stormen / versekerende d'ander datse hen selven lichtelijcken souden connen Mee-sters maecken / daer by segghende / dat by aldien zy sulcx niet en deden / dat zy als dan altsamen vercocht waren / maer ee-nige van de voornoemste onder hen hebben sulcke aenslaghen belet/ende de quaetwil-lighe teghen ghestaen / segghende : dat zy de wapenen niet en hadden ghenomen omme de Magistraten ofte hare mede Burgheren te misdoen / maer om hen sel-ven te beschermen/ende dat het beter was sonder bloetstortinge alles te slichten ende ter neder te legghen / dan hen handen te besmetten met het bloet van haere vrien-den/mede Burgheren / ende eben naesten/ sulcx dat soo veele by hen ghedaen werdt/ datter eenige werden gecoren omme met-te Magistraet in handelinghe te treden/ de welcke tot de Burghemeesteren ghesept hebben / dat zy lieden waren oorsaeck van de seditie ende oproer / overmits zy lieden teghens de ordonnantie van zijn Prince-lijcke Excellentie / de ghedeputeerde van-de Religie in hen communicatie tot Brus-sel niet en hadden toeghelaten / daer deur zy een quaet betrouwen op hen ghekre-ghen hadden / jae dat noch argher was/ haddẽ naer haer wedercomste veel knech-ten int heymelick aenghenomen / contra-rie de selve ordonnantie van zijn Excellen-tie / ende dat die van de Religie als noch anders niet en begheerden dan dat de selve ordonnantie als noch gheachtervolcht eñ die ordonnantie opter buert wake eñ nacht wake mede by zijn Excellentie ghemaect (ende tot die tijt opghehouden) mede vol-bracht ende ghepubliceert soude werden/ daer mede zy te vreden ende besaduht sou-den wesen. Somma de voorschreven gede-puteerde hebben eyndelijc soo vele gedaen datter op den 25 Februarij des avonts accoort ghemaeckt is / daer by die vanden Gherechte ende 36 Raden verclaerden te accorderen:

Als datter twee van s'Gerechts ende Rade weghen / ende twee vander nieuwer Religien weghen / des anderen daechs souden reysen na den Haghe/aenden Com-missarisen by der Hoocheyt vande Herto-ginne Reghente gheconmitteert / omme aldaer ter stede te volbrenghen de believte van haer Hoocheyt op de ordonnantie by de Princelijcke Excellentie aldaer gemaect om te vereyschen of de Princelijcke Excel-lentie daer op heeft gheadviseert ofte niet/ ende oft bevonden werde dat zijn Prince-lijcke Excellentie daer op niet en hadde gheadviseert

Accoort binnen Amster-dam eñ de be-roerte ghesslist.

gheadviseert dat alsdan de gecommitteerde van beyder zijden / souden reysen met alder spoet aen zijn Excellentie hem te kennen ghevende der saecken gheleghentheyt in der voorschreven stede/ende om te hebben zijn Excellentie advijs opt ghene by haer Hoocheyt op zijne verschreven ordonnantie belieft ende gheordonneert is; Mits men als dan soude versoecken aenden voorschreven Commissarissen op te houden metter executie van haer commissie/ter tijt toe dat de voorschrevene ghedeputeerde wederom ghecomen souden wesen. Dat oock de voorschreven Heeren te vreden waren op te houden mette aennemminghe van knechten/ende den ghenen die aengheteeckent waren niet in dienste te nemen/ende datmen vercondighen soude de ordonnancie by de Princelijcke Excellentie aldaer ghemaeckt/aengaende de nachtwake op de hoefslaghen.

Welck accoordt den ses en twintichsten by der Trompette aen allen hoecken is vercondicht / daer mede een yder weder-omme wt de wapenen ghescheyden ende in zijnen huyse vertrocken is / sonder dat yemant doot ghebleven ofte ghewont is gheweest/tot grooter blijtschap eñ vreuchde van alle vrede lief hebbende persoonẽ/ die den almoghenden God danckten datter alsoo ten besten vergaen was.

Achtervolghende welck accoordt / zijn twee vander Stadt weghen / ende twee van weghen de ghemeente ghereyst naer Antwerpen by zijn Princelijcke Excellentie/maer de Prince hun versoeck verstaende/heeft verclaert dat hy gheen ander ordonnantie en wist te maken/om de Stadt in vreden te conserveren/dan hy opten 18 Januarij aldaer ghemaeckt hadde/ende so zy andere ofte betere ordonnantie wilden hebben/dat zy souden trecken aende Gouvernante om daer op hare Hoocheyts approbatie te versoecken. Die ghedeputeerde vande Magistraet zijn voorts ghereyst naer Brussel aen de Gouvernante / maer de gedeputeerde vander ghemeenten segghende/gheen verder last te hebben dan aen den Prince te trecken/zijn met die antwoorde wederom ghekeert naer Amsterdam.

De Heere van Brederode comt tot Amsterdam.

Middeler tijt was de Heere van Brederode zijnder vierde secretelijcken binnen Amsterdam ghecomen opten 27 Februarij/aldaer beroepen ende ontboden van die vande Gereformeerde/soo men hielt/ dan daer op ghevraecht zijnde / antwoorde: dat hy om eenighe zijne particuliere saecken aldaer ghecomen was/de gereformeerden waren met zijn compste seer verblijt/maer de Burghemeesteren waren daer in ontrust ende niet wel te vreden deur dien zy merckten dat de principale hoofden vande Ghereformeerde met hem omginghen / en datter alle daghe meer ende meer soo Priesen als andere in veranderde cleederen tot hem quamen / waer van de Burghemeesteren de Gouvernante veradverteert hebben by hare brieven: over sulcx heeft de Gouvernante terstont gheschreven aen Jaques de la Torre Secretaris van den Secreten Rade / doen ter tijt wesende tot Vtrecht by den Grave van Meghen (wiens volck hy hadde van Schepen ende victualie versien / deur last van haer Hoocheyt/ soo hy ooc Hertoch Erick van Brunswijck met Schepen van Oorloghe gheassisteert 'hadde) hem belastende dat hy terstont 'soude reysen tot Amsterdam aen de O-'verheyt aldaer /ende de selve belasten dat 'zy lieden deur bidden/inductien/vertooghẽ 'ende bevel van zijne Majesteyt/den Heer 'van Brederode souden doen vertrecken 'uyter stede/om dat de voorschreven stede 'deur zijne teghenwoordicheyt haer seer 'beroert vondt/eñ dat noch de goede noch 'de quade ruste hebbẽ/dat daer omme die 'vander Stadt om haer eyghen sekerheyt 'ende gherustheyt/oock om zijn Ma. ghe-'noech te doen/die gheensins te vreden is/ 'met het aennemen ende versamelen van 'Crijschvolck eñ andere voornemẽ des selvẽ 'Brederode/ende noch veel min lijden can 'dat hy in een van de principaelste steden 'is / alle moghelijcke middelen bedencken 'om den voorschreven Heere van Bredero-'de te doen vertrecken/ende dat hy henlie-'den presenteren soude dat inghevalle zy 'niet sterck genoech en waren omme t'sel-'ve te volbrenghen/dat zijne Ma. ende haer 'Hoocheyt henlieden soude assisteren soo 'wel met raet als met macht/ende de wij-'le de saecke gheen vertreck en mocht lij-'den/dat zy hen souden behelpen ende sterc 'maecken met den Grave van Meghen/ 'die hen met zijn persoon ende volck by-'standt doen soude / indien zy lieden sulcks 'aen hem versochten/soo zy hem oock ghe-'schreven hadden/dat mede de voorschrevẽ 'La Torre hem selven soude vinden by de 'voorschreven Heere van Brederode / ende 'hem met sulcke bequame woorden/als hy 'soude vinden te betamen/hem seggen eñ 'vermanen dat hy binnen 24 uren ver-'trecke soude wt de voorschreven stede/ eñ 'die laete in stilheyt ende ruste / op dat hy 'de Ma. noch haer Hoocheyt niet meer t'onvreden

T'schri ven van de Gou vernant aen de S creta ri La Tor

't onbreden en stelle/ende soo hy noch d'ee-
'ne noch d'ander en wilde hooren / dat hy
'als dan jeghens hem soude protesteren
'van alle t'quaedt dat de voorschreven ste-
'de toecomen soude mogen/ter saecke van
'dien/ende dat hy boven dien tot Amster-
'dam blijven soude/gade slaende met alle
'neersticheyt/t'gunt dat binnen der stede
'gheheurt / ende besonder wat de voorsz.
'Brederode doet/ende haer Hoocheyt t'sel-
've van ure tot ure overschrijven.

Comste van La Torre tot Amsterdam.

Volghende welck schrijven is de voorsz. La Torre opten elfden Februarij ghereyst naer Amsterdam / alwaer hy des anderen daechs smorgens te seven uren/de Schout Burghemeesteren ende sommighe Schepenen de brieven van hare Hoocheyt ghepresenteert heeft/en voorts zijnen last ontdeckt/daer op zy hem voor antwoordt gaven door haren Pensionaris M. Adriaen Sandeijn/dat zy lieden bereyt waren het selve haghen/van hare Hoocheyt te volbrenghen/ende dat zy daer toe wilden imployeren alle t'gunt hem mogelijck was/ maer dat zy inde brieven van hare Hoocheyt eene grroote swaricheyt vonden/overmits het artikel spreeckende vanden Grave van Meghen / wel presumeerende dat de Heere van Brederode niet en soude willen vertrecken sonder te willen hebben lecture ofte Copie van den brieve van haer Hoocheyt/ende dat hen lieden dochte geensins raetsaem te zijn hem daer van Copie mede te deelen / vreesende dat hem t'selve meer terghen ende verwecken soude / dan yet anders doen / datse oock alvooren de voorschreven brieven souden moeten communiceren met die broetschappe wesende ses en dertich Raden int ghetal / onder de welcke oock sommige waren die Geus ende van de Religie waren/de welcke als zy souden ghehoort hebben de lecture van de selve brieven/souden mogen het secreet overdraghen aen de quaetwillige/jae oock aenden Heere van Brederode/het welcke ghenoech wesen soude om het ghemeen volck oproerich te maecken. Ende naer datse hier over veel t'samen spreeckinghe ende handelinghe hadden ghehouden/soo isser eyndelijck besloten ghewee)t / datmen de brieven van hare Hoocheyt soude communiceren met die van de broetschappe/ende datmen sulcx ghedaen zijnde terstont soude gaen by den Heere van Brederode/om hem te raden ende te vermanen dat hy vertrecken soude / maer datmen hem gheen copie der brieven accorderen soude. Dien volgende hebben ten elff uren de meestendeel van de Overheyt hen ghevonden by den Heere van Brederode ende hebben hem ghebeden/ gheraden ende versocht dat hy soude willen vertrecken / alsoo sulcx was den wille van zijne Ma. ende haer Hoocheyt/de welcke voor antwoorde heeft ghegheven/dat hy eerst begeerde Copie vande voorschreven brieven van haer Hoocheyt / om daer op te delibereren/de welcke hem gheheelijck geweyghert zijn/segghende dat zy hem de selve sonder expres bevel van hare Hoocheyt niet en souden derven gheven. Soo heeft hy hen lieden plat afghesevt dat hy niet ghesint en was te vertrecken sonder ghesien te hebben de voorschreven Copie.

Versoecder Heeren van Amsterdam, aen den Heere van Brederode dat hy soude vertrecken.

Secretaris La Torre spreecke met den Heere vā Brederode.

Des anderen daechs smorghens te neghen uren/is de Secretaris La Torre by den voorschreven Heere van Brederode gegaen / verghesel schapt met drie Schepenen der voorschreven stede / de welcke by hem inde Camere hadde seven ofte acht Edellupden / ende onder andere Joncker Willem van Bloys ghesept Treslong/ende Rosenberger zijn Drost van Vianen/ende als de grroetenisse ghedaen was / heeft de voorschreven La Torre begeert dat hy de Edellupden soude doen vertrecken/daerop de Heere van Brederode seyde dat het niet van noode en was. Als hy nu zijnen last ondeckte/ende daer inne al verre was ghecomen / soo heeft de Heere van Brederode hem geen volcomen audientie ghegheven/ maer hy heeft des La Torre propoost ghebroken / ende beghonst hem te beclaghen over haer Hoocheyt/ter oorsaecke dat hem was ghewepgert ghetweest gehoort te worden voor de Justitie / over het quaedt vermoeden dat haer Hoocheyt teghens hem hadde/ende dat haer Hoocheyt bevolen hadde de Bolwercken ende Fortressen die hy in zijne stadt Vianen begonnen hadde/ af te werpen / die hem groot ghelt ghecost hadden/op dat hy alsoo een roof werde vā alle menschen: Desghelijcx oock dat haere Hoocheyt zijne voorschreven stadt van Vianen hadde doen beleghren/oock dat Hertoch Erick van Brunswijck sommige van zijne Dorpen gherooft hadde / segghende voorts tot de voorschreven La Torre / dat het niet van noode en was / soo veel woorden by hem te ghebruycken / dat het ghenoech was dat hy hem zijn commissie verthoonde: waer op de voorschreven La Torre seyde / dat hy daer van gheen bevel en hadde/ende dat hy hem daer inne soo wel behoorde te gelooven/als hy hadde gedaen op zijn huys te Cleef / ende dat hy tot dier tijt hem wel hadde ghelooft sonder zijn

Beclach des Heeren van Brederode over hare Hoocheyt.

K. commissie

commissie te sien. Ende dat hy bereyt was hem Copie te gheven van t'ghene dat hy hem verclaerde. Daer op den Heere van Brederode andtwoorde dat hy de voorschreven Copie niet van doen en hadde / ende dat hy / ten tijden als hy op zijn huys te Cleef quam/ verghe selschapt was met een Edelman / de welcke hy overlanghe ghekent hadde/ende dat hem die een brief van Credentie van haer Hoocheyt brochte/ende dat hy niet schuldich en was hem te gheloovên sonder te sien zijn commissie/dewijle hy oock van een ander qualiteyt was/ als de selve La Torre: dat hy hem ooc voor soodanige eerlijcken man niet en hielt als hy meende te wesen. Op t'welck de voorsz. La Torre hem wederomme andtwoorde/ dat hy soo vermeten noch onverstandich niet en was / dat hy hem erghens in met hem wilde verghelijcken/maer dat hy zijn onderdanighe dienaer was / maer dede dat hem bevolen ende belast ware; ende soo veel d'opinie aenginc die hy van hem hadde/anders dan van een eerlijck man / dat hy daeromme bedroeft was/ maer dat hy nochtans inden eedt van zijnder Ma. 24 jaren langh inden staedt van Secretaris vanden Secreten Rade gheweest hadde sonder eenighe naer-reden / hem biddende dat hy dit propoost verlatende hem audientie gheven wilde om te volbrenghen zijnen last / hem voorts biddende en radende ende bevelende/dat hy om te believen zijne Ma. ende haer Hoocheyt soude uter Stadt vertrecken binnen 24 uren. Daer op de voorschreven Heere van Brederode vraechde/of hy wilde dat hy naer zijn Stede van Vianen trecken soude / daer op hy seyde/ dat hy mochte gaen daert hem goet dochte.

Protestatie van La Torre.

Maer als de voorschreven La Torre sach zijne weygheringhe / ende dat hy niet en wilde naer comen zijn versoeck ende bevel/ soo heeft hy teghen hem gheprotesteert/ van al t'quaet datter soude moghen ghescheden inde voorschreven stede / deur oorsaecke van zijne weygheringhe / en heeft daer van Acte begheert. Het welcke Brederode verstaende / heeft oock in ghelijcker wijse gheprotesteert/dat hy (ten ware hy zijne commissie sage) niet schuldich en was hem te gheloovên/daer van oock Acte begheerende/menichmael verhalende dat hy was een onderdanich dienaer van haer Hoocheyt/ende dat hy was en blijven wilde een seer ootmoedich Vassael ende Dienaer van zijn Majesteyt /ende dat hy bereyt was te peerde te gaen om de rebellen te helpen straffen / beclaghende hem tot meermael van het groot ongheluck dat haer Hoocheyt hem dede/ hem niet willende hooren/om zijn onnooselheyt en onschult te betoonen. Eyndelijcken naer eenighe propoosten dien aengaende/ende die protestatien van beyde zijden dickwils verhaelt zijnde/zijn sy van malcanderen gheschey den.

Protestatie van den Heere van Brederode.

De principaelste van de Ghereformeerde binnen der Stadt en waren niet wel te vreden / van t'ghebodt dat den Heere van Brederode gedaen was/ende vreesende dat de voorschreven La Torre vreeder last hadde/dan hy hem voor ghehouden hadde/jae om hem met fortse te doen vertrecken/waerten voor zijn huys des nachts wel tot hondert persoonen/hy hadde tot zijn wille het meerdeel der borgheren / die hem alle t'samen seer goetwillich tot hem toonden / en quamen daechlijcks soo uyt Vrieslandt als Utrecht in veranderde cleederen van Coopluyden/ Schippers ende Boeren meer ende meer tot hem / sulcx dat de Magistraten grootelijcks vreesden dat die Gereformeerde soo sterck worden souden dat sy luyden meesters souden worden / daer omme sy luyden aen haer Hoocheyt sollicitееrden hen te zeynden eenige Personagie van autoriteyt om de saecke met alle gevoechlijcke middelen ten besten te brenghen/soo hen niet gheraden en docht yet met fortse te beginnen. De voorschreven La Torre was van ghelijcken seer bevreest / ende en dorst niet wel achter strate gaen / op dat hy de Ghereformeerde niet meer en verstoorde/ ende haer gheen oorsaeck en gabe tot nieuwicheyt ofte oproer/maer hy dede vlijtelic acht slaen wie dat al met den Heere van Brederode omginc/ende wat hy voornam/ daer van hy de Gouvernante adverteerde/ en so vast daeglijcks eenige vande Burgemeesteren oft vande wet/ ofte den Pensionaris Sandelijn/ by den voorschreven Secretaris La Torre uyt ende in gingen/ creghen die vande Religie suspicie / dat sy luyden t'samen eenighe secrete conspiratie teghen hen luyden maeckten / daer deur eenighe Westvriese Edelluyden / doe ter tijt wesende vande familie des Heeren van Brederode/metten voorschreven Joncker Willem Treslong/veroorsaeckt zijn ghewoorden met voorweten vanden Heere van Brederode/den seventhienden Meert te gaen inde Herberge ende Camer vande voorschreven La Torre/ende hebben eenighe van zijne brieven ende pampieren aenghetast/onder welcke sy oock vonden zijne memorien

De pampieren ende schriften van La Torre genomen.

ende

ende verhael vant t'ghene hy tot Amsterdam ghedaen hadde / ende oock verscheyden brieven van credentie/by de Hertoginne Gouvernante onderteyckēt sonder subscriptie/om die te moghen addresseren aen den ghenen die hem goetduncken soude moghen/ende onder anderen oock de missive hier voren verhaelt/in houdende dat se hem sterck maecken soude metten Grave van Meghen ende zijn volck / om den Heere van Brederode te doen vertrecken. De voorschreven brieven zijn terstont de Heere van Brederode gebracht/ende oock onder t'ghemeen volck verbreyt; La Tore hebben sy eenighe daghen in zijn Herberghe in arrest ghehouden / hier deur is groote alteratie onder de ghemeyne Burgheren ghecomen/die tot eene groote seditie soude ghestreckt hebben/ten ware sommighe vande voornaemste Burgheren der Ghereformeerde hen lieden ter neder gheset hadden/belovende dat sy luyden by de Burghemeesteren gaen ende op alles doen versien souden. Daer omme sy luyden in den name van die vander Ghereformeerde Religie binnen der selver Stede sekere requeste aen de Magistraet overghegheven hebben/in houdende.

Requeste by die vande gereformeerde tot Amsterdam, overghegheven. Hoe sy luyden insiende den sorghelijcken staet daer inne de selve ende de inghesetenen der selver ghestelt waren / jae dat de gheheele ruine ende verderffenisse der selver volgen zoude/soo verre daer niet in en werde versien/soo waren sy luyden gedrongen door den eedt / daer mede sy zijn Co. Ma. ende die voorschreven stede verbonden zijn sulckx te kennen te gheven / ten eynde daer inne behoorlijck mochte werden versien/beschuldighen de Magistraten dat sy heymelijcken hadden willen breecken de contracten met hen luyden ghemaeckt/ segghende/dat sy luyden noch verscheyden oorsaecke hadden van beswarenisse/die sy onvermaent lieten op dat (soo hen luyden requeste mocht comen in handen des ghemeenen volcx) daer wt gheen oproer noch commotie soude ontstaen/sy hadden eenighe articulen gheconcipieert dienende/tot vrede/rust/en welvaert der selver stede/die sy versochten dat by hen luydē bewillicht ende gheconsenteert souden werden : te weten.

I

Dat het accoort by den Prince op den 18 Januarij ghemaeckt/in alle Articulen sal onderhouden worden.

II

Dat noch by haren advijse twee Capiteynen ende twee Luytenanten/alle Borghers souden vercooren worden / die elck noch 200 knechten(borgers wesende) souden aennemen / ende dat de selve met de andere Capiteynen ende Luytenanten/en aenghenomen knechten alle eedt doen souden/de stede ende alle de inwoonders te helpen beschermen.

III

Alsoo sy luyden in de Stadt niemant hebben/die in Crijchshandelinghe sonderlinghe ervarentheyt heeft/soo versoecken sy dat de Heere van Brederode / wesende een ingheboren Heere ende Vassael vanden Coninck:ende by ghevalle aldaer binnen der stede present zijnde/geordonneert ende ghestelt werde/een gheneral overste ende Capiteyn/over de voorschreven knechten/ om de voorschreven stede ende inwoonderen der selver te bewaren/tot voorderinge en profijt/vande Majesteyt rust ende voorspoet der Poorteren ende inwoonderen.

IIII

Ende dat alles by provisie ende totter tijt toe/dat eenighe ghecommitteerde van de Magistraten/ende van hen luyden approbatie vanden Heere den Prince van Orangien als Gouvernuer ende Capiteyn generael van Hollant / hier op vercreghen sal wesen.

V

Ende dat de Magistraten by forme van eedt sullen belooven / dat sy teghen t'gene voorschreven is / niet en sullen attenteren/ noch voornemen directelijck noch indirecktelijck/heymelick noch opentlijc/noch door haer selven noch door andere / sonder advijse van de gemeene drie Schutterijen der selver stede.

De Magistraeten hier mede seer belasten zijnde/ende wel wetende dat het geensins den wille en was van hare Hoocheyt/ dat de Heer van Brederode / aldaer inder stede meer auctoriteyts soude werden ghegheven/dan hy hadde / en wisten niet wat sy inde saecke best doen souden : eyndelijck hebben van ghelijcken eenighe Artikelen gestelt/die hen goet dochten te zijn/om alle onruste en tweedracht te versoeten die sy hen luyden des anderen daechs hebben overghelevert.

Artikelē by die vande Magistraet tot Amsterdam voorgestelt.

I

Datter ghecommitteert sullen worden twee van de regeerders/twee by die van de Ghereformeerde Religie / ende twee wt de neghen ghedeputeerde van de Schutterije die ghelijckelic/tot der Steden costen/souden reysen aen den Prince van Orangien/

Stadthouder/om te vercrijghen zijn advijs op de voorschreven requeste / ende dat beyde partijen sonder wederseggheu hen daernae sullen reguleeren.

II

Dat van stonden aen / aen de Poorten eñ Boomen geslagẽ soude werdẽ/noch een slot/daer af/een van de negen Gedeputeerden der Schutterije (die des nachts waecken) de sleutel sal hebben / eñ die des middaechs eñ des avonts/brenghen in der stede kisten / daer de sleutelen der Poorten en Boomen/des nachts opt Stedehuys bewaert worden / aen welcke kiste noch een slot soude ghehanghen worden / daer af de Ghedeputeerde den sluetel hebben ende behouden souden.

III

Dat zy sullen toiereren/tot dat by den Prince anders sal wesen ghedisponeert/ datter twee boots/als een in den Amstel/ ende een in het Tye / met volck daer op tamelijcken ende met behoorlijcker munitien/manierlijck souden werden ghehouden/tot der Stede costen / welck volck by de neghen Ghedeputeerde soude werden aenghenomen.

IIII

Dat de selve negen Gedeputeerde aennemen souden tot de Borgherije / die des nachs wacht houden sullen/hondert mannen / daer de negen Ghedeputeerde / een Capiteyn over sullen stellen/ende sullen de aenghenom ene eedt doen / van der Stede ende den Burghemeesteren houen trou te wesen.

V

Dat de Burghemeesteren terstont sullen afdancken Bouwẽ Reyersz. Luytenãt van Willem Pouwelsz.ende dat een ander Luytenant sal werden ghestelt der ghemeenten aenghenaem tot discretie van Willem Pouwelsz. Capiteyn / de Heeren Burghemeesteren / ende de voorsz.neghen Ghedeputeerde van de Schutterije.

Met dese voorsz.Articulen zijn de Gedeputeerde van de Burgemeesteren/van die van der Religie eñ Schutterije/gereyst aen den Prince van Orangien/die daer op door zijn advijs seeckere Apostille gestelt heeft/ op den 26 Martij.

Antwoorde van den Prince op de voorsz. Artikelen.

Daer hy by verclaerde tot ruste der Stede van Amsterdam geraden te vindẽ/ dat ghedurende de troublen het accoort van den 18 Januarij soude werden onderhouden/dan alsoo daer toe gerequireert is het advijs van hare Hoocheyt / souden de Gedeputeerden / om beter gherust te zijn/ eñ verseecker te moghen wesen / het selve advys aen hare Hoocheyt solliciteren. Dat hy oock geraden vonde dat de 400 knechten aengenomen werden/op den voet als die versocht werdẽ. Dat hy aen den Heere van Brederode yemant expresselick soude afveerdigen/om hem zijn intentie eñ goetduncken te doen verstaen. Dat hy mede goet ende geraden vonde/om alle mijsvertrouwen te weeren/dat de beloften soo die versocht werden / aen beyde zijden souden gedaen werden. Dat zijn Excellentie mede goet vont/dat ghedurende de troublen ghemaeckt werden de sloten/ende die sluetels bewaert werden / ghelijck in de Artikelen by de Burghemeesters voorghestelt/ vermelt wort. Dat hy insghelijcx niet ongheraden vont/dat de twee Boots onderhouden werden/soo verre sulcx nootelijck bevonden/by den gemeenen accoorde van de regeerders / Schutterijen ende die van der Religie / ende dat den Luytenant Bouwen Reyersz. werde afghestelt / ende een andere in zijn plaetse ghestelt/de ghemeente aenghenaem / tot discretie van de Burghemeesteren / Capiteynen ende Gedeputeerden.

Welcke ordonnantien daernae by beyde partien by Eede besworen ende bevesticht zijn / soo oock een Capiteyn ende twee Luytenanten met 400 knechten aengenomen werden.

Vervolginghe der Gereformeerde.

Terwijlen dit aldus tot Amsterdam ghescheide / soo wert de Ghereformeerde Religie aen allen canten meer ende meer vervolcht/ende haer vergaderinghen belet / by sonder in Vlaenderen / Brabant/ Artoys / ende Henegouwe / al waer zy de predicatien in alle hoecken / met ghewelt van Ruyteren ende knechten waren verstoorende / met Roers en Bussen daer in schietende / vanghende / onthoofdende ende hanghende alle die van de Consistorie,eñ die de Beelden hadden helpen breecken/sonder eenighe ghenade / waer zy die wisten te becomen / waer door soo grooten schrick ende breese/over de Ghereformeerde is ghecomen/datse hen veel al bereyden om wt den lande te vertrecken/by sonder door dien van daghe te daghe t'gheruchte grooter werdt / van dat den Hertoghe van Alba met een grooten hoop Spangiaerden ende Italianen afquam nae de Nederlanden / om aldaer te Gouverneeren: ende soo alreede veel volcx wt Vlaenderen begonst te vluchten / door dien den Grave van Egmont de selve seer strengelick

ergade nghe n Ge- for- eerde nnen msler m.

lick dede vervolghen/soo zijn de Ghedeputeerde van de Religie/ende t'meeste deel der Predicanten van Hollant / binnen Amsterdam by een vergadert/al waer zy te samen raet ghehouden hebben/wat hen in dese swaricheyt soude te doen staen/ ende of men met de Predicatien soude ophouden / of datmen daer mede voirderden soude / eyndelijck zijn gheresolveert ende besloten/datmen de Predicatien wt vreese van menschen niet en soude ophouden/ maer daer mede voortgaen ende volherden ter tijt toe/dat de selve by openbaere Edicte van haer Hoocheyt soudē werden verboden/hebben oock eenighe Ghedeputeert / die hen souden vinden tot Antwerpen by de Ghedeputeerde der Religie aldaer / om t'samen te beraetslaghen / wat hen te doen stont in dese swaricheyden eñ van den Prince vā Orangien raet en hulp te versoecken.

Hier voor is verhaelt gheweest als dat de Magistraten van Antwerpen; met die van de Ghereformeerde Religie / hadden begonnen te handelen / dat zy de Predicatien souden ophouden / dan alsoo deur de troublen ende groote beroerte / ende meere daer nae ghevolcht andere accoorden/met hen lieden gemaeckt waren/soo en is daer niet gheeffectueert geweest/oock en hebben zy niet raetsaem ghevonden teghens de selve accoorden yets te beginnen / vreesende meerder beroerte: maer siende nu dat de Gereformeerde vast aen allen canten meer ende meer vervolcht werden/ ende datse veele al binnen Antwerpen quamen ghevlucht / die wt andere plaetsen waren verjaecht/ofte van selfs geweeken/sonder dat se daer in wisten te voorsiē/ soo hebben zy luyden de voorschreven saecke wederom by der hant ghenomen / ende haer Ghedeputeerde te Hove gheschickt/ overleverende aen haer Hoocheyt op den twee en twintichsten Martij duysent vijf hondert seven en sestich seeckere Remonstrantie/wt den name van de Burgemeesteren / Schepenen / en Rade der selver stadt/daer in verhalende:

ie van mster- soec- n de edica- ente ē cess- ren.

De Burghemeesters ende Regeerders van Amsterdam/vernomen hebbende dat de Predicatien binnen Antwerpen ende in Brabandt ende Vlaenderen cesseerden / eñ oock dat de Prince van Orangien naer Duytslandt in zijn Graefschap van Nassau vertrocken was/hebben opten eersten April die vande Religie voorghehouden dat zy met bequame vredelijcke weghen willen arbeyden dat met die Predicatien aldaer mede voor een tijt opghehouden mocht werden / ter tijt toe by de Conninclijcke Majesteyt daer inne anders gheordonneert soude werden. Ten eynde alle onghenade / die anders de selve Stede/ ende Poorteren van dien/soude moghen overcomen / mocht blijven verhoet. Daer op by die van de Religie is gheantwoordt gheweest / dat sulcx in haer vermoghen niet en was / overmits die Predicatie toeghelaten/ende de ordonnantie ghemaeckt was / by den Prince van Orangien / den gantschen raet der stede / met advijs van de Wijckmeesteren / ende veele andere treffelijcxste Borghers/en oock aen weder zijden besworen / datmen de Predicatien soude behouden / ter tijt ende wijlen toe/ by de Coninckliicke Majesteyt met advijs van de generale Staten / anders gheordonneert soude wesen: niet te min waren te vreden haer te onderworpen / t'gene dat by de Burghemeesteren/ende Raeden met advijs van de Wijckmeesteren ende Borgheren/over het contract gheweest zijnde/ dien aengaende soude moghen werden geordonneert.

Vasten ende Bedach der Gereformeerde

De Ghereformeerde in dese benautheyt wesende hebben op den twintichsten Aprilis een ghemeenen vasten dach ende beedach doen vercondighen / op dat Godt almachtich zijn barmhertichheyt ende genade over hen luydē soude willen vertoonen.

Handelinghe van de Regeerders tot Amsterdam.

Den twee en twintichsten Aprilis hebben de Burghemeesters ende Regeerders van Amsterdam wederom die van de Religie voorghehouden / dat al wast soo dat by den Prince van Orangien gheypermitteert is gheweest / haer Predicatien te laten doen in eenighe plaetsen soo binnen als buyten der stede / om beter rust en vrede te onderhouden / volghende de ordonnantie op t'believen van de Hertoginne van Parma/Regente ende Gouvernante ghemaeckt / nochtans nae dien zy luyden waren bemerckende / dat de selve Predicatien den Coninck ende de Gouvernante niet aenghenaem en zijn / ende alsulcx in verscheyden plaetsen van Vlaenderen/ Brabant / ende andere Landen onder die dominie van zijne Majesteyt gheleghen/ ghenoech cesseren / daeromme zy luyden van ghelijcken gheerne souden sien / dat van ghelijcke aldaer ter stede mocht werden ghedaen / al eer t'selve by de Gouvernante werde gheinterdiceert ende verboden. T'welck zijne Majesteyt te meer soude behaghen / soo de Predicatien goet-

willich/eñ niet door bedwanc in surcheance gehouden werden; waeromme zy luyden voor goet aenghesien hebben/ende begheeren/ ghelijck zy onlanghs van te vooren ooc begeert hebben/dat die vande Gereformeerde Religie hare Predicatiẽ mede ophouden soudẽ/ter tijt toe daer in anders by zijne Majesteyt geordonneert soude zijn. T'welck doende willen zy luyden aen zijne Ma. ende de Hoocheyt vande voorschreben Regente intercederen / ende alle vermoghen aenstaen / dat de voorschreven Predicatien ende t'ghene daer wt ghesprooten mach zijn in geen ongenade verstaẽ/maer door perdoen eyschen/ ghenadelijck geremitteert soude werden.

Die vande Religie binnen Amsterdam vernomen hebbende dat de Gouvernante over alle de Nederlanden de Predicatien ende exercitien van de Religie verstoorde ende dede cesseren/vervolghende die van de Consistorie/ende andere van de principaelste Aucteurs van de troubelen/ende gheen hope hebbende om de Predicatien ende exercitien van de Religie langher te behouden/hebben den 25 Aprilis/aende Burgemeesteren/Schepenen/ende Raden der selver stede/ghepresenteert seecker requeste/ inhoudende sommierlijck.

Request vande Ghereformeerde tot Amsterdam, aende Magistraet aldaer.

Dat hoe wel men hen luyden naer geeft diversche quade roepen / als of zy eenighe twist oft oproer souden soecken oft sayen/ onder die ghemeente/dat t'selve nochtans niet en sal bevonden worden/maer ter contrarie hen altijt ghestelt/gelijck zy hen al s noch stellen/om de stede te bewaren/ende te beschermen voor alle inconvenienten /te bevrijen van alle knechten eñ Crijschsluyden/die van buyten inder stede souden willen comen/ende dit al tot conservatie van de voorschreven stede/dienste van de Ma. ende welvaren der Burgerẽ ende inwoonderen van dien. Ende alsoo een gheruchte gaet/datmen eer langh seeckere vaendelen knechten / inder stadt meent te brenghen/ t'welck zy beduchtende zijn dat strecken sal tot groot achterdeel van de voorschreven stede/soo de neringhe ende coophandel daer deur sal comen te cesseren / by sonder nae dien zy luyden ende alle Burgheren wel ghesint zijn de stede te bewaren / met den Burgheren ende knechten in dienste van de Stadt wesende/tegen alle aenloop van de knechten/sonder van buytẽ knechten in te laten comẽ. So versoeckẽ zy luyden dat de voorschreven Burghemeesteren eñ Regeerderẽ hem suppliants beloven willen onder Eede / ende segel vander stede/datmen aldaer gheen Heeren(ten waer met een cleyne familie) knechten ende Crijschsluyden en sal laeten in comen/niet teghenstaende eenighe missiven ofte commissien/die zy souden moghen ontfangh en van wie of hoe de selve souden mogen zijn/ maer datmẽ de selve stede soude bewaren/ ten dienste van den Coninck metten Burgheren/inghesetenen/ende knechten by de stede aenghenomen/ter tijt ende wijlen toe dat by de Coninckliche Majesteyt met advijs van de generale Staten/op't feyt van de Religien ende troublen/anders sal wesen geordonneert/te vreden zijnde aen haer zijde ghelijcken Eede te presteren / ende in een sulcken gheballe te beneerstighen ende de ghemeente te induceren / dat zy luyden voor eenen tijt mette Predicatien sullen ophouden/ende supercederen/mits datmen hen lieden mede sal beloven / datmen hen luyden aen lijf noch goet beschadighen/maer in ruste ende vrede laten sal/ blijvende de ordonnantie by zijn Excellentie ghemaeckt / voorts in zijn volle cracht ende viguer/ende inghevalle de voorschreven Regeerderen / hier toe niet en souden comen verstaen / datmen hen luyden als dan soude gheven libertijt ende vrijheyt/ mitsgaders bequame tijt/om met haere persoonen ende goederen te moghen vertrecken eñ hare inmobele goederen te vercoopen/ende transporteren naer vermogen twijfthiende Articule van de ordonnantie/ den lesten Septembris gemaect eñ by zijn Excellentie geadvoyeert.

Hier op hebben de Burghemeesteren/ Schepenen ende Raeden by Apostille verclaert/eerst aengaende de verseeckertheyt ofte belofte / om gheen Heeren in te laten/ dan met seker cleyn ghetal ende familie/ dat daer af met die vande Schutterije eñ ghemeente op den 28 Februarij ghenoech was geaccordeert / ende over sulcx onnoodich te itereren / alsoo de Regeerders het selve aen haer zijde wel hebben onderhouden / niet te min om voldoens wille zijn als noch te vreden / dat gheen Heeren met Soldaten binnen der stede sullen werden ghelaten / dan by voorghaende advijs van de 36 Raden/ende van de gemeene Schutterije der stede/begherende daeromme dat de Supplianten/van haer Predicatien cesseren willen / om de indignatie van zijne Ma. te evitteren/tot ontlastinghe soo van hen Supplianten/als van de Regeerders ende goede ghemeente der stede; ghelijck t'selve tot meermaels is versocht/eñ aengaende om te hebben libertept van lijf en goet

Apostille op de voorgaende Requost

goet te transporteren / is den regeerders van herten leet / dat sulcx by eenighe van haren Burgheren/geschiet/ wel begeerende haer Burgheren / by een in vrede te houden/dat of yemandē van de supplianten dat selve gheraden dochte / en willen de Regeerders henluyden daer inne niet verhinderen/maer beloven henluydē daer in te voorderen/soo vele in haer vermogen wesen sal / naervolghende het vijfthiende artijckel van de ordonnantie den lesten Septembris gepubliceert/ende by de Princelijcke Excellentie daer naer op den achthienden Januarij op het believen van de Hertoginne gheadvoyeert.

De Heere van Bredero reverceet wt den lāde

Den Heere van Brederode was tot deser tijt toe binnen Amsterdam ghebleven/ maer deur den Prince van Oraengien gewaerschout zijnde / dat hy op zijn saecken lettende/hem voorsien soude/heeft hy mede ghereetschap ghemaeckt om te vertrecken: de Ghereformeerde hebben hem eenighe daghen op ghehouden want sy waren niet wel te vreden/dat hy vertrecken soude / eyndelijcken hebben de Regeerderen hem doen versien met schepen ende victalie ende oock eenich gelt doen leenen ende hebben hem den 27 Aprilis / snachts ontrent elf uren met veel toortsen ten Schepe wt der stede ghelaten/met veel Edele ende andere van de Bontghenoten vergheselschapt zijnde / de gene die noch bleven/ heeft hy gheraden datse niet langhe inder stadt blijven souden/maer ooc haest vertrecken / ende in t'scheyden niemant veronghelijcken/hier door is een groote benautheyt onder de Ghereformeerde ghesweest. Hy is nae Emden gereyst ende van daer voorts in de Heerlijckheyt van Graef Joost van Schouwenburch / ende is daer nae op den 15 Februarij in t'naevolghende jaer 1568 op den huyse van Harnhof / of soo het sommighe noemen Harenburch/ inde vest van Reeckelinchuysen gestorven/ ende leyt tot Gemen begraven. Deur wiēs overlijden/de Ghereformeerde die wt den lande ghevlucht waren / al de hope die zy op hem ghestelt hadden/ verloren hebben. Hy ende zijn voorouders zijn in haer leven seer gheacht geweest/ onder de groote Heeren van den lande / soo om de Edele ende oude afcomste haers ghebloets/als gesproten zijnde van de doorluchtighe Graven van Hollant/als oock om de groote ende schoone goederen/die zy luyden in dese landen hadden/ende treffelijcke alliantien/eñ houwelijcken die zy luyden ghedaen hebben ghehadt: zijn vader is gheweest een Heere ende Ridder van der orden van den gulden Vliese/eñ op dat wy oock hem gedencken / hy is geweest een man van langhe stature blosachtich van aengesicht / met blont gecrult hayr/ wel gemaeckt van lijf ende van leden/seer beleeft ende liberael/ goet van verstant ende begrijp/oock onversaecht ende cloeck ter wapenen/ende was een Capiteyn van een bende van ordonnantie/van zijne Ma. hy was seer haestich vā hoofde/ende wat obstinaet in zijn voornemen/in zijn jonchept schreeff hy tot zijn adbijs peult estre/dat is /t'mach wesen / of t'can ghescheiden / maer nae zijn vertreck tot in zijn doot bedde toe/was zijn spreeckwoort / Heer bewaert siel en eer. Hy is ghehouwelijckt gheweest aen Amilia Grabinne van Nieuwenaer/de welcke ontrent een jaer nae zijn doot/ weder houwelijcte aen den Chuervorst Frederick paltzGraef op den Rijn.

VVat de Heere van Brederode voor een geweest is.

Het meeste Crijsvolc by hem eñ andere vā de Gereformeerde opgenomē /zijn met haer vliegende vaendels van Vianen/ ende daer ontrent daer sy waren liggende vertrocken/den 28 April hebben sy hen des morghens vroech voor den dage voor Amsterdam vertoont/waer door een groot rumoer inde stadt op ghereesen is / alsoomen niet en wiste tot wat eynde sy daer ghecomen waren. De Borgeren hebben hen terstont inde wapenen aen de Mueren ende Poorten begheven / om te beletten dat sy niet in de Stadt en souden comen/ indien sy sulcx pochden te onderstaen. Den 29 zijn sy voorts van der stadt vertrocken/ den hooghen Dijck langhs/ die naer Sparendam loopt/eenighe van henluyden hebben eerst het Carthuysers Clooster / ligghende buyten der stadt gheplondert ende gherasëert / voorts zijn sy ghetoghen naer de Abdije van Egmont die sy oock berooft hebben/eñ zijn voorts door Noort-hollandt naer Medenblick ghetoghen / al waer sy te schepe ghegaen/ ende voorts te lande wt ghevlucht zijn.

Het Crijschvolc vā Brederode vertreck.

Naer dat de Heere van Brederode ende Edelen/mitsgaders de Predicanten / ende veel Cooplupden ende Borgheren/wt Amsterdam waren vertrocken/als geseyt is/ ende daghelijcx meer ende meer vertrocken/soo heeft Joost Buyck Burgemeester der selver stede van Amsterdam/op zijnen naem inde qualiteyt als Burghemeester aen de Hertoginne van Parma overgegeven seker requeste/ inhoudende.

Requeste by Ioost Buyck Burghemeester aen de Gouvernante overghegheven.

Dat t'zijnder kennisse was ghecomen dat tot versoecke van die van Antwerpen

by haer Hoocheyt seeckere appointement was ghegheven / tot voordeel der selver stadt / ende rust ende welvaert van dien dienende / ende alsoo de Burgheren ende inwoonderen van Amsterdā hen in voorleden tijden altijt hadden ghedraghen / als goede ende ghetrouwe ondersaten van zijn Coninckliјcke Majesteyt ende dat hy vastelijck verhoopte ende vermeende in dese troublen soo veel niet misdaen te hebben / dat sy van eenighe gratien ofte voordeelicke appoinctementen / ter tranquilliteyt van der Stede dienende / behooren versteken / maer in alle ghenade ontfanghen te werden. Versoeckende daerom dat hare Hoocheyt ghelieven wille / den Burgheren ende inwoonderen van Amsterdā te gunnen alsulcke gratien ende appoinctementen / als die van Antwerpen (met ghelijcke troublen ontroert gewe est zijnde) ghegunt ende gheoctroyeert is ghewe est / mits dat sy hen sullen begheven / in ghelijcke obedientie ende onderdanicheyt / als hen die van Antwerpen begheven hebben ghehadt. Hier op heeft haer Hoocheyt ghegheven dese na volghende Apostille.

Apostille De Hertoginne van Parma / Plaisance etc. Regente ende Gouvernante van den Coninc onser aller Gh. van den lande van herwaerts over / ghehoort hebbende t'rapport de ser requeste / verclaert dat nae dien die van Amsterdam / hen ghelijck ghestelt sullen hebben / in de ghehoorsaemheyt zijner Majesteyt: ende ontfanghen sullen hebben binnen der Stadt / alsulck Garnisoen / als haer Hoocheyt sal bevinden noodich te zijn aldaer te schicken / om die stadt te brenghen in behoorlijcke ende schuldige ghehoorsaemheyt van zijn Majesteyt ende de Justitie te beter te restitueren in haer behoorlijcken ganck ende autoriteyt / oock de Burgheren / Inghesetenen / ende Coopluyden in ruste / vrede / eenicheyt ende welvaeren te houden / ende tot voortganck aller goede handelinghe ende neeringhe / sal te vreden wesen zijne Majesteyt te adverteren / van de gratien en appoinctementen hier versocht / te voorbidden ende doende alle goet Officie sonder op de persoonen ofte goeden van de Burgeren ende inwoonderen der voorschreven stadt aldaer domicilie ghehadt hebbende / voor de maent van Augusto lest leden / te doen procederen of eenich vervolch doen / totter tijt toe dat by zijne Majesteyt anders verclaert ende geordonneert sal zijn / ende indien zijn Ma. niet en quame te verclaeren niet genepcht de zijn den voorschreven Burgheren en inwoonderen van Amsterdam t'accorderen t'pardoen by hē versocht / dat sy een maent sullen hebbē / om hem by gratie / Justitie / of andersins te versien teghen zijne Ma. ende dat sy midler wijle niet en sullen wesen ghearresteert noch ghemolesteert aen lijf noch aen goet / behoudelijc en wel verstaende / dat hier in niet en sullen werden begrepen de Vaghebonden / Ballinghen / Ministers / en Predicanten / vreemde Sectarissen / Fugitiven / Apostaten / ende dierghelijcke persoonen der ghemeenten pernicieus / noch oock Kerckschenders / beelde of Altaer stormers / ende breeckers / ende dierghelijcke / noch die hoofden ende Autheurs van de beroerten / rebellie ende seditie / noch de ghene die ghewe est hebben van de Consistorie / ende bysonder die gelt ghecollecteert / beloopen / gheprocureert of ghegheven hebben / tot onderhoudinghe ende betalinghe van het Crijschvolck teghen zijn Majesteyt ghelicht / noch die teghen de selve wapenen ghedraghen hebben / ofte hen hebben laten inschrijven ende in de rolle setten. Noch ten laetsten straetschenders noch moorders / allen welcken aengaende / geene surcheantie plaet se en sal hebbē / noch beroer ende hare persoonen noch hare goederen / als gants onweerdich zijnde eenighe gratie zijner Majesteyt. Aldus ghedaen tot Antwerpen den 7 Mey 1567. Onderteyckent Margreite. Noch Barti

Den 9 Mey hebben die van Amsterdam eenighe Vendelen Soldaten onder t'ghebiet van Noirkarmes staende / aengenomen / ende haer al soo gheheel onder de ghehoorsaemheyt van den Coninck begeven / ende zijn al soo beyde haer selven ende haer naestligghende nae bueren oorsaecke ghewe est van groote swaricheden / die nae der handt zijn ghevolcht. Die van Amsterdam nemen volc in.

X. De occasien ende oorsaken vanden afval der Provincien dewijle Ferdinandus de Toledo Duc d'Alve de Nederlanden governeerde

Op dat dit alles volckomelicker bekent worde / so moet de sake wat hoogher verclaert werden. Als nu Margriete de Hertoginne van Parma dat Regiment der Provincien haest overgheven soude / soo is ghecoren ende geordineert tot dese sake vanden Coninck van Spaignen Don Ferdinando Duc d'Alve / seer ervaren in crijchs saken / kennende oock de Provincien ende der inwoonders humoren / ende manieren

manieren soomen meynde/als die nu lange te voren met Keyser Kaerl in de selve verkeert hadde. Het welcke als het in deser manieren besloten was/so is terstont gelt ende hoopen crijchsknechten versamelt ghewee st: daer is oock gheboden alle den Stadthouders van Napels / Sicilien/ Sardinien/ Millanen/ dat zy alle de oude garnisoenen wt den steden ende sterckten souden trecken ende in Lobardien senden/ op dat zy nae Nederlant met Duc d'Alve souden trecken. Alles bereyt zijnde / is Duc d'Alve in Italien ghecomen / onder hem hebbende neghen duysent Spaenjaerts oude soldaten/ seven duysent Savoyanen/ende een duysent lichte peerden Italianen ende ettelicke Cornetten swaer ghewapent / alle seer wel toeghe rust van wapenen. Sijnen Stadthouder oft Lieutenant was Chiapin, Vitelli, Marquis van Cetona; ende om de artillerie te versorgen was Overste Gabriel Cerbellon, ende Fabrijckemeester Pariotto. Den Hertoghe van Alba treckt in Julio wt Savoyen/ en is door Bourgondien in het Hertochdom van Lutsenborch ghecomen/ al waer haer by hem gheboecht hebben de Graven van Ladron, Eversteyn ende Schouwenburg; van de welcke een yeder hadde zijn regiment Ruyters ende voetknechten.

De voorneemste Heeren der Provincien/ door des Hertochs comste verbaest zijnde/ wisten niet wat raet dat zy voornemelick souden nemen. Want tot dien tijt toe was niemant soodanich tot Stadthouder over de provincie ghewee st / dan wt Coninckllicken bloede/ ende die den Coninck selve oft de bloetvrienden des Coninck bestaen hadde. Sy raetslaechden derhalven oft men den Hertoghe van Alba een man van een twevelich ghemoet/ende/ ghelijck meest zijn de natueren der Spaignaerden/ van grooten hoochmoet ende gravitept/ en tot het vaderlant gantsch niet ghenegen/ noch oock van Coninckllicken bloede ghesproten met soo veele crijschvolck ontfanghen soude / voornemelick dewijle zy niet van hem en hadden te hopen / dat eenichsins tot het beste ende ten profijte der Provincien soude schijnen te strecken. Maer/ de Clergie oft Geestelicke anders goet vindende/ soo heeft men eyndelinghe dese sententie ghevolcht / datmen de Coninlijcke Majesteyt in desen deele niet en soude voorschrijven. Den Hertoge van Alba hier en tusschen van dit ghevoelen der herten ende oneenichept onder de Staten een weynich vernomen hebbede haestede hem meer ende meer na het binnenste van Nederlandt: Ende hem zijn terstont de voorneemste van de Heeren / ende onder haer oock de Graven van Egmont ende van Hoorn / te ghemoet gheghaen; de welcke hem seer heerlick ontfangen hebbende den 22 Augusti binnen Brussel / waer dat de Princen haer Hof ghemeenlick houden/ geleydt hebben; alwaer de Hertoginne van Parma den Hertoge/ na dat zy hem vriendelick ghegroet hadde / in het Paleys gheleydt heeft. Sy heeft hem den staet van Nederlandt verclaert/ heeft vertoont dat het nu by al nederghelecht was / ende soo daer noch yet overich zy/ soeckt hem wijs te maecken / dat het selve meer met vriendelickheyt ende soeticheyt / als met strenghept behoort afgelecht te worde. Maer de Hertoghe van Alba hadde dese opinie ingheðroncken/ dat hy meynde dat de soeticheyt/ goedertierenheyt ende toelatinghe de oorsake was van alle de beroerten: ende hieromme dachte andere wijsen om de Gemeynte te regeeren. Hy heeft dan zijn bevel/ d'welck hy hadde vanden Coninc/ soo wel de Hertoginne van Parma/ als de andere Heeren/ Raden ende Staten getoont/ namelick vele breeder ende wijder/ als het ghene dat de Hertoginne van Parma ghehadt hadde. Want in het selve werdt den Hertoghe van Alba macht gegeven Stadhouders van Landen ende Steden te stellen ende af te stellen/ ende alle de groote en cleyne Steden te stercken/ nieuwe Casteelen / sterckten ende bolwercken op te richten; crijschknechten aen te nemen ende af te dancken; de Rekeninghen vanden Raet/ des Staets / ende vanden Raet van Financien te besien. Welck bevel gedruckt de Hertoghe van Alba over alle de Provincien heeft doen den volcke over al verkondighen. 1567

Dewijle dese saecken gheschieden / de Prince van Oraignien VVilm van Nassau, de Grave van Culenburg, Hoochstrate ende va nden Berghe ende andere Edele / waren alreede wt haer Vaderlandt ghetrocken/ om van verre/ende als buyten scheuten/ te sien watter gescÿede soude. De Hertoge van Alba dan zijn Stathouderschap vercreghen hebbende/ heeft crijschknechten in alle de naligghende Steden van Brussel ghelept / het Regiment van Lombardien heeft hy binnen Brussel zelve ghebracht/ het Neapolitaensche binnen Gendt / van Ladron tot Andtwerpen / ende de andere verdeylt/ in de andere Steden ende Casteelen geleyt: heeft de afgesette plactaten

van Kaerl de V. ende des Coninckx Philips van de ketterien/vernieut; heeft inghestelt eenen nieuwen Raet / de welcke in Franchois Le Conseil des Troubles, in Nederlants bloet Raet ghenoemt wierdt. Desen Raedt bestondt wt twaelf Raetsheeren meest alle vreemdelingen. Over de welcke Johannes Vergas/presidēt was een Spaignaert / ende den Nederlanders gansch niet aenghenaem / ende wiens yver grooter dan de wetenschap was; ende dit gheschiede alles teghen de gewoonte ende privilegien der Provintien.

Dese dinghen nu alsoo bestelt zijnde/ soo isser een vergaderinghe tot Brussel in het huys van Culenborgh ghehouden gheweest/in de welcke / behalven den Prince van Oraengien ende de andere / de welcke wy ghesept hebben dat vertrocken waren de Graven van Hoorn ende Egmondt onder andere oock teghenwoordich zijn gheweest. Die dinghen daer men van delibereren moeste voorghestelt zijnde / na de t'samenspreking van ettelicke uren heeft mē de raedt ghedemitteert. De andere wech gaende/heeft den Hertoghe van Alba den Grave van Egmondt / in Coninckx name/ bevolen/dat hy zijn sweert soude afleggen ende hem ghevanghen gheven. De Grave van Hoorn verbaest zijnde door dese ongheboontheyt is in de naeste camer ghevloden: maer hy oock ghegrepen zijnde/ wordt t'samen met Egmont/den Spaignaerts overghegheven. Hy heeft inne gheroepen den Prince van Oraengien, Hoochstrate, Culenburg ende de andere Heeren wt Nederlandt ghevlucht om haer te verandtwoorden; ende als sy niet en quamen heeft de selvighe verclaert misdaen te hebben teghen de Coninckliicke Majesteyt/eñ heeft hare goederen gheconfisqueert. De Graven van Hoorn daer nae ende Egmondt / als sy haer sententie uyde bloet raedt ghecreghen hadden/zijn beyde onthalst; ende daer nae oock seer veele andere/die teghen den Coninck ende de Catholijcke Religie de wapenen ghenomen hadden / ende die in de predicatien der Ghereformeerde ghewecst waren / oft de predicanten gheherbercht hadden/zijn alle/segghe ick / soo veele als daer ghecreghen conden werden / met den doot ghestrafft gheweest.

Door welcke middelen het gheschiet is dat de Edellupden ende andere ghevlucht
1571 wt den lande ende ghebannen/hebben begonnen haer tot de Zeerooverie te beghe-ven/voornemelick op de Zuyder-zee/ende de schepen / die oft nae Amsterdamme oft Enchusen oft elders van Westen oft Noorden/ende de Oostersche steden rijckelick gheladen na huys quamen / met ghewelt aen te tasten / ende voor buyt te houden. Dese hadden haren aftocht in de Eems/ oft Elbe oft Weser; ende wierden genoemt VVater Geusen tot een onderscheyt van de Bosch Geusen / de welcke in de Bosschen roofden. De voorneemste Leytslieden worden ghenoemt H. Ohein van Henegouwe/ Ian vanden Broecke van Amsterdamme: VVillem de Fiennes, Barthel Enten, Embise de Jonge/Ruychaver ende andere. Sy gaven wt dat sy Macht ende Authoriteyt van den Prince van Oraengien hadden.

De voorsichtighe/ende die in de Nederlandtsche saecken beter ervaren waren/ rieden den Hertoghe van Alba / dat hy eenighe garnisoenen wt de plaetsen in het midden des landts gheleghen lichtende zoude brenghen op de Zeecosten van Hollant ende Zeelant: want hem meerder perijckel van de Zee / als vant landt naken de was. Maer hy en heeft noyt daer toe connen ghebracht zijn dat hy dat soude doen / het zy dat hy te seer op hem selven betrouwende/oordeelde dat de andere/eñ voornemelick de light setene/ sonder eenighe wetenschap vanden crijch spraecken: oft/dat hy het niet betamelick ghenoech/ noch over een comende met zijne weerdicheyt hielde teghen de Zeeroovers / zoo hy die noemde te strijden. Hier en tusschen nochtans heeft hy door brieven den Grave van Bossu/die doen/de Prince van Oraengien absent zijnde ende ghevlucht / Hollandt regeerde/doen vermanen/dat hy dese sake by tijts soude voorcomen ende de Zeeroovers bedwinghen. Bossu/de bevelen vanden Hertoghe van Alba verstaen hebbende / heeft terstont tot Amsterdamme doen by een roepen de voorneemste Borgemeesters ende Magistraten der steden/ die aen de Zuyder-zee gheleghen zijn/ende heeft met de selve begonnen van de heele sake te confereren/ende te raetslagen wat meest van noode was te doen. Ende ten lesten is besloten datmen twaelf oorlooch schepen toerusten soude / de welcke tot Overste ende als tot Admirael souden hebben Franchois van Boshuse/een mā hem inde oorlooghe ende crijch soo wel te lande als te water wel verstaende. De ghebannene Edellupden / die noch Zeerooverie pleechden/dit vernomen hebbende/zijn wt de Zuyder-zee ghescheyden ende hebben haer vertreck in de Eems ghenomen alwaer sy ten lesten van des Admiraels oorlooch

oorlooch schepen den meerderen deel gheslaghen ende verdreven zijn. Ende door dese tijdinghe de Grave van Bossu opgeweect zijnde/ doet terstont de sake den Hertoghe van Alba aendienen / met eenen daer by voeghende wat nutticheyt het Vaderlant in toecomenden tijden hier wt te verwachten hadde. Den Hertoghe van Alba / soo blijde eene tijdinghe ontfanghen hebbende hoe wel hy seer verblijt was/ eñ nu meynde dat de ghebannene eenichsins wtgheroeyt waren ende dat het al ghestilt was/ soo voorsach hy nochtans door gheradinghen die niet vergheefs en waren / dat de andere ghebannene niet stille en souden sitten/ maer dat zy daghelicx wat souden aengrijpen/ de welcke men sonder seer groote costen niet en soude connen tegenstaen: daeromme heeft hy alle zijne raetslaghen om voortaen gelt te versamelen ghewendt. Hy heeft eerst tot Brussel in de vergaderinghe der Staten van elcke provincie den thienden penninck van alle goederen die vercocht souden werden/ den twintichsten van alle andere roerelicke/ eñ van alle onroerelicke den hondertsten penninck gheeyscht. Van welcken eysch hy dese redene ghegheven heeft: datter gelt van noode was tot de bescherminghe van de Republijcke ende de Religie. Dat men het selve van het volck moeste eysschen. Dat dit soo bequamelick niet en conde gheschieden door den middel van de ghemeyne beden (soo men die pleecht te noemen) het welcke van den Nederlantschen Princen tot noch toe ghebruyckt was gheweest. Want men dickwils ghesien hadde dat de Provincien in soodanighe collecten qualick hadden onderlinghe connen accorderen. Dat Vlaenderen wel plochte het derde part van de heele somme te betalen: Brabant een vierde deel: die van Hollandt het vierde van dat Vlaenderen betaelde; Artops ende Henegouwe het seste deel van de schattinghe van Vlaenderen: ende de andere Provintien elck na haer vermogē. Dat in dese versamelingen dickwils groote verschillen opgeresen zijn/ als elcke Provincie claechde dat se meer als de andere beswaert werdt. Dat hem derhalven dit den bequaemsten ende ghereetsten wech te zijn goet dochte/ datse elck nae de qualiteyt der goederen gheschat souden werden. De Staten desen eysch ghehoort hebbende/ verbaest zijnde/ na rijpe deliberatie hebben den Hertoghe van Alba den hondertsten penninck van alle goederen aenghebooden/ ende ghetoont dat zy den twintichsten ende thienden niet en conden gheven. Sy brachten by tot redene dat hier door allen handel / alle consten ende neeringhen in Nederlandt souden verghaen/ ende in andere landen ghevoert werden: dewijle de waren/ die wt en lande gevoert souden werden aldaer beter coop souden zijn. Dat het dan soude ghebeuren dat de naest ghelegene Coninckrijcken ende landen de constenaers ende wercklupden wt Nederlandt tot haer souden locken / het welcke sonder den sekeren onderganck der Nederlantsche Provincien niet en conde gheschieden. Den Hertoghe wert door dese redenen niet beweecht/ zijnen eysch by tijde ende ontijde drijvende. Die van Brussel daer en tusschen en hebben gheensins de eerste tot dese schattinge willen verstaen Maer den Hertoghe van Alba / op dat de sake niet te min haer wtcompste soude crijghen heeft door zijnen raet ende van andere Spaenjaerden goet ghevonden de Hollanders voornemelic aen te porren tot dese versamelinghe vanden thienden penninck/ wetende dat zy rijcke waren ende florerende in coopmanschappen / ende ten lesten swack ende min strijtbaer ende dapper int vechten. Derhalven de selve Edicten vernieuwt hebbende/ heeft die aen den Grave van Bossu overghesonden ernstelick bevelende soo wel hem als den Provincialen Raedt/ dat tot Amsterdamme binnen veerthien daghen ontfangers om den thienden penninck te ontfanghen ghestelt souden werden: het welck soo het niet en gheschiede ende de bevelen niet volbracht en werden dat zy inde boete van 25000 guldens souden vallen. Bossu heeft de bevelen van den Hertoghe wtgevoert. Maer de Borgemeesters der stadt ende den heelen Raedt seer becommert door deser sake hebben wel wt de voornaemste Borghers sommighe ghenoemt / die over dese insamelinghen souden zijn: ende hebben haere namen den Grave overghesonden: Maer al soo zy den eedt weygerden te doen/ ende dat de Schepenen de sake niet seer aen en porden/ dewijle zy opentlick te kennen gaben dat dit veel eer den Borgemeesterē toe quam: ende dat de Borgemeesters insghegheliicx t'selve op de Schepenen schoben/ soo is de sake van daghe te daghe wtghestelt gheweest. Ende terwijle de sake in deser manieren wtghestelt wierdt / ende den voorschreven tijt verstreet/ heeft Bossu de sake den Hertoghe te kennen ghegeven. Den Hertoghe van Alba niet weynich verstoort zijnde beveelt terstont den

De thiende penninck wort tot Amsterdam geeyscht.

Procureur Generael van Hollandt dat hy die van Amsterdamme te rechte soude roe pen/ende tegen haer procederen ende doen
Duc d'Al be proce deert te- ghen die van Am sterdam betalen de boete van 25000 guldens. Hy belast insghelijcx oock den Provincialen Raedt dat hy teghen de selve in desen deele de sententie wtspreken soude. De Procureur Generael doet het ghene dat hem bevolen was/ende heeft die van Amsterdamme dach ghestelt / op den welcken zy inden Haghe souden verschijnen / om te hooren t'ghene teghen haer gheproponeert soude werden. De voornaemste Steden van Hollandt hadden oock op den selven tijt ghesonden sekere Commissarissen / de welcke van de sake neerstelick ondersoeckende/by tijts te kennen souden gheven wat zy oock hadden te verwachten. Als dan die van Amsterdamme (den Advocaet Trelong hare sake voorstaende) al soo t'haer ende hare saken verdedicht hadden/ dat zy alle meynden datse behoorden los ende vry van boete te betalen ghesproken te zijn/nochtans soo hebben zy volghende het voorschrift ende bevel van den Hertoghe van Alva/het proces verloren. Want
die van Amster- dam ver liesen haer pro ces. zy vreesden alleden Spaenjaert. Daer na de andere steden van Hollandt/de sake aldus verstaen hebbende/ende nu lichtelick door dit exempel van die van Amsterdamme gheleert zijnde/wat van haer hier naer te houden soude zijn / hebben meer ende meer van den Hertoge van Alba ende van zijne loose vonden ende onversadelicke gierichheyt eenen afschrik beginnen te crijgen/ ende by occasie bereyden haer om haer teghen den eysch van den selven te stercken ende te beschermen.

Die van Amsterdamme / ghelijck wy ghe seyt hebben/door publijcke oordeel ghecondemneert zijnde de boete te betalen/ hebben tot Mechelen by den Hooghen Raedt gheappelleert: maer zy en hebben aldaer om haer te verdedighen niet toeghelaten connen werden; al hoe wel zy alles daer toe deden/dewijle Duc d'Albe dit by mandement verboden hadde. Merckende dan dat haer het ghene dat recht ende billich was by Duck d'Albe ghewevghert werdt: oock dat die vander stadt door nieuwe Edicten aenden Grave van Bossu van den selven Duc d'Albe ghesonden / weder om gequelt wierden/ten eynde dat het innen vanden thienden penninck door de ghenoemde borghers / oft andere / int werck ghelecht soude werden / op veele swaerder straffe dan de eerste / soo zijn zy in verscheyden manieren ghesint gheweest: ende den Raedt ende de Borghemeesters van het selve by de borghers hier ende daer claghende / gaven te kennen dat de sake by na verdorven was/ten ware dat de gantsche stadt haer teghen den Hertoghe stelde / de welcke/dat recht ende billich was weyghe rde / als een tyran. Cornelius Haemrodius een borgher van Amsterdamme / die doen daer teghenwoordich gheweest is / ende met een cort begrijp / maer niet int licht ghegheven/ dese gantsche sake in Nederlants verwolcht heeft / voecht daer by / dat de borghers doen hebben bestaen al onder een/ Duc d'Albe te lasteren / hem te beschuldighen als een tyran ende ongheliјck doende ; dat oock sommighe wt den Raedt ende de voornaemste hebben begonnen de ooghe op den Prince van Oraengien ende op zijn hulpe te slaen / opentlick daer by voeghende dat namelick den tijt gecomen was / in den welcken / zy eendrachtelick de wapenen nemende / van het Spaensche jock bequamelick verlost souden connen werden.

Voorder de saken ende manieren van doene van Bossu mishaechden oock seer den Staten van Hollandt ende allen den steden / dat hy de plaetse hebbende van Gouverneur ende daer om een deel van den staet ende de Provincien / nochtans niet op en hielt die van Amsterdamme soo seer te beswaren / ende soo seer te dringhen tot de insamelinghe : jae dat hy oock selve den Provincialen Raedt daer toe ghebracht hadde / datter tot Collecteurs tot Amsterdamme ghestelt zijn gheweest Reynier Hendrickſen / item Dierick Ian Evertsen; ende dit met die conditie/ dat de selve insghelijcx / sonder vertreck/ andere ende meer by haer souden voegen. Het welcke oock gheschiet is. Want zy haddender oock noch seshien daer en boven ghecoren van de rijckste ende beste; namelick acht van de Nieuwe Sijde: ende de andere acht van de Oude Sijde. De welcke nochtans insghelijckx begonnen hebben haer te difficulteren en te soecken te maecken / wtlegginghen ende wtvluchten in de woorden ende oock in het Edict van Duc d'Albe / als oock in de bevelen van Bossu soeckende / om dat de selve dit ampt den Borghemeesters schenen te bevelen. Maer de Borghemeesters wierpen dat selve wederom op de Schepenen; tot dat oock eyndelinghe den afval der steden hier en daer opghevolcht is/soo wy terstont hier naer verhalen sullen.

Hier

Hier en tusschen in de Steden allenthalven van Hollandt ende Zeelandt als men merckte dat de herten van Duc d'Alve van daghe te daghe meer en meer vervreemt werden; ende dat oock de voorsichtichste tē vooren eenichsins in haer ghemoet ghevoelden het quaet datter gevolcht is / soo zijnder processien ende beden van den Provincialen Raedt alomme in de steden / ende insonderheyt tot Amsterdamme gheordonneert ghewéest. Sy vermaenden het volck tot beteringhe des levens: ende baden oodtmoedelijck God Almachtich dat hem soude believen het verhardt ende obstinaet herte van Duc d'Alve te vermorwen: ende het selve soude willen maecken ende verleenen dat het der redene ende billicheyt plaetse soude gheven: om dat hy de privilegien der landen met voeten ghetreden hebbende / in hare plaetse het uterste recht ende den wille des Coninckx voortbracht: Alsoo dat oock op den predickstoel de Minnebroeders selve/voornamelick tot Amsterdamme / teghen Duc d'Alve wtvoeren / hem een Tyran ende overtreder noemende.

e Mi..- broe- rs van nster- mme emen uc d'Al een ran.

Het is cluchtich ende verhalens weerdich / het welcke verhaelt de selve Haemrodius die het ghesien heeft / ter wijle tusschen Duc d'Alve ende die vander stadt / noch over ende weder van het ontfanghen van den thienden penninck geprocedeert wierdt / dat van de grootste borghers kinderen plochten wt spel ende joc (t'welcke dickwils ernst mede bracht) haer selven partien te verdichten: van de welcke de eene haer voor Duc d'Alve de andere voor den Prince van Oraengien wtgaf. De ghene die de ghestaltenisse van Duc d'Alve aenghenomen hadde gaf wt Edicten / ende publiceerde met groote strengicheyt dat men den thienden penninck betalen soude / met wtghereckten arm een papieren vendel aen eenen stock wtstekende / in het welcke thien ringhen gheteeckent staende den thienden penninck te kennen gaven. Eñ als de andere die den name van den Prince van Oraengien voerden/haer gelaten datse met aller cracht haer teghen dese stelden / soo zijn sy ghecomen tot vechten ende vermaeckelicke scharmútsinghen: jae dickwils tot ernstighe ghevecht wtcomende / sloegen Duc d'Alve in de vlucht oft wierpen hem teenemael/als door voorspelen/wt het landt.

Ende voorwaer dat soodanighe dinghen niet vergheefs somwijlen en zijn/ leeren oock de Historien van voorleden tijden. Ende onder andere en is niet onghelijck / t'ghene dat Procopius verhaelt dat ghebeurt is in Samnio / als Vitiges / de Coninck der Gothen / Belisarium te Roome belept hadde: dat namelick ettelicke kinderen van de Samnites / als sy haer Vee in de weyde dreven / wt spel insghelijcx twee onder haer ghecoren hebben de wtnemenste in ghestaltenisse des lichaems ende ghedaente: van de welcke sy den eenen Belisarium: den anderen Vitighem noemden: ende dat de selve aen malcanderen ghecomen zijnde/die den name van Vitiges ghecreghen hadde is overwonnen ghewéest / ende ter aerden ghevallen/ende dat de selve aenden naesten boom vanden kinderlicken ende onbedachten hoop is ghehangen/ende dat de andere/eenen wolf onversiens ghesien hebbende/zijn gaen loopen/ende dat alsoo de ghehanghene van zijne medeghesellen verlaten in de pijne ghestorven is: ende dat de Samnites/de sake verstaen hebbende/ wel seer droeve gheweest zijn om het ongeluck des kints/maer dat sy vastelick hebben ghesept by gissinghe / wt die dinghen de welcke gheschiet waren/dat Belisarius gantsch soude de overwinninghe hebben.

By na ontrent den selven tijt/hielt hem in Enghelant onder de andere ghevluchte ende ghebannene / Willem Grave vander Marck die Heere van Lume. Dese verstaende dat de herten by den Zeelanders ende Hollanders om de gierichept ende hardicheyt van Duc d'Alve / tot nieuwicheden opgherecht waren: dat oock de Spaensche Soldaten ghebroken door de wellusten ende leckernien van de langduerighe ruste ende vrede / niet min en dochten dan op oorloghe / heeft elders zijne aenslaghen ende voornemen ghewendt. Want het was oock juyst doen gheschiet / dat door het versoeck van Duc d'Alve by de Conninginne van Enghelandt / de selve ghevluchte ende Roovers belast wierden wt de havenen van Enghelandt te trecken: soo dan ghedwonghen zijnde elders haer avontuere te soecken den eersten Aprilis int jaer duysent vijf hondert ende twee en t'seventich met veertich schepen van Doevers seylende / varende naer Enchuysen / hebben sy een schip van Antwerpen int ghemoet ghecreghen/comende wt Spaengien met costelicke waren gheladen;ende daer na zijn sy op eenen anderen

Biscayer ghevallen: zy hebben beyde dese schepen over wonnen ende genomē. Maer alsoo haer den wint teghen was / soo en hebben zy naer Enchusen niet connen varen: Derhalven zijn zy na het eylant van Voorne/de wint haer alsoo voerende ende als met Gods wille/ghevaren/ende hare anckers wtghewoorpen hebbende / ende haer volck aen landt gheset/hebben inden middernacht die Stadt vanden Briel besprongen. De Zuydtpoorte der stadt inden brandt ghesteken zijnde / ende alle de borghers loopende om den selven te blusschen/soo hebben zy de Noortpoorte inghenomen/ende de stadt in haer ghewelt ghecreghen.

De Briele wort ingenomen.

Die voornaemste leytslieden van dit feyt waeren/Wilhem die ick gheseyt hebbe Grave van der Marck/Heere van Lume: Wilhem Bloys /de Heere Trelon/Heere van Sueten; Lancelot van Brederode; Barthelmeeus van Enten; Jacob Schonewalle; Anteunis Otenhove; Jacob Cabeljau; Anteunis Reyns/Nicolaes Ruychavere beyde van Amsterdamme; Roebolle; Jacob Hennebaert ende andere. Naer datse de stadt alsoo in haer ghewelt hadden ghecreghen/soo hebben zy terstont Capiteyn Reyns/Roedeclaes toegenaemt t'samen met andere in Enghelant weder ghesonden om nieuwe verbullinghe van garnisoenen / victalie ende andere saken tot de oorlooghe nootsakelick by tijts te becomen. Het welck oock metter vaert besorcht is gheweest..

Duc d'Alve hier van de tijdinghē ghecreghen hebbende/heeft te spade gheleert hoe qualick dat hy hem selven / den Coninck ende den Vaderlande voorsien hadde/dat hy de Zeesteden versuymt hebbende / de Lantsteden met zijne garnisoenen niet so seer en hadde bewaert/ als gequelt. Evenwel seer cleyn achtende het vermoghen zijnder vyanden/heeft den Grave vā Bossu met twee vaendelen naer den Briel ghesonden/op datse de Geusen wt het Eylandt verdrijven souden. Maer die Heere van Lume als hy de schepen van s'Coninc volck ghesien hadde / heeft de zijne belast dat zy haer bereet souden houden / ende is haer te ghemoete ghetrocken. S'Coninckx volck door de vrymoedichheyt der Geusen verbaest zijnde / te rugghe keerende zijn weder aen het vaste landt ghecomen; ende na Dordrecht ghetrocken zijnde/zijn wt de stadt ghesloten gheweest. Bossu Gouverneur van Hollandt / soo ick gheseyt hebbe/ ende daer en boven van het sticht van Utrecht / vreesende dat de Geusen met de selve schalckheyt wel eenighe steden meer soudē comen in te nemen / heeft zijn volck na Rotterdam gheleydt/begeerende in de stadt ghelaten te zijn. Het welck hem afgheslaghen zijnde / soo heeft hy ten lesten nauwelicx met groote moeyte vercregen/ dat hy soude passeren/ende zijn volck/met een rot teenemmale. Maer de poorten geopent zijnde de soldaten verwoedt zijnde dat zy wt de stadt des Coninckx ghesloten wierden / met een ghedruys inloopende hebben eenen van de borghers inden ingangk van de poorte vermoordt ende hebben met eenen de stadt over weldicht/ende veel borghers schandelick omme gebrocht. Welcke daet by allen niet ghelijcken los verdient en heeft. Voorwaer de andere steden ende Magistraten van de steden van Zuyt-Holllandt hebben gheenen cleynen haet op Bossu gecreghen / ende het is gheweest soo men pleecht te segghen / olie int vier..

Want oock die van Vlissinghen soo wel om dese ende andere dinghen/als voornamelic om het Casteel/het welcke de Spaenjaerden in die stadt hadden begonnen te bouwen/begonsten oock in de trouwe van den Hertoghe te wanckelen. Duc d'Alve dan heeft den Heere van Bamboys / wt het ghestachte van de Laleins met garnisoen na Middelborgh ghesonden/het welcke vanden Raedt/hoe wel swaerlick/ingenomen is gheweest. Een deel van dit garnisoen wierdt by last vanden Hertoghe tot Vlissinghen ghesonden. Maer als hy ghevoelde datter een nieuwe oorloghe voor handen was/willende die van Vlissingen beter versekeren/soo heeft hy zijnen Ingenieur Pacieco met acht vaendelen voetknechten na Vlissinghen gheschickt. Pacieco heeft ghesonden die den Raedt aendienen souden dat hy met het garnisoen veerdich was / ende met eenen begheerde dat men de soldaten logis beschepden soude. Als dit door de stadt ruchbaer ghewooden was/het volck dat in de kercken was/den dienst eñ de misse verlatende/tot de welcke zy haer bereydt hadden / is op de merct voor het Stadthuys ghecomen/ende sommighe daer toe stokende/heeft met luyder stemmen geroepen: dat zy de Spaenjaerts in de stadt/noch lijden noch ghelnchten en conden. Dat den Raedt hem dan soude wachten dat hy gheen garnisoen / sonder de Borghers te braghen / in de Stadt en soude laten. Ter wijle het volck dit doet op de merckt; soo sietmen de schepen in de welcke

Die van Vlissingen sluyten het garnisoē van Duc d'Albe wt.

welcke het Garnisoen was/van verre aen comen. Terstont zijn sy met een groot ghedruysch nae de haven gheloopen/ hebben het gheschut gheladen/het Amonitie huys op ghebroken / ende alle soorten van gheweer ende geschut nae de Haven eñ mueren tot gebracht; waer mede sy de aencomende Schepen alsoo hebben ghegroet/ datse te rugghe nae Bergen op Zoom zijn ghetrocken. Die Walen die daer in Garnisoen laghen/bevreest zijnde/ende Vlissinghen verlatende / zijn naer Middelburgh weder ghekeert. Hier en tusschen is Pacieco in de stadt van Vlissinghen ghecomen/ meynende dat zijne vaendels inde stadt ghenomen waren. Inghelaten zijnde is terstont ghevanghen gheweest ende aen een galghe ghehangen/hoe wel hy steedts riep dat hy den Neve van Duck d'Alve was.

Den Hertoghe van Alba merckende dat hy aen alle canten in soo vele swaricheden inghewickelt was/heeft ernstelick tot de wapenen/op de welcke hy meest betrouwde/zijn gemoet gewēt. Hy heeft eerst bevolen datmen tot Amsterdam/ Enchusen ende in andere steden terstont een vlote soude toerusten/de welcke hy wederomme Boshuyse heeft bevolen. Daer en tusschen de Grave van Bossu hadde ontrent Enchusen soldaten doen versamelen/oock met dancke van sommighe vanden Raedt van Enchuysen/meynēde hier mede Enchusen / soo men seyde/in ghehoorsaemheyt te houden. Die van Enchusen dese sacke suspect houdende hebben den Admirael Boshuse/die aldaer noch met de zijne ghebleven was/ghegrepen: het grof gheschut van de schepen genomen/ende haer selven teghen ghewelt voorsien. Terstont daerna Bossu tot Amsterdamme wederghecomen zijnde wort van de daet van die van Enchusen verwitticht. Maer hy de sake verminderende leyde de oorsake op de faute van beyde/ende meest op den Capiteyn vā de schepen / met seecker opset; op dat niet misschiē die vā Enchusen alree geterght/ voorder geterght souden werdē/oft tot afval door een harder sententie aenghepoort werde. Hy heeft oock die vā Enchusen selve/ die tot Amsterdam/om de sake voor te stellen ghesonden waeren / by na op de selve maniere gheandtwoort/ende dat met een blijde ghelaet ende vriendelicke aensprake/ datter namelick geen swaricheyt en was/ datter alleenlick aen beyde zijden misverstandt was gheweest. Maer de herten der voornaemste borghers meer ende meer tegen Duck d'Alve ende alle die de zijde van Duck d'Alve volchden verbittert zijnde/ hebben de stadt onder haer ghewelt ghebracht. Dē Admirael van de vlote Boshuse die zy ghevanghen hielden/laten zy gaen/ ende jagen alle de crijchslieden wt de stadt nochtans sonder yemant van de contrarie zijde te dooden. Welck ghedaen hebbende/ soo hebben zy terstont ghesonden in den Briel aen Lume biddēde dat hy de bescherminge der stadt aennemen/ende garnisoen tot over bloedigher bewaringe toesenden soude. Het welck hy geerne ghedaen heeft. Daer zijn oock wt het Flie sommige Geuse schepen/die daer by ghevalle op ancker laghen/met vele buyt gheladen/t'sanderdaechs terstont by der handt gheweest. Daer waren onder de selve ettelicke cooren schepen op seer bequamer tijt aencomende/nademael die vander stadt Cooren ende bier doen aldermeest van doen hadden. Wt den Briel zijn ghecomen niet lange daer na Ruychavere, Cornelis Loof ende Roebolle met hare soldaten. Dierick Sonoy daerna vanden Prince van Oraengien ghesonden/is niet alleene overste van de stadt in den name vanden selven Prince/ maer van dese heele contreye vele jaeren daerna geweest.

Die vā Enchuysen voegen haer by den Prince van Oraēgiē eñ de Geusen.

Ende al soo hebben dese dry vande vermaertste Havenen in Nederlant/eñ als de sleutels van Hollandt ende Zeelandt / den Briel, Vlissinghen ende Enchusen, haer vromelick tegen den Spaenjaert gestelt. Deser exempel hebben terstont gevolght ten eersten de andere steden van Hollandt/als Hoorne, Alckmaer, Edam ende Medenblick. Ende daerna als die van Zuydt-Hollant dit verstaen hebben / soo hebben zy haer oock met de andere terstont vereenicht/ alleene die van Amsterdamme wtghenomen. De welcke al hoe wel zy met den eersten vanden Spaenjaert / om den moyelicken eysch vanden thiendē penninc wat vervreemt schenen te zijn / voornemelick als zy inden Hage te rechte geroepen/ende daerna tot Mechelen appellerende/alomme/Duc d'Alve alsoo willende / haer proces verloren; Nochtans daerna / als nu de nabuerighe steden afgeweken waren ende dat de Papen eñ Monickē wt harr goederen ende Cloosters ghestelt werden / de welcke voornemelick haren toevlucht tot Amsterdamme hadden/soo achten zy datse haer aen de zijde van Duc d'Alve ende den Coninck houden moesten/als van alle vernieuwinghe der religie vreemdt zijnde. Duc d'Alve oock/op dat zy ghetrouwe souden

De Stedē ende Provincien vallen af, behalven Amsterdam.

souden blijven/haer met vriendelicke brieven aengesproken hebbende/heeft seer ghepresen hare gonste ende volstandichept als oock mede haren dienst van ghetrouwichept teghen den Coninck altijt bewesen: ende beloofde ernstelick dat hy sulcx der Coninckklicker Majestept soude aendienen/ende dat dit soude dienen om haer eere ende privilegien naermaels niet weynich te vermeerderen. By de welcke de president Viglius zijne brieven gevoecht hadde het selve ander werf toeseggende.

Een Digressie/

Tot verghelijckinghe deser afwijckinghe der Hollanders van de Spaenjaerden, onder het beleyt vanden Prince van Oraengien; ende de ghene die eertijts gheschiet is, onder het beleydt van CLAVDIVS CIVILIS, als de selve Bataviers oft Hollanders gequelt waren met het jock der ROMEYNEN, dit SPAENSCHE niet seer onghelijck.

Ick wil al-hier nochtans van veers ende int voor by gaen / een weynich neerstelick insien de oude ende eerste eeuwe deses volcx/ende daer wt als een beelt deses tijden voor ooghen stellen. Want oock de Bataviers eertijts bontghenooten ende ghetrouwe den Romeynen/daer naer door de al te hoovaerdighe heerschappie der selver/ende die al te groote giericheydt ende moetwillicheydt der Lantvooghden ende Stadthouders tot afval beweecht zijnde/hebben de wapenē niet soo seer tegen het Rijcke/als tegen de Stadthouders des Rijcx/eñ de Roomsche crijschknechtē aengenomē/CLAVDIVS CIVILIS een Batavier hē houdende als Leytsman van zijne Lantslieden/ghesproten wt voorouders Hoochduytschen ende Catten vermaert ende wtnemende / ghelijck Cornelius Tacitus met veele woorden verhaelt/de welcke ick terstont / ten deele/hier by voeghen sal. In welcke verhael niet alleen een ghelijcke sake met dese van de Hollanders ende by na de selven ende ghelijcken staet der republijcke bemerckt wordt/maer oock het volck / ende den Leytsman van den selven oorspronck ende maeghschap. Want de Oorsake was tribuyt ende keuren tegen het recht ende de maniere des volcx al te swaer: waer by dat oock quamen injurien / overdaet ende giericheyt soo wel van de Stadthouders als van hare dienaers / ende andere quaden der dienstbaerheyt. Het volck waeren Bataviers nu Hollanders ghenoemt/een volck oock doen/soo Tacitus bekent / van lasten ende schattinghen vry ende vranck/ Bontghenooten ende helpers des Rijcx: ende nochtans niet verheert noch door de rijckdommen noch door macht des selves soodanighe prerogativen hebbende als wy heden noemen Privilegien, rechten, ende vryheden. Den Leytsman ten lesten CIVILIS, ghelijck DE PRINCE VAN ORAENGIEN, maghe der Nabuerighe Princen van Hoochduytslant/namelic wt den Catten ghesproten. De Misdaet was re bellie/maer valschelick aenghetegen. Om welckers oorsake nochtans Iulius Paulus de broeder van den selven CIVILIS, van Fonteio Capitone befaemt met de leelickhept van giericheyt ende oncuyschept, gedoodt is gheweest: CIVILIS selve met ketenen ghebonden: de welcke daer na tot Neronem ghesonden/ende van Galba vry ghesproken/is wederom onder Vitellio in perijckel ghecomen / den leger begeerende zijne straffe: soo dat wy in een claer beeldt aenschouwen ende dese ende de oude Republijcke der Bataviers: ende voornemelick den PRINCE VAN ORAENGIEN insgelijcx van Duc d'Alve beschuldicht van crimen Læsæ Majestatis: zijne goederen ende possessien gheconfisqueert: zijnen soone in Spaengien ghevangen geleydt: ter wijle hy als het nakende tempeest vliedende de banden ende seer elendighe doot van zijne beminde ende bloetvrienden den Grave van Hoorn ende Egmont van verre siet. Hier wt hebben zy beyde occasie ghehadt om de wapenen aen te nemen: de welcke nochtans alsoo aenghenomen zijn: dat Civilis de voornaemste des volcx by een gheroepen hebbende/ voor al de wereldt protesteerde de selve ghenomen te zijn teghen de Romeynen eñ

niet

niet tegen het Rijcke; Ende de Prince met bewillinge der Staten tot de wapenen getreden, seyde de selbige tegen de Spaengiaerden/niet tegen den Coninck te voeren. Want van Civilis schrijft Tacitus aldus: Maer Civilis veer boven der Barbaren ghewoonte, cloeck van verstande, op dat men hem niet en soude teghen zijn als vyandt, indien hy opentlick van de Romeynen afghevallen hadde, heeft de vrientschap van Vespasianus ende ooc de gonste der partien voorghewendt. Van den Prince van Oraengien insgelijcx/ende van zijne oude eerbiedinge altijt tegen den Coninc van Spaengien is de sake ende de historie soo versch/ dat se noch is in de herten van allen/dat niet alleene hem/maer oock den Coninck van Spaengien den eedt werdt ghedaen als daer crijschknechten aenghenomen wierden; tot dat by den Staten anders/ ende dat om seer gewichtige oorsaken/is besloten gheweest. Maer wy moeten nu hier by stellen Taciti woorden selve/soo verre als die verhalen met een gheduerich verbolch de beginselen van dese Batavische oorloge tegen de Romeynen/ghelijck wy te kennen ghegheven hebben een weynich wijtloopich; op dat de sake ende dese Verghelijckinghe,die wy angeroert hebben claerder werde.

De vvoorden van Cornelius Tacitus vanden afval Claudij CIVILIS ende der Bataviers van de Romeynen.

DE Bataviers, soo langhe als zy over den Rhijn woonden, een deel der Catten, door inwendige seditie verdreven zijnde, hebben de wterste deelen van de custe van Gallia die sonder inwoonders waren, ende met eenen het eylant tusschen de ondiepten ghelegen inghenomen; t'welcke de groote Zee van voren/de Riviere dē Rhijn vā achter/eñ de zijdē romtom loopt. Geensins door de rijckdommen der Romeynen/overmidts groote verbintenissen verheert/verschaffen alleen den Roomsche Rijcke mannen ende wapenen: terstont daer nae is vermeerdert door Britannien haer loff/daer Benden crijschknechten over ghesonden hebbende/de welcke/na het oude ghebruyck/de edelste der Lantsaten regeerden. Daer waeren oock te huys wtgelesen Ruyters/die door een seker maniere van swemmen haere wapenen ende peerden vast houdende/ met heele benden door den Rhijn braecken. Julius Paulus ende Claudius Civilis wt Conincklicken geslachte/gingen de andere verre te boven. Fonteius Capito heeft Paulum onder de valsche beschuldinge van rebellie gedoodt. Civilis is met ketenen gebonden ghewe eest/ghesonden tot Nero: ende van Galba vry gesproken/onder Vitellius comt hy weder in perijckel/den heyrlegher zijne straffe eysschende. Hier van zijn ontstaen de oorsaken der gramschappen/ende hope wt onse feylen. Maer Civilis veer boven der ghewoonte/cloeck van verstande/ Sertorius ofte Hannibal in maniere des aenghesichts ghelijck/op dat men hem niet en soude teghenstaen als een vyant/ indien hy opentlick van de Romeynen afghevallen hadde/heeft oock de vrientschap van Vespasianus ende de gonste van de partien voorghewendt/ende aen hem ghesonden de brieven van Primus Antonius/by de welcke hy belast wierdt af te keeren de hulpen van de Bontghenooten ontboden van Vitellius/ende onder den deckmantel vanden oproer van Duytslandt/de Legioenen te houdē etc. Civilis dan vast voorgenomen hebbende af te vallen/zijnen innerlijcken raedt daer en tusschen verbergende/als die de reste wt de wtcompste soude oordeelen/ heeft de saken op dese maniere begonnen te veranderen. De jonge jeucht der Batavieren wiert by laste van Vitellius tot monsteringe geroepē/de welcke van nature swaer zijnde/beswaerden de dienaers met gierichept ende overdadichept/t'samen soeckende oude ofte swacke mannen die zy om gelt daer nae vry lieten/weder om onnanbare/maer van aensienelicke ghestalte (want zy/den meerderen deel van jonckx op schoon ende hooch op schietende zijn) werden tot oneerbaerhept getrocken/waer over den haet ende andere antheursen van seditie/hebben daer toe de sake gebracht dat zy de keure ende monsteringe weygherden. Civilis als hy siet dat de voornaemste des volcx/eñ de veerdichste der gemeyne luyden/die hy onder het pretext van een bancket in het Schakerbosch geroepen hadde/als hy siet dat zy door den nacht eñ blijschap verwermt waeren/beginnende van den lof ende eere des volcx/verhaelt de injurien ende verachtinghen/ende de andere swaericheden der dienstbaerhept/datter geen societeyt en was/als eertijts/maer dat zy als slaven gehouden werden/dat den Stadthouder

'Stadthouder quam met een seer swaere syte / ende met een trotse heerschappie / dat zy overghelevert werden den Bevelhebberen ende Hooftlieden / de welcke na dat zy met goet eñ bloet versaet hebben / datse verandert werdẽ / eñ datter nieuwe vonden / ende verscheyden namen van rooven gheprackticeert werden. Datter een monsteringe voor handen was / door de welcke de kinderen vãde ouders / broeders van broeders als voor het leste ghescheyden souden werden. Dat de saecke der Romeynen noyt meer onder de voet en was gheweest / ende dat in den garnisoenen niet en was als vuyt ende oude lieden; dat zy alleenelick de oogen ophef-fen souden / ende dat zy niet en souden vreesen de ydele namen der Legioenen / dat zy hadden macht van voetknechten eñ Ruyters / de Hoochduytsche tot bloetvrienden / de Gallos het selve begeerende dat oock t'selfs den Romeynen die oorloge niet onaengenaem en soude zijn / welckers twijfelachtighe fortune zy Vespasiano wijten souden / dat men geen redene en gaf vã victorie. Met groote vereeninge gehoort zijnde hy bedwingtse alle met een barbarische wijse ende haer gewoonlijcke versweringen. Daer zijnder gesonden geweest tot de Caninefaten / die haer met raet en daet hier by souden voegen. Dat volck bewoont een deel des Eylants in afcomste / tale / vromicheyt den Batabiers gelijc / in menichte alleen geringer. Terstont heeft hy door secrete boden aenghelockt de Brytannische garnisoenen / wesende benden der Batabiers. Daer was onder de Caninefaten eenen Brinio van trotse stoutheyt / van wtnemende edelheyt van geslachte / zijn vader vele vyantlicke daden bestaen hebbende / hadde sonder ghestraft te zijn / den spot vande Cajaensche tochten belacht. Derhalven overmits hy van een rebelle familie was / heeft haer wel aengheslaen. Ende ghe set zijnde op eenen schilt / ende nae de wijse des volcx ge schut met de schouderen der gener die hem ondersteunden / wordt tot Overste gecoren. Ende terstont de Vriesen (het is een volck over den Rhijn) ontboden hebbende / breeckt hy in de winterlegers daer twee regimenten lagen niet verre vanden Oceane.

Nu laet ons weder comen tot ons propoost. Die van Amsterdamme dan eens ende vastelick voorgenomen hebbende van Duc d'Alve ende de Spaengiaerden geensins af te vallen / ter begheerten ende met rade vande 36 hebben wt het midden van de hare twee vaendels gheordineert / de welcke na de wijse van de crijchs vaendels de stadt souden dienen. Van het een van dese vaendels is tot Hooftman ende Capiteyn vercorẽ Willem Langius schermer; ende hem is tot Vaendrich ghegheven Cornelis Hendricksen een Borghemeesters soon: Over het andere is Overste geweest Wolfaert Michiels soon / met den Vaendrich Alaert van Diemen. In yeder vaendel hebbender metten eersten twee hõdert gedient; ende die zijn daer na tot dry hondert geworden. Sy hebben hare betalinge alle maenden ontfangen wt de Thresorie. De wapenẽ eñ crijchs instrumenten wert haer wt het Boshuys der stadt ghegeven. Onder dese diendẽ niet alleene wt den gemeynen hoop der borgeren / Sackdragers / Arbeyders Bootschuyvers / Schuytvoerders / ende diergelijcke wercluyden / maer oock sommighe van de voornaemste ende geen cleyn ghetal van jonge lieden van de beste selve ende van rijcke borghers. De discipline floreerde onder haer / ende hadden vele oeffeningen inden crijchsaecken. Waer wt zy oock dickwils vreme daden gedaen hebben. Ende ten lesten beneffens dese twee vaendels / soo hebben daer en boven de Borghemeesters noch 900 ghewapende mannen wt de borgers by gedaen / in negẽ vaendels verdeylt. Van welcke een yeder vaendel hadde zijnen Capiteyn: eñ elc vaendel was elcke nacht de wacht der stadt bevolen. Ende met dit garnisoen toonden zy dat zy bereyt waren te beschermen met groote couragie / haer selven ende hare stadt ende de oude oeffeninghe van Politie ende Religie / teghen alle ghewelt dat haer soude moghen overcomen.

De toerustinge van die van Amsterdam om haer te beschermẽ.

Ter wijle dat dese dinghen geschieden soo is belast sommighe die verdacht warẽ by den Magistraet wt de stadt te gaen: de andere niet teenemael suspect / nochtans van twijfelachtighen fame / zijn belast de wapenen af te leggẽ; ende den selven waren alle Collegien ende vergaderinghen verboden. Ende daer en 'ontbrack niet een ghetal der ghener die in hare plaetse quamen / namelick een groot volck van Monicken van alle canten wt den steden / die afgheballen waren / hier voornemelick haren toevlucht nemende: den welcken beyde plaetsen ende gunst / soo wy terstont aenghewesen hebben / mildelijck verleent werde.

Lume niet teghenstaende / heeft groote neerstichheyt ghedaen om haer oock tegen

haren

haeren danck tot overghevinghe ende tot het exempel van de andere steden van Hollandt te trecken. Ten eersten brieven sendende van Leyden by eenen Heraut/heeft begonnen haere herten te ondertasten. Eñ men meynde, dat dien brief voornemelick door den raedt vanden Prince van Oraengien gheconcipieert was: als die insonderheyt verstont hoe vele aen Amsterdamme gheleghen was. De copye van desen brief is by Haemrodium in Nederduyts; van den welckẽ dit by na de somme ende sin was: Dat het gheensins den seer voorsichtighen ende eerbaren Magistraet der stadt onbekent en was / met wat ghewelt ende violentie/tyrannie/rooven ende moorden; tributen ende onghewoone exactien Duc d'Alve/om het seer lieve Vaderlant onder het uterste ende droeve joc der dienstbaerheyt ghebracht/voorts tot zijner ende der Spaengiaerden wille te brenghen / tot noch toe hadde met ghewelt voort gegaen ende noch als door het inghewant des vaderlandts noch voortgaet te rooven; ende dat hy daeromme ghedwongen/openbaer ghewelt daer teghen hadde gestelt/dat hy crijschvolck teghen hem ende de Spaengiaerden aengheboert hadde; ende dat met Godes hulpe/gantsch Hollant/utgenomẽ Amsterdam/nu onder de bescherminge vã dẽ Prince van Oraengiẽ harẽ ondẽ Stadthouder eñ Gouverneur van selfs eñ vrywillichlic overgegheven hebben: ende dat hy niet anders en wenschte / dan dat het Vaderlandt welvare/ende dat den borgeren in plaetse van een seer droeve dienstbaerheyt de ghewenschte vryheyt/ende de oude privilegien ende vryheden gerestitueert worden: ende daerom dewijle hy noch niet wiste hoe zy oock ghesint waren / dat hy inden name des seer doorluchtighen Prince van Oraengien begeert ende bidt/ dat zy terstont souden willen verclaren haer ghevoelen/ende wat hy hadde te verwachten.

Brieven van Lume aen die van Amsterdam.

Als den Raedt op desen brief niet met allen en antwoorde / heeft hy verscheyden listen op de stadt geleyt/ende heeft tot twee reysen/maer te vergeefs ghepoocht die te belegeren: Hy hadde wel inghenomen inde eerste aencompste de voorstadt van de Reguliers poorte eñ de crijschknechten hielden alle de hoeven: ende tuynen/opgeworpen hebbende oock aen de selve zijde/by na onder de ooghen der stadt/een seer ghewelrich bolwerck. Maer door eenen utval ofte twee van die vander stadt/zijn zy ghedwonghen gheweest te rugghe te keeren ende de stercke op die plaetse ghemaeckt te verlaten/niet weynige van de hare achter ghelaten hebbende. Al hoe wel zy daer en tusschen geene cleyne schaden die vander stadt aengedaen en hebben. Want oft de vyant/oft de borghers selve hebben allenthalven met vier ende sweert afgheworpen de voorstadt die ick ghesept hebbe/ ende allomme de hoeven. Ende hier verdreven zijnde/ hebben haren legher over de Amstel beginnen te legghen/ ende S. Antonis poorte ende de havene der schepen te quellen. Daer waeren aen dese zijde vander stadt / over t'groote Hæck / ettelicke wooninghen in de welcke de vyandt voornemelick zijnen toevlucht hadde; de welcke als die vander stadt soecken te verdelghen ende met vierballen van verre wt de stadt aen te steken/het vier/ den wint also waeyende/ heeft de schuerẽ/die na by waren alle te maele besprongẽ ende verbrant: ende door die occasie ende het toedoen der vyanden indẽ Wael(het welc een reede is van de overwinterende schepẽ)is het vier in een van de groote schepen oock ghewoorpen gheweest / ende door dien brandt zijn daer en boven veertich Schepen aldaer verbrandt.

Amsterdam beleghert.

Hier naer is de Grave van Bossu met 3 vaendelen crijschknechten die van Amsterdamme te hulpe ghecomen. De welcke als zy het volck van Lume zeer quelden ende met ghedurighe utvallen de beleggherg vermoeyden/zijnen leger opbrekende/heeft de stadt verlaten: ende dat nochtans met geen cleyne schade der borghers ende inwoonders. Want hy heeft soo de Cloosters als de huysen by de stadt vier daer in werpende/waer hy geconnẽ heeft verbrandt: heeft alle het vee wech ghedreven/ende dat hy niet wech drijven en conde heeft hy doen verdrincken: heeft oock eenighe vande borghers die hy ghecreghen hadde/ghelijck hy van wreeden ende van moetwillighen gemoede was/aen galgen doen hanghen. Hy dede oock allomme de maere stropen / datter seer veele onder die vander stadt waren/die hem gunstich waren ende die het met hem hielden: wel wetende dat dit beroerte soude veroorsaecken voornemelick by den Magistraet/die alle sekere dinghen vreesde / ende verdacht hielt. Derhalven al hoe wel die van den Raet wel wisten dat dit van Lume met sekere opset ghestroept wierdt / nochtans Aelbrecht Marcks ende Pieter Pietersoon hebben voornemelick op hare authoriteyt seer veele borghers/welckers namen aen-

Den Legher van Lume breect op.

ghebrocht waren / terstont wt de stadt doen vertrecken.

De Prince van Oraengien/die met zijnen voornaemsten heyrleger ontrent Henegouwe nu noch lach / als hy vernomen hadde dat zijne crijchsknechten die in Hollandt waren/de Kercken /Cloosters ende Cloosterlieden quelden ende verwoesten/ ende allomme verdreven : ende dat dit seer veele een ergherniße was/die anders Duc d'Alve haetten / ende aldermeest die van Amsterdam ende die van Utrecht; heeft hy een Edict opentlick doen publiceren/ dat sy niemant wt oorsaecke van de Religie moeyelick en souden zijn. Maer dit is te late ghepubliceert ghewe est / de herten van die van Amsterdam voornemelick verhardt zijnde.

De Prince van Oraengien daer nae Berghen in Henegouwe verlaeten hebbende / heeft zijnen broeder Lodewijck/ ende den Franchoisen / die daer in garnisoene laeghen doen verwittighen watter tot noch toe ghepasseert was: dat de stadt van soo nauwe beleghheringhe niet ontset en conde werden / dat sy haer nae eenen storm oft twee opgheven souden ende haer leven salveren. De Prince van Oraengien dan met alle zijn legher nae Mechelen getrocken zijnde/heeft daer een wijle tijts stille gheleghen. Van daer naer den Rhijn gereyst / heeft hy Orsoy zijnen legher overghevoert ende afghedanckt niet sonder seer groot perijckel zijns levens dewijle hy zijne soldaten geene besoldinge/ vanden Fransoisen verlaten zijnde/betaelen en conde. Ten lesten nochtans / met bidde ende alle beloften die hy conde/ heeft hy haer ghepaept/ende van hem gesonden. Hy selfs is by rade ende ter begeerten der Regeerders / ende van alle liefhebbers des Vaderlandts/in Hollant/en eerst tot Enchusen / ende van daer nae Delft ghereyst.

De Prin ce comt in Hollandt.

Duc d'Alve nae het vertreck van den Prince van Oraengien de stadt van Bergen in Henegouwe getregen hebbende / en geheel Nederlant/wtgenomen de Hollanders ende Zeelanders / die wy geseyt hebben datse afgevallen waren/ende daer en boven ettelicke steden van Gelderlandt en Vrieslant/bedwedicht ende onder zijne ghehoorsaemheyt hebbende/heeft hy begonnen raetslagen te houden om die oock onder zijne macht te brenghen. Hy treckt dan met zijnen gantschen leger na Luyc : van daer met den stroo van de rivier is hy door de stadt van Ruermunde / doen van het garnisoen vanden Prince van Oraengien verlaten/ontrent het beginsel van October in Gelderlant haestelick getrocken. Op welcke reyse hy den meesten deel van zijne Ruyters afgedanckt heeft: eensdeels om dat in die plaetsen/tot de welcke hy trock/hy die niet oft weynich conde gebruycken: ten anderen om dat de Ruyters meerder schaden den volcke/als de voetknechten plegen aen te doen. Op de selve reyse zijn wt vele steden Ghesanten tot hem ghecomen/om haer te ontschuldigen ende vergiffeniße van hare rebellie te bidden. Ten lesten is hy den 26 Octobris tot Nimmegen ghecomen/om aldaer te overwinteren. Hier heeft hy Adolph Hertoge van Holsaet met crijchsknechten/ ooc Eric van Brunswijc met zijne ruyterie afgedanct. Terstont daer na heeft hy ettelicke wtgelesen regimenten Ruyters en voetknechten van Nimmegen nae Zutphen belast te gaen/om de selve de welcke onlancx van de ghebannene Geusen inghenomen was geweest/te beleggen. Dese stadt is gelegen aenden wtersten ende Noorder schenarm vande Rhijn/die men nu d'Jsel noemt; gebouwt in een broeckachtige plaetse ende landouwe van benen/waer van sy ooc den naem gecregen heeft. Om dese maraschen ende de voor by loopende Jsel / scheen dese stadt swaer om in te nemen/jae om aen te comen; maer dewijle het doen seer coudt was (want het was November) ende dat de maraschen ende alle de grachten toegevrosen eenen toeganck tot de stadt den soldaten van Duc d'Alve oft des Coninckx gaben/ soo isser eenen cleynen aenval ghe-schiedt. Het welck als de Borgers merckten/van de welcke de sommighe Geusen/ sommige Papisten waren / hebben sy onderlinghe begonnen oneens te zijn : eenige houdende datmen den storm soude verwachten: eenige datmen de Spaenjaerden in laten soude. Door welcke oneenicheyt van ghemoeden het ghebeurt is / dat terstont/de poorten gheopent zijnde/sy inghelaten werden. Als sy inghelaten waren is haer de stadt ten buyte ghegheven. Sy hebben wreetheyt bedreven ten eersten teghen de ghene die haer te ghemoedt quamen/en de ghemeyne schare: terstont daer na zijnder ooc over de vijfhondert borgers met wreede straffe gehangen oft verdroncken tot een exempel ende schrick van het by gelegene landt. En voorwaer dese aenmerckinge van eens anders perijckel heeft soo grooten schric gemaect door Overijssel en Vrieslant/dat de steden in die lantstreke de welcke haer met den Grave van den Berge geboorcht hadden Deventer/Swol/ Campen/

Duc d'Alve treckt na Gelderlandt en Hollant.

Zutphen ingenomen en de de moort aldaer.

Campen / Harderwijck haer garnisoen wech ghesonden hebben/ende haer in versekertheyt ghegheven / ende zijn met Duc d'Alve gereconcilieert. Die van Amersfoort soo wel die vander stadt als het garnisoen Geusen zijnde/dit geruchte verstaen hebbende/zijn ter middernacht/ende indē seer scherpen winter door den arm van de Zuyder-zee de welcke toegheûrosen was tot de Noort-Hollanders gevlucht. De Papisten ende de andere / die in de stadt gheblebben waren/tot Vtrecht ghegaen zijnde hebben de sleutels aen den Grave van Bossu den Stadthouder gegeven/ende om zijne hulpe gebeden:de welcke crijschvolck by een vergadert hebbende is naer Amersfoort gegaen/eñ heeft daer garnisoen ingebracht.

Duc d'Alve als hy verstont dat het hen alles naer zijnen wensch ghcluckte ende dat het alderwreedtste ende strijdtbaerste volck onder de Nederlanders / naemelick de Sicambri ende Saly ofte Sallanders de welcke hedensdaechs Geldersche ende Overijsselsche ghenoemt worden / haer overghegheven hadden/heeft alle den leger ende de gereetschap der oorloghe zijnen sone Frederico overgegheven. Want hy en achte niet dat zijne tegenwoordicheyt seer van noode was om de andere te bedwingē nameiick de binnenste Hollanders/als een volc dat gantsch niet strijtbaer en was/eñ dat doen tachentich jaer tot ruste ende alleene om rijckdommen te versamelen ghewent was/geene oorlogen verstonde. Hy en twijfelde dan niet/oft oock de selve en souden haer selven eñ hare steden in de macht zijns soons met haren wille overgheven; voornemelic dewijle de Borgemeester van Amsterdam Pieter Pieterssen, soo Haemrodius aengeteeckent heeft/den Hertogein ernst geseyt hadde/datter niet een stadt en soude zijn/in de heele streke van Hollandt/ die der Spaengiaerden aencompste soude derven en tegen zijn. Maer de saecken zijn verre anders wtgevallen als den Spaengiaerden wijs was gemaeckt:ende Holophernes is gevallen door een vrouwelicke ende swacke hant/so het spreeckwoort luyt. Seker Dares heeft Entellum ghebonden gehadt:eñ men mach metter waerheyt seggen dat doen Duc d'Alve den Leeuw die nu lange van alle soorte van strijden ledich gewevst was tot nieuwe crachten door de gheheugenisse der oude victorien als te vergaderen opghewecki heeft.

Na dese dingen is den heelen leger van Duc d'Alve tot Amersfoort / daer wy van gesproken hebben / ontrent het eynde van November gecomen/eñ van daer na Naerden de Hoofstadt van Goeylant gecomen/ een mijle van Muyen / van Amsterdam ontrent drye mijlen gelegē. Dese stadt was de eerste die hem voorquam onder de stedē van Hollant van dat quartier:eñ en hadde noch niet verckreghen vergiffenisse van haren afval/hoe wel dat het weynich tegen groot gewelt sterck was/om dat het garnisoen/van het welcke dit stedeken onder de gehoorsaemheyt vandē Prince van Oraengien gehouden wiert/sulcx verhindert hadde. Don Frederico hier door verstoort zijnde is derwaert ts getrocken / voorgesonden hebbende met den Heyrlegher Juliano de Romero. Als hy by de stadt quam / soo zijn hem de Schepenen ende Borgemeesters te gemoete gecomen oodmoedelic vergiffenisse begeerende/ende de stadt ende haer ende alle dingen der selver in zijne beschermingе bevelende/ende haer excuserende/ dat zy dat niet eer en hebben connen doen / belet namelick van het garnisoen der Geusen/ die doen juyst wt der stadt getrocken waeren. Julianus belast haer lieden wederom dat zy terstont naer de stadt wederkeeren souden/ende dat zy alles om den legher te ontfanghen ende te spijsen ghereet souden houden:dat hy wel haer niet en conde teenemael ongestraftheyt harer misdaet beloven/dat zy nochtans meer gratie souden proeven / dan zy oft hoopten oft verdienden. Dese andtwoorde ghecreghen hebbende / haesten zy haer naer huys / om neerstelick te doen t'gene haer belast was. Terstondt daer nae de Spaengiaerden aencomende soo tracteerden zy die elck nae zijn vermoghen met spijse ende dranc/ ende onthaeldense seer wel. Het welck gheschiet zijnde / Don Frederico / by een gheroepen hebbende de Capiteynen ende Crijschs Overste / heeft begonnen te raetslaghen / ende allenthalven de stadt om te gaen. Ende daer is op het leste besloten dat alle de borghers souden vergaderen op een plaetse / om de Coninckicke Majesteyt nieuwen eedt te doen. Als nu Don Frederico daer na geboot schapt was dat den meerderē deel der borgeren (wtgenomen weynighe / die den Spaengiaert mistrouwende haer verborghen hadden) inde capelle van het Gasthuys/oft soo andere schrijven in het Raethuys versamelt waren: so heeft hy zijne Spaengiaerts bevel gegeven eerst de stadt te plonderen / eñ daerna de borgers alle tesamē omme te brēgen/eñ het heele Gasthuys eñ de stadt aen 4 zijden in brāde te stekē. Het welcke vandē Spaengiaerden Moort vā Naerden.

Spaengiaerden blijtichlick ende ghetrouwelick volbrocht is ghewéest. Want beyde de onnoosele ende de beschuldichde zijn alle met eenen ondergħanck omghecomen: oudt ende jonck / mannen ende vrouwen: van de welcke den meerderen deel eerst zijn gheschoffiert ghewéest / ende daer nae ghehanghen oft met den sweerde en vier omghebracht. Lambertus Hortensius van Montfort/een vermaert Historyschrijver/nu en seer bedaecht man/is gespaert geweest/ ende dat ter begeerten van den Grave van Bossu; de welcke nochtans eerst hadde gesien zijnen sone van eenen Spaengiaert vermoorden. Ic hebbe verstaen van mannen die van de saecken ende schriften van Hortensius wel weten / dat de selve ghescreven heeft / hoe wel hy seer bedaecht was/ende tot een eeuwighe ghedachtenisse der naecomelinghen naghelaten desen moort: de welcke dit oock daer by seyden/ dat dit werc noch bewaert wordt/oft veel eer besloten ghehouden by de sommighe; maer voornemelick weerdich / als van eenen die het selve ghesien heeft ghescreven in het licht te comen.

Door dit wreedt exempel hebben zy gewilt dat eenichsins den anderen soude te kennen ghegheven werden / wat zy oock hadden te verwachten/soo zy niet by tijts haer selven bedenckende/haer selven ende hare steden sonder eenich vertrec ende wtstel aen Duc d'Albe over en gaven. Maer soo verre is het van daer/dat de Hollāders hier door verschrickt/oft beweecht zijn geweest om haer over te gheven / ende voornemelick die van Haerlem die daer na den eersten aenstoot hadden te verwachten/ dat zy meer ende meer dese moort van die van Naerden ghehoort hebbende/het misvertrouwen toeghenomen hebbende/ende de herten verhardt zijnde om volstandichlicker teghen te staen ontsteken zijn ghewéest.

Die van Amsterdam senden hare Gedeputeerden aen Don Frederico.

Als nu dese dinghen tot Naerden ghescieden/soo hebben die van Amsterdamme door Gesanten Don Frederico te kennen ghegheven/dat zy noyt met de rebellen ende steden die afghewecken waren eenighe ghemeynschap en hadden ghehadt/ maer dat zy ghedurich in de ghetrouwicheyt ende in den dienst der Coninckliicker Majesteyt ghebleven waren ende voorts tot den lesten toe souden blijven: seer begerende dat hy ooc alsoo van haer wilde gevoelen en de niet anders duyden. Sy vertoonden daer en boven dat den Heer vader des selven Frederico namelick Duc d'Albe/nu door eenighen tijt geleden/haer met verseghelde brieven vastelick toeghesept ende belooft hadde dat geen vreemde garnisoen in de stadt gelaten en soude werden/dat zy hem oock daerom wel willen ghebeden hebben/dat de voetknechten en ruyters die voor Haerlem souden trecken om legher te slaen/by het begrijp der stadt door S'heeren strate souden ghelept werden/maer hy selve met zijne Hovelingen ende alle zijnen treyn soude vry inde stadt comen/dat zy hem na haer vermegen sullen ontfanghen ende herberghen verleenen: zy seyden daer ten lesten noch by dat zy geerne sullen toelaten dat de artillerie ende het gheschut door de stadt sal gevoert worden/dewijle dat buyten der stadt / om de leegicheyt des gronts/t'selve geenssins en conde ghescieden. Don Frederico ins-ghelijcx/hare ghetrouwicheyt ende gonste seer prijsende/seyde dat hy haer ernstelick by de Coninclicke Majesteyt recommanderen soude.

Het was op dien tijt des jaers alreede scherpen winter; ende na dat die moort tot Naerden volbracht was / soo is soo leelick een tempeest van winden ende slach-regenen opgheresen / datse alle couragie den Spaengiaerden naer Haerlem / door de opene velden/(die alreede te vooren van de Geusen van hutten allomme ontbloot waren) treckende/als door eenen blixem/ benomen heeft. De 20 oorloochschepen der Geusen/die ontrent de mont van het Tye in het midden van het Ys ghesloten hadden gheleghen/dit tempeest opgeresen zijnde/zijn ter bequamer tijt/in behouder hāt ghebracht. Alhoe wel den raet ende de begheerte van die van Amsterdamme dickwils ghewéest was/ende voornemelic onder andere van Pieter Pieterssoon Borgemeester/datmen voor al dese schepen wt de handen der Geusen soude benemen/steets segghende dat namelic in de selve het principael punct van de oorloghe ende van de gantsche sake daer aen hinc. Maer/Gode alsoo believende/ende door den hoochmoet der Spaengiaerden die doen niet en verstonden dat de cracht der Hollantsche Provincien in de sake ter Zee bestont / is dien raet des Borghemeesters veracht geweest.

Don Frederico tot Amsterdam gecomē zijnde/heeft daer acht daghen stille ghelegen. Ende ter wijle hy aldaer vertoeft en van dage te dage wtstelt / hebben de Minnebroeders/die te vooren / soo verhaelt is/ Duc d'Albe als een tyran in de openbaere sermoonen ghescholden hadden/ de huycke

nae den wint beghinnen te hanghen; jae oock sommighe van de borgers te dreygen/ die sy als Geusen verdacht hielden; en ten lesten Duc d'Albe te prijsen/ende verclaerden dat alle de Spaenjaerden / die in de oorloghe ghebleven waren/ghestorven waren als martelaers/ende voor de oeffeninghe van de ware Religie. Maer men seght dat Don Frederico hem nerghens over meer verwondert en heeft/ dan dat wt de naeste steden en volcken niemant en quam om vergiffenisse te begeeren/daer hy nochtans meynde dat sy door het exempel van die van Naerden ghenoech geleert waren/ wat sy hadden te verwachten / ten ware dat sy haer onder zijn ghebiedt begaven. Ende Haemrodius voecht hier by/ dat by ghevalle eenen sekeren Schipper van Hollandt/maer die wel Spaensch conste/van de Hovelinghen van Frederico ghebraecht zijnde/welcke de oorsake hier van was/geantwoort heeft dat hy wel dit niet en wiste/ dat hy nochtans vermoede/dat de voornaemste oorsake was den onderganck en moort van Naerden. Want hy seyde dat sy moghlijck vreesden dat sy by soo verre zy gratie van haren afval begeerden ende daer op betrouwden / het selve haer soude wedervaren/als die van Naerden; dat zy dan liever hadden voor het Vaderlandt te sterven/dan schandelick ende elendichlick vermoort te werden. Wel aen dan seyde de Spaengiaert / zy sullen duysent mael erger gehandelt worden. Maer de voorsichtighe verstonden ghenoech welck den sin ende meyninghe des schippers was. De Spaengiaerden oock/maer te late / hebbent daer na gheleert. Want het is seecker dat wt die wreetheyt der Spaengiaerden een seer groot misvertrouwen by nae met een desperatie vereenicht ghesproten is: en dat niet alleene de vyanden/maer oock de vrienden haer daer over hebben verschrickt ende die vervloeckt. Want oock die van Amsterdamme selve/den welcken de vernielinghe van die van Naerden gheensins en was nae haeren sin / hebben begonnen heymelick al stille te misvertrouwen ende nauwe wachten allenthalvē door de stadt te houdē/op dat niet misschien het Spaensche garnisoen erghens soude incruypen; van het welcke zy vry soudē zijn/dat Duc d'Albe haer belooft hadde/soo wy ghesept hebben.

Don Frederico ttoeft Amster[dam]m.

Als het gheruchte van het overgheven van Naerden terstont daer nae tot Haerlem ghebracht wert / soo zijn tot Amsterdamme heymelick ghecomen Dierick de Vriese/Christoffel van Schaghen/ende die Pensionaris van Assendelft/ volgende den raedt van Meester Jaques Wyt/ Pastoor van het groot Bagijnhof van Haerlem/ die doen tot Amsterdamme was/ die geraden hadde dat sy haer by tijts by Duc d'Albes sone Don Frederico souden ontschuldigen. Maer als dit den volcke kennelick is gheworden/ende met eenen de wreetheyt van de moort van Naerden nu meer en meer by den ghemeynen volcke ruchtbaer ghe-worden was / soo heeft eenen schrick aller herten bevanghen. Ende de Collegien der Schutters vergadert zijnde inden hof der stadt daer toe geordineert/dienmen Doelen noemt/ is eendrachtelick besloten/ teghenwoordich zijnde/en de sake ten deele handelende Joncker Lanslоot van Brederode Heere van Veenhusen Capiteyn; Wybout Ripperda Hopman een Vries / oock mede Geeraert Stuyver van Amsterdamme/ doen Borghemeester der stede van Haerlem/ item Adriaen den Schout / daer is segghe ick voorgenomen ende besloten met eenen overeen-stemmenden voys van alle de borgheren/dewijle sy noch gratie noch trouwe van belofte by den Spaenjaert en hadden te verwachten / dat sy met vereenichde crachtē de tyrannie van Duc d'Albe van haere mueren souden keeren / ende dat sy de stadt in de ghehoorsaemheyt des Coninckx/als Grave van Hollandt; en van den Prince van Oraengien Stadt-houder van het selve Hollandt/in des Coninckx name/tot den lesten adem/met Godes hulpe houden sullen. De brieven van dit besluyt zijn terstont aen den Prince van Oraengiē ghesonden/ ende met eenen hebben sy begeert hulpe ende bystandt tot breeder beschermінghe der stadt; ende daer is onder andere ontboden Lazarus Mulder Collonel/ die doen in Waterlandt lach / over thien vaendelen voetknechten commanderende. Dese is terstont met alle zijn volck naer Haerlem gecomen: waer van de vier vaendelen zijn binnen der stadt ghecomen: van welcke de Capiteynen waren Steinbach Luytenant vande Collonel / Christoffel Vader, Lambrecht van Wirtenbergh, ende Marten Pruys; die andere vaendelen zijn na Zuyt-Hollandt ghetrocken. Ende alsoo is terstont daer op ghevolcht het belegh der stadt; van het welcke men voorder inde Chronijcke lesen can.

Duc d'Albe hier en tusschen selve hem nae by houdende/namelick tot Utrecht oft tot Nimneghen/ verhoopte alles door die van Amsterdamme in Hollandt weder te

crijgen. Die van Hoorn daer en tegen ende van Enchusen/met de andere Noort-Hollanders en Waterlanders/ dede alle neerstichheydt om die van Amsterdam in de parcken van het Tije ghesloten hebbende/ haer te ontnemẽ niet allẽ de Zuyder-zee/ maer oock de Groote zee/ende alle vaert na Oosten ende Westen. Tot desen eynde hadde Dierick Sonoy (de welcke Gouverneur was ghemaeckt van dat quartier by den Prince van Oraengien/soo vooren ghesept is) begonnen metter haest op te werpẽ/ ettelicke Schantskens op de dijcken in Waterlandt/ende op dat de selve vry volmaeckt souden moghen werden/ rontom ghelept hebbende oorloochschepen aen de zijde van de Zuyder-zee/sochte die met groote sorg he te bewaren ende te beschermen. Die van Amsterdam de saecke vernemende/treckẽ terstont derwaerts met thien Meerschepen/t'samen met ettelicke minderschepen seer wel toegerust/om het begonnen werck nae haer vermoghen te verstooren. Daer voeren mede seer veleWeuen van vrywillighe borgers ende andere/ die om den strijt te water te sien van achter volchdẽ. Maer al hoe wel dat zy met grooten moet ende met groote cracht van grof geschut de Waterlanders ende de schepen die daer rontomme laghen beschooten/dat het gantsch scheen dat zy het souden moeten verlaten: niet te min so hebben zy haer weynich schade ghedaen / het welck hier wt blijckt / dat die van Amsterdam eyndelinghe naer dat zy ettelicke reysen den strijt her nomen hadden/ghedwonghen zijn ghe weest af te trecken. Want de Galeyen van die van Hoorn hadden ettelicke veltstucken op den dijck ghevoert/met de welcke zy alsoo zijn insonderheyt overvallen ghe weest / dat zy in hare schepen nerghens vry euconden gedueren/oft daer nae by erghens blijven.

Des anderen daechs/op dat zy weder de selve sterckten der Waterlanders / souden bespringhen / doch met ghelucckigher wtcompste/soo hebben zy een van hare eyghen schepen in brandt ghesteken/ende deden haer beste om het selve al brandẽde reghel recht te stieren / de wint haer dienende/in de vlote ende de schepen/die den dijck aen die zijde omcinghelt hadden: hopende dat hier door alle de schepen der vyanden souden verbranden/ende de vlucht nemen. Maer de Waterlanders dit vernomẽ hebbende/een weynich bovẽ den wint comende/zijn naerder de Haven ende de stercke innewaert ghetrocken / alwaer sy in een sekerder plaetse conden ligghen /ende van den dijck ende van het gheschut des bolle- wercx vryelicker beschermt werden. Ende alsoo is aen beyde zijden eenen dapperen aenval gedaen/maer niet naer den wensch van die van Amsterdam. Want een oft twee van hare schepen door het gheduerich schieten inden grondt gheschoten zijnde/eñ andere aen grondt ghecomen/zijn gedwonghen ghe weest het groot gheschut ende de ankers in het Tije te werpen/op dat zy te beter ontcomen souden. Dese ende gelijcke victorien te water gaven den Noort-hollanders moet: voornemelick die van Enchusen die by na op den selven tijt haer beryden om sekere oude schepen in den inganck van het Tije te sincken / de kielen met veele stenen gheballast doorboort hebbende; op dat zy alsoo den Coopvaerders beyde het incomen ende het wtcomen souden sluyten; ende met eenen den handel/ waer in die van Amsterdam oock doen de andere steden te boven gingen/den borghers benemen mochten. Het welck nochtans alles te verghe efs is ghe weest / eensdeels om dat den ballast te licht was / ten anderen om het gheduerich vloeyen ende ebben / het welck dese dingen/hoe wel seer swaer/allenskẽs wt haer plaetse beweecht heeft ende elders ende in stucken verstropt. Jae die van Enchusen hebben oock door die selve occasie dien Tol diemen ghemeynelick noemt Paelghelt haer op die tijt doen betalen/ende houdent noch ten daghe: het welck hier te vooren aenghetreesen is ghe weest op het jaer 1452/alwaer wy van de saken van Philippus ghesproken hebben/ dat het int selve jaer 1452 die van Amsterdam toegelaten ende ghegunt is ghe weest/ hier van ghemaeckt zijnde den brief van Philippus van Bourgongien.

Terwijle dat dese dinghen aen beyde zijden gheattenteert werden/ hadde den Spaengiaert nu de stadt van Haerlem te lande nauw belept: ende die van Amsterdam met hare Galleyen maeckten t al onveyl aen de zijde van het Haerlemmer Meyr. De victuallie/die men in het legher goeden coop conde hebben/wiert gebracht sonder eenighe hindernisse voornemelic wt het sticht van Utrecht over den Diemer Dijck / die naer Amsterdam gaet. Om dit te beletten/heeft Sonoy ettelicke schepen met soldaten gheladen/ende heeft met lichte schepẽ onversiens den dijck besprongen/ende dien op twee plaetsen/een groot gat ghemaeckt hebbende/doorgesteken. In het midden heeft hy een bolwerck van aerde opghe worpen/het welcke g. noech tegen alderley

Der Noort-Hollanders bedrijf tegen Amsterdam.

Die van Enchuysen meenen het Tije te sluyten.

Haerlem wort beleghert.

De Diemer Dijck wort door gesteken.

alderley inval sterck ghemaeckt was / als het maer spijse ende victuallie gehadt hadde. Maer ter wijle Sonoy tot de Waterlanders wederkeert om alle noodige saken ende voornemelick provande voor de soldaten te besorghen/soo comen terstondt derwaerts ghevloghen die van Amsterdam met drij en twintich water-schepen / de welcke zy met gheschut ende legher ghereetschap wel voorsien hadden. Want zy wel wisten hoe veel datter aen het verlies van desen Dijck was ghelegheu. Ten eersten zijn zy met alle haere crachten op de schepen der Waterlanders / die een weynich buyten het bolwerck op de wacht laghen ghevallen: Maer zy alleene met vijf ofte ses schepen soo groot een ghetal niet connende teghenstaen / drijven met haere schepen soo nae by den dijck als zy connē/ eenigen troost ende hulpe oock van het grof gheschut van het nieuwe bollewerck hopende. Die van Amsterdam / verdreven ende verjaecht hebbende de Waterlanders nae het binnenste van het bollewerck / de saken/ soo het scheen / gheluckichlick afloopende/en hebben de goede gheleghentheyt der overwinninghe niet versuymt. Want zy hebben den Dijck terstont bespronghen/ ende het bollewerck aen beyden zijdē/ dat is / aen de zijde van Muyen ende aen de zijde van Amsterdam / nauwe begonnen te beleghren/onversiens opgeworpen hebbende schantsen ende borstweeringen van aerde. Ende daer na aen de Zuyt-zijde van den selven Dijck hebben zy oock het Diemer Meyr met cleyne schuyten by na heel vervult. Want aen het Noorden lach de voornaemste vlote/die ick gheseyt hebbe/ op Ancker. Voorts en hebben zy niet opgehouden het bolwerck selve met by nae ghedurighe bevechtingen aen allen zijden seer te quellen:ende de beleghrde queten haer oock seer wel.

Sonoy daer en tusschen tot de Noort-Hollanders weder ghecomen zijnde doet in alderhaest ontrent 40 Schepen toerusten;die voorsiende van victuaille, ghereetschap/andere noodighe dinghen ende voornemelick van crijschknechten. Ende terstont daer na alles bereyt zijnde / op den Palm-sondach/zijn zy t'seyl ghegaen/ende tot in het Tije voor den avont gheluckichlick gecomen. Die van Amsterdam siende soo groote menichte van schepen / ende datmē nu met volle seylen op haer quam/ hebben eerst beginnen te vluchten: maer om de naeste gracht van het Tije te becomen/so moesten zy om dat zy den wint teghen hadden / laveren. Sonoy die in het selve schip metten Admirael voor aen voer/ sorghende dat hy misschien eer de andere souden aencomen van die van Amsterdam me ghenomen soude blijven/heeft naergelaten naerder te varen; ende met eenen de seylen wendende bereyt hem om weder tot de zijne te keeren: d'welck ghe sien hebbende de ghene die volchden meynende dat Sonoy vluchte een yeghelick heeft ooc begonnen om te sien. Ende dit onversiens die van Amsterdam ghesien hebbende/die begonnen hadden te vluchten/beginnen terstont haere vyanden nae te jagen ende dapper te vervolghen: van de welcke zy oock eenen ghecregen hebben: die de leste in den hoop was. Dit ghedaen hebbende / zijn zy nae den Dijck ende het belech van het bollewerck wedergyekeert. Hoe wel dat andere dit anders verhalen. Want zy segghen dat die van Amsterdam wter stadt van verre de vlucht vā de hare merckende met groote schepen om hulpe te doen toegheloopen zijn:ende dat dit de Noort-hollanders verschrict heeft ende doen vluchten. Maer hoe dat het gheweest zy / de schade ende schande wt die vlucht zijn beyde groot ende schandelicke ghewееst. Die in het Diemer bolwerck waren/soo haest als zy van verre de gehoopte hulpe nu voor handen saghen/trocken om hooghe de seylen van hare scheepkens/ende deden alles/op dat hare vrienden van buyten souden weten dat zy oock totten strijdt bereydt waren / ende haer by tijts by souden comen. Onder de andere Jan Schaft vā Hoorn die een groote Galeye regeerde/ gaf zijnen crijschghesellen moet soo veel hy conde. Maer die hope van ontset falierende / hebben zy allenskens den moet laeten sincken: nochtans noch eenen dach oft twee in seer grooten hongher ende ghebreck volherdende / oft misschien daer en tusschen nieuwe hulpe comen soude. Ten lesten als het nu scheen dat het alles verloren was soo hebben zy ghesocht met de beleghrende met eerlicke conditien te handelen ende contracteren: maer als zy de oore weygerden te leenen/ soo versoecken zy het wterste / ende inden middernacht door het midden der schepen van de beleghrende haer met ghewelt eenen wech maeckende ende reghelrecht zijn de overghegaen na de dijcken van Waterlandt/die van Amsterdamme haer vervolghende/hebben sommighe betrapt noch in de schepen/andere op het lant/die door den hongher wtgheteert niet rasscher en conden voortgaen / ghedoot. Schafft/die eerst

aen Waterlandt ghecomen is / heeft zijne Galeye/eer hy aen landt ginck/in het aensien des aencomenden vyants/ghebroken ende ghesoncken/den vyant eenen ommuitten buyt; hem selven door een nieu exempel van couragieusheyt geen cleyne eere latende. Sommige oock in het bolwerck gelaten/die in de schepen niet en hadden connen springhen / als een yegelick hem soect te salveren / soo zijn zy oft insgheliicx vermoort ghewweest/oft poogende te ontswemmen versmoort. Dit is de wtcompste van desen tocht ghewweest/elendichlick namelic ende jammerlick: de welcke eerlick ende den Vaderlande heylsaem hadde connen zijn/indien het alles moghelick met rijperen raedt aengeleght hadde geweest. Want het behouden van dit bolwerck hadde sonder twijfel veel te weghe ghebrocht; waer door den legher van Duc d'Albe / die doen Haerlem rontomme ende nauwe belegert hadde/van de voornaemste vituaille ende crijsch provande afghesneden hadde ghewweest.

Die van Amsterdam crijgen den Diemer Dijc weder in.

Sonoy nochtans / om te betoonen dat hy tot alles bereyt was/ende om de eerste vlucht/soo veele in hem was/te bedecken/ was nauwelicx aen lant ghecomen/als hy wederom een nieuwe vlote /ende die vele meerder was/van allen canten wt de steden van Noort-hollant heeft doen veerdich maecken. Maer/de selve ghereet zijnde/en ghebracht tot Edam/soo hebben zy verstaen dat het Diemer bolwerck opgegeven ende verlaten was. Niet teghenstaende dese vlote alsoo toegherust zijnde ende alles bereyt naer het Tye ghecomen zijnde/hebben alle die oorlooch schepen doen wijcken/binnen de palen vander stadt vertrecken/ende aldaer van dien tijt af blijven.

Sonoy compt weder op den Diemer Dijck.

Ende daer na den eersten Junij is wederom van Sonoy op den Diemer Dijck crijschvolck ghebracht. Daer waeren t'samen ghecomen vijf vaendels soldaten/een groote menichte Pioniers / achtien Oorlooch schepen. De se afstekende wt het bolwerck/dat zy in Waterlandt by het Dorp Schellinghwout hadden/zijn recht op den Diemer Dijck ghevaren/ende hebben den selven weynighe van de hare achterlaten/de/voor de tweede reyse besprongen en de ingenomen; en hebben met eenen daer ses stercken ghemaeck; van de welcke de drywaren aen de zijde van Muyen/de andere aen de zijde van Amsterdam. Die van Amsterdam / die in het midden van haer tot bescherminghe vanden Dijck hielden dat bolwerck nu te vooren van de Noort-hollanders verlaten/dickwils / maer te vergheefs/ghepoocht hebbende haer van daer te verjaghen/zijn eyndelinge met vijf Galeyen ende andere cleyne schuyten in het Diemer Meyr ghecomen. De welcke die selve Noort hollanders dapperlic ontmoet hebben; de welcke/den Dijck doorgesteken hebbende/in het selve Meyr hare Galeyen ende andere lichte schepen ghebracht hebbē/ ende malcanderen met veele schermutsinghen aen beyde zijden ghequelt. Onder andere/is het weerdich te verhalen / dat een seer groote Galeye van Amsterdam die zy de nieuwe noemden / by gheballe int ghemoet ghecreghen heeft een Galeye van de Noort-hollantsche schepen / de welcke wel cleyne was/maer anders seer wel toegherust. Die van Amster dam met de selve jockende en spottende noemden die een wortel schuyt/ende roemden al geckende haer dat zy die wel in haer Galeye souden setten. Maer de Noort-hollanders als men tot de sake ende totten strijdt ghecomen is/ hebben met soo groote vierichheyt van couragie op de vyanden aenval ghedaen/datse met haer wortel schuytken die groote Galeye overwonnen ende ghenomen hebben/ ende binnen de stercte / die op den Dijck was/t'samen met den buyt ende vele ghevanghenen triompherende ghebracht.

Daer en tusschen gheduerende het beleg van Haerlem zijn verscheyden scheutē/ stormen en aenvallen der Spaengiaerden gedaen/ int stormen bleven vele groote en vermaerde Capiteynen van de vyant / die meest al tot de Minnebroeders t'Amsterdam begraven wordē. De gequetse bracht men inde Gasthuysen: ende veel van dien daer stervende riepen recht voor haer doot ghelijck dat Haemrodius betuycht/o Aerden o Aerden o sant Iago o sant Dominigo/ willende hun beclagen over de moort van Naerden / want by eenighe die Spaensch conden/ghevraecht zijnde wat zy meenden met dat woordt Aerden) verclaerden dat heure ghemoet beswaert was met die sake ende moort tot Naerden by hen lieden ghepleecht/ende dat daeromme haer saecken voor Haerlem minder voorspoet hadden.

De Hertoch van Alve in Gelderlandt tot Nimmeghen verstaende wt het schrijven van Don Frederico zijn soon / overste veltheer voor Haerlem/vande swaricheden die int beleg dagheliicx ghebeurden / item vant groot verlies vande beste Spaensche Capiteynen ende knechten/jae dat de ghemeene Spaensche soldaten seer bestonden

te murmureren/ende weynich moets hadden om voor Haerlem yets wt te rechten/ hen beclaghende als superstitieuse ende wreede menschen vant verlies van hun medebroeders ende de groote cranckheyt die deur ongemack onder t'ghemeen legher was/segghende dat sy alle van Godt ghecastijt werden om de sinadelicke moort van Zutphen en Neerden. So heeft de voorschreven Hertogh gheprackticeert (alst te laet was) om de Hollantsche steden / die alle even stantvastich bleven met schoone woorden te ondergaen. Ende dede publiceeren en heymelicken presenteren gratie / perdoen ende quijtscheldinghe van t'gene sy tegen de Majesteyt mochten verbeurt hebben/ in dien sy binnen 15 dagen nae de publicatie van dien wilden comen ende hen in sijne handen gheven/ofte daernae soude geen ghenade meer staen te verwachten / ende alle officien vanden Raede souden na dien dach ledich staen ende impetrabel wesen/ belastende den Burgemeesteren van Amsterdam schriftelick yder van den steden te waerschouwen/t'welcke die van Amsterdam aen etlicke steden deden/maer de steden sulcks hoorende waren des te beter ghemoedt/als daer wt bemerckende hoe weynich hoope die Hertoch nu hadde om die van Hollandt te bedwinghen / ende maeckten een scharserije daer aff / soo datter niemant onder alle ghevonden werde die sijne gratie begeerde.

uc 'lAve ercopt et bees- s vel, er het eest ge- anghen s.

Daer wierden hier en tusschen tot Hoorn ende Enchusen noch veertich oorlooghscheepkens toegemaeckt/wel beseylt/ rasch int riemen ende tot alles gevoegelic ende ghereet;de welcke nae het selve Diemer Meyr ghesckickt wierden / op dat alsoo eyndelinge soo wel die van Amsterdam als insonderheyt den Spaengiaerden die noch hardt voor Haerlem laghen alle victuaille afghesneden soude werden. Batenburgh hadde tot dien selven eyndt Oudekercke seer nae by gheleghen met sijne soldaten inghenomen/al hoe wel die van Amsterdam haer seer cloeckelick daer teghen stelden. Maer alle dese dinghen sijn te vergheefs gheweest/dewijle die van Haerlem het belech doen niet langher verdragen en conden.

laerlem ver ge- heven.

Als nu Haerlem oock overghegheven was / is Duc d'Alve terstont tot Amsterdam ghecomen / ende van daer is hy ghegaen in het Legher voor Haerlem/ ende de velden daer Troyen ghestaen hadde/doorsien hebbende/is terstont daerna wedergekeert in hope dat hy de reste van Hollant/voornemelick Zuydt-Hollandt haest soude vermeesteren;ende heeft terstont doen in alder haest toerusten een vlote van ontrent dertich seer groote schepen;ende heeft den Grave van Bossu Overste daer over gemaect.

Duc D'Alve t Amster dam. 1573

Dat principaelste schip / genaemt de INQVISITIE, op de costen van die van Amsterdam alleen ghebouwt / was het voornaemste. Daer waren in het selve 32 seer groote metalen stucken grof gheschuts: behalven de edele ende de bootsgesellen/twee hondert seer wel gheoeffende Spaensche soldaten onder het ghbeleyt van Ferdinando Lopes ende Corquera: de Grave selve/ ende de Heere van Cruninghen met ettelicke andere. Als het nu alles bereydt was soo verwachte men na goeden windt ende het tijde:welck ghecreghen hebbende soo steken sy af ende varen tusschen de wracken/ende de sterckten der vyanden in de opene Zee. Hier hebben sy terstont die van Enchusen/Hoorn ende andere van die contreye in het ghemoet ghecreghen; teghen de welcke sy ettelicke daghen met cleyne batalien hebben ghestreden / tot dat ten lesten den elfsten Octobris de Noordt-Hollanders den Admirael Bossu voor wint na haer comende ghesien hebbende:hebben sy sijn schip dapper aen boort gevallen /ende wt haer schip(in het welck was/beneffens den Admirael Cornelis Diericxsen/Ruythaver) aen geclampt/en hebben hem met cleyne schepen heel omringt. Daer is dapperlick ghevochten gheweest/ende dat ontrent vier en twintich uren/met soo groote hefticheyt ende strijdt / dat niet alleene de kielen/ende ganghen vloeyden van menschen bloedt/maer dat oock de overvloedicheyt des wtghestorten bloets het welcke door de spiegaten afliep dat hemel-blauw coleur der Zee als in bloedige ende purper verwe veranderde. De Grave beschermde hem selven ende de sijne met den eersten dapperlick;maer als hy merckte dat sijne vlote meer ende meer afnam (want een van sijne schepen in gronde geschoten/was vergaen/twee waren in de macht der vyanden ghecomen/ende twee andere op de ondiepten aen grondt gheraeckt / wierden van de selve ommeringt ghehouden) ende dat Franchois van Boshuse sijnen Lieutenant niet cloeckelic genoech/so hy meynde/de sake wt en richte; ende dat de vlote der Hollanders van ure t'ure door versche ende cleyne schepen toenam/seer vele van de sijne verloren hebbende/heeft hem selven ende het Admiraels schip / het welcke ick geseyt hebbe dat de Inquisitie is genaemt

Strijt te water tusschen Bossu ende de Noort-hollanders.

Bossu wort ghe nomen.

ghewecst/overgheghheven;ende ghevanghen zijnde met andere (die overich waren is tot Hoorn ghebracht) alwaer hy tot de pacificatie van Gendt toe ghesèten heeft.

Duc d'Alve den ongheluckighen strijdt van de zijne vernomen hebbende / ende alreede te vooren Alcmaer van het belech der Spaengiaerden verlost zijnde / is haestelijc terstont van Amsterdam ghetrocken ende dat met een schandelicke vlucht. Want t'sdaechs te vooren eer hy soude vertrecken hadde hy tweemael met het gheluydt der Trompetten doen omme roepen / dat alle die yet van hem eyschten ende begeerden betaelt te zijn/dat se hen souden laeten vinden in zijn logement/het welc was ten huyse van Jan Persijns / om aldaer haer ghelt te ontfanghen. Daer zijn terstondt seer veel lieden gecomen/d'een eyschte hondert croonē/ d'ander twee hondert/ende so voort d'een meer d'ander min /d'een van verschoten ghelt ende d'ander van goet gecocht. Duc d'Alve merckende dat zy alle tegenwoordich waren bedenckt eenen loosen vondt/ende dachvaert se te comen des anderen daechs ontrent ten acht uren/dan soude hy haer ghelt doen tellen. Maer hy was veel vroeger opgestaen dan zy lieden/ ende was des morghens wel vroech vertrocken sonder henlieden Adieu te seggen/ ende is na Brussel ghetrocken:eñ van daer

Duc d'Alve vertreckt wt Amster-dam met schande.

naer Spaengien ghereyst / heeft aen Don Louys de Requesens / wt den gheslachte der Hertogen van Sessia/groot Commandor van Castilien/vanden Coninck in zijne plaetse ghesonden/ de Provincien door tyrannie ende wreetheyt by na wtgheput ge laten:ende men singt noch by den Hollanders hier en daer in de percken ende cruysstraten/ende dat op rijm ende Nederlantsche liedekens / dat hy Banckeroet tot Amsterdam ghespeelt heeft : D'welck men teghen die pleecht te segghen / die de rekeninghen van ontfanghen ende wtgheven onclaer staende/dewijle zy niet betalen en connen/wt haer goet scheyden.

Die nieuwe sterre / de welcke in den wech des Hemels Lactea ghenaemt nu bijf thien maenden met groote verwonderinge geschenen hadde/heeft eyndelinge ontrent

1574 De Nieuwe sterre ende ver scheydē ordeelē van de selve.

het beginsel des jaers 1574/haer verwe eñ grootheyt allenskens veranderende opgehouden te schijnen/opgeresen namelic in t jaer 1572 dē 11 Novembris. Daer zijn verscheydē oordeelen van verscheydē persoonē daer geweest/voornemelic dewijle het niet en was eenige gemeyne meteore/maer in den Hemel/eñ so ic geseyt hebbe / inden circkel Lacteus genaēt onder Cassiopæa haer plaetse genomen hadde. Het welck ooc vastelick seydē hier eñ daer de nette observatien der Mathematecienen de welcke by na met eenen monde seyden dat zy noch afdwalinge noch eenich verschil tusschen de ware ende schijnende plaetse hadde; op dat ick voor by gae/het welcke de selve seyden/dat se onder de selve gheleghentheyt van de achtste sphere ghedurichlick gestaen heeft. Gemma Lovaniensis in zijn boecxken van de goddelicke characteren schijnt hier op getrocken te hebben een seker oude voorsegginghe als van Sibylla Tiburtina met Latijnsche characteren gheschreven / ende in de Taurische berghen by de Switsers int jaer 1520 ghevonden:in welckers beginsel ghelesen wordt: Daer sal een sterre opstaen in Europa boven de Spaengiaerden ontrent het groote huys van Noorden, welckers stralen den Aertbodem onversiens sullen verlichten. Ende een weynich daernae: By na op den tijt, als dese sterre onder gegaen sal zijn, sal een seker licht stracx volghende en met vele brandende vieren van Mars ontsteken zijnde het rijcke sluyten in de palen van de Antipodes. Van welcke prophetie alhoe wel ick met en begeere yets te bevestighen ofte verkleynen/sal nochtans dit segghen/dattet door ervaringhe bewesen is/ dat terstont het derde jaer daer na/namelick int jaer 1577/naer de pacificatie van Gendt/ghevolcht is die groote Comete/die by na een vierendeel jaers gheschenen heeft: soo dat men met rechte mach segghen / behalven andere dinghen / dat dit geweest zijn voorboden vande Nederlantsche beroerten / ende voornemelick van de veranderinghe van den staet ende van de saken in de Religie onder het ghebiedt der Spaengiaerden; ghelijck oock het schijndt dat men segghen moet dat eertijs die nieuwe sterre van Hipparchus/van de welcke Plinius seer heerlick ghewach maeckt/de lib. 2. cap. 20. inclinatie van de Monarchie der Grieken;ende de vermeerderinghen des Roomschen Rijcx voorghegaen ende als beduydet heeft. Onder de Theologanten oock die seer gheleerde ende seer vermaerde Theodorus Besa Veselius/heeft met sulck een Epigramme betuycht / wat ghevoelen hy van dese selve sterre gehadt heeft.

Iste

Iſte novus nullo furiali crine Cometes
Et radians puro, cui nitet, igne, jubar.
Ecquid portendat terris, DEVS *ille Deorum*
Novit, & oſtendent tempore fata ſuo.
Quod ſi humanæ aliquid poſſunt præſciſcere mentes,
Talia ſcrutari nec mihi ſigna nefas:
Hic ille eſt, olim parvam Davidis ad urbem
Duxit ab Eoo qui prius orbe Magos:
Et qui naſcenti præluxit, nunciat idem
Ecce redux reducem rurſus adeſſe Deum.
Huic igitur felix o turba applaude piorum,
Tu vero Herodes ſanguinolente time.

Dat is:

Dic nieuw Comeet, die hem toont ſonder baert of ſteert,
Als een ſtralende licht dat hel blinck onverſeert.
Watt hy den menſchen dreycht vveet God der Goden vvaer,
Sall ooc tot zijner tijt vvell vverden openbaer.
En ſoo der menſchen ſin'n iet s oock voorſegghen conden,
En my ſulck teken vvaer gheoorloft te doorgronden.
Soo is dees Ster, d'eertijts tot Davids ſtadt ſeer cleyne
De vvijſen heeft gheleyt van veer uyt ooſten reyne.
En die Chriſti gheboort voorſcheen, ſiet die compt vveer,
En bootſchapt andermael de vvedercomſt van ons Heer.
Daerom ghy vrome t'ſaem verheucht en bly vvilt vveſen,
Maer ghy bloetdorſtich hont Herodes vvilt u vreeſen.

Duc d'Alve dan met het bloedt der on-
nooſele op verſcheyden manieren beſmet/
naer Spaengien wederghekeert zijnde/en
hebben die van Amſterdam noch niet ghe-
docht van haeren ſtaet te veranderen. Der
halven int jaer 1577 den 23 Novembris
1577 de Collonel Helling ende de Capiteyn Ruy-
chaver door liſten met een deel ſoldaten in
de ſtadt ghecomen zijnde / de wacht aen
de poorte verſlaghen hebbende / zijn nae de
Ruychaver meêt de ſtadt tebeſpringhen.
merckt voort gheloopen/hebben al die haer
teghen quamen ghedoodt / het Raedthuys
ghesocht in te nemen / roepende over luydt
dat de ſtadt hare was: de Borghers ver-
baeſt zijnde begheven haer terſtondt in de
wapenen. Daer gheſchiet op vele plaetſen
eenen wreeden ſtrijt. Daer volgen nieuwe
hoopen crijſchvolck van Ruychaver: op de
ſelve vielen de borghers / zy verhinderenſe/
doenſe vluchten: Maer zy ſtonden cloecke-
lick teghen / maeckten houten ſterckten/
ſchoten ſeer dapper op de borghers / vele
werden aen beyde zijden verſlagen. Maer
als/ de wint niet ghenoech en diende ende
al ontſet achter bleeff/ zijnſe weder na dat
ſe eenighe uren met den anderen gheſtre-
den hadden wt de ſtadt verdreven. Helling
ende andere van de hare ghelaten hebben-
de. Ruychaver/die levende in het gheweldt
der borgheren gecomen was/is van zijnen
doodelicken vyandt onverwachts omghe-
bracht. Deſe ſelve ſtadt hadde hē gegeven

zijne gheboorte ende t'leven / die het hem oock weder ghenomen heeft: ende is alsoo ghebleven; een man / die den vaderlande dickwils in seer groote swaricheden dienstich ende oorboor ghetweest was.

Daer en tusschen die vander stadt als noch als belept zijnde/heeft Pieter Pietersen by Don Johan van Oostenrijc/die doen in Requesens plaetse ghecomen was/langhe ende vele aenghehouden / datmen haer hulpe ende assistentie soude senden. Don Johan heeft wel met brieven de belegerde ghetroost/den wech daer en tusschen ende den middel om haer te helpen en heeft hy niet ghevonden. Want seer nauwe niet alleene te lande/maer oock ter Zee wierden de wegen van het Princen volck gesloten/ dat by na geen victuaille ergheus toegheboert en conde werden. Als zy dan nu aen d'een zijde vanden Prince/aen d'ander van de borghers aengepoort werden/dat zy haer naer de begheerte van de goede schicken souden/ende dat den overvloet van noodighe dinghen begonst te ontbreken/de Magistraten onderlinghe ende de borgers hebben begonnen heymelick oneens te zijn: de sommighe radende dat men den vrede aen nemen soude; ende de andere daer teghen roepende. De opinie der ghener die vrede begheerden heeft het ghewonnen: Daer worden Borghemeesters ende Raden ghesonden in S'Gravenhage/die de conditien souden maecken. Alle dinghen zijn langhe ende vele beraemt ende gheventileert gheweest/eer dat de partien hebben onderlinghe connen accorderen. Op het leste isser eenen middel ghevonden / ende hebben eenichsins den vrede nae haren wensch ontfangen: van den welcken dit de voornaemste pointen gheweest zijn; namelick dat het den borgheren van de Ghereformeerde Religie vry soude staen buyten der stadt tot de predicatien te gaen / haren Gods dienst te pleghen; de doode lichamen / op wat wijse zy wilden/op een Kerck-hof daer toe in de stadt verordineert/te begraven/dat de seg vaendelen soldaten/die tot noch toe op de besoldinghe van den Magistraet ghedient hadden/ghecasseert / ende andere in haere plaetse by zijne Princelijcke Excellentie ofte de Staten van Hollant met advijs van de Burghemeesters van Amsterdam souden gestelt en gheeligeert werden Capiteynen en bevelhebberen van de selvige vaendelen wt goede vreedsame ende onpartijdighe burghers ect. Alle de welcke Capiteynen/ bevelhebberen ende knechten de Co. Ma. als Grave van Hollandt / ende den Prince van Oraengien als Stadthouder/ mitsgaders den Staten van Hollant ende Zeelandt sweeren souden ghehou ende getrou te zijn. Dat de Collegien der Schutters weder op ghericht/ende vervult souden werden wt alle de borgheren sonder onderscheyt. Maer oock dese dinghen alle hebben eenen cleynen tijt gheduert. Want als die vande Gereformeerde Religie hare tegen partie beschuldichden/dat niet alles soo voorschreven was van haer ghedaen en wierdt/voornemelick het gene dat de Collegien der Schutteryen aenginc: ende dat meer is/merckten openbare ende dagelicxsche collusien met Don Johan van Oosten rijck/t'welcke ten lesten op haren rugghe soude ghedijen: de sake met rijpen rade overlegghende/nieuwe beroerten/ende gelijck men pleecht te segghen/een gheduerighe ende onversoenelicke oorloghe vreesende/hebben met eendrachtighe verwillinge goet ghevonden haer met de reste van Hollandt te vereenigen. Ende alsoo is de Magistraet / de Spaensche factie hardelijck aenhanghende/in de teghenwoordicheydt der Ghedeputeerde van de Staten van Hollandt ende Zeelandt de Heere van Mateneſſe, ende de Heere vander Mijle, opentlick van drie Gildens der Schutters wt de stadt ghelepdt. Hebben oock het Minnebroeders clooster ledich ghemaeckt: ende de andere Moncken ende papen / de welcke met groote menichte ende met hoopen wt de naeste plaetsen/soo wy ghesept hebben/ herwaerts ghecomen waren/hebben zy al te male verschickt/ende de kercken allomme van de beelden berooft: ende in de selve het woordt Godes opentlick laten vercondighen. Dit gelijck het seer qualick te passe quam voor de saken van Don Johan en der Spaengiaerden/alsoo is het heel Hollandt heylsaem gheweest. Want doen zijn de havenen allenthalven van alle vyandtlicke ende inlandtsche aenslaghen van de teghenpartie vrye ghewordden / ende Hollandt heeft beginnen te florenren / de steden rijck te worden/ende seeckerlick te handelē/eñ onder de selve heeft voornemelick Amsterdam het hooft gaen op stekē eñ dat met de woordē des poetē so veer bovē de ander/ als de Cypresboomen onder de taye Viornen.

Een dinck hier en tusschen scheen den voorspoet der landen ende deser stadt / die haer daghelicx meer ende meer wt breyde/ te verstooren/namelick het Placcaet vanden Coninck van Spaengien des jaers 1580 / inhoudende het bannissement des Princen van Oraengien / zijn leven ende 1580

persoon

perſoon op gelt ſtellende/te weten te geven vijſen twintich duyſent croonen die hem conde ombrenghen oft ghevangen leveren. De welcke oock/int jaer 1584 eenen ghevonden heeft/die ſoo wreede eene daet/eertijts van de Heydenen ſelve verfoeyt/beſtaen heeft: verfoeyt ſegghe ick: want wat hadde lichter voor de Romeynen geweeſt als haer te verloſſen van de vreeſe der Epiroten/by ſoo verre zy goet ghevonden hadden op deſe wijſe Pyrrhum alleene die Italien ſochte in te nemen/te overwinnen? Maer zy niet weerdiger achtende als trouwe ende oprechticheyt/hebben den moordenaer/ende die hem tot deſe moort van ſelfs aengheboden hadde/Pyrrho aengegeven: eenen brief aen hem ſchrijvende: in den welcken onder andere/dit gheleſen wordt: By ons is ghecomen Nicias uwen vrient, de welcke ſeker recompenſe ende loon van ons begheerde, indien hy u heymelick ghedoot ſoude hebben. Wy hebben hem gheandtwoordt dat wy dat niet en wilden doen: noch dat hy hierom eenich profijt en ſoude verwachten: ende met eenen heeft het ons goet ghedocht u de wete te doen: op dat, ſoo yet ſulcx gheſchiet ware, de ſteden niet meynen ſouden met onſen raedt ſulcx geſchiet te zijn: want het ons niet en behaeght met gelt, gifte oft bedroch te ſtrijden. Ende deſe daer nae volghende emmers in deſen deele/de Keyſer Tiberius/heeft met een bryn moedich herte verworpen Adgandeſtrium een Prince der Catten die Arminius op gelijcke wijſe beloofde om te brengen/antwoordende Dat de Romeynen niet met bedroch noch int heymelijcke, maer int openbaer ende ghewapent hen over hare vyanden waren wrekende. Ende onder de Chriſtenen de Paus van Roome ſelve Gregorius wiſte wel dat de Longobardi lichtelick duer deſen middel ſouden connen ghedwonghen ende wt Italien geſtooten werden/maer hy ſeyde opentlick dat het onbehoorlick was/voornemelick voor een Chriſten ende die Godt vreeſt op die wijſe hem ſelven te wreken. De woorden Gregorij zijn deſe. Daer is een dinck het welck ghy ſult moghen onſen heeren doen ghedencken, omme dieſwille dat indien ic haer dienaer zijnde, my met de doot van de Longobarden hadde willen bemoeyen, het volck der Longobarden en ſoude heden ten daghe noch Coninck, noch Hertoghen, noch Graven hebben, ende ſoude in de hooghſte verwerringe verdeylt zijn. Maer om dat ick God vreeſe, ſoo vreeſe ick my met de doot van eenich menſche te bemoeyen: Maer hoe ongheliijck zijn heden ten daghe niet alleen van deſen haeren voorſtaender

Siet Gell. libr. 3. Noct. Att.

Tacitus lib. 2. Anal. aen het eynde,

Gregor. lib. 7. Epiſt. 1.

Gregorius de Groote/maer oock van de Heydenen/deſe Chriſten ende Catholijcke Princen/ende voornemelick de Jeſuyten/de welcke met haer exempel den Princen ſelve in godtſalicheyt ende trouwe behooren voor te gaen. Want in't jaer 1591 is tot Lyons wt de Societeyt van Jeſu/wtgegaen by laſte van hare Overſte een boec van de rechtveerdighe affettinge van Henricus de 3 wt het conincrijcke van Vrancrijck/ſoo den tijtel inhoudt: welck niet alleen den raedt ende de daet van Jaques Clement den Jacobijn/in den Coninck te vermoorden prijſt ende toeſtaet: maer en ſchaemt hem oock niet deſe woorden onder andere te gebruycken: Wy en zijn niet alleen daer mede beſich, dat wy Henricum den derden wtſtooten, het welcke onlancx door Godes ghehengheniſſe gheſchiet te zijn, wy ons verblijden, maer dat wy teenemael de goddeelooſe ende Tyrannen van ons wtſluyten, op dat wy Vranckrijck, jae de herten van alle menſchen om ſulcke peſten te dempē opwecken, op dat wy in Henrico de 3 als in een voorbeelt der booſheyt leeren, wat mē in een Prince vervloecken ende vlieden moet: jae eyndelick op dat ghemerckt dit zy een ghemeyne ſake met den anderen Henrico de IV die inſgelijcs godloos, een ketter, een afvallige, een tyran, een Kerck-roover, onreyn, die bloetſchande begaen heeft, een dootſlagher, jae oock geexcommuniceert, ende ghelijck wy nu hooren ooc een hypocrijt ende geveynſde is, daeromme gheſchiede dat als wy van den eerſten, die rechtveerdelick wtgheſtooten is, gheſprocken hebbē, begeeren dat het ſelve ooc van deſen wt te ſluyten, ja te vernielen ende te verderven, ſullen ſchijnen gheſeyt te hebben. Ende inder daet niet langhe daer na heeft die ſelve/den welcken hy verſtaet de ſeer vrome ende goede Coninck HENRICVS die vierde dies naems gevoelt/dat ſodanighe vermaninghen niet te vergheefs/oft in de locht gedaen en worden. Want terſtont int jaer 1594 is hy van eenen Jehan Chaſtel een diſcipel der Jeſuyten in zijn kake met een mes door de tanden ghequetſt geweeſt. Ende int jaer 1610 s'daechs na de crooninge der Conginginne/noch met groote ſaken des Rijcks beſich zijnde/werdt hy op ſtrate in zijn Koetſe ſittende van eenen gelijcken moorder tot groote droefheyt des gantſchen Coninckrijcx ende aller vromer deerlic vermoort. Waer op alſulc een veers ſpreeckende van die deerlicke doot van beyde de Henricken/namelic van den derden ende deſen vierden/als oock mede van Henrick den tweeden ghemaeckt is:

Hand

Haud equus, haud domus est, haud tutus denique currus,
Ecce tot Henrici tot periere locis.

Dat is:

Noch peert en is, noch huys, noch veilich oock de vvaghen,
In dees drie p laetsen siet drie Henricks zijn verslagen.

1581 Maer laet ons tot ons propoost weder
keeren. Ettelicke jaren hier nae volghen-
de / als nu de vereenichde Provincien den
Coninck van Spaengien overmits groote
tyrannie ende des lants privilegiē by hem
1582 verbroken (na het exempel namelick van
andere vrye volckē als der Lacedemoniers
die Pausaniā: der Romeynen die Neronem
eñ Maximinum: der Venetianen / de welc-
ke Falerium: der Denen die Christiernum
hy na om ghelijcke oorsake hebben afghe-
sworen) eendrachtelick hadden verclaert /
dat hy by rechte van zijne heerschappie ver
vallen ende afgheswooren was / schenen se-
kere wolcxkens dese claerheyt nu en dan
te verduysteren / dewijle noch sommige op
den Coninc sagen: de welcke / int jaer 1585 1585
eenighe de wapenen afgenomen zijnde / an-
dere voor eenen tijt wter stadt ghesept / is
alsoo gereserveert eñ bevesticht de gemey-
ne ruste der borgerije / wesende doen Bor-
ghemeesters / Marten de Coster / Reynier
Cant / Egbert Roelofs Pieter Boom. Laet
ons nu van dese swaere tijden tot betere
voort treden.

Eynde des eersten Boecx.

HISTORISCHE

HISTORISCHE Beschrijvinghe der seer wijt beroemde Coopstadt AMSTERDAM.

Het tweede Boeck.

VOOR-REDEN.

TOt noch toe hebben wy gelijck als een ysere, ende daer na een silvere eeuwe deser stadt verhaelt: t'gene nu sal volgen can eenichsins als tot een gulden tijt heen ghebracht werden. Want voorwaer in die eerste beginselen der stadt, als noch de inwoonders visschers zijnde, door het ghemeyne ongheluck van hare Overheeren de Heeren van Amstel ghedruct werden; ende zy nader hant aen het Graefschap van Hollant vervallen wesende hadden wel begost als doen eenighe forme ende gestaltenisse van een stadt te thoonen, maer hebben nochtans, door het jock der selver Graven gheperst zijnde, by na twee hondert jaeren lanck t'huys ende buytens huys, ter wijlen de Princen altijt oorloghen voor handen hadden, gheworstelt, so o dat ick metter waerheyt al dien sware tijt by yser vergheli jcke. Daer nae onder het huys van Bourgongien, Iacoba overleden zijnde, als nu de stadt voorspoedelic eñ vele jaren met den volcke begon te wassen, ende dat de onderlinghe handelinghen niet alleen onder de nabueren, maer oock met de wtheemsche daghelicks vermeerden, is dit gheweest de eerste opcomste der stadt, ende een saechter eeuwe, ende daerom soude ick die by silver verghelijcken: Ende ten lesten desen onsen tijt, die alleen twee en dertich jaren min of meer begrijpt, in de welcke de burgherije binnens lants rijck, ende buyten machtich zijnde nu niet alleen Europam ende Africam, maer oock Asiam, ende over de Atlantische Zee, de nieuwe Wereldén met hare Schepen ende trafijcken doorwandelt, ende hare spijckers met wtlansche ende costelicke waeren, behalven goudt, ende andere rijckdommẽ vervult, sal ick met rechte segghe ick, die selve jaren als onder een gouden tijt stellen: Ende heeft alsoo dese stadt (het welck vreemt ende verhalens weerdich is) t'gene zy in de tijt by na van dry hondert jaer onder de Graven ende het huys van Bourgongien staende, door teghenspoet, ende voorspoet op verscheyden manieren ghedreven, niet heeft connen becomen inde tijt van dese twee of dry en dertich nae volghende jaren voornemelick vercregen, te weten, dat zy by den voortreffelijcksten coopsteden des werelts, belanghende de handelinghen mach vergheleken vverden.

Het eerste Capitel.

De Cloosters tot ander ghebruyck begost hermaeckt te worden: ende van den oorspronc ende voortganc der Cloosters een cort verhael int voor by gaen.

Oven is verhaelt/hoe dat de Graven van Hollandt ettelicke mael ghepoocht hebben door haere placcaten den Clooster-lieden en kerckelicke persoonen een mate te stellen / op dat zy niet alsomme de gronden van erve op cooppende / oft by erffenisse tot haer nemende soo wel roerelicke als onroerelicke goederen/de middelen der stadt verswackē souden. Hebben desghelijcken ghesept dat dit oock van Kaerel de V / de edicten van zijn voorsaten wederhaelt hebbende ende bevestricht/strenghelijck verboden is gheweest: Ende ten-lesten int jaer 1578/als nu alles ten hoochsten ghecomen was / ende dat de Monicken ende kerckelicke persoonen/de welcke de stadt vervult hadden / uut de stadt ghesett wierden/soo zijn de selve ghestichten allensken hermaect/ende tot een ander goet gebruyck verandert. Eerst ende
1578 voornemelick is het Weeshuys op een bequamer ende beter voet gestelt: de Scholen verbetert/de Sieck-huysen / Gasthuysen ende ten lesten Tuchthuysen ende Oudemannen-huysen/ende andere oft rijckelick vermeerdert/oft van nieuws ghestift: van de welcke alle ordentlick/ende soo vele moghelick is/na het vervolch der vervolgende jaeren nu te spreken staet: Dit moet alleenlijc int voor by gaen voor gaen ofte veel eer beandtwoort zijn aen den ghenen / die moghelick sullen segghen/dat wy de ghene zijn die de schoone ghestifften der voorouderen verwerpen/die alle dinghen omme keeren/oock die men door de outheydt selve in eeren behoort te houden/als hemel ende aerde t'samen vermenghende. Maer sō wy de waerheyt/den deckmantel/soo men ghemeynelick seyt/wechnemende / ende alles van de beginselen selve willen wat hooger ervatten / wat heeft de Monickerije deses tijts ghelijck met die oude ende eerste eeuwe? Hieronymus / die in het jaer ons Heeren drij hondert ende tnegentich floreerde/ schrijft terstont in het beginsel van het leven van Paulus den Heremijt / dat onder seer vele menschen dickwils getwijffelt is gheweest / van wie voornamelic k de heremitage der Monicken eerst begonnen is/ dat sommighe dese sake wat hoogher nemende het beginsel van den heylighen Elia ende Johanne den Dooper aenvangen/ ende dat andere dit refereren tot Antonium. Maer hy selve als dit verschil afleggende/segt dat dese instellinge tot Eliam ofte Johannem niet en behoort: maer noēt eenen seeckeren Paulum van Thebe den eersten Monick / de welcke om de vervolginghe onder Decio ende Valeriano in de uterste plaetsen van Thebais alleen ghetrocken is. Ende dat dit ghevoelen met de waerheydt over een comt blijckt daer uut/ dat de kerckelicke Schrijvers/soo vele al s van Justino Martyre af tot op Cyprianum toe ghesch reven hebben / van de Monickerije nerghens gheen gewach en maecken. Want indien zy te vooren ghebruyckelijck waere gheweest /daer souden vele ghetuyghenissen van zijn maer men vint gheene; ende de seer oude Schrijver Tertullianus/ als die meer dan een gansche eeuwe ouder is dan Hieronymus/gheeft genoech te kennen dat tot zijnen tijde geene soodanighe heremijten ofte Monicken en waeren/gemerckt hy soodanighe luyden die het licht schouwē versoepende/van hem selven ende van de Christenen zijnes tijts seyt: Wy en zijn gheen Bosch-woonders ende ballinghen des levens. Cap. 42. adversus Gentes. De Monickerije dan is een onbekent voornemen des levens voornaemelick by de oude Christenheyt gheweest. Eñ hoe seer die selve Monickerije / de welcke ten tijde van Hieronymus ghebruycklijck was/verscheyden is gheweest van de gene van onsen tijt/sal lichtelick vernemen die zijnen brief aen den Monick Rusticum genoemt/aen Heliodorum ende andere lesen. Voornaemelick inden brief / die hy schrijft aen Rusticum van de onderwijsinge eenes Monicks/en gebiet hy niet der dingen/de welcke in dese tijden van de Monicken vereyscht werden. Hy laet toe de besittinge van goederen by soo verre die matelick zyn: hy laet hem toe te leven met zijne moeder/ met zijne suster: ten lesten met alderley soo mannen als vrouwē/by soo verre hy maer schouwe een verdachte ende sorgelicke gemeynschap. Van een seecker Clooster/van de figuere/

de figuere/verwe ofte stoffe des cleedts/en is nerghens geen ghewach. Alleenlick wil hy hebben dat de cleedinghe soodanich zy/ datse noch door de duplicheden hypocrisie noch door de nettichept hooveerdye en toone. Nu van die dry beloften/ die zy solemnele noemen/en spreeckt hy niet een woort. Jae de professie van een Monick en schijnt doen niet anders ghewecst te zijn/als een bedenckinghe van een oudt/vry/ende waere Christelijck leven: Augustinus oock die noch in de selve eeuwe van Hieronymus vermaert was/seght insghelijcx dat de besittinghe van haere goederen den Monicken ende Clercken gheensins verboden en is gheweest/maer dat zy haere eyghen goederen hebben beseten eñ haer tot den houwelicken staet begheven. Maer ick sal de woorden selve hier by voeghen wt het boec vande ketteryen aen Quod vult deum: De Apostolische, seydt hy, die haer met dien naê seer hoochmoedelijck hebben ghenoemt, om dat zy in hare ghemeynschap niet en namen, die huysvrouwen hadden ende eyghene goederen besaten; de Catholijcke Kercke heeft sodanighe Monicken ende Clercken seer vele, die namelick huysvrouwen hebben ende eyghen goederen besitten. Dus verre Augustinus.

Ende gheene andere en heeft oock ghekent Sidonius Apollinaris/de welcke seyt dat de Monicken tot zijnen tijde dit voornamelic besorcht hebben/ dat zy eerst haer selven ende daer nae andere in seer goede leeringhen onderwesen. Ende dit can men wt het Grafschrift des selves ter eeren van Claudianus Mamercus Bisschop ghemaeckt afnemen. Want hy daer in onder anderen dit seyt/dat de Bisschop Claudianus Mamercus/ behalven de Latijnsche ende Griecksche spraecke/besonderlijck in de Christelijcke Religie ende leere seer vermaert ende cloet was/de welcke hy in zijn jonghe jeucht/ noch Moninck wesende/ hadde gheleert. Ten lesten oock Prudentius de welcke tusschen Augustinum ende Sidonium in de middel eeuwe/ namelick onder Arcadio ende Honorio/ heeft begonnen te floreren/gheeft wtdruckelijc te kennen dat eertijts niet vreemder en is gheweest van het Christendom/ als de teere jeught/ende die haer selfs noch niet machtich en is aen beloften ende Monicken leven te verbinden. Want hy bestraft ernstelick dese wijse der Heydenen/dat zy de jonghe meyskens/die noch tot den rechten ouderdom niet gecomen en waren/noch van haer selven eñ van de maniere des levens ordonneren en conden/in de Cloosters van de Goddinne Vesta brachten ende tot eenen ghedwonghenen maechdom met wille ofte ontwille toe eyghenden. Want wat can anders op de Clooster-lieden tot onsen tijde geseyt worden/als dit selve? De veersen van Prudentius gheven dit niet min duydelijck/als cierlijck te kennen/ die wy Latijnsch zijnde ende in het Latijnsche boeck van Amsterdam ghestelt/hier om de cortheyt wille naerlaten/ende willen nu comen tot ons voorghenomen propoost.

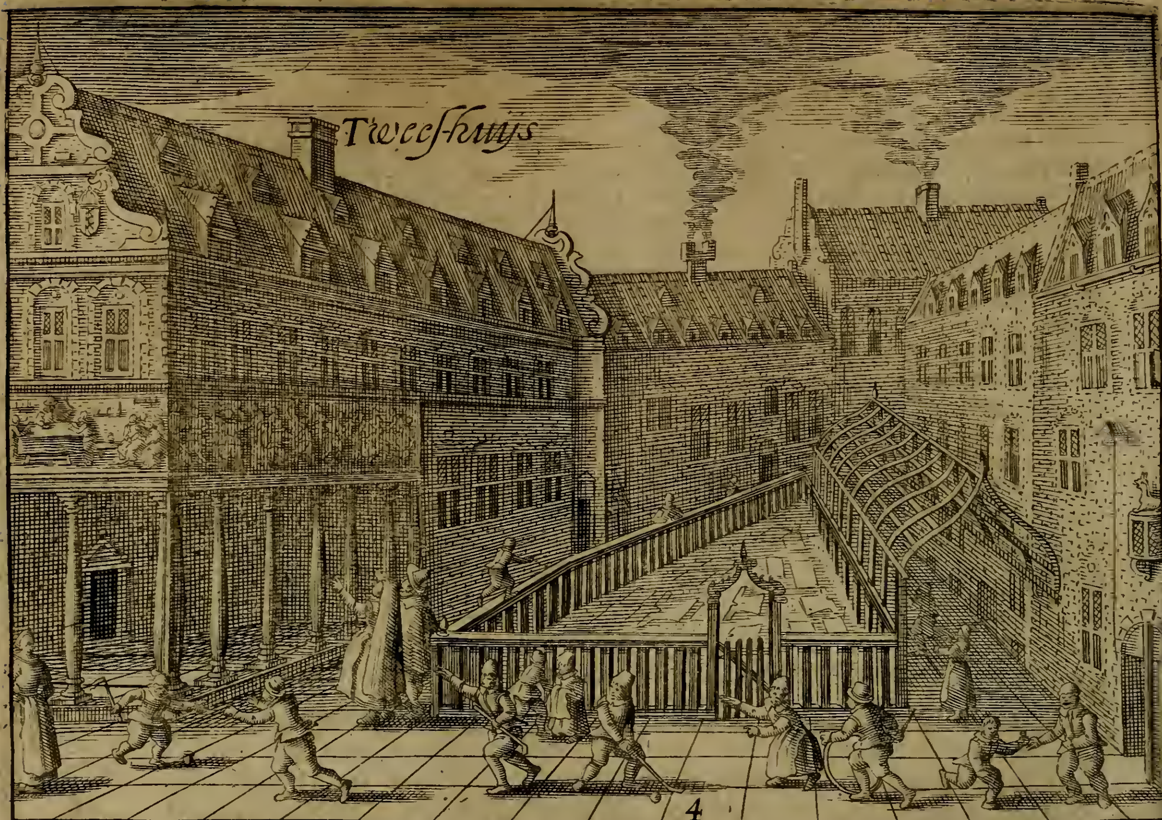
Het tvveede Capittel.

Het VVees-huys, ende daer over Ordonnantien ende andere Statuyten.

Eer dat ick de eerste instellinge/wetten eñ statuyten van het Wees-huys daer wy van spreecken sullen/verhale/moet dit voor al geweten zijn/dat naemelick alle weesen op twee manieren geacht worden: Want oft die worden Weesen ghenoemt/den welcken/hoe wel zy hare ouders verloozen hebben/ nochtans tot eerlick onderhout ende opbrenginge goets ghenoech haer van haere ouders naergelaten hebben; oft de gene/den welcken van haere overledene ouders niet/oft seer weynich/tot onderhoudt des levens achter gelaten is. Die van de eerste soorte/en behooren tot dese instellinghe niet/maer hoe dat de Magistraet dese besonderlick voorsien heeft/ sal daernae op zijn plaetse verhaelt worden. Wy verstaen dan alleen alhier de Weesen van de tweede soorte: van de welcke/ ende alle de ghene die int ghemeyn de bescherminghe van andere van doene hebben/wat oock de oude eertijts/ende voornemelick de Romeynen daer van geordonneert hebben/ sal wel weerdt zijn met de woorden van Aulus Gellius hier ghestelt eerst te segge: Het betaemde, seyt hy/ende is seker volgende de manieren der Romeynen, dat naest de ouders de eerste plaetse de VVeesen moeten houden, die onser trouwe ende bescherminghe toebetrouwt zijn &c. Maer hedensdaechs ende voornemelick de Christelicke Overicheyt/ende die groote

intderde boeck.

I

Indicat ædifici satis hæc structura, quo amore, Amsteli excipiant pueros genitoribus orbos.

begeerte ende herte hebben om soo Godtvruchtighe ende soo prijselicke eene instellinghe ernstelick te voorderen sullen met Job moghen segghen: ICK HEB DEN ARMEN BEVVAERT VAN DE HANT DES MACHTIGEN, ENDE HEBBE DE VVEESE DIE GEENEN HELPER EN HADDE GHEHOLPEN.

Tertullianus in zijn Apologetica cap. 39. vermelt oock van de Christenen zijnes tijts/ hoe dat het by haer ghebruyckelijck was/ dat alle maenden die wilden / ende diet vermochten/een almoesse gaven / welcke sy imploieerden tot behoef der armen/ende insonder tot onderhoudt van meyskens ende knechtkens die van middelen ende ouders verlaten waren; want hy noemtse met dese formuliere woorden: pueros puellasque re & parentibus destitutas. Laet ons nu tot de ordonnantien comen: De eerste ordonnantie is by de Magistraet door dusdanighe occasie ghemaeckt: Want als/ ontrent den jaere 1521 ende 22 sekere huyskens eerst ghestelt waren/in de welcke arme weeskens tot de aelmoessen van eenige vrome borghers ghevoet ende opghebracht werden/so heeft den Raedt gantsch geoordeelt dat soodanighen dienst ende Godtvruchtich voornemen/in aller manieren geholpen ende gevoordert moeste zijn: ende daerom/op dat de sake voorder eenen ghelucklighen wtganck hebben soude/ soo is soodanige ordonnantie doen int jaer 1523/ ghemaeckt/als volght:

Inden eersten en sullen gheene in het Wees-huys aengenomen worden dan poorters kinderen beneden die negen jaren out wesende ende vaderloos ende moederloos; ende welckers ouders twaelf jaeren poorters ghewéest zijn: Gheene onechte kinderen sullen daer in ontfangen mogen werden.

Daerna int jaer 1584 den 14 Februarij is by

is by den ses en dertich Raden toegelaten dat men de poorters kinderen int Wees-huys nemen sal die twaelf jaeren oudt zijn welckers ouders seven jaeren poorters geweest zijn.

Item dat alle t'goedt dat by der Weesen ouders achtergelaten sal werden/ende daer af die kinderen comen int Wees-huys sal comen ende blijven/tot profijt van't selve Wees-huys/sonder dat men t'selve goet eenichsins sal mogen verminderen tot achterdeel van't Wees-huys: Ende of dat vermindert ware / soo en sullen die Regenten van't Wees-huys die selve Weeskinderen niet aennemen / oft waere gherepareert.

Eñ daeromme soo wie kinderen int Wees-huys willen brenghen/sullen eer de laetste levende van den ouders begraven is/ghehouden wesen de Voochden van't Wees-huys te roepen /omme die achterghelaten goeden te laten inventarieren.

Ende soo wat goederen de Weeskinderen aen besterft ofte tot erffenisse crijghen den tijt zy noch in het Wees-huys zijn; salt Wees-huys moghen ontfanghen ende ghebruycken so lange als zy in het Wees-huys sullen zijn: maer wt het huys gaende / sullen zy t'selve goet met hen mogen nemen.

Item soo wat Weesen int voorseyde huys gewoont hebben ende aflijvich werden sonder wettighe gheboorte achter te laten/daer af sal het Wees-huys erfgenaem wesen.

Item die Weesen sullen int voorseyde Wees-huys soo langhe blijven alst den Regenten daer af goet dunckt.

Item oft ghebeurde dat die Weeskinderen op een ambacht gestelt worden/dat die dan vry ende exempt sullen wesen van den Gilden gheduerende soo langhe zy int Wees-huys zijn.

Hier of is Apostil legghende inde lade met de Letter P gheteeckent/mitsgaders noch een resolutie van den ses en dertich Raden vanden jaere 1565.

Breeder verclaringhe der voorseyde Ordonnantien.

Dat in het leste statuyt op twee nae het Wees-huys erfghenaem wordt ghestelt van de Weesen nu buyten het Wees-huys gestelt/eñ die sonder wettelicken erfghenaem achter te laten overleden zijn/is daer nae door Octroy van den Raedt toeghelaeten/dat de selve haere vryheyt moghen afcoopen/ende den Wees-huyse niet schuldich en sullen zijn / sekere summe betaelt hebbende.

Ende de ghene die nu wat aengewassen zijn en worden niet alleene in ambachten oft neeringhen gheoeffent / ghelijck de leste ordinantie schijnt voor te schrijven/ maer soo eenighe van fraeyen verstande bevonden werden / worden oock tot vrye oeffeninghen van Notarisen / Schilders/ Beelthouwers ende voornemelick oock tot de Studien ghebracht. Alsoo dat de Regenten gheen costen en sparen op dat zy oft in ambachten ende consten neerstelick onderwesen/ofte in de studien ooc in wtlantsche ende de treffelickste Academien opgetoghen mochten werden.

Dat eyndelick in de leste ordinantie op een na des selvẽ jaers 1582 verhaelt wert/ dat zy al in het Wees-huys soo lange sullen gehoudẽ zijn te blijvẽ als het den Regenten goet dunct/dat is te verstaẽ datter niemãt vande voorseyde Weeskens wt het Wees-huys geset wordt voor ende aleer hy zijnen cost eerlick can verdienen; ende wtghe set werdende werdt hy ghecleet in twee nieuwe habijten ende met andere noodtwendicheden voorsien: sulcks dat t'ghene dat hy wt het Wees-huys is dragende wel bevonden wort weerdich te zijn ontrent twee hondert guldens/behalven alle de erffenissen die hy gheduerende den tijt van dat hy int Wees-huys heeft ghewoont/vercregen mach hebben.

Maer aengaende de eerste fondatie van dit Wees-huys / soo te kennen ghegheven wordt in de ordinantie des jaers 1523/die wort toeghe schreven eene Haes Claes dochter int Paradijs, een rijcke Amsterdamsche Vrouwe / ende seer goedertieren teghen de arme. Want dese vrouwe hadde eenige hare cleyne huyskens in de Calverstrate ontrent de Capelle ghenaemt de Heylige Stede hier toe gheeyghent / stellende daerinne seven of acht Weeskens die vaderloos ende moederloos waren/onder de regeringe van eenen Theeus Sweersz. de welcke zy op haer costen eerlick ende mildelic heeft doen opbrenghen. Daeromme oock de man van de selve/Haes, onder de eerste Regenten van het Wees-huys soo ic achte / verhaelt wort / als blijckt wt de Cataloge der Regenten/ in de welcke de aller eerste in het jaer 1529 ghenaemt werden / Claes Iacobsz. Paradijs. Arent Boelensz. de Moeders Iutte Arent Boelens zijne huysvrou/ Giert Symons dochter. Maer van dese Haes Paradijs sullen wy terstont meer sprekẽ in het Oude-mannen-huys.

De Occasie vant de instellinge des Wees-huys.

Dit Wees-huys/gelijc wy bovẽ verhaelt hebben/

hebben/is eertijts S. Lucien clooster-ghe-weest / ende ontrent het jaer 1580 tot een Weeshuys gheeyghent/door dit wast t'oude Weeshuys/recht tegen dit over staende. Welck / ick bevinde op dat wy dit oock by voeghen / dat-gheboutwt is int jaer 1561/ als het ghetal der Wees-kinderen seer aenwassende/den Weeskens by den Raet is vergundt een Loterye op te rechten. Maer door het voorseyde Weeshuys overmits de milde inleggunghe der burgherije merckelic is verbetert en in incomste verrijckt/mitsgaders oot een schoon huys getimmert gelijck noch te sien is. Ende doen waren Regenten van't voorseyde Weeshuys ende bewintheббers van de selve Loterye Gerrit Ian Lambertsz. Simon Laurens Stooter Frans Adriaensz: De Moeders waren. Maria VVillē Kinnesz. dochter Engel Goossens dochter, Trijn Dirck Claesen dochter. Hier moet oock niet voor by gegaē zijn t'gene dat Johannes Bodinus verhaelt/en die van Amsterdam selve/voornemelic de gene die wat bedaecht van jaren zijn noch vertellē/ datter in het jaer ons Heeren 1556 / als de incomsten der Weeskens noch geringhe waren/namelick voor het houden van die Loterye/dertich beseten kinderen ghevonden zijn/wt de welcke men met geene beswee-ringhe de Duyvels conde uytdrijven:ende dat dit door betooveringe gheschiedt was brenght de selve Bodinus dit voor een bewijs/om dat sy stucken ysers/glas/hayr/naelden/lappen/ende dier gelijcke dinghen spuijt werden/welcke de gene die betoovert zijn pleghen wt te werpen. Maer op dat ic dit alleene/by occasie/hier by voeghe / hoe soude Bodinus bewijsen dat dit overgeven waerachtich ende niet eer schijnlick en is ghe weest:voornemelick gemerct geen spijse noch vochticheyt in soodanich overgheven vermengt/gesien en wordt/gelijc van vele seer neerstelick in andere oot geobserveert is ghe weest.

Het oude VVeeshuys opgherecht int jaer 1561.

Lib. 3. Dæmonomanie cap. 6.

Besetene VVeeskens int iaer 1556.

Na dat dan wt het eerste huys (welc ic gesept hebbe dat noch heden ten daghe het oude VVees-huys genoemt wert) in dit S. Lucyen Clooster de Weeskens verset zijn (het welck ic gesept hebbe ontrent het jaer 1580 geschiedt geweest te zijn) so is het alles bequamelicker gemaeckt/en het Clooster selve tot gerief van de selve Weeskens verbetert;ende doen waren Regenten Gerrit Iansz. Preeckstoel, Dirick Iansz. Graef, Ian Thomaessen van Alcmaer, Iacob Ianssen Vinc; Claes Franssen Borghemeester. De Moeders waren Lysbet Ians dochter, Brecht Helens dochter, Nielken Reyers dochter, Erm Pieters dochter.

Versettinge der VVeeskens in S. Lucyen Clooster int iaer 1580 geschiet.

De voorleden jaren voornemelick duysent ses hondert twee ende drij/als de peste binnen deser stede was/storven in dit selve Weeshuys ontrent drij hondert. Ende terstont daernae/als de sterfte over was / bevont men int selve Weeshuys noch meer als 450 kinderen. Ende de Regeuten waren Huybert Simonsz. Appelman, Pauwels van Heemskerck, Simon Gerritsz. Schaep, Ian van Vloofwijck, Dirck Hendricksz. Quakel, Cornelis Bas: Iobken Thomas dochter, Griete Pieters dochter, Aechte Claes dochter, Pieterken VVouters, Trijnken de VVael.

Tegenwoordelic worden bevonden ontrent de vijf hondert Weeskinderen / soo knechtens als meyskens. Daer zijn trie Schoolmeesters / die de knechtkens ende meyskens leeren lesen ende schrijven de eerste beginselen : item twee Huys-moeders/ behalven den cleermaker ende naister met knechten ende maechden / de welcke met backen/met de keucken ende andere huyswercken besich zijn.

T'getal der VVes kinderen De binnen School-meesters item de Moeders ende andere aldaer dienende.

Daer is oock eenen fraeyen ende groote stal in den welcken voornemelick winter daeghs / behalven de ossen ende peerssen/ meestendeel twintich koeyen op stal staen. Hier is oock int besonder eenen bouman ende een dienstmaerte / die u elcke boter/ kaes ende andere dingen tot het ghebruyck ende behoeff vanden huyse maecken.

Het bewint ende sorghe van het gantsche Weeshuys wordt drij oft vier van de voorneemste borgers eerlicke mannen bevolen. Dese worden gemeynelick Vaders genoemt: Wy hebben die hier boven Regenten geheeten. Wt de Vrouwē vander stadt zijn oock insgelijcx in een seker getal ghestelt/de welcke met den name van Buyten-moeders / gemeynelick genoemt werden: behalven de twee huys-moeders/die ick gesept hebbe/in het Wees-huys stedes woonende.

Tbewint van het heele VVeeshuys.

Alle de rekeninge van den ontfanck en oncosten wordt by de Vaders verhandelt. Welckers ontfanck ende incomsten/behalven de aelmoessen/zijn die de voorneemste/ die wt het Clooster van S. Lucyen selve/ ende voornemelick wt het Clooster van de Cathusers hercomen. Want den Raet heeft de incomsten van beyde dese Cloosters tot dit gebruyck geeygent;gelijck oock de gene van andere Cloosters/ weynige wtgenomen tot andere ende diergelijcke goedadige gebruycken gewent zijn. Het welc eens voor al met grooten lof van den Magistraet ghesept zy.

Incomsten.

Ende/

Ende/beneffens dit/eertijts/namelick int jaer 1574 / is by ordonnantie van den 36 Raden/beslotē/ dat so wie het borger-recht gegeven werde/dat die behalvē de somme die/hier van de stadt ordinaerelick betaelt wordt/drie guldenen tot behoef vant Weeshuys gheven souden.

Oncostē Men houdt voor seker dat de jaerliessche oncosten van het heele Weeshuys/so nu de saecken staen/ontrent sestich duysent guldē geschadt worden. De Regenten nu tegenwoordich/zijn by nae de selve die wy bvus ghenoemt hebben. Huybert Symonsz. Appelman, Pauwels van Heemskerck, Ian van Vlooswijck, Hendrick Servaes, Pieter Overlander, Ian Gysbertsz. De Moeders, Iobken Thonis, Thrijnken de VVael, Ysebel Harmens, VVayntken van Hagen. Ende dit zy dus verre ghesproken van het Weeshuys.

Het derde Capittel.

Het Leprosen Huys, ende ondersoeck van zijne eerste instellinge ende andere dinghen vervolghens ghestelt.

Lib. 1. cap. 7. Wy hebben hier boven wt eenē Autheur sonder naē verhaelt dat het Leprosen huys eerst geweest is S. Jooris Capelle / alwaer nu het huys der Schrijnwerckers is in de Calverstraete aen de nieuwe zijde. Ende alsoo dese Autheur ontrent het jaer duysent vijf hondert ghefloreert heeft/so vinde ick/dat het by na hondert jaer voor zijnen tijt/in de selve plaetse daer het nu is ghestaen heeft ende tot het selve gebruyc geeygent is geweest/ende genoemt Het Hospitael van S. Marie ende Nicolaes: soo men anders verstaen wil vande Leprosen desen Brief van Graef Willem de 24 Grave den sesten dies naems / wt de brieven van dit Gasthuys ghecopieert.

VVILLEM by der genaden Gods Palsgrave op den Rhijn, Hertoge in Beyeren, Grave van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelant ende Heere van Vrieslandt, doen condt allen luyden, Want dat Hospitael van onser Vrouwen ende van Sinte Niclaes, staende by den Zee-burch tusschen onse stede Aemstelredam eñ Oeten-wael, seer arm ende behoeftich is, als wy inder waerheyt wel verstaen hebbē: Soo hebben wy om Gods wille ende in rechter aelmoessen, den Overmannen vanden Gasthuyse voorseyt, voor ons ende voor onse nacomelinghen verhuyrt eñ verpacht onse Visscherie van onse Walen gelegen tusschen onser stede voornoemt ende Yppen-sloot, tot eenen eeuwelicken erfpacht, jaerlicx om vijf pont, sulcx payements als wy daer in der tijt van onse renten nemen, te betalen onsen Rentemeester van Amstellant ende van Waterlant, alle jare tot Sinte Pieters dage ad vincula, &c. Gegeven inden Hage opten 27 dach in Septembri 1415.

Dit heeft gedaen de Grave. Maer daer na int jaer 25/soo noemt het de Ordinantie van den Raet der Stede/niet S. Marien oft S. Niclaes, maer S. Iooris Gasthuys, ende de cranckheyt selve Lazarie, met dese woorden. VVy Schout, Schepenen ende Rade der Stede van Aemstelredam, doen condt ende te weten, dat wy ter eeren Gods ende omme kennelicke noot, oorbaer ende profijt der siecker luyden van Lasarien t'Sinte Ioriaens Gasthuyse by der stede van Aemstelredam ter selver siecker luyden, ende tot S'gasthuys behoef voorseyt, geordineert hebbē dese na beschreven puncten &c. Het welck mogelick de alderoudtste ende eerste instellinge aenroert/ als noch aen de nieuwe zijde dit Gasthuys was/so wy wt den Autheur sonder naem verhaelt hebben. Dese ordinantie van den Raet wort bewaert onder de besegelde brieven des Gasthuys eñ is geteeckent int jaer 1440. So dat ic twijfel oft dē brief vā Graef Willem van het Hospitael der Leprosen/en niet veel eer van een ander/gemerct hy het voornemelick simpelick Hospitael noemt/ te verstaen zy. Ende dese suspicie vermeerdert/dat het Hof / nu Sint Iooris Hof ghenoemt/geweest is S. Niclaes hospitael, ende oock buyten der stadt namelick binnen de stadt eñ Oetenwael gelegen heeft geweest van het jaer 1417 / ghelijck de brieven die

aldaer in S. Jooris hof noch heden ten dage bewaert worden/claerlick verhalen/soo terstont te zijner plaetsen breeder ghesept sal werden.

Daernae inden jare 1503 is een andere Ordinantie tot der selver Leprosen profijt wtghegaen:ende wederom een andere int jaer 1547. En de wederom inden jaere 1548: Ende ten lesten int jaer 1556: In het welck ick bevinde dat oock opgerecht is de wooninghe oft kercke/de welcke terstondt inden ingancki van de eerste plaetse voorcomt: want daer staet voor aen op den gevel het jaer duysent vijf hondert ses ende vijftich. Ende in dese brieven wort het simpelick Het huys der Leprosen, ofte Lazarissen ghenoemt/sonder eenich vermaen ende tijtel der Santen ende Santinnen die wy ghesept hebben.

Incomsten van het Leprosen huys.

Maer seer vele/behalven de mildicheyt van andere/ende voornemelick van den Magistraet selve/de welcke ettelicke clooster-goederen onlancx toegelept heeft/heeft niet alleene desen Gasthuyse/maer ooc den anderen Hospitalen der stadt gegunt Karel de V/een placcaet ghepubliceert hebbende/met het welck hy bevesticht/dat alle gronden van erfven ende besette renten/anders onroerelicke goederen ghenoemt/die den Gasthuysen/Weeshuysen/oft ten lesten der Leprosen huyse tot Amsterdam ghelegateert souden werden inder eeuwicheyt vast ende bestendich souden zijn.

Tghetal ende wooninghe.

Tghetal der Leprosen die daer heden ten daghe zijn wordt gheschat ontrent 42. Dese hebben hare wooninge afgesondert. Want de vreemde/die van buyten comen/en mogē daer over de 3 dagē niet blijven; eñ die hebbē ooc hare besondere wooninge/ende afgheschepden van de andere. Ende den selven en wort behalven drincken/vyer ende licht/ende andere dierghelijcke dingen/met een slaepstede/niet gegeben. Ende alle oft elck int besonder/oft twee en twee/oft in wat ghetal dat het zy/t'zy dat sy van deure tot deure aelmoesse begeeren/oft anders op de strate comen/eeyen witten wijn del aen den hoet hebbende ende een cleppe inde handt/worden van andere bedelaers onderkent.

Ghestaltenisse.

Dienaers ende die narellen.

Daer is ghestelt over het heele Huys een Moeder/de welcke Huys-moeder is eñ als Meesterse/met twee dienstknechten ende drie dienstmaechden: de welcke over de keucken ende de hoef-saecken sorge dragen. Daer is oock een Schoolmeester/de welcke de Leprosen die noch jonck zijn lesen ende schrijven leert; de selve heeft oock acht op de vreemdelingen die gaen ende comen.

Regenten ende Moeders

Daer zijn andersins niet alleen Regenten/maer oock buyten-Moeders van de voorneemste borgers ende matronen: Den welcken de inspectie van de gantsche huyshoudinge ende heele regeringe bevolen is.

De namen vande Regenten zijn: Jelis Janssen Valckenier/Sibert Pieterssen Sem/Henrick Bronckhorst/Rotert Ernst/Ernst Rotert succedeerde zijn Vader int jaer 1611. De buyten moeders zijn dese: Lijsbeth van Lennen: Thrijn te Berghe/Anne Willekens.

Dē Stal.

Daer is by gheboecht eenen stal die soo net is/dat het niet eenen stal/maer eenige herberghe/oft reyne wooninghe schijnt te zijn. In den selven worden des winters 22 Koeyen ghesét/welcke teghen den somer in de weyde ghestelt worden: van de welcke alle jaere ontrent vijf hondert guldens in melck ende keese ghemaeckt wordt/so my van gheloofweerdighe luyden ghesept is.

de wijse van tganſche gestichte

Voorts alle de Huysen met het Gasthuys zijn met eenen steenen muer int viercant ende met grachten wt den Amstel gelepdt besloten: Aen de zijde van de breede strate van S. Antonis poorte zijn wooninghen onlancx van buyten by geboecht alwaer eertijts een gracht met een optreckende brugghe was/t'welcke door de aengeboude woningē nu verandert is. Aende zijde vanden Amstel is eenen lustigen tuyn binnen zijn mueren ende van de reste van het ghebou/een waterken daer en tusschen loopende/afgheschepden.

Groenen hof.

Ende soo veel de cranckheydt selve belanght/gemerckt de selve swaer ende duyster om te kennen is/soo zijn tot Haerlem waerdeerders ende als sekere Oordeelers ghestelt/de welcke de Leprosen/den welcken in Hollandt/Zeelandt ende in het Hertochdom van Geldre in sulcke ghemeyne huysen toegelaten worden/sekere teeckenen te rade nemende/besien/ende van de ghene de welcke met waere oft niet waere melaetsheyt besmet zijn/vonnisse gheben. Levinus Lemnius Medecijn van Zierickzee verhaelt dat hy wt het water pleecht ondersoec te nemen/in het welc de asschen van ghebrandt loot gestroeyt werden/ende soo die soncken ende in den grondt vanden urinael ginghen ligghen/datter geen besmettinghe der sieckten en was: maer indien sy daer op swemmen eñ boven op het water blevē/oordeelde dat hy besmet was/de kennisse ghenomen hebbende van de dickicheyt der humeuren/ende de verbrande/ver

VVaerdeerders ende oordeelers van de melaetsheyt.

Lib. de occultis naturæ miraculis.

de/verdorven eñ door het gantsche lichaem gesprepde melancholie: Andere om te versoecken of het quaet gheneselick zy/snijden in het vel/oft stekender met een naelde in: soo daer bloet wt rompt so is daer plaetse van remedie; maer indien daer witte vochtichept is/ soo en can het niet gheheelt werdē/ziet hier van wijder int Latijnsche.

Het vierde Capittel.

Sint Joris Hoff.

De instellinge vā S. Iooris Hof.

EEr dat wy tot de reste voortvaren/so en moghen wy niet naerlaten/ de instellinghe van S. Joris Hoff/welcke onder de alder outste gehoudē wort. In dit Hoff versien haer de verouderde borghers met een seker somme ghelts die zy voor eens tellen/van cost ende andere noodelicke dinghen/soo lange als zy leven: hier inne namelic van het Oude mannen huys onderschepden/dat men in het selve om niet ende nae andere wetten leeft/soo wy terstont segghen sullen. Dit is dan voornemelick het wit van de eerste instellinge van dit Hof geweest/de welcke noch heden ten daghe/soo vele moghelick is/vast ende onverbrekelick ghehouden wordt/dat de borgers ende die het borger recht gebruycken/den welcken haere saecken ende voornemelick den coophandel met wel gheluckt en is/ende die cleyne middelen hebben;ende nauwelicx reys ghelt om de reste van den wech hueres levens te volbrenghen die connen hier om een cleyn ghelt haer leven lanck/cost ende een eerlicke ende bequame wooninge t'samen met hare huysvrouwen indien zy noch leven/voor haer bedinghen. Den cost werdt haer ghegeven ende de selve overvloedich ghenoech/in een gemeyne eet-sale aen ettelicke tafels ordentlic ende verschepden ghestelt. Dry maels sweecks crijghen zy vleesch/behalven t'sondaechs/ ende dry mael visch. Daer zijn tegenwoordich twee dienstmaechden de welcke de tafel dienen; behalven de Huys-moeder. De oude mannen/oft provenirs/so wel mannen als vrouwen waren/als wy dit schreven/by na t'seventich.

De wijse van het gestichte

De plaetse ende het gantsche ghesticht is seer bequaem ende lustich ende in vertrecken ende camers aen alle zijden onderschepden: Ende behalven de eet-sale selve (de welcke wijdt ende breedt is/ende onlancx in de lengte vergroot) heeft daer en boven een gaelderye met eenen viercanten omganck/in het midden van de welcke den hof is/in tween ghedeylt: van welcke den eenen met bloemen ende boomen verschepdentlick ende bequamelic verciert is: den anderen met gras seer schoon ende vermakelick.

Van zijne outheydt, ende het oversetten van het hof selve.

Het is seker dat dit met de kercke/ welcke nu de Fransoische Kercke is/eertijts t'Clooster vande Paulmannen geweest zy/Ende eer dat het hier gebracht wierdt/ blijkt dat het aen de nieuwe zijde neffens de Calver-strate/by t'Clooster van de Clarissen/nu het mannen Tuchthuys gestaen heeft/oock onder den name van S. Joris Capelle/daer nu het Schrijn-werckers huys is/wt de woorden des Autheurs sonder naem/de welcke voor hondert jaeren/ ontrent het jaer 1500 daer van aldus geschreven heeft: Daer is oock S. Ioris Capelle, daer der Leprosen huys eertijts gheweest is, ende nu vele prebenden zijn voor de borghers gheswackt van ouderdom, die aldaer om een cleyn gelt haer costen coopen connen Maer wanneer het van die plaetse eygentlick aen dese oude zijde/ende in dit Clooster van de Paulmanen ghebracht zy/en can ick niet juyst verhalen; dan dat het seker is dat dit eerst gheschiet is/als de saken ende de religie verandert zijn. Want dat de originele brieven die noch by de Regenten vā S. Jooris bewaert worden/te kennen gheven/dat dese plaetse van den jaere 1417 het hospitael van S. Niclaes gheweest is/ ende doen tusschen der stadt ende den Oetenwael ghestaen heeft/achte ick dat tot den Brief van Graef Willem/daer ick boven van vermaent hebbe/gerefereert moet zijn/oft ten minsten met den selven neerstelick gheconfereert.

De Regenten.

Daer werden vier Regenten wt de eersame borghers na het believen van den Magistraet ghestelt: Twee buyten-Moeders. Als wy dit schreven waren de Regenten Jacob Floris Cloeck, Nicolaes Iacobs Haerinck Kaspel, Aelbrecht Lucasz. Marten Adriaensz Boom. De Moeders Elizabeth Pieters, Elizabeth Henricx.

Maer den oorspronck van dese instellinghe moet ghebracht zijn/oft veel eer genomen vā die seer oude/maer seer lofselicke

ghewoonte der Griecken van de arme vrienden te helpen. Want by haer gebruyckelick is gheweest/dat als yemant teghenspoet geleden hadde/met de middelen van zijne vrienden ende medegheſellen gheholpen soude zijn / van haer ontfanghen hebbende eenighe somme ghelts met die conditie nochtans / dat hy soo verre God de Heere eenmael beter gave / dat hy soo vele soude wedergheven/als hem ter handt gedaen was. Dit versamelde gheldt noemden zy ἔρανον ende de daet selve ἐρανίζειν. Van dese maniere wort hier ende daer by den ouden Griecken gewach gemaeckt. Theophrastus vermaent also van de selve in het cap. van de opgeblasentheyt: Daer hy geseyt heeft tot zijnen vrient een collecte of Eranum van hem begheerende dat hy niet gheven en sal, daer na sal hy het selve van selfs brengen, ende segghen, dat hy oock dit geldt wilt verliesen. Op welcke plaetse men lesen moet t'ghene de seer treffelicke Casaubonus by ghevoecht heeft in zijnen Commentario op den selven Theophrastum. De welcke onder andere een seker plaetse Antiphontis by brenght / wt de welcke bewesen wordt datmen oock het eranum eertijts placht te geven/indien yemant by vonnisse des Richters wt alle zijne goeden ghesett was: ende voegt daer by dat het wt de oratie van Demosthenes teghen Nicostratum blijckt dat men dese collecte insghelijcx voor de ghevanghene vrienden eertijts gewoone was te doen / op dat zy hebben souden om haer selven te lossen. Maer voornemelick seght hy dat soodanige geselschappen by die van Athenen in vigeur zijn geweest/ ende daer en boven in sommighe andere steden der Griecken / de welcke hadden als een ghemeyne kiste / in de welcke alle maenden wat sekers ghebracht werdt / waer mede gheholpen mochten werden / de ghene die van die broederschap op eenigher wijse teghenspoet hadden gheproeft. Hy bevesticht dit met de ghetuyghenisse van treffelicke Schrijvers/ende voornemelick van Pollux ende Plato die oock van processen ende wetten hier van in sommige Stedē van Grieclandt ingheſtelt ghewach maecken. By de Romeynen en observeert men niet dat yet sulcx ghebruyckt is gheweest: jae veel eer moet men achten dat dese broederschappen van de Romeynen in den meerderen deel van de steden der Griecken verboden zijn gheweest: na dat tot haer het opperste ghebiedt ghecomen is: ende dat wordt by na afgenomen wt eenen sekeren brief van Plinius Secundus / in den welcken hy Trajanum raedt vraecht op een requeste van de stadt der Amisenen tot dese collecten behoorende. Want de Keyser Trajanus antwoordende/laet wel toe den Amisenen dese collecten te hebben: indien zy namelick soodanighe collatie niet tot beroerten ende Epist. 93 & 94. lib. 11. ongheoorloofde by eencomsten, maer om te onderstuyten de armoede van de arme ghebruycken souden; maer in de andere steden die onder het gebiedt der Romeynen stonden; heeft hy soodanighe sake verboden.

Maer het onderscheydt ende de gelijckheyt van beyde dese instellinghen / van de ghene segghe ick / der Griecken ende van dese onse daer wy boven van ghesproken hebben/blijckt hier wt / dat by die van Athenen de vrienden plochten den vrienden ende in de selve broederschap levende ende door eenighe teghenspoet oft ongheluckige coopmanschap onderdruct zijnde dit malcanderē te bewijsen/maer hier wordē door desen middel gheholpen de inwoonders ende borghers der stadt die insghelijcx ongeluck hebben ghehadt / oft anders verarmt zijn/ om de reste haeres levens te seeckerder te passeren.

Het vijfde Capittel.

Het Gasthuys.

Alwaer van de instellinghe ende vergrootinghe des selves: item van het Pest-huys ende de Beyert by het selve staende ghehandeldt wordt.

Het Gasthuys /dat wy nu soo noemen/heeft den Autheur sonder nae ghenoemt het Hospitael; ende heeft alsoo daer van voor hondert jaeren gesproken: Daer is oock inde selve prochie het vermaertste Hospitael van heel Hollant, hebbende

tot iaerlicke incomsten meer dan duysent gulden, wt twee Hospitalen S. Pieters ende S. Elizabeths gemaeckt van de nieuwe zyde daer ghebracht. In welcke woorden hy verstaet de prochie van de Oude Kercke/ende dat de plaetse van het Hospitael doen ghewee st is inde Nes / maer te vooren aen de nieuwe zijde; alwaer noch heden ten daghe neffens het Stadthuys een strate is / de welcke noch met den name dit te kennen gheeft/ want zy die Gasthuys-steghe genoemt wort. Maer ic bevinde dat dit Gasthuys so langhe het in de Nes gehouden wierdt/alleen tot der mannen gheselschap gheeyghent is gheweest: Want aen de nieuwe zijde was doen een ander/voor de vrouwen/ende dat wort van den selven Autheur sonder naem Het Hospitael der Moeder Gods int besonder genoemt. Maer de acten ende brieven des Gasthuys melden / dat dit mannen Hospitael seer vermeerdert ende verbetert is gheweest / ter wijle het in de Nes was. Want int jaer 1501 / isser een Pesthuys by gecomen/als Regenten waren Gyselbrecht Lapseker, Floris Iansz. Franc Claesz. ende Ian Gysbrechtsz. Ende daer na int jaer 1504/ een brouwerije / t'samen met het Gasthuys, ghemeynelick de Beyert genoemt/zijn van nieuws opgherecht/ende andere met betere huysinghen vermaeckt/de welcke te deser plaetsen te verhalen te langh soude vallen.

Gast-huys Steghe by't Stadt-huys.

Daerna/int jaer 1578/ende de volgende jaeren/ende meest int jaer 1582/is teenemael de versettinghe van beyde de Hospitalen gheschiedt / soo wel der Mannen/ welc wy alreede ghewesen hebben dat het in den Nes ghestaen heeft/ende van het gene welck S. Marien ghenoemt/voor ende ten gebruycke der vrouwen aen de nieuwe zijde eertijts ghestaen heeft. De versettinghe is ontrent die tijt gheschiedt; ende hier toe is ghecoren het Clooster/het welc men weet dat het alderwijdtste ende grootste in de gantsche stadt is/ t'Clooster van de nieuwe ende oude Nonnen ghenoemt. Ende de eerste van dese veranderinghen schijnt gheschiedt gheweest te zijn onder de Regenten Floris Dierixsz. Ottere, ende Iacob Canter: Want zy / als de saecken der Papisten van daghe te daghe ergher werden/tot de stadt treckende/soo zijn in haere plaetse ghestelt gheweest Ian Perzyn ende VVouter Verhee. Ende doen voornemelick is wt de Nes in dit Clooster der nieuwe ende oude Nonnen het mannen Gasthuys overgheset/ende de andere oversettinge/namelic van het Gasthuys der Vrouwen van de nieuwe zijde/in het selve Clooster is daer na gheschiet/ontrent het jaer 1582/gelijck wy alreede hier te vooren oock int voor by gaen aenghewesen hebben.

De versettinge van het Gast-huys wt de Nes, op een grooter plaetse.

1585

De Nonnen/de welcke doen noch beyde dese Cloosters besaten / zijn eerlick / maer buyten het Clooster van jaerlicsche incomsten versien: ende de gronden van erven en goederen des gantschen Gasthuys hebben seer grooten aenwas ghecreghen / de saken der landen ende der stadt van dier tijt af voorspoedelick afloopende: oock mede de besondere mildicheyt van den Magistraet daer by comende / de welcke behalven de ordinare/ende door Ordinantie der Heeren Staten bevestichde vryheden daer en boven tot de andere incomsten der Kercken oft Cloosters met een milde handt gheholpen heeft / soo dat nauwelicx eenighe collecten voor dit Gasthuys ghedaen en worden / behalven in de ghemeyne predicatien des Gasthuys.

De incomsten van het Gast-huys ver meerdert int jaer 1584 en de naervolgēde

Onder de Legaten/soodanighe als daer in de voorleden jaeren van verscheyden machtighe borghers gemaeckt zijn/en can ick een niet voor by gaen / het welck / voor weynige jaeren Margriete Claes Cors dochter, de huysvrouwe van VVillem Barentsz./ ghemaeckt heeft. Dese en hadden wel geen kinderen/maer nochtans hadden zy vrienden ghenoech: daer en tusschen niet te min van haere goederen / oft veel eer al haere goederen heeft zy teenemael besteedt aen dese Gods huysen namelick de somme van 140595 Guldens. Ende dese goederen bestonden in obligatien/incomsten ende ghereedt gheldt. Het Gasthuys heeft van de gantsche somme twee vijffste deelen gecreghen/namelick 56238 Guldens: het Weeshuys een vijffste part namelick 28119 Guldens: de Huysitten-armen aen de oude zijde insghelijcx 28119 ende evenveel de arme aen de nieuwe zijde. Dese deylinge der goederen is gehouden int jaer 1602/tegen haeren man die ick ghesept hebbe/VVillem Barentsz. de welcke zijn vrouwe overleeft hadde. Ick bevinde dat als zy eerst trouden sy soo groot goet niet en hebben gehadt ende dat zy nauwelicx thien duysent guldens oft daer ontrent t'samen en brochtē/ maer door erffenisse allenskens ende anders door nauwe ende wonderlicke gesparicheyt tot de welcke de Nature haer beyde als ghemaeckt hadde / soo is het alles metter tijt tot wtnemendē ende seer grooten rijckdom ghewassen.

Het seer groote Testament vā Margriete Claes Cors dochter

VVonderlicke gesparicheyt van Margriete Claes en de Willem Barentsz. ende der selver afbeeldinghe.

Het is cluchtich/maer verhalens weerdich/hoe groote eñ ghedurige vlijticheyt

in dese beyde ghewee st zy om haer goedt te vermeerderen / op dat blijcke dat in alle soorte van leven ende onder alle volcken / conditien van verscheyden menschen zijn / ende dat tot genen tijde Euclionés en ontbreken. Als zy ter merct soude gaen / quam zy dickwils ledich naer huys / clagende dat alles te diere was: ende als zy eenighe toespijse ofte visch gecocht hadde / ende dat de buerinnen ettelicke penninghen tot winste beloofden / ontfanghende met het gheldt dat zy verschoten hadde / die twee oft drij penninghen winste / liet haere gebuerinne al dat zy gecocht hadde / over: Haren Man ooc rekende wat hy voor houwelicx goet inghebracht hadde ende hoe veel dat zijne was / ende alsoo hy wel wiste dat de rijckdommen van zijne vrouwe veel meerder waren / niet min op zijne saken lettende heeft voorghenomen niet om niet voor zijn huysvrouwe te doen: Want so daer een quitantie te maecken was / soo schreef hy die wel voor haer / maer met dese conditie / dat zy insghelijcx voor het schrijven twee penninghen / voor een hantschrift vier hem betalen soude. Als hy ooc zijner huysvrouwen rekeninghe ten boecke stellen soude / soo bespraeck hy eenen sekeren loon ende salaris / achtende dat dese cleyne dinghen jaerlicks een groote somme wtbrachten. Soo daer yet mildelicker op eenen feest-dach te besteden was / een yeghelick gaf zijn ghelagh / maer de vrouwe meerder als haeren man / als welckers goedt dat de man wiste / soo ick aengewesen hebbe / meerder te zijn; So daer vlaepkens te maken waeren / de man gaf het meel: de vrouwe de melck met de reste. Wie en merckt hier niet de rechte forme van dien dorren ende gierighen ouden man by Plautum? de welcke als hy wiesch schreyde om dat het water verloren ginck: ende die meynde dat hy zijn goet quijt was / als den roock door zijn schoorsteen ginck: want sulcks ende diergelijcken meer schrijft Plautus van zijnen Euclio. Maer dese onse Margriete / met twee seer verscheyden daden / namelick met haer leven / dat zy soo elendelick ende ghespaerelick over brachte / ende met dese soo ongewoone mildicheyt teghen den armen verhoecht met sulcken godlijck ende geduerich werc teghen die selve sal eer een goeden als quaden name by de nacomelingen verworven hebben.

De geleghentheyt van het Gasthuys.

Voorder beyde dese Nonnen-Cloosters / nu / soo ick ghesevt hebbe / het mannen ende vrouwen Gasthuys met een plaetse ende langhe gaelderije ghescheyden / hebben ooc twee ingangen / want aen de zijde van de torf-merckt is den ingant in het Gasthuys welck den mannen toegheeyghent is; aen de zijde van den Borghwal / by de Gasthuys-brugge / gaetmen int Vrouwen Gasthuys. Beyde dese ingangen zijn in sulcker voeghen geformeert / dat van het een Gasthuys in het ander vrijen doorganck ende wtganc aen beyde zijden open staet. Ende hier en worden niet alleene ghehouden afghescheyden Sieck-huysen van Mannen ende Vrouwen / maer daer by ghevoecht zijnde nieuwe ende seer groote ghestichten / is daer ooc een plaetse der Soldaten die in den Crijch ghequetst / oft anders sieck zijn / item ooc Den Beyert; ende ten lesten Een Pest-huys. Welcke wijdde soo men al te mael aenmerckt / sal nauwelicx minder als Wesup oft Muyen gheacht worden.

Huysregeringhe van het Gasthuys.

De Huys-regeringe is meest sodanich: Over elck Gasthuys is ghestelt een huysmoeder / de welcke heeft twee dienstmaechden in allen ghevalle ende tot allen dienst der crancken veerdich. Het Manne-Gasthuys / ende ooc het Vrouwen heeft elck ontrent 100 bedden met wijde ende lange cameren. Het Soldaten Gasthuys / twee en vijftich; ende inden Beyert ende Pesthuys en zijnder niet min. Ende daer staet noch open in allen ghevalle boven plaetse om bedtsteden te setten / oft rolle-koetskens / of ghelijck mense ghemeynelick ghebruyckt van wijmen ghevlochten. Een yeder bedde hoe wel daer niemant op en licht / heeft zijn decksel / oorcussens ende sargien / item andere nootelicke dinghen als eenen water-pot en een tinnen drinc-kanne schoone blinckende. De keucken aen een zijde / ende als int midden gestelt / heeft insgelijcx een Moeder met twee dienstmaechde / die alleenelic sorge draecht over de cost. Daer is ooc int besonder maer nochtans binnen het Gasthuys / een backhuys om broot te backen ende een brouwerije: oock mede eenen stal om ossen te mesten. Ende alles is soo net / dat het schijnt datmen dat alleene doet: oft veel eer niet en doe / alsoo ist over al blinckende / ende ghevoeghelick als sonder aerbeytsters ofte dienstboden gheschickt / soo dat het Coninckclijck Paleys van Psyche by Apuleius verhaelt eenichsins hem hier vertoont / daer gheene diensten ghesien en werden / maer een yeder dinck nochtans reyn en tot eenen wenck bereydt / ende dat met stemmen alleenelick ende booden welcke gheesten waren / bedient.

By

Apothekers winkel binnen het Gasthuys ende oock eenen Docteur Chirurgijns.

Behalven desen is daer oock eenen Apothekers winckel eñ medecijn tuynkens ende andere lustighe groene plaetsen: ende hier over zijn eenen Apothecaris ende Medecijn gestelt/de u elcke beyde in het Gasthuys woonen. Daer zijn oock Chirurgijns by gheboecht/die in allen ghevalle gheholden zijn by te comen. Ende elck een van haer wort oock eerlicken salaris van het Gast-huys ghegheven/behalven de Medecijnen/de welcke dickwils alleene meer bedragen dan twee duysent guldens/ende worden mede van het Gasthuys betaelt.

De Oncosten.

Soo yemant oock soude willen rekenen t'ghene dat tot bier ende andere dierghelijcke dinghen becosticht wordt/hy sal die by na ongheloovelick bevinden. Daer worden alle jaere/behalven de schapen ende calveren/ontrent de 80 Ossen gheslachtet: van de welcke men weet dat sommighe op besondere wijse ghemestet/sonder het inghewant ende de huyt boven de 14 hondert pondt ghewegen hebben. Ses en dertich tonnen biers worden alle acht daghen wt de brouwerije daer inghebracht: De welcke in een somme versamelt ontrent de twee duysent tonnen alle jaere maken sullen. Daer zijn van noode 61444 menghelen melcks inden tijt van een jaer: 70 tonnen boters: 25000 eyeren. Waer wt een yeghelick by hem selven seer lichtelick afnemen can hoe vele broots ende suyvels daer oock toe behoort. Daer worden opghedaen voor een jaer behalven het hout ende andere dinghen noodich om allen thalven vyer te stoocken/niet min dan twaelf duysent manden. Dit hebbe ick willen van dese dingen wt de orginile brieven van het Gasthuys/als een monster/hier by stellen/op datmen van de reste ende van alle de oncosten van het Gasthuys gissinge soude connen maken: eñ met eenen hoe groot de eenvoudicheyt/oft veel eer soberheyt onser voorouderen gheweest zy/de welcke achteden dat zy wat groots besaten/indien zy seyden dat het Gasthuys over de duysent guldens/in jaerlicx incomē vermochte: ghelijck terstont wt den Autheur sonder name verhaelt is.

De forme ende wijse vanden Beiert.

Maer den Beiert, op dat ick daer van int besonder oock wat by doe/wordt gheopent ontrent het beginsel van den winter/namelick in Novembri/ende ghesloten teghen Mey. In den selven worden toegelaten arme luyden ende van buyten comende/ende haer wordt herberghe voor drij daghen verleent/spijse ende dranck ghegheven. Ende het heeft ontrent vijftich bedden. Den mannen ende vrouwen wordt plaetse/heerdt ende bedden elck besonder beschickt. Eer dat zy slapen gaen/moeten zy elck hare meskens/oft soo zy yet sulcx by haer hebben/den Huysmeester in handen gheven: de cleederen oock van een yeghelick/als zy te bedde gaen worden in eenen korf versamelt/ende op een wagenken ghelept buyten de deure van de slaep-camer/de welcke terstont ghesloten werdt/tot des anderen daechs smorgens bewaert ende inden morghenstont worden met het selve waghenken op haer plaetse weder ghebracht. Hier is de selve Huys-meester oft vader de welcke het soldaten Gasthuys besorght.

Der Soldaten gasthuys.

Van het welcke oock dit staet te weten dat het namelick ghebouwt is int jaer 1587 voornemelick ten ghebruycke der soldaten om eerlicke oorsaken haer paspoort hebbende/die in de oorloghen door eenighe ellende/als ghewondt zijnde oft anders met cranckheyt des lichaems bevanghen een noodighe oorsake by brenghen/om de welcke zy paspoort vercrijghen. Welcke ghewoonte oock seer oudt is/ende men vint hier en daer by de Oude dat den crijchslieden sulcke excusen belanghende lichamelicke cranckheden/altijt toeghelaten zijn: ende Spartianus verhaelt dat de Keyser Hadrianus selve/als hy in Gallias ghecomen was alle die om eerlicke oorsaecken paspoort hadden/mildelick gheholpen heeft. Het welck het zy datter te verstaen is van de borghers van Gallia selve/welcke door eenich ongheval ofte ellendicheydt onderdruckt waren; oft van de Soldaten/de welcke door een wettighe oorsaecke/als sieckte oft dierghelijcke ongemack/sich absenteerden/schijnt tot dese plaetse te dienen.

Het Pesthuys.

Ten lesten wort het Pesthuys/door een riviere daer tusschen loopende/van de reste van het Gast-huys met een houten brugghe afghescheyden; alsoo nochtans dat het in het selve Parck met het Gasthuys begrepen wordt; Het heeft in het midden een viercante plaetse properlick gheschickt. Daer zijn rontom seer vele bedden. De voorleden Jaeren/de Peste seer regnerende/zijnder wel vijf hondert ende meer in het selve gheherberght t'samen gheweest.

De Huysregeringe ende de binnen wijse van het gantsche Gasthuys verclaert zijnde/soo moeten wy nu de Regenten/die daer over ghestelt zijn/verhalen: Dese/ghe-

lijck oock van de andere geſeyt is gewee ſt/ worden meeſt Vaders genoemt/wt de voornaemſte der borgheren tot dit ampt gedeputeert. Hier zijnder voornemelick ſes in ghetale; welckers namen als wy dit ſchreven waren/Cornelis Ianſſen Geelvinck; Ian Kaerel de Ionge, Lambert Pieterſoon; Iſbrand Hermans; Pieter Egbertſen Vinck: Iacob Bicker,

De regē-ten van het Gaſt huys.

De Buyten moeders, worden oock beſonder/wt de voornaemſte vrouwen der ſtadt ghecoren/ende hebben een beſondere vergaderinghe: Ende hare ſorghe zijn bevolen den lijnen ende wollen huyſraet/ende ſommighe andere dingen tot de aenſchouwinghe van den huyſe dienende. De Moeders waeren als wy dit ſchreven; Geert Lambrechts: Ianne Lenaerts, Anna Hermans; Maria Ians.

De Vaders comē alle weken tweemael t'ſamen ende over ander veerthien dagen onder andere ſorghen / houden monſteringhe van de ghene die men ſal doorſenden oft van nieuws aennemen.

Van de peſte ende van de oorſaken ende beſmettinghe der ſelver.

DEſe plaetſe ende voornemelick het peſthuys/daer van wy ghesproken hebben / noodicht ons om hier int voor by gaen van den aert deſer ſieckte wat by te voeghen / want eenighe hedensdaechs curieuſelick vragen oft God Almachtich door middel ofte veel eer ſonder middel / de peſte over landen ende luyden ſendt; Ende met eenen of de ſelve van haere nature beſmettelick zy. Want ſommighe houden dat Godt mediatelick hier inne werckt / andere immediatelick. De ghene die ſimpelick houden dat God immediatelick werckt/ende dat de peſte den pijl ende Handt Godes is / achten dat de beſmettinghe niet mede en werckt / ende datmen ſecundas cauſas ofte yets buyten God in de beſchrijvinge van de peſte niet en moet kennen/onderſtuyt/ſo zy meynen/ met de authoriteyt ende ghetuygeniſſe der Heyligher Schrift: daer nochtans oock door de authoriteyt der heylighe ſchriften/t'ſelfs hier wt blijckt / dat men de tweede oorſaken inde beſchrijvinghe van de peſte niet en moet naerlaten / wt dien dat God nu mediatelick werckt: Ten anderen om dat Moſes ſelve wtdruckelick verclaert dat de tweede oorſaken van ſoodanighe plaghen ende voornemelic van peſtilentiale cortſen zijn den hemel / ende de hoedanicheyt der locht daer van verandert. Want Deut. 28 leeſt men opentlick: De Heere ſal u ſlaen met ghebreck, cortſe ende coude, hitte, brant, vergiftighe locht ende geelſucht, ende ſal u vervolgen tot dat hy u verdoe: al waer ſommighe voor vergiftighe locht hebben/op het ſelve ſiende dorricheyt overghe ſet. Want alle deſe dinghen coude/hitte ende droochten in deſe onderſte dinghen/hebben haer als nu op deſe/nu op die manieren/na dat den hemel ende de ghesternten ghestelt zijn/gelijc oock inde navolghende veerſen aldaer te kennen wordt ghegheven/waer oock onder andere van eenen metalen Hemel ende van een yſeren aerde ghewach ghemaect wort. Item int 7 cap. Paralipo v. 13. VVanneer ic den Hemel toeſluyte, ſeyt hy/dat het niet en regent, of heete de Sprinckhanen het lant verſlinden, of laet een peſtilentie onder mijn volc comen

De oorſake van de peſte in de heylige Schrift.

Maer ſoo yemant nochtans hier tegen ſoude willē ſtrijden ende tegenworpen dat deſe dinghen elck int beſonder ghenomen moeten zijn/ende niet ghereffereert tot de hoedanicheyt des hemels oft der locht/ick wilde wel dat hy antwoorde ende leerde/ welc dan het effect van de vergiftige locht/ of van de droochte van boven nederdalende daer Moſes van ſpreeckt / te ſtellen zy? Want ick en ſoude nauwelicx meynen dat yemant ſoude connen ſegghen/datter geen en is. Soo yemant dan ſeyt dat de vruchten ende wateren vanden hemel gheinfecteert worden/wat iſſer den menſchen ende alle dieren noodtwendigher/als de vruchten ende wateren? Derhalven moet men bekennen dat in de peſte den hemel/de aerde ende de locht ſeer vele vermoghen/oock na het ghetuygheniſſe der heyligher ſchrifture. Hier van comt het datter ſommighe landen zijn / van de welcke de peſte oft nemmermeer oft ſelden alſoo wech blijft/ oft daer en vertoonen haer altijt / ofte comen voort nieuwe ſaden der ſelver. Alſoo ter contrarien worden van de Werelt beſchrijvers ſommighe contreyen der werelt verhaelt / de welcke meeſt altijt van deſe plaghe vry zijn. Soodanich wordt gheſeyt te zijn die cuſte van Weſt Moorenlant/aen de riviere Nigir ghelegen. Want deſe is ghedurichlick vry van de peſte. Alſoo geeft oock Lucretius te kennen dat ſekere landen ſekere ſieckten eygentlic onderworpen zijn. Want hy ſeyt:

Eſt

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.
Attidæ tentantur gressus oculique in Achæis
Finibus, inde alijs alius locus est inimicus
Partibus ac membris.

Lib.2. cap.96. Waer by oock comt / dat Plinius seyt dat men gemerckt heeft/ dat te Locren ende Crotone noyt peste gheweest en is, noch eenighe aertbevinghe. Soo wy de oorsaecken hier van ondersoecken / Lucretius sal die den hemel toeschrijven/ende segghen: De verscheyden locht bringht dat te pas. Al hoe wel wy dit alsoo de locht ende den hemel toeschrijven sullen/voor soo veel als de eerste oorsake dat is God die dinghen schickt oft verandert. Want wie sal segghen dat de Laserye/soo Lucretius seyt/in Egypten ghebleven is/daer wy weten dat dese siecte ontrent de tijden van Pompeius Italien aenghetast heeft/ende ettelicke eeuwen daerna over de Alpes ghecomen is? Wie sal segghen dat Crotona ende Locri altijt vry van de peste gheweest zijn / ghemerckt dat de peste na Plinij tijt / gantsch Italien soo dickwils gheplaecht heeft? Dese dingen en zijnder niet gheweest soo langhe als de gebreken ende oorsaken daer niet en waeren: de selve daer comende soo heeft God oock der selver straffen gesonden/ende sal se ooc senden. Hier van comt het dat/oock dese hittighe sieckten het coude Noorden ende den onbekenden pool ont steken: ende dat de onse oock insghelijcx verhuysen tot den Mooren.

hoemen den hemel ende de locht de peste toe schrijven sal. Men moet dan houden/nadien/behalven de ghetuyghenissen van heydensche autheuren/de heylighe schriften selve voornemelick niet alleene de eerste ende voorneemste oorsake God / maer oock in desen deele de tweede/den hemel namelick ende de locht/niet en verswijghen/dat wy oock de peste moeten beschrijven / ende andere dierghelijcke dinghen/van God door sekere middelen ende oorsaecken des hemels ende des lochts soo wy aenghewesen hebben/werckende over lande ende luyden te comen.

Ettelicke redenen van het voorgaende. Welcke dinghen oock de redene op veelderley wijse toestaet / dat namelick den adem ende de ingheboren warmte soo die niet elementaris / maer hemelsch en zijn (ghelijck sommige oock van de voornaemste Medecijns gheloofte hebben) soo connen oock die selvighe door een quade ende haer ghelijckformighe hoedanicheydt ontsteken werden. Nu is het seker dat de besmettinghe der substantie/ niet der simpele qualiteyt ghecreghen wordt veel eer van den Hemel als van de Elementen oft van het voedtsel / ghemerckt de sieckten der tijden als van de Lente/den Somer/ende Herft van de Sonne ende den Hemel voornemelick haren oorspronck hebben. Waer tot ooc Plautus in Trinummo een seker schadelicke ende doodelicke soorte van cranckheyt noemt Solstitialem morbum: Ende Virgilius seyt Solstitium pecori defendite. Ende den Satyricus Juvenalis/wel wetende dat de herft sieckten meest doodelick zijn / geeft nochtans den Medecijn Themiso de schult van veel dooden als hy seyt/ Quot Themison ægros autumno occiderit uno, soo dat oock hier tot der waerheyt ghelijck schijnt /dat men de oorsake der peste/ onder de tweede/ende naest Godt de voorneemste van den hemel moet nemen. Wāt ghelijck haren oorspronck verborgen ende seer doncker is/ende niet lichte den ghewoonelicken remedie en wijckt/also schijnt het der waerheyt niet ongelijc te zijn dat God door de recht veerdige ordinantie zijnder voorsienicheyt eer de veranderinghe van hemelsche/van elementarise dinghen/ als dienaeressen ende middelen van de gewoonelicke wijse der Medecijnmeesters eñ der natuerelicke saken seer verre verscheyden / in het uytputten ende castijden van landen ende luyden ghebruyckt.

Datmen daer nae disputeert van de besmettinghe / soude yemant moghen argumenteren indien het seker waer datter gheene en zy / de peste soude nauwelicx oft cleynen schric dē menschen aendoen: maer datse den menschen eenen schric aenjaecht ende van natueren afkeer geeft leert de ervarentheyt: ten anderen oock dat dit eenichsins God Almachtich begheert soude men connen afnemen/om dat hy met dese geessel ende pijl de volckeren dreycht. Daer en soude dan niet ongherijms volghen / al waert dat men schoon leerde datse besmet/ maer also/datter niet een hayr van yemāt af en valt sonder den wille Godes. Want Van de besmettinghe.

oock

oock de openbaere smettende sieckten/en besmetten niet alle terstont sonder onderscheyt/die met de besmette verkeeren.

Redenen voor de besmettinghe.

Maer soo yemant pooghe met redenen te bewijsen datter eenighe sodanighe besmettinghe is / dese en sal onder andere de minste niet zijn/dat het seker is dat het gemeyne volck welcke meest qualick ende vuylick eet ende leeft voornemelick met de peste ghequelt ende door de selve wech ghenomen werdt;maer de princen ende groote meesters/ende gelijck Plinius verhaelt/ de oude luyden seer selden. Maer van men mach lesen /(behalven t'gheene de daechlijcksche ervarentheyt leert/)so wel de prophane als heylighe schrifture:alwaer men altijt leest dat het volck daer mede gheslaghen is geweest/de Coningen ende Lantheeren meest by gaende: soo dat hier van oock de peste vanden Griecken wordt ghenoemt Epidemia om datse voornemelic het volck aentast/t'welcke of men de wijse van den cost moet toe schrijven / welcke de princen meest seer wtnemende ghebruycken:oft de suyverheyt der locht/die zy soecken/so seer als zy connen/oft met seer groote sorghe/oft met een seer rasche afscheydinghe ende vlucht wt de steden ende van de veelheyt des volcks/en wil ick nu niet ondersoecken.

De overeenstemminghe der Volcken, wtgenomē de Turcken.

Ten lesten de vuylicheden/sweeren ēn dien vuylen adem wt den monde der craecken/ende alle deelen des lichaems ende andere dierghelijcke dinghen roepen datter besmettinghe is;op dat ick naerlate de ghetuyghenissen der Historyschrijvers / ende by na aller volcken overeenstemmige / soo men den Turck alleene wtneemt / wiens oordeel weerdich is hier by gheschreven te zijn/ghelijck ick dat van Augerius Busbequius / eertijts Ambassadeur van Ferdinandus Rooms Coninck / by den Turck/ aengheteeckent ghevonden hebbe/in eenen sekeren zijnen brief/van dese Turcsche Legatie:Alwaer dit vā woorde te woorde staet: Ick sende om de peste te vlieden aen den Rustanum Bassam,om te vragen dat het my met zijn consent gheoorlooft soude zijn erghens te verhuysen,daer ic mochte zijn buyten de vreese der besmette locht. Rustanus andtwoorde dat hy het den Prince (namelick der Turcken)aendienen soude.T'sanderdaechs laet hy my weten dat hy aldus geandtwoort heeft: Wat ick hebben wilde, of waer ic henen wilde:of ick niet en wiste dat de pestilentie pijlen Godes waren, de welcke van het voorghestelde wit niet en misten? waer dat ick soude schuylen, om van de scheute van zijnen pijl vry te zijn?Indien hy my wilde schieten,dat de vlucht ende de schuylhoecken niet en sullen helpen, dat het te vergheefs ghevloden wert dat men niet en can ontvlieden. Dat zijn huys ooc niet nu van de peste vry en was in het welck hy nochtans bleef, dat ick oock beter soude doen, indien ick bleve daer ick was. Alsoo moest ick blijven in een lijckhuys ende met de peste besmet. Ende een Keynich daer nae. De Turcken maeckt gherust maer niet vry van de peste een opinie, door de welcke zy voor seker houden dat den tijt ende de wijse des doots in een yeders voorhooft van Gôd gheschreven staet. Indien de doot een goddelicke ordinantie zy, datse te vergheefs gemeden wordt, soo het contrarie is,datse sottelick ghevreest wordt. Derhalven soo roeren zy aen, jae vrijven haer aensicht met de cleederen ende lakenen in de welcke de crancke van de peste den gheest hebben ghegeven,noch nat van het doodelick sweet.So het God belieft,segghen zy,dat ick soo sterve;het moet gheschieden, soo niet, ten sal niet connen schaden. Also crijcht de besmettinghe een open bane, ende heele huysghesinnen sterven teenemael wt.

Der Romeynen

Maer hoe sorchfuldelick datse de oude Romeynen ghevloden hebben ende ghemeden / can men wt Ammiano Marcellino afnemen:alwaer hy de manieren des Romeynschen volcks ende de gebreken zijnes tijts lebende afmaelende onder andere alsoo van dese sake spreeckt. Tis qualick te gelooven, met wat verscheydentheyt van ghedienstigheden te Roome inghevolgt worden die gheen kinders en hebben. Ende gemerckt by haer,als in het hooft der weerelt, de menichten der sieckten hoogher heerschappen, om de welcke oock te stillen alle professie van heelen traech wordt:so is verdacht een behulpmiddel der ghesontheyt dat niemant en sie zijnen vriendt die sulcx lijdt, ēn daer is by gevoecht een ander remedie crachtich ghenoech dat zy de dienst-boden

ghesonden om te vragen hoe dat de bekende met dese cranckheyt ghebonden, varen niet in huys en nemen,eer zy haer lichaem ghewasschen hebben. Also wort oock ghevreest de besmettinghe met de ooghen van andere ghesien.

Der Ioden.

Dat de Joden insghelijcks de selve gevloden hebben soecken sommighe te bewijsen wt Levitici 26 vers. 25 / alwaer God den volcke dreycht indien zy t'waeckweert des verbonts sullen ghemeden hebben in de vaste steden vliedende / dat hy de peste onder haer senden sal;op dat zy besloten en belept in hare mueren/ende niet connende ontvlieden/ ghedwonghen zijn haer in der vyanden macht over te gheven/op dat het belegh opghebroken zijnde/door de vlucht/ de gene die overich zijn/eyndelic verstroeyt zijnde verlost werden. Sy voegen hier oot by de ghetuyghenisse van David inden 28 Psal.inden welcken hy claecht dat hy van zijne vrienden verlaten was met de peste bevanghen zijnde/ghelijck dat by sommighe wordt wtghelept.

Der eerste Christenen.

De Christenen in de eerste Kercke wat hier vā geoordeelt hebben/can wt de wooorden Eusebij int 20 cap. des 7 boecks van de Kerckelicke Historie verstaen worden. Alwaer hy verhaelt dat alhoe wel zy door seker hielden datter besmettinghe was/niet te min de crancke besoeckende / ende alle diensten bewijsende / alsoo volhardet hebben/datter seer vele / de besmettinghe alomme groepende/ter wijle zy andere ghedienen / omme quamen. Ende ten lesten/ een verghelijckinghe tusschen de Christenen ende Heydenen int voor by gaen ghemaeckt hebbende/besluyt also dese plaetse: Ten lesten vele van de voornaemste van de onse ende wtgelesene mannē,onder de welcke oock sommighe Ouderlinghen ende Diakenen ende andere van den ghemeynen volcke,met een seer volstandich ende vierich geloove, als of den tijt van martelaerschap naekende waere gheweest, sich erbarmende over de crancke,begaven haer selven in soodanige doot &c.Maer de Heydenē ter contrarien verlieten terstont de hare soo haest als zy begonnen siec te worden,de Vader zijn kint,de man zijn huysvrouwe,en de de kinderen insgelijcx stieten hare Ouders wten huyse ende wierpense half doot op de strate, soo haest als zy saghen dat hare leden beefden,ende hare lippen van de sieckte bleeck waren.

Dan het zy hier mede hoe het wil/wat my belanght achte dat men besmettinghe hier moet toelaten en bekennen/in sulcker voegen dat hier en tusschen de diensten der Christelicke liefde niet naegelaten en worden / ende dat naer het exempel der eerster Christelijcke Kercke daer van ick ghesept hebbe/ten zy dat wy Barbarischer willen ghehouden zijn als de Barbaren selve de Turcken/van de welcke oot gesproken is. Dat meer is het sal voor een vroom borger eere zijn vromelick op zijne schaerwacht ghestaen / ofte vromelick ghebleven te zijn. Den onvromen ende vluchtighen/sal oock beyde dit spottelick zijn. Het is dan beter sich selven CLOECK / dan VREESACHTICH zijnen Opperveltheere te bewijsen.De eerste vreest God ende volght hem/soo het betaemt; de andere/dat is de vreesachtighe wordt door superstitie / ende ydel vreese alsoo ghedreven/dat hy oot het officie van zijn eygen ende schuldige plicht nalatende/in alle dinck de gramschap Godes verwacht.

VVat mē sal houden.

Het seste Capittel.

Het Oude Mannen huys.

Het beginsel ende de occasie van de instellinghe van het Oude-mannen-huys, wt de originele brieven des huys selve nae t'vervolgh der jaren beleydt.

'In den Jaere 1550 is by d'Eerbaere 'Haes Claes int Paradijs za.g.in haer 'leve pooterse deser stede Amster'dam een merckelicke somme gelts 'naeghelaten tot fundatie van een arme 'oude vrouwen Gasthuys / t'welcke ter'stont nae hare doodt werde ghetimmert 'op een leghe plaetse gheleghen recht over 'de Capelle ghenaemt de Heylighe Stede: 'waer over het selfde Gasthuys oock ghe'noemt werde het H. Sacraments Gast'huys.Ende na dat het ghebouw van dit

Gasthuys was voltimmert / is vande voorseyde somme gheldts overgheschoten suyver twaelf hondert guldens. Maer alsoo het ghetal der armer oude vrouwen die int voorseyde Gasthuys souden woonen niet hooger was gestelt als op twaelf persoonen / en de voornoemde Haes Claes van geene arme oude mannen in haere fundatie hadde vermaent: So is door toe doen van eenen Heer Jan Berentsz. Priester / by den E. Magistraten deser Stede inne ghewillicht / datter beneffens deselven twaelf oude arme vrouwen noch twaelf arme oude mannen met een Priester int voorseyde Gasthuys inne ghenomen souden werden / makende te samen vijf en twintich persoonen: omme welcker oorsaecken wille is het selve Gasthuys by de voornoemde Heer Jan Berentsz. begifticht met een rente van acht en t'seventich gulden s'jaers erffelick.

Miraris Regum splendentia culmine tecta? Hoc Pauperum est Palatium.

Inden jaere 1597 zijn de voorseyde 25 persoonen van dit voornoemde Godshuys door erbarminge vanden Regenten inder tijt over de groote vermenichfuldinge der ouder armen menschen / op hope vander goeder burgheren behulpighe hant / vermeerdert tot den ghetale van vijf en veertich persoonen.

Daerna inden jare 1600 de Regenten inder tijt van dit Godshuys / siende dat den armen oude menschen binnen der stede metten ghetale van 45 niet half gholpen conden werden / hebben zy luyden met advijs ende raedt vande E. Magistraten der selver stede / tot vorderinghe vanden voorseyden armen een alghemeene Loterije opgherecht / waer uyt is ghevolcht dat s'jaers daer aen dit tegenwoordighe Ghebouw is ghetimmert / ende dat op den 9 Augusti anno 1602 / hier inne zijn comen woonen hondert arme oude soo Mannen als Vrouwen persoonen. Ende lestelic int jaer 1604 zijn de voorseyde 100 ghebracht ende vermeerdert totten getale van hondert ende vijftich.

Dit is meest t'ghene / dat wy de orden

ende t'vervolgh der jaeren houdende / tot alle de instrumenten behoorende voornemelick tot de instellinge / vermeerderinge ende ten lesten tot den teghenwoordighen standt ende beleydinge van dit Godshuys hebben connen versamelen. Ende het Gebouw/van het welck in de leste plaetse gewach gemaeckt wordt/staet nu aldernaest het Gasthuys/ende heeft twee inganghen recht teghen over malcanderen responderende ende streckende van den Borghwal van het Gasthuys tot het water vanden anderen Borghwal / het welck neffens de Cluveniers doelen inden Amstel loopt: soo dat alsoo een groote wijdde begrijpt. In het midden zijn twee tuynen of hoven: waer van den eenen met bloemen ende beddekens seer bequamelick onderscheyden is; den anderē is met een bleyckvelt verciert/ het welck alleenelick met gras besaeyt / de oogen ooc daer mede vermaeckt. Aen beyde zijden/ende van vooren ooc/zijn gaelderyen ende ghewelfde plaetsen / bequaem om in te wandelen: Ende aldernaest onder dese de Camerkens der mannen ende vrouwen verscheyden ende op de rye ghestelt / ende van bedden ende anderen huysraet bequamelick verciert. Het tusschenscheyt welc is tusschen de bleycktuyn ende den anderen tuyn die ick ghesevt hebbe/leyt met eenen rechten ende breeden toeganck in het huys selve/met groote costen ende fraey gebout: Want behalven de heerlicke eñ nette portalen zijn daer twee eet-zalen / eene voor de vrouwen / de andere voor de mannen; hier is de keucken by gheboecht; ende alles is alsoo gepast ende geschickt/dat men seggen soude dat het is niet een huys van arme maer een Paleys vā groote Meesters.

Het gantsche Regiment is eenighe eerbare mannen ende vrouwen der stadt/met believen vandē Magistraet bevolē: Waer van de Overste Vaders oft Regenten genoēt werden: de Vrouwen Buyten-Moeders. Op dese staet de regeringhe ende sorge des heelen Huys. Dese stellen eenen Vader oft eene Moeder des huysgesins de welcke zijn als Huysregeerders eñ Huys-regeersters/ ende zijn altijt teghenwoordich. Ende ten lesten de selve Vaders draghen sorghe over de rekeningen van den ontfanck ende wtgheef / ende doen alles op dat de gantsche huysregeringhe vast blijve. De Cataloge van de voorneemste is hier onder ghestelt. Volghen nu

De VVetten ende Ordonnantien des Huys.

I

In den eerstē dat geene Man of vrou persoonen in desen Godshuyse sullen ingenomen werden ofte zy sullen daerinne brengen omme tot heure eyghen behoef te besigen een goet bedde/drie deeckenen/twee oorkussens/ses Slaep-lakenen met ses Sloopen/ses goede Hemdē/twee Stoelen met twee Stoel kussens/een Mengels kan ende een pints kan/een Gardijn ende twee Guldens aen Geldt die zy luyden aen den buyten Moeders sullen betalen.

II

Item sullen oock gheen mannen ofte vrouwen in desen Godshuyse mogen ontfanghen werden/ofte zy sullen moeten zijn vrye persoonen onghehouwt ende ooc poorter ofte poorterse deser Stede Amsterdam.

III

Item dat allen persoonen soo mannen als vrouwen die in desen voorseyden Godshuyse aenghenomen sullen werden over de vijftich jaren oudt sullen wesen / mitsgaders dat alle de goederen die zy luyden ten tijde als zy luyden int voorseyde Godshuys sullen comen zijn hebbende ende alles wat by haer metter doodt deser werelt sal werden ontruymt / waer ende hoedanich d'selve souden moghen zijn / altoos sullen erfven ende versterven ende eeuwelicken blijven aenden voorseyden Godshuyse/sonder dat yemant vande voorseyde persoonen daer af sal moghen disponeren by forme van wterste wille of yet wech gheven ofte versteecken in prejudicie vanden voorseyden Godshuyse.

IIII

Item dat ooc alle persoonen het zy mannen ofte vrouwen/die in desen Godshuyse inneghenomen sullen werden / altoos ten tijde van hare incompste gehouden sullen zijn aenden Regenten inder tijt haren staet ende gheleghentheyt by waere woorden in plaetse van eede/te verclaren: ghelijck zy t'selve oock tot allen tijden sullen moeten verclaren / als zy van den voorseyden Regenten tot sulcks versocht werden / alles op de verbeurte van de verswegh en goederen ende daer en boven met schande wt het Godshuys gestooten te werden ende tot geenen tijden wederomme daer inne ontfanckbaer te zijn.

V

Item sullen oock alle mannen eñ vrouwen die hier ontfanghen sullen werden/ ghehouden wesen te transporteren/ende op te dragen den Regenten/die Huysen oft erven die zy luydẽ ten tijde haers incomens sullen hebben / ofte dewijle zy inden voorseyden Godshuyse woonende zijn / sullen erven/ende dat ten behoeve vanden selven Godshuyse/mits dat zy den vruchten van dien sullen moghen ghenieten nae goetduncken vanden voorseyden Regenten.

VI

Item de winningen die yemant het zy man ofte vrouw hier zijnde / sal profiteren daer mede sullen zy hen lieden eerlijcken moghen onderhouden/sonder yemant der werelt/het zy bloet vrient oft vreemde/yets daer af te moghen geven/of oock t'selve oneerlick deur te brengen/op pene/so yemant by den Regenten bevonden werdt ter contrarie gedaen te hebben/van wt den voorseyden Godshuyse gheset te worden.

VII

Item soo wat woonstede yemant vanden mannen ofte vrouwen vanden Regenten ofte Moeders ghewesen worden/daer sal hem een yeghelick mede laten ghenoeghen altwaert schoon dat de voorseyde Regenten ofte Moeders heurlieden tot meermalen deden verhuysen sonder dat yemãt eenich voordeel inden voorseydẽ Godshuyse sal hebben.

VIII

Item soo wanneer zy ter tafele ghezeten/ende het gebedt gheseyt sal zijn/sal een yegelick van henluyden hem ofte haer stille ende eerlijck houden/duechdelijcke ende eerlijcke propoosten hebben / sonder twist ofte kibagie over Tafel te maken/den cost die opgheset sal werden/niet onbehoorlijcken handelen/oock gheen cost/het zy Broot ofte toespijs int minste vander Tafele:ofte yet anders/t'welcke het Gods huys toebehoort/wech draghen/alles op de verbeurte vant voorseyde Gods huys / als zy luyden daer eens afghestraft sullen wesen.

IX

Itẽ sullen ooc alle Mannen en vrouwen inden voorseyden Gods huyse woonende/ altoos savons swinters voor seven uren/ ende somers voor acht uren in huys wesen ende sal die Binnevader / ende Binnemoeder / ofte diement belast altoos de Kaersen tot doen/ende vuyr rekenen/ende bewaren voor neghen uren. Oock sal niemant vanden voorseyden mannen ofte vrouwen tot eenighen tijden eenighe doove kolen in hare huyskens moghen hebben/oft ooc eenich licht oft vuyr in haren stoven savons nae neghen uren/alles op de verbeurte van ses weken wt den voorseyden huyse ghestelt te werden.

X

Item sullen altoos savonts des somers nae negen uren ende des winters na acht uren de Poorten vanden voorseyden Godshuyse gesloten werden/sonder dat yemant daer nae inneghelaten sal werden.

XI

Item sullen alle mannen ende vrouwẽ die in desen Gods huyse woonende zijn/ malcanderen in alle eerbaerheyt ende gheschicktheyt bejeghenen / mitsgaders alle t'ghene wes haer by de Regenten eñ Moeders van desen Gods huyse gheboden ofte verboden sal werden/tot allen tijden ghehoorsamen ende nacomen op de verbeurte van ses weken op den dijck gheset te werden tot ghemeen oorbaer vanden voorseyden Gods huyse / sonder dat yemant van hen luyden hem ofte haer daer teghens sal moghen verweeren / op de verbeurte van wt het voorseyde Gods huys/geset te werden / ende niet weder daer inne ontfanckbaer te zijn.

Cataloge der Regenten, die dit Gods huys gheregeert hebben als het eerst ingheftelt was,ende oock der ghener die de eerste instellinghe verbetert eñ gheamplieert hebben.

In den jare 1550 / inden welcken wy hier voor geseyt hebben dat dit Huys eerst is ghesticht/zijn over het selve Regenten gheweest Iacob Hendricxz, en de Claes Gaef Claesz. De Buyten-Moeders waren doen Trijn Dirck Pouwels D. Ael Duynen.

Int jaer 1597 / als het ghetal van de oude luyden tot vijf en veertich verbult werdt/zijn Regenten geweest Pilgrom van Dronckelaer VVybrant Adriaensz. Hendrick Hendricxsz. De Moeders waren, Betken Lourens D. Mathea Ian Catten d.

Inden jaere 1600 als de algemeene Loterije

ertje is ghehouden ende het gebouw/daer wy van ghesproken hebben voltoghen is/ ende het ghetal tot hondert vermeerdert/ zijn Vaders gheweest/Pilgrom van Dronckelaer, VVybrant Adriaensz, Hendrick Hendricxsz. De Moeders/ Betken Lourens d. Maria Cants.

Ten lesten int jaer 1604/als dat getal van hondert tot op hondert vijfticht vermeerdert wert/zijn Regenten gheweest de selve Pilgrom van Dronckelaer ende de andere by ons ghenoemt.

Ende dit sy ghenoech van het Oude mannen Huys. Het welck/ghelijck oock de andere Gasthuysen vryhedē van cijsen eñ andere vercregen heeft by Ordinantie der Heeren Staten. Daeromme heeft het oock een eyghen Backerije ende Brouwerije; eñ hier hy gevoecht eenen Put, de welcke met seer groote costen onder de aerde wtnemen de diepe/ende met wonderlicke conste gegraven / den slijckachtighen ende broeckighen grondt door passeerende/gheeft een sprengh van suyver ende seer claer water. Den Put van het Oude mannen huys.

Het sevende Capittel.

Van het Dolhuys.

Et Dol-huys bestaet wt twee ghestichten het oude ende nieuwe/in het eerste/ oft oude zijn elf cellekens: Tot de welcke in het jaer 1592/zijn by ghecomen 16 andere/ met een nieuw ende heerlick ghebouw. Het eerste huys is gebouwt int jaer 1562. Het heeft beneffens de wapenen der stadt/ de wapenen ende schilden van het huys der Bolensen boven de deure vandē inganck gesneden/om dat Hendrick Pouwelsz. wt den geslachte der Bolensen een achtbaer man ende borgher/de eerste Autheur van dese instellinghe ende fondateur deses huys gheweest is/ gelijck oock wt de Ordonnantie van den Raedt die wy hier by voegē/breeder blijckē sal/dese namelic.

'Beruerende die saecke vant Dolhuys/ 'daer of mede metten voornoemden Rade 'ghecommuniceert worde/is eyndelicken 'gheresolveert nae dat die meeninghe van 'wijlen Hendrick Pouwelsz. za. ge. eerste 'fondateur van het selve huys verhaelt 'gheweest is / datmen int selve huys soude admitteren ofte ontfangen voor al den 'Poorteren ende oock den Inghesetenen 'deser stede die met cranckslnnichept bevallen werden. Oock den vreemden die 'hier ter stede werckende / oft haere hanteringhe pleghende alhier tot cranckheyt 'van sinnen gheraken/ende ghesont in deser stede ghecomen zijn/sonder daer inne 'voor dese tijt te ontfangen den vreemden 'ofte andere wtheemschen persoonen die 'hier in kranckſinnichept ghebracht worden : Wel verstaende dat men altijt die 'poorteren deser Stede prefereren sullen 'voor den Inwoonders gheen poorters wesende eñ d'Inwoonders voor den vreem- 'den die hier ter Stede werckende ofte hāteringhe doende alhier met cranckſinnicheydt bevallen worden. Actum den 15 'Julij Anno 1562.

De Opsicht ende regeringhe des gantschen huys wordt twee oft dry vande voortreffelijckste borghers met bewillinghe vanden Magistraet vercoren/bevolen: de welcke na het voorschrift der wetten alles doen / ende zijn heel daer mede besich/dat het profijt van het Huys / ende der armer menschen die daer inne zijn / soo verre als de wijse van de instellinghe lijdt/ voornemelick ghesocht werde. By dese zijn oock Moeders ghevoecht die sy Buyten-Moeders noemen. Daer waeren Regenten als wy dit schreven/Hendrick Buyck, Geraert VVolfaert van Diemen; Ian Hendricxsz. Schryver ghenoemt soop. Ende voornemelick / Herman Hendricxz Verver / die onlancx overleden is/40 jaren lanck Vader geweest zijnde: heeft neffens zijn mede hulpers seer vele ghedaen tot verbeteringhe deses Huys. Dit jaer 1613 de twee voorste Vaders overleden wesende zijn in haer plaetse ghecoren Pieter Symonsz. vander Schellinghen ende Symon Iansen Fortuyn / blijvende Ian Henricsen de ouste Vader. De Buytenmoeders waren Aeltien Pietersen Buyssen ende Lysbeth Ysbrantz Hem.

Een aenhanghsel op het voorgaende, alwaer vande vryheden van sulcke Gods huysen, oock van oudts ghegheven, ghehandelt werdt: mitsgaders vande Vondelinghuysen, ende van de wreede gewoonte der Ouden in de kinderen wech te werpen of te dooden.

Eer dat ick tot de Tucht-huysen voortvare/van de welcke ick lest vã al hebbe voorgenomen te spreken / so achte ic van noode noch eenige dinghen int cort voor te laten gaen. Want dat wy int voor by gaen boven te kennen hebben ghegeven/dat den Weeshuysen/ Gasthuysen ende andere soodanighe Godshuysen vryheyt van alle schattingen ende Cijsen oock heden ten daghe/by Ordonnantie der Heeren Staten ghegheven ende bevestight is/dat dit gheen maniere ende gewoonte en is van heden oft van gisteren/ neme ick af wt de memorien van de Oude. Want dat het selve oock is gedaen geweest ten tijde van den Keyser Iustinianus/geeft te kennẽ zijn dobbel ordinantie aen Menna eñ Demosthenes: Om het welcke hier by te voeghen vele dinghen my beweghen. Want inde selve werdt sulck ghewach ghemaect/niet alleen vã de Gasthuysen, VVeeshuysen, ende Oude mannen huysen, maer oock van Vondelinghuysen en Beyerden, dat hier wt een yghelick mach oordeelen van soodanighe instellinghen / ende van haere voordeelen ende outheyt. Maer eer ick dat aenvanghe soo sal ick beyde de Ordinantien van woorde te woorde hier by voeghen:

I. De Keyser Iustinianus Augustus aen Menna zijn Officier.

'Tghene/dat wt de oude wetten (hoe 'wel duyster ghestelt) van sommighe ghe'attenteert wierdt/dat de begiftinghen in 'goddelicke ende favorabele saken ghedaen 'hoe wel datse inde acten niet wtdruckelic 'ghestelt en waren/nochtans ghelden sou'den/soo ordineren wy by sekere ende cla're rechte/dat wel in andere casibus de ou'de rechtẽ over het intimeren vande begif'tingen ongecrenckt sullen blijven: Maer 'so yemant begiftingen tot 500 goude gul'dens in wat sakẽ dat het zy gedaen heeft 'oft op de Heylighe Kercke/oft op een Gast'huys oft op een Sieckhuys, of op een VVees'huys, of op een Vondelinghuys, of op de ar'men selve/oft op eenige stadt/dat dese be'giftingen/oock sonder het maken van ac'ten/gelden: maer indien de begiftinghe 'van meerder quantiteyt zy (wtgenomen 'namelick de Keyserlicke Donatie) zy en 'gelt niet anders ten zy datse in de acten 'inghelijft zy.

II. De Keyser Iustinianus Aug. aen Demosthenes zijnen Officier.

'Wy ordonneren dat de saecken tot die 'heylige Kercken/oft Gasthuysen, ofte Cloo'steren, oft VVeeshuysen, oft Oude mannen 'huysen, oft Beyerden, oft Sieckhuysen, oft 'Vondelinghuysen, of ten lesten tot eenighe 'soodanige ghesel schappen afcomende wt 'hoflicke ende princelijcke mildicheyt hoe'danich die oock zy t'zy tusschen de levende 'oft wt oorsake des doots/oft gehouden by 'wterstẽ wille/van alle lasten vry eñ vranc 'zijn/so dat de wet/namelick die op sooda'nigen gestelt is/in andere persoonen haer 'cracht behoude; maer in het kerckelicke/ 'oft in andere stiften/de welcke soodanige 'goddelicke collegien toegeeygent zijn/ha're cracht/in aensiẽ der Godsdienstichcyt 'gemodereert ende versoet werde.

In welcke woorden eerst te mercken is dat indien tijt/als noch niet / de veelheydt der Cloosters inde steden ende groote ghestichten alomme verbreyt en waeren/doen het ghebruyck van soodanighe met recht Godlijcke stifften seer gemeen is geweest/ ende dat oock sulcke ghestifften voornemelicke authoriteyt eñ de selve met de exemptien ende liberaliteyten der Keysers verscheydentlick bevesticht ghehadt hebben: ende dat men niet alleen neerstighe sorghe gedraghen heeft over de arme ende krancke in de Gasthuysen ende Sieckhuysen/daer toe ingheſtelt: maer dat oock de Weeskinderen in de Weeshuysen: ende inde Oude mannẽ Huysen de Oude Luyden mildelic zijn voorsien geworde/de Accijsen eñ andere exactiẽ der pachters wech genomẽ zijnde/soo dat nae der handt doe de Religie in superstitie veranderde / ende de rijckdommen aenwiesschen dese rechte Gods huysen schijnen afghenomen te hebben/ende in haere plaetse verscheyden ceremonien gecomen te zijn: in de welcke/de rechte wercken der barmhertichheyt als versuymt zijn de/by na de gantsche Religie gestelt is geweest.

Maer aengaende dat die selve Ordinantien van de Vondelinghuysen gewach maecken/men moet bekennen dat het gebruyck van de selve by na gheen ander oocheden by ons en is / als in de Weeshuysen/ altwaer de cleyne Weeskens / die noch onmondighe kinderen zijn / int besonder opghevoedt worden. Maer een ander was de plaetse van dese huysen des ouden tijts/ voornemelick om de onmondige kinderen die te vondelinghe geleyt waren op te voeden toegheeyghent. Want een seer quade ende vervloeckte ghewoonte van de oude/ soo wel Griecken als Romeynen hadde by Van dẽ Vondelinghuysen.

lanckheyt

lantheyt van tijde de overhandt genomen van de kinderen allenthalven / ende voornemelick nieuw ghebooreene/oft wt te legghen / oft wech te werpen / of ten lesten te dooden: een ghewoonte segghe ick / niet alleen vande redene/maer oock vande nature selve ende affectie der ouderen gantsch vreemt: Om welcke voor te comen / het Christendom terstont daer nae aenwassende/heeft men dit ghesocht te verhinderen/ niet alleen met wetten (de welcke dit nauwelicx en conden bedwinghen) maer insonderheyt met soodanige instellinge van dese huysen. De eerste zijn ghewee st/so veel men afnemen can/die het met wetten verboden hebbē Valentinianus /Valens ende Gratianus. Want hare wet staet in beyde den Codice van Theodosius ende Justinianus/op de wet Cornelia van de Moordenaers/dusdanich: So yemant man of vrouwe beghaen heeft de misdaet van een kint te vermoorden, dit quaet sal metter doot ghestraft werden. Hier wt hebben de Christen Schrijvers als Tertullianus/Ambrosius/ Arnobius den Romeynen dickwils verweten/ende insonderheyt Arnobius tegen de Heydenen int 7 boeck. Ick sie, seyt hy, dat ghy (Romeynen) de gheboorene cleyne kinderen, nu den wilden beesten ende voghelen voorwerpt, nu verworght. Ende soo daer eenighe onder haer door vroom wilden ghehouden zijn / die maeckten haer die quijt met een slechte wtsettinghe. Hier wt seght Lactantius teghen de selve hart wtvarende int 9 cap. des 5 boecks. Niet van ons maer wt haerlieder gheral zijnder altijt, die gewapent de wegen besetten, Zee rooven &c. Die de cleyne kinderen of verworghen, oft soo zy vroom willen zijn, wtsetten. Waer wt ic oock mercke dat dese wtsettinghe selve tweesins verstaen is gheweest. Want oft zy leyden die voor de wilde dieren/oft anders in eenige woestijne: oft in een gemeyne plaetse der stadt. Van de eerste wijse van wtlegginghe moet de plaetse van Arnobius terstont gheallegeert ghenomen zijn/ende voornemelic die woorden van Suidas/die het breeder verclaert: De kinderen wtsetten voor t'ghene dat is te legghen voor de wilde beesten tot een spijse oft anders tot verderf, in eenighe woeste plaetse. Van de andere wtsettinghe behalven Lactantium alreede gheallegheert; maeckt ghewach Tertullianus/int 9 cap. Apologetici/alwaer hy also spreeckt: Insonderheyt set ghy die kinderen wt, op datse van eenighe vreemde moeder opghenomen werden. Eñ Ambrosius. De arme werpen de cleyne kinderkens wech, ende leggense neder eñ verloochenense, als zy bevondē zijn: eñ voor dese wtlegginge hebbē dese Vondelinghuysen ten tijde vā Justinianus gediēt. Het schijnt dat de oude Athenienses dese plaetse Cynosarges hebbē genoemt/ als blijckt wt Suida/de welcke die nochtans tot de wechghewoprpen bastaerden voornemelick treckt/als hy seyt / Cynosarges een plaetse in Attica, daer zy onmondige bastaerden neder leyden. Ende doet de oorsake daer by om dat daer den tempel van Hercules was/die oock mede onder de bastaerden gherekent wordt. De Romeynen hebben Lactariam Columnam, de Melck calomne tot dit ghebruyck gheeyghent / soo Festus getuycht/de welcke seyt dat Lactaria Columna op de moes merct gestaen heeft tot de welcke zy de s'ooghkinderen om met melck ghevoedt te werden brochten. Dit gebruyc van Vondelinghuysen duert noch hedensdaechs in sommige provintien ende steden der Christenen/alwaer de overblijfselen van dese verdorven ghewoonte van de kinderē wt te leggen noch overich zijn: maer gheluckigher zijn de ghene die ghelijc de sake/oock het ghebruyck niet en hebben. De onse voorwaer weten hier gantsch niet van / het volck der Joden van God wtvercoren hier inne volghende/den welcken het altijt ongheoorlooft is gheweest/so Tacitus ghetuycht/yemant van hare kinderen om te brenghen: oft vele eer de oude Hoochduytschen hare vooroudes hier innavolghende/hebben dit als een loflijcke wijse behouden. Want van haer schrijft alsoo de selve Tacitus: T'ghetal der kinderen te bepalen, oft yemant vande aengheborene te dooden wordt voor ongheoorlooft ghehouden. In welcke plaetse Tacitus/behalven de aenghenomen ghewoonte der Romeynen / schijnt ghesien te hebben op de woorden van Aristoteles int 8 boeck Politicorum: waer hy vermaent dat men wetten behoorde te maken van een seker getal van kinderen te genereren/na het exempel van sommighe volcken; oft ten minsten/ eer dat zy in het leven comen dat men een misval sal te wege brengen: als of dat lijdelicker ware/als alreede de geborene te dooden. Maer de selve Tacitus sal oock gesien hebben op de gewoonte/oft veel eer de wet der Romeynen / ghemerckt hy het woordt van aengheboren te zijn alomme van de Joden ende Hoochduytschen sprekende gebruyckt heeft. Want de wet van Romulus is gheweest/dat alle knechtkens opgevoet souden werden/ende van de meyskens de eerstgeborene. Maer niet dat geboren was

Lib. 5. Hexæm. cap. 18.

Lib. 5. Hist.

Tacitus de moribus Germanorū.

Siet Nānij Miscellaneo lib. 10: item Lipsy Epist. centu. 1: ad Belgas epist. 85.

te dooden voor den tijt van drie jaren / ten waer dat het verminckt ofte monstreus ter werelt quame. Want sodanige en heeft hy niet verboden tot te setten: nochtans soo/dat de ouders eerst vijf mannen tot de gheburen toonen souden of het haer oock alsoo soude duncken. Welcke wet schijnt eenichsins vriendelicker ende saechter dan die veroude gewoonte der volgende tijden/ door de welcke wy alreede getoont hebben dat zy alomme de kinderē wech geworpen hebben / gheen achtinghe op de gheboorte noch op den ouderdom nemende. In welcken aensien oock dien vader by Lucium Apuleium van huys reysende / heeft zijne huysvrouwe (swaer zijnde belast/dat indien zy een meysken gebaert soude hebben/terstont/t'gene dat gebaert was dooden soude: terstont namelick daer by doende om te kennen te geven dat dien tijt van drie jaer by Romulus voorgeschreven niet verwacht en moeste zijn als t'selve vry te staen ende een yeghelick gheoorlooft te zijn met eenen aenwijsende. Ende alsoo hebben nader hāt met seer goeden rechte de Christen Princen teghen dese wet ofte liever verkeerde gewoonte der Romeynen/ so wel door wetten/als door sodanigher huysen instellinge ghearbeyt: waer van ghemerckt ick meyne alreede ghenoechsaem ghesproken te zijn/sal hier op houden/als ic een dinc daer by ghevoecht sal hebben / dat de Turcken niet soo barbarisch ende wreedt volc moet in desen deele ghesept zijn/ten aensien van dese vervloeckte gewoonte eertijts by den Griecken ende Romeynen / de welcke den Keyser alleene dese macht des levens ende doots over haere broeders ende kinderen toelaten/op dat namelick het rijcke op dese wijse ghevoordert werde/zy selve int besonder trachtende t'getal van haere kinderen te vermeerderē/eñ seer vremt van dese wreetheyt met herte ende mondt zijnde.

Lib. 10. Metamorpho

Daeromme daer ick aengewesen hebbe / dat die steden ende republijcken gheluckſalich zijn / de welcke noch den naem noch het ghebruyck en weten van sulcke Vondelinghuysen / als die ghene der oude ghewéest zijn: alsoo en can ick niet misprijsen / oft emmers al stil swijghende voor by gaen die godsalighe instellinge vande arm-scholen/soodanige als ick doen ick over een wijle tijts in Vlaenderen ghegaen zijnde/ in de seer vermaerde stadt van Brugge gesien hebbe. Want aldaer zijn twee scholen de eene van Knechtkens / de andere van Meyskens/over de welcke eersame Mannen int besonder tot Regenten gestelt zijn. In de selve worden gheleydt de arme van der stadt van cleynen ouderdom / ende by na de verachtste: de welcke aldaer gevoedt werden/ghecleedt/gheleerdt/ende na hare natuere ende gaben des verstants onderwesen/tot dat zy volwassen zijn. Volwassen zijnde/ de sommighe worden by Cooplieden besteedt/andere by ambachtsliedē: andere worden op de Studien gestelt; daer na op hoogher faculteyten ende leeringen. De Meyskens worden in eerlicke huysen om te dienen besteedt. Ende de Regenten en slaen van dese de handen niet eer dat zy ten houwelicke besteedt werdē/oft tot den staet van perfectie ghecomen zijn. Welcke instellinghe van onse Weeshuys hier inne schijnt te verschillen / dat hier sonder onderscheydt alle toeghelaten werden/sonder acht te nemen/ofte de ouders borghers oft overleden zijn/ende oock niet in het selve ghesel schap oft huys / maer verscheyden ghehouden werden. Nu moeten wy allenskens comen tot de Tuchthuysen; Dan sal eerst van de arme int ghemeyn/ende voornemelick van de Huyssittene-armen wat spreecken.

Vondelinghuysen.

Het achtste Capittel.

Van de Huyssittene-armen.

VVat mē verstaen sal by Huyssittene armen.

NA dat wy verclaert hebben de huysen toegheeyghent ende verordent tot behoef/so wel van kinderen als oude luyden ende andere in allen gevalle/soo resteert daer noch te spreecken van de Huyssittene-arme. Hier by werden verstaen / die huys houden / vrouwe ende kinderen hebben / ende met hare handen ende daghelicx hanteringh haren cost soecken te winnen / maer door de quade tijden ende andere elendicheyt onderdruckt zijnde den cost niet heel en connen winnen eñ haer huysgesin onderhouden. Ende de Keyserlicke Ordinantie van ons hier vooren ghestelt en schijnt gheen andere arme verstaen te hebben / in de welcke ghewach ghemaeckt

ghemaeckt wordt niet alleene van het Gast-huys, VVeeshys ende Oude mannen huysen de andere dierghelijcke plaetsen/maer ooc int ghemeyn van de Arme selve. Tot die inspectie dan vā dese ende om der selver nootdruft te versorgen zijn vercoren by dē Magistraet deser stede wt de beste der borgheren sekere Aelmoessenier/eñ de selve aen de nieuwe ende oude zijde besonder/incomsten ende collecten daer by gedaen/huysen oock ende spijckers vergunt/inde welcke de provianden ende andere dinghen om eteli cke duysent huysghesinnen te voeden nootsakelick opghelegtt ende wtghereyckt werden. Daer is onder de andere/noch heden ten dage alsulck een huys recht tegen over de Appel-merckt/aen de nieuwe zijde met een opschrift/de welcke het jaer 1480 wtwijst. Hoe wel de originele brieven van de Camer der Aelmoessenier wtdruckelic te kennen gheven dat dese instellinghe ouder is ende van voorgaende eeuwe eñ dat se meer dan twee hondert jaren ghebruyckt is gheweest. De namen nochtans der Regenten en worden niet ghevonden boven het jaer 1536; ende dat doen Regenten zijn gheweest aen de nieuwe zijde Ian Duvesz d'oude, Ionge Claes Heyn; Dirck Hillebrāsz Otter, Ian Duvesz. de Ionghe. Daer nae int jaer 1578/als de staet der stadt eñ de saken der Religie verandert wert/zijn inde plaetse van de 4/6 persoone gecoren waer af dese naervolgende d'eerste zijn geweest: Hendrick Ebbesz, Baertout Dierixsz, Ian Smit, Ian Verburch, Herman Roedenburch, Ian Pietersz Reael. Welcke regeringe van ses persoonen heeft ghecontinueert tot noch toe. Ende de Aelmoessenier des ses jaers 1613 zijn: Ian Iansz. Kaerel d'oude, Ian VVitsz. Albert Simonsz. Ionckheyn, Ian Cornelisz Geelvinck, VVillem Hooft Iansz. Hendrick Lens. Ende aen de oude zijde waeren Regenten op den selven tijt: Ian Poppe, Iacob VVillemsz. Warmont, Arent van Erp; Arent Grootenhuyse, Pieter Gerritsz Crudenier; Dirck Hem.

De Aelmoessenier oft Regentē der selver Armen ghestelt aen de nieuwe ende oude zyde der stadt.

De oudtheyt van dese instellinge

Het ampt vande voorseyde Regenten bestaet voornemelick int bedienen der armen/eerstelic de aelmoessen inde Kercke te versamelen/ende vier of vijf generale omme gangen voor alle huysen te doen: voorts sorghe te draghen dat de huysen die voorseyde armen toebehoorende mitsgaders de landen moghen verhuert ende wel onderhouden werden/de renten wel uighevordert: voorts dat men de cantooren provide re van rogghe/botter/kaes ende torf: ende dat de aelmoessen onder de rechte armen wtghedeylt werden.

Het officie ende ampt der Regenten.

Provisie van Coren ende andere dingen.

Het huys dat ick gheseyt hebbe/is aen de nieuwe zijde/ghebouwt int jaer 1486/eyghentlick tot opleggínghe vanden turf/ende hout 17000 manden: maer is nu meer als de helft te cleyn/ghemerckt datter boven de 34000 manden alleene aen dese zijde der stadt van noode zijn.

De aelmoesse van boter is eerst begonnen int jaer 1562/als een godvruchtighe vrouwe ende seer weldadich tegen den armen ghenaemt Geerte Barnarts: de Regenten van de Hussitten voorseyt heeft ghegeven eenē Rentebrief van 50 gulden tsjaers op conditie dat den armen tsjaers 3 tonnen botters wtghedeelt souden werden: maer nu behoeft mē wel 3 tonnen sweecks ende wel meer/als men gheenen kaes en gheeft. Van ghelijcke heeft men int selve jaer d'eerste kaes beginnen wt te deelen/voornemelick door de mildicheyt der borgheren: van de welcke sommighe hondert/andere twee hondert guldens hier toe ghegheven hebben: Ende voornemelick over weynighe jaren Margriete Niclaes Cors d. van de welcke oock hier voor ghewach ghemaeckt is, heeft seer vele hier toe gedaen/een somme van veel duysent guldens oock op dese arme met een wonderlicke mildicheyt eens ghetransporteert; hebbende/ghelijck wy hier boven distinctelicker te kennen hebben ghegheven.

Vermeederingen der aelmoessen.

Den oorspronck ende occasie van botter ende kaes te gheven.

Dit zijn meest de beginselen ende den voortganck van dese instellinghe. Wat nu aengaet de menichte der arme die nu tegenwoordich zijn: aen de nieuwe zijde worden nu boven de 1611 Huysghesinnen ghetelt: van de welcke soo men alle hoofden soude rekenen/dat is/indien mannē/vrouwen/jonghelinghen ende kinderen int besonder ghetelt werden/t'ghetal soude wel comen boven de 6000. Het welck soo veel meerder soude werden/soo de huysghesinnen daer en boven van de oude zijde daer by ghevoecht werden/die boven de 900 zijn/soo dat alsoo int gheheel de huysgesinnen soo wel van de oude als vande nieuwe zijde wel twee duysent ende vijftich oft t'sestich ghevonden werden.

T'ghetal van de arme ende vande huysghesinnen.

Maer aen de nieuwe zijde/alwaer ick gheseyt hebbe dat wel 1611 huysghesinnen zijn: nauwelicx 200 Hollantsche en zijn/als wt seker verhael der Aelmoessenier blijckt: maer de reste bestaen in diveersche natien als Fransoysen/Walen/Brabanders/Vlaminghen/Vriesen/Eemdenaers/Enghelsche/Westphaelsche/Ditmarse/Eydersteetse/ende andere wtlandische natien/wt haer landt/door de oorloghe/ende

Dese arme zijn van verscheyden natien.

andere nootsakelichheyt ghedreven. Ende het selve is mede van de oude zijde te verstaen: alwaer / oock behalven de verhaelde volcken / de Portegysen met menichten voor eenighe jaeren zijn comen woonen.

Sonder onderscheydt van Religie worden alle toegelaté onder sekere conditie.

Ende alle dese Natien werden bedient ende wtgedeelt dese Aelmoessen sonder eenich onderscheydt van Religie daer sy haer toe begheven hebben / als sy niet en gaen bedelen ende hier vast woonachtich zijn: op sulcke conditie soose comen te sterven geen jonghe kinderen achterlatende / de Regenten het goet mogen aentasten / t'welc haer vanden E. Raedt deser stede is gheconsenteert.

VVanneer de wtdeylinghe ghescchiedt.

Maer men sal verstaen dat men dese aelmoessen niet en deelt dan des winters ontrent achthien oft neghenthien weken lanck / behalven dat de Regenten van de nieuwe zijde noch laten bewoonen ontrent 100 huysen ende cameren om niet diese tot haren coste repareren ende onderhouden: behalven oock datse noch besteden diveersche kinderen / die van moeder ende vader zijn verlaten / ende int Weeshuys niet en werden gheadmitteert / om dat sy t'recht van borgherschap niet en hebben.

Andere huyssittene arme der sorghe van de Diakené bevolen.

Ende dit sy gheseyt van de Huyssittene armen sonder onderscheydt; Daer zijn oock andere welcke alle lidtmaten vande Ghereformeerde Kercke gehouden werden; den welcken / so wel aẽ de oude als aen de nieuwe zijde / door de inspectie ende wtreyckinghe der Diakenen na de wijse vande eerste Kercke andere Aelmoessen wtgedeylt werden: ende het selve wordt oock geobserveert inde andere Kercken der stadt / te weten de Fransche ende Enghelsche: alsó dat indien yemãt wil berekenen int gemeyn de jaerlicxsche oncosten aen de armen aengeleyt die sal ettelicke tonnen schats vinden.

Extraordinarise mildicheden vanden Magistraet.

Wy en moeten hier oock niet voor by gaen / als wesende een besonder exempel van goedertierenheyt / dat gheduerende de groote peste dese voorleden jaren / ettelicke eerbare mannen int besonder vanden Magistraet waren ghestelt / de welcke bevonden hebbende allenthalven der borgheren ende ingesetenen armoede / met milde hãtreyckinghen extraordinaerlic te hulpe souden comen ende in aller manieren de hant bieden: soo dat met rechte de oude Raetsheeren van Roome / anders gheprezen / hier by vergheleken nauwelicx ontschuldinghe en verdienen / de welcke menichmael door de lichtveerdicheyt vandẽ volcke beweecht zijnde met guychelaers / campvechters / schermers ende andere dierghelijcke soorten van menschen hare gantsche patrimoniale goederen ten besten gaven / oft veel eer verquisten / om de gunste van eene ure des ghemeynen volcks te crijghen. Ende ic en weet niet of de coren vergaderinghen ende milde wtdeylingen der selver Romeynen / met dese van die van Amsterdam te vergheleijcken zijn / soo wy der Romeynen macht / ende een stadt over de Werelt heerschappende by een stadt van Hollandt souden vergheleijcken. Want wt de oude schriften blijckt / dat als Augustus Keyser was / het ghetal van de ghene dien coren wtghedeelt wierdt over de twee hondert duysent te Roome ghetweest is / daer Amsterdam soo ick geseyt hebbe / onder duysent ses hondert huysgesinnẽ nauwelicx twee hondert inboorlinghen / oft van haer volck ghehadt en heeft: het welck oock van de andere neghen hondert / die ick aen de oude zijde gheseyt hebbe / insghelijcks verstaen moet zijn: op dat ick naerlate de huysghesinnen elck in yeder hooft te deelen / ende daer by te doen die inde Gasthuysen / Godshuysen / Weeshuysen / Oude mannẽ huysen / Tuchthuysen ende andere dierghelijcke / ende die voornemelic / van de welcke den Diakenen de sorghe bevolen is / int besonder woonen.

Vergheleijckinge met de giften der Romeynen.

Voorwaer indien ic dese calculatie maken soude / men soude by nae tot de grootheyt der Romeynen comen: ende dies te prijselicker is dit dat dese goeddadicheyt bewesen wordt niet den borgheren / soo ick aengheweesen hebbe / oft den inboorlinghen die haer selven meest al konnen redden / maer den wtlanschen voornemelick ende vreemdelinghen; ende soo wy op den eyndt sien / soo en sal niemant loochenen oft den prijs en comt de onse toe. Want aenghaende de Romeynen ghebruyckten sy niet dese provanden ende soodanighe milde giften / als anghelen / of ghelijck Livius spreeckt / als sekere flatteringhen om het gemeyne volck goetwillich te maken / daer het diensten zijn van goedertierentheyt alleene. Ende daerom blijckt het dat de selve den treffelicken Schrijver Sallustio mishaecht hebben / van welcken dit ghebodt van de republijcke te ordineren aen Cesar ghevonden wordt; Ghy moet, seyt hy / voorsien, dat het ghemeyne volck door ghiften ende ghemeyne coren verdorven werck hebbe, door welcke het van tgemeyne quaet afgehouden werde. Oock Augusto selve / die ettelicke mael ghedacht heeft van dit te weeren / indien ic recht verstae Suetonium int 42 ca. Na dat eyndelick de lijftocht vermeerderde, schrijft hy, dat hy van voornemen was het ghemeyne koren

Den eyndt vande milde giften by de Romeynen ende by die van Amsterdam verschey den.

Lib. 2.

koren inder eeuwicheyt te niete te doen, om dat op het vertrouwen derselve de Lantbouwinghe ophielt. Alwaer hy oock de oorsake by gheboecht heeft; Al hoe wel niet alleen de Lantbouwinghe/maer oock by nae alle de consten ende eerlicke handtwercken hier door ophielden. Want de borgers van Roome verwierpen alle dese dinghen van haren halse/ende oordeelden die alleene den slaven weerdich te zijn/zy begaven haer tot den crijch: van waer zy wtgedient hebbende/arm ghemeynelick zijnde/brachten de reste haeres levens over/op het vertrouwen der largitien en giften. De Keyser dan op dat hy dese luye ruste tot besicheyt soude brengen/achte datmen de oorsake daer van namelick het gemeene coren wechnemen moeste: maer dat hy niet volhardt en heeft blijckt wt den selven Suetonio/om dat hy voor seker hieldt, datse door eergiericheydt weder conde opgerecht werden.

Andere gelijcke ende ongelijcke dinghen inde wtreyckingen van de oude ende de onse.

Wt het ghene alreede ghesept achte ick genoech te blijcken/dat alhoe wel die milde ghevinghen der Oude in de werckinghe ende eyndt van de onse verschildt hebben/nochtans vele dinghen ghelijck hebben gehadt. Het welck op dat claerder bewesen worde so sullen wy by deelen de sake naerder insien. Ende ten eersten soo hebben de Oude de Aelmoesseniers selve van ons Huyssitene-meesters ghenaemt/eerst Ædiles Cereales ghenoemt/om dat zy ghestelt waeren om Ceres oft het coren onder den volcke wt te deelen/als blijckt wt Pomponio van den oorspronck des rechts/item wt Dione int 43 boeck. Terstont daernae zijn zy Overste ende versorghers van lijftocht ghenoemt ghewweest/waer door in de steenen staet/CVRATOR ANNONÆ, dat is/Versorgher van Lijftocht. Ende Tacitus int 1 Amal. Sex. Pompeius ende Sex. Apuleius hebben eerst den Keyser Tiberio eedt ghedaen, ende by haer Seius Strabo ende C. Turranius, de ghene Overste van des Veltheerens garde, dese van de Lijftocht. Ende wt die woorden/ende voornemelick wt de orden van sweeren/is het claer dat dese weerdicheyt onder de eerste ghewweest is. Maer het ampt van de selve Overste heeft Seneca int 19 cap. van de cortheyt des levens wtgedruckt met een notabel maniere van spreken ende oock op onse manieren gepast Paulinum die doen een Overste vande lijftocht was aenspreekende. Ghy meynt dat het even vele is, of ghy sorghe draecht dat het coren niet verdorven van het bedroch dergener die het aenvoeren ende nalaticheyt inde Spijkers wtghestort werde, dat het niet verdorven en werde ende verfticke door de ghecreghen vochticheydt, dat het over een come met de mate ende het ghewichte, oft dat ghy tot dese heylighe ende hooghe dinghen gaet. Maer wt blijckt dat de namen ende het ampt sel be niet verre van de manieren van de onse verscheyden en is ghewweest/dan datmen het coren selve heeft wtgedeelt/daer de onse niet coren/maer broot/boter ende kaes gheven. Maer ick vinde oock daer nae dat dit ghebruyckelick is ghewweest by de Romeynen dat men broot gaf/om de selve oorsake mijns bedenckens/op de welcke oock de onse ghesien hebben/om dat namelic bequamer ende lichter was door de menichte der armen; de welcke hier door den arbeyt ende de oncosten van backen wan. Hier toe dient t'gene dat Juvenalis sept: Atque duas tantum res anxius optat Panem & Circenses: Maer voornemelick de woorden van Cassiodorus in het formulaer des Oversten vã de Lijftocht/alwaer hy also spreect: VVant het staet toe uwe vlyticheyt dat voor de seer heylighe stade Lyftocht bereydt werde, alsomme overvloet zy van broodt, ende dat soo groot een volck, als aen een tafel versadicht werde. Schijnt oock dat de selve Romeynen olie wtghedeylt hebben/t'selfs in seer oude eeuwe/indien wy Livium hier op te passe brenghen int 25 boeck daer hy sept/dat Scipio Africanus/als hy Kuermeester was/twee stoopen olie in een yeder wijck ghegheven heeft. Ende ten lesten Vopiscus schrijft dat ten tijde van de leste Keysers de milde wtreyckinghe soo verre gecomen is ghewerst/dat Aurelianus voorgenomen heeft oock wijn om niet den volcke te gheven/op dat gelijc broot en vercken vleesch om niet ghegheven worden/al soo oock den wijn. Maer den coren haelders werden ghegheven sekere teeckenen in hout ofte loot; de welcke ontfanghen hebbende wierden zy toegelaten tot de spijckers ende om mede te deelen die dinghen die daerinne waeren/het welck oock van onse manieren hedensdaechs niet vreemt en is. Ten lesten de plaetse daer de wtdeelinghe gheschiedt (wtghenomen de corven ende diergelijcke dinghen) de welckt wt de gemeyne huysen ende die daer toe gheeygent zijn voortghebrocht werden) wordt ontrent der Regenten camer/in een seker deel der Kercken ghehouden. De Romeynen gingen na Minutiam/ghelijck de duystere woorden van Apuleius schijnen willen te kennen geven: Deen, sept hy/comt om coren te halen tot Minutiam: ende den anderen wort aent gerichte ghedachvaert. Maer het broot placht men

daer na/op trappē tot te deelen; waer van het broot selve gradilis deelbroot/als blijct wt den titel des 14 Boecks van Theodosius/de annonis civitatis & pane gradili, soo eertijts aen den dach gebracht heeft de seer vermaerde Justus Lipsius / daer toe nemende het veers vā Prudentius int 1 boec tegē Symmachum/welc de sake verclaert:

Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus,
Quique terit silicem varijs discursibus atram,
Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis.

Soo dat de selve Lipsius gissinghe maect wt een ander plaetse vanden selven Prudentius/dat in een yeder oort der stadt/de welcke 14 geweest zijn/trappen opgerecht hebben gheweest/daer dese wtdeelingt geschieden soude: de sake selve daer toe radende/op dat namelick de wtdeylers in een hoogher plaetse van de dringhende schaere bry ende afghescheyden souden zijn. Maer van de Trappen / die wil/sie een schoone plaetse/inde handelinge der Apostelen cap. 21 v.35 ende 40.

Ten lesten vinde ick dat oock de kinderen by de selve Oude tot het ghemeyne coren toeghelaten zijn gheweest: welcker ghetal Plinius verhaelt in Panegyrico dat ten tijde Trajani/die het oock eerst schijnt ingestelt te hebben/thien duysent geweest zijn: Ghelijck wy oock hier boven in onse wtdeylinghe / te kennen hebben ghegheven dat de 1611 huysghesinnen/alle enelic aen de nieuwe zijde/ses duysent hoofden begrijpē/van de welcke dat het meeste deel eñ ten minsten vier-duysent knechtens eñ meyskens gheweest zijn is buyten alle twijfel; ende soo hier by de kinderen van de negen hondert huysghesinnen aen de oude zijde gevoecht werden/ soude de rekeninge met die van Roome te boven gaen. Resteert/tot een onderscheydt van de wtdeylinghen eñ sportulen/dat is mandekēs by de Romeynen alsoo ghenoemt dit als in plaetse van een besluyt daer by te voeghen/dat de sportulæ namelick in oude tyden voor onderhoudt ende toespijsen alleene verstaen zijn gheweest / de welcke van de groote daghelicx int besonder dien ghegheven werden/ de welcke om dienst wille/oft anders haer haddē gevolgt. Laet ons nu tot de Tucht huysen comen.

Het neghenste Capittel.

Van het Tucht-huys.

De occasie vāt in stellē der Tucht-huysen.

De menichte van Landtloopers eñ bedelaers inde landen van Hollant ende West-vrieslant so ten platten lande ende in de Steden / heeft occasie ghegeven van beyde de Tuchthuysen soo wel van mannen als vrouwen op te richten. Want als dese haer veynsden te zijn dat zy niet en waren ende onder het decksel van de bedelrije de ghelegentheden van tijt ende plaetse verspiedende hare dieverijen ende rooverijen by dage ende by nachte pleechden: Soo hebben de E. Heeren Staten van Hollant ende West-vrieslant dies aengaende doen publiceren

1595 seker placcaet vanden 16 December 1595. Waer op gevolght zijn verscheyden ordonnantien soo in de Steden als inde Dorpen om t'voorseyde gheboefte ende bedelrije te voorcomen. Binnen Amsterdam voornemelick nauwe ondersoeck over de arme gehouden zijnde werden bevonden ontrent 3500 ambachts jongers van verscheyden ambachten/ende daer onder vele schamele jonghe meyskens. Welckers stoutheydt op dat te ghemoete ghecomen soude werden ende het aencomende quaet gebetert/so en heeft den Raedt geen beter wijse gevonden als soodanige Tucht-huysen in te stellen.

Ende eerst is het mannen TUCHT-HUYS geordonneert terstont int selve jaer 1595 int beginsel van April/Borgmeesters doen zijnde Reynier Cant, Balthasar Appelman, Barttelt Cromhout, ende Iacob Boelensen. Hier toe heeft alder bequaemst geschenen het Clarissen Clooster aen de nieuwe zijde ontrent de Calverstrate. Daer zijn tot Regenten ghestelt Isbrant Ben, Isbrant Harmans, ende Hendrick Buyck. Het Clarissen Clooster tot het Tucht-huys verandert.

De discipline ende wijse van het Tucht-huys.

Hier worden zy alle gesloten gehouden/ de sommige oock gheboeyt/alsoo nochtans dat zy onverhindert connen wercken ende de handen gebruycken. Want eenige moeten Brasilie hout tot cleyne pulver saghen/ oft

oft Bombaſijnen weven/ende andert dinghen doen ende bearbeyden / na een yeghelicks begrijp oft macht. Op Sondagen ende heylichdagen zijn sy alle gehouden te comen op een plaetſe van het parck afgheſcheyden/die men de Schole noemt. Hier wordt wat in Godes woordt voorgeleſen/voornemelick ſoo daer yet is dat diene tot de manieren ende beteringhe des levens. Sommige worden oock inde eerſte beginſelen der letteren met leſen ende ſchrijven gheoeffent.

3

Het nieu Tuchthuys op ghericht int jaer 1603.

Daer is oock neffens dit ſelve / int jaer 1603/een ander nieu Tuchthuys opgerecht genaemt het Separate. In het ſelve worden gehouden niet van alderley ſoorte / maer ſulcke voornemelic/die sy van niemant geſien en willen hebben: want daer worden oocmu en dan gevonden ontaerde ende ongetemde kinderen alhoe wel van degelicke ouders/ende die met geen minder ongemack en ſchande der ouderen geſtilt en getemt en ſouden connen werden. De Regenten over beyde huyſen waren doen Isbrant Harmanſz, Ian van Biler, Hendric Francken, ende Dirc Vlac. By welcken voorſeydē Vlac den eerſtn ſteen vant ſelbige ſeparate huys geleyt is/om dat hy de jongſte was/in het jaer boven verclaert. Als wy dit ſchreven waren Regenten: Ian vanden Ende, Gerrit de Beer; Dirck Vlack.

Maer welc den eerſten en ſteylen trap by de joncheyt zy tot ſoodanigen ſtaet / en hebbe ic niemant geleſen die het beter wtgedruct hebbe als Plautus. Want de ſelve in de voor-reden van Moſtellaria voert Philolachen in clagende dat eerſt de LUYHEYT de ſchaemte en daerna de deucht en ſedicheyt wt zijn herte gedreven hebbe/ en daerom vergelijct hy hem ſelven/en alle jonghmans/by een nieuw ghebouw in het welcke een ondeugende/luy en vuyl huysheere comt woonē/met de beerſen de welcke ic achte dat ſe by alle de onderwijſingen der Philoſophen ſoo zy niet en zijn voor de ſelve te ſetten ten minſten te vergelijcken zijn; De beerſen cannen by den Poete ſelve leſen/hier te langh om te verhalen.

Men soude alhier oock wat moghen by voeghen van die bedelaers / de welcke Apuleius niet onbequamelick affnoeyselen der fortune / ende als ghemomde beelden noemt / ende die op de straten plegen te bedelen op de aerde sittende met ghescheurde cleederen halfghecleedt / ende met een elendich ghelaet ende magherheyt mismaect / sweeren vertoonende ende de gebreken des lichaems met vuyle doecken bedeckt / ende creupeltheden der leden ende andere dierghelijcke dingen leelick om sien: waer mede zy de affectien moghen opwecken ende het medelijden der gener die voorby gaen: van dese segh ick soude hier moghen by gevoecht werden / dat namelick van de sodanighe / item ettelicke stomme / maensuchtighe ende besetene hier inghebracht zijnde na eenigen tijt de wendels ende decxselen / mede de crucken daer zy op leunden / ende andere dierghelijcke dinghen wech geworpen hebbende / waer mede zy het volck bedroghen / terstont daerna wacker / haer ravauwerye ontdeckt zijnde / tot het werck zijn ghetreden / ende dat alle cranckheyt des lichaems verdwenen is. Dese en dierghelijcke dinghen de bedelaers af ghenomen zijnde / vintmen in het Tuchthuys aen de mueren ghehanghen tot een waerteycken van sulcke miraculen.

Lib. 1. Metamorph.

Creupele eñ van verdray de leden g eheelt

Noch andere exempelen van sterc ke bedelaers.

Maer aengaende dese bedelaers / ic acht het weerdich (dat blijcke hoe noodich het alle republijcke zijn soude die placcaten der Booroudéren van de stercke bedelaers int werc te leggen) noch een exempel oft twee het voorgaende niet ongelijck voor te stellen. Beyde dese verhaelt een ghetuyghe die het' ghesien heeft Iodocus Damhouder van Brugghe, Raetsheer des Conincks / alwaer hy van het eerste aldus spreeckt: "Ick sal verhalen dat ic te Gendt eertijts "bevonden hebbe / alwaer ick met eenighe "Raetsheeren van Brugge voor het Schepenhuys geseten hebbe: want hier quam "ons aen eenen sekeren bedelaer al suchtende / al weenende / ende op wonderlicke "wijse de uyterste armoede veynsende / hy "begeerde een aelmoesse / seyde dat hy een "heymelick ghebreck ende quaet hadde / "welck hem de schaemte te toonen afschrickte: Een yeder van ons medelijden "met den bedelaer hebbende gaven hem "elc een aelmoesse. Den Bedelaer scheyde "van ons. Een van ons belaste zijnen dienaer den bedelaer te volghen: ende naer "der te onderbraghen wat verborghen ge"breck dat zy hadde. De selve dede t'ge"ne dat hem bevolen was / ende heeft den "bedelaer ghebraecht welc dat verborgen "ghebreck was dat hy hadde. Hy besach "zijn aensicht / hy sach zijn borst / hy sach "zijne armen / ende sach het al schoone eñ "sterck: Ick en sie / seyde de dienaer niet "quaets aen u. Ach (seyde de bedelaer) het "is verre een ander gebreck dat my perst "het welck voor uwen ooghen verborgen "is / namelick sulck een quaet dat over "mijn gantsche lichaem verspreyt is / het "welck door de aderen ende het merch al"soo loopt / dat ick gheen lidt des lichaems "en hebbe / welck hem tot arbeydt ende "wercken begheven can / dit quaet hoore "ick dat ghenoemt wordt luyheyt. Wat? "zijn dit niet seer schadelicke ghebreken? "Doen is de dienaer al gram wech ghe"gaen / ende is tot de zijne weder gecomẽ. "Hy werdt ghevraecht welck dat verbor"ghen quaet was: den dienaer ghelijck hy "banden bedelaer onderwesen was / heeft "de sake verclaert / ende die bekende seer "verborgen sieckte / de welcke vele andere "oock dringht / te kennen ghegheven. De "antwoorde wordt met een ghelach van "allen ontfangen. Terstont daer na wert "hy ghesocht om inde ghevanckenisse ge"bracht te werden. Maer den schudde "hadde hem elders verlooren.

Hier by voecht hy een ander exempel desen ghelijck / het welck hy mede ghesien te hebben inde vermaerde stadt van Brugghe / alwaer hy doen Raetsheer was / verhaelt by nae in de ser manieren / een exem"pel voorwaer niet min bootsachtich als "boos: Ontrent het jaer des Heeren seyt "hy 1536 / ginck van deure te deure eenen "sekeren bedelaer nae den uytwendighen "schijn gantsch soo het scheen / elendich / "stom / swack: so vol sweeren / so crauwich "ende misimaeckt / dat hy alle menschen "tot barmhertichheyt verweckte / de som"mighe oock dede schreyen. Dese alle son"dagen hadde hem over alle prochie kerc"ken nedergheleght op het stroo / met een "seker stamelen den stommen makende "met de eene handt een belle clinckende / "ende een gantsche elendighe misimaect"heyt des lichaems den ghenen die voor"by ginghen toonende / soo dat hy dictwils "op yeder Sondach ende Feestdach wt "dese onbeschaemde bedelrije 5/6 oft 8 du"caten versamelde. Het welck als het nu "wat langhe gheduert hadde / ende dat hy "inden selven staet aen de Kerck-deuren "zijne tragedie herhaelde / soo is het ghe"beurt dat een vande ghemeyne dienaers "zijne ooghen op desen sterck staende / ver-

moeden

moeden creech van het bedrogh/en seyde teghen sommighe die daer voor by ginghen/dat dese alsoo mismaeckt/gantsch een bedriegher was ende eenen arghen schalck. Ten lesten de sake curieuser en sekerder begeerende te verneme is naerder gegaen/ ende den selven verscheyden reysen nauwer aensiende / soo heeft hy wat stoutelick bestaen eenighe windelen ende beetterde lijnen doecken met zijne vingheren af te trecken/de welcke afgetrocken zijnde/soo heeft hy bevonden dat zijne huyt seer schoone ghesont ende seer sterck was: vele het selve aenschouwende. Den Bedelaer siende dat zijne bedriegelickheyt hier door ontdeckt was / is seer haestelick gaen loopen / ende is rasscher als een hert ghevlucht. Den stadts dienaer is hem al roepende ghevolght: Houdt den rabaut/houdt den bedrieger: door dit gheroep is hy van sommige geschut geweest ende vandẽ selven dienaer ghevanghen / ende inde ghevanckenisse gheleydt; vele vanden gemeynen volcke t'onvreden zijnde ende medelijden hebbende over de apprehensie van desen elendighen ende vol sweeren / soo het scheen. Maer tot den selven terstont na zijne gevangenisse zijn gecomen de Baillu selve niet twee Schepenen ende eenen Pensionaris/de welcke na dat sy ghevanckelicke examinatie ende behoorlick ondersoeck van saken ghedaen hadden/belasten hem dat hy die windelbanden vol vã etter afdoen soude/welck geschiedt zijnde sy hebben bevonden dat zijn lichaem gesont was/welvarende ende seer reyn in gheenen deele ghequetst oft sweerachtich: maer jongh van jaren / sterck ende vanden hoofde tot den voeten ghesont. Daer en tusschen de bedrieghelickheden ende soodanighe arghelisten opentlick bekent gheworden zijnde/soo hebben sy den selven bedelaer den bedrieger begonnen te vermanen / vraghende wat hem beweecht hadde die een jonghman was met vele gaben der natuere verciert/dat hy hem tot soo veracht/slecht ende schandelick leven soude begheven/ende dat hy soo elendighe bedelrye liever omhelsde/ als een leven by hem selven in aller manieren eerlick. Waer op hy in deser manieren gheantwoort heeft; Na dat ick sie dat dit mijn bedroch ontdeckt is / ende dat ick nu tot schande gebracht sal worden/soo sal ic het gantsch verbolg mijns levens naecktelick belijden: Ick hebbe eerlicke ende wel hebbende ouders ghehadt / de welcke my in de Latijnsche en Griecksche spraecken doen onderwijsen hebbẽ. Daer na hebbẽ sy my op de rechten en de practijcke gestelt/alwaer ic gemeynschap gemaect hebbe met de gene/ die my verleyt en gantsch verdorvẽ hebben / soo dat ic het eerlic leven verlaeten hebbende/mijn vaderlandt / ende mijne ouders (in welckers ooghen ick gevreest hadde te comen) my by quaet geselschap ghevoecht hebbe / met het welcke ick in Italien gevloden ben/van daer in Vrãcrijc/daer nae te Napels/niet lange daer nae hebbe ick oock Cyprum besien / van hier ben ic door Sicilien weder te Romme gecomen: van hier na Venegien/daer na hebbe ick Duytslant doorwandelt: en ten lesten hier in Nederlandt weder ghekeert / hebbe voorghenomen hier te blijven. Maer al dat ic hadde/verquist hebbende/met tuysschen ende alderley wellusticheden / soo hebbe ick ten lesten eerlicke borgers begonnen te dienen / welckers dienst niet connende lijden / hebbe my by bedriegers ende boeven gevoegt/ met de welcke door verscheyden steden ende Gasthuysen geloopen hebbende/hebbe alle soorte vã bedriegherye geluckelick geleert/waer mede ic dese verblinde werelt/schalckelick bedriegen soude / geldt overvloedelick by een rapen/ende op dese wijse een ghemackelick leven in ledicheyt ende genoechte leyden. Op dese wijse dan hebbe icker vele tot medelijden beweecht/seer groot gewin gedaen ende dickwils alle daghe 4. 5. 6 oft 8 ducaten versamelt/welcke ick in de wekẽ (de beetterde doecken afgetrockẽ hebbende en met andere fraeye cleederen becleedt/ van de welcke ic vier of 5 soorten besonder hadde) in alle leckernie hebbe besteet ende een leven van Epicurus oft Sardanapalus seer ghemackelick gheleydt. Mijn gelt verdaen zijnde/soo keerde ick weder tot mijne eerste visscherije/ginck weder in mijn huysken / hebbe my als te voren aen den spieghel / die ick hier toe hadde toeghemaeckt; hebbe roggen meel op alle mijne leden/op mijn hooft/ beenen/ voeten / borst ende schouderen gestreken/welcke selve leden ick terstont met lijnen gescheurde doecken becleedt hebbe/doen nam ick in d'eene handt een brandende keersse / in d'ander een stuck solphers / welck ick door den brandt der keersse over de selve doecken hier ende daer inghedrupt hebbe. Ten lesten hebbe ick een Duyve oft een ander jonck

Hoen-

"noen genomē/het welc ic verscheurende met droppelen over de selve leden met solpher ende meel bestreken/liet indruppen/op dat het gantsche lichaem dies te opentlicker soude schijnen etterachtich/ elendich ende eyselick om sien: ten lesten als ick my alsoo wel toeghemaeckt aen den spieghel ghesien hebbe/soo ben ick tot mijn hutteken (welc ic ontrent de stadtsmueren ghehuert hebbe/op dat my niemant vernemen en soude als ick my alsoo toemaeckte) ghecomen/ben weder ghegaen na de deuren der Kercken/ende als ick my neder gelept hadde/ende mijne elendighe tragedie hadde begonnen te spelen/so hebbe ick mijn beste gedaen om met mijne netten t'gheldeken van het volck dat daer voor by gingh naer te jaghen. Ter wijle dat hy soo met roem zijn leven verhaelde so berispten de Heeren zijne onwijsheyt/beschuldichden zijn schandelick leven / mispresen zijne seer schandelicke eñ snoode daden/verdoemden ende overtuychden met contrarie redenen zijne boeverije. Ende hy als berou hebbende heeft haer om vergiffenisse gebeden/boete ende een beter leven vastelic belooft/ende hem in de gratie der Overicheyt bevolen/dat de selve met zijne jonckheyt ende onwijsheyt medelijden hebbēde liever goedertierenheyt teghen hem als strengicheyt des rechts oeffenen souden/welc hem de voorseyde Raetsheeren ter goeder trouwen hadden belooft. Hier en tusschen nochtans en hebben sy niet naerghelaten zijne snoodtheyt te verhalen ende dat hy een schandelicke daet begaen hadde / die soo ongheregheldeerne soorte van dieverije onbeschaemdelic bedreven hadde/de rechte arme / de rechte aelmoessen tot de mont ghenomen hadde ende arghlistelick ende gheveynsdelick onderdruckt / ende moghelick oock occasie des doots (om dat sy de aelmoessen die haer toequamen niet ontfanghen en hadden) hadde ghegheven. Welcke vermaninghe hy lijtsamelick ghenoech aenghenomen heeft / ende beloofde beteringhe. Dese saken alsoo claerlic vernomen zijnde/de Raetsheeren ginghen van hem ende dienden den Raet naecktelick aen t'ghene sy gehoort/bevonden ende gesien hadden. Sijne sake wordt verhandelt/ ghewegen / ende de beschuldichde verwesen / dat hy t'sanderdaechs inde ghevanckenisse naghewoonelicke wijse hem soude toemaken/ende alsoo toegemaeckt tusschen de dienaers uyt de ghevanckenisse door de Borght nae het Stadthuys ghelept werden / om aldaer het vonnisse van de boosheyt by hem bedreven te vernemen: ter wijle hy gheleydt werdt soo hebben sommighe des volcks van geringen oordeele begonnen te roepen tegen de dienaers/ende getier te maken dat so ellendich een persoon ende de gheringhste onder alle menschen/door dē Magistraet om gestraft te werden getrocken wiert. Hier en tusschen nochtans desen beschuldichden Bedriegher werdt voor den Magistraet gestelt/eñ heeft ontfanghen dit vonnisse/dat hy een half ure aen dē Pael vast ghemaeckt op de stellagie den volcke alsoo toeghemaeckt ghetoont soude werden. Daer nae vanden Beul alle de doecken ende vuylicheden wech ghenomen souden werden / op dat de schoonheyt van zijne huyt ende de ghesontheyt zijnes lichaems eenen yegelicken bekent soude zijn: Daer nae met twaelf roeden totten bloede dapper ghegheesselt soude werden/ende eyndelinge buyten de Lātpalen van Vlaenderen op de galghe ghebannen. Welcke sententie hy wel blijdelick (want hy hadde ghevreest dat men hem hanghen soude) op hem ghenomen heeft/maer niet soo blijdelick heeft hy de slaghen ghevoelt/de welcke alsoo door de slaghen ghebroken is ghelweest / dat zijn gantsche lichaē vanden bloede nat was. Ende het volck dese arghelisten ende bedrieghelickheden ghesien hebbende heeft begonnen te lachen/het welcke te voren gemurmureert hadde/ende seyde dat het seer wel ende weerdelick ghedaen was/ t'ghene dat het te voren onwijselick gelastert hadde/ende verfoeyden haere onwijsheyt/dat sy so lichtveerdelic dē handelinghen der Heeren sonder de sake ondersocht te hebben te voren niet en ontsaghen te bestraffen. Dus verre Damhouder." Welcke dinghen voorwaer sodanich zijn / dat wy alle moeten houden dat het recht ende ordentlick geschiedt dat ooc dese soorte van luyden tot Amsterdam tot arbeyt door openbaere sententie van den Raedt als tot sekere metael kuylen in het Tuchthuys verwesen worden; nadem ael dat die heylige wet Justiniani van de stercke bedelaers/ghelijck ick terstont oock aengeroert hebbe alomme vergeten/eñ by nae begraven light.

Lib. 10. C. Imp. u lun. Voeght hier by V Vijt. sium de pauperibus domi continendis.

Ten lesten is dit oock niet onweerdich geobserveert ende verhaelt te werden/dat in het selve mannen Tuchthuys/daer wy van spreecken/ de voorleden jaren 1602

item

Item 1603/ soo de peste door de gantsche stadt seer regnerende / en al sin het Weeshuys meer dan drie hondert/so boven verhaelt is/aen de peste storven/gheene vande tucht-luyden met dese sieckte bevanghen oft daer van gestorven en is:op dat het oude spreeckwoort waer soude zijn / dat On-
Oncruyt vergaet niet. cruyt niet en vergaet: Oft dat het alsoo der Goddelicke voorsienicheyt behaecht heeft/ dat tot straffe en leetwesen dese menschen/ ende gelijck de Griecken seyden/de leste der Mysen verwaert souden werden: Want ooc den Griecken met pestilentie besocht zijnde/ende belangende de remedie Apollo vraghende/seghtmen datter gheantwoorde is/ dat men by de leste van de Mysen moeste gaen woonen: als of zy daer vryer souden zijn by de snootste der menschen / soo men alsoo het spreeckwoort op verscheyden manieren by anderen uytgheleght / verclaren sal. Hoe; wel de selve Griecken oock een ghelijck spreeckwoort hebben met het onse Oncruyt vergaet niet/als zy seggē: een quaet Vat en breect niet. Om dat de ghene die argher is somtijts langher leeft / ende sekerder is in de perijckelen. Laet ons nu tot het Spinhuys comen.

Van het Spinhuys.

Ontrent den selven tijt als boven ghestelt/voornemelic int jaer 1596/ door versoeck vande Regenten ende Opsienders der armen namentlic Egbert Pieteisz oudt Schepen; Ian Claesz Cloeck; Simon simonsz;Huyghe Cornelisz.en Ian Vees is geordineert en gestelt Het Spinhuys. Ende daer zijnder terstont seer vele ingebracht / en daer is versamelt een groot ghetal oock van die meyskens / die wy te vooren geseyt hebben datse langs de strate liepen. Dese hebben begonnen vlas ende wolle te spinnen / netten te breyden / ende andere soorten van wollewerc te oeffenē. Andere oock / die bevonden wierden haer tot bordeelen ende ledicheyt te begheven / zijn hier tot de hoere coten in dese heyliger plaetse/ende als tot eenighe disciplineringhe/tot groote costen van de stadt/beschict geweest. Ende tot dien eynde leestmen voor de deure van't huys dese veersen:

Om schamelē meyskens, Maegden en Vrouvven,
T'bedelen, leech gaen en dool-vvech te schouvven,
Is dit Spinhuys ghesticht, soo men hier sien mach;
Elck laet sich niet verveelen noch rouvven,
VVt Charitaet hier aen de handt te houvven.
VVie vveet vvat hem oft de zijne noch gheschieden mach.

Dit huys staet aen de oude zijde. Het was eertijts geweest der Nonnen van S. Ursule / ghelijck wy oock hier voor/maer int voorby gaen/te kennen hebben ghegeven. De mildicheyt van twee persoonen is merckelick gheweest. Want wy weten wt den mondt der Regenten datter twee eersame mannen gheweest zijn / die dit huys geschoncken hebben tot behoef der armen vrou-persoonen/sonder te willē den naem noemen de somme van duysent guldens. Oock de E. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt hebben t'huys mede vergunt vrijheyt van alle lasten / ghelijck alle andere Godshuysen. Ende dese dingen zijn meest de eerste jaeren aldus gheweest. Naderhandt hebben eenighe ouders haer dochters om het quaet levē dat zy hadden gepleecht/niet alleen in de Stede van Amsterdam maer wt verscheyden steden inde Gheunieerde Provincien aen de Regenten van't Spinhuys/met voorgaende kennisse vande E. Heeren Borghemeesters besteedt voor sekere jaeren/op hope van beteringhe. Oock zijn verscheyden vrouw-persoonen om haer quaet leven wt de herbergen ende bordeelen gehaelt/by de E. Heeren Schepenen ghecondemneert voor sekere jaeren int Spinhuys. Daer zijn altijt by der hāt ghelijck oock van de andere Godshuysen gheseyt is/de Huysregeerder oft Vader en Moeder des huysgesins/die over alles neerstighe sorghe dragen. De eerste buytenmoeders by de Heeren Borghemeesters gestelt

zijn gheweest Aechte Claes dochter, ende Aef Hermans dochter, int jaer 1596. De teghenwoordige Regenten zijn VVillem Ianfz Beet, Arent Bisschop, Tobias VVoutersz, Egbert Storck.

Een corte verclaringhe vande VVerckhuysen ende Kerckers: Steencuylen ende muelens der Oude: ende wat de selve met dese van Amsterdā gemeyn oft verscheyden ghehadt hebben.

EEn dinck schijnt alhier weerdich breeder ondersoeck / of oock eertijts by den Griecken ende Romeynen het gebruyck van soodanighe werckplaetsen gheweest zy / ghemerckt wy het woort Ergasterium voornemelick van de Griecken ontleent hebben. Soo vele de Griecken belanght / die schijnen simpelick dit woordt voor eenen winckel ende een plaetse niet alleene tot arbeyt / maer ooc tot de studien ende den Musen gheeyghent / ghebruyckt te hebben. Ghelijck / onder andere / Gregorius Nazianzenus heeft ghesept / dat tot Alexandrien gheweest is een ergasterium dat is / eenen winckel van alle leeringhen. Maer de Romeynen hebben by Ergastulum een plaetse verstaen in de welcke zy gheboeydt wrochten, gelijck dat beschrijven de Glosen van Philoxenus. Ende Apuleius bewijst het / de welcke sept dat vijfthien gevangene maken een ergastulum, met dese woorden; Vijfthien vrye luyden zijn een volck: soo vele slaven, een huysghesin: soo vele ghevanghene een ergastulum. De beschrijvinghe van Philoxenus wijckt weynich van onse saecke / gemerct dat dese onse geboeyt of ten minsten besloten / om te wercken / gelijc ick ooc boven ghesept hebbe / vast ghehouden worden. Ghelijck het Isidorus mede genomen heeft / wiens dese beschrijvinge is. Ergastula zijn, daer de misdadighe ghestiert werden om eenich werck te doen, ghelijck de schermers ende ballinghen pleghen, die marbersteen houwen, ende nochtans met banden ghebonden zijn. Welcke beschrijvinghe nochtans heeft eertijts een gheleert man van faute ende valschept beschuldicht / ghemerckt de misdadige seer selden / de schermers nemmermeer in de Ergastula der Romeynen ghesteken ghelesen worden: Maer oock en staet hy niet toe van de marbersteenen te houwen / ghemerckt hy meynt dat dit het minste deel gheweest zy van desen arbeydt; maer den voorneemsten eynt de landtbouwinge. Het welcke soo wy aennemen / so en sal hier oock mede de beschrijvinghe van Philoxenus / de welcke de selve seer geleerde man nochtans toestaet / plaetse hebben / de welcke sept / datse gebonden inde ergastulis wercken. Maer het Lantbouwen wierdt niet binnen / maer buyten de Ergastula geoeffent: soo wy dan de beschrijvinge van beyde Isidori segghe ick ende Philoxeni / neerstelick examineren / so sal zy wat nauwe zijn / ende bequamer tot dese huydighe wijse ende ampt van die van Amsterdam / ende de eerste tijden der Oude / als tot de volgende eeuwe der Romeynen. Want hoe wel het waer is / dat in die oude ende plauti eeuwe sommige als geleydt zijn gheweest in de Ergastula om te malen / om steen te houwen oft ander werc te doen / so en zijnt dan nochtans niet ergastula, maer Latomiæ lapidariæ ende Lapidicinæ (Steencuylen) eñ pistrina (muelens) ghenoemt gheweest: eñ in de selve en voornemelick in de pistrina / werden de slaven / die eenich schelmstuck hadden bedreven / in plaetse van straffe gelevert / om coren te stooten oft stampen in een wtgeholt vat / pila ghenoemt; namelic eer dat de muelens gevonden waren; wāt daerna / de meulens int gebruyck gebracht zijnde / soo werden zy verwesen de handtmuelens om te draeyen. Maer anders heeft het daerna in de volgende eeuwe gebruyckelic gheweest by de selve Romeynen / als de gierichept der machtigen de ackers ende gronden van erven met gelt / bedroch / ghewelt van vele tot weynige getrocken heeft. Hier wt zijn gevolcht die wijde gronden van erven der rijcken: hier wt de ballingschappen der arme van de landen / hier wt het invoeren van de ergastula. Want hoe souden die weynige genoechsaem hebben gheweest om so vele landen te bouwen? De slaven dan ende barbaren zijn alomme opghecocht gheweest om het landt te suyveren ende saeyen. Het welck Plutarchus in de Gracchis seer schoone verhaelt onder de andere quaden van Italien / met dese woorden: Een weynich daerna seght hy / als die rijcke nabueren door wtghemaeckte persoonen de behueringe der Landen op haer namen, ende ten lesten oock opentlick ende op haren name den meerderen deel hielden: de arme wtghestooten zijnde, noch en begaven haer niet vlytich tot den crijch, noch om haere kinderen op te brenghen. Soo dat het ghebuert is dat gansch Italien in cleyn ghetal is geworden ende ledich van vrye persoonen ende vervult met ergastula van barbarische slaven: door de welcke de rycke hare landen bouwden. Lucanus insgelijcx / den welcken niet

Kanttekeningen:

VVat by de Griecken Ergasteriū.

VVat by de Romeynen Ergastula.

De beschrijvinge vande Ergastula Philoxeni eñ Isidori en verschilt nauwelicx van de instellinghe van die van Amsterdam.

Lips. lib. 2 Elect.

Wijse vande Ergastula der navolgende eeuwe byde Romeynen.

niet onbekent en was dat de Romeynen eertijts selve de landen ghebouwt hebben/ ende de alder degelickste borghers in haere ackers ghehadt / en twijffelt niet dese tot- stootinghe van de arme tot de ackers ende het invoeren der slaven in de selve onder de voorneemste oorsaken vanden afganc des Rijcx te stellen/int 1 boeck.

Paupertas fugitur, totoque arceßitur orbe
Quo gens quæque perit, tunc longos jungere fines
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum passa ligones
Longa sub ignotis extendere rura colonis.

Want hy en verstaet by de ignotis colonis, dat is/ onbekende Lantbouwers geen andere/ als dese slaven inde ergastulis / de welcke meest vreemde waeren / ende van verre landen. Plinius ooc int 18 boec cap. 3. claecht dat hier door de weerdicheyt van de lantbouwinghe vermindert is / als hy seyt: Nu bouwen die selve landen, gebonden voeten, verwesen handen, gheteeckende aensichten. Ende Columella: De Landtbouwerye geven wy over den alderquaetsten der slaven de welcke de alderbeste van onse Voorouders seer wel ghehandelt hebben.

Oeverweghen, het zy dat wy de verhaelde beschrijvinge ergastuli van Isidorus of Philoxenus nauwer insien / soo sullen wy oneygentlick ende Metonymice het woort ergastulum tot dese Roomsche maniere van de ghene die landen bouwden door gebondene refereren; ende by na op die wijse/ op de welcke Plinius int 18 boeck cap. 6. gheseyt heeft / dat de landen ghebouwt werden door ergastula; ende Seneca de veergheluyt ghevende ergastula van het wyde lant. Maer sal eyghentlick tot dese onse gevanckenisse ofte Tuchthuysen van Amsterdam/ welck wy verclaert hebben dienen: waer in zy geduerich om werck te doen oft met de sage/ soo ghesept is/ oft met weven / oft andersins binnen het beslupt gehouden/ niet om eenighe ackers te bouwen/ oft eenighe arbeyden buyten te doen/ bewaert worden.

Daer is oock tusschen dese onse ende de Werck-plaetsen der Romeynen hier inne onderscheydt. Dat by de Romeynen de inwoonders van de ergastula meest slaven waeren / ende de selve van twee soorten. Want hier inne wierden ghesteken misdadighe oft onschuldige. Misdadige/ namelick soo daer eenige onder de slaven waren wederspannighe/ vluchtige/ quade/ arghe/ dickwils misdoende: dese verwees de meester ordinaerlick tot dese straffe. De ghene die onnoosel waeren/ oft wierden ghehouden voor slechte slaven/ oft gevangene barbaren ende sterck van lichaem/ dese oft gevangen in de oorloge oft met geldt gecocht/ leyden zy ghemeynelick t'huys voornemelick tot desen eynde; soo boven wt Plutarcho gebleken heeft; ende Appianus oock in het eerste boeck van de borgherlicke oorlogen wijtloopich aenwijst. Maer dese onse Tuchthuysen van Amsterdam/ nademael dat alle menschen by ons voor vrye ghehouden worden/ en zijn voor de slaven niet; maer haer voornemen is voornemelick alleenelick de jeucht van ongebonden/ ontaerden ende by na verdorven leven tot beteringe te brengen; ende die onstuymicheyt te stillen ende te dwinghen. Ghelijck het opschrift van het mannen Tuchthuys boven de poorte aen de strate ghesneden te kennen geeft/ vertoonende eenen wagen welcken Tigren en Leeuwen t'samen gevoecht ende ghepaert trecken / den voerman een sweepe in der handt hebbende/ alwaer dit onder staet: VIRTVTIS EST DOMARE QVÆ CVNCTI PAVENT. Dat is / Tcomt de deucht toe te temmen tghene dat yeder vreest.

Ende alsoo is dit met eenen te observeren/ dat de ergastula/ de welcke onder andere oorsaken zijn ghewee st van het afnemen des Roomschē Rijcks/ soo wy wt Lucano/ Plinio ende Plutarcho verhaelt hebben/ claghende dat de gronden van erfven ende ackers den slaven ende ghevangenen te bouwen bevolen wierden/ de lantlieden daer wtgedrevē zijnde: dat het hier by ons op contrarie wijse toe gaet/ als alomme de rabauwē vermenichfuldigende/ de huysen steden ende provincien van nachtloopers ende truggelaers/ eñ ander ongehoorsame ende bedriegers gesuyvert werden; ende de moetwillicheyt mate gestelt ende bedwonghen wordt.

Het thiende Capittel.

Van de twee Cloosters, der Cathusers ende Regulieren, buyten de stadt gheleghen.

VErhaelt hebbende soo wel de ordinantien/als die publijcke huysen/ welcke wt de binnen Cloosters der stadt tot een goet ende bequaeme ghebruyck oft van nieuws ingestelt zijn/oft vermeerdert ende vermaeckt: soo moeten wy nu cortelick overloopen die twee plaetsen by de stadt gheleghen/van de welcke ick de eene int voorgaende boeck vermaent hebbe dat gheweest is het Clooster van de Cathuysers, buyten de Haerlemmer poorte: de ander der Regulieren, buyten de Reguliers poorte. Het welc nochtans eer ic aengae soo moet ick wat te vooren verhalen van die soorte van monickerije en die Cloosters/ de welcke wy ghesept hebben dat in die Tuchthuysen verkeert zijn. Want so ic boven ghestelt hebbe/ het eene/dat aen de Oude zijde is/anders het Spinhuys/ was gheweest der Susters vanden derden Reghel van S. Franciscus/ Orsele toegheylicht: Het ander aen de nieuwe zijde/ vande orden des selven Franciscus/ Clarissen ghenoemt. Van de welcke Franciscus van Assisium in Umbrien een landtschap van Italien geboren/ontrent den jare des Heeren 1215 is gheweest een Autheur van de biddende Orden: ende men seght dat S. Clare die hem terstont ghevolght is/mede van Assisium/Nonnen Clarissen/ insghelijcx biddende ende arm/na den reghel namelick van haren Lantsman Franciscus ingheſtelt heeft ende met solemnele beloften verbonden. Ende Polydorus Virgilius verhaelt dat noyt eenighe instellinghe van menschelicke godtvruchtichheydt meer toeghenomen heeft in corter stondt/ende by na de gantsche werelt eer vervult heeft; so dat vele van doen verbaest zijnde vermoedende waren dat niet soo seer de godtsalicheydt/als de stilheydt ende luyheydt/soda nighe menschen behaecht heeft.

Het Reguliers Clooster

Nu so vele belangt die twee Cloosters by de stadt gheleghen. Het eerste/ welck recht tegen over de Reguliers poorte was hebbe ick boven vermaent/dat het ontrent den tijt van Aelbrecht van Beyeren Grave van Hollandt meest gebouwt is/ende daer nae/ontrent den jaere 1506/ verbrandt is ende nieuw opghemaeckt/niet op de selve plaetse/maer by het Dorp van Alckmaer/ Heilo ghenoemt. Nu zijn de overblijffselen van het vervallen ghetimmer ende de reste van het Clooster tot andere ghebruycken ende meest tot lustighe hoven ende bleyckthuynen gheeygent.

Het Cathuyser Clooster

Maer het Catuysers Clooster/ welckers overblijffselen van timmeragie insghelijcx beneden den wech oft Dijck van Haerlem van veers ghesien werden/ vinde ick dat niet alleen ten tijde vanden voorseyde Aelbrecht ghebouwt is/maer oock tot zijnen coste/als hy namelick int jaer 1368/inden name van zijnen broeder Willem/ die de rasende ghenaemt is gheweest/over Hollandt ende Zeelandt regeerde. Dat het een ghestichte gheweest zy in grootheydt ende lustichheydt wtmuntende/ behalven de overblijffselen die noch overich zijn/ghetuyghen de gheheughenissen ende verhalingen der oude luyden/ de welcke vertellen dat Christiernus de 2/Coninc van Denemarc hier ghefoiert is gheweest/ende ghelogiert als hy tot zijnē Swager den Keyser reysde int jaer 1521. En van dit verhael is noch een oogenschijnelick bewijs het Huys/het welck daer noch overich is/in het welc een camer ghetoont wordt/welck noch heden ten daghe des Conincks van Denemarck camer ghenoemt werdt. Daer na int jaer 1567/ende van doen af de beroerten van Nederlandt meer ende meer toenemende/ soo is het door het woeden ende t'ghewelt der crijchsknechten dickwils gerooft ende gheplondert ghewee st: ende de navolghende jaeren eyndelick is het inden gront verwoest. Heden ten daghe is de plaetse ende een groot deel des Cloosters behalven den Boomgaert in een Kerckhof verandert. En tot dit ghebruyck bevinde ick dat het eerst gheeyghent is gheweest/ in de groote pest/ dese voorleden jaren.

Den oorspronck van de Orden ende naem der Cathusers.

Maer de occasie ende oorspronck van de orden ende naem der Catusers (om dat die niet alle nu en weten) is soodanich gheweest: Een seker man van besondere gheleertheydt/ ghenaemt Bruno/een Ceulenaer/int jaer MXXC/ als hy te Parijs de Philosophie las/soo is het ghebeurt/dat hy eenen sekeren vrient van goeden leven die doen overleden was/eer hy begraven wert heeft ghschenen te hooren roepen/ick ben door het rechtveerdich oordeel Gods verdoemt: en hier door beweecht is hy terstōt

met

met ses medegheſellen door ghelijcke ghe-ſchiedeniſſe des mirakels verſchrickt zijnde/de eenſame plaetſen der woeſtijne ſoeckende / ghecomen is in de Jurisdictie van Grenobel (een ſtadt in Vranckrijck) en daer een plaetſe ghecoren heeft/die nu Cartuſia heet: welcke plaetſe hem heeft doen hebben Hugo Biſſchop van Grenoble / de welcke terſtont daer nae hem by de ſelve familie ghevoeght heeft. Te dier plaetſen dan Bruno op Goddelicke ſaken aendachtich zijnde/heeft het eerſte Clooſter ghesticht / met deſe inſtellinghen van een ſtrenghe leven: want haer onderſte cleedt is een hayren cleedt: haer bovenſte/eenen ſwerten mantel/onder eenen witten tabbaert / ende eenen capproen op het hooft: zy eten nemmermeer vleeſch/den ſeſten dach vande weke meeſtendeels vaſten ſy met broodt ende water / eten alleene in hare cellekens / die ſy als cappellekens houden/op ſekere feeſtdaghen nochtans eten ſy alleenlick t'ſamen. Sy ſwijghen meeſt altijt / waer in ſy veel eer enighen Pythagoram/als Chriſtum ende zijne Apoſtelen / den welcken te predicken bevolen was / naervolghen. Vrouwen en mach hy niemant tot het Clooſter gaen/ behalven den overſten ende den procurator / ende dat alleenelick om de ſaken der plaetſen te beſorghen. De vrouwen en moghen oock in hare kercken niet comen/op dat zy niet yet en ſien/waer door zy tot begheerlicheydt ghetrocken ſouden moghen werden; Ghelijck by na verhaelt Polydorus Virgilius een papiſt / de welcke nochtans deſe cenſure in plaetſe van een clauſule daer by voeght: Voorwaer een ſchoone voorſieninghe, ſoo de affectien des ghemoets met ſloten bedwonghen conden werden, ende het vleeſch door eenſaemheydt ende ledicheydt ghetemt: t'welck de heylighe Hieronymus met vlijtich arbeyden, ſoo hy ſelfs ghetuycht, nauwelicks heeft connen te weghe brenghen, dat veers des Poeten naemelick voor vaſt houdende; Quæritur Ægiſtus quare ſit factus adulter, in promptu cauſa eſt deſidioſus erat. Dat is / vraecht men waerom dat Ægiſtus tot overſpel quam, de oorſaeck is claer, te weten om dat hy hem tot luyheydt ende ledicheydt begaff.

Het elffte Capittel.

Het Stadthuys.

Des ſelfs oudtheydt ende andere dinghen.

Ende dit zijn meeſt/gheſtichten welcke/de monickerije wech gedaen zijnde/ of om de godtſalicheydt ende publijcke diſcipline/oft anderſſins gheordineert ende vermeerdert ende tot goede ghebruycken verandert zijn: Nu volgt dat wy hier van wereltlijcke gheſtichten ende gemeyne wercken der ſtadt by voegen. En ten eerſten het STADTHVYS op een aenſienelicke plaetſe aen de merckt ende den Dam ghelegen is het Raedthuys van den Raedt ende de gantſche Magiſtraet. Het beſtaet meeſt wt backſteen / behalven den inganck ende de vierſchare / van ghehouwen ſteen ghemaeckt. Den toren ſelve is voornemelick ſeer int gheſichte/ende tamelick hooch. Welck ooc int jaer 1601/als hy op een zijde bovē te hellen ende wijcken bevonden werdt / is met beſondere conſte in zijn gheheel ende ſtandt weder gheſtelt: als te kennen gheeft het veerſken doen van een yeder gebruyckt/het welck de menichte der Sluyſen en huyſen in het ſelve jaer opghrecht ende andere dinghen begrijpt: welck ick terſtont op zijne plaetſe ſtellen ſal. De andere buytenwercken van het Stadthuys zijn ſoo heerlick niet/of niet ſo cierlick ende coſtelick.

De outheyt dunckt my dat ick eenichſſins afneme wt de beelden / de welcke boven de traillien van de Vierſchare gheſtelt Willem den ſeſten van dien name inde orden der Graven den 27/item Jacobam en Philips toeghenaemt de goede / met zijne huyſvrouwe vertoonen. Vande welcke Philips/van zijne nichte Jacoba int jaer 1428 het Graeffſchap van Hollandt/oft emmers het Stadthouderſchap des Graeffſchaps ontfanghen hebbende/heeft getrouwt zijn derde huyſvrouwe Iſabelle / Johannis des Coninck van Portugaels dochter/int jaer 1430: ſoo datmen hier wt lichtelic van den ouderdom ofte outheyt van dit gheſtichte ghiſſinghe maken can. Binnen/beneffens verſcheyden vertrecken ſoo zijn daer twee heerlicke ſalen / waer van de eene aen de rechte

De oudtheyt van dit ghe-ſticht.

rechte handt leeger is/hebbende op de vercieringhen van den inganck een opschrift met gouden letteren / welcke met een duytsch rhijm den dach ende het jaer / in het welcke de Wederdoopers het heele Stadthuys inghenomen hadden/cortelick verhaelt. Welcke Historie ooc heel/seer wel ende nae t'leven met coleuren afghemaelt aldaer in een camer der Raetsheerẽ te sien is. Wy hebben hier boven de gansche sake ordentlic ende beschepdentlic op haer plaet se verhaelt. De ander aen de slincke zijde is hoogher/insghelijcx/wijdt ende breedt; van waer oock tot den volcke de placcaten ende andere publijcke instrumenten ende ordinantien het clocxken luydende /opentlick vercondicht werden. De andere vertrecken dienen oft tot de vergaderinghe der Schepenen/oft het Raethuys der Borghemeesteren / oft voor Thresoriers ende Secretarisen : Oock zijn hier en boven vier Cameren/oft veel eer Richtplaetsen vande welcke de eene ende onder de voorneemste is de VVees Camer: de ander de Asseurantie Camer: de derde de VVisselbanck; van de welcke wy hier na breeder spreken sullen/ als wy de forme van de politie der stadt sullen stellen. De vierde eñ leste is die men ghemeynelick de Vierschale noemt / maer niet al te wel/ghemerckt datse beter ghesept wordt de vierschare/soo ick ooc te voorẽ gestelt hebbe. Want het is als een dingplaetse ende sitplaetse der richteren/oft een vergaderinge van vier mannen ende hoopen; soo dat schare voor eenen hoop eñ menichte by een ghevoecht ghenomen werde. Want daer zijnder vier / welcke de vergaderinghe des gherichts maecken/den richter/den eysscher/den verweerder ende den Schrijver: oft/den Schout/den richter/dẽ beschuldiger ende de beclaechde. Int lant van Sassen/eñ op sommige andere plaetsen om de vierschare te vervullen wierdt eertijts vereyscht de Schout met 3 Schepenen: Van de welcke Schepenen de eerste concipieerde oft vandt / de twee andere stonden toe. De richter sprack het vonnisse wt. Andere schrijven bequamelicker Vier-Schare/dat wtleggende een schare van vieren: om dat aldaer het ghebruyck van vier persoonen zy/des Eysschers/soo ick geseyt hebbe/des verweerders/des richters ende des Baillius. Daer zijn oock andere de welcke vier-schare dach, diem fastum wtleggen / siende op de wijse der Romeynen/ by de welcke fasti ende nefasti dies waeren. Maer dat is wat vreemt van de sake eñ het tegenwoordich ghebruyck. Ende dese vierschare van het Stadthuys van Amsterdam is met yseren traillen allenthalven doorluchtich/ghelijck ick oock bevinde het dryphacton der Griecken gheweest te zijn. Want die van Athenen hebben met eẽ besondert woort dryphacton ghenoemt de traillien van die plaetse in de welcke den raedt oordeelde/waer van ooc het segwoort compt: causam ad dryphacta dicere, hem op die plaetse dryphacta verdedigen. Ende ten lesten/behalven alle dese/sõ is hier de voorleden jaren/de Camer by gecomẽ/alwaer de alghemeyne rekeninghen der stadt ondersocht ende ghehandelt worden. Maer hier van ende van andere diergelijcke dinghen sullen wy daernae/soo ick aengewesen hebbe/bequamelicker spreken.

De VVees camer, van Asseurantie &c.

Int derde Boec.

De Vierschare,

Siet Polucem ende Scaligerum Exerit cap. 6 Sect. 1.

Het tvvaelffste Capittel.

De Waeghe.

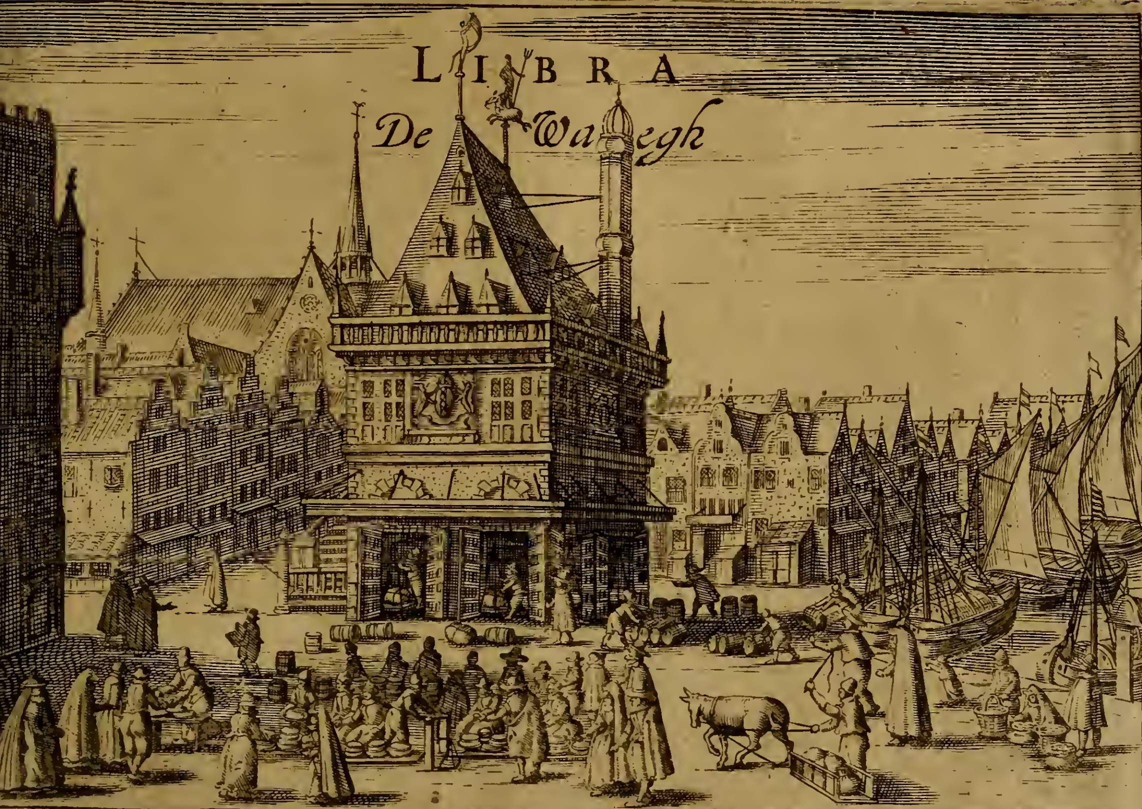

HET ghestichte naest het Stadthuys is de VVAEGHE, op een effen eñ onverhinderde plaetse ghestelt/ soo datse ghesien can zijn/ende datmer rontom aen alle zijden gaen can. Een constich/ende wel gemaect stuc wercx gheheel bestaende wt witten ghehouwen steen: van viercante forme ende behoorlicke grootte/ende seer schoone proportie. Boven de plaetsen rondtom met pileernen eñ galerijen om te wandelen gemaect/geven het gansch ghebouw niet de minste cierlicheyt/op dat ick voor by gae de trappen aen een zijde van buyten opgaende ende cierlic gemaeckt. Voorwaer de gene die't sien/ooc vreemde/die prijsent eñ verwonderen haer daer over. Het heeft deuren in vier deelen open staende/ende in elc groote ende cleyne schalen/bequame om te weghen. Ick vinde dat het gebouwt is/oft veel eer volbouwt int jaer 1566 / soo ick oock boven aenghewesen hebbe: ende daer by ghevoecht / dat voornemelick in dien tijt / na dat de saken doen stonden/den stant der stadt seer floorenys

eende gheweest is / ende dat dit ghebouw daer wy van spreken noch heden ten daghe een seker ghedenckteecken is van de overvloedicheyt der stadt / oft rijckdom dies tijts.

De gene die hier over ghestelt is/wordt ghemeynelick VVaghemeester genoemt. De incomsten/die hier vã tot profijte der stadt eñ het gansche lant comen/zijn seer groot. Den pacht der stadt/wordt ghemeynelick Excise genoemt/ende wordt alle jare vande pachters voor een seker somme van nieus

4

Et justi atq; æqui dum ponderis arbitra dicor, Divitias summas regioni urbique repono.

ghepacht. T'ghene dat het landt toecomt Impost oft Impositie ghenoemt / wordt alle halve jarë verpacht aende meest biedende Dese eenige jaerlicxsche incomste der stadt beloopt somtijts over de 43800 guldens: ende den Impost welck den lande toecomt ende voor het selve ingesamelt wordt gaet de selve somme in een half jaer verre te boven. Want dickwils/voornemelick de somersche halve jaren/wort het vijftich duysent guldens ghepacht: maer in de wintersche 48300 ende meest daer ontrent. Ende die het pacht wordt by ons Pachter ghenoemt.

Het derthiende Capittel.

Van de Schutters Hoven/

die men ghemeynelick Doelen noemt ende van het BOSHVYS.

Olghen de Schutters hoven/de welcke drie zijn in de stadt. De twee zijn als in een gheborght/daer toe ghedaen zijnde bysonderlic schoone wooninghen ende wandelplaetsen: Van de welcke in het eene het ghebruyck ende de oeffeninghe van den Handtboge gepleecht wordt;in het ander/van die bogen die men Stalen boghen noemt:alle beyde staende in de Calverstrate aen de nieuwe zijde; en hebben elck twee wt ende ingangen aen beyde zijden:want den eenen is aende strate selve;en den anderen neffens de Burgwal/die men Vullers Graffr noemt;/is achter. Den derden ende lesten HOF aen de oude zijde wordt gehouden door het collegie ende als de oeffen-plaetse vande hantbussen ende roers eertijts colubers ghenaemt. Waer van het huys selve eertijts Coluvers oft Cluveniers Doele schijnt ghenoemt te wesen;niet ghelijck het heden ten dage meest geseght wort/Claveniers Doele, als of desen naem van clauw zijnen oorspronck hadde ghenomen/Voorwaer Koluvre,wiert van onse voorouders genoemt een busse ofte roer/de welcke oock by Coluvrier eenen die met de busse schiet verstaen hebben / nae dat dit instrument by ons heeft begonnen ghebruyckt te worden/als blijckt wt de oude Chronijcke van Hollant daer dit woordt dickwils ghelesen wordt: ende voornemelick als zy van Philips van Bourgongien spreeckt/leest men: Zy versaghen hen van Bussen, Booghen, Koloveren ende andere instrumenten &c.

Cloveniers Doele ende de redene de ses naems.

Van de eetcameren ende bleectuynen.

Maer in een yeder van dese publijcke ghestichten behalven de seer lustighe tuynen/ zijn daer en boven eet-cameren ende salen om gasten te ontfangen ende tot gemeyne maeltijden ter eeren van gesanten oft andere groote heeren aen te richten toe gheeygent. Van de welcke oock de binnen mueren alomme verciert zijn en becleedt met schoone wercken van constenaers en tafereelen/in de welcke de borghers ende collegien/gelijck zy eertijts gefloreert/hebben met hare toerustinghe/ghestaltenisse/gelaet naert leven vertoont werden:ende dat tot dese onse tijden toe. Ende om de se figueren te maken zijn genomen geweest/ niet de slechtste meesters/ maer die doen lichten der conste ghehouden zijn geweest/ ende door de welcke noch heden ten daghe de constenaers toenemen ende leeren. Also oock die ten onsen tijde/oft onlancx nieuwe wercken ende nieuwe tafereelen daer by hebben ghedaen worden meest onder de voorneemste ende oock van seer volmaecten wercke ghehouden. Ende dese dingen worden van yeder/so wel inwoonders als vreemdelinghen/met groote begeerte/ende met groote verwonderinge van allē/maer insonderheyt der gener die haer op de conste verstaen/besien.

De schilderijen ende oude tafereelē der cameren.

Nu belanghende de Gilden der Schutters die wy in onse tale / Schutterijen noemen/ haer voorneemste ampt ende officie is om muyterie ende oploop te weeren / om de vyanden wt te keeren. Boven dien wierden zy oock hier toe ghebruyckt / dat als de Princen moesten ingehaelt werden / of al sinen nieuwe hulde / doen waren zy in plaetse van een heerlicke ende solemnele garde. Ende eertijts tot een teycken hadden zy een cleedt van twee coleuren: daer by ghevoecht zijnde een silveren blason/ welck cleedt / de selve van den ghemeene volcke affsonderde. Huydensdaechs sien wy dat het gebruyck van dese cleedinge meest vergaen is / de ghedachtenisse alleen vant blason op sommighe plaetsen blijvende. Wy hebben boven ghesept/als wy de saken van Carel door Ruys handelden /,dat yet dergelijcx geschiedt is. Want die van Amsterdam onder de hulpe/welck doen wt de steden van Hollandt daer ghecomen was/ als crijchsknechtē/hebben hare vaendelen oock haer cleedt alsoo gheteeckent ende geverwet ghehadt / dat wt het teecken ende ghestaltenisse seer lichtelick van wat stadt een yeghelick was / verstaen conde werden.

De gilde der Schutters.

Maer het woordt selve heeft verclaringhe van noode/het welc hedensdaechs door de ghemeyne ghewoonte van spreken aenghenomen is dat wy dese hoven / Doelen noemen. Soo wy den waren oorspronck van dese instellinge aenschouwen/de welcke blijckt dat tot den crijch / ende bescherminghe der steden/voornemelick ghedient heeft/dat namelick niemant in dese gilden aenghenomen en soude werden/dan die in de se oft de ghene soorte van pijl/oft ten lesten het roer/gheoeffent zijnde/den Vaderlande eenmael nut soude moghen zijn: soo schijnt dat Doel moet eyghentlick wtgheleydt zijn dien dijck oft die opgehoopte aerde / naer de welcke de Schutters met den boghe ende met de busse / hare pijlen ende loot schieten. Waer van oock t'ghene daer men op mickt Doel-pinne genoemt werdt. Anders Dolen beteeckent in onse sprake/ van den wegh afwijcken / soo dat hier op schijnen ghesien te hebben / die in de selve Hoven

verscheyden wtlegginghe van het woordt Doelen.

Haven Dool-hoven maecken / de welcke met vele omweghen de ingangen ende wt= ganghen onvindelick maken. Waer inne ghemerckt dat Plinius schrijft dat haer de oude met ettelicke wonderlicke wercken overdadelick bijghegeven heb[illegible] sal niet

Lib. 36 cap. 13.

tachept eere schijnen ghesocht te hebben ende de crachten des Rijcks vermorpt/met eenen cost die niemant te bate comen en soude. Dat veers oock van Virgilius Hic labor ille Domus, & inextricabilis error: moet van de selve Doolhove verstaen zijn;

Fol. 145

TABULA GEOGRAPH. in qua Europæ Africæ Asiæq; et circumjacentium insularum oræ maritimæ accuratè describuntur et ad intelligentiā navigationum Indicarū accommodantur.

Hoven Dool-hoven maecken / de welcke met vele omweghen de ingangen ende wtganghen onvindelick maken. Waer inne
.36 ghemerckt dat Plinius schrijft dat haer de
.13 oude met ettelicke wonderlicke wercken overdadelick begheven hebben/ten sal niet buyten propooste zijn een hier by te voegẽ/ maer met de woorden van Varro/vanden voorseyden Plinio by ghebracht / van het graf van Porsenna den Coninck van Hetrurien/alwaer oock soodanigh een Doolhof by ghevoecht is gheweest: Hy is begraven, seyt hy/dicht onder de stadt Clusium, op welcke plaetse hy een graf ghelaten heeft wt een viercanten steen: elcke zyden dertich voeten breedt, vijftich hooghe; ende in het viercante ondersetsel van colomnen binnen eenen Doolhof daer men hem niet wt en can gheloßen: waer inne soo yemant sonder een clouwen garens ingaet, gheen wtcompste vinden en can. Boven dat viercante staen vyf pyramiden op de hoecken, in het midden eene, onder vyf ende tseventich voeten breedt; hondert vyftich hooge: alsoo opwaerts scherp gemaeckt, dat in het opperste eenen coperen circkel ende eenen breeden hoedt in allen gestelt zy, aen den welcken hanghen bellekens met ketenen vast gemaeckt, de welcke vanden windt beweecht zijnde, verre geluydt geven, soo eertijts te Dodona geschiedt is. Boven welcken circkel, noch vier pyramiden wt elcken elc hondert voeten hooge, boven dẽ welcke in eenen grondt vyf pyramiden staen, welcker hooghde Plinius seyt dat Varro hem gheschaemt heeft daer by te stellen / versoeyende mogelick de eergierichheyt van die Coninghen, de welcke met soo dolle onsinnicheyt eere schijnen ghesocht te hebben ende de crachten des Rijcks vermoeyt/met eenen cost die niemant te bate comen en soude. Dat veers oock van Virgilius Hic labor ille Domus, & inextricabilis error: moet van de selve Doolhove verstaen zijn; ghelijck oock dit veers van Ovidius Cum tibi ne victus tecto morere re recurvo, Quę regeret passus, pro duce fila dedi. Item int 8 boeck Metamorph. alwaer hy van den Doolhof van Dedalus also gewach maeckt: Dædalus ingenio fabræ celeberrimus artis, Ponit opus, turbatque notas & limina flexu Ducit in errorem, variarum ambage viarum.

Ten lesten aen den Hof / welck aen de oude zijde is / ende die wy ghesept hebben der Cluveniers te zijn / is eertijts aen den cant van den Amstel die na Utrecht siet eenen toren met een schoone ende heerlicke spitse by ghevoeght / ende de selve met een gaelderije aen de reste van het gebouw gehecht / heeft aen de Noortzijde des torens/ soodanighe eene ghescrift/in steen wtghehouwen: SVVIICHT VTRECHT: van de welcke / voor soo vele als de outheyt vanden selven belangt/ende de occasie/so vele als wy hebben connen doorgronden/meyne ick dat wy hier genoech geseyt hebben. Een opschrift op den Torẽ ghestelt. Int eerste boec.

De eerste Hoven/de welcke aen de nieuwe zijde staen/hebben nu het BOSHVYS ghestelt in het midden aen de zijde vanden Borchwal: het welck eertijts aen de oude zijde dat Huys heeft in ghehadt/welck nu voor de Oost-Indische Compaignie is. Eñ wil het des aengaende hier by laten. Het Bos huys.

Het veerthiende Capittel.

Het Huys van de Oost-Jndische Compaignie.

Het Huys van de Oost-Jndische Compaignie / welck eertijts/soo ick geseyt hebbe/het Boshuys geweest is staet aen de oude zijde / by de Kaye/die nu de Oost-Jndische Kaye genoemt wert om dat aldaer de lichters/welcke de groote Oost-Jndische Schepen ontladen ende alle de Specerijen ende wtlantsche waren in dat Huys/als in een seker schuere brenghen/ligghen. Het ghestichte selfs is lanck ende wijdt / van tamelicke hoochde: ende heeft een plat waer men peper/noten muscaten ende andere diergelijcke verluchten can ende in de sonne legghen / als het van noode is. Daer is onlancx/aen de zijde van den inganck een plaetse by gevoecht/ende een nieuw Huys/verciert met heerlicke salen ende cameren ende andere vertrecken voor de Schrijvers ende de Secretarisen der Compaignie. Daer zijn hier ende daer wtlandtsche Schilderijen / ende voornemelick in de groote camer van de Bewinthebbers te sien/nieuwe ghestaltenissen eñ overzeesche ghestichten als voornemelick het Hof des Coninex van China/met veelderley crommicheden ende inganghen/eer

datmen tot het voorneemste ende tot de plaetse des Coninckllicken Paleys selve comt / onderscheyden. De Compaignie huert dit huys van den Magistraet der stadt voor 3200 guldens t'sjaers. Alhier ghewach te maken van de coopmanschappen ende andere costelicheden / de welcke ghelijck de vloet ende ebbe der zee comen ende wechgaen / als de sommighe aengheboert werden / ende andere insgelijcks vercocht / achte ick overtollich te zijn. Een sake nochtans aengaende de Porcelleynen / en mach niet naegelaten zijn / dat namelick dese Oost-Indische handelinghen een groote menichte der selver inde Nederlanden ghebracht hebben: soo dat van de selve metter waerheydt soude moghen gheseyt

Lib.37. cap. 2. worden / dat Plinius eertijts van die victorie over Mithridates van Pompeius de Groote geseyt heeft / dat die voornemelick tot de peerlen / costelicke steenen ende dese overzeesche gebrunckelicke dingen de manieren gheneyght heeft. Dat meer is ghelijck die selve victorie van Pompeius de costelicke vaten Murrhina in Italien gebracht heeft / ende Pompeius eerst ses vaten wt die triomphe Jovi Capitolino toegheeyghent heeft: alsoo moet men ooc van de Porcelleynen / der welcker overvloet daghelicx meer ende meer aenwast / geboelen dat de selve eerst wt dese navigatien by de onse by na tot het ghebruyck des ghemeenen volcks ghemeyn ghewo rden zijn: dat oock hier inne de onse nu gheluckigher dan de Romeynen te houden zijn / by de welcke dese dinghen soo raer ende noch soo diere zijn gheacht ghewe est / dat sy niet alleen vaten van dese soorte den Goden toe en eyghenden / soo Plinius verhaelt heeft / maer oock eenen eenighen waterpot van die stoffe drv hondert sestertijs ghecoft is: de welcke soo sommige rekenen / gedaen hebben negentich ponden silvers. Andere maken de somme veel grooter.

Oft de Murrhina van de oude de selve met de Porceleynen ghe-weest syn

Maer belanghende de vraeghe oft de Murrhina van de Oude de selve zijn ghe-weest met onse Porcelleynen andtwoordt Julius Scaliger de Vader van Josephus in zijne Exercitationibus teghen Cardanum / dat het gantsch de selve geweest zijn Ick / soo vele als ick wt de woorden van Plinius afneme / vinde eenighe ghelijckheyt / ende oock eenighe onghelijckheydt. Ende ten eynde dit ooghenschijnelicker blijcke soo sal ic eerst Plinij woorden / ende

Lib.37 cap.2. daer na de meeninge van andere stellen. Plinius seyt: Het Oosten sendt ons murrhina. VVant zy worden daer ghevonden in vele plaetsen, ende alder meest int Coninckrijck van Parthien: voornemelick nochtans in Caramanien, alwaer men meynt dat de vochticheyt onder de aerde door de hitte t'samen gedruckt wort. In grootheyt en gaen zy nergens de cleyne Schaecberden te boven, van rare dickte, als geseyt is van een drincvat. Sy hebben eenen glants sonder crachten, ende veel eer een blinckende schoonheydt als eenen glants. Maer de verscheydentheyt van verwen wordt in weerden gehouden, nu en dan spotten haer omghevende in purper ende witticheyt, ende de derde wt beyde als vierich wordende, in coleur van rootverwige purper, ofte melck wit zijnde. Men vindter die meest in de selve prijsen verwen, als in den reghenboghe gesien worden. Desen staet de dickte der spotten wel aen, ende wat doorluchtich of bleeck is een ghebreck. Item vuylicheden ende wratten die niet wt en steecken: maer gelijck in het lichaem oock meestendeels sittende. Daer is oock eenighe recommandatie in den reuck. Dus verre Plinius. Welcke op datse met de Porcelleynen van China deses tijts recht vergheleken mogen werden / soo sal ic hier by stellen wat de nieuwe Schrijvers van de selve ende van hare stoffe / ende van de wijse des gantschen wercks verhalen: Eñ ten eersten. Cardanus ende Julius Cesar Scaliger schijnen hier inne over een te comen / dat die Murrhina van de oude ghe-weest zijn die wy nu Porcelleynen noemē. Scaliger daer en boven voecht dit daer by Exercit. 92. van de wijse van die te formeren: Sy worden ghemaeckt in deser manieren: zy brenghen tot seer fijne bloeme Eyer-schalen ende de schelpen van zee-visschen umbilici genaēt (de gedaenten van dese zijn Porcellanæ, waer van oock de naem is) welcke bloeme zy met water ghekneedt hebbende tot vaten formeren; ende stoppen die onder de aerde: int hondertste jaer ontgravent zijt als een volcomen werck ende brengent te coop. Het welck na haer leven blijft, dat setten zy haren erfghenamen by testamente over. Alle jare maecken zyt ende delvent in de aerde, ende teeckenen de tijden op, na de welcke zy die wtnemen. VVt het lantschap van China worden de beste ghebracht. Andere meynen dat met de vaten, maer de masse van de stoffe wechgeleyt wort; welcke wtgetrocken zijnde de vaten gemaect werden. Als den prijs van dese de rijcdommen ende de patientie, ten lesten oock het geloove overtreften, met een nieuwe aerdicheydt hebben zy die soo fraey ghevolght in de Eylanden van Majorcke: dat het dickwils swaer te oordeelen is, welck dat de ware welcke dat zijn de gecontrefeytte. Voorwaer zy en wijcken

ken niet noch in forme, noch in ghedaente noch in netticheyt: somtijts gaen zy oock in fraeyicheyt te boven. Ick hoore datter nu in Italien soo volmaeckte vercocht worden, datse voor een yeder cassitero: welc daer Peltrum ghenoemt werdt, werden ghestelt. De selve worden een letter gecorrompeert zijnde, van de Eylanden Majorque, daer men seght dat seer wtnemende ghemaeckt werden, Majolica genoemt. Andere nieuwe Schrijvers / ende voornemelick Hugo van Linschote tot onsen tijde / verhalen meest andere dinghen. Want zy schrijven datter Porcelleynen van twee soorten by die van China ghemaeckt werden: namelick van grove ende van fijne stoffe. Dat de Porcelleynen van grove stoffe / tot die van Indien op verscheyden plaetsen / Spaenjaerden / Portegysen ende andere gevoert worden: Dat de fijne in het Coninckrijcke gehouden werden / ende dat die van soo wtnemende ende ghesuperde substantie ende stoffe zijn / datse alle Christalinen te boven gaen; ende dat zy ghemaeckt worden in de binnenste deelen van het Coninckrijcke van China / wt een seecker besondere aerde / de welcke seer hardt ende vast is; de welcke in brocken ende seer dunne stucken gestooten / daer na met water in sekere backen wt steen ghehouwen geweyckt ende ghekneedt wordt: ende als zy genoech ghewe ckt is ende dickwils in het water gekneedt ende ghewendt / dat wt de stoffe die aldernaest boven swemt de subtijle vaten ghemaeckt werden / wt de reste die sinckt / de ghene die min subtijl en fijn zijn: ende datse terstont alsoo geformeert met schilderijen verciert worden ende ten lesten inden oven / tot die hardicheyt / die wy sien ghebacken werden.

Een vergelijckinge van het ghevoelē vā de Murrinis ende Porceleynen. In welcke plaetsen verscheydentlic by ghebracht / vinden wy eenich verschil ende over een cominghe. Ende Plinius ten eersten schrijft dat het Oosten de murrhina sendt / ende datse meest inde lantpalen van het Parthische Coninckrijck ende van Carmanien ghevonden worden: op dat wy verstaen datse derwaerts mogelick wt de naeste Indien plachten ghebracht te werden. Want Carmanien is / heden mogelick Chirman / aen den Persischen Inham / de welcke in de Grootte Zee van Indien zijnen wtganck heeft / ontrent Ormus ghelegen; Dat hy naerna secht dat de vochticheydt onder de aerde t'samen ghedruckt werdt soude met Scaliger over een comen / welcke ghiseyt heeft dat de bloeme van gestooten schelpen onder de aerde ghelegt werdt: hoe wel Hugo van Linschote die niet schelpē / noch vochticheyt / maer seer harde aerde noemt / ende bekent datse niet onder de aerde / maer in backen ende steenen vaten ghekneedet wordt. Maer dat ten derden daerna Plinius van de dicte daer by voegt en verschilt niet vele van de Porceleynen deses tijts; als oock niet dat hy secht van den glants: want inder waerheyt daer is in de Porceleynen niet eenen doorschijnenden glants / maer alleene een blinckende schoonheyt ende die net ghelijck melck / of soo Plinius spreeckt / wit glinsende melck. De andere verwen / die Plinius noemt en worden in de Porcelleynen deses tijts niet ghesien / gemerckt zy alleen / mijns wetens blau met wit daer tusschen gemengt hebben. Ende ten vierden / gelijck wt de woorden van den selven Plinius blijct / yet doorluchtich te zijn ofte bleeck is eertijts in de murrhinis voor een gebreck gehouden geweest; het welck strijdt met het verhael van de ghene / welcke die fijne Porcellepnen subtijlder dan de Cristallinen glasen maken: Van de welcke nochtans my gedenct dat ick tot Amsterdam onder andere Porcelleynen eenen monster ghesien hebbe: eñ daer worden der noch ghetoont; soo dat het niet en schijnt stijf waerachtich / dat dese soorte wt het Coninckrijcke van China gansch niet gevoert en werdt / soo eenighe verhalen. Ende ten lesten van den reuck / welck Plinius in de leste plaetse stelt / en sie ick niet waer ick dat heen brengen sal: ende het werpt om by na al dat ick alreede te kennen hebbe gegeven dat de murrhina van de oude hebben gehadt gemeyn ende ghelijck met onse Porceleynen: ghemerckt dat de Porceleynen die by ons vercocht worden / geenen reuck en hebben; ende dat zy wt den reuck niet gheacht ofte gherecommandeert en werden.

Het vijfthiende Capittel.

Het Princen Hof ende Collegie van de Admiraliteyt.

Het Hof/nu het Princen Hof/is eertijts het Clooster van S. Cecilie gheweest/soo ick boven aengewesen hebbe: Maer ghemerckt de Prince seer selden/ende niet dan met voornemen tot Amsterdam en comt/het Collegie van de Admiraliteyt/soo men dat noemt/heeft hier gheduerichlick zijne vergaderinge ende byeencomsten. Hier senden de Vriesen/Overyselsche/Zeelanders ende elcke natie hare Ghedeputeerde: de welcke over de Zee ende Convoyen sorge dragen/bevel van de Geunieerde Staten hebbende/Prince Maurits selve het alghemeyne Gouverneurschap houdende. Dit Hof heeft cameren ende andere Salen die treffelick ende groot ghenoech zijn: int midden is een viercante plaetse met viercante steenen gelijckelick gheplaveyt. Als men incoemt soo is aen de slincke handt een gaelderije tot een wandel plaetse ende ter eeren vanden Prince vanden Raedt ghemaeckt ontrent den jare 1594 als hy doen zijn blijde incompste nae het innemen van Groeninghen in de stadt dede: t'welck oock het opschrift oft veers te kennen gheeft/in deser manieren by ghevoeght.

Quod Patribus, Marti Auraico, Batavisque catervis:
Mentem, animum, robur præstas, quod & hoste fugato
Aut cæso donas urbes arcesque potiri,
Hæc tibi Christe, dicat votiva trophæa Senatus.

Dat is:

Dat ghy, ô Christ, met ghenaede goet,
Stelt vaders des Vaderlants welgemoet;
Ende t'Orangische en Hollansche Heer
Moet en cracht verleent hoe lancks hoe meer,
Dat zy den vyandt slaen en verderven
Int becomen steden, sloten t'onser erven,
Heeft den Raet, die haer hier toe acht verplicht,
V dit trophe tot danckbaerheyt opgericht.

T'selve:

Ghy die ons wapent, Heer, en keert het Spaensch gevvelt,
Nu slaend' ons vyants heyr, nu drijvend' uyt het velt;
Om dat gh' ons Staeten moet, en hert geeft ons Orangien,
En sterckt den Batavier midts in het stoel van Spangien,
En hem vervvinner maeckt van menich schans en ste,
Stelt dit ons Overicheyt hier tot een danck-trophe.

Dese incomste vanden Prince inde stadt is doen met groote feeste ende blijschap geviert. Want de Stadt van Groeningen/gelijck ick ghesent hebbe/in dat jaer ingenomen zijnde/t'samen met de Ommelanden ende den staet der Republijcke verbetert en ghereformeert/is de Prince Mauritius in Hollandt wederghecomen ende allenthalven van de Steden heerlick begroedt. Als hy by Amsterdam ghecomen was/is hy met vele Schepen ende speel-schuyten ontfanghen/ende van den Magistraet seer heerlick in de stadt gheleydt. Daer was by de merckt van de Rhetorijck-kamer een tanneel opgerecht/op het welcke met stomme persoonen/vertoont wierdt de Coninck David/het hooft van Goliath in de handt hebbende; ende de dochteren Sion met harpen/Cytheren/Luyten/Cymbalen/ende andere instrumenten van Musijcke lieffelick voorsinghende. Den heyleger van Israel volghde David. Boven op het tanneel waeren

waeren geschildert de Wapenen van die van Nassauw/ende onder de wapenen eenen boom met Orangie-appelen geladen/ met dese devijse : tandem fit surculus arbor dat is / ten lesten wort een struyckſken een boom. Dit was op de merckt. De Prince daer nae voortgetreden zijnde/ende allenskens naerder het Hof comende/soo heeft hy eenen triomph-boge gevonden ter eeren en tot den name van Nassau toegheeyghent: in welckers t'sop Neptunus met de Tritones domineerde; Onder werdt vertoont Claudius Civilis/ettelicke Romeynen onder zijne voeten douwende;onder de welcke eenen op deneenen knien liggende scheen te willen ontgaen ende hem te wreken; maer van zijne crachten verlaeten heeft niet geconnen. T'opschrift/t'welck hier onder stont/was by nae in meeninge dit:

Civilis veluti Batavorum finibus olim,
Clavdivs ejecit Romam populumque superbum:
Principe Mavritio sic nunc Hispana tyrannis
Pellitur: ô utinam libertas Principe eodem,
Integra mox totis Belgarum floreat oris.

Dat is:

Gelijck Civilis den Batavischen helt,
De Romeynen keerde vvt het Hollantsche velt;
Soo vvordt de Spaenjaert nu gevveert
Door den Prins Mauris hooch geeert;
Och of de lieve God soo begeerde,
Dat de tyrannie al omme keerde
Van de gansche Nederlandtsche landen,
Door deses Vorsts strijdtbaer handen.

T'selve:

Gelijck als vvel eertijts heeft het hooft der Batavieren
Civilis, sich en haer ontrocken de banieren
En t'jock des Roomsch geweldts;soo wordt nu afgeleyt
Het Spaensch jock van ons hals,door't Nassausch cloeck beleyt;
Oh! of door Mavrits handt,en door zijn sterck aenhouvven
De gulden Vrijheyd heel Nederlandt mocht aenschouvven.

Het sesthiende Capittel.

Der Rhetorijcker Camer/

Item het Auditorie van de Chirugijns.

Teghen over het Princen Hof is S. Margrieten Kercke in de Nes / alwaer ick alreede te voren vermaent hebbe dat nu beneden de nieuwe oft cleyne vleesch halle is. Maer hier moeten wy by voeghen/dat op den opper solder de Rhetorijck Camer gehouden wordt/t'sels door die occasie/dat wy terstont vande Rhetorijsijns gesproken hebben; Ende dese Camer is tweederley ende onderscheyden/ namelick van inghebooorne Rhetoresijns/ ende van de Brabanders/namelick van de

gene die hier over langhe hare woonplaetse genomen hebben. Eñ dese Rhetorysijns zijn mannen van lustigen ende poetischen geeste/die in hare moeders tale in dicht comedien/tragedien/ende somwijlen oock stomme personagien/soo wy ghesept hebben/de saken ende daden der voorouderen aenwijsende met groote genoechte der aensienders/vertooghen.

Ende het is gelooflijck/dat onser voorouderen/dat is/der oude Gallorum ende Belgarum Bardi gheen andere personen by na gheweest zijn/want oock zy luyden hadden dat voor een gebruyck/datse de daden ende gesten harer voortreflicke Capiteynen/in tijden des oorloochs/ofte anders overleden/in tragedien/rijmen ende liedekens/den nakomelingen tot een gedachtenisse/voor ooghen stelden. Ghelijck dat vanden ouden Poete Lucano/onder anderen/aenghewesen werdt met de nobolgende veersen:

Vos quoque qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum vates dimittitis ævum:
Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Dat is:

Ghy Bardi, die daer geeft door sangh en liedts opheven
Den vromen Helt zijn loff, en na de doot het leven,
Verr tot int compstich eeuvv: t'sa dicht aen alle zy,
Van't Roomsche garnisoen en volck zijt ghy nu vry.

Het Auditorie der Chirurgijns.

Daer is noch op den selven opper solder van S. Margriete het Auditorie/oft plaetse voor de Studenten van de Chirurgie/in de welcke tot lessen/sectien ende andere ghelijcke oeffeninghen te handelen de Chirurgijns voornemelick van de stadt/op seker ure ende gesette dagen t'samen comen eenigen ervaren inde conste van Medecijne tegenwoordich zijnde ende daer toe met bewillinge van den Magistraet vercoren/welc het officie ende ampt eenes Doctoors ende eenes Anatomisten/alst den noot vereyscht/bedient.

De Scherm-Schole.

Ende daer beneffens/soo hebben oock op dese plaetse de Schermers haere oeffeninghen/ende hare Scherm-schole.

Het seventhiende Capittel.

De voorneemste Merckten der stadt, item de plaetsen daer de Schepen liggen.

De Dam.

De Merckten over de gantsche stadt zijn seer vele. De voorneemste ende meest ghehanteerde is/de welcke/neffens het Stadthuys ende de Waghe/ghemeynelick de Dam genoemt wordt; Om dat hy ten deele dient de rivieren Amstel eñ t'Ye in plaetse van eenen Dijck ofte Dam. Anders van het vercoopen van Boter ende Kaes/welc eens ter weke daer ghehouden wort noemen wy't de Marckt. Ende dan schijnt de gansche plaetse van de menichte der coopers ende vercoopers heel over te loopen. Ende is niet te min/oock buyten desen merckt dach/altijt van verschepden luyden/die haer vander plaets daer houden/levendich ende becleedt.

Op dese Damsche merckt behalven den Ammerack/responderen cruysweghen van elf straten. Van de welcke twee wt de Warmoes strate van de oude zijde/ende eenen wt den Burghwal/voortcomt/alwaer eertijts de Uytersche schepen plegen te liggen/nu ist de Burse. De acht andere aen de nieuwe zijde loopen met diveersche wegen herwaerts oot aen. Onder de andere munten wt de Calverstrate ende het Water/met den nieuwen Dijck ende de straete welck hier te voren is gheweest de peerde stal

ofte

ofte plaetse der peerden/ de welcke dienen om de packen ende coopmanschappen herwaerts ende derwaerts met Sleden te voeren. Ende aen den uytganck van dese strate is het gebouw van de Nieuwe Burse / seer hooghe verheven ende heerlick om sien/van de welcke wy op hare plaetse terstont spreken sullen.

De Visch Merct. Alder naest dese is de Visch-merct, welcke aen het Noorden van de Dam-Sluys gheleghen een groote wijdde beslaet. Aen vier zijden can men daer toe gaen / beneffens datmen daer met visschers schuyten/ van alle canten visschen aenbrenghende/ aen de Noorder zijde met eenen in tween ghespleteten ende openen wech aenvaert. De plaetse selve is vierkant/ de stallen eñ vischbancken rontomme bequamelick in sulcker voeghen geschickt onder den blauwen hemel/ dat de vercoopers van den reghen altijt bevrijt zijn. Daer zijn in de Secretarie der stadt brieven vanden Raedt den viscoopers/ oft soo sy die doen noemden de Gildebroeders van S. Pieter / in't jaer 1514 ghegheven / in de welcke/ beneffens andere dinghen/ ick vinde ghe ordonneert /dat van eenen Osse oft Veerse in de stadt gheslaghen een duyt aen het Gilde vande selve Vischcoopers betaelt soude werden: welck insghelijcx tot de selve contributie ghehouden soude zijn een vuylis schuyte altijt ghereet te hebben / om in te nemen ende wech te voeren de vuylicheyt van visch eñ andere/ so wel van de Vleesch Halle / als van de Vischmarckt. Ende de selve brieven voeghen daer by/ dat de stadt sal moghen ende bystaen/soo in dien deele yet gefeylt wierde t'selve wt des schuytevoerders salaris op te richten / soo datmen oock hier wt de strenge ende wackere opsicht der vooroudren sporen mach.

Nu soo ick wilde / nademael onse reden herwaerts ghevallen is / alle de delicatessen van dese merckt verhalen/ het soude te langh vallen. Niet dat ick soude begeeren datmen den schimp van slempers (waer mede onder de Romeynen eertijts ghenoemt zijn ghe weest/ die haer vermakinge in visch hadden) ons opleggen / oft dat d'onse berispt wierden van de Romeynsche overdaet / welcke Cato niet en heeft ontsien aen te tasten/ als hy claechde dat eenen visch te Roome meer goldt als eenen Osse / want de Romeynen in dit deel geen costen/ hoe groot die oock waren/ haer en ontsagen/ noch en schreumden niet wt verre ende wijt gheleghene Zeen vreemde Visschen in haer Opvers te brenghen / als onder andere Asinius Celer / soo Macrobius verhaelt / eenen Barbeel twee hondert Cronen ghekocht heeft. Van dese beschuldinghe can by ons gheen plaetse hebben : Want dese onse marckt is voorsien van alderhande visch die licht om crijgen is/ende wt de opene ende ghereede Zee/ rivieren/eñ meyren gebracht werdt. Daer en ghebreken noch Steur/ noch Barbeelen ende die goeden coop / ende daer men niet beroyt door werden en sal. Plinius verhaelt hebbende van de visschen / heeft bestaen te kennẽ te geven welcke eñ van hoe vele soorten die zijn/ de rekeninge gemaect zijnde/ stelter hier hondert ende t'seventich soorten. Maer de selve indien hy in dese marckt soude voort treden/ hy soude sonder twijfel bevinden datter noch vele in zijne calculatie souden ghebreken. Voor dese marckt dienen seer vele seylen van roeyschepen/ welcke de Zuyderzee alleene doorvaren ende visschen met netten. Dese hebben eenen breeden ende platten buyck: ende int midden vanden bodem int vierkandt onderscheyden met seer vele ronde gaetkẽs doorboort / waer inne de ghevanghen visschen als in eenen vijver ghehouden werden. Wy noemen dese Schepen gemeynelick VVater-schepen. Maer onse Visschers ende die groote Waterschepen die wy ghesept hebben / behalven dien vijver in het midden van het schip gemaeckt/ gebruycken daer en boven sekere cleyne/ maer allomme ghedeckte ende lichtelick doorboorde scheepkens ghemaeckt naer de wijse van een visschers schuyte / alleenelick een stopsel daer by gheboortcht zijnde/ waer door de visschen daer inghedaen ende wtgenomen connen werden. Dese als in plaetse van een bootken aen een touwe vast ghemaeckt volgen achter de roeyschuyten oft het groot waterschip. Ende alsoo worden meest alle de soorten van visschen/ welck de Zuyder-zee ende de rivieren die daer inne loopen/ geven/ hier daghelicks overbloedelicken ghebracht; Als daer zijn Palinghen/ Blijen/ Snoeckẽ/ Zeesnoecken/ Schollen/ Baersen/ Post/ Voren/ Carpers/ Brasemẽ/ Zeebrasemen / Spierinck / ende andere dierghelijcke: ende voornemelick op eenen ghesetten tijt des jaers worden wt de selve Zuyder-zee met groote menichte Haringhen gevischt/ de welcke versch gevangen een weynich gesouten in de roock camerẽ die sy hanghen noemen / in de naestgheleghen Steden als tot Harderwijc Enchusen ende elders gedroocht worden/ alwaer sy de verwe van goudt / oft veel eer van blinckende

blinckende coper crijghen : Waer van de Fransoisen die soorte soret ofte harang sore met een oudt Normans ofte Deens woort nu noemen : Om dat de rossachtige verwe ende na het swart loopende Soret in die tale ghenoemt wordt / wy noement Swart. De Denen noch heden ten daghe noemen al dat bruyn geworden is ende swert soert. Maer de Mase ende den Ijsel behalven andere / gheven Steuren / Barbeelen / item Salmen ende Forchel.

De naestgheleghen groote Zee / welcke Homerus het beginsel der dinghen heeft durven noemen / brenght voort alle soorte van visschen / ooc Mosselen ende Oesters / ende onder de visschen Rochen / Tarbotten / Sprot / Macreelen / Tonghen / Cabbeljau / Schelvisch / alsó ghenoemt vande Schellen met de welcke hy wat dicke bedeckt ende overtoghen is / ende als met een pantsier ghewapent; ende hier omme geschiedt het dat als men hem sieden sal datmen hem met een mes moet afschrepen / anders als de Cabeljau. De Vischcoopers / die den visch soo wel tot de Zuyder als tot de Groote zee vercoopen / zijn ontrent de twee oft drij hondert. De Zeevisch wordt van de ghene die aen den Zeecant woonen / besonder gebracht / ende daer is eenen vanden Magistraet ghestelt / de welcke door seker afslach de visch veylt; ende dat gedaen zijnde geeft hy eenen yeghelicken van de vreemde visschers zijn ghelt / oft staet daer voor: op dat dese vreemdelinghen terstont veerdich nae de Zee ende hare huysen ende affeyren weder keeren moghen. Ende de vischcoopers / de welcke binnen de stadt / als borghers zijnde woonen / een yeghelick alst hem te passe comt betaelt aen den Officier na dat hy gecocht heeft / met de accijs die de stadt toecomt.

By dese marckt is seer na by in de Nes aen de oude zijde De Hoender merckt / ghevoecht by de Vleeschallie. De Vleesch-halle ende de vischmarckt ende hoender marct / hebben eertijts niet verre verscheyden ghestaen / als zy noch onder het Stadthuys hare plaetse hadde. Het schijnt oock datse by de oude t'samen ghevoeght zijn geweest ofte op eene selve plaetse onder malcanderen hebben ghestaen. Maer de Vleeschalle van de stadt / hoe wel datse seer groote ruymte heeft / als beslaende S. Pieters Kercke / soo ick int voorgaende boeck geseyt hebbe / nochtans is dese voorleden jaren de naeste Kercke / eertijts S. Margrieten Kercke genoemt / tot het ander vleeschhuys geopent: van de welcke het eerste onder den naem vande groote Vleesch halle / het ander de cleyne by allen nu bekent is. De groote vlees-halle.

Volght de Appel-marckt / welcke aen de nieuwe zijde / by de Hooftkercke / gheleyt is. Als wy segghen appelmarckt ende appelen : soo verstaen wy alle sulcke soorten van vruchten / als Appelen / Mespelen / Spaerbesien / Peyren / Pruymen / Walnoten / Haselnoten / Castaignen: item Moerbesien Karsen / Aertbesien / Craeckebesien ende andere dierghelijcke. Van de welcke sommighe in dese coude landen ende die naerder het Noorden ligghen / gheluckelicker voortcomen als in de Suyder landen / soo Plinius ghetuycht. Want hy seght dat de Kerseboomen voor de Mithridatische victorie van L. Lucullus in Italien niet en zijn geweest; ende in het 580 jaer der stadt eerst tot Ponto ghebracht zijn: datse in Egypten in geener manieren en hebben connen voortcomen. Ende hy prijst onder de selve voornemelick de Belgische ofte Nederlantsche Kersen / ende aen de canten van den Rhijn wassende: ghelijck oock noch heden ten daghe by ons de Keulsche Kersen voor de beste ghehouden werden. Onder de soorten van onse appelen en sal ick niet tellen Citroenen / Oraengie appelen / Granaet appelen / Limoenen / ende andere dierghelijcke wtheemsche / die in grooten ghetale ende menichte hier ghebracht / ende hier ende daer by de straten vercocht werden: maer die by ons wassen / als daer zijn Que appelen / Goudtgeele queen / Schijvelingen / Sint Jans appelen / Potappelen / Rabauwen oft Rapauwen / om datse van de ghedaente van rapen zijn: Puppinghen / Winterguldelinghen / Somerguldelinghen / Joopkens / Kerlappelen / Appelperen / Vlaemsche Smoutpeeren; Ysbouten / Sint Thomas peeren / Engelsche tafel peeren / Lanchalsen / Sint Jacobs peeren / Enghelsche braet peeren : Fransche Kangeweelen: Suycker peeren / Tafelpeeren / Rietpeeren / Ooster peeren / Mispelpeeren of Mandekens peeren / anders Soppege groenkens / Keyserinnen.

De cleyne vleeschalle. De Appelmerckt.

De Kraeckebesien noemen de Hoochduytsche Heydelbeeren / Drumpelbeeren / De Nederlanders / Blauwe bessen / Kraeckebesien ende Heverbesien. Sy wassen in groote menichte in de Boschkens van de Veluwe by Harderwijc gelegen: van waer zy tot Amsterdam met de ordinare schepen alle daghe / als zy in den tijt zijn / ghevoert worden. Want zy niet boven ontrent ses weken op de struycken gevonden worden: als zy afgheplukt zijn soo en connen zy

met

niet langher als dry oft vier dagen dueren/ ende moeten vercocht zijn. Nochtans binnen dien tijt seght men dat alleen de vracht van over te voeren dickwils over de dry oft vier hondert guldens beloopt. Onder het fruyt ende leste gherechten wel toegemaeckt zijnde en houden sy niet de leste plaetse. Wt dese merckt wordt jaerlicx niet de minste schattinghe versamelt / die men Impost noemt/tot het ghebruyck niet van de stadt maer van het lant: Welckers somme men secht dat dickwils over de 9 duysent guldens beloopt.

Impost van het fruyt tot Amsterdam.

De Osse marckt is by de Regeliers poorte. Hier worden alle jare in de maent van October aen alle canten seer vele Ossen te coope ghestelt / de welcke inden voorsomer wt Holsteyn / Denemarck in de Hollandtsche weyden ghebracht ende in die seer vette beemden seer vet wordende/in de voorseyde maent / op dese marckt ghedreven ende ghestelt/worden allomme gheslachtet. Een yeder borgher coopt/meestendeels/twee oft dry oft meer of min elck na dat zijn huysghesin groot is. Dese slachten sy / ende met stucken int sout ghelegt / oft inden roock ghehanghen/houdense dickwils een gansch jaer. In het vercoopen selve wordt eenen marckelicken corten wech gebruyckt. Wānt de vercooper en ontfanght het gheldt van de borghers niet / maer beyde de borgher ende de vercooper segt zijnen naem ende den prijs van den coop/aen dē excijsenaer/ die daer ontrent zijn cantoor heeft ende die beschickt den vercooper zijn gheldt; ende met eenen houdt hy den impost voor hem van de somme af. Dese schattinghe/gelijck meest alle de andere/is tweederley/t'gene dat de gantsche provincie toecomt noemen sy impost: dat de stadt alleene excijse. Van de welcke de eerste collecte men meynt dat se dickwils 76 duysent guldens wtbrengt: de andere wordt ontrent 3 duysent guldens gheschadt. Op den selven tijt wordt oock ghehouden de Vercke-marckt, die hare plaetse oock heeft by de Haerlemmer poorte / een seer groot stuck weechs van de voorgaende verscheyden. Hier heeft oock plaetse de selve wijse van contracteren ende schattinghe ghelijck van de ossen is gheseyt.

De Vercke merckt

Soo ick hier de andere marckten soude by voeghen/als de Corenmarckt, Groenselmarckt, VVortelmarckt, Melckmarckt, ende andere dierghelijcke het soude al te langh vallen. Maer daer zijn verscheyden Coren marckten: de eene is/die de Vriesche corenmarckt ghenoemt wordt by de oude Haerlemmer poorte: nu de Haerlemmer Sluys gheheeten: Hier brenghen de Waterlanders met scheepkens ende schuyten alle soorte van rogghe tot de dorpen over het Ye ghelegen ende settense opentlick te coope. De voorneemste daer en tusschen / die op het VVater by de oude brugghe is/wordt meest besocht/ende dat niet van voorcoopers die het coren daer veyl brenghen/maer alleene door handelinghe ende veelheyt van Coopluyden / Marckelaers daer tusschen spreekende. Dese hebben menichwerven in Lichters oft groote Schepen/oft e spijckers ettelicke hondert last/die sy dickwils t'een mael t'samen vercoopen. Ende daer is noch versche ghedachtenisse/ghelijck dat by Emanuel van Meteren is aengheteeckent/des jaers 1599/in het welcke ontrent Mey tot Amsterdam sy aenghecomen een Vlote wel van 640 groote Schepen van Oosten alle meest met coorn ghcladen / de andere met Hout/Masten/Sperren/Deelen/Peck/Terre/Vlas ende Was/die te samen aenghecomen zijn / wel 15000 lasten goets mede brachten: ende die hadde d'een door de andere wel 40 gulden ter vracht voor't last/soo dat sy na die rekeninge voor loon verdiendē wel 600000 guldens. Waer by soo men het coorn selve weerdeerde sal de somme veel tonnen schats wtbrenghen.

De Corenmerckt

De Torfmarckt, is veel eer een reede van schuyten met torf ghcladen. Want hier comen aen ettelicke honderden van soodanighe schuyten/ende blijven te deser plaetsen ligghende / tot dat sy eenen coopman vinden. Want ghelijck ick boven aengewesen hebbē/Hollant selve en heeft soo veel hout Bosschen ende houts niet / dat daer mede na den wensch van Martialis ende Horatius/eenen gheduerighen heert ende met een milde handt ghestoockt soude connen verciert werden: Soo dan de voorsichtige moeder der dinghen de natuere / gheeft in plaetse van de selve/desen ghedolven torf/ welck wt de culen der aerde ghetrocken ende door den Noordoosten windt ende de sonne gedrooght / den vyere een goet voetsel geeft/ende verre schoonder/als by sommighe volcken in het Noorden / de welcke oock ghebruyck van houdt hebbende / ghesecht worden met baenen van visch vyer te maken. Maer van dese onse torf materie zijn verscheyden soorten / de welcke door het coleur/lichticheyt ende swaerheyt/daer en boven door de deucht ende witticheyt van de asschen/daer sy mede ghedeckt worden verschillen ende gheexamineert werden.

De Torf marckt.

Lib. 14

den. De eerste soorte ghelijck van Junius neerstelick aengemerct is/is slecht/dunne/ ydel/vol gaetkens/seer licht;heeft schouwberwe/welck de rostichept van de mueren tot het vallen van den reghen ghesproten contersept. Welcke soorte de alder snoodtste is / ende wordt niet begheert tot het ghebruyck der borgheren/ende meest gebruyct om de brouwketels te heeten ende te doen sieden: de welcke aengesteken zijnde maect de aensichten van levenden coleure / lootachtich / dootverwich / ende de menschen den nachtgheesten ghelijck/ende gheeft eenen leelicken stanck. De andere is dicker/ swert / int midden doorsneden met stucxkens van rijskens daer tusschen loopende ende riet/van middelbare swaerhept/van ghemepnen ghebruycke. De derde gewichtich / een sekere hardichept van backsteenen navolgende/de welcke de andere swemmende op het water / alleene sinckt in het water ghewopen / ende onsteeckt traghelick/maer ontsteken zijnde brant seer langhe / van asch coleur / ende ghegraven tot fabelachtighen grondt. Daer is noch een soorte die wt seltighe aerde tot cluyten gemaeckt wordt/maer Zeelant meer gemeene ende Vlaenderen / de welcke Darinck ghenoemt werdt. Van de welcke de voorsepde Junius mepnt / dat Plinius gevoelt heeft / daer hy / ghetuycht dat den armen hoop der Cauchen in de Waterpoelen van de Groote Zee woonende met slijck oft aerde (want Plinius ghebruyckt bepde dese woorden) meer door den windt als door de sonne ghedroocht / bepde hare spijse koken ende hare leden stijf van de coude verwermen. Want so segt hy/ het slijc meer in de winden, als in de sonne droogende, koken met de selve aerde hare spijse ende warmen hare leden. Behalven dese is daer torf / die met netten wt den grondt vanden waeter getrocken wt het slijc bestaet /welcke stoffe in sekere viercante lacken / als het overvloepende water eerst daer wt ghevloten is / ghegoten wordt ende effen ghemaeckt/ daer na drooghe ghewordden zijnde / wordt opghehoopt in dunne hoopen/op dat se van den windt doorblasen ende van de sonne te beter beschenen/om te ghebruycken hardt gemaeckt mogen worden. De arme huysghesinnen onder de Vriesen aen dese zijde vanden Rhijn hebben een besondere soorte van torven in viercante stucken / nae de wijse van de eerste geformeert/van koepen dreck/stucxkens van stroo/ riet / ende hop daer tusschen gestroept zijnde/inde somersche sonne ghecoockt: welckers roock met een seer bittere scherpichept de ooghen al-soo brant dat se lichtelick de selve loo ende maeckt.

Ende dat ick van het hout ghesept hebbe/dat het selve soberlick Hollandt medeghedeelt is / sullen my by na van leughen beschuldighen de marckten hier toe oock alleene in dese stadt gheepghent: Want dese zijn dryerlep oft vierderlep hier en daer door de ghewesten der stadt gestropt. Van de welcke daer twee aen de nieuwe zijde zijn/ende soo veel oft meer aen de oude/vol van alle soorten van houdt. Dese worden met soo groote menichte met onse schepen ende Heuen/wt Norwege ende Bergen; als oock wt de bosschen van Westphalen ghebracht/dat pemant qualijc gelooven soude dat soo veel epcken Houdt/Balcken / ende ghesaechde Delen ende andere diergelijcke / de welcke tot het bouwen van huysen ende schepen/oft tot de versterckinghe der dijcken / teghen t'ghewelt van de Grootte ende de Zuyderzee berepdt worden/ergens souden connen zijn: op dat ick niet voor by gae/ het clepne claphout dat van Dantzic ende wt die streecke van Pruyssen ende Lieflandt ghebrocht werdt; als oock mede hte gene dat om dat het de Zee golven gelijck schijnt van de onse VVaeghenschot ghenoemt werdt. Hier by comt den VVerf oft de plaetse / daer de schepen oft nieuw gemaeckt/ofte ontrampaneert zijnde vermaeckt worden: soodanighe daer zijn dryerlep voornemelick aen de oude zijde/wtgenomen den Werf vande Haerlemmer poorte. Den eersten is vande Admiralitept/oft van het collegie der ghener die over de zee ende de zee saken/ende voornemelick over de oorloochschepen opsicht hebben: Den tweeden van de Indische Compaignie/oft der ghener/die den Oost-Indischen handel ende al dat daer toe dient besorghen: Den derden int ghemepn is van de borgheren ende alle schippers/die begheeren pemant eenich schip/oft om van nieuws te maken oft om te vermaken te besteden. Waer toe oock den vierden daer en boven dient/welc aen de Haerlemmer poorte / soo ick ghesept hebbe / staet. Ende dese selve schepen en zijn niet van die clepne ende langworpighe Damloopers ghenoemt / de welcke binnen de palen van Hollandt allomme in de rivieren lacken ende meyren varen / om over ende weder te voeren coopmanschappen / huysraet / Bier ende andere lijftocht; item de crijchslieden te water ende bootsghesellen/tusschen de nabuerige ende naest ghelegene landen; ende in de groote Zee

de Houtmarckts.

De Lastagien.

nie

niet en comen: maer zijn Coopvaerders eñ meers-schepen de welcke ghevoert worden ende gheeyghent om packen van twee hondert / drie hondert lasten ende meer in seer verre landen over zee te voeren ende wederom te brenghen. Want die cleyne Schuyten ofte Damlooperss / de welcke ontallick ende seer vele zijn / hebben oock andere plaetsen om gemaeckt te werden / ende meestendeel buyten het begrijp der stadt / by de Waterlanders ende Kennemers / ende elders.

De Kaeyen

Hier en moeten oock niet verswegen zijn die verscheyden plaetsen vande Schepen van hier en daer aencomende / Kaeyen genoemt / ontrent de welcke de Schippers ghehouden zijn hare vrachten te laden in hare schepen ofte ontladen ende de ghene die met haer vaeren in te nemen ende wt te setten. Als daer zijn van die van Londen / Rochelles / Roaensche / Hamborghsche / Lubeecksche / Antwerpsche / Middelborghsche / Rotterdamsche / Delfsche / Haeghsche / Leytsche / Haerlemsche / Utersche / Alcmaersche / Hoornsche / Enchuysche / Medenblijcsche / Haerlingsche / Staversche / Campersche / Swolsche / Deventersche / Elburgsche Harderwijcksche / Amersfortsche / itẽ Rhijnsche / Ceulsche / ende andere de welcke met schuyten ende langhworpighe schepen / Beytel schepen ghenoemt de Jsel / den Rhijn of de Mase afcomen. Tot de welcke oock de Oost-Jndische Kaye by het Huys van de Oost-Jndische Compaignie onlancx by gecomen is. Ende alle dese Kaeyen zijn binnen de stadt; buyten de stadt is ooc een reede vã grote schepen op een bepaelde plaetse / met een langhe reke namelick de wtterste palen aen den loop van het Ye met een vermakelick aenschouwen bedeckende: Vã de welcke sommighe gaen ende met haren handel besoecken Oost ende West-Jndien / andere Japan / Guine / Egypten / Cyprus / Candien / Griecklandt / Jtalien / Spaengien / Barbarijen / Vranckrijck / Britannien / Norweghe / Sueden / Denemarck / Polen / Pruyssen / Wenden / Lijflandt / ende Moscovien ende by na de Coninckrijcken van de heele werelt; ende terwijlen d'eene meer dan d'ander om ghelt en goet te vergaderen wt is / worden daghelicx nieuwe havenen ende nieuwe traffijcken ende handelinghen gheopent. Laet by een brengen hare schepen oft oock hare vloten van elders aencomende niet eene maer vele steden vã ettelicke Coninckrijcken / zy en sullen dit ghetal van de inboorelinghen niet ghelijck zijn / oft zy ooc schoon hare Galeyen hier by brochten / de welcke hier in de onstuymige ende opene zee niet ghebruyckt en connen werden / soo oock eertijts den Romeyn Drusus met zijn perijckel ende schade gewaer worde.

Reeden vã groote Schepen.

VVael.

Teghen den winter als nu voornemelic de Noort-zee met gheduerighe tempeesten onstuymich begint te zijn / soo wordt een groot getal schepen opghelept in de haven / de welcke die zee bevaren / ende op een seecker plaetse Wael ghenoemt / binnen palen besloten tot den naestẽ voorsomer bewaert Ende dese plaetse is aen de oude zijde der stadt na het Noort oosten de leste by na eñ wterste / van seer groote wijdde eñ soo breet datter een groote menichte schepen in besloten can zijn. Daer is nu daer en boven eenen anderen Wael ende niet veel minder als desen / aen de Haerlemmer poorte begonnen te maken. Maer van het woort selve hebbe ick wat hier te vooren ghesproken aen de cant van den Brief van Graef Willem. Want het schijnt ooc dat eertijts by ons alle diepte ende voornemelick de diepe colcken alsoo ghenoemt zijn: datmen niet sonder oorsake vermoeden mach / oft dien anderen arm van den Rhijn / eertijts van Tacitus Vahalis / ende by ons noch heden ten daghe Wael ghenoemt / zijnen oorspronc vã dit woort hebbe. Over dese plaetse is ghestelt een VVaelridder oft twee / ofte waecker / die daer by woonende met gagie ende eede aen den Magistraet verplicht / over alle de schepen / die als in dese winter leghers ghebracht zijn neerstighe sorghe draecht / dat zy namelic op een seker plaetse ghelegt werden / dat de Cabels ende ander Schips ghereetschap wel ende onghe schonden bewaert zy / ende de andere dinghen eyndelick / die de sake ende ghelegentheyt vereysschen / ghedaen werden.

VVael-Ridder.

De hout-tuynen.

Ten sal oock niet buyten propooste zijn hier by te voeghen / datter hier en boven noch sekere bemuerde plaetsen binnen de stadt zijn / in de welcke timmer van verscheyden soorten / als balcken / deelen / ende ander houtwerc bewaert wordt ende wtghehaelt tot de ghemeyne ghestichten der stadt / oft om nieuwe houten brugghen te maken / oft om die alreede ghemaeckt zijn te repareren. Ghelijck heden ten daghe is aen de oude zijde der stadt / aen den Amstel recht teghen over de oude Reguliers poorte; ende wordt ghenoemt d'hout thuyne. Eñ daer is beneffens desen winckel noch eenen anderen / in den welcken ghehouwen steenen ende groote marbersteenen ghefor meert werden / insghelijcx tot het gebruyck

Steen-houwers winckel.

van des stadts ghestichten. By welcken Steenhouwers winckel oock een gemeyne plaetse naest by gheleghen is/welcke Stael-hof ghenoemt wordt;alwaer de gheverwede lakenen ghesegelt worden. Dese plaetse ofte winckel/met langhe binnen gaelderijen ende wandelplaetsen is nu onlancx/ter deser plaetsen aen den Amstel/ghebouwt; maer de sake ende instellinghe is langhe gheweest. Want oock Willem de seste Grave van Hollandt heeft eertijts by die van Amsterdam met eenen brief bevesticht/dat alle jaer nieuwe Wardeyns van draperije van de lakenen wt de voorneemste der borgheren ende in sulcke dingen ervaren van den Raet ghecoren souden werden / den welcken de sorghe vande draperijen bevolen soude zijn. Ende dit is met een herhaelde ghebodt van Philips van Bourgondien/int jaer 1425 wederom ghepubliceert gheweest:gelijck oock boven t'zijner plaetsen aenghewesen is gheweest. Ende daer zijn noch heden ten daghe claere merckteeckenen hier van/dat de borghers namelick hier wt seer vermaert zijn gheweest/ ende dat by die van Amsterdam groote heerlickheydt ende frequentie van wolle weverije ende volderije ghewecst is. Want ontrent dat Schutters Hof/dat sy S.Sebastiaens Doelen noemen/wordt/noch hedensdaeghs een gracht oft waterken ghetoont/ welcke Vullers-Graft ghebeeten wordt:alwaer oock met eenen de overblijffselen van eenen sekeren ouden muer te sien zijn/met eenen grauwen steen in den selven muer/in viercante figuere / ghevoecht / waer in de beelden van Volders ende ettelicke cuppen in de welcke men de lakenen pleecht te weycken/ende andere instrumenten daer by ghevoeght ende ghegraveert tot de Volderije behoorende sich vertoonen. Nu levert Enghelandt meest de lakenen : maer de conste van vollen ende verwen nemen de waterighe Steden van Hollandt ende Nederlandt tot haer. Dat meer is de Chronijcken gheven te kennen dat oock Enghelandt selve de conste van wolle wert voornemelick van de Nederlanders ontfanghen heeft / als dese door muyterijen ende andere inlandtsche beroerten haer landt verlatende een wtnemender industrie ofte cloeckheydt van draperije oft daer in gheboert oft seer vermeerdert hebben.

Het Stael hoff.

Ende ten lesten soo en moet dit oock niet naghelaten zijn / het welck oock beneffens andere dinghen niet weynich en dient tot den lof der stadt eñ stadts politie/ datter eertijts op verscheyden plaetsen der stadt daer toe verordent gheweest zijn seeckere kuylen oft vuyllisvaten gestelt; welcke de voorleden jaeren om seer ghewichtighe oorsaecken / om dat men bevandt dat hier wt den brandt ende andere ongemacken wt den stanck souden connen ontstaen / verandert zijn; soo dat nu in stede der selver langhe ende groote schuyten door de ghewesten der stadt ende wateren allomme comen ende gaen bequaem om de vuylicheden in te nemen. Want dese en nemen niet alleen in de vuylicheden ende asschen van de straten / maer oock wt de huysen / ende vol zijnde ontladen terstont haer en ballast aen een aerden bollewerck van de stadt / oft eenighe andere plaetse/ nae dat haer belast is. De Schuytevoerders selve als sy langhs de straten gaen/ hebben eenen ratel in haer handt/ende den selven bewegbende gheven te kennen dat sy daer zijn : Welck ghehoort zijnde / de knechten oft maechden comen wt de huysen gheloopen om de vaten daer hare vuylicheden ende asschen inne staen /de welcke binnen den huyse op een afgheschepden plaetse bewaert worden/leech te maecken. Men secht dat de jaerlicksche oncosten van dese schuyten dickwils over de twaelf duysent guldens beloopen ende dat de vuylicheden/indien sy aen andere/oft om het landt te messen oft te hooghen / vercocht souden werden / veel dierder vercocht souden connen zijn : Maer nu / soo ick ghesept hebbe / worden sy tot de schanse ende tot het ghebruyck der stadt daghelicx ghebesicht.

Het achthiende Capittel.

Schaden door den brandt onstaen; ende van de sorge van brandt ende brandtmeesters;oock mede van ettelicke vvetten ende ordonnantien hier toe dienende.

Ner

Het ghewach van den brandt dat wy int voorgaende capittel ghemaeckt hebben/vermaent my dat ick wat van den selven ende van de onghelegentheydt / die daer wt der stede ontstaen is; ende met eenen / op wat wijse men pleecht in soodanighe onghemacken tegen te comen en te voorsien/cortelick by voeghen. Ende ten eersten soo en sal ick my niet ophouden met te repeteren die dinghen die wy alreede te vooren op haer plaetse verhaelt hebben van het vyandich ghewelt / welck Gijselbrecht van Amstel van zijn ballinghschap wederghekeert der stadt / overlanghe met het Graefschap van Hollandt vereenicht/aengedaen heeft/ als hy Amstel Dam noch met huttekens van arme lieden bewoont ende met een Casteel alleene bewaert met ghewapender handt / nae het overlijden van Grave Jan weder ghecreghen hadde /ende met torens ende bollewercken ende andere wercken van houdt verciert hadde. Want terstont die sterck makinghe van Gijselbrecht van Amstel vernomen zijnde / zijn de Kennemers de naest gheleghene toegheloopen/ mede helpende de Westvriesen ende andere nabueren / hebben afghewórpen ende met den vyere gansch verbrandt sulcke kinderlijcke bestinghen teghen grooter ghewelt. Het Casteel oock selve is alsoo verdelght ende verstroeyt totten gronde toe met vyer ende sweerdt/dat het daer nae noyt weder opghemaeckt en is ghewéest. Ghelijck wy alreede te vooren oock de plaetse daer het ghestaen heeft/ boven ghenoech te kennen hebben ghegheven / den tijt oock daer by ghevoecht hebbende / op den welcken zy schrijven dit gheschiedt te zijn/int jaer namelic 1299. Maer daer na int jaer 1414/ als het nu een stadt begonst te ghelijcken/ soo hebben de borghers / niet met vyandighe handt / oft door eenich ghewelt van oorloghe/maer door ongheballighen brant seer groote schaden geleden /soo een Schrijver sonder name vermeldt : Die dit oock daer by voeght/dat namelick int jaer 1444 de heele stadt den meerderē deel verbrant is ghewéest. Want alsoo spreeckt hy : Van dier tijt af heeft Amsterdam hoe wel onderwijlen door groote schade ende verlies ter zee by schipbruecke ende anderfins burgherlicke twist, pest ende brandt grootelick ghefwackt zijnde(want eerst 1421 ende daernae anno 1444 is het voor de meerder deel afghebrant) wonderbaerlick in rijcdom ende inwoonders toeghenomen. Ende middeler tijt / int jaer namelick 1421 / schijnt datmen wt Heda verstaen sal dat het insgelijcx by na gansch verteert ende terstont weder opgherecht is ghewéest / alwaer hy dit schrijft : Int jaer 1421 is eenen seer grooten brandt tot Amsterdam opgheresen, welck het meeste deel van de stadt verteert heeft. Ten zy dat wy segghen dat in de rekeninghe van Heda of van den Autheur sonder naem ghefaelt is; ende dat het den brandt ghewéest is / welcken Heda stelt in het jaer 1421 ; ende den schrijver sonder naem 1444. Ende dit vermoeden soude moghen vermeerderen / dat zy by nae met de selve woorden / van een saecke hoe wel verscheyden spreken. De selve schrijver sonder naem maeckt oock ghewach vanden brandt / waer door affghebrandt is de Cappelle ghenoemt de Cappelle van het H. Sacrament / ende steldt dien op het jaer 1472 : hoe wel het doen eenen troost voor de Priesters van die plaetse ghewéest is/dat men met een veel heerlicker gebou/ ende soodanich als het noch heden ten daghe ghesien wordt / die schade niet langhe daer nae gherepareert heeft. Ende my en staet niet vooren oft / behalben dese schaden van den brandt / de Chronijcken eenighe andere / die verhalens weerdich zijn / verhaelen. Want oock en vinde ick niet dat den Autheur sonder naem/ die wy dickwils melden / ende de welcke ontrent het jaer 1500 ghefloreert heeft/ nerghens in dat boecxkens dat ick by my hebbe / ende dat ick hier nae op zijner plaetse stellen sal/ eenich gewach maeckt. Dan dat de oude memorien vertellen/ ende wy oock boven verhaelt hebben dat de Wederdooperen daer nae inde jaeren 1534 ende 35 / oock brandt om haer voornemen te volbrenghen / hebben ghesticht / maer haest gheblufscht is ghewéest.

Cap. 3 int 1 boeck.

Voorts by onse tijden ende voornemelick int jaer 1596 / ende een weynich daer nae / het vyer groot ongheluck dreyghende heeft hem eerst in de Warmoesstraet (welck de voorneemste straete is) naemelick tusschen de nieuwe ende oude brugghe / met een seer groote blamme verheven ende seer vele Huysen op de rije / t'samen met corenspijckers/totten gronde wech ghenomen ende nedergheveldt. Ende het scheen de brandt soude nu de heele stadt aen die zijde verwoest hebben / ten waere dat God ende de wackere vlijt der arbeyders / ende de seer goede gheleghentheyt der waeteren / die daer als omme by der handt zijn ende andere dinghen die ongheluck afghekeert hadden.

den. Ende daer nae int jaer/ 1597 den brandt welcke opgheresen is by S. Antonis poorte / al hoe wel die by nae op den middach hem hadde begonnen te vertoonen/heeft niet te min ettelicke huysen ende spijckers verdorven hebbende seer groote schade der stede ghedaen / ghemerckt een van de selve Spijckers met verscheyden coopmanschappẽ versien/ doen 50 duysent Carolus guldens ghescchat is ghewee st/op dat ick van den eersten brandt/ende voornemelick van de Rozensolders / ende seer costelicke winckels vande Warmoes strate nu swijghe. Ende nochtans hoe dat dit ghewee st zy/soo ist nochtans met eenen gheschiedt/dat het ongheluck selve geluck mede ghebracht heeft; want daer nae heerlicker ghebouwen/alser te voren stonden/opgherecht zijn: soo dat t'ghene dat Timagenes/het opcomen der stede van Roome benijdende/seyde: Dat den brandt van Roome hem hier om alleene verdroot,om dat hy wiste datter beter huysen weder ghebout souden werden dan alser af branden; hier oock plaet se heeft / ghemerckt datter treffelijcker wooningen weder geset zijn alsser waren die af branden.

VVetten ende remedien tegẽ den brandt. Dit zijn meest de voorneemste tegenheden / die ick hebbe connen versamelen de welcke de stadt tot den brant wedervaren zijn. Alhoe wel nader handt het vyer meer maels de huysen hier ende daer aenghetast heeft: het welck door een wonderlicke neerstichheyt der borgheren ende arbeyders/oft veel eer sal ick segghen door gheluck / sonder merckelick verlies gheblusscht is. Hier toe helpen oock de seer goede wetten vande politie der stadt / by de welcke alomme de rietdaecken ende houte gebels / de welcke eertijts meest gebruyckelic waren/ verboden wordt. De schoorsteenen oock worden niet dan steenen toeghelaten : settende een ijser onder in den muer ofte heert om daer teghens aen te vieren: ende is oock ernstelick verboden allen Timmerluyden / ende Metselaers/niet contrarie dese Ordonnãtien te maecken/voornemelick in het bouwen van de huysen van Brouwers / Verwers / Schorteldoec-verwers / Backers/ Smeden/Zeepsieders/Goutsmeden/Olislaghers/ende andere dierghelijcke. Is mede verboden de posten van de huysen/ende andere leeghe daken yetwes te teeren dan de luyssen alleen. De huerder vã het huys soo hy bevonden wordt dat hy een kaersse erghens teghen aen ghehecht heeft/die sal boete betalen. Inden winter /is den schippers ende schepen die binnen de palen liggen/vyer of licht tot een sekere ure alleene toeghelaten. Is niet gheoorlooft buscruyt te maken noch te hebben binnen der stadt/ noch int openbaer te vercoopen/dan op de plaet se daer toe verordent. Gheen Pottebackers noch andere dierghelijcke en moghen in de stadt woonen.

Ende soo daer eenighen brandt alreede opgheresen zy / soo is niet alleen de raetelwacht ghehouden / maer oock de borghers selve ende inwoonders / ende ten lesten de schippers / soo den schepen yet over coemt/ opentlic ende met luyder stemme om hulpe te roepen. Ende daer beneffens zijn van den Magistraet in alle gewesten der stadt die zy wijcken noemen Brantmeesters gestelt : van de welcke een yeghelick op zijn quartier de sake beschickt ende doet alles dat het ghemeyn gheen schade en crijghe. Dese oock beneffens de andere die zy tot hare medehulpers nemen; hebben opsicht op de leeren/haecken/eemers ende dierghelijcke instrumentẽ/ op datse op haer plaet se als het de noot vereyscht ghereet gevonden moghen werden. Die eemers alle van leder ghemaeckt tot soodanich ghebruyck/ om de lichticheyt zijn seer bequaem : waer vã een groot getal ,niet alleen op't Stadthuys/maer oock in alle de borgers huysen ende salen die van de Schutterije zijn / in allen ghevalle gheduerelick bewaert werden. Maer de Haecken zijn instrumenten bequaẽ om heele huysen om verre te trecken : de oude Romeynen schijnen hier toe dolabras ghebe sicht te hebben. Die oock Siphones ghehadt hebben/als blijckt wt den Lib. 10 brief vã Plinius secundus aen Trajanum Epist. 42 van den brandt van Nicomedien. Isidorus beschrijft die aldus: Siphones zijn vaten, de welcke water,alsmen daer in blaest wtgieten, welcke men teghen den brandt ghebruyckt. Die van Amsterdam pleghen oock natte Lib. 20 seylen te besighen / voornemelick om te be- cap. 6. dwinghen/ende als te versticken de oprijsende vlamme. Ende ten lesten datmen in oude tijden edick oock placht te bereyden ende te hebben toonen niet alleen de rechts gheleerde / maer oock Luitprandus int 3 boeck 6 cap. van zijne Historie. De woorden hier van de Rechtsgheleerde ende voornemelick van Pegasus / de welcke staen l. quæsitum § acetum D. de instructu & instrumento, meyne ick dat aengheteeckent moeten zijn oock hieromme/om dat zy voornemelick de instrumenten van den brandt te blusschen eertijts gebruyckt/ende die noch heden ten daghe niet opghehouden en hebben/ordentlick verhalen. Want alsoo spre-

ken zy: Edick oock, welck om den brant wille bereyt wordt, item ſaergien, ſpuyten, brandthaecken ende leeren; waer in de meerderen deel ende Pegaſus ſegghen datter in begrepen zijn formiones, ende ſpongien ende emmers ende beſemen. Ende dit zijn meeſt de behulp middelen om het vyer te bedwingen/ de welcke ghelijck int openbaer oock een yeder borgher te Roome hebben moeſte/ volgende de ordonnantiẽ der Keyſeren: gelijck oock van Tacito int 15. boeck geſchreven is. Welcke ſelve Tacitus de woorden der Rechtſgheleerden van de ſaergien eertijts om het vyer te bedwinghen gebruyckt/ beveſticht met dat verhael/ welc hy maeckt van den brandt van de Juhones/ het welck hy verclaert dat noch door reghen/ oft eenighe rivier wateren/ maer met ſaergien voornemelick van het lichaem ghetrocken ghebluſcht is/ alwaer hy onder andere op deſe wijſe zijne reden beſluyt: Ten leſtẽ werpen zy daer op deckſelen der lichamen welcke hoe vuyler ende ſmoddiger zy waren, hoe eer zy den brandt bluſten. Lib. 13 Annal, op het eynde.

Het negenthiende Capittel.

Een Tranſitie tot de handelinghen der invvoonders ende nieuvve navigatien, ende andere beproevinghen om nieuvve vveghen te openen tot verre gheleghen landen; ende de occaſien der ſelver.

Eſteren noch tot het cieraet der ſtadt te verhalẽ de Sluyſen/ Straten/ Poorten/ de Burſe/ Librerije ende Kercke eñ andere wercken/ van de welcke de ſommighe onlancx begonnen noch onvolmaeckt zijn/ ſommighe volmaeckt geſien worden. Maer ghemerckt dien tijt/ den welcken wy vlus aengheroert hebben/ in de jaren namelick 1594 ende 5 deſe den meerderen deel voorcomt/ ende grootelicx heeft gedient tot den aenwas ende cieraet der ſtadt/ doen nieuwe ende te vooren ongewoone navigatien aengevangen zijnde/ de wijſe van het aenghevanghen werck vereyſcht gantſchelic/ dat wy de voorgaende dingen uytſtellende/ nu connen om deſe ſaken ordentlick te beſchrijven. Ende ick en ſal hier niet beſich zijn om int langhe te verhalen de navigatien ende handelingen over lange van deſe ſtadt ghebruyckt/ als op Italien/ Cyprus/ Egypten/ Barbarijen/ Spaengien; Portugael; Vranckrijck/ Enghelant/ Schotlant/ Duytſlandt/ Denemarck/ Norweghen/ Sueden/ Polen/ Pruyſſen/ Moſcovien. Van de welcke eerſte vlote onder andere Veneetſche Lakenen Camelotten ende Grofgreynen/ item Oſſen huyden/ Zijde/ Gouddraet ende Silver draet/ Peerlen/ Malvoſeyen/ Solpher/ Olie/ Rhubarbe/ Mumie/ Caſſie/ Tutia/ Cottoen/ eñ andere dinghen overvloedelick aenbrenght: Ende onder de ſelve is het Cottoen/ op dat ick van dit alleene ſegghe/ dickwils in ſoo grooten overvloet t'Amſterdam ghebracht/ dat de gene die te Venegien daer hier van de Stapel is plachten te comen/ tot Amſterdam om het ſelve te coopen ghecomen zijn: Daernae van t'weede ghewe ſte worden ghebracht Sout/ Lijnwaet/ roode ende witte Wijnen/ Olie/ Papier/ Wolle/ Loot/ Tin/ Bier: Eñ de derde vlote ten leſten brenght daghelicx Honich/ Was/ Cooren/ Salpeter/ Glas/ Rhijnſche Wijnen/ ende coſtelicke Vellen ende Timmer hout ende dierghelijcke ſeer overvloedichlick: Alſoo dat dickwils op eenen dach ſoo vele ſeylen van deſe ende die cuſten t'ſamen in deſe ſtadt aencomen/ als daer daghen in het jaer comen: ende deſe frequentie van handelinghen vermeerdert voornemelick ende maeckt lichter/ beneffens andere dinghen/ niet alleene de bequaemheydt/ van in te brenghen ende uyt te voeren alderhande Coop waeren/ maer oock de vryheyt. Want niet van datter inghevoert oft uytghevoert wordt tot de ſtadt en betaelt eenighen Tol/ ſoo het binnen de ſtadt niet vercocht ende veralieneert en is. Maer deſe dinghen nauwer ende naerder te kennen te gheven/ ſoude al te langh vallen/ ende ick achte datſe ten deele oock uyt het voorgaende meer dan genoech verſtaen zijn. Alleenelick ſal ick dan nu ſoo cortelick als ick can verclaren/ die nieuwe ondervindinghen van Zee tochten/ ende verre navigatien van de borgers te vooren niet ghepleecht/ ende ten eerſten de occaſien derſelver.

De Coninck van Spaengien/ nu ſeer vele jaeren de oorloghen teghen de Hollanders/ met ſeer groot ghewelt ende groote coſten te water ende te lande vervolghende/ hadde nochtans de Hollantſche ſchepen

voor:

voor eenen tijt om te handelen in zijne landen door de vinghheren siende laten comen/ tot dat hy eyndelinghe wijs ghemaeckt/so hy die name/oft met arrest quelde/ende alle navigatie desen volcke swaer maeckte/ datse eyndelinghe door desen middel tot ghehoorsaemheyt ghebracht souden connen werden: dit segghe ick seer lichtelick den Coninck wijs gemaeckt zijnde/is met seer strenghe placcaten/teghen de selve op verscheyden reysen wtghevaeren / ende niet alleene de selve verbannende/maer de ghene die ghevonden werden op zijne Galeyen ende vloten die alle jaere nae Indien ghesonden werden werpende / ende de goederen confiskerende/ heeft niet alleene die vā Amsterdam maer de gantsche natie een seer groote vreese van te besoecken de custen ende haveuen van Spaengien ende Portugael aenghejaecht:soo dat zy/gheheel alle Spaensche vaert ende handelinghen afghesworen hebbende:op andere ghewesten hebben begonnen te dencken: namelic van in Indien te vaeren ende van daer de Specerijen ende wtlantsche waeren / van de welcke de Spaenjaerden ende Portegijsen den Stapel schenen te hebben/in haer lant ende in andere te voeren. Die van Amsterdam eerst van allen onder het ghelucckich beleydt der Heeren Staten ende Prince Maurits/hebben acht schepen derwaerts ghesonden: Van de welcke de vier door den bekenden wech den Portegijsen ghebruyckelijck door de Atlantische zee gaende / hadden voor nieuwe handelinghen in Indien/ voornemelic in de plaetsen daer dē Spaenjaert gheen gebiedt en hadde/te beginnen/ ende voorts onderlinge verbonden/tot beste ende voordeel van de Vereenichde Nederlanden vriendelick met den Inwoonders handelende te bevestighen: de andere vier van de welcke twee waeren van Amsterdam / ende een van Zeelant / een van Enchuysen / met een gantsch cloeck ende resolut ghemoet raet genomen van te zeylen na de Coninckrijcken van China ende Cathay/ende de Molucken/door het Noorden / door eenen veel veerdigheren wech: Want wt Hollandt tot het Eylant Japan/ by soo verre die zee ontrent de Russen ende Tartarien gevonden wier de datse passeerbaer waer/over de 1235 Duytsche mijlen niet en soude zijn: daer ter contrarien/door de ghewoonelicke vaert der Portegijsen/ het 2932 Duytsche mijlen te varen zijn. Ende alsoo is het alles versocht ende dese reyse nae het Noorden is tot drij reysen toe ghedaen / altijt waer ghenomen hebbende den somer ende den soetsten tijt des jaers. Maer wat wtcompste eyndelinghe ende hoe groote swaricheden int beginsel dese ende andere navigatien na Indien gehadt hebben/sal distinctelick ende by deelen wt het navolghende blijcken.

Het tvvintichste Capittel.

De eerste navigatie na China ende de Molucken versocht by Noorden.

Een goede saecke, *ghelijck de Poët bequaemlijck tot het teghenvvoordich propoost seyt*, maeckt moet.

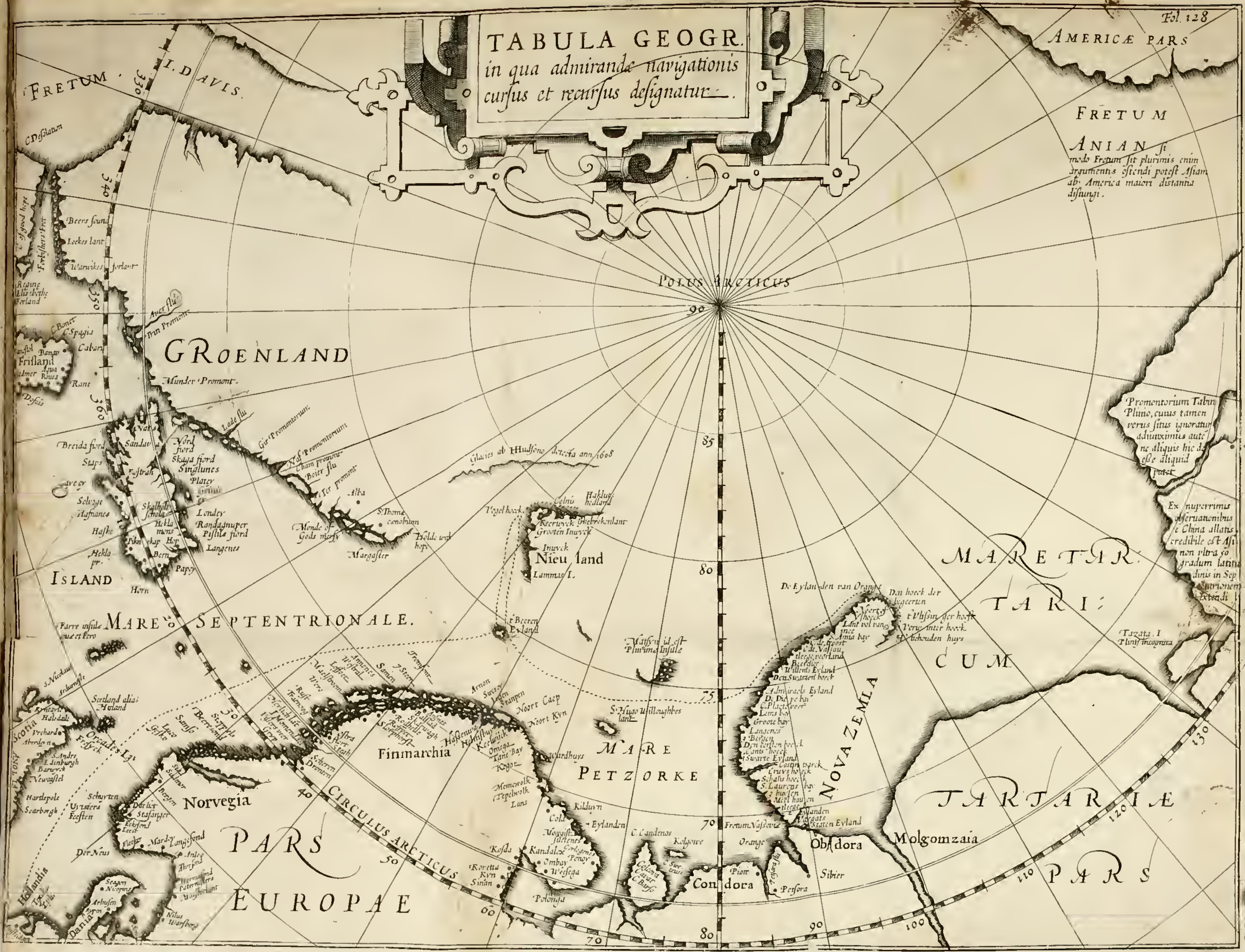
Want de Hollanders / door de importuniteyt der Spaenjaerden / ofte soo de oude Rechtsgheleerde spraken door quade handelinghe ende andere seer rechtveerdighe oorsaken beweecht zijnde/ Spaengien aen een zijde ghesedt hebbende / hadden nu ten lesten ernstelick begost hare navigatie tot verdere landen toe te rusten. De eerste navigatie by Noorden/na de Coninckrijcken van China/Cathay ende Oost-Indien/oft veel eer versoeckinghe der weghen/is begon-
1594 nen int jaer 1594/met vier schepen/soo ick gheseydt hebbe / meestendeel op der Cooplieden costen toegherust: daer van Willem Barentsz van de schepen vā Amstelredam beleyder is ghewecst.

Dese wt Texel den 5 Junij t'samen afvarende / zijn na achthien daghen tot Kilduyn / in het Zuyder deel van Laplandt gheleghen/eerst van al aenghecomen: Ende van daer terstont / haer ende hare schepen tot de voorghenomen reyse gestelt hebbende / zijn den 29 Junij/haer anckers lichtende/afghevaren. Willem Barentsz is

een strick om den hals ghetworpen/hopende hem levendich tot Amsterdam te brenghen;maer dat sy haer met het vel daerna hebben laeten ghenoeghen blijckt hier wt;

...ende langh ontrent een half elle ende worden so waert gheacht als yvoor.Dese Walrusschen houden haer meest op het ys/ende men machse seer qualic dooden/ten sy datmense slaet inden

TABULA GEOGR.
in qua admirandæ navigationis
cursus et recursus designatur.
AMERICÆ PARS
FRETUM ANIAN si modo Fretum sit plurimis enim argumentis ostendi potest Asiam ab America maiori distantia disiungi.
FRETUM I. DAVIS.
POLUS ARCTICUS
GROENLAND
Frisland
ISLAND
MARE SEPTENTRIONALE.
Glacies ab Hudsono detecta ann. 1608
Nieu land
Promontorium Tabin Plinio, cuius tamen verus situs ignoratur
MARE TARTARICUM
TARTARIÆ PARS
NOVA ZEMLA
MARE PETZORKE
Finmarchia
Norvegia
PARS EUROPAE
CIRCULUS ARCTICUS
Scotia
Orcades Ins.
Obdora
Molgomzaia
Condora
Dania
Hollandia

S

is recht toe ghetoghen niet naer het Noorden / maer Oost ten Noorden; ende als hy nu veel weechs in die streke ghedaen hadde/so is de hoochde van de Meridiaensche sonne ghevonden 70 grad. ende twee dagen daer nae hebben zy ghesien Novæ Sembla onder de hoochde des pools van 73 graden. Ende van daer heeft hy de West custe van Nova Sembla door het midden van het Ys tot de 76 gradẽ breedde ontdect/eñ voorder gevaren zijnde/is gecomẽ tot 78 gradẽ van de Noorder breed de. Daer en tusschen hebben zy dickwils strijt ghehadt/niet teghen de Zeeroovers/maer teghen de wreede beesten selve. Want daer seer wreede eñ gansch Cerberische Beeren / hebben soo wel het landt als het water ende Ys ende meest alles onveyl ghemaeckt. Waer van eenen/der sneeuw/gelijck de andere in die contreye ghelijck zijnde/als hy wt het Ys voort cruypende het schuytken daer de bootsghesellen in waeren naer swam / is met een loodt doorschoten.

Ende als zy niet te min ghewaer werden dat hy met groote macht nae de schuyte toe quam / soo hebben zy eyndelick hem een strick om den hals ghewoorpen/hopende hem levendich tot Amsterdam te brenghen; maer dat zy haer met het vel daerna hebben laeten ghenoeghen blijckt hier wt; Want de Beyr op dese wijse vast aen het strick ende de schuyte traghelick volgende! zijnen slach siende / sloech met zijn pooten achter int boot/ende quam soo gheweldich aen dat hy met zijn halve lijf al int boot was/daer deur t'volck so verbaest werdt/ datse vluchteden voor int boot / ende souden alle lijveloos gewcest hebben/ten waer dat de strick/die om zijn hals was / onvertracht aen den vingherlinck van't roer gehecht den eersten aenspronck ende ghewelt hadde ghebroken. Doen hy nu alsoo in onmacht lach soo vermande hem een van't volc/eñ heeft den Beyr noch in de schuyte hangende met een pijcke doorstekẽ; eñ daer na voort doot geslagẽ zijnde hebben het vel afghetrocken. Aen de custe oock van Nova Sembla ende van de omligghende Eylanden / alwaer den pole hem verheft tot 77 graden / hebben zy seer vele Walrusschen gevonden: Dit zijn wonderbaerlicke stercke Zee-monsters veel grooter als onse ossen/int water ende opt landt levende. Hebben huyden gelijc Zee-robben; haer muyl der Ossen muyl ghelijck: hebben twee tanden aen beyde zijden wtsteeckende langh ontrent een half elle ende worden so waert geacht als Yvoor. Dese Walrusschen houden haer meest op het ys/ende men machse seer qualic dooden/ten zy datmense slaet

inden slach van't hooft. Het zijn vierVoetige dieren/sonder ooren; zy brengē een oft twee Jonghen voort. Het volck de Wal-russchen die opt landt laghen aentastende / vochten tegen haer/eñ ettelicke Bijlen/Cortelassen ende Spietsen in stucken gheslaghen hebbende/conden niet meer als eenen doorsteken/de welcke hoe wel hy noch tot de rechte grootte niet gecomen en was/nochtans soo swaer was ende groot / dat hy nauwelicx van acht seer stercke mannen / in de schuyte en heeft connen ghehebeven werden. Het was nu in de Ooghstmaent/ende Willem Barentsz merckende dat de reyse doen niet teenemael en conde volbracht werden ende dat het volck oock bestont verdrietich te worden/ende niet verder wilden seylen/ soo werdt raetsaem ghevonden/dat zy wederom souden keeren / naer de strate van VVaygats, welcke zy De Strate van Nassou ghenoemt hebben haer cours nemende/om te vernemen wat openinge de andere schepen den Zeeu ende den Enchuyser / die de selve Strate door te varen voorghenomen hadden/ghevonden mochten hebben. Ter wijle zy vaeren ende alle de Capen van Nova Sembla, allomme nae eysch van saken namen ghevende / aendachtelick aenteeckenen / onder ander sien zy een clippe/ de Swerte ghenoemt /ettelicke mijlen van daer een Eylant mede Het Swert Eylandt ghenaemt : Ende van daer een weynich voortghevaren/bemerckten zy op de Cape teghen over een Cruyce ende achtende dat dit niet sonder oorsake en was/so heeft het haer nut ghedocht te senden/om te ondersoecken of daer lieden op die plaetse woonden: ettelicke van't volck aen landt ghecomen zijnde / hebben bevonden dat de inwoonders ghevloden waren/oft veel eer de vreemdelingen/ses sacken vol roggen meel achterghelaten hebbende: Ende een goote-lincks schoot van daer stont noch een ander cruys/met drij huysen van houdt ghemaeckt nae de Noordtsche maniere : in de welcke by nae niet met allen ghevonden is ghe-weest behalven ettelicke tonnen dynghen : waer deur zy vermoeden dat den

Salm-vang, daer goet was: zy hebben ooc sien staen daer by ettelicke doot kisten gestelt by de graven met doode beenderen: daer lach mede een ghebroken Russche loddingh door Schipbreucke / soo het scheen / gebleven / welckers kiel vier ende veertich voeten lang was. Dese Haven / seyden zy dat by na voor alle windẽ seer bequaeme was / ende zy noemdense de Meel haven.

7

Den 15 dach Augusti zijn zy by de compaignie van de andere Schepen wt Zeelandt ende van Enchuysen gecomen. Van dese hebben zy dit vernomen dat zy een seer groote menichte Ys in de strate selve gevonden hadden; ende dat zy door de engte gevaren zijnde / wel 50 oft 60 mijlen verde in de Tartarische zee Oostwaert op / gesEylt hadden: dat zy daer en boven meynden dat die zee / die zy de stille Zee noemen met de Serische / Chineesche ende Indische ghemenghet wordt / dat men daer nauwelicx met het dieploot grondt en vint / datse sout is ende vol Walvisschen ende andere Zee monsters. Dat daer oock een Eylant ontdeckt is / welck zy Staten Eylandt hebben gheheeten: soo dat haer ghevoelen is gheweest dat men wt dese zee in Indien soude connen seylen. Aldus over ende weder varende hebben zy begonnen weder te keeren ende W. Barentsz. is tot Amsterdam aen gecomen den 15 Septembris.

Het eenentvvintichste Capittel.

De tvveede Navigatie om den omloop by Noorden te versoecken.

NAe dat nu de voornoemde schepen aldus weder om gecomen waren ende de Heeren Staten alle de sake aldermeest wt het rapport van de gene / die wy verhaelt hebben door het Weygats ghevaren te hebben / overleydt hadden / soo hebben zy goede hope gecregen / datse de ghewenschte passagie door de zee van Tartarien anders de Stille genoemt / haest souden vinden. Waer over sevẽ schepen by ordonnantie der selver Heeren de Generale Staten / ende zijn Excell. Prince

Maurits als Admirael/zijn toegemaeckt/ alle seer wel geladen met coopmanschappen: waer van het een weder comen sou de om de tijdinghe te brengen vanden voortganck ende passagie om de Caep de Tabin (t'welck voor de uyterste hoeck van Tartarien leydt) by soo verre de sake soude gelucken. Die van Amsterdam hebben twee van dese Schepen toegherust / de Zeelanders ende Enchusers elck soo vele / die van Rotterdam een: De opperste Piloot van die van Amsterdam was de selve / die wy boven genoemt hebben/Willem Barentsz/ hem by gevoecht zijnde als opper Comis Jacob Heemskercke / een seer cloeck ende cordaet man. Den tweeden Julij 1595 wt Texel seylende zijn sy recht nae Noorden ghevaren. Ende niet vele dagen daer nae hebben sy de straete selve / oft veel eer de Caep van de Straete/int gesicht gecregē. Hier hebben sy / allenthalven veel ys ghevonden ende alles noch stijf van de coude/ hoe wel het doen den 21 Augusti was: De Strate selve is alsoo met schollen ys beset geweest / dat sy by na al verloren arbeydt ghedaen hebben/hoe wel sy in aller manieren passagie sochten: derhalven sy in eenen inham der zee ofte reede ghevaren zijn/die sy Traenbay ghenoemt hebben / om dat sy aldaer seer veel traens ende andere dingen vonden. Want aen lant gaende hebben sy aldaer gevonden diversche steden; met Pelwerck/ Traen ende diergelijcke waer/oock voetstappen der menschen ende Peerden/ daer deur sy bemerckten dat aldaer ontrent eenighe menschen woonen mosten/oft ten minsten aldaer alle jare comen handelen/ hoe wel datter geene daer en tusschen te voorschijn en zijn ghecomen. Maer den 23 Augusti/hebben sy een Lodgie van Pitsore ghevonden met bast eñ diergelijcke stoffe/ gansch op eē nieuwe wijse t'samē gevoecht.

8

Ghevraecht zijnde van waer sy quamen ende waer sy henen wilden / hebben gheantwoordt dat sy van de Noorder custe quamen / ende dat sy daer haer schip met traen / tanden van Walrusschen / gansen ende andere coopmanschappen gheladen hadden.

hadden teghen de compste der schepen tot Ruslant comende. Want zy seyden daer by dat de Russen een jaerlicxsche reyse doen door de Waygats in Tartarien / door by de riviere Oby tot een plaetse die de Tarters noemen Vgolita, ende aldaer de winter overblijven. Sy seyden dattet noch 9 oft 10 weken soude zijn/dat tet gat soude toevriesen: ende alst begon te vriesen / soudet dan stracx toevriesen/so dat men dan van daer tot in Tartarië/over ys mocht loopē over de zee / die zy Marmare noemden/willende
Plin. lib. 4 cap 13 moghelick Marmoreum oft Plinij Marmarusam beteeckenen. Twee daghen daernae zijn zy wederom nae de Lodgie ghevaren ende hebben vriendelic met haer gesproken ende alles als te vooren verstaen. Ende de Hollanders met ettelicke seer vette gansen beschoncken zijnde/om haer te vergelden hebben sommighe van de selve beleefdelic genoodt ende met den boot in hare schepen ghebracht. Maer als de onse haer vleysch/ kaes ende broot voorstelden/hebben z'ijt geweygheret / segghende dat het vastendach was; maer siende ten lesten peeckel haring hebbense daer alle t'samen van ghegheten met hooft /met staert / met al van boven afbijtende. Nae dat se nu ghegeten hadden/ so hebben de onse haer voor de gansen met ettelicke haringhen vereert/ende met haer Jacht in den Traenbay weder ghebracht. Daernae in de selve Straete een weynich met de groote schepen/tusschen seer groote ys Schollen/ghevoordert hebbende/Willem Barentsz voer aen de Zuyd zijde van de Weygats / aent vaste landt met eenen Tolck/ende sommighe van't volck/alwaer zy eenige meest wilde menschen (genaemt Samoyten) hebben ghevonden. Ende naerder gesien hebbende vele in eenen hoop t'samen / heeft Willem Barentsz. zijnen Tolck voor wtghesonden: als zy dat saghen

9

hebbense mede een van de hare voor wtgesonden met eenen boghe ende pijlen dreyghende ende hem ghereedt makende om te schieten/ten waer dat den Tolc in Rusche spraecke wtgheroepen hadde dat hy vrient en niet vyant en was. Als dit de Samoyt

hoorde,heeft zijnen boge ende pijlen ter aerden ghesworpen/daer mede te kennen ghevende dat hy wel begeerde met hem sprake te houden: ende zy groeteden malcanderen beyde haer hoofden nedet buyghende ter aerden/naer der Russen wijse. Ende al soo is den Tolcker met den Samoyt gegaen/ ende heeft familierelic met hem begonnen te spreken: ende onder andere heeft voornemelick hem ghevraecht nae de gheleghentheydt vanden lande ende der zee oostwaert deur de Wayegats: Waer van den Samoyt de onse goet bescheydt heeft ghedaen / segghende als men een hoeck ghepasseert soude zijn / ontrent vijf dachreysen / wijsende Noortoost/dat dan daer nae een groote zee is/metter handt na het Zuyd-Oosten wijsende: daer by voeghende t'selfde seer wel te weten / overmidts eenen aldaer gheweest hadde van weghen haren Coninck met een partije volcks/daer hy overste van geweest hadde.

De ghedaente haerder cleederen is genoemen by ons de wilde menschē afmaelt: maer dat zy nochtans begrijpich ghenoech van gheeste zijn ende bequaem om de dingen te begrijpen/blijckt selfs wt die bequame andtwoorde van de natuere der by geleghene zee Sy zijn gecleet met vellen van Rheeden / vanden hoofde totten voeten. Ende Mela en schijnt gheen andere verstaen te hebben segghende dat de Sarmaten aen het heele lichaem een broeck hebbende/het aensicht bedecktē behalven daer zy door sien. Dat meer is blijct wt de Cōmentarien van Cesar dat oock de Hoochduytschen die heden ten daghe soo seer cierelick zijn / ten tijde van Cesar cleyne bedecksclen van Rheeden in sgheljcx ghebruyckt hebben. Sy dragen alle lang hayr in een gevlochten/hangende over de schouderen. Sy zijn cort van lichaem/met breede platte aensichten/hebben cleyne oogen: corte beenen/haer knien staen wtwaerts/ ende zijn seer rasch int loopen ende springhen. Sy betrouwen weynich den vreemdelinghen/het welck bleeck daer aen: Dat als zy op den eersten Septembris anderınael aen lant quamen / ende een van ons volck eenen booch van haer eyschte om die te besien/dat zijt weygherden/ende de ghene die zy haer Coninck noemden hadde gedueriehlic schiltwacht wt staēde/lettende op t'gene daer om gingh / ende wat daer ghecocht ende vercocht werde. Haere Sleden worden voort ghetrocken van Rheeden die also rasch connen loopen dat se de peerden te boven gaen. Dat zy alle afgodendienaers zijn hebben zy hier wt bebonden/om dat zy schijnen seeckere houten verheven beeldekens / ongheschaeft ende rauw / in plaetse van God aen te bidden ende den selven te offeren. Want als een van het schipsvolck sulc een verheven beeldt/wten rouwen van houdt ghesneden by gheballe ghenomen hadde ende int jacht ghelejdt; ende zy gereetschap makende om aen boort te varen/soo is terstont een vande Samoiten weder ghekeert ende springhende inde Jacht heeft dat beeldt ghegrepen / de onse een teecken ghevende dat het seer qualick ghedaen was / ende als hy dat nu weder hadde soo droech hy't aen landt ende stelder op een seecker plaetse/tot dat eenen anderen aencomende op de stede soude nemen ende wechvoeren. Ende dat de Samoiten dese beelden offerhanden doen giftē zy hier door/dat zy vonden voor die beelden beenen ende asschē voornemelic inde Caep van de Strate van Nassau. In het beginsel van September eyndelinghe door de enghden van de Strate gheraeckt zijnde/ soo zijn zy aenghecomen in een Eylandt inde voorgaende reyse ontdeckt ende Staten Eylandt ghenoemt.

Lib. 6 de Bello Gallo.

In die selve was overvloedige jacht vā hasen ende zy hebbender seer vele ghevangen. Maer sommighe van de Bootsgesellen aent vaste landt ghegaen zijnde/welck teghen over het Eylandt ligt/zijn seer ongeluckich gheweest. Want ter wijle twee maets wat verre van de andere afdwalende steenkens sochten / die niet alleene daer/maer oock in het Staten Eylandt gevonden werden/in glants den Diamant gelijckende / quam onversiens eenen grooten ende magheren Beyr gheloopen / ende greep den eenen van dees twee in zijn neck ende beet hem terstont t'hooft in stucken: den anderen die daer by was/de sake ghewaer ghewoorden zijnde / stont wel wacker op ende liep wech / vertellende zijnen medeghesellen watter ghesclıiedt was. Dese twintich int ghetal voorsien van roers/ spietsen ende andere wapenen liepen terstont derwaerts om den man te verlossen oft ten minsten het doode lichaem den beyr te ontjagen. Na dat zy nu haer roers ende spietsen ghevelt hadden/ende tot den beyr aenquamen / die etende stont van't doode lichaem / soo is hy seer wreedt ende onbeschroomt tot haer toegheloopen/ende heeft noch een man wt het midden vanden hoop wech gerukt/ende de andere vluchtende/ hem jammerlick verscheurt. Die op de schepen waren siende de haere vluchten/

somige

10

sommige vande vlote sendende/zijn te hulpe gecomen: ende de selve het deerlic schouspel van haer volck siende / hebben nochtans de andere moet gegeven. Sy hebben gheraetslaecht oft sy met gesaemder handt den beyr souden aentasten: maer het heeft haer raedtsamer gedocht/dat twee oft drij een weynich voorgaende / nae hem souden schieten. Welck ghedaen zijnde hy heefter nochtans weynich op gepast: ende daerom is een van dese drij noch een stuck voor wt ghetreden/ende aenleggende heeft den beyr in het voorhooft geschoten/ende de scheute gedaen zijnde/den Beyr bleef noch dē man in zijnē neck vast houdende eñ beurde zijn hooft noch; op met man met al / maer begoste wat te suysebollen. Doen hebben sy met haer cortelassen den Beyr noch op de huyt gheslagen/datse in stucken sprongen/ sonder dat hy het doode lichaem noch verlaten wilde: Int eynde is een wt den hoop toegheloopen/ende heeft den Beyr met zijn roer over den snuyt geslaghen met alle zijn macht/alsoo dat hy doen noch eerst ter aerden viel. De doode lichamen hebben sy opt Staten Eylandt begraven: ende den beyr gevilt/ende t'vel tot Amsterdam gebracht. Als sy alle t'schepe gecomen waren/so hebben sy weder haer gheluck versocht / ende seer groote reysen in dien inham van de Scythische Zee gedaen hebbende / zijn ten lesten nae de Strate wedergheleert/ door de vorst ende ys by nae overvallen. Ende daer nae den 15 September alles versocht hebbende/soo hebben sy eendrachtelick besloten naer huys te keeren/ende zijn dē 18 November daer ghecomen de Maes gheluckelick inne comende / alle behouden zijnde/behalven de ghene die wy verhaelt hebben datse van den beyr verslonden zijn gheweest.

Het tvvee en tvvintichste Capittel.

De derde reyse by het selve Noorden aenghevanghen; ende der selver vvonderlicke vvtcomste.

Nae dat nu voor de tweede reyse / soo verhaelt is/de schepen van de Noorder custe wedergheromen waren/soo heeft men de sake in beraedt ghenomen/of men dese reyse voor de derde mael op ghemeyne landts costen soude versoecken ; ende nae veel

veel ende diverfch onderfoec ende beradinghe is t'selfde by mijn E. Heeren Staten afgheftemt. Dan foo daer noch eenige waren/t'zy Steden ofte Cooplieden/die t'selbige breeder fouden willen verfoecken t'haren coften / ende de reyfe wel volbracht werde / daer deur blijcken conde datmen die paffagie befeylen mochte/foo wildenfe den felvighen wel een groote vereeringhe vant'landts weghen doen / noemende een merckelicke fomme gheldts.

Over fulcx zijnder noch ten derde mael int beginfel van't jaer 1596 vanden Eerbaren Raet der vermaerde ftadt van Amfterdam twee fchepen toegeruft:daer van het Scheeps volck den meerderen deel beftaende wt onghehoude perfoonen ende in het befte van haer leven/ op tweederley conditien is aenghenomen geweeft:te weten/watfe fouden hebben foofe onverrechten faken wederom quamen/ende daer tegens watfe fouden hebben foofe deur quamen/ende de reyfe volbrachten/belovende haer een goede conditie/foo zy de reyfe conden volbrenghen. Opt een fchip was als Schipper ende Comis vande Coopmanfchap Iacob Heemſkerck / alreede te vooren ghenoemt: ende VVillem Barentſz opperfte Stuerman. Opt ander Ian Corneliſz Rijp als Schipper ende Comis.

Defe Schepen zijn wt Hollandt t'feyl ghegaen den 18 Mey/ende hebben het eerfte ys den 5 Junij ghefien : ende terftont daer na zijn zy in een Eylandt gecomen/ alwaer zy veel Meeuwen eyeren vonden/ op des Pools hooghde van 74 graden. Dit hebben zy het Beyren Eylandt genoemt/om dat zy daer doen eerft beyren vonden. Niet langhe daer na den neghenthienden Junij door de dicke fchollen ys langhe voortghegaen zijnde/ende het Beyren Eylandt achter haer latende / foo zijn zy op de hooghde van 80 graden ende 11 min. gecomen. Hier hebben zy wederom landt ghefien / foeter locht ghehadt ende die wat Somerachtich ooick ghehadt;ende niet foo groote menichte ys ghevonden: Hebben ooc Rheeden ende andere gras etende dieren ghefien: daer het Noorder deel van Nova Sembla/fes of feven graden leegher ligghende / noch gras/ noch lover en heeft / noch eenighe gras oft cruyt etende dieren:maer niet dan vleyfch etende beeften. Daer nae inde fchuyt ghegaen zijnde vonden zy in het felve lant eenen inham ende roeyden wel een mijle te lande waert in/daer was een goede haven oock voor gheladen Schepen / als die daer hadde diepte 10 of 12 oft ten hooghften 16 vademen. Ende al voort roepende bevonden zy dat aen de Ooft zijde twee Eylanden waren:aen het een van defe roepende/ vonden zy daer veel eyeren van Rotganfen die zy opt neft faghen fitten. Maer door de aencomfte van het Scheepsvolc verfchrict zijnde zijn zy haeftelick wech ghevloghen. Sy hebben nochtans een gans ende 60 eyeren/met haer ghedragen. Defe ganfen heeft men tot noch toe ghemeynt datfe aen den oever van de Hebrides van Schotlant wt de appelen van feeckere boomen voortquamen:de vrucht namelick oft den appel der felver in het water vallende / fulck eenen voghel voortbrenghende / maer op het landt/verdrooghende. Maer defe onfe hebben ghemeynt datmen hier wt de Schrijvers van de Schotfche gheſchiedeniſſen conde berifpen : ten zy dat wy fegghen dat die Schotfche vogels andere zijn als defe. Het welck ghemerckt het van een ander ende langer difputatie zy/ende oock de oude Schotfche fchrijventen/als Hector Boethius / ende onlancx Jacobus Martinus Scotus van de eerfte generatie teghen Ariftotelem verfcheyden dingen voortbrenghen / defe cracht namelick de Groote Zee toefchrijvende/foo laten wy dit hier geerne achter. So dan ontrent defe cuften tot den 28 Junij over ende weder varende/en hebben hier en tuffchẽ geene teeckenẽ van paffagie connen bevinden. Ende eyndelic van weghen het ys ghedwongen zijnde terugghe te keeren/ vanghen aen door verfcheyden weghen de omligghende plaetfen te ontdecken. Maer Jan Cornelifz Rijp die het ander fchip foo ick gefeyt hebbe regeerde door verdrieten van de feer moeyelicke reyfe/oft miffchien door een andere oorfake beweegt/leyde voor datmen den eerften wech tot tachtentich graden foude hervatten:om dat hy meynde dat men daer voornemelick den doorganck behoorde te foecken. Daerom zijn zy onderlinghe alfo verdraghen / dat hy foude feylen daer het hem goet dochte:ende dat zy infghelijcks haren fin fouden volghen. Jan Cornelifz Rijp/ daer mede te vreden zijnde / is van de andere ghefcheyden / maer door het ys ende de coude weder verhindert / ghelijck metten eerften/is niet langhe daer na tot Cola ende van daer naer huys ghekeert. Maer Willem Barentfz weder omvarende alle die Noorder cufte / tot Nova Sembla toe quam ten leften aent Eylandt van Orangien. Dit Eylandt is gheleghen aen het wterfte ende Noorderfte deel van Nova Sembla. Ende van hier na het Zuyden

ghekeert

ghekeert terwijle hy poocht het landt met een langhe streke in de Zee wtgestreckt om te seylen / ende Nova Sembla te passeren soo raeckte hy int Ys vast ende werdt verhindert dat hy niet en heeft connen voortcomen ende verder plaetsen ondersoecken. De ghene die medeghesellen van dese reyse gheweest zijn ende die het selve gesien hebben/ende de sake met het dieploot versocht verhalen/dat zy daer so dicke Schollen Ys ghebonden hebben/datse onder het water twintich bademen diepte hadden; eñ daer buyten twaelf; ende dat de bootsghesellen dickmaels ghetwijfelt hebben of zy het Ys/ oft veel eer een clippe souden noemen. Eñ ter wijle zy aldus niet/soo het spreecwoort inhoudt/tusschen den steen/maer tusschen het Ys / ende de zee waren / soo is het schip met eenen schrickelijcken crack op een seker Ys clippe ghedreven / ende heeft het volck aldaer laten sitten. Het was nu in het afgaen vanden somer / als wesende het beginsel van September / ende de Sonne haestede haer om heel te vertrecken ende haer onder den Horisont van dien climaet te bedecken : soo datter gheene hope noch middel en was om van daer te comen.

Derhalven als zy merckten dat zy in die plaetse moesten overwinteren / in een landt van gheen menschen bewoont / ende van seer wreede Beyren geduerich gequelt/ ende dat noch hout/oft balcken oft boomẽ daer ergens en waren om een hutte te maken/so is het door een sekere voorsienicheyt Godts gheschiedt / dat sommighe van het schipsvolc ontrent een paer mijlen te landtwaert in ghegaen zijnde/nae het Zuyden/ in een plaetse gecomen zijn daer zy een rivier van soet water vonden/veel menichte van hout ende heele boomen/so het scheen van de custen van Tartarien oft van elders/derwaerts ghedreven. Dese soo overvloedige ende onverwachte menichte van hout is genoechsaem gheweest niet alleen om een wooninghe te timmeren/maer ooc om vyer te maken. So dan een plaetse gecoren hebbende om te bouwen/sommighe

zijn besich gheweest met hout te halen/andere met het werck ende het huys te maken/een yeghelick dede seer neerstelic t'gene dat hy conde. De Borders om het huys te decken en conden zy niet hebben dan wt het schip: ghebroken hebbende dan de overloopen / ende den ondersten solder van het schip/namen t'ghene dat haer goet dochte tot haer gebruyck. Ende daer na een huyskens eenichsins bereyt hebbende / brochten zy wt het schip victualie / ende al dat haer nootsakelic dochte te wesen; eñ nu den seer scherpen winter aencomende/soo verbergẽ zy haer in haere schuylplaetse. Ende alsoo inder waerheyt/soo men pleecht te segghen in de Cimmerische duysternissen schuylende tusschen hope ende vreese hangende verwachteden den toecomenden somer/tegen den hongher / coude ende wilde beesten/ maer insonderheyt teghen de coude ende vorst boven alle mate worstelende. Het is ongheloofelick om segghen wat ende hoe groote dinghen zy van de coude/sneeu ende den seer wreeden Noordoosten windt soo wel binnen als buyten het schip gheleden hebben/eer het huys heel volmaeckt was: op dat ick swijge den seer bijtenden roock ende seer schadelick voor den ooghen / die zy in het schip/so zy niet van coude te vergaen liever en hadden / nootsakelick lijden moesten. Dat meer is zy en conden met wercken noch haer hutte oprechten / van schoon weder waer ghenomen hebbende: Waer om oock dese logie voor het leste van October niet voltopt en heeft connen zijn. Het is soet/seyt eenen/de tegenheden te gedencken eñ nochtans het gemoet schroemt te gedencken wat daer en tusschen dese seer cloecke mannen verdraghen hebben/in een plaetse / soo ick gheseyt hebbe / niet alleene sonder menschen/maer by nae van de natuere selve verlaten. Sy hadden eenen gedurighen strijdt teghen de Beyren ende Vossen. Voornemelick teghen de Beyren/ moesten zy als tegen eenen vyant/eenpaerlick wacht houden. Den Vossen leyden zy listen met vallen ofte sprenghen van dicke plancken ende dinghender vele die zy ghebraden aten.

Dese waren wit van verwe. Sy seyden datse smaeckten gelijc onse Conijnen: van de vellen maeckten zy mutsen dicht aen haer hooft toe. Het bier / dat zy eenen tijt ghebruyckten / in stucken ys bevrosen/ en conde niet gebruyckt worden dan by het vyer ghestelt. Ende als dat ontbrack / soo was haren dranc water van snee gesmolten: welck het alderschadelickste quaet te zijn om de ghesontheyt te quetsen heeft eertijts Aristoteles in zijne Physische Questien voornemelic met dese redenen willen bewijsen: om dat alle water in hem eẽ deel van seer subtijle locht heeft/waermede het heylsaem is; ende dat het aerdachtige heeft/waermede het lichamelick is soo als aerde. Dewijle dan door de coude der locht ende de vorst het water in sneeu t'samen wast / soo is het van noode dat door den damp daer als wtgheperst wordt die seer dunne locht: welcke wech gaende/t'samen comt te rennen/de aertsche nature alleene in sich houdende; Die sneeu dan/welck niet anders en is dan soodanich water in de ocht t'samen ghedruckt / heeft hare dunnicheyt / in het t'samen drucken verloren/ ende dat daeromme wt den dranck van de ghesmolten sneeu verscheyden soorten van sieckten in het inghewant gesaeyt werden. Maer hier moest men van den noodt een duecht maken. Den Spaenschen wijn die zy noch overich hadden werdt met sekere maetkens over ander dach wtgedeelt: Eñ op dat zy dien souden connen drincken/ smolten zy dien insgelijcx by het vyer. De tempeesten dickwils continuerende ende sonder ophouden duerende/soo moesten zy haer ettelicke dagen in haer hutte allenthalven met sneeu beset ende bewaert onthouden/tot dat zy soeter weder cregẽ: Doe deden zy ghesaemder handt haer beste om wech ende passagie door de deure met snee beset te maken / op dat zy haer van houdt ende andere dinghen die haer daer nae van noode souden zijn / by tijts mochten voorsien. Daer nae ontrent den 4 Novembris verliet haer de Son geheel; ende zy en hebben die niet gesien tot den 24 Januarij des navolghenden jaers. Want doen heeft zy haer blijde ende heylsaem schijnsel weder vertoont/hare roode wange haer over den Horisont allenskens verheffende. Het is memorabel ende verhalens weerdich / dat in het Journael van de reyse by gheboeght wordt dat de Beyren haer terstont met de Son verborghen hebben. Want al dien tijt geduerende dat de Son wech was en hebben zy geen Beyren ghesien: maer daer teghen openbaerden haer Vossen / de welcke zy vingen ende braedden/soo ic geseyt hebbe/ende voor leckere spijse aten. Maer de Son allenskens weder comende soo heeft dit wildt braet begonnen te verminderen/ ende den hoop der Beyren in stede te vermeerderen. Ende nauwelicx en hadde haer nu de Sonne gheheel begonnen te vertoonen/als by ghevalle sommighe wtgegaen

zijnde / terstont eenen grooten Beyr int ghemoet ghecreghen hebben: Die zy met een musket doorschoten / ende vilden terstont de huyt af. Het selve Journael voecht daer by dat het smeer van dese beeste wel hondert pondt ghewegen heeft / ende dat zy dit ghebruyct hebben om in de lampe te branden in plaetse van olie. Maer de Beyren crijghen dese soo groote vettichept/terwijle zy in hare holen sonder cost schuylen door het voetsel van de inwendighe ende soete vochtichept onderhouden: Het welck oock de ratte te wedervaren de Naturalisten leeren ende het oude epigramma melt daer van/welck alsoo luydt: Tota mihi dormitur hiems,& pinguior illo Tempore sum quo me nil nisi somnus alit. Dat is: ick slape de ganschen winter / ende alsdan van de slaep alleen ghevoedt zijnde /ben ick vetst. Wy en moeten oock niet voor by gaen dat dese menschen by na in den inganck der hellen op dusdanigher wijse ghestelt / niet te min hare vrolicheden hebben connen gedencke/ ende gebruycken, Want op drye Coningen avont/die men met vrolichept pleecht over brengen/hebben zy oock op de selve wijse eenen Coninck over maeltijt op een ghenuechelicke wijse ende door het lot maken de dien avont ghehouden: Ende met des Schippers verwillinghe / hebben zy ingelegt oft ingebracht een deel van't rantsoen van den wijn die haer alle twee dagen/soo ick ghesept hebbe/toegheddeelt behoorde te worden: item eenige biscupten/die zy inden wijn sopten: Sy hadden mede noch over twee pont meels/die zy tot een ander ghebruyck van huys mede gebracht hadden: daer van bacten zy pankoecken met sneeu water ende olie. Sy deelden ooc briefkens wt / ende haer Constabel worde Coninck van Nova Sembla/t'welck wel twee hondert mijlen lang is/tusschen twee zeen besloten.

Murtialis.

In deser manieren noch een maent oft twee doorghebracht hebbende / soo begost de Sonne allenskens hooger haer te verheffen / over de Middellinie comende tot de hooghde van 14 graden: hier wt hebben

zy van dage te daghe lancx om meer hope ghecregen/ende eyndelick den Stuerman aengesproken om middel te soecken dat zy mochten nae huys comen door begheerte van haer vaderlant te sien eñ de ongeluckige landen te verlaten. De welcke over ende weder met den Schipper de sake verhandelt hebbende / heeft eyndelinge raedtsaemst gheacht gemerckt het groot Schip met ys berghen ommeset onbeweghelick stont / ende ontbloot van zijn gereetschap/ hoewel het weder in zee quame nauwelicx gheregheert en soude connen zijn/ende ten lesten dat zy geen vorder victalie en hadden/dat zy de schuyten / van de welcke de eene groot was / de andere minder optimmerende ende een weynich hooger op boyende haer der zee ende den yse in Gods geleyde bevelen souden. Dit eendrachtelick besloten zijnde/soo zijn zy den 29 Mey aen het werck gevallen. Daer waren in alles 15 bootsgesellen overgebleve/den sesthiensten hadden zy den 26 Januarij begraven. Die overich waren / en hadden oock niet

13

crachten ghenoech om nieuwe arbeyden te overwinnen. Want willende de schuydt versleppen/ soo hebben zy gevoelt dat hare crachten door ghebreck/buyckheyt/ coude ende andere ongemacken verswackt eñ wtgheteert waeren. Hier conde men sien dat seer stercke mannen te vergeefs haere armen besaghen/ den Schipper aenporde eñ vermaende haer dat zy wat meer souden doen als zy vermochten / ten waer dat zy liever hadden op de custe van Nova Sembla te blijven of van hongher te vergaen/ oft van de wilde beesten levende verslonde te werden. Wederom dan moedt gheschept hebbende deden haer beste een yegelic ende vermaeckten die schuyten. Terwijlen zy nu inden arbeyt waren/ soo quam haer eenen Beyraen / welcken soo zy niet en hadden doorschoten ende ghedoot/het hadde met hare wedercomste ende met hare behoudenisse wt geweest. Twee andere desen gevolgt zijn op gelijcke wijse omgecomen. Sy hadden nu ettelicke dagen besich gheweest met de schuyten te vermaken/ als zy hebben

hebben begonnen te decken om eenē wech te banen ende effenen door de Ys clippen. Want anders en was daer gheenen middel om de schuyten in zee te trecken. Derhalven hebben zy oock dit met groote neerstichheydt te weghe ghebracht met houwen/ smijten/schoppen/graven ende wechwerpen. Daer na hebben zy't coopmans goet in de schuyten ghebracht ende victualie voor de reyse noodich. Onder het coopmās goet waren ses pack kens met het fijnste wolle laecken/een coffer met lijnen laken/ twee packkens fluweel: twee cofferkens met gelt/ twee harnas tonnen met der schippers goedt; 13 tonnen broots/ een ton soetemelcks kaes/een zijde Specks/ twee tonnekens met Oly/ ses cleyne vaetkens wijn/twee vaetkens Edic/ende der Bootsluyden ander packen ende cleederen/ende anders meer. Welck alles als men over hoop sach/ men soude ghesepdt hebben/ dattet niet inde schuyten soude gemocht hebben. Maer bequamelick ghesch ickt heeft het plaetse ghevonden. Ende als zy nu dit alles in de schuyten ghebracht hadden/ soo hebben zy de historie van haere reyse ende blijven neerstelick beschreven in een muskets mate ghedaen/ende de selfde in den schoorsteen op ghehanghen. Daer nae hebben zy Willem Barentsz. op een slede ghesleept nae't water/ daer nae Claes Andriesz. die beyde sieck waeren. Ende zijn alsoo inde schuyten ghegaen/ onder malcanderen verdeelt/ zijnde in elcke schuyte een siecke. Ende doen heeft Heemskerck/ beyde de schuyten aenden anderen doen legghen/ ende heeft voortghebracht eenen brief de oorsaecken van haer vertreck ende waer om zy het groot schip verlaeten hadden verhaelende/ ende heeft den selven met luyder stemme gelesen/ ende doen onder teeckenen van allen. De somma des selven was dese: Dat zy vele arbeyden ende moeyelicheden gheleden hebbende/ tot den lesten toe in haere hutte by het schip ghebleven zijn/ hopende dat zy het selfde souden vry crijgen/maer ghemerckt alle hope hier van verloren schijnt te zijn/ ende den tijt allenskens verloopt ende dat oock de victualie alreede seer vermindert zijnde begint te ontbreken: ende ten lesten sommighe sieck zijn/ van de welcke zy in soo groote eene reyse gheenen onderstant en hadden te verwachten/ dat hem ende Willem Barentsz. ende andere officieren niet raedtsaemer en heeft ghedocht/ om haere persoonen ende eenighe waeren den Coopluyden aengaende te behouden/ als dat zy met haere schuyten haer op den wech souden begheven ende der ghenaden Gods bevelen/ de natuere selve naemelick dit dicterende/ dat een yeghelick zijn beste doet om zijn leven te behouden. Desen brief onderteeckent zijnde/ soo zijn zy terstont van Nova Sembla afgeseylt den veerthiensten Junij/ende hebben verlaeten die quaede custe/ wel blijde zijnde om haer vertreck/ maer droeve door het overlegghen/ van de toecomende ende naekende swaricheden. Want den derden dach van haer vertreck/naemelick den 17 Junij/als zy nu ettelicke mijlen gevaeren hadden/ het Eylandt van Oraengiē voor by gepasseert zijnde/eensdeels in de open zee/eensdeels over het ys/ zijn zy eyndelick de schollen ys op beyde de schuyten vreeselick aendringende alsoo geperst ghewee st/dat het scheen dat de schuyt ende bock aen hondert stucken souden gheborsten hebben: ten waer dat God de Heere het ongeluck afgheke ert hadde: want een van haer cruypende van de eene dryvende schots op d'ander/ quam met groot perijckel des levens aent vaste Ys: ende heeft daer een tros vast gemaect aen eenen hoogen heuvel. Ende alsoo beyde de schuyten op dat ys ghetrocken zijnde/ hebben zy de siecken daer op gebracht/te vooren eenighe lakens ende ander gereedtschap leggende daerse op rusten mochten/ende losten mede alle t'goet daer wt/op datse hare schuyten die seer getrenckt ende gheraebraeckt door de geweldige ys-schuyvingen te beter helpen ende versien moghen. Hier mede twee dagen besich ghew eest zijnde/den 20 Junij begon Claes Andriesz. heel cranck te werden: en dit den anderen aengeseyt zijnde/ seyde Willem Barentsz. my dunckt t'sal met my niet langhe dueren: ende eens te drincken geeyscht hebbende/als hy gedronc ken hadde so quam hem een sodanige qualicheyt aen/dat hy zijn oogen verdraeyde/ ende terstont starf. Claes Andriesz. is hem stracx ghevolght. Maer de doot van Willem Barentsz. bracht haer gheen cleyn bedroefth eydt aen/ want hy de principael beleyder ende eenighen Stuerman was/ daer zy haer op verlieten ende vertrouwden. Maer de wtcompste Gode Almachtich bevelende/hebben zy haer weder/de schuyten soo ick ghesept hebbe/vermaeckt hebbende/tot die Ys-zee begeven. Ende dat met hoe groote swaricheden/can hier wt afgenomē werdē/dat zy de Schuyten even een over de vlotende stucken ys moesten.

Het Eylant van Oraengien.

moesten slepen / om tot de vrye zee te gheraecken: ende die en conden zy niet langer ghenieten/als de wint ende de vloet der zee haer toelieten. Want die verandert zijnde/ soo veranderden dese dinghen mede/so dat zy door het gheweldt der winden dickwils in zee ghedreven by na alle hope van behoudenisse verloren gaven.

14

Ende zy en hadden niet alleen van de winden/zee en Ys/maer oock van de Beyren ende zee selve te vreesen; als de Beyren over de Ys-Schollen listelick voortcomende de schuyten ende het bootsvolck sochten aen te tasten: ten waer datter gheduerich eenighe op de wacht hadden ghestaen/terwijlen de andere rusteden. Daer nae den 5 Julij sterf Jan Fransz. van Haerlem; en hem ghelijck oock de voorgaende / in een graf van Ys/schooner blinckende als marbersteen/soetelick ghelept hebbende/zijn zy weder nae de zee ghekeert/den windt ende de locht eenichsins mede hebbende / ende eyndelick haer lichaem door teghenspoedt verwonnen zijnde/ ende het ghemoet noch onoverwinnelick houdende zijn den 11 Julij tot het Cruys Eylandt ghecomen.

Het Cruys Eylant.

Hier hebben zy eenen gheweldigen groote Beyr uyt het water tot haer al loopende aen sien comen/maer zy verwachteden hem met dry musketten die zy teffens afschoten/ ende alle dry treften/soo dat hy terstont neder viel. Ende als de bootsghesellen derwaerts liepen soo saghen zy dat de vetticheyt van zijn smeer dat wt die gaten die gheschoten waren quam / dreef opt water als oly. Van hier zijn zy den 22 der selver maent/den Noortoosten wint noch bequamelick wayende tot Cants hoeck gecomen met open zee; ende van daer tot den inham Costinsarck ghenoemt. Daer nae voortghevaren zijnde hebben den 28 Julij in S. Laurens Bay, twee Russche Lodgien gevonden; ende de Russen ghesien hebbende / zijn zy vriendelick na haer toe ghegaen ende hebbense ghegroet / meynende dat zy nu eerst onder de levendighe verkeerden/als zy nu met menschen mochten spreken. Dese waren de selve Russen die zy s'jaers te vooren

Cants hoeck.

als

15

als sy door de Weygats gevaren waren/in haer schip vriendelijck onthaelt hadden. Eñ de Russen dat noch niet vergheten hebbende danckten haer van den wijn haer doen gheschoncken ende vraechden wat dranck sy nu hadden: daer over een van de maets inde schuyt liep/ende tapte wat water/eñ liet haer dat proeven/maer sy schudden haer hoofden ende gavent we der. Doen is Heemskercke haer naerder ghetreden/ende heeft hen inden mont laten/sien om haer te kennen te gheven dat sy van het scheurbuyck ghequelt waren/oft se eenigen raet wisten te gevẽ: maer sy verstaende dat sy hongher hadden deden terstont een ront roggen broot/ontrent acht pondt swaer wt hare lodgie halen/met sommige geroocte vogels: ende hebben die den schipper ghegeven: Die hy in danck nam ende gaf haer weder een half dozijn biscuyt: ende leyde twee van haer principaelste in zijn schuyt/ende schonck haer noch eens vande wijn die hy hadde/ontrent noch een mingel/soo nae wast altemael op. Des anderdaechs vertrocken die Russen: de onse mede haer volgende soo heeft haer wederom het ys ende den windt met regen die sy nu ettelicke maenden niet ghehadt hadden/tegen haer danck op gehouden. Daer nae zijn sy geroeyt na het naeste Eylandt daer twee Cruyden op stonden: hier te lande gaende/vonden sy onverwacht ende tot haer groot geluck lepelbladeren/welcke sy wter handt met hoopen op aten om haere gesontheyt wille. Want dit cruyt is drooge ende heet/gelijck ooc de Kersse; ende is wtnemende goet tegen t'scheurbuyck. De onse heetent Lepelbladeren/om dat dit cruyt/gelijck eenen lepel die niet diepe en is wtghehoolde bladeren heeft; ende de Vriesen noement seer bequamelick niet alleene nu/maer hebben't oock eertijts genoemt brepanne, om dat de bladerẽ een teste oft braetpanne gelijck zijn. Want Plinij Herba Britannica, de welcke hy seyt dat de legers der Romeynen over den Rhijn van Germanicus gebracht zijnde ghewesen is ghe weest van de Vriesen in het schuerbuyck/dat is in gelijcke quaden des monts ende der tãden/van de welcke de crijchsknechten doen gequelt wierden/geen ander cruyt als dese brepanne geweest en sy. Maer Plinius meer t'geluyt van het Vriesch woordt als het woordt selve vaetende heeftet Britannicam, niet brepannicam genoemt: ende de selve Plinius daer nae verwondert zijnde/so hy selve daer by voegt/van de oorsake des naems/en heeft geen ander connen bedẽcken/waerom dat het de Vriesen Britannicam noemden/dan dat sy moghelick dit/

Lepelbladeren.

al

als by de groote Zee ghelegen / Britannien toegheeygent hebben/als nae by ghelegen. Maer ghemerckt die gissinghe nauwelicx eenen schijn van waerheydt en heeft / dese uytlegginge die ick voortghebracht hebbe/ de welcke sekerder / ende soo het de rechte niet en is/ten minsten van de outheydt genomen is/sal niet weynich dienen tot verclaringe ende om de twijfelachticheyt van Plinius lichter te maecken. Ende dat dit cruyt onder de Vriesen Brepanne is genoemt gheweest/gedenckt my dat my door mijne vrienden ende eertijts familiere aldaer seer geleerde mannen niet seer langhe geleden vriendelick te kennen is ghegeven/als wy in ons Glossario Prisco Gallico int voor by gaen van dit woordt gemeldt hadden/daer wy spreken van Betonie. De bootsluyden van door dese bladeren seer verquict zijnde den windt niet tegen hebbende den 3 Augusti hebben haren cours nae de Russche cust ghenomen. Ende hoe wel zy oock hier int Ys geraeckten so zijn zy nochtans daer wt ghecomen / ende wederom een Russche Jolle ghesien hebbende ende ghegroet / van den wech ende van de Cape vã Candinaes bescheyt crijgende/hebben haer weder ter zee waerts begheven.

Terwijle zy t'samen varen so heeft het soo stijf begonnen te waeyen/dat de minste schuyte den wint niet connende verdragen achter ghelaten is. Ende alsoo gescheyden zijnde ende verstroeydt door tempeesten/ souden hy na door den arbeyt ende teghenspoet de welcke zy t'samen zijnde nauwelicx condẽ dragẽ/geheel tonder gecomẽ hebben/ ten waer datse weder van de Russche Lodgien die zy tot verscheyden reysen int ghemoet hebben ghecreghen / met eenighe victualie verquickt hadden gheweest. De welcke haer oock aenghedient hebben dat hare medegesellen behouden waeren ende dat zy die voor twee daghen hadden gesproken ende van spijse voorsien. Door welcke tijdinge verblijdt zijnde /hebben zy gereetschap ghemaeckt om de Witte zee over te varen: hoe wel de Russen seyden dat haer dat swaer soude vallen met soo cleyn een

De Witte Zee. ſchupte. Maer zy den achthienſten Augusti de Caep van Candinaes verlaeten hebbende/ende drij gantſche dagen door de zee ghevaren/zijn eyndelinge aen de cuſten van Ooſt Laplant den 21 der ſelver maẽt behouden gecomen: alwaer zy hare medegheſellen die zy nu in thien dagen niet geſien en hadden/ghevonden hebbende/t'ſamen gevaeren zijn nae Kildupn; ende van
Cola, daer na Cola/daer zy het ander Admiraels Schip/welck wy boven geſeyt hebben dat het des Schippers Jan Cornelisz Rijp geweeſt is/die voor advijs ghegheven hadde datmen weder na de noorderſche cuſt keeren moeſte/ghevonden hebben. Ende terſtont de ſake door de ſtadt ende het geruchte des volcks verbreydt zijnde/brachten zy beyde haere ſchuyten met conſent vanden Bayaert den Gouverneur vanden Grootvorſt van Moſcovien int Coopmans Huys/ende lieten die daer ſtaen tot een gedachteniſſe van den langhen ende verden noydt beſeylden wech met open ſchuyten/namelick by nae vier hondert mijlen door ende langhs die groote ende ſware zee.

17

Daerna/den 6 Octobris met Jan Cornelisz. Rijp nae haer Vaderlant t'ſeyl gegaen/zijn den eerſten Novembris ontrent den middach tot Amſterdam t'ſamen aengecomen. Daer warẽ doen ter tijt tot Amſterdam int Princen Hof Geſantẽ vandẽ doorluchtichſten Coninc van Denemarc/ Arnoldus Witfeldius de Cancelier des Coninckrijcx/ende Chriſtiernus Bernekovius, Raetſheer des Conincks ende des Coninckrijcks. De welcke als zy nu rechts ter tafel geſeten waren/ſoo is het geruchte van de wedercompſte van deſe ſcheeplie den aldaer ghecomen. Derhalven zijn zy terſtont derwaerts gehaelt door den Schout/ende hebben aldaer voor de voornoemde Heeren Ambaſſadeurs ende den Heeren Borghemeeſteren vertellinge ghedaen van haere reyſen ende wedervaren/ende zijn daerna elck in zijn herberge ghegaen. De namen van de ghene die van deſe reyſe wederom gecomen zijn/zijn deſe: Jacob Heemſkerck

Comijs ende Schipper; Pieter Pietersz. Vos; Gerrit de Veer; M. Hans Vos Barbier; Jacob Jansz. Sterrenburgh; Lenaert Heyndricksz; Laurens Willemsz; Jan Hillebrantsz/ Jacob Jansz Hooghwout / Pieter Cornelisz. Jan van Buysen; Jacob Evertsz. Maer de gene die ghestorven zijn/ behalven Willem Barentsz. ende andere diergelijcke dinghen salmen nemen tot het Journael vā dese reyse; welc doen terstont in het licht ghecomen noch in aller menschen handen is. Wy hebben die dingen de welcke wy de voorneemste hebben geacht ende verhalens weerdich een yeder op zijn plaetse niet naergelaten.

Het dryentvvintichste Capittel.

Wordt voorgecomen de tegenvvorpinge der gener die dese ondersoeckingen van te vaeren door het Noorden al te svvaer maken; ende met eenen vvordt middel voorgeslagen, vvelck schijnt den aldersekersten ende gereetsten om de sake te volvoeren, daer by gevoecht een corte verghelijckinghe van alle de navigatien die tot noch toe in die costen versocht zijn.

Hier souden andere moghen tegenwerpen / dat dese luyden een desperaete ende gansch onmogelicke sake/als die niet geschiet en is/ende moghelick nemmermeer volbracht en sal werden, hebben bestaen. Maer wy geven voor andtwoorde dat het selve eertijts van de vaert na Oost Indien (welcke heden ten daghe niet alleene de Portegijsen/maer ooc de onse/ soo wy seggen sullen / ghelucketick ghebruycken) oock van seer wijse mannen gesept is gheweest: dat het namelic onmogelick was dat yemant daer soude connen gheraecken/de linie twee mael passerende: dat de hope onseker was/ende de perijckelen seker ende groot. Welcke dinghen ende andere daer tegen by ghebracht en hebben nochtans Emanuel den Coninc van Portugael doen van zijn voornemen niet connen afkeeren/dat hy niet dien wech alreede een jaer te vooren van zijn voorsaete tot de Cape de bonne Esperanca ontdect/door het midden der baren voorts en sonde teenemael ontdecken. Derhalven heeft hy het ghebiedt van de Indische Vlote Vasco de Gama overgegheven/welcke dese last aengenomen hebbende/heeft hem int jaer 1497 op de reyse begheven van Calis Malis tot Arabien ende het Coninckrijcke van Calecut / de Cape de bona Esperanca voor by varende alles ontdeckt/ende heeft den Coninck daer na wat van noode was te doen teghenwoordelick verclaert. Want sekere hope ende ghelegentheydt om dese navigatie te volvoeren hadden gegeven behalven de ghetuygenisse van de oude/oock eenige die de Coninck na Alexandrien gesonden hadde/op dat sy van daer naer Moorenlandt / dat boven Egypten is trecken souden: ende van daer na Italien vaeren/ op dat sy van ervaerene persoonen leeren souden op wat wijse die vaert alderbequamelicst/na den omkeer van de Cape / naer Indien gedaen soude connen werden. Eñ onder de ghetuygenissen van de Oude/behalven Ptolemeus/den welcken ick sie dat de streke van dese Cape onbekent is gheweest/Plinius nochtans brenght vele wtdruckelick by/waer wt openbaerlick bleec dat eertijts dese navigatie / aen gene zijde van de selve Cape / die van Calis Malis wel bekent is gheweest: Want hy secht dat in de Roode zee / ten tijde dat C. Cesar de sone van Augustus/aldaer crijchde/teeckenen van schepen wt de Spaensche Schipbreucken bekent zijn ghetweest: Ende dat Hanno/ten tijde dat de macht van Carthago floreerde/van Calis Malis varende tot het eynde van Arabien / die navigatie beschreven heeft: dat meer is men can wt Cornelius Nepos afnemen dat de selve die van Arabien oock bekent is ghetweest ende gefrequenteert: de welcke seght dat t'zijnen tijde eenen sekeren Eudoxus / als hy voor Lathyrus den Coninck van Alexandrien vluchte/door de Roode zee met schepen weder ghecomen zijnde / tot Calis Malis toe gevaren is/ghelijck dat vanden selven Plinius neerstelick aengeteeckent is gheweest. Op dat wy dan wederkeeren tot ons propoost: Ist dat dese ghetuyghenissen van de Oude by de Portegijsen gheloove ende een gheluckighe wtcompste ghehadt hebben/ waerom en souden oock de stemmen der selver

Lib. 2 cap. 67.

selder van de vaert om het Noorden niet eenighe plaetse ende proevinge om de sake nauwer te ondersoecken verdienen; Op dat ick hier en tusschen voor by gae t'gene dat de Chronijcken der Fransoisen ende Denen van die van Groenlant verhalen/den welcken int jaer 836 Ansgarius ende daer nae Adelbertus dienaers des Goddelicken woorts/van Hamborgh overgesonden hebben; daerse nu nauwelicx met den name oft een cleyn gheruchte bekent zijn. Maer dese dinghen sullen nieuwe zijn / indiense met Plinio/nu dickwils genoemt/vergeleken werden: De welcke oock wtdruckelic wt Cornelius Nepos verhaelt dat eertijts een seker vaert om het Noorden vermaert is geweest/sodanich een bewijs voortbrenghende; Dat namelick Q. Metello Celeri mede Borgemeester van C. Afranius/maer doen Stadthouder van Gallia/Indianen van den Coninc van Schwaben geschoncken waren/die wt Indien/om te handelen varende door tempeesten in Duytslant gedreven waren ghewe est: verstaende nae-melick dat deel van Duytslandt / daer de Weser ende Elbe in de Noordt zee vallen: Want wy hebben elders bewesen dat de Heerschappie van de oude Schwaben soo verre gestreckt heeft: Ende men moet houden dat de selve Indiaenen/aen ghene zijde van de Noorder Cape van Tartarien Tabin/van Plinius Tab in jugum ghenoemt/. wt het nabuerige landt van de Seres / al waer nu de palen van Cathay/in de Stille zee(van de welcke wy boven ghemelt hebben / ende Maramarusa oft mortuum mare eertijts van de Cimbren ghenoemt is ghe-weest / soo wt Philemon de selve Plinius verhaelt)gevaren zijn / ende van daer aen de custen van Duytslant door tempeesten ghedreven. Het welck in dien het soo is/soo sal het verhalen van de Samoiten dat wy boven vertelt hebben voor warachtich en van grooten ghewichte te houden zijn / te kennen gevende dat de Russen alle jaere/ gheleghentheyt ende tijt genomen hebbende om te vaeren / nae een seker Cape die zy Ygolitam noemden/aen gene zijde van de rivière Oby/door de selve zee/eer datse toevriest/vijf daghen varens: soo dat soodanighe Noorder reysen van de onse/indien wy begeeren datse tot eenen gewenschten wtganck ghebracht werden / desen wech soude den alder veerdichsten ende sekersten/ behoudens het oordeel van andere/schijnt: dat namelick / nae het exempel van Emanuel de Coninck van Portugael(den welcken wy gheseyt hebben/eer dat hy in ernst nae het Oosten met een vloote track / verspieders nae de Roode zee ende van daer tot de Indiaenen selve wtghesonden heeft/die den aert van die zee ende cromminghe ondersoecken souden)ooc de onse na de Strate van Waygats oft van Nassaus/op ghemeyne costen eenighe senden souden / die/ gheleghentheyt nemende/haer by de jaerlicxsche overvaringe der Russen naer Tartarien als medeghesellen voeghen souden: op dat men seker vernemen mochte of de Zee/die wy geseyt hebben achter de Strate van Waygats te zijn / de Tartarische groote zee is / oft alleenelick eenen inham ende die niet door en gaet. Ende ten lesten oft de Cape Tabin altijt bevrosen is / oft dat men daer varen can: dat segghe ic/alle dese dinghen van mannen by die Streke woonende ende van de saken wetende vernomen souden werden. Ende op dat de hee le sake te lichter soude zijn/eenich schip van de minste oorlooch schepen/niet so seer met menichte van Bootsgesellen/als met mannen ende schippers van die streke ende tale niet onervaren / daer en boven met victualie voor een jaer/oft langer seer wel versien/soude men na de selve Strate senden; welck aldaer/op eenighe plaetse / die alder bequaemst soude schijnen / als in winterlegher ligghen soude / ende met den Samoiten ende Russen de sake ghecommuniceert hebbende / die ja erlicksche navigatie der Moscoviten op haeren tijt soude verwachten. Het en soude oock niet ondienstelick zijn/indien eenighe van de onse / die in Japan handelen/oock van die zijde nae die Cape van Tabin/met ghelegentheyt/souden varen/oft ten minsten in de nagelegene plaetse van de gansche sake neerstelick ondersoecken. Dit schijnt den breetsten wech ende de sekerste wijse om die gheduerighe dubbinghe van vele menschen twijfelende of daer een passagie voor de schepen zy wech te nemen. Want dat anderen sekerder heeft ghedocht in de volle ende diepe zee te vaeren / ende de Noorder Custen van Nova Zembla omme te seylen tot de hoogde van 82 graden oft daer ontrent: om dat aldaer namelick de daghen ende somers langher zijn / dat het ys raerder ende niet van de naeste custen aendrijvende; ende ten lesten om dat de coude saechter / als ontrent de 76 graden ende daer onder is: Ick sal wel bekennen dat dese dinghen alle alsoo zijn/ om de sphere/de welcke in soodanige hoogde alder cromst is; ende byna ses maenden de Sonne boven de Horisont verheft: Nochtans dat dese opinie niet teenemael aen te

In de hercomsten der Françoysen,

Lib. 2 cap. 13.

nemen en is/beletten dese twee dinghen: ten eersten om dat ons gansch onbekent is hoe danich die streke zy/oftse gheheel van de zee ommeringht is/oft met landen ende Eylanden onderschepden; Ten anderen oft wy schoon toelaten dat men daer door varen can/soo sal nochtans dese swaricheydt blijven/dat men naemelick wederom van 82 graden tot 70 ende daer onder sal moeten afcomen; ende aldaer teghen de Ys bergen ende seer groote coude/in onbekende plaetsen ende buyten den wech des Hemels ende der Sonne van alle ghemeynschap der menschen afghescheyden/ende ten lesten teghen de wreede beesten ende honger strijden moeten ende jammerlick eyndelinghe omcomen. Ende hebben niet tot noch toe de wtcompsten gheleert dat dese dinghen soo zijn? Want ick vinde dat de eerste van al/die dese Noorder custe versocht heeft/Nicolaus Zenetus ghe-
1380 weest is/die/int jaer 1380/verscheydentlick daer ghedreven zijnde zijn hope
1500 verloren heeft. Ende int jaer 1500 Casparus Cortesius heeft in plaetse van de Straete die hy sochte een riviere ghevonden; ende t'huys wedergekeert zijnde als hy t'naeste jaer op hope dat het beter ghelucken soude derwaerts weder ghegaen was/is hy ghebleven: wiens doot niet langhe daer nae ghevolgt is zijn broeder Michael: Alsoo oock Sebastianus Ga-
1506 bottus van Venegien/int jaer 1506 eenen wech door het selve Noorden/voor den Coninck van Enghelandt Henrick de sevenste soeckende/is in Enghelandt niet wtgherecht hebbende/voornemelick om het Ys/wedergekeert. Johannes Varasa-
1524 nus/int jaer 1524 in den naem van den Coninck van Franckrijck Franciscus het selve int hooft hebbende aen de Cape der Brytannien ghelandt zijnde met de zijne is van de Wilden opghegheten gheweest. Daer nae derwaerts treckende Sebastianus Gomesius een Spaenjaert/int
jaer 1525/ende ettelicke Wilden ghevreghen hebbende/heeft oock gheen groote eere ingheleght. Dese zijn daer nae de Enghelsche ghevolght; ende onder haer die eerste Hugo Willougby/een vande Ridderschap/int jaer 1553/landen aen twee 1525
en t'seventich graden gevonden hebbende/ 1553
is van de coude ende andere onghemacken met de zijne vergaen: Ende dry jaer daer nae Stephanus Borrobeus den selven wech volghende heeft ontdeckt de Eylanden van Galgoiebia/Nova Sembla ende andere: maer van de coude overwonnen is by tijts wedergekeert. Den welcken van de selve natie ghevolght zijn terstont daer nae Martinus/Forbisser/Arturus Petteus/Carolus Jackmannus ende Johannes Davisius: Van de welcke Forbisser/int jaer 1576/insghelijcx om de 1576
borst en het Ys noch weynich wtgherecht heeft: maer Petteus ende Jackmannus/int jaer 1580/t'selve versocht hebbende 1580
hebben alleene eenighe custen van Nova Sembla bekender ghemaeckt: Davis eyndelick/inden jaere 1585/heeft eenen 1585
inham gheopent/maer waer henen dat den selven oot streckt en weet men noch niet recht. Tot onsen tijde eyndelick oock de Hollanders/nu ettelicke eeuwen in cloecheyt van zee vaert/boven andere seer vernaemt/ende gheroemt als by nae Neptunus kinderen/de gheleghentheyt haer aenbiedende/om hier oock t'hare by te brengen hebben haer wel ghequeten. Maer hoedanighe wtcompste ende fortuyne dese oock ghehadt hebben/is hier boven ordentlick verclaert: soo dat ick niet en sie hoe desen omloop teeniger tijt ontdeckt ende der Weerelt gheheel gheopenbaert can werden/ten zy dat men den wech ende wijse alreede ghesept ingae; waer van de wijle ic achte dat wy genoech gesproken hebben/so sullen wy nu tot de reste voortvaren.

Het vierentwintichste Capittel.

De eerste vaert na Oost-Indien by die van Amsterdam begonnen; ende de historie ende wtcomste der selver ordentlick gestelt.

Willende nu comen tot de andere voyagie van oock de andere vier schepen/die na het Zuyden souden seylen/so sie ick dat dit alleene moet weder verhaeldt werden/datse naemelick in het selve jaer ende op den selven tijt/op welcken die Noorder sche/namelick in het jaer 1595/voorgenomen ende geluckelick begonnen is. Wat als die navigatie door het Noorden onseecker ende twijffelachtich scheen te zijn: so is dese andere seker der zijnde daerby gevoecht als die recht toe recht aen/ende door den ghewoonelicken wech van de Portegijsen naer Oost-Indien henen gherecht is. Een

fatale

fatale voyagie voorwaer/ en onder de miraklen van de Nederlantsche oorlooghe/ nu veertich jaer en daer over tegen de Spaenjaerden ghevoert/ niet in de leste plaetse te stellen. Want den Spaenjaert / de welcke nu zijnen vyandt sochte tot den wtersten noot te brengen ende gansch onder te drucken/ hem wt Spaengien sluytende / heeft den selven vele hoogher op dese wijse verheven/ het Oosten namelick ende zijne rijcdommen in dat deel / niet van selfs / maer den Goddelicken wille de sake regerende/ openende. Ende den Hollander hier mede niet te vreden zijnde/ maer ghelijck geenen wech voor de duecht swaer is/ heeft allenskens nae meerder dinghen ghestaen ende heeft begonnen t'selve voor te nemen in het Westen dreyghende des Conincks schatten in dien deelen oock aen te tasten; soo dat de stevens alreede derwaert gewent stonden/ by soo verre Spaengien niet by tijts vrede aenghebodenen hadde.

Dese eerste vlote dan / van de welcke wy spreken sullen/ tot Hollant na de custen van Oosten ghesonden / is op oorloochsche wijse toeg herust / dat is met schips ende oorloochs gereetschap in allen gevalle alsoo ghemonteert / datse met eenen alle soorte van waren / welcke men wiste dat van de Indiaenen begeert waren / mede voerde. De aldergrootste schepen/ vãde welcke datter drye ghewe est zijn Mauritius, Hollandia ende Amsterdam, waeren yeder van twee hondert ende tachtentich lasten/ behalven Amsterdam / welck alleene van hondert eñ tachtentich was: het vierde ende minste wesende een pinas/ werdt ghehouden van twintich last. T'getal ende toerustinge der Schepen.

Op Mauritius is tot Comis ghestelt behalven Barent Heynck Cornelis de Houtman een seer ervaren man van de Indische saecken ende handel; ende heeft tot Schipper ghehadt Jan Molenare: Over Hollandia was Comis Gerrit van Boninghen ende Cornelis Naso was met den Schipper Jan Dingnums: over Amsterdã Reynier van Hel ende Jan Jansz Karel de Jonge/ met dẽ Schipper Jan Schellinger:

De Bootsgesellen zijn in alles 249 gemonstert: t'gheschut zijn eensdeels metaelen stucken eensdeels gotelinghen ende steenstucken/ghetweest: Van het welcke Mauritius ses metalen stucken op hadde van behoorlicken ghewichte/veerthien ysere/wtghenomen de musketten ende roers; Ende inde andere schepen warender met min/ dan dat de Pinas alleene twee metaelen stucken ende ses yseren op heeft ghehadt. De oncosten van den ganschen tocht zijn gerekent twee hondert ende t'neghentich duysent guldens:onder welcken het gereet geldt ende de coopmanschappen hondert duysent ghe schat zijn. De Bewinhebbers ende Versorgers van de gansche saecke/soo wel wt de Cooplupden / als wt den Raedt der stadt waeren/de voornaemste ende als de beleyders Hendrick Hudden, Reynier Pau, Pieter Hasselaer, Ian Ianssen Kaerel D'oude, Ian Poppen, Hendrick Buyck, Dirck van Os, Syvert Sem, Arent ten Grootenhuys. Dese Societeyt is doen De Compenie van verre ghenoemt geweest. T'is oock seker dat den seer Treffelicken Man Petrus Plancius met raedt ende ervarentheyt van de Mathematische conste seer vele/soo wel tot dese / als tot die voorgaende tochten nae het Noorden gedaen heeft / de Schippers naemelick ende de Commisen eer zy haer tot de reyse begaven int besonder onderwijsende ende onderrichtende.

De bewinthebbers eñ besorgers van dese navigatie.

Alles ghereet zijnde zijn zy den 2 Aprilis wt Texel seylende ontrent den 4 Mey den Tropicus Cancri ghepasseert zijnde/ allenskens naerder de linie gecomen. Hier hebben zy twee schepen ghesien/van de gene die de Portegijsen gemeynelick Craken noemen. Daerom hebben zy alsoo haere streke ghenomen/dat de Portegijsen haer niet en conden ontseylen: ende als zy dit selve oock merckten/zijn zy van selfs naerder ghecomen. Onder tusschen den Raedt vergadert wesende / is ghe raemt ende besloten/dat volghens de instructie van de Compaignie / men in alle vrienschap hen soude bejeghenen / noch eenichsins occasie van strijt oft roof eerst gheven soude: latende elc een brede vane achter af waeyen/ ende hoe wel de vlagghen van de groote stengē van al de vier schepen wayden/hebben die ghestreken om geen oorsake te gheven. Want indien de Portegijsen maer een scheut / ghelijck zy ghewoone zijn en hadden gheschoten hadden beyde de Craecken ghenomen ende gheplundert gheweest: overmits het bootsvolc nauwelicx in dwang en conde ghehouden zijn/seggende wy connen ons ende onse meesters hier meer verrijcken / dan wy op al de reyse sullen vermoghen te doen. Jae d'oproer was so groot dat de Overste haer met haere instructie moesten behelpen/segghende so de vyandt int minste eens schiet/ghelijck hy met het opgaen van den dach dede om zijn Compaignon den onraet te verwittighen / dat zy doen souden t'ghene zy begeerden. Sy dus by de Craeck ghecomen wesende sonden een schuyt aen de Craeck met een vande quartier meesters / ende met eenen is belast dat de Capiteyn aen de schepen soude comen ende spreken met de Overste van de Schepen. Welcke bootschap ontfanghen hebbende / quam de Aerts-Bisschop van Goa ende heeft den Quartier meester vriendelick gebeden dat hy hem te gevalle eens by de Overste wilde gaen / dat hy haer alles goets wenschte/ende victualie oock soo zy eenighe begeerden/mildelick aenboodt/ maer dat de Capiteyn doch mochte gheexcuseert zijn:De welcke nochtans:indien zy dat emmers begeerden bereyt was te comen. Welc den Oversten aengedient zijnde/ siende dat de mutinatie in haere schepē aenwies/hebbē de schuyt wederom gesondē/ eñ doen seggen/dat zy van alles so wel versien waeren / dat zy van t'haer niet en behoefden: eñ voor de Marmeladen eñ confituren die zy tot een present ghesonden hadden / in vergheldinge eenighe keesen ende hammen stierden. Dese Crake was een nieuw schip groot by de 600 lasten / hadde achthien metalen stucken op/behalven het ander gheschut/bootsghesellen ende soldaten/die ontrent 600 waren. De Capiteyn vande Portegijsen hadde onder andere verhaelt dat hy sulcke Nederlantsche schepen noyt in Portugael ghesien en hadde: ende dat geen middel by haer was om tegen te staen indien het de noodt vereyscht hadde. Int scheyden heeft ons heerlick adieu ghesept/etlelicke eer-schoten schietende. Ick weet wel dat dit een weynich anders/ende veel corter / in de Journaelen eertijts wtghegaen verhaelt wordt / maer ick volghe meestendeels hier inne ende in het navolghende de eyghen handt van een treffelick man / ende die op dese reyse als een van de Overste wesende alles selve ghesien ende ervaeren heeft. Ende aldus de Overste van de Vlote hare instructie eerbiedentlic volghende/hebben zy desen buyt laten varen. Van hier een weynich voortghevaren zijnde creghen zy wederom schepen int gesichte: Dese waren vele in ghetale comende van S. Thome / ende de Schippers Hollanders.

Den 2 Aprilis varen zy van Texel.

Portegijsche Schepen gesiē, ende de tsamē sprekinghen met haer ende andere dingē.

Schepen wt het Eylandt van S. Thome.

Hollanders. Want zy met den boot by la-ste van de Oberste aen boort ghehaelt / zijn van de onse bekent ghewees/ende daerna/ van hare reyse verstaen hebbende / zijn zy weder na haer schepen ghevaren / hoe wel de waeren die zy voerden den Portegijsen toequamen. Den 4 Junij eyndelinghe de Linie ghepasseert zijnde/hebben zy so groo-te hitte geleden/dat niet alleen de victualie en begonst te verderven/maer ooc een groot deel van het volck met swaere sieckten be-vanghen werdt. Onder de Linie selve ende voorts waeydt eenen Zuyd-oosten windt t'ganssche jaer deur / tot de Abrolhos toe: welck clippen zijn / aen de custe van Bresi-lien / ende men can niet licht in de selve schipbrueecke ontblieden/ten zy dat tusschē dese ende de zeecuste van Guinea den mid-den wech oft door ervarentheyt oft by ghe-luck ghehouden werde. Den 2 Augusti cre-ghen zy int ghesichte de Cape de bona Espe-

Den 4 Junij

Den 2 Augusti

rança welcke het Hesperion Ceras Plinij schijnt te zijn / van de welcke dat zy niet verre af en waren sommige dagen te voo-ren/behalven de Trombas ofte Struyck-rieten/die daer op't water drijven/ooc me-de de voghelen ontrent de selve Cape vlie-gende eensdeels swerte eensdeels witte een goet ken-teycken gaven. Hare anckers ge-worpen hebbende in de reede die zy Aguada de Sambras noemen: zijn een deel aen lande ghegaen/die provande souden gaen soecken voornemelic om de crancke te verquicken. Hier woont een soorte van menschen meer barbarisch als men wel soude connen seg-gen. Sy zijn cort van statuere/maer noch-tans van wel ghestelde leden. Sy gheven veel eer een ghelupdt ende ongheschickt murmelen gelijck de clock-Hinnen/als een spraecke be scheedelick onderscheyden. Sy gaen meest naect/hebbende vellen om t'lijf t'hayr teghen haer lichaem aen/met eenen

De ghe-staltenis ende ma niere der inwoon ders van de Cape de bona Esperan ça.

19

breede riemen banden selven om haer mid-del/d'een eynde hanghende voor haer scha-melheydt/eenighe dragen verderkens on-der de voeten in plaets van schoenen. Die wat frayer willen schijnen draghen man-tels van verschepden coleuren. Sommige

hebben

hebben ghemeynt dat hier wt af te nemen was dat het Menschen-eters zijn/om dat zy rouw vleesch aten; ende de pensen ende het ander inghewant/den dreck een weynich daer wt schuddende gierichlick opslockten ende ten lesten de beenen ghelijck honden knaechden: waer van zy eenẽ stinckenden adem hadden: welcken het bootsvolck oock van verre ghewaer werdt/ de welcke oock seyden dat zy elck maer een clootken en hadden: ende dat hier van een bewijs was hare cleyne ende hinnachtige stemme. Sy en hebben geen huysen/maer holen ende cavernen: haere wapenen/zijn lancien met breedt yser: haer eenige cieraet zijn arm-ringhen van elpen been. Sy hebben Ossen/Koeyen/Schapen/van seer vet ende smakelick vleesch: de Schapen hebben dicke steerten: de Ossen op den rugghe een bult. Voor eenen Osse ende Schaep is ghegeven geweest een meskẽ oft yet dierghelijcke: Eenighe Ossen ende Schapen in de schepen ghebracht hebbende/den 11 Augusti/ alsoo de sieckte vermeerderde so zijn zy ghedwonghen geweest naer t'Eylandt van S. Laurens te loopen/hopende de Cape S. Roman/aen de Oostzijde te beseylen. Maer alsoo de windt contrarie was/heeft t'schip Hollandia alsoo den Schipper sieck was draghende gehouden: den welcken zy terstont daer nae overleden zijnde in het naeste Eylandt begraven hebben. Welck so het niet gheschiedt en ware/zy souden gheluckelick/alsoo zy t'sanderdaeghs goeden windt hadden tot de Cape van S. Maria ende Baye Dantongil sonder beletsel ghecomen hebben. Maer terwijle zy hier blijven moesten/op een plaetse gansch niet bequaem om water te halen een seer groote elende heeft de vlote aenghetast/so dat een groot ghetal vant volck van sieckte gestorven ende aldaer begraven is/waer over zy

I. S. LAVRENTII

Insula de S. Maria
Madagascar
AFRICÆ PARS
Mozambique
Comoro
I. S. Spirito
Baya Dantogil
MAR DI INDIA
Porto de S. Augustino
Cæmiterium Hollandorum

T'Hollãts Kerchof. het Eylant den naem van t'Hollants Kerchof ghegeven hebben. Ende niet alleen de sieckten ende den noodt van victualie ende water heeft haer becommert ghemaeckt/ maer oock de twisten aldaer opgeresen om het kiesen van eenen nieuwen schipper in de

de plaetse des ghenen die wy ghesept hebben dat overleden was. Ende gemerckt de noot eyschede dat men voornemelick ververssching souden versorgen, so is geordonneert dat de Pinas langs strant soude seylen om een waeter plaets te soecken: Sy was den 22 Septembris henen ghevaren/ ende op den eersten Octobris wedergekeert met een blijde tijdinghe verhalende dat sy versch water gevonden hadden. Ende derwaerts met de schepen ghesaemder hant ghegaen zijnde / zijn den 10 Octobris gelant: ende de inwoonders hebben haer oock wel gequeten: want sy een groote menichte van waeren ende vee terstont gebracht hebben: Voor eenen wtnemenden grooten Osse/oft drij Schapen / eyschten sy eenen tinnen lepel: verachten eenen silveren/als van harder ende onbequamer stof/sulcks met hare tanden versoeckende. Dese soorte van menschen is van forme ende proportie des gantschen lichaems niet onbequaem: sy decken haere schamelheydt met eenen cattoenen doeck: gaen voorts naeckt: Maer de ghene die in weerdicheyt onder haer wtnemen/ die hebben oock om haere borsten te decken een lijf sonder mouwen aen. Het Eylandt wordt vanden Inwoonderen selve Madagassar/dat is/fonteyne der Mane ghehee-

Het Eylant van S. Laurens anders Magassar.

ten: van de Portegijsen S. Laurens Eylant/om dat het op S. Laurens dach van haer ontdect is. Oft men het houden moet voor Menuthias van Ptolemeus oft Cerne van Plinius/achte ick onnoodich te ondersoecken/voornemelick dewijle Plinius selve hier ontrent alles t'zijnen tijde bekent onseecker te zijn. Het is lanck ontrent duysent twee hondert mijlen: ende vier hondert ende acht breet. Het is in verscheyden Coninckrijcken ende landen onderscheyden. Die midden int lant woonen zijn tot den beelden ende afgoden ghenegen: maer aen de zee custen/volgen de meerderen deel de secte van Machomet. Welc ooc hier wt onse Schippers bevonden hebben / dat sy de besnijdenisse bekenden: het lant selve is met besonder vruchbaerheyt begaeft. Heeft seer vele fonteynen / ende soete loopende wateren. Is daer en boven met dicke Bosschen ende Wouden verciert. Heeft overvloedt van visch /wilde beesten ende vogelen/ende gheeft verscheyden vruchten/sonder grooten arbeydt: heeft veelderley wortelen/welcke de menschen in stede van broot ghebruycken. Is oock becleedt met Cytroenen ende andere boomen die wonderlick wel riecken. Ontallicke rieden comen hier seer vruchtbaerlick voort inde welcke het suycker oft oock door de natuere ingedruypt oft met conste wtghedruckt wordt. Allomme wast Gingber/welcken sy groene eten. Men meynt ooc datter silver mijnen zijn. Sy ghebruycken een seker eyghen tale verghener van die van Mosanbique ongelijc. Sy hebben de conste van varen niet. Hebben nochtans schuytkens wt een hout om te visschen /die sy canoas noemen. De Ossen hebben hier oock eenen hoogen bult op den rugghe van enckel vet/hoe wel sy een cleyne borst hebben; soo dat t'gene dat de borst ontbreeckt/den rugge schijnt te recompenseren. De Schapen hebben steerten twaelf pont wegende/eenen cubitus lang. Hier is daer en boven een seer groote menichte van Papegayen/Torteldwyven/en Simmen. Door dese gemacken die vande Vlote aengelockt zijnde hebben haere crancken aen

Die van de vlote ende de crancke aen lant gheleyt worden van de Wilden aenghetast.

lant gebrocht/op dat sy nieuwe locht scheppende/te beter verquickt/ ende de schepen hier en tusschen vanden stanc ende besmettinghe gesuyvert souden werden. Maer de inwoonders t'sy door vreese / dat niet dese nieuwe gasten daer haer volck ende een woonplaetse souden stellen/oft door inghebooreene wreetheyt/zijn onversiens op sommighe ghevallen/die van de andere afghescheyden hare tenten op een plaetse wat afgelegen/gestelt hadden: ende hebben alle t'ghene sy voor haer vonden vanden huysraet ende instrumenten gheplundert / de crancke nauwelicx door de macht vande sterckere beschermt zijnde. Welck ongelijck de bootsghesellen ende de andere seer verdroot; ende begost verscheydentlick by de Schippers ende Commisen gheduydt te worden: voornemelick om dat sy haer van de andere afgesondert hadden/door bevel/ soo men seyde/van Gerrit van Boningen; den welcken wy boven ghesept hebben dat Commis over het Schip Mauritius ghestelt is ghewest. Hier quam oock by dat de selve Boning den ghesloten brief vande Be-

De verschillen van Boning teghen de Schippers ende bevelhebbers ende der selver occasie.

windthebbers mede gegeven den Oversten van het stellen van de voorneemste van de vlote inde plaetse der gener die mochte comen te overlijden/ sonder weten ende vraghen van de andere gheopent hadde: ende selve eenen nieuwe Schipper in Dignums plaetse gestelt hadde/sonder gemeyne stemme van den Scheepsraet. Ende hoewel de selve die vande Bewinthebbers inden brief genoemt was / van Boningh ghestelt was/nochtans ghemerckt hy by sommige opentlick ghesept hadde / dat hy den brief van de Bewinthebbers in stucken getrocken soude hebben/oft over boort geworpen/

so daer een Schipper ingestaen hadde niet nae zijn contentement/dit heeft niet weynich de ander becommert ende beroert gemaeckt/ende naermaels een quaet gevoelen van Boning doen hebben. Want indien de verkiesinghe door den Raedt ghecomen hadde / hy soude goet gevonden hebben de sake wt te stellen/oft eenen anderen raedt nae gheleghentheydt des tijts te nemen: overmidts datter so veel volcks afstierf. Eñ den Schipper Jan Schellinger/aen landt opgeweckt door het gheroep van de tumultuerende die hier ende daer de goederen vã de crancke plunderden/tot assistentie gecomen wesende/heeft tegens Boning geseyt dat hy de oorsaecke was van dit ongeval: ende dat hy de oneenicheyt ende separatie vande vlote sochte/ende met eenen langs om meer verhittende schol de Schipper Boning voor een schelm. D'welck Boning in kennisse leyde begeerende t'selve waer ghemaeckt te hebben. Welck de Schipper/ den Scheeps Raet t'samen geroepen zijnde/seyde dat hy bereyt was waer te maecken. Maer Boning siende dat op hem gemunt was/heeft geseyt dat hy aen de wtsprake ende ordonnantien vandẽ Scheeps raet niet gehouden en was. Eyndelick is de sake soo wijdt gecomen/dat onder sekere conditien Boning / de commissie die hy hadde aen Houtman ende Jan Jansz Karel geresigneert hebbẽde/ op eẽ ander schip soude gaen. Ende dat de Schipper zijn Schipperschap op Hollandia soude afstaen ende vaeren op t'schip Mauritius /ende dat sy geen van beyde in t'collegie souden comen dan als sy daer geroepen waeren.

Boning wort afgeset vã het Cõmischap van't schip Hollandia.

21

Daer wort eẽ Schans gemaect

Dit ghedaen zijnde hebben sy met alle man metter haest een schans ghemaeckt versien met steenstucken ende beset met volck tot gheriff ende bescherminge vande siecken. Dit ghedaen zijnde hebben dagelick soo veel Ossen / Schapen/ende andere nootelicke dinghen ghecregen als sy van doene hadden. Maer terstont daer nae de crancke oock een weynich verquict zijnde/ merckende dat sy daer veel te lange blevẽ/

ende

ende dat de victualie/die toegebracht wert niet bequaeme en was om te dueren in soo groote hitte / soo nemen sy voor elders te trecken. Eer dat sy alle t'schepe weder gebracht waeren / de Wilden een seer quade daet bestaende / hebben Claes Jansz Fortuyn die als Gouverneur in de Schans lach/met dry oft vier van de vlote afgeleyt hebbende een weynich buyten de plaetse vande Schans/om de Schapen die sy haer veynsden te willen vercoopen/te besiẽ/door listen een spiesken in de kele geworpen hebbende/omgebracht: Die daer noch overich waeren/riepen hare medegesellen tot hulpe: de welcke terstont de Wilden vervolgen de jagen die inde vlucht / de welcke meynden den dooden te plunderen ende wt te trecken. Dit schelmstuck bedreven zijnde/eenige hoopen wt het volck vande vlote versamelt hebbende zijn nae het binnenste des lants ghetoghen; ende daer na wt den gantschen hoop seventhien voorghesonden hebbende; ende de andere haer achter verborgen houdende/so is een seer dicke schare van swerte aen den dach gecomẽ: want sy seggen datter ettelicke duysenden zijn gheweest: dese terwijle sy sochtẽ die vã de vlote te omcingelen ende naerder te comen/so is een musket op haer los geschoten/waer mede twee swarten ghetroffen werden: t'welc haer so verbaesde/datse al de vlucht namen. Eenen man daer en tusschen met twee jongers gevangen gecregen hebbende/soo hebben de onse gheacht dat sy de gheleghentheyt hadden becomen om de moort te wreken. Want terstont is over hem de sententie ghegeven dat hy soude doorschoten werden ghebonden aen een pael / op de plaets daer wy ghesept hebben dat Claes Fortuyn vmoort is geweest. Op de plaets comende de patient viel neder ter aerde/ siende t'bloet vanden vermoorden / ende kuste de aerde. De Jonghers werden verdeelt/de Comis Houtman creech den eenen ende Jan Jansz Carel de Jonge den anderen: Sy zijn beyde van goeden begrijpe eñ bequaem om dinghen ende talen te leeren gebonden geweest. Want in corter tijt conden sy onse tale verstaen ende bequamelic spreken. Den derthienden Decembris daer na/hebben sy haer anckers gelicht eñ zijn t'seyl gegaen ende voorby gevaeren zijnde het Eylant welck ick geseyt hebbe dat het Hollants Kerckhof ghenoemt is gheweest/ hebben bevonden van twee hondert negen en veertich mannen verloren te hebben hondert twintich; behalven de twee aen t'Hollantsche Kerckhof by sententie aen landt gheset om hare moetwillicheyt ende andere misdaden: nochtans met dese conditie/by soo verre sy conden vinden eenige oraengie Appelen oft Lemoenen eñ brochten / dat sy haer pardoen souden hebben. Dan zijn niet wederghecomen. Niet lange daer na den 25 Decembris als de Scheeps raet om van de saken tot den teghenwoordighen staet dienende te raetslaen in Mauritio vergadert was / is Boningh sonder weten van alle met de schuyt die weder t'scheep ghesonden was aen Hollandia ghevaren. D'welck den Raedt aengheseyt zijnde / heeft ghevreest dat hy aldaer door een nieuwe conspiratie eenighe beroerte soude stichten: Heeft derhalven Jan Jansz Carel de Jonge nae Hollandiam gesonden/ alsoo sy gheen differentie en hadden. Daer gecomen wesende/seyde Boning/so Houtman hier ghecomen waer soude hem met de pistole doorschoten hebben: daer by oock voeghende dat hy levendich wt het Schip Hollandia niet comen soude. Den Schips raet de sake rijpelick overlegghende / achtende dat men moeste temporiseren ende het vonnisse wt stellen / heeft een generael pardoen by allen doen publiceren: Maer hoe weynich oock hier door de sake ghebetert sy/sullen de navolghende dinghen wtwijsen.

De Gouverneur van de Schans ghedoot van de swarte.

Een Swarte ghestraft ter doot.

13 Decembris.

Hondert en twintich doot gebleven.

Twee aen lant geset en de ghevan nen Boning sonder weten de tegen den dãc van de Overste gaet weder op't Schip Hollandia.

Het was nu den vijfsten Januarij / op den welcken namelic de Sonne daer recht op den kop schijnt: waer door het gheschiet is dat de siecken ende t'scheurbuyck/wederom verswaerde. Derhalven zijn sy met gemeyne stemme/ al hoe wel sy hare strekę nae Java ghenomen hadden/aen het Eylant van S. Maria aenghecomen den 11 Januarij/int jaer 1596. Als sy aen't landt gevaren waren is daer terstont eenen van het Eylant gecomen Rijs/Suycker/Hoenders ende andere dingen brengende. Welcke dinghen ghemerckt sy niet alleene tot cost maer oock om de crancke te vermaken seer van doene hadden / soo zijn aldaer ettelicke daghen doorghebracht met appelen ende de voorseyde vruchten op te coopen. Daer nae oock te lande gegaen zijnde hebben den Coninck ghegroet / ende met Corael / Spieghels ende andere slechte Cramerije beschoncken / welcke dinghen alle by haer in groote achtinge zijn. De Coninc selve en stack nergens anders mede wt dan in swarticheyt twee hoornen ghelijc eenen Bisschops mijter op zijn hooft hebbende. De Inwoonders noemden hem Cheque. Van hier zijn sy den 25 Januarij nae de Baye d'Antongil in S. Laurens Eylandt geloopen.

T'scheurbuyck en de de sieckten verswaren weder.

1596 T'Eylant van S.Marie.

De Baye Dantongil.

gheloopen. Hier is grooten overvloedt gheweest van die dinghen die dienden om goede provisie van victualie te doen; soo versaghen sy dan hare schepen van alles. Onder andere werden in elck schip ettelicke pijpen Rijs ghedaen: behalven de Hoenderen/Suycker/Citroenen/ende andere appelen van seer ghesonde vruchten/door de welcke t'scheurbuyck van die vande vlote heel verdwenen is. De beschrijvinghe des Eylandts ende des selfs grootte/waermede het Italien gelijck is/hebben wy boven ghestelt: Maer in dese Baye quamen sy aen de slincke handt in een Dorp/ontrent van twee hondert huysen: aen de rechte handt waren twee andere met een scherpe Palissade omvanghen: sodanighe bevestinghen als Cesar in zijne Commentarien

Lib. 5. belli Gallici.

verhaelt dat eertijts de Britannē gebruyct hebben. De hutten stonden op 4 oft 5 stutten of palen ende waren van hout en riet ghemaeckt ende met bladeren ghedeckt/ontrent twee voeten verheven vander aerde teghen de beten van schadelicke dieren/die in die plaetsen seer vele zijn/van Slangen/Hagedissen/ende Camelioens. De inwoonderen en hebben soo platte neusen niet/gelijck de andere Mooren/noch so dicke ende wtsteeckende lippen/maer hebben een bequame forme/ende zijn vriendelick. Sy hebben oock eenen Coninck/die een groot langh houmes droegh in plaets van eenen Scepter: met een engh Cottoenen cleedt van de lendenen tot op de hielen hangende. Zijne armen waren met vijf oft ses copere ringhen veel eer gheladen als verciert. De ondersaten droeghen hem sulcke eerbiedinghe toe/dat sy in zijne teghenwoordicheyt niet eens kicken en dorsten. Nochtans heeft hy hem teghen de vreemde seer ghemeynsaem bewesen. Hy werdt vande inwoonders niet alleene Phudo maer oock Andrea gheheeten. De Commisen Houtman ende Carel waren ghecommitteert om den Coninc te gaen besoecken ende hem geschencken te doen: de welcke de Coninck na zijne wijse also feesteerde/dat hy droncken wech ghedraghen werdt. Ende terwijlen hy slapen gedragen werdt bliesen sy tot triomph op eenen grooten hoorn ende trommelden.

Dranck der Eylanders ende des Konincx.

Den dranck/die sy gebruyckten: was van water/Rijs ende Honich in eenighe gelijckheyt van onsen wijn oft bier ghemaeckt: so datmen metter waerheyt segghen mach/datmen de dronckenschap in alle deelen des werelts vindt; ende dat oock het water aen cloeckheyt der ghebreken niet alleene by de Duytschen ende ons volck/hier toe gebruyckt werdt. Aldus dan vanden Coninc ghescheyden zijnde in het wedercomen saghen sy by den wech twee handen aen eenen staeck ghespijckert: de welcke de inwoonders te kennen gaven datse eenen sekeren afghehouwen waeren gheweest om dat hy de boomen die sy Bananas noemen bestolen oft beschadicht hadde: soo datmen hier wt openbaerelick siet dat de rechten ende wetten by de selve in swanghe gaen. Sy hebben oock ghesien een wachthuysken met Spiessen/Assagayen/Rondassen ende dierghelijcke wapenen versien/in het welck oock wacht gehouden werdt. Maer dese Bananas is eenen boom/eens mans lenghde hooch: met gheen dick hout versterckt/soo datmen dien niet onbequamelick eenen Riedt-boom soude moghen noemen: want hy can met een mesken lichtelick afghesneden ende afghehouwen werden.

Den Bananas boom vijghen dragende.

Hy en brenght niet meer dan eē scheute voort/ende op den tijt dat men die plucken sal soo wordt den boom tot de wortel toe afghesneden/wt de welcke daer na eenen nieuwen boom in corten alsoo voortcomt/dat hy na den tijt van een maent/in zijne eerste volcomentheyt staet/ende versche vijgen den eersten gelijc voortbrengt. Ende al so heeft hy hem het heele jaer door. De Vijghen worden van de sommighe paradijs appelen ghcheeten/so wel om de soeticheyt van haeren reuck ende smaec/als om de seer groote lieffelicheydt van het coleur. Want den smaec is een weynich serpachtich/den reuck is ghelijck den ghenen van de roosen by ons; maer de verwe is wten groenen vermakelick gheel. Desen boom naest de Palme die coquos draecht gheeft den Indiaenen de voorneemste nutticheyt ende voetsel. Want aen den wtgāc van het bladt wt den stam meest boven comt de bloeme wt/de groote vā een struys ey/lichtelick root zijnde/de welcke metter tijt langher buyten de bladeren wtrijst/so datse een scheute ghelijck is/wt de welcke daer na de vijghen aen eenen grooten tros wassen de welcke als sy eerst wtcomē groote boonē in hare bolsters noch gesloten gelijck zijn: maer naderhant worden wel de mate van een spanne lang/gelijc gemeyne Concommers. Dese scheute is ghemeynelick met twee hondert ende meer Vijghen ghecladen/de welcke soo groot worden/datse nauwelicx van twee mannen op eenen stock ghedraghen connen werden. De onse namen met haer vele van de vruchten/de selve betalende: ende sy hebben in alle

vrienschap

22

Storm ẽn daer vt occa- ie van het ver- reck wt le baye. van Dan ongil.

vrienschap met haer ghetracteert tot op den 3 Februarij. Doen hebben zy sulcken storm creghen wt den Zuyden ende Westen welck de vlote alsoo ghedreven heeft / dat de Cabels ghebroken zijnde ẽn de Anckers wech ghenomen / de schepen dreven; ende souden op de ondieyten ende by nae op de wal ghesmeten geweest hebben / ten waer dat zy haer met seer grooter cracht ende met nieuwe Anckers beholpen hadden. Ẽn aldus ligghende zijn een ofte twee van hare schuyten afghereten die nae strandt dreven ende by de Swarte opghehaelt werden / ende zy hebben die teenemael in stucken ghebroken ende gemorselt / de spijckers ende al het yser dat zy vonden seer neerstelick gherooft: om dat zy meynden / soo het ghelooffelick is / dat zy alle verdrincken souden / ende nemmermeer tot haer weder comen. Maer daerna als de winden ghelegen zijnde de bootsgesellen wederom moet gheschept hadden / de schepen op de oude reede ghebracht hebbende; zijn aen landt ghegaen om haere schuyten weder te eyschen. Welck de Wilden siende zijn terstont nae de strande t'samen gheloopen / haer vyandelick vertoonende: ende begonsten met steenen nae de ghene die naerder quamen te werpen / om het aencomen in aller manieren te beletten: ofte om dat zy vreesden dat wy ons wreken souden / om het breken vande schuyten / soo wy gesept hebben / ofte om dat zy de vreemdelinghen alreede moede waren / door eene lichtveerdichepde allen Wilden aengheboren. Die vande vlote hoe wel zy alle teeckenen vã vyantschap in haer saghen ende oock teghenwoordich ghewelt / hebben haer nochtans vriendelick aengesproken / ende ghebeden / dat zy den handel soo zy ghewoone waren souden pleghen. Maer als zy merckten dat zy obstinaet bleven ende om best met steenen worpen met haer Asegaykens ende Schilden braverende / soo hebben zy mede hare wapenen int werck ghelevt ende een musket afschieten de / eenen ofte twee doorschoten. De medegheselIen van de andere Wilden die daer tegenwoordich waren namen

de schilden der ghener die daer lagen ende die teghen de locht houdende ende een gat daer in siende namē alle t'samē de vlucht. Daer nae die vande Vlote aen landt ghegaen zijnde / hebben de naeste hutten aen brandt ghesteken. Ende merckende dat nu hier door alle hope van handelinghe haer benomen was / zijn den 12 Februarij van daer t'seyl gegaen/met seer cloeck ende gesont volck/hare reyse nemende naer Java ende hebben gheseylt ende ghedreven meest in stilte sonder landt te sien tot den 12 Junij. Ende al dien tijt gheduerende en is oock niemant van de vlote gestorvē/oft met eenighe sieckte oft scheurbuyck gequelt geweest: om dat/soo het gelooffelick is / Rijs ende de Lemoenen ende andere eetwaeren van die locht (van de welcke sy ghenoech versien waren / soo wy aenghewesen hebben) in die gewesten tot het voetsel ende de ghesontheydt bequamer zijn. Ende doorwaer dat het den Scheeps raedt naeder handt gemoeyt heeft dat sy haer vyandtlick tegen die van het Eylandt stellen mosten/ende dat de sake tot de wapenen ghebracht was/daer sy alle dinghen soo oververbloedelick medeghedeelt hadden/is buyten twijfel. Het was nu de maent Junius als sy eyndelinghe / ghedurichlick ghevaeren hebbende door de opene zee/Sumatra van verre gesien hebben. Maer eer sy naerder quamen / vondt den Scheeps raedt voor goet dat den twist/die tusschen Boningh ende den Capiteyn ende andere ontsteken was/gestilt soude werden: op dat sy de herten van een yeder bevredicht zijnde der selver hulpe naermaels veerdiger ende gheereeder gebruycken souden. Den Scheeps raedt vergadert wesende/hebben Boningh doen citeren om zijn aenclachten te beantwoorden / hy sochte wel sulcx te ontgaen/ segghende dat den Scheeps raet zijn partye was; is nochtãs gecompareert/te meer door vreese ẽn het exempel van eenen bootsghesellle verschrickt/welcken den Scheeps raedt een weynich te vooren hadde doen doorschieten / om dat hy den Capiteyn behalven andere misdaden / hadde willen doorsteken. In aller teghenwoordicheydt was Houtman zijn aenclager seggende dat hy als meyneedich t'compronis gebroken hadde/dat hy met t'schip vande vlote hadde willen afseylen naer Melinde: ende dat hy ten lesten in de Baye van Dantongil conspiratie hadde ghemaeckt om t'schip Hollandia af te loopen ende den Commis/ Schipper ende andere die hem niet aen en stonden/afgheschepden hebbende / voorgenomen hadde t'selve schip voor hem selven te houden. Welcke ende andere dinghen tegen Boningh voortgebracht zijnde / ende certificatien van yeder beschuldinge bygebracht / Boningh heeft by nae niet anders hier teghen ghesept / dan dat hy dit door noot soude ghedaen hebben/al soo die van't schip Hollandia hem afvielen. Ten lesten dede Houtman zijnen eysch / waer op den Scheeps raet voor sententie gaf als volcht Den Scheeps raedt ghehoort hebbende de clachte van Houtman wt den naem van't collegie/ende de verandtwoordinge by Boning ghedaen / ende op alles gelet hebbende / om vrede te onderhouden in de vlote heeft gheordineert ende ghecondemneert ordineert ende condemneert midts desen dat den persoon van Gerrit Boningh sal ghevanckelick blijven opt Schip Mauritius/in alsulcke plaetse als hem by t'Collegie sal worden gheordineert / sonder yemandt van dit schip of andere schepen te spreken/als met consent van't Collegie/ter tijt datter vandē generalen Scheeps raet anders in versien werdt: ende ist by aldien hy eenighen twist maeckt ofte muyterije sticht/t'zy door schrijven/bootschappen of anders/of soeckt wt te breken / sal nae geleghentheydt der saken sonder genade gestraft werden. Eenighe dagen daer nae is den brief der Bewinthebbers nopende de succederingen van de gene die eenich voordeel van weerdicheydt hadden / gheopent; ende bevondē dat Jan Jansz Karel de Jonghe tot Successeur van Boningh soo hem yet over quame ghenoemt was: De welcke ooc terstont/met de stemmen van allen/ in de plaetse van Boning getreden is : Ẽn dit volbracht zijnde soo hebben sy de Pinas de plaetsen ontrent Sumatra ghelegen doen ontdecken/ende hem bevolen sich met victualie aldaer te versien ende op te coopen/soo veel als hy conde becomen. Op het geruchte van de comste der vreemdelingen is de Overste van het Dorp Dampin terstont haer te ghemoete gecomen; een man van wreedt ghelaet / met swarte ooghen/ dunnen baert/met eenen tamelicken knevel/hy was op zijn Turcx ghecleedt / ende was seer vriendelick teghen de vreemdelinghen.

Zijne dienaers presenteerden aen die vande vlote sekere bladeren / die sy altijt knouwen met calck vermengt: sy noemense Betele. De andere schare der inwoonderen bracht te coope/Indische Noten/ Meloenen/Concommeren/Loock/Ajuyn/Peper ende andere diergheljcke. Als nu hier die

Latende Madagascar, vaeren nae Iava.

Sumatra

Houtman Bonings aenclagher.

Boningh verwesē tot de gevanckenisse.

Ian Iansz Karel de Ionghe comt in Bonings plaetse.

De Overste van het Dorp Dampin.

23

die vande blote insghelijcx hare coopmanſchappen trooſteden/ende te kennen gaven dat zy die voor peper ende andere ſpecerijen begeerden te manghelen / zy ſpraken alle van Banta: dat dit de plaetſe was / daer alles wat zy wenſchen mochten / in groote menichte te coope was. Eenen Lootſman van ghehuert hebbende/die door de Strate van Sunda haer den wech ſoude wijſen/ zijn vele cleyne Eylandekens voor by ghevaren / ende hebben den 22 Junij aen een Eylandt drij mijlen van Bantam liggende haer anckers wtgheworpen. Maer de engde daer ick van geſproken hebbe is tuſſchen Java ende Sumatra/ende wordt gemeynelick / de Strate ofte paſſagie van Sunda Calapa ghenoemt: ſoo dat ic my ſeer verwondere /dat dit woordt / welck oock vande Noorderſche volcken in die beteeckeniſſe noch heden ten daghe gebruyckt wort oock ghebruyckelick is by deſe wterſte Indianen. Want een yeder is bekent Oreſund in Denemarck; Straleſund in Pomeren: en Trapeſund van Pontus Euxinus: voor een reede ende inham van de groote Zee: ende andere dierghelijcke namen van plaetſen hier van genomen.

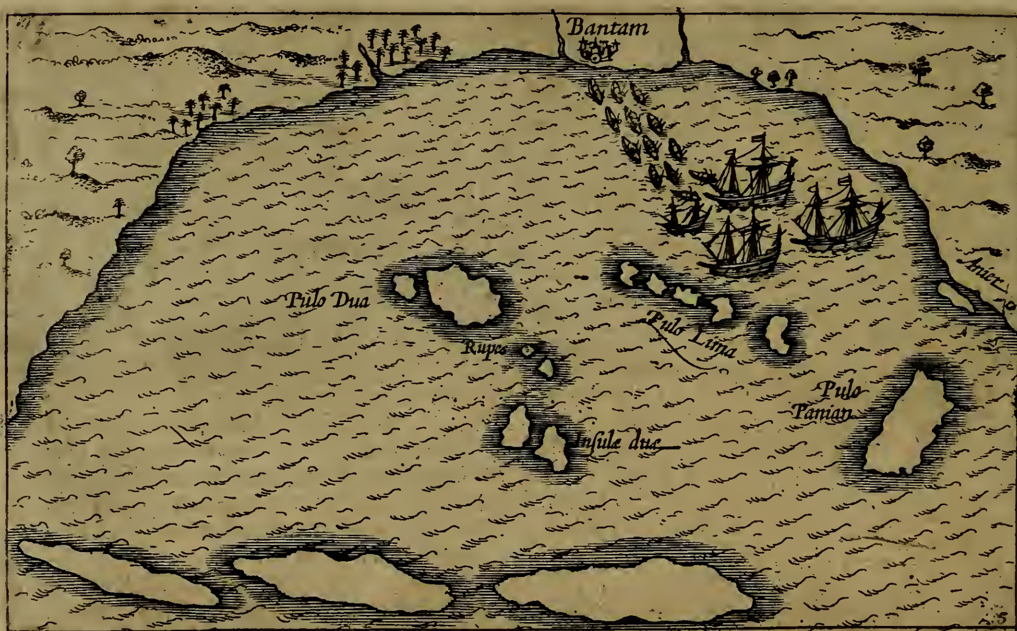
Sunda Calapa.

Maer terwijle zy hier vertoeven / zijn ettelicke Portugijſen van Bantam aen boort ghecomen / tot deſen eynde ghesonden om den Gouverneur aen te dienen / wat voor luyden het zijn mochten/die men seyde angecomen te weſen/en met wat voornemen zy waeren gecomen. De onſe hebben op een yeder punct nae geleghentheydt des tijts ende dat haer goet dochte gheandtwoordt. Doen begonſten de Portugeſen weder om te vraghen of zy brieven van Don Emanuel hadden: Waer op als zy neen gheſeyt hadden / ſeyden zy voorder dat zy wel ter rechter plaetſen geraeckt waeren ſeer vruchtbaer van Peper/ ende dat Bantam als den Spijcker daer van vermaert was/maer dat zy ter onbequamer tijt ghecomen waeren. Want dat zy ende de andere Portugeſen met de Chineſen t'voornaemſte ghewas van Peper alreede opghecocht hadden: ende als zy verſien waren datter nauwelicx yet overſchieten

Portugeſen van Bantam comen aen boort.

ten ſoude. Ende van den Coninc gebraecht zijnde / andtwoorden dat de Coninck van Bantam/ontrent twee maenden geleden doot gheſchoten was onder Palimban/een ſtadt in Sumatra ghelegen/die hy meyn-de in te nemen/alſoo hem die was afgeval-len: Dat hy drie huyſvrouwen naergelaten hadde/van de welcke de outſte nauwelicx vijfthien jaren oudt was; ende een kindt van vijf maenden / erfghenaem van t'Co-ninckrijcke: ende dat hem tot voocht gege-ven was zijn Grootvader / de welcke hier en tuſſchen het Coninckrijck ſoude bedie-nen/met name Chepaten. Deſe ende dier-ghelijcke propooſten over weder zijden ge-hadt hebbende/als het nu ſpade wert/zijn met haer ſchuyte weder nae de ſtadt ghe-keert. Maer de onſe/ende voornamelick de bevelhebberen der ſchepen bedroefden haer dat te Bantam ſoo veel Portugeſen wae-ren; wel wetende dattet haer geſworen vy-anden waeren/ende haer verderf ende on-derganck/ſoo zy ſlechts conden/ſoecken ſul-len. Nochtans is vaſt eendrachtelick beſlo-ten dat zy haer insghelijcx de meeſte vrien-ſchap ende eere die zy conden ſouden be-wijſen/ende in geene ſchuldige plicht van beleeftheyt overwinnen laten. De volgen-de daghen/ende voornamelick den 23 ende 24 Junij quamen alle daghe veelderley natien t'ſchepe / als Chineſen / Turcken/ Mooren/ Malabaren / Javanen / Benga-len/ende Moluckeren. Volcken van diverſche natien comen de ſchepen beſien.

24

Eenighe van haer hadden te Conſtan-tinopelen/andere te Venegien ende te Roo-me gheweeſt: waer van een ſeyde/mijn Heeren/ick hebbe over vier maenden ulie-der Heere ende Godt geſien: meynende den Paus van Roome: waer op zy beleefdelick andtwoorden dat zy wel Chriſtenen wae-ren/dan hielden vanden Paus niet. Daer nae is ghecomen den Admirael van Ban-tam genaemt Tomagon Angabaia, haer Wil-lecome heetende in ten naem van den Gou-verneur: ende de oorſake van ſoo lange eene reyſe verſtaen hebbende/heeft vele gunſte-lick ende mildelick belooft / verſoeckende dat zy met de ſchepen de ſtadt naeder ſou-den comen / ende een bequame reede voor haer ſchepen nemen. Ende haer alle vrien-ſchap aenghebodenhebbende/waerſchou-de haer dat zy t'ſegghen vande Portugeſen geen geloof en ſouden geven: ſegghende oock datter pepers ghenoech was / dat twee maenden gheleden 7 Joncken naer China geladen met Peper ghegaen waren: ende dat de Stadt van Bantam een Coopſtadt was die voor al de werelt open ſtondt. Als hy nu wech gaen ſoude verſocht een mon-

ſter

ster van de coopmanschappen die sy brochten om den Gouverneur te toonen: ende hem is ghegheven gheweest een stuck ghebloemt fluweel van 6 ellen lanck. Den 26 Junij is Barent Heynck Comis op Mauritius ghestorven. Syne doot is haestich ende onversiens gheweest: syne cranckheyt was den rooden loop en een cortse/die hy nauwelicx twee daeghen ghehadt hadde. Over syne doot was grooten rouwe/soo wel om de gheschicktheydt/van syne natuere ende manieren/als om de besondere ervarentheyt der saken ende handelingen in die plaetsen/ende werdt gehouden voor een van de Comisen daer de Compaignie haer meest op hadde betrouwt. Daer syn te dier plaetsen twee seer cleyne Eylandekens tusschen de welcke men het doode lichaem heeft laten sincken/na wiens name de selve van de onse Barents Eylanden noch heden ten daghe ghenoemt werden. T'sanderdaeghs worden 4 Adelborsten aen landt ghesonden met eenige presenten voor den Gouverneur om hem te begroeten/ende vriendelick te versoecken of hem gheliefde haer de eer te doen van haer te comen besoecken/om met eenen te besien de brieven ende patenten die de Comisen van haren Prince hadden: Ende op dat hy niet quaets vermoeden en soude dat sy daer en tusschen in gyselinghe waer hem beliefde blyven souden. Waer op hy andtwoorde dat hy comen soude ende dat sonder gyselaers/ghemerckt hy van haere trouwe ende degelickheydt gheensins en twijffelde. Het was den 28 Junij Sabbath dach/welcken die van Java nae de wyse ende secte van Mahometh den meerderen deel eerbiedentlick vieren: Derhalven is den 29 Junij de Capiteyn op den gesetten tijt met de Sloep te ghemoet gesonden gheweest. Die hem ooc doen in de haven/met 16 Paraos/ende met een groot geselschap bereyt tot de reyse ghevonden heeft: Ende alsoo de Capiteyn in des Gouverneurs parao ontfanghen synde/is hy nae de schepen gevaren. De Gouverneur met den voornaemste Adel is in Mauritius geleyt gheweest/ende mildelick ontfanghen ende met musijcke bereert ende gheschencken/ende als hy nu wech soude gaen/heeft de onse vriendelick ghenoodicht/dat sy inde stadt souden comen/dat hy haer in alles behulpich soude syn. De patenten ende brieven van den Prince ghemerckt datse doen niet bequaemelick gethoont en conden syn/syn tot t'sanderdaechs wtghestelt gheweest. Int afvaren is hy wt elc schip met

Barent Heynck sterft.

De Gouverneur wort met groten staet in de schepen gebracht

ses schueten bereert. Des anderen daechs daer nae syn in de stadt ghesonden die van een vast verbondt om sekerlick te moghen handelen souden spreecken: Ende terstont daer nae aen landt ghegaen synde/ende in het Coninckclicke hof seer hovelick geleyt/hebben haere brieven ende dat haer noch voorder belast was/den Gouverneur ende synen Raedtsheeren/onder de welcke de Sabandar ende den Admirael de voornaemste waeren soo beleefdelic als sy conden voorgehouden ende vertoont. De patenten des Prince waeren in Arabische ende Portugesche sprake gheschreven. Van de welcke de Arabische seer pertinentlick ghelesen syn gheweest. De Portugesche verstondt den Admirael ende den Sabandar wel: ende die ghelesen ende herlesen hebbende verclaerden die int besonder den Gouverneur. Den Sabandar is niet alleen Raedt vanden Coninck/maer heeft oock opsicht op de Tollen ende draecht de sorghe over het gantsche hof. De Gouverneur heeft gheandtwoort dat hem de brieven ende de recommandatie van soo groot een Prince seer aenghename waeren/ende dat hy gheensins toelaeten soude dat hy synen goeden wille teghens hem ende syne begheerten versmaden soude; ende dat hem daerom goet docht dat men een contracht schriftelick maken soude. Tot welcken eynde syn t'sanderdaechs twee vande Comisen met sommighe Adelborsten in de stadt wederghekeert: de welcke nae datse feestelick ontfanghen waren van den Gouverneur; ende datmen ten lesten begoste te spreken vande brieven ende het contract te onderteeckenen/seyde de Gouverneur onder andere/dat sy geen volcken dan haer dit en hadden toeghelaten: Want dat sy de andere alleen haer woordt ende bloote belofte ghegheven hadden. De copie der brieven ende des contracts wt het Portugijs overgheset was dusdanich. Alsoo het den Almachtichsten God/ende der Goden wel ghelieft heeft ons alhier met vier schepen te besoecken/daer beneffens ons behandicht hebbende alsulcke patenten/als den Doorluchtighen ende hooch geboren/Prince/Vorst ende Heer Mauritius van Nassau ghelieft heeft aen ons geremonstreert souden worden/bevinden wy dat syn Doorluchticheyt door de selve patenten ons alle vrienschap/ende alliantie is aendienende ende door de teghenwoordighe versoeckt te bevestighen: Soo ist dat wy te vreden syn ende ons verbinden by eedt ende vroomicheydt een vast verbont van vrienschap/

De brieven van het accoort.

eendrachticheyt ende goede correspondentie broederlicken met V. E. Hooch geboren Prince ende V.E. te houden ende doen onderhouden / te vreden zijnde dat V. E. oft yemant wt uwen naem alhier mogen aen landt/in onse haven ende stadt comen om te coopen en vercoopen alles en soo dictwils als V.E. believen sal / soo vry als in u eyghen landt moghelick is te gheschieden/ sonder dat V. E. of den uwen eenich leedt of ongheluck sal gheschieden. Welck verbondt by ons vast nae ghecomen ende onderhouden sal werden sonder twyfel / te vreden zijnde by faute of brekinge van dien wy als onvroom ende meyneedich / welck God Almachtich niet toe en late / ghehouden sullen werden. Alles ter goeder trouwen en met eygē hant onderteyckent zijnde van den Gouberneur /gaven de onse wederom een schrift hem alle ghetrouwicheydt ende hulpe belovende. Dit aldus gepasseert zijnde vraechden de Raedtsheeren ende Edelinghen vele van onsen Prince/ ons lants manieren/wat coopmanschappen daer vielen/ wat gebruyc van oorloge wy hadden. Verhaelden oock onder andere dat daer een maniere was/dat de gene die daer quamen handelen den Gouberneur een present gaven:ende op dat sy wetē souden wat de Chinesen gaven / dedent haer schriftelick door den Sabandar hebben:eñ deden daer by stellen dē prijs vande schattinghen ende Tollen / wat naemelick men so wel vande wtgaende als de incomende coopmanschappen betalen moeste. Ende alsoo den Sabandar int overgheven van dit billet de onsē vermaende dat wy den Gouberneur behoorden te begiftigen: want hy ons veel vrienschap conde doen: de onse andtwoorden dat sulcks hare meyninghe was:dan alsō sy verstonden dat alden handel met Cairos ghedreven werdt ende sy alleene Realen van achten brochten ende coopmanschappen/vreesden dat sy souden moeten verseylen ter plaetsen daer de Realen beter waren ghewilt: Waer op den Sabandar antwoorde / wat meynt ghy dat wy niet Pepers ghenoech en hebben? ghemerckt dat meer als 25000 facken Pepers hier vallen ende sult cairos voor Realen met winste connen wisselen. De Caixi zijn Chineesche penninexkens/welcke de Javanen in haere handelinghen ghebruycken. Van wat stoffe datse gheslagen zijn is niet licht te segghen hoe wel datse het loot seer ghelijck is. Sy zijn rondt/in het midden is een groot gat/vierhoeckich. Dese draghen by 200 aen een ris: 12000 maecken eenen

Caixi.

Reael. Daer na haer afscheet vanden Sabandar vriendelick ende hem bedanckende ghenomen hebbende: soo zijn sy de Portugesen gaen besoecken die haer magnifyckelick met een heerlic bancket feesteerden. Ende hoe wel sy daer ginghen niet sonder naedencken van vergift / nochtans op dat sy niet eerst occasie van misvertrouwen en souden gheven / soo en hebben zijt met eeren niet connen weygeren noch ontseggen. Op den 6 Julij voor daghe den Scheeps raedt op Mauritius by een geroepen zijnde was daer oock aen boort ghecomen den Tolck vanden Gouberneur Quillin Panjan genoemt ende haer bedanct hebbende van eenighe presenten die sy den Gouberneur op den 4 Julij ghesonden hadden/ waerschouwde haer daer en bovē van des selven Gouberneurs wege/ dat sy op haer hoede souden zijn. Want dat de Portugesen hoe wel sy teeckenen van gunste eñ vrienschap schenen te thoonen / schrickelicken haet ende nijt op haer droeghen: ende seer qualijck conden lijden dat haer eenich gewin benomen werdt: ende dat daerom de selve met den Keyser / die den 2 Julij in de schepen ghewecst was / op sekere conditien teghen haer gheraetslaecht ende een verbondt gemaeckt hadden. Dese Keyser was wel by den Javanen van grooter edelheyt ende aensien/om dat zijn vader het gebiedt over gansch Java gehadt hadde: maer hy door vele tochten ende oorlogen te vergeefs versocht verarmt zijnde behielt doen den naem alleen ende eere by die van het Eylandt: zijn huysvrouwe was van de Portugesen gesproten. Der Portugesen aenslach was/dat desen Keyser alle de Capiteynen te gast soude nooden / ende die hebbende met haer suite souden de Portugesen met vijftich roers ende t'Keysers volck aen de schepen varen onder decsel van vrienschap ende die overvallen. Den buyt ende de voornaeste coopmanschappen souden voor den Keyser wesen: ende daer en boven souden sy hem voor de schepen 3000 ducaten betalen. Daer benevens verhaelde den selven Tolck dat de Portugesen niet alleen by den Keyser/maer oock by den Gouberneur haer verderf sochten: ende die van zijnen huyse ende zijne vrienden daghelicx aenginghen/baden/met geschencken versochten ende smeeckten datmen de boose menschen gheen gheloove en soude geven: dat sy niet Coopluyden maer Zeeroovers waren ende allomme waer sy geherbercht waeren ghewecst de merckteeckenen van haere Straetschenderije hadden gelaten:

De Keyser van Iava.

Aenslagen der Portegijsen tegē de onse.

ende

ende dat hier van een bewijs was onder andere / het cleyn ghetal van bootsvolck. Dat meer is seyde dat zy dit den Gouverneur ende den Raetsheeren inde ooze bliesen dat de onse onder den deckmantel van coophandel om het landt te verspieden gecomen waren: ende so hy haer ditmael acces gaf/souden op andere jaren met thien oft twaelf schepen weder comen ende zijn gansche landt in nemen. Dat dit een cleyne voncke was/dewelcke so zy niet by tijts wtghebluscht en zy/dat het haest daer nae gheschieden conde dat door den brant van de selve alle de rijcken van Oosten verbranden souden. Eyndelic dat zy oock waren vyanden vanden Coninc van Spaengien/ende met haer handelende soude den haet vanden Coninc hebben. Om dese dinghen wel te weten hebben zy eenen Adelborst aen landt ghesonden / om den Gouverneur te bedancken vā zijne goede waerschouwinghe die wt zijnen name aen de Comisen den Tolck ghebracht hadde. Desen by den Gouverneur ghecomen zijnde/ heeft bevonden dat het alles al soo was: eñ t'schepe wederghekeert zijnde heeft het alles wt des Gouverneurs mont den Oversten ordentlick vertelt: seyde oock dat de Gouverneur ghebraecht hadde of haere stucken wel in de stadt conden schieten: eñ ghesept als de Keyser quame dat zy dat vryelick souden doen: ende dat hy daer ooc by gevoecht hadde dat hy van ampts wege daer mede selfs moeste comen/dan soude achter aen blijven/ende de onse een lose gheven. Verhaelde ten lesten dat hy roers/ cruyt ende andere ghereetschap van amonitie in den Sabandaers huys gesien hadde liggē. Waer wt schijnt dat die van Bantam den Keyser geen volc en durven weygheren alser eenen tocht te doen is: maer dat zy wel willden dat hy vā cante gespeelt ware. De onse dit rappoort ghehoort hebbende/het docht haer een dolheyt ende rasernije te zijn/dat luyden met lichte wapenen ende met schuyten ende prauwen seer wel ghemonteerde schepen souden meynen te overweldighen. Hebben nochtans goet ghevonden hare schepen wel claer te houden ende op hare hoede te wesen: geensins twijffelende dat de Portugesen alle middelen aenwenden souden / dat de ghemeynschap des verbondts (soo men de schepen niet becomen en conde) met de Javanen aenghegaen/ten minsten op dese wijse gebroken soude worden. Maer de onse nochtans om dese practijcken vande Portugesen by tijts voor te comen / souden eenen Ghedeputeerden aenden Keyser met presenten: doch eer hy ginck is S'Keysers gedeputeerde aen boort gheweest / noodende alle de Capiteynen te gaste/met alle de Adelborsten / Trompetters eñ Speellieden/ daer by voeghende dat den Keyser wilde eenen dach oft twee met haer vrolick wesen. De onse/met groote eerbiedinghe hem bedanckende/seyden dat zy haer Gedeputeerde aenden Keyser ghesonden hadden: die haere meyninghe ende andere dinghen eerbiedentlic den selven aendienen souden. Dese die zy gesonden hadden eer hy by den Keyser ginck / heeft den Gouverneur begroet: de welcke onder andere verhaelde dat de Portugesen aen hem versocht hadden/dat hy de onse als zy op het banckett ghecomen souden zijn/ghedooghen wilde/ datmen haer vast hielde: dwelck hy seyde niet te hebben willen consenteren. Daerna comende by den Keyser vertoonde de presenten/waer onder een rustinghe was/die hem vereerdt werdt als een Prince ende Crijchsman: daer nae zijn hem de andere presenten ghegeven/die hy met seer groote affectie ende weerdicheydt aennam; segghende hy was haer vrient ende gunstich/ maer dat hy by na vande Portugesen verleydt was geweest; dat hy nu weder wijs wert eñ haer alles goets beloofde. Desen aenslach hier mede te niet wesende / is de Keyser na Jacatra/een ander stadt van de selve zee-custe vertrocken; met wat meyninghe /sullen wy hier nae segghen. De Gouverneur hoe wel hy merckte dat aldus alle de practijcken in roock vergaen waren / scheen hem nochtans van de ghemeynschap met de onse af te houden / oft wt vreese of loosheyt is onseker. Ten lesten op den 9 Julij is inde schepen gecomen een van zijne treffelickste Edel luyden ende huysghenooten / Panian Jone ghenoemt. Dese heeft de Overste beginnen te vraghen waeromme zy den Keyser een rustinghe ghesonden hadden: zy andtwoorden om geen ander oorsake / dan dat zy wisten dat hy een Crijchsman was: dat zy daeromme een gabe met zijne natuere ende manieren over een comende ghesonden hadden: Ten anderen vraechde hy of zy de selve religie met de Portugesen haddē: waer op de onse seyden/neen: want de Portugesen aenbaden beelden van hout ende steen ghemaeckt; maer zy God Almachtich den schepper van alle dinghen. Wy zijn dan seyde Panian broeders: Adam ende Eva zijn onse vooronders gheweest. Al soo den Keyser na Jacatra vertrocken was heeft den Gouver-

De Keyser wort met ghe schencken ghepayt.

Den 9 Julij.

Vv 2 neur

neur begeert datter Gedeputeerde souden aen landt comen/dat hy wilde op een nieu met haer een verbondt maken/met dese conditie dat wie de onse ofte hem souden beschadighen zy deen den anderen souden helpen/ende wat deen over quam soude d'ander over comen: begheerde oock de prijs vande Peper met ons te maecken; ende van de weerde van de Realen te handelen: ende ten lesten wilde haer een huys bestellen om haere coopmanschappen te venten; ende mede dat hy voorgenomen hadde te gebieden datter geen Chinees oft Portegijs soude moghen laden voor dat zy vol-laden waeren. Dese dinghen alle behaechden de onse wel/soo zy oprechtelick ende sonder bedroch ghesproken hadden gheweest. Met welcke aenbiedinghe den Sabandar selfs quam hem presenteren als ostagier te blijven: t'welck nochtans de onse beleefdelick afsloeghen: segghende dat zy te seer op het woordt vanden Gouverneur vertrouden/wel wetende dat de Javanen haer woordt seer hooch achten. Als de onse dan aen landt ghecomen waeren ende den Gouverneur gegroet hadde/heeft hy aen de onse gesworende onderhoudinge vande vrienschap/als boven verhaelt: Maer belanghende t'stuck van de Peper seyde datter qualic yets in te doen was/want dat was een coopmanschap die rees en afliep: dat de Realen souden misschien meer gelden/als hyse setten mochte: ten lesten dat eer weynich tijts zy souden sien hoe hy met de Portegijsen handelen soude. En alsoo een huys gewesen zijnde/daer de onse haren handel souden drijven/so is voorts geordineert/dat de Comis Reynier var Hel ende Cornelis Naso aen lant souden liggen met noch negen Adelborsten/ende sien oft de sake beter mochte lucken/als t'Collegie vermoede. Insonderheyt Reynier Var Hel/die altijt riep/dat het maer boosheyt was/en bedroch door practijcke der Portegijsen verdicht: ende dat dit haer wit was de onse met eenich goet aen landt te crijghen/om haer dagelicx wt te melcken met geschencken ende op te houden: oock dat de gene die aen lant souden ligghen/in groot perijckel van haer persoonen souden comen. Twelc t'Collegie al t'samen toestondt; maer seyden dat zy by de Bewinthebbers ende haremeesters niet souden connen verandtwoorden op quaedt vermoeden haeren handel niet vervoordert te hebben; ende te meer om dat den ghemeenen hoop der bootsghesellen riep dat men Peper ende andere speceryen behoorde te coopen/ende

De Gouverneur maeckt een nieu verbont met de onse.

VVaerschouwingen ende suspicien van Reynier var Hel.

den tijt ende de occasie die haer nu aengeboodt waer te nemen. Waer by oock haer voerden/die heymelick al stille Koning noch gunstich waeren. Dese ordinantie dan met de meeste stemmen toegheestaen zijnde is de Comis Reynier aen landt ghegaen/ende heeft sorghe ghedraghen dat den winckel ende het huys vanden Gouverneur ghegunt nae behooren werde opgheschickt ende van waeren versien. Ende nauwelicx en waeren alle dinghen bereyt ende ghestickt/als den Gouverneur selfs daer in ghecomen is met meest den Adel ende alles besien hebbende/riep ghy moet al meer aen landt brenghen. Ende heeft verscheyden coopmanschappen mede ghenomen/soo van Fluweel/Lakenen/fijn Corael/Slootwerck/Cristalijnen Glasen/ende alsoo zy in de prijs niet en conden accorderen/seyde t'self de daer nae souden doen. Den seventhienden Julij hebben de onse versocht dat het becken gheslach t'welck zy Chino noemen/soude geschieden/dat is een vercondinghe dat een yeghelick met de onse vrij mocht handelen/welck door den Sabandar gheeffectueert is. Ende alsoo zy dese man voor al te vriende moesten houden/hebben zy hem thien ellen Scharlaken van 22 guld. en een half d'elle tot een vereeringhe gesonden/nebens andere dinghen: ende aenden Comis Hel geseyt/dat hy voorsichtich moeste wesen int estimeren ende prijsen vande goederen die den Gouverneur ende Sabandar namen: gemerct aen haer vrienschap alle haere negotie dependeerde. Daernae den 20 Julij is den Gouverneur wederom t'scheep gecomen met hem hebbende zijnen Bisschop vande Mahumetaensche secte also hy begeerich was om de schepen te sien/vergeselschapt met den Admirael Tomagon/den Sabandar: beneffens den principalen Adel ende Raedt. En na dat zy alle heerlic van de onse gefeesteert hadden gheweest/ende den Bisschop met geschencken vereert/so zijn zy weder aen lant gegaen. Jan Jansz Carel de Jonge heeft den Sabandar int schip Hollandia int secreet aengesproken/ende ernstelick gebeden/hem oock eenighe vereeringhe doende/dat hy soude te weghe brengen dat per sekers van den prijs vande Peper ende andere speceryen gheordineert mochte werden/ende haer zijne gunste en hulpe (gemerct zy altijt alle groote dingen van hem verwacht hadden) in de beginnins handelinge souden betoonen. Welc hy antwoorde dat hy vriendelick ende geerne doen soude/ende is t'samen nae de stadt met het

Reynier var Hel wort tot Bantam ghestelt om de goederē te coopē ende vercoopen.

Chino.

20 Iulij Een Mahumetaens Bisschop

ande-

ander gheselschap weder gekeert. Den 23 is de Comis Hel aen boordt ghecomen verhalende dat hy met den Gouverneur veel discoursen gehadt hadde op de prijs vande Peper: maer dat hy hem twijffelachtich en variabel ghevonden hadde: ende eyndelick gepresenteert hadde 3 sacken Pepers voor een Cate, so sy die noemen: Ende dit met de andere gecommuniceert zijnde, so hebbe sy bevonden dat haer capitael niet bestandich en was tot sulcke prijs om een schips ladinghe. Ende daerom vonden alle goet weynich goet meer voor eerst aen landt te setten; ende wat te temporiseren: ende onder tusschen des Sabandars gunst geheel te becomen. Maer de Sabandar selve is t'sanderdaechs in het pachuys van de onse gecomen vergeselschapt met eenige Portegijsche Coopluyden: dwelck den onsen seer suspect was: dwelck sy nochtans hebben moeten dissimuleren, op dat sy den Sabandar niet eenich quaet nadencken van haer en souden geven. Ende daer nae de maent Augustus nae by zijnde hebben de onse, op de gemeyne marct, in de Javaensche sprake Basar genoemt, peper ende andere speceryen veel beter coop gecocht als de Gouverneur haer voorgeschreven hadde. Welck ende andere dingen door brieven aengediet zijnde, so is aen Comis Hel eenen brief gesonden geweest, by na van desen inhoude.

Eenen brief aē de Comis Hel.

Sr. Hel V. E. adviseert dat de Portegijsen meer vande Sabandar ende Javaensche Heeren vertrout worden als wy: ende dat V. E. oversulcx u meyninge haer eens segghen wilt. V. E. moet hem reguleren nae vereysch van onse sake. Want soo verre de Gouverneur ende de edele de Portugijsen mainteneren, vinden wy niet raedtsaem dat eenighe vyantschap aen haer vertoont wordt met toornicheydt oft anders. Want die des Gouverneurs vrienden zijn, moeten wy oock uytwendich voor de onse houden. Dat de Gouverneur veel goets coopt wy achten, dat hy t'selfde doet, om weder Peper aen te ruylen, en alsoo hy aen ons 1250 caixos ende noch ses hondert stucken van achten schuldich is, is niet raedtsaem veel goedts aen landt te senden, al eer wy eenich retour weder om hebben. Den Comis Hel desen brief ontfanghen hebbende is niet langhe daer nae aen boordt ghecomen, claghende siecke-lick te zijn ende verhaelde t'misvertrouwen dat hy op den Gouverneur hadde, overmidts de dagheliijcksche waerschouwinghen die aen hem werden ghedaen, dat hy wel veur hem sien soude, ende in-

Hel hem sieck gelatende comt aē boort.

sonderheyt wachten datter niet veel volcx aen landt soude comen noch meer goedts ghebracht werden. Het Collegie dit alles vernomen hebbende, vandt goet dat Willem Lodewijcksz. aen landt soude gaen, ende vercoopen de restanten, ende dat sy daer en tusschen wat temporiseren souden; ende de uytcompste van de saecke allenskens verwachten. Den Gouverneur siende dat den Comis Varhel t'scheep bleef, heeft terstont den Sabandar nae de schepen ghesonden de welcke van ons feestelick ghetracteert zijnde heeft eyndelinghe ghebraecht waerom de Comis Varhel niet weder in de stadt en quam, om van de saecken een eynde te maecken: want het nu den alderbequaemsten tijt was, om dat de goederen ghevent zijnde ende in caixos ghebracht, als den Peper comt voorraet te hebben om te betalen. Waer op de onse andtwoorden dat sy niet en wisten oft men aldaer tot handelinghe soude connen comen, alsoo sy bemerckten dat de Reaien van die van Bantam niet seer ghewilt en waeren: ende t'meeste was dat de Portegijsen te veel acces by den Gouverneur hadden. Welck hy eerlick excuseren wilde, alle hulpe ende bystandt belovende, dwelck sy souden sien, soo haest als van den prijs over de speceryen te stellen, ghehandelt soude werden: welck hy beloofde dat eerst daeghs ghescheiden soude. De onse, hebben den Sabandar bedanckt ende belooft dat sy hem treffelick souden vereeren. Dus t'werck op eenen goeden voedt wesende, is goet ghevonden datter een Comis aen landt soude ligghen, door t'versoecken vanden Gouverneur, alsoo hy haer wonderlicke dinghen presenteerden: verbiedende men aen niemandt als aen de onse Peper soude vercoopen. Dese last is den Comis Jan Jansz Karel de Jonghe opgheleydt. Ende sommighe daeghen met coopen ende vercoopen overgebracht zijnde, soo is de Gouverneur met veel van den Adel in den winckel ghecomen ende de coopmanschappen elck in't besonder ongheroert hebbende ende aenmerckende, heeft ghebraecht oft sy gheen coopmanschappen meer inde schepen en hadden, daer by segghende, dat sy om het lant te verspieden gecomen waeren: waer op de Comis beleefdelick andtwoorde, dat sy van alles wel versien waeren, ende dat sy weynigher Peper nae advenandt ghesien hadden, als de Heeren vanden lande van haere coopmanschappen. Ende

Den Sabandar comt na de schepen.

Clachte vande onse by den Sabandar.

Ian Ian'z Karel wort in Bantam gesonden.

daer nae versocht hy 200 Realen van achten segghende die te betalen soo dier als zy dander vercoopen souden / die hem behandicht zijn. Ende terwijle in deser voeghen ettelicke daghen met coopen ende vercoopen Carel besich was / soo is hy op den 12

12 Augusti.

Augusti t'scheep ghecomen/ende uytdloopich vele over weder zijden met de andere Comisen/die hy tot dien eynde hadde laten by een roepen/van de gansche sake gecommuniceert hebbende / heeft voor het leste daer by ghevoecht/dat de Javanen (na zijn oordeel) anders niet en sochten / als haer hare goederen subtijlicken wt de handt te trecken / ende practiseerden dach en nacht om veel goederen aen landt te hebben/en de alle wtvluchten vande werelt ghebruyckten om tot gheen leveringhe van Peper te comen die zy doch ghenoech in haere packhuysen hadden: verhaelde mede datter een Chinees presenteerde 500 sacken Pepers ghereet te hebben om te leveren/soo wanneer hy maer verlof en hadde vanden Gouverneur. De selve Carel meynde datter niet aen te twijfelen en was oft dese omleydinghen ende quaet wtstel en quamen door de Portugesen: de welcke by den Gouverneur ende zijne Huysghenooten haer uyterste beste deden / met loopen / bidden/ lasteren/ende in aller manieren die zy conden om de handelinghe van haer aenghevanghen te breken.

T'rapport van Ian Iansz Karel.

Besluyt des Scheeps raets vã betalinghe te eysschen

Ende nae dat alles niet langhe overghelept was / worde gheresolveert by t'Collegie/zy afrekeninge vervorderen souden in aller beleeftheyt/eñ hardt aenhouden / op dat eyndelinghe de schepen de ladinge van Peper ende specerijen haer soo langhe belooft crijghen mochten. Waer toe ghecommitteert werden 2 Comisen Cornelis Houtman ende Jan Jansz Carel de Jonghe. De welcke inde stadt gecomen/ zijn by den Gouverneur gegaen/ende hebben begonnen met hem int vriendelic vanden prijs te spreken. Maer de Gouverneur vele consenterende / maer inder daet niet oft weynich doende / versierde als nu dese als nu die wtvluchten; ende ten lesten als hy ettelicke daghen wter stadt was ghetrocken / zy bevonden datter niet anders als wtstel ende bedroch ghesocht werdt.

Pedro de Tayda wort vande Portugesen vermoort.

Ende terwijle men hier mede besich was is de Slave van Pedro de Tayda by de onse ghecomen seer claghende over de moort by den Portugesen bedreven aen zijn Meester die zy op zijn bedde vermoort hadden/ voornamelick door het ingeven van haren Priester: segghende dat zy anders geen oorsake en hadden / als dat hy te veel correspondentie met de onse hielt: ende dat hy daeromme de harden ende listen van dese luyden niet hadde connen ontcomen. Dese Tayda was in die landen ghebooren/maer ghesproten van Portugesen; een man in Mathematica ende in de zee vaert / voornemelick in die ghewesten wel ervaren: wtnemende liefghetal by de onse ende familier/als die der Portugesen schalcheden oock voornamelick verstondt/ende de onse dat zy haer wachten souden / dickwils eñ oprechtelick waerschouwde: om welcke duechden oock de onse meynden grooten dienst van hem ghetrocken te hebben. De Gouverneur van dese moort verwitticht/ vraechde de onse hoe zy verstonden datmen sulcks behoorde te straffen: zy antwoorden dat hare wetten de soodanighe verwesen te sterven ende dat de goederen voor den prince verbeurt waeren. Nae t'leste punt luysterde hy seer ende geesselde haer inde burse. Hoe wel andere/verhalẽ/dat dese moort met wete vanden Gouverneur is aenghegaen gheweest; ende dat desen Pedro eerst met een wonde lichtelick ghequetst, zijnde ontcomen was: maer dat hy daerna op zijn bedde overvallen ende doorsteken is gheweest. De selve slave van Tayda verhaelde ten lesten dat den Gouverneur alleen hierom wt de Stadt was gheweest om raet te houden met den Keyser hoe men best onse Schepen soude moghen overvallen. Welcke dinghen alle nochtans by de Overste stil ende verborghen zijn gehouden gheweest om het volc niet meer verbaest te maken: hoe wel hier en tusschen de Overste op haer hoede waren ende in allen ghevalle teghen alle sulcke aenstooten / als wat anders doende de schepen lieten toerusten ende bereyden.

wtvluchten van dẽ Gouverneur.

Daer nae zijn zy wederom in handelinghe ghetreden met den Gouverneur van den prijs vanden Peper: maer tot verscheyden reysen hebben zy bevonden dat hy wtvluchten ghebruyckte; so dat zy hem in zijn aensicht seyden; Isser geen ladinghe voor ons ten besten/tot wat eynde worden wy hier langher opghehouden? Wy zijn bereydt te vertrecken nae goede afrekeninge. Welck den Gouverneur verstaende / heeft belooft dat men haer metten eersten te vreden soude stellẽ. Maer hoe dat de daet metter woorden over een gecomen is heeft daer nae gebleken. Want den 22 Augusti als zy nu voor de derde reyse by den Gouverneur weder ghecomen waren/vraechde hy haer of zy niet nieuws ghehoort en hadden. De onse antwoorden dat zy verstaen hadden: dat den Coninck van Jacatra eenighe toe-

rustinge

rustinge maeckte / maer wisten niet of het al soo was. Waer op de Gouverneur andtwoorde tis waer / ende verhaelde dat de Coninck van Jacatra Oom was van den Coninck van Bantam / daer hy Grootvader van was / ende dat de selve Oom versochte ende daer nae stont om t'rijck te gouverneren / welck die van Bantam niet wilden toestaen: hy braechde mede de Comisen ofte yemandt waere die den jonghen Coninck wilde krencken / oft zy hem souden assisteren. Waer op de Comisen andtwoorden: dat zy dat gantsch doen souden / dat hare belofte t'selfde mede brocht / ende soo het den noot vereyschte dat hy soude sien wat haren wille ende macht was / eñ dat zy blijde waren dat hy te water wilde comen. Eñ de als Gouverneur t'selve tot verscheyden malen braechde / so hebben zy hem begonnen te vraghen of hy misbetrouwen van haer hadde. Daerop seyde hy ghy en betrouwt ons niet: Doen sedden de onse / Doorluchtighe Heere / ons is langher als acht oft thien daghen Peper beloofft te leveren / ende men houdt ons loopende: maer ter contrarien siet men dat de huysen ende schepen der Portegijsen ende andere ghеladen worden; ende dat teghen de ghedaen belofte / ende oock het verbont onder ons ghemaeckt; waer in wtdruckelick onderspoken was / dat gheen Natien eenich ghewichte van specerijen tot eenigen prijs soude ghegheven werden / eer dat onse schepen hare behoorelicke ladinghe hadden. Dat zy derhalven baden / dat hy op zijne trouwe ende weerdicheyt acht soude hebben. Want dat onse reyse ende den bequamen tijt om te vertrecken naeckende was / ende dat zy niet langer in dese haven blijven en conden. Soo hy't niet en dede dat zy vastelick sullen houden ende gheloven (ghelijck vele haer waerschouwden). dat zy alleenelick van hem opghehouden werden / ende dat hy dit voornamelic socht / dat hy haere reyse moechte achter houden. Waer op de Gouverneur seyde / besteit alleene sacken / die Peper is ghereet; maer ick wil gheenen prijs daer van maecken. Welck weder een wtvlucht was die de onse niet en behaechde. Het Collegie t'rapport ghehoort hebbende / heeft voor goet gheacht datmen alle vlijt soude doen om water en Rijs scheep te crijgen / ende houden so weynich volck aen landt als moghelick was: Ende niet langhe daer nae is den Comis Houtman alleen aen landt gecommitteert op hope of hy eenighe leveringhe van Peper soude connen procureeren / maer heeft niet wtghеrecht anders als dat hy diveersche coopmanschappen van die noch aen landt lagen aenden Gouverneur vercocht heeft: de welcke onder andere / Houtman aenghedient heeft dat den Raedt van Bantam ghеresolveert hadde opt stuck vande negotie: dat zy derhalven om van de heele sake te handelen sterc souden comen. Welcke sake in de schepen gheboodschapt zijnde weert by t'Collegie (hoe wel met groot misbetrouwen) goet ghevonden dat de twee Comisen Houtman ende Karel aen lande souden gaen ende sien oft daer noch yets goets te verrichten waer. Maer den Gouverneur als men tot de sake ghecomen is / heeft de onse ghelijck te vooren vele toegelaten doch al met exceptie / soo dat genoech te sien was dat zijn voornemen anders niet en was als de onse te houden dralende. Het welck als scheen dat de onse ghenoech vernomen hadden ende voor seecker wisten / soo hebben zy begonnen haer te beclaghen ende te vragen waerom hy wtstel sochte nademael hy Pepers genoech in zijnen spijcker welcken de Javanen Goddon noemen hadde legghende: doen andtwoorde hy dat hy t'sanderdaechs al de Chinesen ontbieden soude: dat zy alleene duysent Realen in de stadt met haer wt de schepen brenghen souden / ende ghereet hebben: dat hy haer soude helpen coopen. Waer op de Comisen andtwoorden / dat het aen gheen ghelt en sal ontbreken als men haer sal beginnen te leveren. Maer dat d'eene dach voor d'ander naer was dat zy daghelicx meer ende meer goets aen landt brachten / ende daer anders niet voor als woorden en creghen. Waer op Andimon een vande treffelickste seyde / dat de Portegijs Francisco de Marez t'sdaechs te vooren eenen grooten deel Pepers ende specerijen gecocht hadde: ende braechde waerom de onse die niet ghecocht en hadden. Waer op een van de Comisen andtwoorde / dat het de waerheyt was / ende dat daer wt bleeck hoe onverbrekelick dat verbondt met haer so solemnelick ghemaeckt onderhouden wert / dat noch Chinesen / Portegijsen / Guseraten / oft yemant anders soude vermoghen Peper of andere specerijen te coopen / eer zy haer behoorelicke ladinghe ontfangen hadden: ende dat meer was dat zy selfs tot gheen afrekeninghe comen en conden / hoe wel zy dickwils aenghehouden hadden: Welcke dinghen alle hoe aengename datse haeren Prince souden wesen / dat zy selfs oordeelen conden. Ende tertwijlen over weder zijden dese propoosten vielen / is een van

Oratie vã de onse aendẽ Gouverneur.

Beclach tegen dẽ Gouverneur.

van ons volck ingheeomen/de welcke seyde dat den Gouverneur op den Basar verboden hadde datmen geen Rijs aen de onse en soude vercoopen. Als de onse de oorsake hier van vraechden heeft de Gouverneur terstont een andtwoorde ghereet ghehadt/ dat hy dat wel verboden hadde / maer dat dit geschiedt was/om datter weynich Rijs inde stadt was:maer so haest alsser quam/ dat sy mochten haer gherief coopen. Den 28 Augusti is een Edelman vande principaelste Sattij Moluck/selve een Indiaen/ maer wiens vader was een Italiaen Renegado / by de onse ghecomen ende heeft haer ghewaerschout dat sy op haere hoede souden wesen / want datter tot Jacatra tachtentich Enbarcados ghereet laghen/ met de welcke het voornemen was onse schepen aen te tasten. De onse hoe wel sy daer niet op en pasten/ende dat het scheen dat sy dit voor een ontbijt souden houden; soo maeckte haer nochtans het goedt ende t'volck dat sy aen landt ghelaten hadden/ becommert. Want so men tot de wapenen quame/soo wisten sy wel dat sy het verlies van haere goederen / ende hare medeghesellen veel perijckels hadden te verwachten. Ende de Comisen metten anderen overlegghende al het gene datter gepasseert was: Dat sy namelick gheclaecht hadden/ dat sy noch Peper hadden comen becomē/ noch afrekeninghe:ende dat de Portegijsen teghen het verbondt ende verdrach Peper ende alles toeghelaten wierdt: ende ten lesten dat Houtman tegen den Sabandar recht wt ghesept hadde/dat men hem ende de sijne ongheliick dede/dat sy niet en verstonden langher opghehouden te willen wesen/ende dat sy op morghen wilden betaelt sijn: ende dat den Sabandar stoutelick ende met toorne daer op gheantwoort hadde/dat het niet te pas en quam: ende dat Houtman terstont ghesepdt hadde/soo salmen ons veroorsaecken de Joack vande Portegijsen (die doen om nae Malacca te varen hare ladinghe inghenomen hadde) met gheweldt te houden. Dese dingen segghe ick / als sy alle by haer selven hadden overleydt / soo docht haer dat de saecke ten hoochsten ghecłommen was / ende dattet sonder twijfel hem haest soude openbaeren wat des Gouverneurs meyninghe was. Ende alsoo de onse redelick sterck aen lant lagen proponeerde Houtman/dat het goet was dat de Comis Carel met sijn Jacht nae de Schepen soude varen: Want / seyde Houtman / den Raedt bleef vergadert doe wy schepeden/wie weet wat resolutie datse nemen:mijn ghemoet getuycht niet goets: segghende ick bidde volcht mijn begeeren. Ende alsoo dandere die mede aen tafel saten t'self oe approbeerden / rusten niet voor dat de Jacht wech was:de welcke so haest niet buyten de boom en was / of het huys en was beset van t'Gouverneurs volck/ daer de onse met toelatinge vanden selven Gouverneur hare saken wtrichteden. Eñ dit huys lach naerder den boom als het paleys/so dat de Gouverneur meynde dat sy daer noch al waeren. Maer verstaende dat de sloep wech was/ende in plaets van 26 mannē maer 13 hadde/beclaechde hem seer ghelijck hy naemaels bekende ende verhaelde dat hy wel wist dat den Capiteyn Houtman / vande Schippers ende veel inde stede ghehatet was ende dat de Capiteyn Karel by Molenaer ende d'ander gesien ende bemint was/ende dat sijn vader een vande voorneemste was die de schepen hadden wtgemaect: dat de Schippers ende de Comis Varhel hem met aen lant soude hebben laten blijven. Maer als hy daer nae begost te vraghen wie de onse ghewaerschout hadde: worde van de onse gheandtwoordt datmen soo leelijcken met haer handelde / dat de voornaemste haer ghemoet daer toe dwangh datse ons moesten waerschouwen. Maer de Gouverneur hem excuserende seyde dat al t'gene gedaen was door inleydinghe vande Portegijsen ghheschiedt was. Karel t'scheep ghecomen zijnde hebben voor sanderen daechs van dese gantsche sake niet vernomen/als den Gouverneur sijnen Tolc t'scheep sant met den Adelborst Pieter Dircksz. ontbiedende datter gheen swaricheyt soude sijn/t'was misverstant ghe weest/sy souden wel te vreden wesen / ende alles soude ten besten comen. Hier en tusschen de Schippers ende t'volck hoorende dat de onse ghevanghen waeren/wilden datelick den Tolck met etelicke van het Eylandt die hem daer ghebracht hadden/ghevanghen houden/waer teghens de Comisen waeren/seggende dat sy dusdanich volck ghenoech crijghen conden als sy maer wilden:ende dat hier door de herten der lieden vande stadt ende des Gouverneurs meer ende meer verbittert souden werden; dat men moeste sien dat de haere metten eersten ende met de minste moeyte los ghelaten mogen werden: Ende met eenen verhalen het inhout van Houtmans brief/die alle sijne collegen om Gods wille badt / dat men dit volck met vreden wederom soude laten varen: want so sulcx niet en ghheschiede / dat den Gouverneur gedreycht

Den onsen wort verbodē provian de te coopen.

Practijc kenende toerustingen om de schepen aen te tasten.

De voornaemste van de onse verlielen haer van Bantam.

Houtman wort met de zijne tot Bantam vast ghehouden.

Houtmans brief aen de Overste ende Capiteynen.

gedrepcht hadde men haer al t'samen doot soude smyten. Waer over zy den Tolc nae landt lieten gaen. Daer nae op den 30 Augusti advijseerde Houtman / dat hy hoopte alles noch ten besten soude comen: dat hy alleenlic bat dat zy haer stille soudē houdē ende haere sprieten strijcken/om alle nae-dencken wech te nemen. Waer op t'Collegie andtwoorde dat zy den Scheeps raedt hadden doen vergaderen ende haer advijs gehoort hebbende/vonden voor goet dat zy haer niet langer soudē latē met beuselinge ende leugens paeyen / maer toonen dat zy hare schelmerije wel wisten ende over lange wel geweten haddē: daeromme moesten haer beter contentement doen / oft zy souden om haer recht te vercrijgen/ghewelt gebruycken. Over welck advijs Houtman hem beclaechde / seggende datmen te haestich was; ende versocht datmen noch drie oft vier dagen soude patienteren tot dat de Jonck vande Portegijsen daer wy van gesproken hebbē/vertrocken was/met specerijen eñ Peper volladen: voegende daer by dat den Gouverneur alle vrienschap ons aenboot na vertrecken der selver/te bewijsen. Welcken brief met vele smeeckende eñ lamentabele woorden geconcipieert was. Doch in cōmunicatie geleyt zijnde werde geresolveert te antwoordē dat dese schoone woorden maer dienden tot bescherminge vande Joncke ende om die wech te crijgē/ eñ dat zy lieden perijckel liepen om met de Joncke naer Malacca wech gevoert te worden / dwelck zy niet souden vernemen dan alst te laet soude zijn/om haer te assisteren: derwegen dat zy doen souden na dat de sake ende de gelegentheyt souden vereysschē. Welcken brief Houtman beantwoordde/dat de Joncke heel gereet tot de reyse was / eñ dat hy niet hadde connen vernemen dat men haer soude wech voeren / ende badt om Gods wille datmen doch soude patienteren ende hem stille houden / alles soude ten besten comen: badt oock datmen een proeve soude willen doen ende eenen brief aen den Gouverneur schrijven / aenbiedende alle vrienschap. Dwelc in deliberatie gheleydt werde: de sommighe wilden voor de stadt seylen/ende met gewelt sien te crijghen dat haer met recht geweyghert was: de andere wilden noch eens versoecken met beleeftheydt: daer en tusschen soude men de Joncke niet laten varen of men soude sekerheyt hebben / datter haer volck niet inne en was. Daer is dā aenden Gouverneur eenen brief ghesonden gheweest met een requeste / waer inne dese dinghen voornamelick stonden: Dat alsoo zy/met Godes wille / aen hem ghesonden waeren van haeren alderdoorluchtichsten Prince (wtwijsende de patenten van zijne Princelicke Excellentie/de welcke in volle vergaderinghe van zijn Paleys solemnelick ghelevert ende gelesen zijn geweest) zy naer veel moeyte ende travaille in zijne haven gecomen zijn/ende in des selves haeres Princes naem een vast verbondt van vrede ende vrienschap met hem ghemaeckt hebben by hem besworen eñ onderteeckēt: Wāt dat haren Prince meynde/dat hy met den Coningē/die in weerdicheyt eñ duecht seer wtnamen / op een sekere natuerlicke wijse vereenicht is: ende datter niet crachtigher en is om de ghenegentheden te verbinden als de ghelijckheydt der duecht: Ende dat ten anderen tot meerder versekertheydt van een vaste vrienschap ende vrede hy den Capiteyn en ghesworen ende zy hem weder van ghelijcken by den grootsten eedt die men God mach doen belooft hebben niemant aen weder zijden te beschadighen / dan in alles malcanderen te assisteren als broeders malcanderen schuldich zijn te doen: ende dat zy op dese belofte haer gheheel versekert ghehouden hebben ende sonder achterdencken aen landt ghecomen zijn / mede brengende ende dagelicx sendende al sulcke goederen als het hem gelieft heeft / die hem altoos getoont zijn om zijn behoef daer van te coopen/op dat voor de selve daer na Peper ende specerijen ghelevert souden werden: De welcke nochtāns na so vele beloften ende so lange verwachtinge der selver noyt gebracht en zijn gheweest: maer ter cōtrarie dat hy door quade informatie den Capiteyn eñ de zijne aen lant gehouden heeft: eñ dat zy seer verwondert zijn: voornamelic gemerct zy hare beloften niet gebroken hebben noch niemant beschadicht: dat zy wel zijnē Tolc inde schepen gehouden hadden/maer dat zy hē terstont onbeschadicht los gelaten hebben: de welcke het selve vanden gevangē Capiteyn belooft hadde: Dwelc niet geschiet zijnde/ dat zy weder aen hē hebben doen versoeckē dat hem geliefde de hare met de coopmanschappē te stierē: eñ met eenē begeert hebbē dat wtwijsende de voorige beloften aē weder zijden vrede ende vrienschap gehouden soude werdē/herbatende de handelinge die nu ettelicke dagen stille gestaen hadde: eñ dat zy aldus volgende de conditie van het gemaect verbont ooc doen met eede belooft hebben / ende noch beloven dat van haer oft door de haere niemant van de zijne

Antwoorde, op Houtmans brief.

Anderen brief, eñ antwoorde daer op.

Briefen de Requeste van onse Overste aen den Gouverneur.

beschadicht sal worden: Maer soo ter contrarien gheschiedt / dat zy van ampts weghe ende tottwijsende haeren eedt aen den Prince ghedaen/gansch ghehouden zijn het onghelijck hier inne haer gheschiedt van haer te weeren / ende haer verhael te soecken aen de gene/die den Capiteyn van hare schepen / ende de andere zijne dienaers ende goederen / met geweldt hielden ende besaten. Desen brief hadden Reynier Varhel/Jan Jansz Karel/als Capiteynen/van de Schippers Molenaer ende Schellingher met Simon Lambertsz/als ooc mede Hendric Jansz onderteeckent/ende hebben dien eenen sekeren visscher om aen den Gouverneur te draghen ghegheven. Maer als vanden Gouverneur niet met allen gheantwoordt en werdt / den scheeps raet terstont by een geroepen zijnde/is besloten gheweest datmen ghewelt ghebruycken soude: want zy seyden dat wt zijn stilswijghen niet goets af te nemen en was / ende dat zy daeromme seer moesten haesten en voorcomen dat de hare t'welck zy vermoeden/niet ghevanghen naer Malacca ghevoert en werden. Derhalven den Raet wederom vergadert zijnde is besloten de anckers te lichten ende te seylen voor de stadt: ghelijck zy des middaechs met de zeewint deden/seylende met vlieghende vlagghen dicht voor de stadt / soo nae aen de grondt dat zy qualick mochten vloten: ende hebben met haer groot gheschut dapper in de stadt gheschoten / waer door niet alleen de huysen ende stadts mueren gescheurt zijn gheweest / maer oock vele vande inwoonders ghedoot. De Portegijsen die inde stadt waeren / ende haer lieten voorstaen dat zy het gheschut dat op de mueren lach beter conden handelen dan de Javanen/hebben dat oock bestaen op de onse af te schieten/ maer op een wilde maniere / ende by nae met geene conste/ende derhalvē met minder/jae met geene schade van de onse. Wāt niet eenen en isser gheblevē; alleenelick isser eenen mast een weynich geraeckt. Hier en tusschē heeft onse Pinas oft Jacht/welc het minste schip van al was gheassisteert met ettelicke sloepen / dry Joncken ghenomen van den oever ende na de schepen gebracht. Dese Joncken waeren (behalven den visch en victualie) met noten Muscaten/Nagelen/ende andere costelicke vruchten gheladen. Ende behalven vijf Malabaren/slaven vande Portegijsen/is ooc een Chinees inde selve ghevonden: Ende alle in onse schepen ghestelt/en waeren niet soo seer droeve als zy blijde waeren dat zy die

Bantam wort vā de onse bestredē.

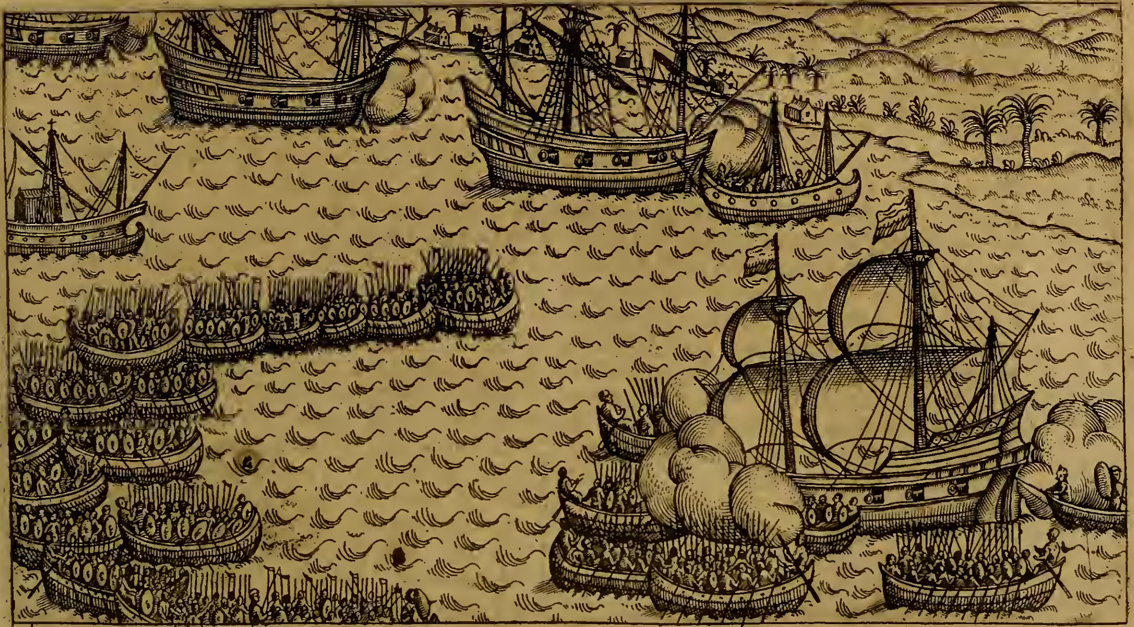
harde conditie van leven voor een beter souden vermangelen. Daer lach noch een ander Jonck seer nae by den oever en den Basar; in het welck de Portegijsen de ladinghe van 25 last Naghelen een weynich te vooren hadden beschickt: ende als de Pinas nae dese Jonck insghelijcks toequam/ is vande Portegijsen op datse in de handen van de onse niet comen soude heel verbrant gheweest. Terwijle dese dinghen geschieden / is een Canoken met eenen brief van Houtman aen de schepen ghecomen inhoudende haeren elendighen staet daer zy in waeren / te weten al t'samen ghebonden met stroppen om den hals / meenende van ooghenblick tot oogenblick te sterben: ende dat den Gouverneur hem ghebođen hadde/dat hy aen de zijne schrijven soude/dat zy vande stadt souden trecken / ende niemant meer souden beschadigen/ende t'gene zy aenghehaelt hadden niet verminderen: dat hy van ghelijck met haere goederen oock soude doen: Houtman badt voorder in zijnen naeme dat zy eenen beleefden brief aen den Gouverneur souden schrijven ende dat d'oorsaecke was van t'ghene zy ghedaen hadden om dat haeren brief ende remonstrantie niet beandtwoordt en was gheweest/vreesende haere vrienden eenich leedt aenghedaen was. Ende dese begeerte van Houtman voor de Capiteynen ende den ganschen Raet voorgestelt zijnde/waren eenighe seer qualick te vreden/seggende dat men haer maer socht op te houden ende dat de sekerste middel was/om haer volck vry te crijghen/de sake met ghewelt voort te drijven: andere oordeelden datmen soetelick ende beleefdelick soude handelen/ ende datmen Houtman ende de andere gevanghenen noch dit mael soude believen. Ende dit leste gevoelē heeft men gevolcht/ ende daer is eenen vriendelicken ende langhen brief aen den Gouverneur ghescreven gheweest/waer in zy voornmaelic hem wederom vrede ende alle vrienschap vriendelick aengeboden hebben: daer beneffens dat zy bereydt waeren te restitueren de dry Joncken /met alle t'ghene daer inne is gheweest: soo hy selve insghelijcx t'ghene dat hem toequam dede/ende haere vrienden soude los ende vry latē. Maer by weygheringhe van dien/dat zy sullen tot haer leedtwesen volghens haeren eedt/de schade die men aen haere vrienden doet / moeten soecken te verhaelen. Op welckē brief zy dien dach haere vrede-vanen lietē waeyen/ende al de visschers vryelick wt ende in vaeren. Want daer is ooc een seer groot ghetal

Bidden de brief vā Houtman aen de onse.

Andere brief van de onse aenden Gouverneur.

Treves maer seer con:

25

ghetal van visschers: want tot Bantam vaeren alle morghen met den daghe wel hondert schuyten om te visschen/ende co- men des na middaechs met de zee-wint weder in. Maer ooc doen geen andtwoorde vanden Gouverneur op haer schrijven be- comende/hebben zy haer anckers gelicht/ ende zijn op den middach met de zee-wint de stadt soo nae ghedreven /dat zy by nae aen de grondt quamen. Des namiddaechs is de pinas geseylt door by dē Basar schie- tende door de stadt/alwaer zy groot quaet dede / ende henen ende weder seylende is aen de grondt vast gheraeckt. Ende hier en tusschen en heeft men niet opghehouden aen de zijde van de schepen te schieten: als eyndelinghe die vande stadt met de Porte- gijsen zijn in de wapen geloopen/ende heb- ben 24 fusten toeghemaeckt wel ghemant met volck. Met de welcke zy terstont al seylende ende roeyende nae de Pinas toe quamen / meynende die lichtelick alleene ghelaten te connen nemen: haere slachoor- den gestelt hebbende hebben zijder ses van achter/achthien van vooren aen gesonden/ achtende dat de sake ghedaen was ende de overwinninghe by nae vercreghen: om dat zy wisten datse nauwelicx met thien strijdtbaere mannen voorsien was: Maer een sloep wt t'schip Hollandia / welck de

Nieuwen strydt teghen die van Bantam ende de Portugesen.

Javanen niet en wisten / was de Pinas te hulpe ghecomen / met veerthien mannen op behoorelicke wijse ghemant: ende met eenen door de hulpe van dese van gront ge- raeckt zijnde hebben haer neerstelic vere yt om het ghewelt teghen te staen: ende de steenstucken ende het gheschut claer heb- bende/soo en hebben zy gheen afgeschoten van als zy nae by waeren ende dicke aen- vielen: Ettelicke Fusten in grondt geschoten zijnde; de andere zijn terstont gevlucht: ende nae de informatie die zy bequamen warender van de Javanen over de hondert soo doode als ghequetste / daer de onse hier en tusschen geene schade gheleden en had- den. Een groot Edelman Satti Moluc/ van den welcken wy te vooren ghesproken hebben / den onsen ghetrou ende een goet vriendt hadde alleen seventhien mannen verloren. Waer over hy teghens Houtman nae den strijt hem spots ghewijs beclaech- de segghende van u beste vriendt hebt ghyt meeste volc doen doot smijten. Die van het Eylandt aldus verslaghen ende verjaecht zijnde / hebben de onse groote eere behaelt: te meer om dat den Gouverneur noyt wijser en was oft thien mannen / van des Jachts volck / hadden dit alles bedreven/ niet daer op lettende dat van het schip Hol- landia een sloepe met ettelicke mannen te

 hulpe

hulpe gesonden was gheweest. Eñ terwijlen dat de Jacht aldus tegen de Fusten van die van Bantam doende was/ende de onse tot de schepen/behalven die sloepe/ niet meer volcx tot hulpe senden en conden/ waeren sy seer becommert/maer alsoo dat sy daer en tusschen veel dapperlicker door de stadt schoten/tot savonts laet sonder ophouden: soo dat sy wel ontrent hondert scheuten met haer alderswaerste gheschut gheschoten hebben. Des nachts schoot altemet van t'eene dan t'ander schip/ alsoo dat sy haer staeghs in roer hielden. Seer vele vroukens van de stadt liepen by ons volck om haer aldaer te berghen/ meynende ende segghende uwe vrienden en sullen u lieden immers niet doot schieten/ elck brenghende een Matte tot bescherminghe voor de Roghels/ waer in sy schuylden ende doken/ als de Roghels over haer vloghen. Ende ter wijle dese dinghen ghebuerden/ende dat de Joncken die de onse ghenomen hadden seer leck waeren ende sy verleghen souden connen werden/ by aldien die vande stadt totvielen om die te verbranden/ soo zijn sy ghenootsaeckt gheweest die te lossen/ houdende van alle de goederen die in haere schepen ghelost werden behoorelicken Inventaris. Daer nae den achtsten Septembris als nu de voorstadt/ die de Chinesen ende Portegijsen voornaemelick bewoonden van de onse gheheel gheraseert was met schieten/ ende de Pinas in behouder handt ghecreghen hadden/ zijn sy een weynich afghedreven: alsoo nochtans datter gheen groote wijdde tusschen de stadt ende de onse en was. Teghen den avont zijnder brieven van Houtman ghecomen/ waerinne hy verthoonde haere swaere ghevanckenisse/ ende badt oodtmoedelick dat sy van gheweldt souden willen aflaeten/ ende van de stadt drijven: haer waerschouwende datter in de stadt anders niet ghedaen worde als preparaten om haer te bestoocken/ende insonderheydt sorghe draghen souden dat sy niet verrast werden onversiens met vierwercken: daer de Portegijsen seer neerstich toe arbeydden/ wel wetende dat de Javanen seer pracktijckich daer in zijn/ haer hope ghevende dat dat de seeckerste middel was/ om onse schepen in brandt te crijghen/ ende de onse te overwinnen/ dwelck wel licht te doen was/ soo sy voorstelden/ door de poorten/ als sy maer mannelick aenvielen: badt dervalven/ dat sy doch op't diep drijven souden/ om haer te beter te defenderen: hy vermaende dese daer en boven dat den Raedt vergadert zijnde/ hy met eenighe daer voorzen ghebracht zijnde/ gheproponeert was wat men met haer doen soude/ ende alsoo den Bisschop eerst ghevraecht werdt/ dit vonnisse gaf/ dat men haer op strandt soude setten aen een staeck/ ende doorsteken tot een spectaeckel vande schepen: maer comende aen de derde ende vierde stem/ seyden dat men altijt wel tijt soude hebben om haer te dooden/ en dat sy nu gheen ghebiedt in de schepen en hadden: vonden oversulcx raedtsaem dit tot te stellen/ dwelck de volghende approbeerden. Van het waeter halen hadde hy oock dit daer by gevoecht/ dat de Javanen wel wisten/ dat sy t'selfde ghebreck hadden/ ende daerom op alle plaetsen Embuscaden ghelept hadden: Ende ten lesten claechde seer over de Jonc daer niet sonders als eetbaer waer in was/die den Capiteyn Varhel met den zee-wint in brandt ghesteken hadde/ ende naer de stadt laten drijven: waer door sy duysent dooden quamen te sterven/ overmidts alle de dreyghementen die men haer aendede. Den Raet met den anderen de sake overlegt hebbende heeft dit voornemelick tot antwoorde gegeven: dat haer vā herten leedt waeren de swaricheden die sy leden in haer ghevanckenisse/ ende belanghende de goederen tot de Joncken waeren bereydt die te restitueren/ midts dat men haer ontslaedt tot de ghevanckenisse: Maer soo sy liever hebben met de wapenen te versoecken/ dat sy dat doen moghen/ dat sy haer t'huys vinden sullen. Daer is oock ten lesten aen den Gouverneur selve eenen brief ghescreven gheweest/ by den welcken sy te kennen gaven dat sy noyt vrienschap ende vrede met hem te onderhouden gheweyghert en hadden/ stedes houdende de verbonden ende contracten/ by de welcke belooft was dat men aen beyde zijden in alle vrienschap met malcanderen souden handelen/ ende dat men niemant en soude leveren/ voor dat sy afgheladen waeren: hoe t'selfde soo wel by hem als by den Edeldom van Bantam nae ghecomen sy/ dat de Joncken van de Portegijsen die evenwel met specerijen zijn ghelaeden gheweest: ende de hare voornaemelick daer van connen ghetuyghen/ de welcke inde ghevanckenisse gheworpen zijn gheweest soo haest als sy Peper versochten: soo dat sy ghedwongen de wapenen hebben ghenomen om het

onghelijck

Brief van Houtman.

Antwoorde op Houtmans brief: en de een ander aē dē Gouverneur.

onghelijck van haer te weeren. Doch dat zy zijn E. wel wilden ghewaerschout heb-ben/door den quaden raet der Portegijsen/ die alleen soecken de werelt onder haer jock te brenghen: dat zy wenschen van herten dat zijn E. eens mochte overdencken de oneere ende schade die den jonghen Coninck aenghedaen werdt: Ende wat een Peerel zijn E. hem aen zijn Croon soude stellen met soodanighe Prince/alliantie te hebben/als zy zijn E. met hare Patenten zijn aenbiedende. Derhalven versoecken/zijn E. ghelieve haere bewinde te ontslaen/ ende hem niet verlaete op valsche leughenen der Portegijsen. Desen brief den thienden Septembris naer landt ghegaen zijnde/ is des anderen daeghs eenen anderen brief van Houtman ghecomen: by den welcken hy schreef dat hy haeren brief gelesen hebbende seer verblijt was ghe weest/ende dat hy hoopte/ dien dach een beginsel van een goede peys te weghe te brenghen; want dat de goederen in de Joncken op vijf duysent reaelen van achten ghetaxeert waren; maer drie duysent betaelt zijnde/dat toeghelaten was dat zy vry souden gaen: maer dat hy hier op niet meer als duysent reaelen gheboden hadde. Hier op is terstont door t'Collegie gheschreven ghewreest/dat zy wel het gheldt waghen sullen/maer van het volc/ soo men dat aen landt met het rantsoen senden soude/dat zy vreesden dat zy door de listicheydt der Portegijsen ghehouden mochten werden: vermaenden hem dan dat hy t'ghene datter te doene was: met seer seeckere conditien ende metten alder eersten wtrichten soude: want zy nauwelicx by ghebreke van waeter langher wachten en costen. Twee gantsche daghen andtwoorde verwacht hebbende/ en hebben gheene vernomen: waer over oordeelende dat het maer loosheydt/ door ingheven vande Portegijsen was/dat haer de Javanen dus sochten op te houden ende al soo haer water wt was/zijn gedwongen ghewe est de reede voor Bantam te verlaeten. T'seyl gaende hebben zy beyde de Joncken laeten drijven/ die de Javanen stracks verchden/ alsoo die met de zeewindt nae de stadt dreven. Ter wijle zy om waeter trecken seer groote perijckelen ende moyten van de stormen ende de stroom van de zee geleden hebbende langs de Custen van Java ende Sumatra vanden derthienden Septembris tot den eersten Octobris toe/ zijn eyndelinghe den tweeden Octobris der selver maendt tot de oude reede van Bantam weder ghecomen. Sy hadden nauwelicx de anckers wtghewor pen/ of daer is eenen brief van Houtman ghebracht/ by den welcken hy vriendelick herhaelde ende ernstelick vermaende/dat zy haer doch stillekens souden houden: ende hadde oock daer by gevoecht t'gene in hare absentie gepasseert was/en de tijdinghen die hem alle dage ghebrocht waeren/ dat zy anders niet en deden als moorden/branden/blaecken/waer zy quamen. Ende heeft des anderen daeghs wederom eenen anderen brief by nae van het selve inhoudt gheschreven/dan dat hy dit daer en boven verwittichde/dat den Gouverneur hem toegelaten hadde vryelick aen de zijne te moghen schrijven/ ende dat hy daerom vriendelick badt/ dat zy eenen vriendelicken brief aen den Gouverneur schrijven souden: by den welcken zy dit voornaemelick souden handelen ende vertoonen dat al t'misverstandt ende de swaricheydt die daer ghewe est is/door toedoen van de Portegijsen ghecomen was. Schreef oock dat de selve Portegijsen soo haest als de schepen vertrocken waeren/ seer om haer tot slaven te hebben aenghehoudē/ende vier duysent Realen van achten ghepresenteert hadden voor haer te geven: soo dat een van tween te vreesen ghewe est soude hebben/te weten dat zy naer Malacca wech ghevoert/oft tot de Mahumetische goddeloosheydt ghetrocken soude werden/so de schepen wat langer gewacht hadden: daer by voeghende dat de Javanen ghepresenteert hadden/ soo zy haere secte wilden aennemen/dat zy haer niet en souden laten naer Malacca voeren. In het eynde des briefs waerschoude hy dat een Portegijs Franciscus de Marees met een Jacht in aller diligentie naer Malacca hegaen was/ende dat hy niet en twijffelt of dit en soude tot haren nadeele dienen/soo zy in corten tijt niet los raecken. Den sesten Octobris is een van de gevangene nae de schepen ghesonden/ heeft de onse niet weynich verblijdt: Hy verhaelde/ onder andere/ al wat haer in de ghevanckenisse gheschiedt was. Ende belanghende het randtsoen vermoede dat het selve soude wesen ontrent drie duysent Realen ende twee Courtelassen/ eenen stalen Boghe ende eenen Slijpsteen ende eenighe Scheermessen: waer op ende voornaemelick van de Scheermessen/ oock een van de vergaderinghe seyde: Voor waer de Javaenen scheeren ons oock wel dapperlicken/ ende connen die

Anderē brief van Hout-man ende ant-woorde op den selven.

De onse gaen om water te halen.

Sy comē den 2 October weder.

Brieven vā Houtman.

Een van de mede gesellen vā Houtman wort aē boort gesonden ende ver-crijcht zijn ver-loeck.

conste seer wel. De vergaderinghe scheppende/so is den selven belast/dat hy Houtman soude aen dienen/dat den Raedt hem authoriseerde te accorderen soo nae hy con/ doch soo haestelick als hy conde. Sy hebben oock aen den Gouverneur gheschreven dat sy Houtman ordre ghegheven hadden waer naer hy hem te regulerẽ hadde. Dese tijdinghe in de stadt ghecomen zijnde hebben de visschers ende andere stoutelic wederom begonnen voor by onse schepen te varen. Want met de visscherije de gemeente van Bantam haer onderhoudt: ende soo de selve voor eenen cleynen tijt ende dẽ toevoer van buyten belet werde / soo soude Bantam haest gheruineert zijn: Het welck oock licht om doen voor de onse gheweest soude hebben/indien sy het uyterste rigeur hadden willen ghebruycken. De naervolghende daghen t'Collegium dit merckende / datmen wederom uytstel sochte ende dat de wercken met de woorden niet en accordeerden: ende dat die van de vlote hier om murmureerden ende beroerte stichten/

Brief vande onse aen Houtmã ende waerschouwingen.

soo hebben sy Houtman door brieven ernstelick vermaent dat hy een eynde met de sake maken soude / dat sy nauwelicx haer volck in dwanck houden conden/seggende dat sy wederom bespot ende alleenelic met nieuwe beloften aenghelockt ende suspens ghehouden werden. Ende als dit den 9 Octobris aen landt wederom ghebracht was

Conditien van vrede besloten.

gheweest / soo is den 11 der selver maent op dese conditien een accoort gheraemt: te weten dat de onse souden betalen twee duysent Realen van achten voor rantsoen/ boven de schulden ende al t'goet dat sy in de logie gelaten hadden/doen sy Houtman ghevanghen hielden: daer en tegen souden ons volck vry en vredich laten gaen: ende de onse souden houden de Naghelen ende goederen die sy uyt de Joncken gelost hadden: welcke gheinteresseerde den Gouverneur tot zijnen laste nam te contenteren: ende daer nae soude men vrylick aen beyde zijden handelen.

Houtman met de andere comt los.

De ghevanghenen inde schepen ghecreghen hebbende / ettelicke Chinesen/die als borghen / ter wijlen dese dinghen over weder zijden ghescheiden in de schepen gecomen waren/lieten sy gaen nae dat sy haer vereert hadden. De onse loofden God over haeres volcks verlossinghe / ende schoten tot triomph eerschoten uyt elck schip. Hier naer alsoo den Sabandar aen Houtman vele mildelick toegeseyt hadde/ende eenichsins hope ghegeven den achtergelaten handel wederom gheheel op te rechten/so hebben sy den Sabandar met eenen magnifijcken overdeckten silveren kop vol Realen van achten/ende zijnen broeder int besonder met 100 Realen van achten vereert: Ende door haer is te wege ghebracht / dat de peper / ende de andere specerijen ten redelicken prijse aen de onse met ten eersten vercocht zijn/maer hier en tusschen creghen sy een cleyn getal. Want op dat sy niet haer volle ladinghe crijghen en souden zijn altijt uytvluchten by den Sabandar ghesocht/ende altijt eenich belet voorghewerpen: tot dat eyndelinge den 25 Octobris alle hope van te handelen gantsch wech ghenomen is gheweest:

Collusie vanden Sabandar met de Portugesen.

Welc bedrieghelick herte/oock vanden Sabandar ende van den Portegijsen ingenomen / vele dinghen naderhandt ontdeckt hebben: want oock de Chineesche facteurs/ de welcke groote lasten specerije in haere spijckers hadden; en dorsten geen van dien aen de onse vercoopen / voornaemelick om des Gouverneurs ende des Sabandars wille: Het welck nochtans / op dat sy niet opentlick te kennen en souden gheven soo eyschten sy caixos tot betaelinghe / die sy wistẽ dat de onse niet en hadden/ofte loofden die specerijen ende coopmanschappen soo dier/dat sy lichtelick een yeghelick van coopen afschrickten.

Antony inden dienst van de onse zijnde door de listen der Portugesen wech gheleyt.

Hier by quam oot dat Antony de Portegijs die in dienst van de onse was des morghens vroech voor den daghe voor de deure comende overvallen ende wech ghevoert was door de Portegijsen: ende dat de onse van dit ongheluck by den Sabandar ende Gouverneur clagende hebben niet tot beschermingh van haren dienaer connen vercrijghen: noch den Sabandar ende Gouverneur en hebben haer niet ghesocht met eenighe lijdelicke excuse te ontschuldighen / oft de autheurs van dese boose daet te straffen. Welck oock meest Houtman beweecht heeft/dat hy terstont / een oft twee van zijne gasten in den winckel latende/na de schepen vertrocken is/ende voorgenomen heeft noyt van dien tijt af weder in de stadt te comen: alhoe wel hy tot verscheyden reysen by den Sabandar door eenen bode vermaent ende vriendelick ontboden is gheweest: Soo dat hy/als hy sach dat niemant van de Capiteynen aen landt quam/ende dat de gene die nae Houtman daer ghelaten was op zijne hulpe ende voorspraeke riep / den Sabandar gheseyt heeft: inde stadt moeght ghy vry ende vredich gaen / maer buyten de stadt en can ick u niet verseekeren: waer over hy hem bedecktelick door den dienst van zijnen huysheer uyt de stadt liet voerẽ.

Ende

Ende soo hy dat niet ghedaen en hadde/ soude voor seker in de handen van de Portegijsen die den heelen dach op hem geloert hadden / ghevallen hebben / soo men daer nae bevonden heeft. Des anderen daeghs quam des selven huysheers swagher heymelick aen boort / verhalende dat het niet sonder oorsaecke was dat den Sabandar soo dickwils ende soo ernstelick begheert hadde dat eenige vande Capiteynē weder aen lant souden comē: want datter een Capiteyn van Malacca ghecomen was / die thien duysent Realen van achten den Gouverneur tot een vereeringhe gebracht hadde / op dat hy de verspieders (soo hadde hy de onse ghenoemt) oft levende leveren soude / oft den handel eñ de halen zijnes rijcks gantschelick verbieden. Hier na t'Collegie t'samen geroepen hebbende al den scheeps raet is by de Overste geremonstreert alle de neersticheydt die zy gedaen hadden o m die van Bantam in sorticheyt tot een goede handelinghe te brengen / waer over verscheyden accoorden ghemaeckt ende beswooren waeren / ende gheen in't minste van die van Bantam naeghecomen / maer veel eer door de inductie der Portegijsen den haeren ghewelt aenghedaen / ende alle eere van recht ende accoort veracht: dat de vraghe was / of zy raedtsaem vonden te verseylen / ende versoecken of op een ander haer gheluck beter sal wesen: ende mede of zy de Joncken daer de Noten in waeren ende andere specerijen die haer gheveylt werden sullen halen midts die betalende aen den huysheer: ende is geresolveert dat zy met den zee wint die altijt op den middach begint / voor de stadt sullen seylē / met de schepen / ghelijck geschiede / ende hebben met de sloepen de Joncken ghehaelt: doch

Een Gesante der Portugesen comt van Malacca tot Bantam, ende verplicht dē Gouverneur met geschencken aen hem.

Beramingen van de onse.

26

daer werde wat weere tot ghebodeu: maer de onse vielen so dapper aē dat se de vlucht namen / ende hebben de Jonckē by de schepen ghebracht. Ende al soo t'fustken voor den boom lach daer de Portegijsche Ghesante mede ghecomen was zijn zy oock daer nae toe ghevaren. Maer alsoo zy t'selve soo verre opt drooghe ghehaelt hadden

De onse nemen eenighe Ioncken.

van Bantam, ende der selver strijt

den / ende t'selve met Musketten defenseerden soo conden zy met de sloepen daer qualick by nochtans souden zy dit niet ghelaten hebben/ten hadde sake gheweest dat de Capiteynen haer een teecken gegeven hadden / om weder omme te comen. Want zy en achten niet raedtsaem haere bootsghesellen die zy seer weynighe hadden sonder oorsake te pericliteren. In alle dese schermutsinghe is alleene een man van de onse met eenen pijl gheschoten die nae eenighe daghen ghestorven is / maer daer zijnder vele vande vyanden ghebleven. Des anderen daechs namelick den 2 Novembris quam daer een Jonck wter zee/ waer nae t'schip Amsterdam zijnen bock wel ghemant stierde:ende daer by comende schoot nae de Jonck/welc zijn seyl streec ende de onse dicht by comende maecte zijn seylen wederom op. Welck siende stuerden die in de schepen waren noch een sloep daer nae ende brochten de Jonck by de schepen. Ende men verstondt van de bootsgesellen dat zy daerom het seyl ghestreken hadden/ ende terstont vande selve weder opgetrocken is ghewee st/op dat zy alsoo de onse sonder achterdencken ende sorghe aencomende met de menichte van haere vergiftighe pijlen als eenen reghen wtgheschoten / overv allen souden : maer de bootsgesellen/ dit vernemende hebben haer teghen dit gewelt bereydt / ende eenighe roers afghe schoten hebbende/de Indianen merckende dat zy te swack waren/zijn in schuytkens ghevallen / ende hebben het schip laten nemen. Hier en tusschen niet weynighe van de onse met die vergiftighe pijlen gheschoten/conden niet gheheelt werden dan het vleesch gheheel wtghesneden zijnde. Vande Indianen behalven de ghequetste/waren der seven ghebleven. Dese Jonck was geladen met Rijs/Visch/Teen / daer zy Cabels af maecken/ende andere waeren ende victualie;ende dese dingen zijn de onse doen seer wel te passe ende ter bequaemer tijt voorghecomen/sulcke dinghen voornamelick van doene hebbende. Ende ter wijle zy

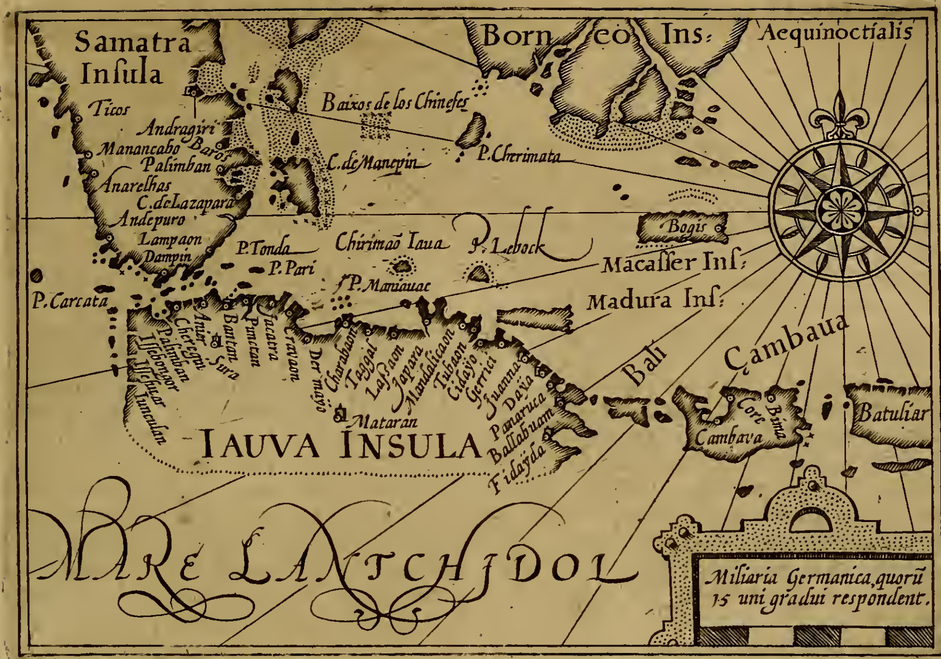
Der Portugesen gesante port den Gouverneur aen om een Vlote te bereyden.

aldus onder het gesichte der stadt op ancker liggende als nu ende als dan een Jonc aenhalen doch van cleynder importantie/ soo zijn zy verwitticht gheweest / dat den Gouverneur door het aenhouden ende de overgroote geschencken van den Portegijschen Gesante beweecht was/om so groote een vlote als hy conde toe te rusten / om de schepen onder zijne ende der Portegijsen macht te brenghen. Om welcke oorsaecke oock de onse langher als zy gemeynt hadden vertoeft hebbende/als zy sagen datter niet van en quam/ende haren tijt verliep/ zijn zy nae Jacatra / een ander Coopstadt van Java aen den oever van de selve Sund gheleghen / ghevaren. Maer eer dat men daer comt tusschen Bantam en Jacatram loopt een Rivierken in zee/ alwaer ter wijle zy haer vã water versien/hebbẽ zy door sekere lieden/die zy haer toe gevaen tot Bantam ghelaten hadden/vernomen dat den Ambassadeur vande Portegijsen by die van Bantam snorcte ende pochte/dat hy haer/ soo zy niet vertrocken hadden / naer verdienste ghehandelt soude hebben. Doleerde seer over den Gouverneur dat hy so langhsaem int toemaecken waer gheweest/ende dat te besorghen stondt / soo zy behouden t'huys quamen / op een ander jaer niet alleen Bantam maer Malacca oock groot perijckel soude loopen : ende daerom dat men behoorde hadde die boose menschen/ter wijle de gheleghentheyt haer presenteerde te vernielen:Dat den Gouverneur ter contrarien hem gheexcuseert hadde/seggende dat hy zijn beste hadde ghedaen met toemaecken / ende dat het in zijn vermoghen niet en was de onse te houden / ende dierghelijcke propoosten/de welcke den Gesante ende den Gouverneur tot harde woorden ende vyantschappen onderlinge opgeweckt hebben. Ghelijck veerthien maenden daer nae bleec;Want doen zijn die van Malacca ghecomen met een armade van Galeyen / Fusten ende schepen / ende comende tot Bantam traden in handelinge: daer na eyschten restitutie van thien duysent Realen van achten / die aen den Gouverneur ghetelt waren/op conditie dat hy de Hollantsche schepen soude nemen:ende hoe wel den Gouverneur andtwoorde dat hy de oncosten ghedaen hadde vande vlote toe te rusten/ende gedaen al dat hy conde/ soo hebben de Portegijsen nochtans ettelicke Chinesche schepen met costelicke goederen gheladen by provisie op rekeninghe aenghehaelt ende behouden. Ende hoewel dit ongelijck den Gouverneur seer moeyde heeft sulcx nochtans ghedissimuleert;ende alsoo tot Jacatra des Conincks bruyloft was/heeft alle preparaten ghemaeckt om met al den Adel ter bruyloft te gaen / ende buyten comende vielen de Galeyen aen boort ende vermeesterden die met ghewelt. D'welck de schepen siende lichten hare anckers / ende in plaetse van helpen vloden. Sy smeten op de Galeyen al doot watter in was ende verdeelden den buyt onder de ghene die hen best ghequeten hadden:ende

De onse trecken na Iacatra.

De oorsake van de vyantschap ende gramschap tusschen den Gouverneur ende de Portugesen naeder hant opgeresen.

27

brachten de magnifijcke Galeyen tot Bantam al waer die tot een eeuwighe memorie bewaert werden.

Maer wat de onse tot Jacatra/en daer na op de gantsche reyse wedervaren is eer ick voorts ordentelick verhale/soo schijnt de plaetse te vereysschen / dat ick int corte begrijpe de beschrijvinghe van het Eylandt Java ende van de stadt Bantam: ende van den oorspronck deses volcks/ ende wat manieren ende Religie sy hebben.

Indien welck ende hoe verre het verstaen moet zijn.

IAVA dan is een Eylandt van Oost Indien. Ende als wy Indien noemen soo verstaen wy dat heele vaste landt/ welcke aen het Westen met de Paelen van de Paropamissida Archosien ende Gedrosien bepaelt wort: ende van het Oosten wort gevoecht aen de landt palen van China. Aen het Noorden heeft het den bergh Imaus / welck is een deel van den bergh Caucasus: aen het Zuyden light het aen de Indische Zee : also dat gantsch Indien in twee deelen ghedeelt werdt. Het een is binnen de Riviere Ganghes/ welck aen het Westen met die landtpaelen die ick gheseyt hebbe / beginnende/ tot de Riviere Ganghes toe hem wtstreckt: Het ander over de Riviere Ganghes / loopt wt naer het Oosten / tot de paelen van China. Hoe wel andere somtijts den naem van Indien engher ghebruycken. Want sy noemen Indien/ alle het landt / dat tusschen de twee seer groote Rivieren Indus ende Ganghes begrepen is. Welck gansch landt wordt van de naebueren Indostan ghenoemt. Indus loopt aen het Westen / Ganghes aen het Oosten: sy nemen beyde haeren oorspronck by nae met ghelijcke spacy int Noorden van den bergh Imaus. Omtrent den wtganck ende de groote Zee/ connense bevaeren worden van weghen hare diepte ghelijck de zee / ende laten toe groote schepen. De breedde tusschen de monden van beyde is ontrent seven hondert mijlen / de welcke daer nae allenskens engher wordt. Het is ghebruyckelick dat de Eylanden oock de alderverste in dese groote Zee gheleghen teghen over dese Rivieren Eylanden van Indien ghenoemt werden : soo dat oock die nieuwe Werelt int Westen hier van den naem van Indien ontleent heeft. De grootste ende de voornaemste Eylanden alder naest gheleghen de monden van beyde dese Rivieren / zijn Zamatra ende Java. Van de welcke/ oock Zamatra is ligghende onder de Linie van den ouden ende voornaemelick

Plinio bekent is gheweest onder den name soo men meent/van Taprobane: Welckers grootte hy oock wt Eratosthenes ende Megasthenes seer neerstelick beschreven naergelaten heeft. Ende behalven de getuyghenissen der oude seght oock dat onder de regeringhe van Claudius de Romeynen meerder kennisse daer van gecreghen hebben / Ghesanten wt het selve Eylandt te Roome aenghecomen zijnde: De welcke / onder andere verhaelden dat het Gout ende Silver by haer in weerden was/ende dat zy grooter rijcdommen hadden dan de Romeynen / maer dat de Romeynen grooter nutte van den rijckdom hadden.

Zamatra den ouden Taprobane
Lib. 6 cap. 22.

Maer Java / daer wy nu van te spreken hebben/is van de oude/ dat ick weet/ niet ghenoemt gheweest. Het light van Zamatra met een cleyne Strate / die ick boven ghesept hebbe dat Sunda genoemt wordt/een weynich aen gene zijde vanden Equinoctiael/nae het Zuyden: daer Zamatra den Equinoctiael selfs onderworpen is / soo wy aenghewesen hebben. Het volck oft de inwoonders/van waer zy eerst ghesproten zijn / daer weet men weynich bescheyts van: dan dat zy selve van haren oorspronck ghevraecht zijnde/segghen van de Chinesen hare afcomste te hebben: Dat zy eertijts door den grooten dienst overladen zijnde die men haer in China opleyde/ met een groote menichte int Eylant Java zijn comen woonen. Welck hier wt wel te ghelooven schijnt / dat zy den Chinesen in alles by nae ghelijck zijn/hebbende namelick breede voorhoofden/groote kaken/cleyne ooghen. Ende men bevindt om t'selve te versterken/dat Marcus Paulus Venetus (eertijts in dienste wesende vanden Tartar) schrijft dat de Javanen gheene volcken tribuyt en gheven; ende dat den grooten Cham dit Eylandt onder zijne onderdanicheydt niet heeft connen brengen. Welck sonder twijfel van de Chinesen genomen moet zijn; nae dat zy van de Tartaren afghevallen zijn; soo dat doen de Javanen noch den Tartaren noch den Chinesen onderdanich en zijn gheweest. Ende worden hedensdaechs seer vele van de Chinesen besocht. Ende kennen oock noch ter tijt/niemant dan haer eyghen Coninghen: Want daer zijnder vele/ende meest een yeder stadt heeft haren Coninck. Hoe wel de selve Paulus Venetus schijnt aen te wijsen dat zy tot zijnen tijde/namelic int jaer 1269 niet meer als eenen Coninck gehadt en hebben: ghelijck men ghemeynelick siet in alle landen daer men geenen over-Heer meer en kent / datter haer vele opwerpen voor Coninghen: ghelijck oock naer des grooten Alexanders doot ghebuert is / alwaer een yeghelick hem selven Overste ghemaeckt heeft van dat landt/daer hy te vooren maer Gouverneur af en was gheweest. Maer onder de Coninghen der Javanen is de Coninck van Bantam nu wel de machtichste. Om dan bescheydelic van alle de steden/gheleghen int Eylandt Java ons bekent te spreken/soo sullen wy beginnen van het oost eynde van dien; alwaer recht teghen over het Eylant Bali Palambua light / een vermaerde stadt / ende ommuert met haere flanckeringhe/hebbende haren eyghen Coninck. De enghte die tusschen dese stadt ende het Eylandt Bali is/ wordt de Straet van Pallambua ghenaemt. Thien mijlen noordelicker leyt de stadt Panaruca/daer veel Portegijsen woonen met veel Javanen dat Christenen zijn: heeft ooc zijnen eyghen Coninck. De waeren die alhier vallen/zijn Slaven/waer van de Portegijsen alle jaer een goet deel naer Malacca voeren / heeft oock wat lange Peper. Niet verre van dese stadt light eenen grooten brandende Swavel-bergh / die eerst int jaer 1586 opghevorsten is/met sulc een cracht/datter wel thien duysent siele door verginghen/worpende steenen tot binnen der stadt/ende was drij dagen so duyster/ dattet nacht scheen te wesen vanden rooc. Beyde dese Coninghen van Pallambua ende Panaruca volghen noch het Heydendom. Volght de stadt Passarua/gheleghen ses mijlen vande voorgaende/ooc een stercke bemuerde stadt / welckers Coninck Moors zijnde / als hy de dochter van den Coninck van Pallambua ghetrout hadde/ heeft die den eersten nacht haer beslapen hebbende met al haer mede ghebrachte volck doen vermoorden / om dese oorsaecke alleene/om dat zy niet Moors en was als hy. Maer hier mede niet te vreden zijnde/ heeft daer en boven de stadt van Panaruca bestreden: ende als hem dit misluckte / is naer Pallambua met zijnen hoop ghetrocken/ende maeckende twee forten op de Riviere/heeft die doen overpalen/in dier voeghen datter geene schepen noch schuyten door varen conden / ende hadde die over vier maenden beleghert ghehouden / alsoo datter groot ghebreck inde stadt was. De coopmanschappen die alhier vallen / is veel cleyn ende fijn Garnitre / welck een vrucht is / inder gedaente van een Aertbesie/hebbende nochtans sulcke hardicheyt/ datse

Java.
Lib. 3 cap. 10.
Pallambua.
Panaruca.
Passarua

dat se ghebruyckt wordt om Pater nosters van te maken. Oock zijnder eenighe Cattoenen Lijnwaten/ welck men naer Bantam brenght in mangelinghe vande Chinesche waren. Thien mijlen westelijcker/ is aen een schoone Rivière gelegen de stadt Joartan/ met een seer goede haven: alwaer ordinaerlick de schepen die vande Moluc-sche Eylanden comen / ende naer de stadt Bantam vaeren haer ververschen / van t'ghene dat haer behoeft. Is ooc met eenen dicken muer ombangen / eñ op de Westelicke zijde vande Riviere leyt de stadt Gerrici/ welck eenen Coninck heeft/ die van alle d'ander Coninghen met gebouden handen altoos aenghesproken wordt. Van dese twee steden brenghtmen tot Bantam ende ander plaetsen veel souts. Daer nae volgt Surubaia/ welcke stadt ooc een Riviercken heeft / ende mede haer eyghen Coninck. Ende 6 mijlen westelicker volght een ander stadt Brandaon ghenaemt/ waer over den selfsten Coninck ghebiedt / die tot Cydaio hem is houdende / d'welck oock een stercke stadt is/ met mueren ende flanckeringen wel versien/ nochtans met een haven niet al te bequaem/ soo datse den schepen gheen langhduerighe reede gheven en can. Thien mijlen van hier leydt de stadt Tubaon/ welcke ooc haren Coninck heeft. Van waer vijf mijlen leydt de stadt Cajoano/ hebbende oock haren Coninck / maer luttel zeevaert/ gelijc mede de stadt Mandalican / niet verre van daer gheleghen. Vijf mijlen West aen leydt Japara/ aen eenen hoeck / een stadt alleenelick met een palisade ombangen/ maer heeft een schoone Riviere ende oock een seer goede haven: Heeft haren eyghen Coninc die seer machtich is ter zee als oock te lande. Van hier 25 mijlē leyt de groote stadt van Matara/ welckers Coninc wel de machtichste Heere is van gheheel Java/ ende dreycht dicmael de stadt Bantam te overvallen / ghelijck men hem aldaer / terwijlen de onse voor Bantam laghen daghelicx verwachtende was. Van Japara vijf mijlen westelicker is gheleghen de stadt Pati/ ende dry mijlen wijder Dauma/ alwaer den Keyser noch voor Coninck ghekent wordt/ ende is een stercke bemuerde stadt: Van hier dry mijlen leydt de stadt Taggal: van waer men comt tot de schoone ende groote stadt Charabaon/ die seer fraey met eenen stercken muer ghesterckt ende met een soete Riviere verrijckt is. Men can t'landt (boven dese stadt gheleghen) aen twee groote berghen sien die achter de selve geleghen zijn/ maeckende de ghelijckenisse van de Sale van een peert. Volghet haer Dermayo eñ Monucaon. Half wegen Monucaon ende Jacatra/ aen eenen uythoeck oft Hooft leyt Cravaon / een groot Dorp bewoont vā visschers / om de abondantie vanden visch. Jacatra is een seer overvloedighe plaetse van allerhande lijftocht: waer wt oock de onse die het Journael van dese reyse / int jaer 1598/ int licht ghegheven hebben/ seggen dat de Javanen Sundam Calapam ghenoemt hebbē: om dat Sunda in de Javaensche sprake vruchtbaerheydt beteeckent/ ende Calapa een Indiaensche Note/ als oft men seyde een plaetse overvloedich van Cocos. Maer dese als haer selven verghetenhebbende was ontgaen / dat zy in het selve Journael / eenighe pagien te vooren/ namelick op den 11 Julij des jaers 1596/ ghesegt hadden / dat Jacatra t'onrechte Sunda Calapa ghenoemt werdt/ na dien dat het woordt Sunda eyghentlick van den inham ende reede vā Bantam te verstaen zy. Wat wy ghevoelen/ achte ick ghenoech te blijcken wt het ghene / dat wy hier boven hier van bygebracht hebben t'zijner plaetsen. Ende Jacatra leydt aen eenen intwijck van de zee die seer wijdt is/ inden welcken eenige cleyne Eylandekens zijn / ende oock een verborghen ondiepte/ daer zy met t'schip Amsterdam op stieten/ waer deur het seer leck raeckte / soo wy terstont verhalen sullen. Het heeft een seer schoone Riviere Tanjonjava ghenoemt/ ende is alleenelijck met een pallisade ombanghen / ghelijck andere steden van dese streke/ soo wy aenghewesen hebben. Is anders op gheen onbequame plaetse tot den handel gheleghen welck men seght aldaer seer groot eertijts ghe weest te zijn/ is oock seer bequaem om te ververschen. Ten lesten aen het Westen is het Dorp Tenhara ghenoemt/ in welcke passagie vele Eylanden voor vallen de welcke alle die na Bantam willen/ voor by moeten trecken. Waer van wy nu spreken moeten.

Bantam is de voornaemste stadt van het Eylant/ ende behoudt lichtelick de eerste plaetse / gheleghen in dat deel van het Eylant/ dat nae Samatra siet/ waer t an het ontrent vijf en twintich mijlen te water leydt/ op leegh landt/ aende voet van eenen hooghen bergh / waer van twee loopende waterkens aen elcke zijde vander stadt comen/ ende noch een midden door de stadt / ghevende groot ghebruyck om de wasschinggen die de Mahometanen vele ghebruycken; ende vaste stercke der stadt.

Marginalia (left column): Joartan. — Gerrici. — Surubaya. — Brandaon. — Cydaio. — Tubaon — Caioano. — Mandalican. — Japara. — Matara. — Pati. — Dauma. — Taggal. — Charabaon.

Marginalia (right column): Dermayo. — Monucaon. — Cravaon, — Jacatra. — Tenhara. — Bantam.

28

Haer mueren zijn dicker dan een mans vadem van roodt ghebacken steen: by de welcke flanckeringhen ghevoecht zijn wel ghemaeckt/daer sy stucken gheschuts op hebben staende/doch reddeloos/ende en weten daer niet wel mede omme te gaen. Het heeft oock eenighe Poorten daer men qualick by comen can/daer oock dach ende nacht seer scherpe wacht op ghehouden wordt. Sy en hebben geene Toornen/maer alleenelijck eene maniere van Schavotten/drye stagien hoogh/van groote Masten ende Houters ghemaeckt: waer sy met Leeren op climmen/halende de Leeren nae haer/van waer sy groote weire connen ghedoen teghens hare vyanden als sy bestormt worden. Sy hebben nu onlancx rondtsom de stadt op de mueren doen maecken eenen ganck van hooghe boomen/datmen daer boven op can gaen om defensie te doen teghen haere vyanden/staende noch beschut achter haere borstweire. Sy hebben in de stadt maer drye rechte Straeten/comende alle drye tot voor't Hof/oft Paceban/soo sy dat noemen. De eene loopt van daer naer de Zee/de tweede naer de Landt poort/ende de derde naer de Bergh-Poort toe. De stadt is niet ghecassijt: maer al sandich/ende men can de stadt heel deur vaeren/van de eene wateringhe tot inde andere/de welcke door dien sy niet soo groot noch crachtich en zijn om de vuylicheydt af te drijven/als oock dat de stadt seer morassich is: zijn seer vuyl ende stinckende. Sy hebben een groote Kercke die sy Mesquita noemen/staende by des Conincks Hof/aen de West zijde/welck taemelijck groot is/ende het Ammonitie huys aen de Oost zijde/waer alle ghereetschap tot der oorloghen dienstelick inne bewaert wordt. Aende Zuydt-zijde staet het huys daer de jonge Coninck inne woondt: ende vast daer aen daer den Gouverneur hem houdt. Ende daer by loopt de Straete/die tot aen de Landtpoordt leydt/waer lancks alle des Conincks dienaers oft Slaven woonen met zijne servitie/Peerdt-stal ende Coken. De stadt is voorts ghedeylt in veel deelen/ende over elck deel isser een Edelman ghestelt om t'selve te bewaren/in tijde van oorloghe/brandt/oft andersins/ende elck heeft zijn besteck ende sluytsel verscheyden vanden anderen/oock in elck ghedeelte een groote Trommel hanghende van de grootte van een Wijnstuck van drye Pijpen/waer op sy met eenen Wevers Boot-Haemer

daer

daer aen hanghende / slaen / als zy eenich onraet (t'zy brandt oft vechtinghe) vernemen: oock op den middach/smorghens vroech als den dach begint ende t'savonts spade / als den dach valdt. Sy hebben oock Beckens / waer mede zy gheluydt maecken in plaets van onse Clocken / waer deur zy terstont t'volck op wecken ende by den anderen vergaderen. Ick hebbe boven vermaent dat zy dit clincken Chino noemen. Waer van niet vele en verschildt t'ghene dat noch hedensdaeghs de taele der Denen ghebruyckt / de welcke het gheluydt der Clocken voornaemelick op Feestdaeghen Chine noemen. Sy hebben op alle hoecken vander stadt haere wachten die daer op passen / ende des avonts worden alle de passagie barcxkens opghesloten ende verleydt / op datter niemandt deur de stadt des nachts gaen conne. Op den Paceban / waer van ghesproken is/waken alle nachten voor het ghevanghenhuys vijftich ghewapende mannen/ende boven dien heeft elck Edelman thien oft twaelf mannen des nachts voor in zijn huys waeckende. In haere huysen comende / vindt men voor eerst een viercante plaetse / die zy oock Paceban noemen / daer zy audientie verleenen aen de ghene die sulcks versoecken. Ende de hutte daer de wacht ghehouden wordt is met riedt / oft palmbladeren ghedeckt. In eenen hoeck van de selve plaetse hebben zy haer eyghen Capelle / die zy oock Mosque noemen / daer zy haer ghebedt des middaeghs inne doen / ende daer beneffens eenen Waeter pudt tot wasschinghe; die zy / soo ick oock ghesept hebbe/ dickwils ghebruycken. Dieper ingaende comtmen aen een deure met eenen nauwen ganck / de welcke met veel winckelen ende hoecken ghesterckt is / waer in veel van haere Slaven woonen tot haerder bescherminghe / op datse van haere vyanden des nachts niet en souden connen overvallen worden: want zy niemandt en vertrouwen / noch trouw en zijn. Haere Huysen zijn ghebout op vier/ acht oft thien Pileren van hout / fraey ghesneden / zijnde boven met Palmbladeren ghedeckt / ende onder heel open om de coelte te ghenieten: doch hebben wel Gardijnen / daer mede zijdt des nachts rondtsom toeschuyven. Sy en hebben gheene Cameren noch Solders boven om yedt op te legghen / dan alleen op het Packhuys / dwelck een steenen huys is / een stagie hoogh / sonder vensters / daer zy een stroeyen dack over ghetrocken hebben / ende in dit huys bewaren zy alle haere goederen / als het brandt is/ dwelck seer dickmael ghesciedt/tot welcken eynde het boven met dicke boomen gesoldert is/ende daer op vele sants ghestropt/ op dat het niet en soude connen doorbranden. Dit huys noemense Goddon. Alle de afschutselen vã hare huysinge zijn panneelen van de dicke rieden (Bambus genoemt) gemaeckt/ghecloven in platte latten / waer van sy seer lichtelic ende met cleyne costen haer huysen connen opmaken/ende seer vele huysen van vremde natien zijn opgherecht niet alleen in de stadt / maer oock in de voorboeghen der selver / ende op den oever aen beyde zijden op dese wijse verciert.

Daer wordt de heele stadt door seer grooten handel ghedreven: ende zy hebben inden dach drie merckten daermen al hare waeren vercoopt. De eerste is een groote plaetse daer toe aende Oostzijde vãde stadt verordineert / alwaer des morghens metten daghe haer vinden de Cooplupden van allerley natien / als Arabiers / Turcken/ Chinesen/Quillines/van Pegus/Malayen / Bengalers Gusaraten/Malaberen/ Abexins/ende van alle quartieren van Indien / Portugesen ende van die van onsen lande / om haere Coophandel te drijven/ welck duert tot den neghen uren. Dese merckt ghedaen zijnde / soo begint de tweede Merckt by het Paleys des Conincks / welcke duert tot den middach/ ende oock wel den gheheelen dach deur: ende dan volght de derde Merckt int quartier van de Chinesen. Ende een yeghelick veylt zijne goederen te coope op een besondere ende daer toe een verordende plaetse / ende soo wel de coopers als de vercoopers weten / waer een yeder dinck ghedraeghen moet zijn/ ende waer het te vinden is. Alsoo in de nuchtinck merckt / aen den inghanck derselver / waer by een Mosque staet met een palisade/daer sitten vrouwen de welcke peper met volle sacken vercoopen. Een weynich verder vintmen andere vrouwen die Betele bladeren namelick dienende om dagelicx te knouwen/Arecca / Water-Meloenen ende Bannanas vercoopen: by de welcke aldernaest sitten die Coecken vercoopen: ende is te noteren dat aldaer oock van de vrouwen de handelinghen ghedreven worden / coopen ende vercoopen volbracht / ende dat dit oock niedt

Chino.

De merckten van Bantam.

breemt en is van de maniere van de onse/ ende nochtans verschilt van de ghewoonte van sommighe volcken / die de vrouwen van alle handelinghe affsonderen/achtende dat de eerbaerheydt der vrouwen geensins lijden en conde/dat sy eenigen handel drijven souden/daer sy ghewin wt souden connen doen. Op de selve merckt vertoont haer terstont in een ander plaetse / daer men aen de rechte handt de wapenen vercoopt ende yserwerck ende onder andere Poignaerden die sy Crissen noemen; oock daer nevens wit ende gheel Sandel-hout: ende aen de slincker hant/Suycker/Honich/ ende allerley confituren. Daer beneffens is de Boon-merckt / daer vercooptmen witte/swarte/roode/geele/groene / grauwe Boonkens/daer by is de Ajuyn ende loock merckt / ende hier ontrent wandelen de Cooplupden/die int gros alle Lijnwaet ende andere waren te coop hebben. Aen de rechter handt van dese plaetse is de Hoender merckt / daer men Hoenderen / Eynden/ Duyven/Cabriten/Papegaeyen ende ander vogelen vercoopt. Alhier scheyden haer drye weghen / een naer der Chineser Cramen / den tweeden naer de groen oft Warmoes merckt ende den derden naer de vleesch merckt. Gaende nae der Chineser Cramen/soo heeftmen eerst aen de rechter handt eenighe Juweliers die eenige slechte Robijnkens te coop hebben / oock Hiacynthen/Spinellen/Balasen/Granaten ende diergheliјcke costelicke steenen. Ende aen de slincker handt zijn verscheyden Chinesche schilderijen / Stick zijde van alle sorten ende coleuren/Zijde ende Damaste Laken/Fluweelen/Sattijnen/Gout-draet/ Goude Laken/Porceleynen schotelen/ende andere fraye mandekens met Lacca/coperen Beckens/groote ende cleyne ghegoten ende gheslaghen coperen Kannen/ Quicksilver/fraeye Kistkens/Pampier van veel couleuren daer sy op schrijven/ ende ooc Almenacken / gheslaghen Gout in Boecxkens / Spieghelkens / Cammen/ /Brillen Swavel / Chinesche Sabels / de scheede met Lacka overtogen/de wortel van China/Waeyerkens ende andere dingen. Den tweeden wech gaende heeft men Maelderije Cramen aen de rechter handt: ende aen de slincker handt de Lijnwaet merckt vande mans / daer nevens der ghehouder vrouwen / binnen wiens ropen niemant mach ingaen op groote boeten. Voorder heeft men aen beyde zijden de fruyt ende Warmoes merckt / daer men velerhande cruyderen ende vruchten vercoopt/de onse ongheliјck. Ende als men weder wilt keeren soo comt men op de Visch merckt/van daen heeft men aen de slincker handt de Vleesch merckt. Van daer comt men op de Specery merckt/alwaer de vrouwen verscheyden specerijen int cleyne vercoopen yeder nae zijn ghelt ende gerief / als ronden ende langhen Peper/witte ende swarte Naghelen/Noten/Foelie/Canneel/Comijn/Genghber/Zedoar/Cubeben/ Sandelhout/Calamus Aromaticus/ Rhabarbe/Galanga/Sebesaet/ Venckel / Anijs saet/Coriandre/ende andere dingen meer. De Rijs merckt is aen de rechter handt/ waer van aldaer seer groote overvloet is. Hier volght de Potten merckt: waer benevens de Sacken merckt/ Matten merckt ende Sout merckt: aen de slincker handt heeft men de Olye merckt; ende alsoo op de rije is een yeder dinc op zijn besonder ende verordende plaetse te coope. De Mate daer mede sy de Peper vercoopen is vande grootte datter drye ende een vierendeel pont Pepers in mach/die sy Ganta noemen.

Der vrouwen handelingh ende coopmanschap.

De Religie/die de inwoonders volgen/ oft veel eer superstitie / is Mahometisch. Welcke secte het meeste deel van Orienten de Turcken verre ende breedt allenskens heerschappie crijghende/doorghedronghen is / maer te lande waert in zijn sy Heydenen houdende de wet van Pythagoras/ende dat alle de inwoonders van het Eylandt over drie hondert jaren soodanige geweest zijn cannmen wt Paulus Venetus afnemen. Want in Indien wistmen doen alleenlick van de Christelicke ofte Heydensche Religie met de Joodtsche. Van de Heydensche/ sullen wy wat by voeghen/als wy terstont van het Eylandt Bali sullen handelen. Sy leeren dat de Christelicke Religie eertijts gheweest is / ende daer nae / ontrent den jare 1499 als de Portegijsen daer quamen/noch gevonden was/heeft haren oorspronck vanden Heylighen Apostel Thomas ghehadt / ende heeft tot dien tijt van de Portegijsen ooc gheduert. Ende noch hedensdaechs in Malabar voornaemelick by de Cape Camorinum woonen soodanighe Christenen/ende wtghenomen de dwalinghen van Nestorius ende eenighe andere/daer sy mede besmet zijn/soo is het seecker dat sy in velen ghesondelick ghevoelt hebben ende noch onlancx de voetstappen van het oude ende waere Christendom hebben behouden. Ende gemerckt dese dingen van de Jesuiten/die ons heden ten dage de saken van Indien beschreven hebben/naghelaten oft ingheewickelt worden ende anders verhaelt

De Religie van die van Bantam.

Hoedanich het Christendom der Indianen zy.

Lib. 3 de reb. Emanuelis.

haelt als de sake is/soo moeten wy de selve cortelick aenroeren. Want door de comste der Portegijsen in Indien / welck oock Osorius niet en ontkent / is niet alleen het lichaem Christi in de gedaente des broots: maer oock inden Beker ende Wijn / onder de figuere des bloets / allen sonder onderscheydt tot het Avondtmael comende wtghereyckt gheweest. Maer den Jesuyt Maffeius / hoe cortelick dat hy dit overloopt/ende inwickelt/blijct wt zijne woorden/met de welcke hy alleene seyt dat zy de mysterien des Outaers devotelic in weerden houden. Al so heeft oock het ghebruyck der Beelden by de selve Thomisten noyt gheweest nae het ghetuyghenisse van Josephus Indus: daer hy niet eens van en vermaent. Lodovicus Cadamustus seght dat hare Kercken alleenelick ghehadt hebben een vat/ met water ende Balsem gevult. Dat meer is Osorius bekent ooc rondelick dat zy seer vlijtelic de heylige schriften in Chaldeische sprake gheoeffent hebben/ende de wtlegghers der selver al t'samen in publijcke plaetsen / de welcke t'samen quamen/neerstelick tot het verstandt der selver onderwesen hebben : ende dat meer is / dat de selve wtlegghers oft Priesters/huysvrouwen ghetrout hebben/alsoo nochtans / dat de eerste vrouwe overleden zijnde/zy de tweede niet en trouden. Welcke dinghen alle Maffeius door by gaet. In desen onsen tijt hebben zy eerst begost de Roomsche Kercke te erkennen / ende haer by het Pausdom te voeghen/voornemelick door het toedoen van de Portegijsen/die aldaer het hooghste ghebiedt hebben. Over haer is onlancx eenen Bisschop ghestelt/ soo ick verstaen hebbe. Franciscus Rossius een Jesuyt: de welcke nae dat hy vanden Paus gheconfirmeert is gheweest / men seght dat hy de hoornen opsteeckt teghen den Aertsbisschop van Goa/vast segghende dat hy/niet die van Goa/nu ghehouden moet zijn voor de Opperste van Oosten/ ende dat zijne Christenen in de gantsche streke van Indien de outste zijn / ende met een gheduerich vervolch van den Heyligen Thomas afcomen: daer die andere / daer den Bisschop van Goa over ghestelt is/ nieuwelinghe tot den gheloove ghebracht zijn. Het is verhalens weerdich / dat seer vele die het met haere ooghen ghesien hebben vertellen/datter in het selve getal der Thomisten eenighe zijn / den welcken het een been van de knie tot de enckelen toe wtnemende seer gheswollen is:ende dat se ghehouden worden wt het gheslachte van de ghene die den Apostel Thomas omghebracht hebben:als oft naemelick den heylighen man dit tot een merckteecken van vervloeckinghe ende straffe niet alleene die hem omghebracht hebben / maer oock haer gheslachte ghelaten hebbe. Het welck ick verwondert ben dat Maffeius door by is ghegaen. Maer die van Bantam/so wy aenghewesen hebben/alsoo zy rechte Mahometisten zijn/soo onderhouden zy neerstelick den Alcoran. Sy en kennen maer vier Propheten Moyses/David/Jesus en Mahometh. Sy doen al haren Godsdienst met groote stillicheydt ende besondere devotie in haere Kercke die wy gheseyt hebben dat zy Mesquita noemen. Biddende keeren haer me tten aensicht naer de Sonne / ende vallen tot diveersche reysen ter aerden. Sy noemen haren Bisschop Ceque ende crijghen dien van Meccha:gelijck de Spaenjaerden ende andere die den Paus noch erkennen van den Paus van Roome eenen Gesante ofte Nuncius. Sy lesen daghelicx eenighe ghetijden als de Munnicken/ende stellen twee vastenen inden jare: haeren grooten vasten begint den 5 Augusti/ende duert veertich daghen / welcke geeyndicht zijn de houden zy Paesschen met alle hare slaven ende huysghesin/arm ende rijc/t'samen etende op der aerden/alwaer zy hare Overicheydt onderdanicheyt ende eere bewijsen / beginnende van de voeten met beyde haere handen opwaerts strijckende/ende als dan over haer aensicht tot achter haer hooft.

Maffeius lib.2 Ind.Hist

Andere maniere van die van Bantam.

De vrouwen der ghener die van qualiteyt zijn en laeten haer nemmermeer sien. Soo yemandt trout een van zijne vriendtschap / soo en gaet noch den Bruydegom noch de Bruyt niet wt voor en aleer de bruyloft ghehouden is. Ende als zy den Feestdach houden/soo zijn alle hare vrienden dienaers ende slaven fraey toegherust/ ende tot des Bruydts als tot des Bruydegoms wooninghe zijn veel Spiessen overeynde met witte en roode cattoenen quassen daer aen. Nae den middach brenght men den Bruydegom een ghesadelt Peert / daer hy op sidt/daer hy de heele stadt mede door rijdt spaceren tot teghen den avondt: wanneer hy by zijne bruydt comt / daer (terwijlen hy wt gheweest is) de Slaven gecomen zijn die met hem ten houwelicke ghegeven zijn/yeder met een present/waer onder de bruylofts gifte seer fraey toeghemaeckt ende verciert mede ghebracht is/ de welcke nochtans boven de 25 Rijcxdaelders van onse munte niet en gaet. Daer

wordt van een maeltijt bereydt/daer de vaders ende moeders vanden Bruydegom ende Bruydt mede blijven eten; ende de Bruyloft gheheel gheeyndicht zijnde/soo en wordt de Bruydt daer nae niet meer van eenighe ander mans ghesien. Terwijlen de onse noch tot Bantam waeren/so heeft den Sabandar zijnen tweeden sone aen zijne Nichte ten houwelicke gegeven/ende gaf hem tot houwelicx goet vijftich mans persoonen/vijftich vrouwen persoonen/ende veertich jonghe dochters/met drie hondert duysent caixas. Welc beloopt in onse munte twaelf duysent caixas voor elcken Reael van achten gherekent/ses en vijftich gulden. Ende alle dese vrouwe persoonen mogen zy oock beslapen/als zy willen: ende die kinderen/die wt haer gheboren werden/mogen sy niet vercoopē: maer worden der echter vrouwen gheboren/ghelijck Ismael Sara gheboren worde. Een dinck daer en tusschen moet voor afgrijselick ghehouden zijn/dat zy verhalen dat vele van de selve gheborene dickwils van de echte vrouwen ge doodt worden/oft ten minsten als men bevindt dat die vrouwen oft dochters hebben ontfangen/maken dat zy misvallen.

Als een vanden Adel oft principale na des Conincks hof gaet/soo gaen altijt voor haer eenighe van hare slaven met Spijssen ende Swaerden versien/ende dat tot desen eynde op dat niet by ghevalle eenige Slave haer in het gaen te ghemoet en come. Want zy zijn seer hoovaerdich ende gaen met grooter pracht/dragen eenige doecken met Goudt-draedt doortoghen/hebbende eenen Tulbandt van heel fijn Bengalen Lijnwaet als Camerijcx doeck ofte Lamper. De sommighe draghen een mantelken met mouwen van Fluweel/swart oft root Laken/ende Poignaerden/die ick ghesept hebbe dat Crissen ghenoemt werden. Hare dienaers hebben zy achter haer gaende/d'een met het Betel kistken/d'ander met den Waterpot/de derde eenen grooten Hoet boven haer hooft draghende; zy gaen alle barvoets/met schoenen te gaen groote schande achtende/doch in huys draghen zy wel eenighe van root leder/die aldaer van die van Malacca ende de Chinesen te coop ghebracht werden.

De wapenen van die van Bantamende hare soldye.

Haere wapenen zijn langhe Spiessen met ghevlamde ysers/van ghelijcken oock Poignaerden: Sabels mede en de Cortelassen. Hare Schilden zijn van hout oft leder om eenen Hoep ghespannen. Hebben oock Harnassen van yseren platen met ringhen aen den anderen vast ghemaeckt. Sy draghen ghemeynelick lanck hayr/langhe naghelen. Zijn haeres Overstens ghebodt so onderdanich dat zijt om de doot niet laten en sullen; van ghelijcken soo wraeckgierich dat zy van haeren vyandt gequetst zijnde/teghen t'geweyr incomen om haren vyant te dooden ende haer te wreken. Sy en trecken gheen gagie/dan in tijt van oorloghe. Ghedurende de oorloghe gheeft men haer cleederen/wapenen ende de cost/als Rijs ende Visch. Ende zijn meest alle eyghen knechten: ende hoe yemant meer van de selve heeft hoe hy rijcker ende machtigher ghehouden wordt. Want dit zijn de meeste rijckdommen onder de Heeren. Sy zijn selden ledich altijt wat onder handen hebbende. Ende als zy anders niet en weten te doen/soo zijn zy met houte Scheeden te maken tot haere Poignaerden ende Sweerden besich. Sy maecken die van Sandelhoudt/so constelick dattet te verwonderen is. Oft zy maecken hare wapenen schoon die ghemeynelick met eenich fenijn ghestreken oft ghesmedet zijn/op dat zy een doodelicke wonde maken soudē: haer daer op oock so vertrouwende/dat zy dach noch nacht sonder de selve by haer te hebben en durven rusten: maer leggen die des nachts onder haer hooft: oock niet toelatende van een ander aengetast te zijn/wt vreesen van met haer eyghen ghewepr overvallen te worden. Want zy zijn niet alleen ontrouw maer oock meyneedich/hoovaerdich/boos ende moordadich/ende als zy de overhant hebben sparen niemant. Sy worden hier en tusschen voor goede/stoute ende onversaechde Soldaten ghehouden; doch weten met gheen gheschut oft Roers om te gaen. In haere voorhuysen sietmen gemeynelick 3 oft 4 Bundels van Spiesen ende Schilden aende mueren vast ghemaeckt.

De wijse der cooplyden.

De Cooplieden vanden lande zijn seer arghlistich/bedriegelic/scherpsinnich ende ontrou teghen alle vreemdelinghen/doch teghen malcanderen vreesen zy sulcks te doen: ende die rijck zijn/blijven oock ghemeynelick t'huys/dan als eenighe schepen af willen/so gheven zy aende gene die mede vaeren/een somme ghelts op dobbel weder meer oft min nae dat de reysen lanck vallen/waer van zy een obligatie maken/ende soo de reyse voorspoedelick volbracht wordt/soo wordt oock den Crediteur betaelt/volgende t'contract/dan so hy t'selve niet en coste betalen door eenich ongheluck/soo moet hy vrou ende kinderen tot onderpanc geven tot dat de schult voldaen

wort/

wordt/ten ware t'schip beronghelucktte/so verliest de Crediteur zijne wtgeleyde penninghen. Dese schriften daer ick van ghesproken hebbe/worden ghescreven op bladeren van eenen boom met eenen yseren Priem/die sy dan op rollen: oft soo sy wat groot zijn tusschen twee houters met touwkens te samen gebonden/seer aerdich ende fraey. Sy schrijven oock op Chinees pampier/oock op een sorte van pampier dat sy van boomen maecken. Sy en hebben geenen druck: maer zijn fraey ter pennen/ ende schrijven ordentlick. Sy hebben maer 20 characteren/met de welcke sy alles connen voortbrenghen ende wt drucken. Ghebruycken oock behalven haer eygen sprake de Malabarische taele. Want de ghene die dese can/mach niet alleen al het vaste lant van Indien/maer oock alle de Eylanden door verstaen worden. Sy hebben ooc scholen daer sy de Arabische tale leeren.

Persianē. Den meerderen deel der Persiaenen inde stadt haer houdende zijn Juweliers. Die van Java noemense Coraçones. Het zijn fraeye verstandighe ende beleefde luyden/daermen wel met bescheyt mede handelen can/ende den vremden man seer toeghedaen.

Arabianen. De Arabianen ende die van Pegus drijvē meest haer handelinge te water veel Chineser coopmanschappē opcoopende/die sy elders vertieren/hoe wel sy oock peper coopen.

Malabaren. De Malabaren ende Quillines gheven meest gheldt op interest ende op voyagien ende bomerye. De Gusaraten/ overmides sy den meesten deel arm zijn/ nemen gheldt op interest ende worden gemeynelick tot bootsghesellen ghebruyckt. Als sy tot Bantam comen/so coopen sy een vrou persoon/daer sy van ghedient zijn by daghe ende by nachte/ende als sy weder naer huys willen reysen soo vercoopen sy de vrouwe weder/doch soo sy kinderen daer by hebben/soo nemen sy de kinderen mede/ende laten de vrouwen liber ende vry aldaer blijven: want sy als dan die niet vercoopen en moghen/die dan eenen anderen trouwen/daer sy mede blijven huys houden.

Portugesen. De Portugesen hoe wel sy by na op alle plaetsen/waer sy gewin connen doen/stercten ēn stercke Casteelen hebben/so en hebben sy nochtans tot noch toe binnen Bantam geene heerschappie connen becomen. Derhalven hoe wel sy vlijtelic met de andere Coopluyden haeren handel drijven/ moeten nochtās buytēde stadt in het voorboerch neffens de Chinesen woonen: want geene van beyde dese natien en is gheoorlooft wooninge binnen der stadt te hebben. Door de Straten der stadt gaen sy gheen tijts sonder dienstknechten ende camerieren/haere graviteyt ende grootsheyt alomme vertoonende.

Der Chinesen Coopmanschap. De Chinesen/soo gheseyt is/woonen tot Bantam op een quartier alleene/dat met een stercke pallisade omvanghen is/ ende met een morasch bevesticht: alwaer sy wel de fraeyste huysen hebben die der inder stadt souden moghen wesen. Tis een seer subtijl volck in alle hare handelinghe/seer neerstich om gheldt te winnen. Als sy wt China eerst comen/so doen sy als van andere Coopluyden gheseyt is/ een vrouwe coopende/om haer te dienen tot dat sy weder nae China willen varen. De ghene die tot Bantam woonen zijn daer op wt om tot cleynen prijs by nae al den Peper vande boeren op te coopen/om dat wederom/als de Chinesche schepen aencomen/oft oock andere dier te vercoopen. Daer comender jaerlicx vele ontrent Januarius ende brenghen met haer Porceleynen fijne ende grove/zijde cleederē/Damasten/gheslagen Gout ende andere waren/maer voornamelick die gedraede penninckens/welcke oock de Javanen selve in hare contracten ghebruycken. Van de welcke dewijle ick boven gesproken hebbe/ sal ick hier niet van verhalen. Doen oock seer groote winste by die van Bantam met Wijn wt Rijs ende Noten Muscaten nae de conste van Chymie te distilleren.

De Religie der Chinesen. Van haeren Godsdienst ende wijsen op dat wy hier oock wat by voeghen/tis seker dat sy niet soo seer God als den Duyvel aenbidden. Sy ghelooven wel datter eenē God is/ maer en houdē nauwelicx dat de sakē der menschē seer van hem besorght werden; oft dat hy by de woordē ēn daden der menschē teghenwoordich sy. In hare Tempels hebben sy den Duyvel gheschildert ende afgheconterfeydt/sittende om hooghe int doncker/met eē verbaerlicke tronie; want hy heeft dry Croonen boven t'hooft met groote hoornen/clauwen aende handen ende voeten/met een afgrijselick Bachuys op den buyck. Voor dit Beeldt vallen sy op haere knien/cloppende met t'hooft teghen der aerden. Ende als dan t'ghene sy mede ghebracht hebben tot een vereeringe oft offerhande/offeren sy hem/ende draghent op den Outaer/voor dese schilderije settende. Daer nae op haer knien ligghende beginnen hem weder met den hoofde toe te knicken/tot dat haerluyden dunckt dat den Duyvel versaedicht is: dan

29

nemen zy haer schotel met t'ghene daer in is nae huys / daer zijt op eten met al haer huysghesin. Ende dit alles doen zy/niet soo seer om eenich profijt te vercrijgen/als om quaet ende schade van haer te weeren. Eñ vande onse ghevraecht zijnde/waerom dat zy liever den Duyvel aenbidden dan God / andtwoorden dat het niet van noode was God met eenighe offerhande oft ghebeden te versoenen/gemerckt dat hy van natueren goet is: maer dat de Duyvel als eenen quaden gheest ende bereydt om te beschadighen/met soodanige offerhanden versoet ende ghepaeyt moeste zijn / op dat hy haer gheen quaedt en dede. Daer zijnder oock onder de selve Chinesen de welcke achten dat de Sonne ende Mane/de Sterren eñ voornaemelick den Hemel selve / van den welcken alle goederen op der aerden hercomen/met allen vlijt gheeert moet zijn: ende dese segghen dat de Sonne ende Mane man ende wijf zijn/hare verduysteringhe/ als die in de Eclipsen gheschiedt/met vele offerhanden / op dat zy in perijckel haeres levens niet en comen / boetende. Anders zijn zy gastvry/ende in de maeltijden delicaet ende milde/ende voornamelick als zy malcanderen teghen den avont nae haere wijse ter maeltijt nooden. Want dan zijn zy niet alleen vrolick/maer dansen somwijlen den heelen nacht over / daer oock vele vermomt comen met vreemde tronien. In haer huyshouden zijn zy seer net ende polijt / seer sorchvuldich om den cost te winnen.

Tot Bantam houden zy hare publijcke vergaderinghen / nae dat de groote hitte der Sonnen over is/om soo wel van private als ghemeyne saken te oordeelen. Wijse vā het rechten by die van Bantam.

Ende alle de gene die eenich recht vervolghen/moeten persoonelick compareren ende haere saecken selve verandtwoorden/ sonder Procureur oft Advocaet: de welcke aldaer geen gelt verdienen connen. Maer de gemeyne oft laet saken aengaende wort des nachts inder Mane schijn ghere solveert ende besloten; ende dat volgende soot schijnt/een oude wijse der Persen. Hier wt

coint

30

comt het dat zy noch teghen dat de nieuwe Mane haer eerſt vertoonen ſal/haer boven op de huyſen ſetten/ende op boomen clim‑men om die te ſien / grootе blijſchap ende vreucht bedrijvende. De Mane daerna op‑gheresen zijnde ſoo treden zy inden Raedt. By een comende / ſoo ſitten zy altemael op der aerden/ende int midden van twee oft vier vande principaelſte die in een rije ſit‑ten/is den Coninck oft Gouverneur geſe‑ten/die de andere de ſake voordraecht ende raedt verſoeckt / hoe ende in wat voeghen men inde ſelve procederen ſal / ende men begint vande principaelſte oft grootſte Hee‑ren af tot de minſte toe haer goedtduncken te hooren/ende daer naer te beſluyten tge‑ne raedtſaem ghehouden is.

Boeren ende andere int landt woonen de buyte Bantam.

Achter de ſtadt Bantam ende cuſte van Sunda/aende voet vanden bergh/die men Gomon Beſar noemt / daer de Peper waſt/woont een ſeer goet volck / die aldaer onlancks vanden Bergh van Paſſaruan/ waervan boven geſept is/zijn comen woo‑nen. Want als den Coninc van Paſſaruan deſe luyden met ſware ſchattinghen ende andere onghemacken ſeer moleſteerde/ſoo zijn zy met conſent vanden Coninck van Bantam onder ſeker artijckelen alhier co‑men woonen/ende hebben een ſtadt gebout Sura genoemt/daer hare Coninc woont/ ende de andere hebben haer hier ende daer in veel Dorpen verdeelt. Sy leven ſeer vreedtſamelick ende vriendelick/haer met landtbouwinghe geneirende. In coſt ende cleederen worden zy ſeer eenvoudich ende ſober ghevonden. Sy en dooden noch en e‑ten niet dat leven ghehadt heeft/hier in Py‑thagoras ende de Gymnoſophiſten volgen‑de. Van welcke opinie vele houden dat alle de Javanen ghe weeſt zijn/eer Mahomets leeringhe aldaer gheleert worde. Sy gaen ghecleedt met wit pampier van boomen ghemaeckt / waer van zy een ſtuc om haer hooft winden / ende eenen groenen doeck om haer lijf /dwelck al haer cleedinghe is.

De Javanen Pythagoriſche.

Ende welck meeſt te verwonderen is/ zy en houwen nemmermeer/ende daer be‑gheven haer daghelicx vele andere Java‑

31.

nen toe; door dit toekomen alleene als we- derom wassende/soo datmen van dese met recht soude mogen segge/ dat Plinius eer- tijts van de Essenen seyde/ dat dit volc al- leene/ en niet alleene in geheel Indie/ maer in de gantsche werelt/ wonderlic is/ welck sonder vrouwe / alle conservatie met de vrouwen latende/ soo vele eeuwen als eeu- wich duert/ in het welcke niemant ghebo- ren en wordt. Dese brengen peper ende an- der vruchten tot Bantam te coope. *Plin. lib. 5. cap. 17*

De andere boulupden hueren t'landt vande Heeren / daer voor betalende. Dus- danighe heefter de Coninck seer vele / ende dese worden Captivos del Rey ghenaemt. De Slaven dat eyghen gecochte knechten zijn/ woonen oock sommige op de Dorpen / die eygen oft een particulierlick toecomen/ daer sy waer nemen hares Heeren erfgoe- deren / waer van sy de vruchten vergade- ren/ en die hem t'huys schicken. Eenige ooc hueren die voor eenen sekeren prijs vā hare meesters/ voor haer selven/ so daer yet over schiet/ bewarende. Daer zijn noch andere die ses dagen wercken voor haer heere/ en daer nae ses daghen voor haer ende haer huysghesin: t'zy dattet Visschers zijn oft andere. Ende van gelijcken de Slavinnen ende vrouwen worden voor hare meesters oft op de merckt met coopen ende vercopen oft t'huys met weven ende spinnen besich ghehouden. Soodanighe vrouwen worden meestendeels voor de weerde van neghen guldens van onsen gelde gecocht ende ver- cocht. De kinderen die van dese slaven co- men worden den Heere eygen/ alsoo wel als de ouders/ en mogender mede doen wat sy willen / doch niet dooden sonder consent vanden Coninck oft Gouverneur.

Daer zijn tot Bantam verscheyden sor- ten van schepen. Die wy Galeyen heeten/ noemen sy Fusten en in hare tale Cathurs. Maer dese gebruycken sy voornamelick in tochten van oorloge. Sy hebben een verdec waer onder de Galey-boeven oft slavē sit- ten: en boven op de crijchsluyden met haer wapenen. Over de selve is gemeynelic ge- stelt een vande principale van Bantam: en hebben 4 stuckē geschuts op/ bassen genoēt waer van de 2 voor; de andere achter wt liggē. Sy hebben maer een mast met een: cattoenen raa-seyl: en achter een gaeldery. Hare Paraos noemen sy anders Toncken. Dese hebben ooc een verdeck int midden huysgewijse. Sy voeren eenen grootē mast met een groote besaen/ die onder ende bovē een lanc riet heeft. T'seyl is van gras te sa- men gheweven/ oft oock van bladeren van boomen. Dese hebben voor wt eenē boegh- spriet / en eenige daer by eenen fockemast/ *Schepen*

eenen

32

eenen grooten mast ende een besane. Ende dese sorte van schepen gebruycken die van Bantam niet alleene om onder de Eylanden te liggen waken ofter geene Orybuyters oft onraet inde zee en is / om haere snellicheyt / maer varen daer mede na de Molucken / Banda / Sumatra / Malacca ende andere plaetsen ende Eylanden inde Indische zee / ende die geladen hebbende keeren na huys. Al hoe wel alle hare navigatie rouw / ende sonder eenighe conste is. Want zy en ghebruycken geen zee-Caerten / ende verstaen die ooc niet: hebben seer onlancx door d'onderwijsinge van de Portegijsen ende de onse begost t'compas te gebruycken / ende op de sterren eenige achtinge te nemen. Eertijts / so Plinius verhaelt / (waer van nochtans nu / dat ic weet geene overblijfselen en zijn) die van Samatra niet hebbende de observatie der sterren in het varen / voerden vogelen met haer ende lieten die dickwils wtvliegen / ende volgden het vliegen der selver na het landt toe. Dat meer is oock heden ten daghe niet alleen die van Bantam / maer meest alle de Javanen ende Indianen en weten maer acht winden te noemen / om datter t'gheheele jaer door maer twee principale winden en waeyen van haer Monçon ghenoemt / namelick den Noordtwesten wint / ende Oost zuyd oost. Vande welcke de Javanen den Noordtwesten Zeylaon noemen / die in October begint te wayen / ende duert tot int leste van Maerte: ende dan begint den oost zuyd oosten wint te waeyen / die zy Timor noemen van een Eylande dat op die streke gheleghen is: ghelijck zy oock de andere winden meest vande plaetsen noemen: ghelijck men in Vranckrijck den zuydwesten wint le vent d'Escosse, dat is / den windt van Schotlant noemt. Ten lesten onder de schepen hebben zy behalven de groote Paraos / die wy ghesept hebben / cleyne Jacht-schuyten ende Speel ende Visch-Schuyten in grooten ghetale van seer groote snelheyt: van welcke ghemerckt andere vele ghenoech ghesept hebben / soo sal het ghenoech zijn dit int voor by gaen allhier ghestelt te hebben.

Onder andere dieren die gevonden worden int Eylant Java / zijn de Oliphanten / die

De voornaemste dieren van Iava

aldaer tam zijn ende ghebruyckt worden om te arbeyden/daer toe zy dagheliex verhuert worden: ende behalven den dienst die zy met packen te draghen doen / worden oock nut ter oorloghe ghehouden. Ende de tanden zijn soo groot geacht int verwercken / ende instrumenten ende bagghen te maken/dat wt dat deel van Moorenlandt te weten van Sofala/tot Melinde/alle jare in Indien duysent ses hondert ponden ghevoert worden/behalven die Tanden die wt dese ende andere Eylanden van Indien ghebracht werden. Gheen cleyn deel oock van dit yvoir wordt naer China ghevoert.

33

Den Rhinoceros / segghen de inwoonderen men oock aldaer vint/ende vertochten de onse vanden Hoorn die zy in plaetse van Een hoorn thuys ghebracht hebben: hoe wel het Eenhoorn niet en is / nae het segghen van de ghene die het meynen wel te weten. De coleur van dit dier is den Oliphant meest gelijc/de grootte eenes stiers de forme den wilden Swijne aldernaest/voornamelick soo veel den Muyl aengaet/ wtgenomen den Neuse welck eenen trommen Hoorn is/harder dan eenich been / ẽ dien gebruyckt hy om tegenweer te doen/ gelijck het wilt Swijn de tanden. Hy heeft oock twee riemen ghelijck omdraepinghen van Draken/van den rugghe tot den buyc ommegaende/den eenen nae de Mane/de anderen nae de Lenden. Men vint in Java seer veel Herten ẽ Hinden/diemen om menichte van de Bosschẽ/qualic gevangen can / oft moeten metten Roere gheschoten worden/ende dewijle de Javanẽ daer niet mede en weten om te gaen/so vermenichfuldighen zy in sulcke menichte / dat als men te lande ingaet dickwils seer groote Cudden te sien comt. Behalven de wilde Ossen / Buffels ende wilde Swijnen / die aldaer seer overvloedich zijn / hebben zy oock tamme Ossen ende Koeyen daer zy de Melck van ghenieten. Int wilde vintmen oock veel vreemde Meercatten ende Weselkens / ende onder de Voghelen Hennen

ende

ende Hanen/Pauwen/ende Papegaeyen/ ende vele andere. Maer voornamelick is verwonderinghe weerdich de Voghel Eme / de welcke den onsen by den Coninck van Jacatra tot een gheschenck gesonden tot Amsterdam oock levende ghebracht is ghewreest / maer hier van sullen wy terstont tzijner plaetsen meer spreken.

In de Rivieren van Java houden haer vele Crocodilen:die den mensch int water zijnde aen durven tasten / ende mede te gronde schieten. De onse verhalen / dat de Chinesen dese Crocodilen aerdichlick levende vangen / eñ die tam ende vet maecken/ende als haer dunckt dat zy wel vet zijn dat zijse dooden ende eten:oock seggen dattet een excellente ende leckere spijse is. Christophorus Acosta segt datter een roede ghemaeckt wordt vanden boom vande Indiaensche Haselnote / twee vingheren dicke om Crocodilen te vanghen.

De Crocodilen worden van de Chinesē tam gemaeckt ende gegheten.

Resteert dat wy hier een weynich by voeghen van sommighe vruchten ende specerijen van Java/van de welcke hier vooren verscheyden reysen vermaent is ghewreest. Arecca/alsoo ghenoemt van de Portegijsen ende de onse/wordt van de Malabaren Pinan/ende soo Clusius schrijft/van die van Malacca Pac.vande Arabers Faufel ghenoemt.Het is eenen rechten Boom/ van lichte stoffe/de bladeren zijn den dadel boom ghelijck/de vrucht der Noten Muscaten / dan datse aen d'een zijde corter in een ghedronghen;aen d'ander breeder ende harder is. De vrucht is eerst in eene casse besloten die seer moschachtich is/ende van buyten geelachtich/den Dadelen seer ghelijck alse rijp is ghewordden. Sy segghen datse onrijp zijnde verdoovet eñ als droncke maeckt. Maer zy mengense rijp zijnde ende ghedrooght met ongheblusten Calck ende Betele bladeren:ende alsoo gebruyckt meynen zy datse niet alleen de herssenen maer oock de Maghe suyvert/het Tandtvleysch ende de Tanden bevesticht.

Arecca.

Maer de Betele bladeren/zijn den bladeren van den Araniappelboom ghelijck/ maer een weynich langher/ende op het wterste grooter/sekere wtstekende Aderkens nae de rechtichcheydt hebbende.Ter deghen rijp ghewordden zijn sy gheel ende worden dan voor best gehoudē/eñ duerē seer lange eñ zijn gheduerich jeugdich als of zy versch waeren.De Spruyte waer van dit de bladerē zijn/ wast gelijc de Peper / Eertveldt ofte Hoppe doet/opclimmende aen eenighe boomen;zy is ghemeynelick sonder vrucht/ hoe wel sommighe schrijven datse by die van Malacca vruchten voortbrenght/ghelijck den Steert van een Egdisse / die van goeden smaeck zy ende vande inwoonderen ghegeten wordt. Sy wordt met palen onderstuydt / even ghelijck den Wijngaert die Wijn draecht. De ghene die meer profijts daer wt soecken / planten dese spruyten seer na by den Peper ofte Arecca/op dat zy gheboghen ende overwelft schaduwen gheven.Daer en is niemant van de Indianen t'zy man oft vrouwe die dese bladeren niet gheduerichlick/t'zy dat hy t'huys oft buyten wandele ofte yet anders doe/ t'allen tijden des daeghs/eerst met Calck dat zy wt de Oester schelpen maken / bestreken/knouwe ende ete:selden nochtans alleene om de bitterheydt der selver wille/ maer de vrucht Arecca daer by doende.Sy pleghen oock als zy yemant van haer laeten gaen / oft zy selve van de ghene die by haer staen scheyden met een zijden Borseken vol van dese toeghemaeckte bladeren den ghenen die wech gaet te vereeren. Eñ niemant en derf wech gaen/dan eerst met Betele beschoncken; want dit is een teecken van oorloof gheven. Sy meynen oock dat door het knouwē der selver Betele den stinckenden adem ghebetert wordt. Want het by haer de meeste onbeleefthheydt is eenen stinckenden adem te hebben:al soo dat indien yemant van slechten state tegen eenen machtigheren spreken moet / spreeckt de handt voor de mont houdende / op dat niet eenighen quaden reuck in des anders neuse en come. Alsoo oock de vrouwen als zy by de mannen gaen sullen/zy knouwen Betele eer zy tsamen spreken: dat meer is zy laten haer duncken/dat het een aenlockinghe ende een verweckinghe tot dertelheydt is.Ende dat dit eenighe reden heeft/ can de temperature te kennen gheven/de welcke heet ende drooghe is tot den eynde van het tweede exces; soo den smaeck ende reuck bewijsen can. Java heeft daer en boven noch twee andere vruchten vele by allen ghebruyckt / Mangas namelick ende Ananas. Waer van de Ananas is een seer lieffelicke ende smakelicke vrucht/hebbende de grootte van eenen Meloen/boven druckt se wt eenen Spinrocke met vlasch becleedt/met de reste eenen Pijn-appel. Sy is seer schoon van coleur om aen te sien Goutgeel ende wat root:heeft eenen excellenten reuck.Wt de tuynen / daer zy wast openbaert zy haer terstont den ghenen die daer voor by gaen.De vrucht selve heeft dē smaeck van sirpachtighen most/ende versadicht niet lichte de ghene diese eten.Hare scherpicheydt

Betele bladerē.

De Spruyte.

Ananas.

scherpicheyt gheeft te kennen/dat een mes een half ure daer in ghesteken / boven de helft inghegheten wordt ende bot gemaect. Nochtans gheghetten zijnde en beschadicht zy de maghe niet seer/ten zy datmender so vele instickt/datse vande naturelicke hitte der maghe niet overwonnen ende verteert en can werden. Hare wortel is seer gelijck den Artischock / de bladeren oock en zijn niet ongelijck. Ende dese vrucht is in Oost-Indien vreemt / want zy is wt Brasilien eerst in West-Indien/ende van daer in dit Indien ghebracht. Ende de Mangas is eenen seer dicken ende grooten boom met seer veel tacken. Hy draecht een vrucht dē meerderen deel grooter dan een Gansen ey/ende wast oock in andere plaetsen van Indien. De vrucht wordt ghegheten in plaetkens ghesneden oft sonder Wijn/oft in Wijn geweyckt. Sy wordt oock in Suycker ingeleydt / op datse te bequamelicker bewaert soude connen werden: ende wordt somtijts met een mesken geopent/ende in huer midden wordt groenen Genghber / Loock/ Mostaert/Sout/met Olie ende Edick op ghestroeyt/op dat zy die oft met Rijs eten / oft op de wijse van ingheleyde Olijven. Sy souten ende sieden die oock ende brengen se op de merckt te coope. De sommighe houdense voor coudt ende vochtich/andere makense heet.

Mangas

Cocos vruchtē

De vruchten die wy boven geseyt hebben dat Cocos ghenoemt zijn / hebben de grootte van een Struys ey / wy noemen se anders Indiaensche Noten. Het is den profijtelickjten ende noodtdruftichjten boom die men mach vinden/zy noemen hem gemeynelick Palmboom. De onse verhalen dat den boom desen ghelijck in Java/Lantor vande inwoonders genoemt wordt. Hy wast seer lanck ende verheven / nochtans nauwelicx de dickte van een heele spanne crijghende: gansch sonder tacken. Op zijn hoochste t'sop comen de bladeren wt/wt de welcke vast aenden stam de vrucht Cocos wt spruyt / soo datmender thien oft twaelf seer nae/als t'samen opghehoopt ende ghebonden daer aen hanghen siet. Hy en wortelt niet diepe/maer heeft zijne wortelē als boven op de aerde lichtelick cruppende/soo dat het schijnt dat hy op alderley oock de alderlichtste beweginghe waggelen sal ende omvallen/niet tegenstaende staet hy seer vast/ende ghelijck eenen sekeren mast rijst op tot seer groote hoochde. Als zy daer op sullen climmen soo maken zy eenighe cleyne kerven oft sneden in den boom. Zijn hout is dunne / licht ende vol gaetkens/ broos ende gantsch niet vast. Ende de bloeme die voor de vrucht comt/is ghelijck het bloeysel van de Castaignen van desen lande. De binnenste substantie oft het merch is ghelijck papier in dunnicheyt ende witicheyt: ghelijck die oock in plaetse van papier vande Indianen ghebruyckt wordt/so sommighe verhalen. De onse vertellen dat vande Javanen gheschreven wordt niet in het hout/maer inde bladeren van dien besonderen Palmboom (die ick gheseyt hebbe Lantor ghenoemt te zijn) met eenen yseren priem. Soodanighe bladeren oock soo wel heele/als int midden in de lenghde ghesneden / ende met characteren beschreven zijn by onse Argonauten wt Java tot Amsterdam ghebracht ghewe est; ende onder andere oock een boeck/wt de selve t'samen ghebonden; het welcke zy op dese wijse formeren: Sy snijden vele bladeren also af/datse alle in de lengde ghelijck zijn: maer de eynden vande bladerē doorbooren zy/ende voeghen daer by om die te binden twee gheeffende houten/ende op gelijcke wijse doorboort voeghen zy die t'samen. Wan de bladeren ordentlick ghelepdt hebbende / ende verders daer binnen by ghedaen/steken zy aen beyde zijden door de gaten touwkens/ ende vouwent al ende bindent seer vast: ē datter/nae dat het boeck soo ghebonden is/ vande toukens overschiedt/winden zy ontrent het selve in / ende binden t'selve met knoopen. Ende soo dickwils als zy lesen willen/soo maken zy de knoopen los/ende ontluycken de bladeren wederom. Ic hebbe oock int voor by gaen boven aengeroert dese selve wijse van boecken te formeren by de Indianen/als ick van hare Coophandel ende hantschriften begost te spreken: maer in dese boecken en bewaeren zy niet alleene de handtschriften / maer schrijven oock andere dinghen die ghedenckens weerdt zijn.

De boecken der Iavanen wt den boom Lantor.

Ende den Palmboom selve is seer bequaem om schepen te bouwen wt oorsake van zijne natuerelicke lanckheyt / touwen ende Cabels worden van de wterste schelle der Noten ghemaeckt / vande bladeren seylen ghewevem / welcke oock sommighe om de huysen te decken ende de spleten der schepen te stoppen ghebruycken: daer van worden Matten ende Hoeden teghen de cracht der Sonne ende des regens bestaen de ghemaeckt. De binnenste schorsse dient om Schotelen ende Vaten tot de keucken dienende ende andere dinghen te maken. Maer de vrucht by nae rijp zijnde / is heel volwaterige vochticheyt/de welcke metter

tijt

tijt in een witte keerne verhardt; ende dat is de rechte vrucht ende heeft eenen smaeck op de tonghe gelijck de Hasselnoten. Maer eer datse hardt wordt so heeftse wel by na een pinte waters/ende geeft den menschen eenen soeten ende ghesonden dranck/ende hoe die vrucht meer door de rijpicheyt aenwast: hoe het water meer allenskens vermindert/ende verliest zijne soeticheydt/eenen smaeck van Edick op de tonge gevende. Wt dese witte keerne perssen de inwoonders een seker sop ghelijck Melck in haere perssen/ende ghebruycken dat inde keucken om haer Rijs mede te coken: zy maeckender oock Olye van/seer bequame voor de spijse/Keerssen ende Apothekerije. Ende terwijle dese keernen in hare schelpen ghesloten zijn/soo moghen zy door de heele werelt sonder te verderven vervoert ende oock vercocht worden. Soo daer eenighe zijn die de Note niet en begeeren die snijden hare bloeme af/ende hangen aen hare plaetse aerdichlick eenen eemer met eenen cleynen mont de juncturen met leem bestrijckende/soo dat noch den adem daer in en can/noch yet wt en can gaen/dit ghedaen zijnde/in weynighe daghen/soo wordt den eemer vervult met seer soet water/ende die den weye in smaeck te boven gaet. Dit water een halve ure in de Sonne ghestelt verandert in seer stercken Edick: maer ghedistilleert inden distilleer-Oven gheeft Wijn/welck in zijne goedtheydt den Rhijnschen Wijn niet en wijckt; Ghesoden/ende inde Sonne ghestelt wordt tot Suycker/alsoo dat desen boom ende zijn vrucht seer groote nutticheden den Indianen gheeft/ende niet alleen en dient om schepen te maken/maer oock om die met verscheyde coopmanschappen te laden.

Manbu Daer wast oock in het Eylandt Java een riedt dat seer groot is/welck zy Manbu noemen/waer van zy voornamelick haere huysinghe maken/ende meest al haer timmeragie. In dese rieden wast den Tabaxir welck seer dier van de Arabianen/Persianen ende Turcken gecocht wordt/de welcke die ghebruycken voornamelic in cranckheden vande Galle ende den rooden loop. De Apothekers van onsen lande maecken oock van het selve Pillen/daer by doende het Saet van Surckel. Maer of oock het Manbu van Java dit sap heeft/en hebben onse Schippers niet sekers gebracht: Maer het wordt hier en tusschen overvloedelick ghevonden/in het gene dat Bisnager/Batecala/ende een deel vande Provincie van Malabar voortbrenght.

Java heeft oock een vrucht die zy Duriaon noemen: welckers bloeme by die van Malacca Buaa, ende den boom Batan ghenoemt wordt: Ende is seer lange ende hooghe verheven/bestaende wt dick ende vast hout/met een blauwe schorse becleet/met vele tacken ende vruchten ghel aden ende moedich. De bloeme is wt den witten geelachtich; De bladeren hebben de lenghde van een halve spanne/ende de breedde van twee oft drij dweersse vingers/rontom een weynich ghelijck een saghe/van buyten wt den swarten groen/ende binnen blinckende. De vrucht selve is van de grootte van eenen Meloen/met een harde schelle. Die dese vrucht te vooren niet ghesmaeckt en hebben sal se voor eerst teghenstaen/overmidts den stercken reuck/als verrotten Ajuyn; maer eens ghegheten/wordt daer na in reuck ende smaeck de smaeckelickste vrucht van al ghehouden. Duriaon

Ten lesten de Peper wast in Java overvloedelick. Men heeftet rijp inde maenden van October ende November. Tegen December wordt het tot Bantam ghebracht/alwaer het in haere tale Sahangh, ende in het Malacitaens Lada ghenoemt werdt. Het wordt in wit/swart ende langh onderscheyden. Maer tusschen de plante die het swerte Peper voortbrenght/ende die het witte/is so cleyn onderscheyt/dat het van de inwoonders alleene onderscheyden can werden: ghelijck wy den Wijngaert/die blauwe druyven draecht/van den ghenen die witte nauwelicx/en onderkennen/dan als zy Druyven hebben/ende de selve rijpe. Maer die langh Peper voortbrengt/is verre een ander plante: want zy en heeft niet meer ghelijckheydt met de voorgaende als een Boone met een Ey/dit wast voornamelick in Bengala. De planten van wit Peper worden soo veel niet gevonden/ende en comen niet voort dan op sekere plaetsen van Malabar ende Malacca. Men pleegt het op de taffels van groote Meesters te brenghen: de welcke dat ghebruycken ghelijc wy het Sout doen. De conterfeytselen van elck worden by Clusium ghevonden. Java behalven het swerte/brenght oock voort het langhe Peper/soo zy verhaelen. Ende men soude hier by moghen voeghen de Cubeben/Tamarinden/Costus Indicus/Calamus ende andere specerijen van de welcke Java voornamelick vruchtbaer is. Maer dese met den vingher aenghewesen te hebben/is alhier ghenoech. Peper. Aromatum hist. lib. cap. 22.

Als dan de onse/soo wy boven ghesept hebben/Bantam verlaten hebbende ende

hare anckers ghelicht/naer Jacatram een ander Coopstadt van Java/hare streke genomen hadden/so hebben sy teghen den avont/ontrent den derthiensten Novembris de stadt van verre ghesien/ende met eenen een groote menichte van visschers Paraos door de riviere die voor by de stadt passeert over ende weder vaerende. Des anderen daeghs / welck den veerthienden Novembris was zijn seer vele Paraos ende schupten tot de stadt aen boort ghecomen / met victualie ende verscheyden vruchten wel versien. Onder ander is oock den Sabandar vande stadt ghecomen / een man /soo't scheen seer beleeft ende die de Portegijsche tale wel conde. Dese is by de Overste van de schepen ghecomen / ende heeftse in Portegijs seer heerlic gegroet. Ende heeft t'volc ghesept dat haeren Coninck door haer geruchte beweecht alle dinghen soude versorghen die hy merken soude dat sy van noode souden hebben. Daerom t'zy dat sy victualie oft eenighe andere saecke van doene hadden / dat sy alles sonder twijffelen eysschen souden. Presenteerde oock inde schepen in gijselinghe te blijven/terwijle de onse aen lant souden gaen/om speceryen ende endere dinghen die sy van noode hadden te coopē. Maer de onse dit excuserende/deden hiren weerdt van Bantam / die haer dusverre vergeselschapt hadde/met twee van de voornaemste bootsgesellen den Sabandar nae de stadt weder geleyden ende met hem gaen. De welcke ten huyse vanden Sabandar vriendelick ende mildelick onthaelt zijnde teghen den avont nae de schepen wedergheKeert zijn ende hebben verhaelt dat behalven de victualie daer niet anders en was te becomen: Ende dat den Coninck/die doen buyten de stadt om zijn plaisier in een seker plaetse daer hy getrocken was/by den Sabandar vande comste der schepen verwitticht was. Na twee daghen is de Coninck selve aen boort ghecomen / om de Overste te begroeten ende de Vlote te sien. In zijn ghesélschap waren de voornaemste mannen vanden Adel: welcke alle de Comisen heerlick ter maeltijt ghenoodt hebben: ende terstont als sy de schepen / toerustinghen ende gheschut genoech besien hadden/hebben zijse vriendelic laten gaen. De Coninck oock int besonder met geschencken vereert beloofde insgelijcx alle diensten van vrienschap / eñ betoonde met vele teeckenen / hoe seer dat hy tot de onse gheaffectionneert was / soo wel met zijne ghebeerden ende gelaet als met den oogen. Maer de onse/als sy haer van nootwendighe dinghen ghenoech versien hadden/ niet langher daer vertoevende / zijn t'seyl ghegaen. Als sy nauwelicx een half mijle ghesepylt hadden is t'schip Amsterdam met staende seylen op een clip ghesepylt / die soo steyl was dat met het Ancker te licht en vande boech t'schip achter tot deynsde van de klip / ende hebben alsoo haer reys vervoordert. Daer na de Schippers ende Comisen by een versamelt zijnde so heeftmen begonnen te spreken van de reyse te volvoeren. Meest aller Comisen stemme streckte hier toe/datmen naer de Molucken varen soude/waer tegen haer de Schippers stelden/de welcke met vele redenen rieden dat men weder nae huys soude keeren. Ende terwijle dese dinghen ghechieden ende dat sy al soetkens by de Custen van Java seylen/hebben sy teghen den derden Decembris eyndelinghe voor Tuba ende Cydaia haer anckers wtghewörpen. De inwoonders zijn daer terstont ghecomen: hebben haere coopmanschappen aengeboden / Noten Muscaten/ Naghelen ende andere speceryen. Ten lesten is den Sabandar oock t'scheep gecomen/ende de Overste begroet hebbende heeft haer eenen vogel Eme geschoncken. Seyde mede dat den Coninck groote begheerte hadde om de schepen ende Vlote te comen besien. De Voghel die ick ghesept hebbe/is voornamelic den Schipper Schellingh vereert; ende is daer na levende tot Amsterdam/ghelijck ick oock boven aengewesen hebbe/gebracht: Alwaer/ als hy vele maenden voor gheldt te sien hadde gheweest / is hy eyndelinghe in de macht des seer doorluchtigen Heeren Georg Everard Grave van Solms/loflicker ghedachtenisse / ghecomen / die den selven langhe inden Haghe gehouden heeft: Daer nae is hy den seer Eerweerdighen ende Doorluchtighen Prince Ernst Ceurvorst van Ceulen ghepresenteert gheweest: dese heeft dien eyndelinge den seer onverwinnelicken Keyser Rudolpho / den tweeden van dien naem gheschoncken. Hier en tusschen hadde de selve seer doorluchtighe Grave het contrefeytsel van desen Voghel naer het leven by hem behouden: Welck daer nae den seer vermaerden man Carolus Clusius van de seer doorluchtige Vrouwe Sabina van Egmont/des overledens Graves weduwe/gheleent hebbende/heeft den selve in cleynder forme afghemaelt in zijne Exoticis ghestelt. Dese Voghel was/ als hy met opgherechten halse ginck over voeten eñ ettelicke duymen hooghe; swart van coleur. Het voorste van zijnen hals by nae

Sy comen tot Iacatra aen.

Cydaia.

De Vogel Eme

34

nae vier duymen beneden den beck/hadde hangende twee quabben den parckemente gelÿcals baerdekens / twee duymen lanc/ van roodt vermilioen coleur. Het achterſte deel van den hals insghelÿcx ſonder pluymen was/van het hooft af na de lengde van roode vermilioen verwe/ten anderẽ een deel vanden ſelven ſach men met etteliicke roode pluymkens / onder de welcke eenighe ſwarte ghemengt waeren/bedect. Ende hoe wel hy niet weynighe teeckenen en hadde met den Voghel Struys gemeyne/als een cleyn hooft ende by nae caluwe; ende dat hy ſonder onderſcheyt inſlickte al wat hem voorghewoꝛpen werdt; hier inne verſchilde hy nochtans/dat hy gheen ghesplitte voeten en hadde / maer dry teenen hebbende. De Schippers ſeyden daer en boven voor de waerheyt dat hy gloeyende colen ende andere vierighe dinghen ſonder letſel in ſlickte. Welck ick nochtans ſie van Cluſius die een neerſtighe hiſtorie van deſen Voghel beſchreven heeft/naerghelaten te zÿn.

ib. 1 xotic ap. 3

De onſe dan vanden Sabandar verſtaen hebbende dat den Coninc dit ſonderlinghe begheerde / dat hy ſoude moghen in de ſchepen comen ende die beſien/ende met de Capiteynen vande ſchepen ſpreken / ſoo heeft Varhel onder andere gheandtwoordt dat zy hem dat toelieten. Waerom ooc ende voornaemelick het t'ſchip Amſterdam zÿn vlagghen tot triomph heeft laten wapen/ ende haer gheheel gheſchickt om den Coninck heerlick te onthalen. Maer als nu aldus de vlagghen waeyden / ſoo heeft de Coninck aende Schepen gheſonden te vraghen wat dat beduydde/want dat hy verſtaen hadde als zy de Stadt Bantam beſchoten/ende het Trompet geſlagen werdt/ het ſelve gheſchiedt was. Waer op de onſe andtwoorden dattet gheſchiede tot des Coninckx eere/nae haeres landts wÿſe /die zy ſochten weerdichlic te ontfangẽ eñ met alle ſchuldige plicht aen haer te verplichtẽ. Daer is ooc gecomẽ een Portegÿs van de gene die zy gemeynelic Renegados noemẽ: ende deſe als bevonden werdt vele te beloven ende met twÿffelachtighe ende ſchoone woorden de onſe te flatteren/ende niet en wilde in de ſchepen blÿven/als de andere van landt quamen / verſcheyden mael ghebeden zÿnde/ſoo lieten haer de onſe niet ſonder oorſake voorſtaen dat hy van die vã Bantam wtghemaeckt was. Ende alſoo zÿn die van Cydaia met barcken ende vele Joncken vol volcx/teghen den middach/by de ſchepen van de onſe onder den decman-

De onse van die van Cydaia om ringht crijghen nederlaghe.

tel van vrienschap ghecomen. De principaelste van haer zijn naer het Schip Amsterdam ghevaren: De andere zijn getrocken naer de Pinas. De Comis Varhel/ en Schellinger die over het schip Amsterdam ghestelt waren/meynende dat den Coninc daer was/ hebben boven op't schip en aen den inganck de ghene die aenquamen verwacht: Ende op dat de Javanen het voorghenomen schelmstuck te bequamelicker mochten wtvoeren/hadden zy een Canassen met Foelie ende Naghelen mede ghebracht/op dat/terwijle de bootsgesellen besich souden zijn die wt de Jonck in de schepen over te halen/ zy die ghescheyden ende besich zijnde te lichtelicker souden aentasten: Ghelijck het oock ghebeurt is. Want de voornaemste van de Edelluyden/onder de welcke de onse meynden dat den Coninc zijn soude/en waeren nauwelicx met haer ghevolgh t'schepe ghecomen/oft zy en trocken terstont haer ghewe͏yr wt/ ende quetsender doodelick by nae op eenen oogenblic twaelf/ ende onder dese de mannen van grootsten aensien. Varhel/wien het toequā den Coninck te ontfangen/terwijle hy een Edelman die hy meynde den Coninck te zijn heerlick ontfangt/ wordt vanden Sabandar/ die hem naest stondt doot ghesteken.

35

Den Schipper Schellinger/een wonde ontfangen hebbende/liep om geweyr/maer doodelic gequetst/is neder gevallen. Twee vande Adelborsten/hoe wel dat zy gewont waeren/ hebben haer dapper ghewe͏yrt: Ende een van haer/een sweert ghenomen hebbende/doorstac den Sabandar die noch besich was met andere te moorden. Want den Stierman hingen de darmen op zijn schoenen: en dese wonde hadde hem de selve Sabandar ghegeven. Daer en tusschen die binnen int schip waren door het rumoer opgeweckt zijnde hebben de Javanen met Spiessen/Boomen/Braetspeten en sabels omgebracht en afgesmeten. Ende daernae hebben zy met een steenstuck ruyminte ghemaect/dat de Javanen over boort moesten/ in welcke vlucht vele omquamē. Die na de

Pinas

Prauws gevaren waren / merckende de wtcomste vā hare medegesellē/zijn met groote vreese afgetrocken / met dervende haren aenslach volbrengen: waer toe seer hielp de dapperheyt vande onse tot de schepen inde sloepen vallende/ende vā alle zijden om hare medegesellen te helpen t'samen loopēde. Van de groote schepen heeft t'schip Hollandia zijn tou laten slippē alsō den wint uyt der zee begon eñ seylde Amsterdam aen zijn zijde/om assistentie te doen. De andere Javanen/die vande strant dē wtcomste noch verwachten / als zy merckten dat het schip Hollandia naerder het lant quam drijven/ hebben begost met Paraos voorder wt te comē/meynende dat de overwinninge aen hare zijde was: Maer dese door de sloepen van de onse eñ het groot geschut vāde schepen aengetast zijnde/hebben moetē te ruggе keeren eñ de vlucht nemen. Alhoe wel niet weynige van de selve omgecomen/eñ vele menschen int water verdroncken zijn/ behalven de gene die haer vā selfs int water geworpē hebbē. Want vā die van't Eylant zijnder boven de 150 gebleven: T'schip Amsterdam hadde 12 doode; 2 gequetste; eñ 13 onbeschadicht. Onder de gene die ick gesept hebbe dat vermoort waren/zijn geweest 2 jongelingen/van de welcke zy den eenen voornamelic naer zijn doot noch ettelicke wonden gegeven hadden/ gelijc ooc eenige andere; so datmen hier wt afnemen can dat dit volc vā wtnemende wreetheyt is/want zy tegē de doode haer wreetheyt gетoont hebben. Wt de gene/die de onse levende behielden/hebben zy duydelic vernomen dat door de aenslagen vā de Portegijsen eñ van die van Bantam alle dese dingen gepractiseert waren: eñ dat de Joncke met de Noten Muscaten / met opset daer toe van Bantam gesonden was/om de onse te lichter aente locken/eñ te dier plaetsen te doen vertoeven. De Comisen Houtman eñ Karel/nae dat dese moort ghеschiedt was aen boort comende / siende dit droevich spectakel beclaechden seer het ongeval haer overgecomen. Maer alsо met weenen eñ clagē niet te voorderen was / over de verslagene order stellende / eñ in dit schip wt Mauritio eñ Hollandia ettelicke bootsgesellen gestelt hebbēde/zijn van daer gescheyden loopende na t'Eylant Madura/alwaer zy dē

T'Eylāt Madura. 7 Decembris gecomen zijn. Niet lange daer geweest zijnde/zijn eenige van het Eylant/ onder de welcke des Coninx Tolck was/ met Paraos aengecomen / eñ hebben haer soot scheen vrientelic willecome geheeten/ ende van hares Coninx wege seer gegroet: ende eenige cleyne presenten versoeckende hebben gevraecht of den Coninc aen boort mochte comen/om de schepen ende de Capiteynen te besien eñ te begroeten. Waer op geantwoort werdt/dat hy dat wel mochte doen/als hy niet stercker als met 5 of ses mannen quame: gemerckt zy de ongetrouwicheydt van die van Cydaia noch in verscher gehengenisse hadden. T'sanderdaegs is de selve Tolc vroech wederom gecomen aen t'schip Amsterdam/eñ inde kajuyt gecomen zijnde vraechde of zy wel te vreden waren/de onse antwoorden ja eñ vraechdē oft de geschencken die zy s'daegs te vooren hem gesonden hadden/van dancke eñ aengename geweest waren. Ende terwijle dit aen weder zijden verhaelt wordt/is de gequetste Stuerman om leegh in de kajuyt gecomen met een opsteker inde hant/meynende den Tolc te doorsteken; ten waer dat de Comis Karel belet hadde ende hem bestraft dat hy aen eenen Indiaen soeckende wrake te nemē hem selvē door de vermoeyheyt die hy hem selven aen dede doodde/ gemerct hy noch niet genesen en was. Eñ alsо den Stierman beleefdelic neder geset hebbende/hebben den Tolck datelick wech geschict. Eñ terwijle zy hier mede doende zijn / sien zy van vers behalven de Paraos een groote barc van lant comē wel met 100 menschen: Derhalven hebben zy hē belast dat hy den Coninc ernstelic waerschouwen soude dat hy soo sterc aen boort niet comen soude: eñ insonderheyt aē dit schip/daer hy nu wtginc / maer na Mauritius oft Hollandia varen soude. Met dese antwoorde/ is dese rampsalige gevarē na des Coninx barc/maer heeft of zijn bootschap niet wel gedaen/of zijn seggen is vanden Coninc eñ de andere niet gheacht ghеweest.

Wandt zy voeren niet teghenstaende recht op't schip Amsterdam. Ende Houtman was nu met de zijne in zijn Jacht gegaen: ende Carel maeckte hem ghereet om nae zijn schip tē varen: Maer merckende dat het scheeps volck raesde/ende claechde datmen haer wederom op het lijf wilde/ ende met eenen verlaten werden / heeft de zijne wt de sloepe weder geroepē/Houtman bestraffende om dat hy wel wiste datmen dit schip by na ontbloot van volc geensins en behoorde te verlaten. Maer die Stierman/die ick vlus gesept hebbe/niet tegenstaende dat hy inden buyc sorgelic gequetst was/verstaende dat zy het schip naderden spranc weder wt zijn kajuyt/ende nam een musket inde vuyst/ende souder in geschotē hebben / ten waer dat den Comis hem dit

 belet

36

belet ende het Musket ontnomen hadde. Terwijle dit gheschiede / ende dat die van Madura noch al even vast aenquamen/so is op haer nu nae by zijnde een stuck ghe-schuts sonder het weten vande Comisen afgheschoten gheweest/ende een groote ne-derlaghe ghesciedt. Want zy zijn meest al-le omghebracht die inde Parao waeren/de bootsghesellen voornamelick woedende/de welcke riepen wy willen gheerne sterven/ als men ons eerst laet wreken de moordt aen ons ghedaen. Wt de ghene die zy leven-de ghevanghen hadden hebben zy verstaen dat soo zy middel ghesien hadden / souden t'schip overvallen hebben: ende anders om wat te coopen oft alleen om haer plaisier ghecomen. Onder de doode was voornae-melick de Coninck/ende den Cheriffa/een Mahometaens Overste. Onder de ghe-vanghen was de Sone vanden Coninck/ out ontrent 8 jaer / fraey van lijf ende le-den: oock seer verstandich: de welcke oock voor de reste van zijne medeghesellen badt/ ende heeft se alle vry ghemaeckt. Want nae dat zy wat ghegheten hadden zijn zy mee terstont nae landt ghesonden Hier nae is het Collegie over dese gantsche saecke ver-gadert ghe weest / ende is goet ghevonden datmen dese daet van het volc hoewel dat-se wreedt was dissimuleren soude ende al-lenskens de ghemoeden van een yeder ver-soeten / die doen noch verbittert waeren. Welcke dinghen ghedaen zijnde/als nu by nae de begheerte van alle de Comisen was te varen nae de Molucken oft nae het Ey-lant Banda/welcke ontrent twee hondert mijlen van daer Oostwaert aen ghelegen was: soo hebben haer nochtans de Schip-pers ende Stuerluyden/wtghenomen ee-nen die het met de Comisen hielt hier te-gen geset. De Schippers stelden seer voort niet alleen de onbequaemheyt der scheper/ maer oock het cleyn getal van bootsgesel-len/ende van Schiptimmerluyden/datter naemelick niet meer als eenen Schip tim-merman inde heele Vlote overghebleven was / daer by nae een yeder schip vier van doen hadde. Een vande groote schepen met

Oneenicheyt tusschen de Comisen ende de Schippers.

de

de Pinas verscheyden van de andere te laten varen en docht den Schippers oock niet gheraden / hoe wel dat oock sommighe vande Comisen hier toe wel verstonden. Ende terwijle sy aldus onder malcanderen twistende zijn/soo is met de stemmen van alle eyndelinghe besloten geweest/dat het schip Amsterdam / welck nu door dien stoot ende ghevaer / waer van hier boven gheseyt is/seer leck ghewoorden was / alsoo datmen gheduerichlick pompen moest/ende datter Schippers ende bootsghesellen om vier schepen te stieren ende te houden ontbraken/soo is besloten segghe ick gheweest dat men't soude verbranden. Derhalven zijn eerst van al/de Sackens met ghelde/ van de welcke datter een eñ veertich waren/ten deele in Hollandiam / ten deele in Mauritium overgheðracht gheweest:elck houdende 200 Realen van achten. Ende alsoo is Amsterdam/daer nae wtgedragen zijnde/datter noch inne was / als provande ende alle toerustinghen/verbrandt gheweest. Eer dat het vyer daer in ghesteken werdt/is Molenaer met een haestige doot ghestorven. Hy hadde wel toeghestaen voor zijn overlijden / dat men met een schip nae de Molucken varen soude/maer met dese conditie / dat men hem een schrift onderteeckent soude gheven / dat hy altijt / om redenen ten deele boven verhaelt / het contrarie/dat is na huys te trecken gantschelick gheraden hadde. Zijn doot om datse onvoorsien was/ende hem soo subijtelick/ nae dat hy nae ghewoonte zijn noenmael ghenomen hadde/aenghetast hadde / heeft vele doen nadencken ghegeven dat hy vergeven was. Want so haest als hem de siecte aenquam noch aen tafel sittende heeft een stuck van een Note Muscate genomen met eenen een dronck waters eysschende. Ghedroncken hebbende/seyde dat hy groote pijn aen zijn herte hadde ende dat hy die ghemeynt hadde met water te verdrijven. Derhalven is hy terstont vande tafel inde gaelderije/die op het achterste vā het schip was/ghegaen/seer deerlick claghende ende kermende. Ende niet langhe ghelaecht hebbende/ghevoelende dat den eynt zijnes levens daer was/hem beghevende tot sterven/heeft alle de omstanders gebeden/dat sij't hem souden vergheven/soo hy yemant misdaen hadde:daer by voeghende dat hy God menichmael om wtstel gebeden hadde/t'welck hy my vergunt heeft;dat hy nu maer om 24 uren en badt:dat hy altijt het beste vande Compaignie ghesocht hadde: ende eer hy den lesten adem/die hy nu met een highende herte ende met een vermoeyt lichaem haelde / Gode overgaf/dat hy seer badt by de gheheughenisse van hem / by al het ghene dat sy lief ende weerdt hadden/ dat sy de sake met den Comis Karel ghecommuniceert hebbende / met malcanderen eendrachtich nae huys seylen souden: Ende alsoo zijn pijn aen t'hert vermeerderde/ is haestelick ghestorven/tot schade ende rouwe van de Compaignie/voornamelick van de ghene / die desen man best kenden. Want hy was een seer cloet ende verstandich man: ende seer bemint van alle de bootsghesellen ende Collegen/van weghen zijne wtnemende vriendelicheyt ende sachtsinnicheyt. Alleenelick hadde hy twist teghen Boningh gehadt/welck hem gemeyne met de andere Comisen was; ghelijck Houtman met hem oft veel eer hy met Houtman niet in alles eens en was. Het lichaem/eer de wtvaert ghehouden werdt is bloot op een verheven plaetse voor een yeders ghesichte ghelepdt gheweest / ende is bevonden dat het aenden hals ende navel wter maten blauw was: waer over eenige seydē dat hy vergevē was. Waer door oock een groote beroerte opgheresen is onder die vande Vlote: van de welcke sommige Boningh/andere Houtman suspecteerden. Maer op bloote suspicien conde men niet doen. Daerna is onder de Overste geraemt ghewreest / waer by oock de andere vanden Scheeps raet waren / wie in Molenaers plaetse ghestelt soude werden: ende de brieven van successie gheopent zijnde is bevonden gheweest/dat alle de ghenoemde overleden waeren : Derhalven hebben sy den Schipper van't Jacht tot Schipper van Mauritius ghecozen/de bootsghesellen die weygerende/die liever eenen anderen hadden ghehadt.

T'Schip Amsterdam verbrandt.

De haestige doot vā Molenaere.

Aldus verloren hebbende / ende dat in so corter tijt/by na de voornaemste Schippers ende Comisen vande heele Vlote/Varhel/Schellingher ende Molenaer / riepen meest alle/oock de gene die te vooren t'contrarie gheraden hadden / met ghemeyne stemme / dattet meer als tijt was naer huys te seylen. Derhalven langs de custen van Java varende/hebben sy in de Straet van Pallabuan teghen over het Eylandt Bali / door t'ghewelt der winden ende de heftichheydt van den stroom moeten in varen. Hier hebben sy vernomen vande inwoonderen dat Pallabuan vanden Coninck van Passaruan / om de oorsake hier vooren van ons cortelick verhaelt/belegert was. Want ghemerckt dat de Coninc van

Straet van Pallabuan.

Passaruan de seckte van Mahomet toegedaen was/heeft hy den Coninck van Pallabuan die het Heydendō volchde(wiens dochter oock soo ghesept is ghetrout hadde ende ghedoot de selve Coninck van Passaruan om het Heydendom by het welcke zy blijven wilde) tot de Mahometische Religie met gheweldt willen brenghen. Hier en tusschen hadde den Coninck van het Eylandt Bali den Coninck van Pallabuan assistentie gesondē om de stadt te ontsettē/ als die de Religie van Mahomet insgelicx tegenstont: maer de Velt-overste ghedoot ende het volck wedergecomen zijnde was niet met allen wtgerecht: nochtans de Coninck van Bali rustede de zijne wederom toe/vele Paraos daer by doende/welcke de onse oock van verre aen de Custe van Bali/in eeneninham ghereet saghen ligghen. Dese ende andere dinghen verstonden de onse vande visschers ende inwoonders vā dese Strate. Maer oock de Coninck van Pallabuan selve/hoewel hy seer nauwe beleghert was/ hadde des nachts een Edelman heymelick tot de stadt ghesonden/ de welcke tot de schepen vande onse behouden comende haer de ghestaltenisse ende oorsaken vande beleghering he vertelde. Seyde oock dat den Coninck le edt was dat zy in die conjuncture des tijts daer waren ghecomen: in de welcke hy haer niet en conde tracteren na zijn goedert ierentheydt. Sy verstonden daer en boven dat den Vader van desen Coninc noch leefde/die seer oudt was/ ende hem ooc te lande was onthoudende/ende dewijle de selve Edelman vermaende van een schip in forme als de onse/ dat aldaer over thien jaren ghe weest was; presumeerden de onse dat het Candisch geweest was/ende dat dese oude Coninck de

37

selve is gheweest die Candisch schrijft over 150 jaren doen oudt gheweest te zijn. Pallabuan dan voor by gevaren zijnde liepen langhs Bali soeckende een bequame plaetse om water te halen. Ende op die plaetse hebben zy met groote neerstichevdt haer van water/hout ende victualie voorsien/hoe wel zy teghen de winden/ende het tijde der zee / het welck in die Straete seer heftich is / seer ghewrostelt hebben/eer dat zy alle den selven inham hebben connen beseylen. Dese Straet ende ghcheele lantstreke / hebben de onse om de groote overvloedichevt van alle dingen Cleyn Hollant ghenoemt; anders noemen zij't gheme ynelick De schoone Baye. Want behalven de goede gheleghentheyt der Rivieren/conden zy oock aldaer overvloedelick ende voor eenen cleynen prijs hebben Rijs / Schapen/ Ossen/Verckenen/item Hennen ende Patrijsen. Daer waren oock Oraengie appelen / Lemoenen / Citroenen ende anders dierghelijcke

Het Eylant Bali. | Cleyn Hollant.

dierghelijcke vruchten/int wilde wassende Bosschen vol. In dit Eylandt is noch een vrucht vande grootte van een Peyre / met een dunne schelleken bedeckt/in forme van een Castaigne/doch soo scherp niet/binnen wit/liefelick van smaeck maer een weynich t'samē treckende. Men pleecht dese vrucht te bewaren in Suycker ende Pekel/want opghesoden zijnde/verliest sy den soutighen smaeck / ende wordt weder soet. Het heeft seer vele Indiaensche Noten/die men Cocos noemt. Anders brenght het de specerijen/van de welcke Java vruchtbaer is/spaarelick voort. Het volck begheeft hem oock niet seer tot de coopmanschap/dan dat het Cattoen doecken nu en dan in verre ghelegen plaetsen verboert. Ende de inwoonderen zijn alle swarte / met ghecrolt hayr. Want dit Eylandt is ghelegen ontrent 8 graden aen ghene zijde vanden Equinoctiael /by Zuyden: Aen d'een zijde nae de zee ende het Westen is het meest effen / de andere is seer berghachtich / hebbende in zijnen omvanc ontrent twaelf duytsche mijlen. Sy gaen gecleedt ghelijck de Javanen ende nabueren/ende hoe wel daer dagelicx een groot ghetal van menschen vercocht werdt/niet teghenstaende nochtans / ghemerckt dat sy veel vrouwen hebben/so isser een groote menichte van haer die met het lantbouwen eñ weven hen gheneeren. Sy hebben veel Peerden doch cleyne als de Fransche oft Yslantsche Peerden/ so dat sy qualick een gewapent man souden connen voeren. Sy worden luttel wt het Eylandt ghevoert/ende worden niet dan van den ghemeynen man ghebruyckt. Want de groote Heeren haer van haere Slaven in draegstoelen op de schouderen laten dragen oft op waghenen rijden / die van Buffels

38

voortghetrocken worden. De Coninc wort meest op eenen costelicken Waghen sittende voortgetrocken van twee witte Buffels met ciragien ende Kappuynen/ghelijck wy lesen dat de oude Fransche Coningen ghedaen hebben. De onse hadden ghesonden/ als sy eerst aen het Eylandt aenghecomen waeren een van de Adelborsten met ghe-

 schencken

schencken om den Coninc te begroeten: De welcke wedergecomen zijnde / onder andere verhaelde dat hy by den Coninck wel onthaelt was ende met eere laten gaen/en tot het strande vanden selven gheleydt geweest/de Coninck sittende op soodanighen Waghen / die voortghetrocken worde van twee witte Buffels / met fraeye cleederen behanghen/de Coninck selve met der hant de sweepe houdende/ende even een geclanc nae de wijse der voerluyden van onsen lande maltende: dat zijne garde so wel te peerde als te voete ontrent 300 waren / dat hy onder ander te peerde hadde gereden: en dat de Guarde des Conincks langhe Spiessen ende Spatten/die punten vergult hebbende droegh: en Rieten tot de welcke zy cleyne dunne pijlkens wtblasen aent eynde met fenijn bewonden: ende als hy eerst te Hove gecomen was/dat hy in verscheyden Paleysen des Conincks/om te besien gheleydt was/ende eyndelinge by den Coninc selve met seer heerlicke spijse ende vaten van louter Gout onthaelt was ghewe est. De onse segghen oock noch dit daer by/dat het landt deses Eylants te lande waert in effen is/ende met vele Waterkens ende Rivierkens bevochticht wordt; ende dat hier van de sommighe door Waterleydinghen ende Grachten om de Weyden en Ackers te bevochtighen vande inwoonders geleyt ende ghedeyrtveert werden: ende dat het so seer bewoont is / dat men nauwelicx een half ure reysen en can/of men comt aen een Dorp oft Stedeken: ende dat derhalven de Coninck als het de sake vereyscht drie hondert duysent te voete / ende hondert duysent te peerde te velde brenght: ende ten lesten dat hy machtigher dan eenich Coninc van Java ghehouden wordt.

De Religie van die van Baly heydens.

Die van Bali zijn alle Heydenen; ghelijck meest wtghenomen de Mahometanen/de andere Indianen. Sy houden in seer groote eere de Priesters/die zy Bramanes oft Brachmanas noemen. By dese meynen zy de wetenschap van Goddelicke en menschelicke saken te weten. Daer en zijn geen Coninghen / die niet eerst van dese onderwesen zijn. In tijde van oorloge is het haer gheoorlooft over ende weder sonder perijckel ende vry te reysen. Want het wordt voor een onversoenelick feyt ghehouden / haer anders als de opinie van heylicheydt vereyscht aen te tasten. Sy draghen drie draden vande rechte schouder na de slincke zijde/om te beteeckenen drierley wijse in de goddelicke natuere. Sy gelooven dat God in de menschelicke ghedaente verborghen zijnde/het aertrijck besocht heeft / om het menschelicke gheslachte vande eeuwighe peste te verlossen. Welcke dinghen het der waerheydt ghelijck is / dat zy eertijts van de Christenen ontfanghen hebben. Sy en zijn niet alleene ghestelt over de heylighe dingen maer ooc haere vrouwen. Daer is ooc een ander soorte van menschen/welc ooc seer heylich gehouden wordt. Dese worden Baneanes ghehe eten. Sy draghen aen haren hals eenen doorboorden steen van de grootte van een Ey / wt welckers gat drie draden comen. Sy seggen dat inde beteeckenisse van desen steen de hoochste goddelicke macht begrepen is/ende om die oorsake wille worden zy van alle menschen seer gheeert. Den steen met soo groote devotie gheeert/wordt Tambarane genoemt. Sy onthouden haer van vleesch ende visch: welck zy met de Javaensche Pythagoreen ghemeyne hebben / van de welcke ick boven gesproken hebbe/hier inne verschillende dat zy niet gheheel/ghelijck de selve Javaensche/haer van het houwelic ende conversatie met de vrouwen en onthouden. Want zy trouwen eens van haer leven een huysvrouwe. Sy ghestorven zijnde/worden hare huysvrouwen by hare doode lichamen levende begraven. Sy houden ooc feestdach den sevensten dach. Behalven desen dach vieren zy vele daghen in het jaer met ghesanghen/Sacrificien ende gesette ceremonien.

Banea-nes.

Dit schrijft meest Osorius / de welcke dit ooc daer by voeght / dat zy gelooven dat de siele onsterffelick is / ende dat nae desen leven den vromen prijsen ende den onvromen straffen door Godts oordeel gestelt zijn. De selve Osorius vermaent oock van een andere Religie by de selve Heydensche Indianen/die zy de secte van de Iognies noemen. Dese toonen een besondere verachtinghe van menschelicke dinghen. Sy en besitten gheen rijckdommen: leven van ghebedelde spijse: loopen over alle mercten/ om de leere van haere secte in de ooren van allen in te stampen. Het meeste deel van haer bedriegt met guychelrijen de slechte luyden/ende ghebruyckt der selver dwaesheydt tot haer ghewin. Ende alle de Heydensche Indianen houden noch heden ten daghe dese ghewoonte/dat de huysvrouwen/haeren man overleden zijnde/levende met het doode lichaem / vergheselschapt met vele van haere vrienden / met veelderley Snarenspel/Musijck ende dansen / verbrandt werden. Welck oock dien Edelman van Pallabuan / daer ick boven van verhaelt hebbe/

De secte van de Iognies.

De ghewoonte der Indianen van de vrouwen met hare mans te begraven is out ende niet nieuw.

hebbe/den onsen vertelde dat geobserveert wierdt/al hoe wel haere mans inde oorloghe gebleven waren: ende dat de vrouwen die met het doode lichaem weygheren verbrandt te worden/niet voor al te eerlick ghehouden worden: maer die hier toe ghereet zijn ende willich/achten zy eerlick te wesen/ende die haer mans liefhebben: ende weerdich met hem in dander werelt huys te houden. De Journaelen huydensdaeghs die ick ghesien hebbe/schrijven dat dese gewoonte eerst door een Coninck inghevoert is gheweest/om de dertelheydt der vrouwen te ghemoet te comen/de welcke dickwils haere mans als zy die moede waeren vergaben en op duysentderley manierê: t'welc de Coninc siende dat hier door seer vele om quamen/heeft door dese wet de boosheydt der vrouwen willen breydelen eñ bedwingen/als zy verstaen souden dat zy t'samen met hare mans sterven moesten. Maer dat dit een seer oudt ende gheduerich ghebruyc der Indianen gheweest is can wt Propertius ende Strabo afgenomen werden/die voor Christi gheboorte ghefloreert hebben. Propertius voornaemelick heeft dese haere ghewoonte duydelick LEGEM FVNERIS dat is de Lijck-Wet ghenoemt in dese veersen/de welcke weerdt zijn hier by ghescreven te zijn.

Felix Eois LEX FVNERIS *una maritis,*
Quos aurora suis rubra colorat equis:
Namque ubi mortifero jacta est fax ultima lecto,
Vxorum fusis stat pia turba comis:
Et certamen habent lethi, quæ viva sequatur
Conjugium, pudor est non licuisse mori.
Ardent victrices, & flammæ pectora præbent:
Imponuntque suis ora perusta viris:

Den 24 Februarij int jaer 1597 water ghehaelt hebbende in de schepen ende provisie ghedaen/den Scheeps raedt vergadert zijnde/is wederom van na de Molucken

ken te varen voorgheſtelt gheweeſt. Maer alſoo de Schippers haer als te voren hier tegen ſtelden/ende ſeyden dat ſy nae huys zeylen ſouden/de Comiſen Carel eñ Houtman hebben gheproteſteert ende laten beſchrijven / dat ſulcx tegen haren danck geſchiede. Ende alſoo vriendelick ende trouwelick by die van Bali getracteert zijnde/ ende haer afſcheydt ghenomen hebbende/ zijn ſy den derden Martij/ int voornoemde Jaer/t'zeyl ghegaen/latende in het Eylandt twee van hare Soldaten / die haer van ſelfs verſteken hadden / op dat ſy daer gheruſt onder de Heydenen woonen ſouden: van de welcke ick verſtae dat den eenen nae twee jaeren in zijn Vader landt tot Amſterdam behouden ende geſont weder ghecomen/ende noch aldaer in het leven is. Nae dat ſy t'zeyl ghegaen waren/ namelick van den derden Martij tot den vijf entwintichſten Mey hebben zy niet ſonder ſeer groote perijckelen ende ſwaricheden ghedeuerichlick ghevaren; Van de

Eylandt van S. Helena.

welcke nochtans ſy hoopten in't Eylandt van S. Helena daer ſy voorgenomen hadden te landen/ om verlichtinge te becomē. Want dit Eylandt is als door Godes raet aen die ſeer groote Zee tot ghebruyck der Zeevarende lieden geleght / abondant van fonteynen/Geyten/ eñ andere ſoorten van beeſten/ende vruchten der aerden. Daer en woont niemant op / om dat by edict des Coninckx van Spaengien verboden is/dat niemant aldaer en woone. De Portegijſen pleghen nochtans naer Indien reyſende/ haere ſiecken hier uyt te ſetten: die ſy daer nae wedercomende geſont vindende/ ende met haer voeren. Het heeft een ſeer bequame haven/oft veel eer een reede: waer van niet verre en ſtaet een Capelleken ende ſekere gaelderijen. Het heele lant is vol van ſeer hooghe berghen/in de welcke ontallicke cudden van wilde Geyten loopen. De valeyen hebben lieffelicke waterkens ende fonteynen / beplant met alderley ſoorten van boomen ſoo wel aldaer gewaſſen/ als van elders ghebracht. De locht is ſeer geſont: de viſſcherije is ſoo overvloedich/datſe oock alleene een ſeer groote menichte van menſchen ſoude connen voeden. Daer nae/welck het voornaemſte is / de ververſchinghe van Water ſoo bequaem / datmen nauwelicx bequamer ſoude moghen wenſchen. Hier zijn ſy dan nae toe gheva- ren / remedien ſoeckende voor de ſwaricheden/met dewelcke ſy beladē waren. Maer terwijle ſy te ſamen varen / inde middernacht/ worden ſy vanden anderen geſcheyden: Ende de Hollandia alleene na by de reede van het Eylant comende / heeft daer 3 groote Portugaelſche Craken gheanckert ſien liggen. Welck de Bootſgeſellen merckende/ende dat ſy van het ververſchen / eñ van provijſie in te nemen/ het welck ſy gehoopt hadden / berooft waren / begeerden alle hoe wel ſy alleene waren / een van de ſelve Craken de ancker touwen af te houwen/eñ ter Zee waert in te voeren. Maer de Comiſen ende Schippers prijſende den goeden wille der Bootſgheſellen / hebben verthoont dat het een twijfelachtige ende perijckeleuſe ſake was om aen te gaen / eñ dat haer ſulcx niet belaſt en was/ maer alleene gheoorloft als ſy aengetaſt werden/ haer ſelven/ eñ het hare te beſchermen. Eñ hoe wel het Bootſvolck hier teghen ſtelde/ het bedroch ende de ſ.helmſtucken der Portegijſen van Bantam / door de welcke ſy by nae gantſch t'onder waren ghebracht gheweeſt/de Comiſen nochtans/de Portegijſen verlatende / hebben haer weder ter Zee begheven; alwaer zy nae ettelicke daghen Mauritius met de Jacht ontmoetet hebben / tot de welcke ſy vernomē hebben/dat alles behouden was. Ende alſoo/ van dier tijt af de windt mede hebbende/ alle de Zeen met een gheduerighe vaert gepaſſeert zijnde/zijn den 13 Auguſti in Hollandt weder ghecomen / niet meer als een van de Vlote van ſieckte/ al den tijt vande wedercompſte / gheſtorven zijnde. Maer Hollandia het grootſte Schip van al/ dewijle het ſeer weynich Bootſvolck hadde/ door groot geweldt van ſtorm onderdruct/ de Ancker touwen ende vele toeruſtingen verloren hebbende /oft ghebroken/ende den grooten Maſt oock afghekerft / heeft met ſeer groote ſwaricheyt ettelicke daghen na de andere de Haven van Texel connen crijghen/de gantſche reyſe in neghen ende twintich maenden volbracht hebbende. Van alle die van huys ghegaen waren/ namelick twee hondert vijftich / zijnder alleene tneghentich ghetelt gheweeſt / die weder ghecomen ende over ghebleven zijn / de andere oft door ſiecte oft door het ſweert ſoo te voren verhaelt is/tot den leven ghenomen zijnde. Sy hadden met haer ghebracht tot het Eylant Madagaſcar twee jonghe mannen/ende daer en boven andere twee Samatranen met eenen Chinees/ een man van volcomen ouderdom/ Abdol ghenoemt. Van de welcke de jonghe de Nederlantſche tale gheleert hebbende/de onſe terſtont nut zijn geweeſt. De Chinees heeft hem oock wel gequeten. Ende hoe wel deſe

reyſe

reyse de heele compaignie niet seer profij-
tich en is gheweest/eensdeels om de lang-
duerighe ende veelderley costen / eensdeels
om ettelicke ontfanghen schaden/soo heeft
sy nochtans vele menschen herte en moet
ghegheven/dat sy niet alleen na het groote
Java/maer ooc tot andere custen als doen
noch onbekent vloten wtgesonden hebben:
so dat het naestvolgende jaer boven de 80
groote schepen/van alle dinghen wel voor-
sien/wt de havenen van Hollant ende Zee-
lant na Oost ende West-Indien/ende an-
dere seer verre gheleghen Eylanden vande
nieuwe werelt wtghesonden zijn gheweest.

Het vijfentvvintichste Capittel.

De tweede voyagie van die van Amsterdam nae Oost-Indien, ende der selver bedrijf ende gheluckighe vvedercompste vande heele vlote.

Die van Amsterdam / dit alles als
een versoeck en proeve vā verre rey-
sen gedaen hebbende/en hebben se-
dert de vaert vā Indien niet naer-
ghelaten: maer hebben terstont een verre
beter toegheruste vlote/om wederom nae
Oost-Indiē te gaen toegerust. Dese bestont
wt acht schepen/waer van de ses voerden
de namen ende wapenen vande vereenich-
de Nederlanden/namelick van Hollandt/
Zeelant/Gelderlant/Vrieslant/Vtrecht/O-
veryssel: het sevenste van Prince Maurits
Gouverneur ende Admirael; het achtste
behielden naem van Amsterdam. Over-
yssel minder dan de andere ende veerdiger
in het varen/werdt oock met eenen ande-
ren naem de Duyve genoēt. Op dese Vlote
zijn in alles vijf hondert ende sestich so sol-
daten als bootsgesellen geweest: ende was
Jacob Nec Admirael. VVarwijck Vice-Admirael.
daer en boven van oorloosche toerustinghe
wtnemende voorsien ende gewapent. Sy
hadden haer tot eenen Oversten oft Admi-
rael gegeven Jacob Neck een man op welc-
kers deucht ende cloeckheyt sy seer betrou-
den. De Vice-Admirael was ghenoemt
Wijbrant Warwijck / insghelijcx een wt-
nemende ende dapper man gestelt over het
schip Amsterdam. Neck hielt Mauritius.
Daer waeren by gevoecht seven Comisen/
onder de welcke niet de laetste plaetse en
hadde Jacob van Heemskercke / de welcke
soo wy boven vermaent hebben nu 2 mael
de Noorder reyse na China ende de Moluc-
ken alreede versocht hadde. Dese vlote int
1598 jaer 1598 den 1 Meye wt Texel afvarende
is tot de Cape de Bona Esperanca t'samē
gebleven: alwaer sy eensdeels door tempee-
sten / eensdeels door onervarentheydt der
plaetsen verstroyt zijnde verscheyden stre-
ke ghehouden hebben. T'samen zijn geble-
ven Hollandia/Mauritius/Over-ysel/ de
welcke tot het Eylandt van S. Marie ge-
varen zijn: de andere vijve zijn aengheco-
men aen een onbekent Eylant (sommighe
noement Do Cerne): het welck op dat zijt Mauritius Eylandt anders Do Cerne.
bekender maken souden/hebben't den naē
van Mauritius gheghcven. Het heeft een
seer bequame haven/ende een sekere reede:
die sy nae haren Vice-Admirael Warwijck
hebben ghenoemt. Het Eylant is geleghen
ontrent twintich graden aen dese zijde van
den Equinoctiael/teghen over Madagas-
car na het Zuyden: in grootte by cans Hol-
lant ghelijck. Den genen die van buyten
daer nae toe vaeren schijnt het gheheel in
berghen hem te verheffen/heeft nochtans
binnen vele Valleyen. Het heeft overvloet
van Boomen van wonderlijcke hoochde
welckers hout het Peck in swarticheyt/ in
hardicheyt en gladicheyt het ghepolijsteer-
de Yvoor by nae overtreft: Daer zijn oock
boomen oft Eben-boomen/vande selve sor-
te met root hout/andere gelijc was vā geel
coleur: en is van t'selve drijderley van ons
volc tot een proeve mede gebracht ende seer
schoon bevonden. Daer waren ooc seer vele
vogelen die seer groot zijn / welcke de onse
VValg-vogels noemden /om dat al hoe wel
sy lang soden/seer taey om eten waren/be-
halvē de mage met de borst de welcke goet
was: maer sy hebben haer lichte vāde selve
connen onthouden om dē menichte vande
Tortelduyfkens / ende van seer vette Pa-
pegaeyen als oock van Visschen.

Sy hebben hier so groote Schiltpadden
ghevonden/dat sy met haer vieren op eene
staende met de selve vande eene plaetse tot
de andere voortgedragen werden: ende dat
sy met haer thienen in een schelpe hebben
geseten. Aen den Oever hebben sy ghevon-
den wel dry hondert pont Was daer Ara-
bische oft Griecsche letteren op stonden/ge-
worpen wt de Zee/ende een gedencteecken
soo het schijnt van de Arabers die aldaer
schipbrueke hebben gheleden. Het is heel
onbewoont en sonder eenige voetstappen

van menschen ende vierboetighe dieren/ hier en tusschen van goede locht eñ vrucht-baer; ende ten lesten met seer clare waterē bevochticht. Niet lange daer na een schup-te of twee van nieuws gebout of vermaect hebbende/ hebben zy een Compertement van hout aen eenen boom vast ghemaeckt daer by voegende het Wapen van Hollant/ Zeelandt ende Amsterdam/ met soodanige een opschrift / CHRISTIANOS REFORMADOS. Sy hebben oock een seer groote Valeye met allerhande vruchtē beplant ende besaept/ om te sien oft daer soude willen wassen ende toenemen/ ende dat tot voordeel van andere schepen / die daer souden moghen comen om haer te verberschen / op datse hier van eenighe baet souden moghen becomen. Oock lieten zy aldaer eenighe Hoenders om te besien oft zy daer soudē mogē aennemē eñ vermenichfuldighen. Dit volbracht hebbende/ zijn zy alle wederom t'scheep ghegaen / ende hebben begonnen de aenghevanghen reyse te vervolghen. Maer de andere 3 schepen/ Hollandia / Mauritius ende Over-Yssel/ welcke wy gheseyt hebben dat in het Eylandt S. Maria aenghecomen zijn / ghemerckt zy niet alles nae haren wensch hal-daer hebben connen becomen dat zy wel ghewenscht hadden/ ende datter oock oorloghe tusschen de Wilden was/ water ghehaelt hebbende / zijn met volle seylen nae Java gevaren/ so dat zy tot Bantam tegen den lorganck vanden jaere aenghecomen zijn. Ende terstont de vrienschap van die van Bantam soeckende / hebben te kennen ghegheven dat zy met haer begheerden te handelen: hoe wel de Javanen metten eersten haer schenen te soecken te maken/ segghende dat het Zeeroovers waren/ die selfde die dat jaer te vooren van daer gescheyden waeren/ ende haer soo langhe in zee gehouden hadden / ende nu weder gecomen waren om buyt te crijghen. Maer de onse om haer van dese suspicie te bevrijden hebben van de Indianen / die zy met haer de eerste reyse nae huys wederghebracht hadden/ een oft twee met dien Chinees Abdol ghenoemt/ sommighe van de hare daer by voeghende/ met gheschencken aenden Coninck ghesonden/ wiens voochdije/ de wijle hy noch een kindt was / den Gouverneur bediende/ van haer Cephate genoemt. De gheschencken waren eenen verguldē kop met sekere Fluweelen ende Zijde Takenē/ schoone Glasen met vergulde Spieghels/ ende andere dierghelijcke coopmanschappen. Daer beneffens toonden brief ende seghel vande E. Heeren Staten / ende van zijne Excel. Prince Maurits / welcke met groote reverentie al cruppende ontfangen worde/ eñ by eenen Tolck opentlic gelesen. Nec cõe aen tot Bantam.

Ende

Ende daer nae/hebben de onse met bewillighe des Conincks ende des gheheelen Raedts/met die van Bantam begonnen te handelen. Ende niet langhe daer na is ooc de reste vande Vlote / die aen het Eylandt Mauritius stille ghelegen hadde / in de selve haven gheluckelick aengecomen/ende wordt met groote blijschap van haere medegheselllen gefeesteert. Ende die van Bantam/die doen/ghelijck wy boven verhaelt hebben/de Portegijsen (haer bedroch bevonden ende verstaen hebbende) wt haer lant gedreven hadden/bewesen de onse de hoochste vriendelickheydt ende weldadicheydt. Want sy brachten daeghelicx aen boordt Hoenders/Eyeren/Cocos/Bananas/koecken van Rijs ghebacken / soo goeden coop/ dat sy voor eenen tinnen Lepel soo veel etende waeren creghen als een in een dach oft twee van doen hadde. Het heeft de onse een weynich geschaet in haren handel dat Abdol verclaert hadde datter noch so veel schepen achter waeren / oock noch daer en boven datter noch wt Zeelandt quamen. T'welck oorsake gaf/dat de Javanen hare waren ende voornaemelick het Peper op hoogheren prijs setten. Want metten eersten moesten sy geven voor 55 pont Pepers drie Realen van achte / daer naer vier. Het was al om Realen dat sy riepen / ander dinghen en waeren niet soo wel begheert als het gheldt. Als de onse weygherden soo dier te coopen/den duym ende de vier vingheren om hooghe steckende / seyden dickwils Lima, welck in haere sprake een schip beteeckent/te kennen namelick ghevende/ datter noch vijf andere schepen comen souden/ende dat sy in soo groote menichte van coopers lichtelick soo veel als sy begeerden van hare waren crijghen souden. De vier schepen specerijen tot Bantam gecocht hebbende / wel gheladen zijnde/zijn nae huys ghetrocken: de andere waren gedestineert om nae de Molucken te varen. De ghene die nae huys wedergekeert zijn/zijn onder andere ghetweest Mauritius / waer over den Admirael selve Overste was; en Hollandt / over het welcke Jan Jansz Caerel de Jonghe sorghe droech als Vice-Admirael. Dese waren gheladen met vier hondert last Pepers/hondert last Nagelen/behalven de Macis / Noten Muscaten ende Cancel. Ende sy hebben met soo goeden spoet ghevaren / dat sy minder als in vijfthien maenden gaende ende comende alle de reyse / zijnde t'samen gins ende weder acht duysent mijlen/volbracht hebben. Als sy in Texel aenghecomen waren / int jaer ons Heeren 1599/den 19 Julij/so heeft den Admirael terstont te lande sommige voorghesonden/welcke zijne Princelicke Excel. niet alleen de blijde tijdinghe brengen souden van de aencompste der schepen / maer oock de brieven vanden Coninck van Bantam met costelicke gheschencken. Ende hy heeft hem gehaest om met de schepen naer Amsterdam te varen / alwaer hy aenghecomen is den 27 Julij / met blijschap ende verwonderinghe van alle de ghene die de schepen saghen/soodanighe als in Hollant noyt te vooren aenghecomen en waren/de welcke soo groote eene reyse in soo corten tijt ghedaen hadden / ende met eenen soo groote rijckdommen mede brachten. De Comisen zijn vande Magistraet der stadt met grooten lof ende teeckenen van blijschap ontfanghen ghetweest; ende van weghen soo treffelicke eene daet/ghelijc sy wel verdient hadden/met vele courtesien ende eeren begroet: Ende de andere mede na een yeders verdiensten ende weerdicheyt met besoldinghen mildelick vergolden.

1 5 9 6

De spoedighe en gheluckighe navigatie van Neck.

Onder de ghene/die wy ghesept hebben dat daer en tusschen nae de Molucken gedestineert zijn ghetweest heeft den Vice-Admirael Warwijck/het Admiraelschap/den Admirael Neck voor zijn vertreck dit ordinerende/ontfangen. Vice-Admirael is ghemaeckt/ende ghestelt over het Schip Gelderlandt/Jacob van Heemskercke. Onder dese Leydtsliedeh aen de custen van Java seylende zijn sy eerst aen Tuban / een Zeestadt des selven Eylandts aenghecomen: aldaer is by haer ghecomen een Portugeser die het Christen geloove versaeckt hadde ende hem tot de Mahumetische Religie begheven. Dese seyde soo sy daer drie ofte vier maenden wachten wilden / sy souden daer ladinghe ghenoech moghen crijghen tot haer believen. Want dese stadt Tuban is in die ghetweesten een seer fraye coopstadt/ met mueren ende Poorten op hare maniere sterck ghemaeckt. Haer Coninck is de machtichste van gansch Java: als die / als hy/te velde wil trecken/vele duysent mannen te velde can brenghen/soo te peerde als te voet. Hy houdt hem seer magnifijc voerende eenen seer grooten staet: ende houdt een Conincklick hof/welck een groote menichte Edelluyden volgen: de welcke grooten ende profijtighen handel drijven. Haere coopmanschappen zijn Zijde /Cammelot/ ende Catoendoeck / ende oock hare cleedtkens/die sy omt lijf draghen: maer voornamelick Peper: welck sy nae het Eylandt Bali t'schepe voeren/ende aldaer verman-

Warwijc ontfanct het Admiraelschap. Heemskerc het Vice-Admiraelschap.

Tuban een stadt van Iava

De manieren ende oeffeningen des Conincks ende der Edelluyden van Tuban.

ghelen

gelen aen Catoen en doeck/ waer van niet alleen de Javanen maer oock de inwoonders vande naeburighe Eylanden cleederen draghen. Dese cleederen voeren sy dan nae Banda/ Ternate/ ende nae de andere Eylanden/ ende vermanghelen die weder aen Foolie/ Noten/ ende Naghelen/ welck in Java niet en wassen/ ende daer van ghe-laden zijnde/ varen sy wederom nae huys. De ghemeene man gheneert hem ghemeynelick met visschen ende met haer beesten te hoeden/ want aldaer seer veel Vees is. Sy zijn becleedt met een doeck om het lijf/ ende boven gaen sy naeckt. De Edellupden draghen ghemeynelick rocxkens van Camelot gemaeckt/ oft van Fluweel/ waer mede sy seer proncken/ ende zijn seer hoochmoedich op haren Poignaert die sy Krijs noemen. Die van eenighe afcomste zijn/ hebben veel Slaven ende Dienaers die seer nauw op haer passen. Alle de ghene die van eenich vermoghen zijn/ houden Paerden/ de welcke wel kleyne zijn/ by de onse vergheleken/ dun van beenen/ maer loopen zeer snel: Sy ghebruycken seer costelijcke Sadels tot de selve/ eenighe van Fluweel/ ende sommighe van Spaensch-leder ghemaeckt/ van fatsoen ghelijck met ons de sadels zijn/ maer achter niet wel so hooch: Waer op geschildert zijn seer afgrijselijcke Draken ende Duyvels welcke meest vergult zijn. Haer Toomen zijn met gesteente verchiert/ de welcke seer wit zijn. De ghebitten die de Peerden inde mondt hebben zij[illegible] seer kostelijck ghemaeckt/ ende de schildekens ter zyden zijn ghemeynelijck van silver/ sommige wit/ sommige vergult oock eenige van cooper/ elc na zijnen staet.

41

Sy connen seer wel de conste van rijden/ ende oeffenen haer seer daer in. Sy rijden dickwils met haer gheselschap/ met haer drien oft vieren/ ende altemet meer/ buytẽ de Stadt malcanderen daer trotsende int rijden/ soo int rondt als anders/ om te sien wie zijn Peert best bedwinghen en regeren can/ int draeyen/ wenden/ springhen ende andersins/ ghebruycken sy Spiessen van hout/ die seer licht ende dunnekens zijn/ waer-

waermede zy seer fraey ende constich wetē te leven. In de Indiaensche tournoy spelen jagen zy malcanderen nae/ende als zy den anderen na by comen/so laet die achterste die den anderen nae rijdt/zijn Spiesse dalen/ende rijdt alsoo voor by den anderen henen/als dan gheeft hy zijn Peert de sporen/ ende rent dan voor soo hert als het Peerdt loopen can/ ende dan comt den anderen ende jaecht hem weder nae / ende dat soo langh duerende tot dat die Peerden seer moede zijn. Dese Coninck / ontfanghen hebbende de geschencken van de onse ghepresenteert/heeft haer vriendelick onthaelt ende insgelijcx van victualie voorsien. Van hier daer nae den 25 Januarij scheydende zijn zy nae drie daghen voor Madura ghecomen. Dit Eylant is gelegē aende Noortzijde van Java Major / langhs het Oosteynde van Java. Het is seer vruchtbaer vā Rijs/welck wast op sulcken slijckigen ende kleyachtighen gront/dat de Buffels/die zy in plaetse van Peerden ghebruycken / als zij't ploegē over die halve knie daer in gaen De inwoonders leven meest vanden roof: die zy soo wel vande omligghende nabueren als vande vreemde nemen. Tot het selve en connen geen schepen die wat groot zijn/comen om de ondiepten ende sanden. In dese de onse ghecomen zijnde / als zy cleyne hope hadden van daer wt te gheraken / ende oock de reste vande reyse nae de Molucken te volvoeren / hebben de haere verdeelt: hebben Gelderlandt ende Zeelant tot de naeste stadt van Java / Jorta ghenaemt ghesonden: van waer de Javanen willende nae de Molucken trecken gemeynelick afvaren/om eenen Lootsman te becomen. Maer T'sticht van Utrecht ēn Amsterdam zijn gevaren na Arosbay/welc een stedekē is/op't Westeynde van Madura. Ēn terstont daer het ancker wtgeworpē hebbende / sonden eenige van haer volc aen lant/de welcke Rijs ende meer andere verversinge coopen souden: welcke die van het Eylandt nauwelicx aen landt gegaen zijnde/aenghetast hebben/ende haere wapenen ende cleederen genomen hebbende/in de ghevanckenisse geleyt. Den Admirael/als hy de wedercomste van zijn volck lange te vergeefs gewacht hadde/heeft drie andere in eenen boot geset ende derwaerts gesonden / die souden gaen vernemen wat den anderen wedervaren was. Dese oock terstont overvallen hebbende / hebben zy met de andere in de selve gevanckenisse gesloten. Eyndelinge hebben zy met vele bidden vercregen/dat zy den Admirael souden

Het Eylant Madura.

mogen bootschappen van hare staet: mits conditie nochtans als dat zy terstont moesten wedercomen als zy aen boort hadden geweest. Den Admirael dit verstaen hebbende/heeft de andere van Jorta ontboden om met gemeyne crachten ende raet eenigen middel aen te gaen om hare medegesellen te verlossen. Ettelicke vande eerste dagen zijn met brieven over ende weder te senden toegebracht geweest. Die van Arosbay eyschten voor randtsoen de 2 swaerste stucken geschuts die den Admirael op hadde met al datter toe diende/ettelicke lakēs ende Fluweelen/en daer toe noch duysent stucken van achten. Den Admirael heeft geantwoort/wouden zy haer met ghelt ofte goet laten payen/soo wilde hy geerne met haer accorderen: dat het geschut hem niet toe en quam/maer het gemeene lant/noch geen macht over het selve en hadde. Die van het Eylant daghelicx meer ende meer sortser haer houdende/ende gheene billicke conditien toelatende/soo heeft den Admirael geraetslaecht om t'volc met gewelt te verlossē/de welcke hy meyndedat zy alleen bewaert waren inde sloep/daer zy mede aē lant quamen. Den 5 Februarij dan heeft hy ontrent hondert ende vijftich mannen wel gemonteert nae de stadt gesonden: aldaer sien zy eenen geweldigen hoop volcks voor de stadt staen / twee Portugesen voor wt comende; de welcke vrede Vaenkens op stekende/seyden datse met de onse accorderen wilden: maer dat dit al schelmery was conde men lichte afnemen wt dien dat zy haer inde stadt sterc maeckten. Twintich Musketters dan op't lant ghesprongen zijnde/hebben den strijdt aenghevanghen/ ende dapperlick tot haer ingheschoten/alsoo datter wel drie ofte vier doot bleven. In de sloepen wedergeroepen zijnde/zijn daermede vet ingheyaren/ende nu onder die stadt comende: soo zijn die van het Eylandt die ander poorte wtgheloopen / ende meenden ons volck alsoo binnen die haven te besetten. De onse dit ghewaer werdende sonden terstont twee schuyten na den boom / om de haven vry te houden.

Dē strijt van die van Madura teghen de onse.

Ende terwijle aldus van verre gestredē wordt / ende datter aen d'een zijde fel met roers / ende aen d'ander zijde met Flitsen gheschoten werdt / isser een seer harden storm opghesteken/ende het water is haer oock ontvallen. Derhalven de onse / den strijdt naerlatende / zijn t'scheep ghekeert/ ende als zy nu een schoot weeghs van landt waeren soo zijn daer twee schuyten omgheslaghen / van de welcke in de

 eene

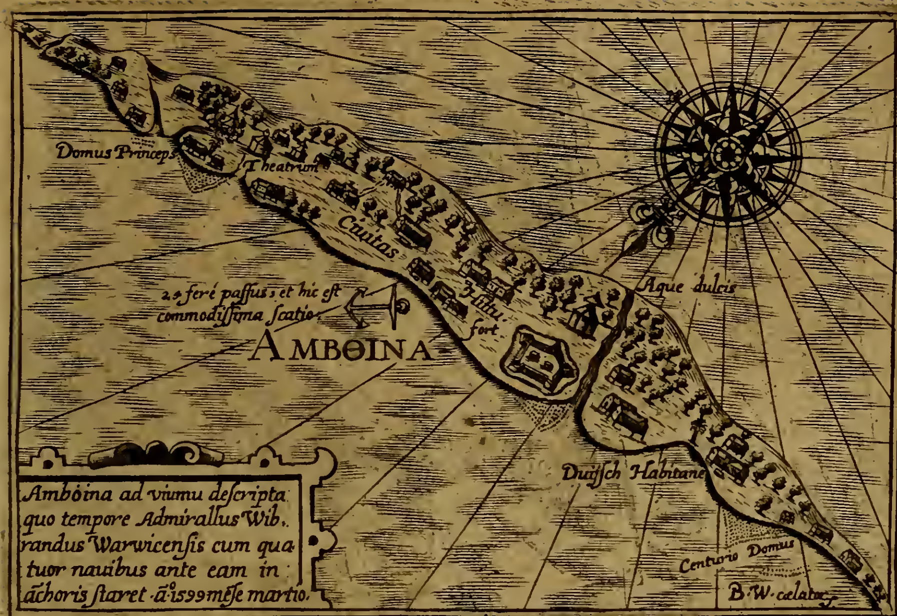
42

eene 36 mannen / inde andere 13 waren / ende dat door stortinghe vande Zee. Sommighe van dese zijn verdroncken / andere aen den oever aenghedreven ende van de Wilde wreedelick omghebracht / soo datter doot ghebleve zijn 25 manne: den anderen / die aen de ander zijde aenquamen / worde het leven ghesalveert / door het bidden van den afvallighen Portegijs van Tuban: de welcke als zy op't landt quamen moesten neder knielen / ende dan quamen sy / ende leyden haer een handt vol sants opt hooft / t'welck beteeckende dat haer het leven geschoncken was. De Wilde hebben terstont daer nae in een seker spelonck ontrent een mijle weechs vande Stadt gheleghen de ghevanghenen ghesteken; sommighe in ysere banden gheslaghen / ende hebben by alle nauwe wacht ghesedt: de welcke ten lesten alle midts betalende twee duysent Realen / los ghelaten zijn gheweest. De gevangen gelost zijnde / hebben sy den 16 Februarij hare reyse vervolght / en de vele Eylanden voorby gevaren hebbende / zijn den derden Maerte tot Amboyna ghecomen.

Welck Eylandt is gheleghen aende Eylanden van Molucken ontrent 24 mijlen van Banda / aende Noortwest zijde. Het is seer vruchtbaer van Nagelen / Oraengien / Limoenen / Citroene / Coquos / Bananas / Suycker riedt / ende meer andere fruyten / die daer so goeden coop zijn / dat sy voor een knoop tachentich Oraengie appelen crijghen conden. De Inwoonders (twelck onder dese volcken raer is) zijn seer slechte luyden. Sy ghebruycken Spiessen van hout / waer aen boven een yser is / ghelijck een arpoen yser: waer mede sy seer fel connen werpen / ende zijnder soo seker op / dat sy daer mede op de grootte van eenen daelder werpen. Hebben oock Schilden ende Sabels die sy ter oorloghe weten te ghebruycken. De arme onder haer dragen gemeynelick een groot mes inde handt / daer sy haer werck mede doen. Sy voeren Galeyen seer bequaem ghemaeckt / die sy seer snel connen beroeyen. Sy zijn meest van fatsoen ende maecksel gelijck een Draeck / de

Amboyna.

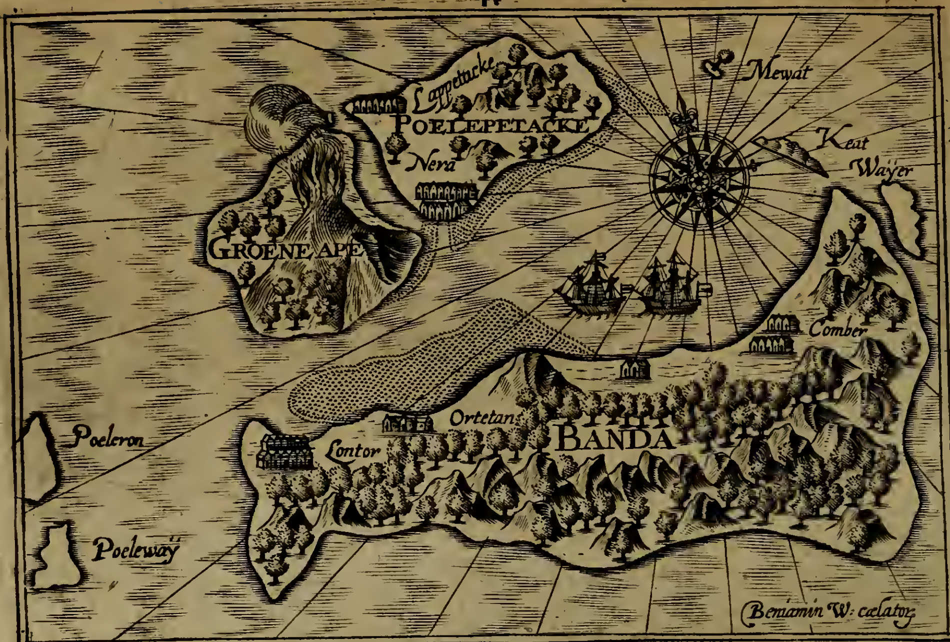
de steven voor is een Draken cop / en achter isse ghelijck de steert van een Draeck/ waer aen sy eenige Wimpelkens en Vlagghen hanghen tot een cieraet. De onse van de inwoonders met groote blijschap ontfanghen zijnde / wiert haer vanden Admirael ghebracht de oorsake van hare comste. Als sy geantwoort hadden dat sy Coopluyden waeren / aldaer ghecomen om met haer van specerijen te handelen / ende om andere waren te coopen / soo is haer terstont verlof om aen landt te comen ghegheven gheweest. Des anderen dachs is de Vice Admirael aen landt gevaren met sommighe andere/alwaer hy seer feestelick is ontfangen geweest / ende sy hebben hem onder een tent ghebracht/ die sy onder die boomen van hare zeylen ghemaeckt hadden. Na de tsamensprekinge is den onsen een huys gegunt ende gewesen daer sy hare coopmanschappen souden moghen indoen. Maer als sy merckten dat de vier schepen hare ladinghe daer niet en souden moghen becomen: soo zijn de twee schepen Zeelant ende Gelderlant / met gemeynen rade van de Overste/ naer Banda gevarē. Den 11 Martij dan / de Anckers oplichtende/hebben sy vele ondiepten ende Sant platē voorby zeylēde/een seker onbewoont Eylant int gesicht gecregen : welc sy Poel se tton noemden/waer voor sy seer bevreest zijn/ op het welcke sy meynen dat den Satan woont. Soo sy misschien door eenich tempeest met haer Schepen daer ontrent comen/weten sy niet hoe sy in tijts voorby dit Eylandeken sullen geraken. Terwijle dan dat zy dit Eylandt voorby varen/hadden zy groote vermakinghe met eenen Indiaen die zy tot lootsman om die ondiepten ende Sanden van dese strecke te mijden/ mede ghenomen hadden. Want dese ginck voor int schip staen/ende eenen Bootshaeck in de hant hebbende/haelde met dē haeck naer hem / meynende dat het landt des te eer achter soude comen / en als hy moede was leyde hy de haeck voor wt/en moesten ooc den selvē niet wech nemē voor en aleer wy voorby dit Eylandekē waren. En als het een weynich stillekens was / soo ginck hy seer fluytende ende schuyfelende op de mont/meynende also den vyant te locken/ en hem selvē soeckende moet te gevē. Waer wt men can verstaen hoe cleyn vertrouwē dat de se luyden hebben/ende hoe groote superstitie hare herten bevangen heeft. Den 15 Martij zijn de schepen aen het Eylant Banda/het alder vermaertste vande Molucken aenghecomen. Het selve is als in dry deelen ghedeelt/welcke te samen groot zijn ontrent vijf mijlen.

Gelder-lant eude Zeelandt na Banda gesondé.

Het Eylant Poel setton.

Het Eylandt Banda.

44

Het heeft ses oft seven stedekens / onder de welcke het principaelste Nera is. Sy en hebben gheenen Coninck / maer nae haere wetten levende / als sy raet moeten nemen / roepen de outste te samen / ende vragen die om raedt. Hier wordt grooten handel ghedreven / voornamelick van Specerijen. Want de Coopliede wt Java / Malacca en China herwaerts met groote menichte comen: de welcke alle soorten van coopmanschappen daer in voeren / ende insghelicx wtvoeren. De inwoonders zijn den meerderen deel alle Mahometisten: ende onderhouden de ceremonien van hare secte / oft om beter te segghen / van hare superstitie / so neerstelick / dat sy gantschelick gheene t'sy Goddelijcke ofte wereltlijcke saecken aen en vanghen / oft zy en hebben Godt op haere wijse eerst aengheroepen ende ghebeden. Al eer sy inde Kercke gaen / soo sullen sy eerst altijt hare voeten wasschen: waer toe men altijt groote potten met water voor een yeder Musquita siet staen. Sy doen hare ghebeden met soo groot geroep / datmense verre hooren can / dese woorden ghemeynelic twee oft dry mael sprekende / Stofferolla, Stofferolla, Ascehad an la, Ascehad an la,, Yll lolla, Yll lolla, Mahumed die rossula, ende als zy het leste woordt spreken / strijcken zy haer met de handt over haer aensicht / waer in zy een groote devotie hebben.

De Religie der Inwoonderen.

Oock spreken zy noch meer andere gebeden op dese wijse: Sy spreyden een matken tegens de aerde / waer op zy dan gaen staen / ende slaen twee oft dry mael haer ooghen opwaerts ten Hemel / t'selvighe ghedaen zijnde / soo vallen zy op haer knien en werpen het hooft twee oft dry mael ter aerden / ende dese superstitie ghebruycken zy niet alleen in de kercken / maer ooc in haer huysen / ende oock wel in't openbaer. Het is een volck geraept ende versamelt wt verscheyden natien. Als zy met den anderen spreken sullen van eenighe landts saken / soo brenghen zy gemeynelick in haere kercken oft int bosch elck zijnen cost mede ende eten also met den anderen / t'welck by haer een groote eere en lust is. T'gantsche Eylandt is in factien ghedeelt ende daer is groote oneenicheydt in het selve. De oorsake van dese vyantschap is dese voornamelick ghetweest. De inwoonders van Labetacke / t'welck leydt ontrent een cleyn mijlken van Nera hadden eenmael ettlicke boomen om oft afghehouwen in de vryheyt van die van Nera. Dit ongheluck als die van Nera achten dat haer gheensins te lijden en stondt / als inwoonders mede zijnde van het Principaelste Stedeken / soo is daer oorlooghe wtghesproten / de welck noch heden ten daghe tusschen haer duert / soo dat sy deen den anderen doot slaen

Inlandtsche oorloge en haet.

ende

ende verscheuren als honden/waerse malcanderen connen bespringhen. Die van Combera ende Bapra in het selve Eylant voeren oock gelijcke vyantschap onderlinghe. Die van Tontora ende Pollerbina en Pulvaia houdent met die van Nera/twee cleyne Eylandekens aen de enghde van den inganck ghelegen. Die van Nera als sy teghen die van Labbetacke ter oorloghe sullen gaen/soo gheven sy haere Bontghenooten die sy ontboden hebben een Bancket. Als sy nu int openbaer alle neder geseten zijn /soo wordt in de plaetse van een tafel een bladt vanden boom Banana geleydt; daer nae wordt een yeder een stuck van het broot / dat sy Sagu noemen ghegheven/ende een schotel van bladeren vann boomen ghemaeckt. Daer wordt ghesoden rijs inne ghedaen / waer sy vleesch-sop op gieten. Dese spijse slocken sy op ghelijck beesten seer gierichlick ende onreynelick. Ter wijle dat de andere eten comen sekere Partuer Edellnyden/de welcke maken in teghenwoordicheyt van al t'ghesel schap een ghevecht met fraeye sprongen op den trommelslach ende t'gelupt van't becken. Ende als sy moede zijn/comter een ander partuer/ende dit duert so lange tot dat de maeltijt over is/ende dan gaet een yegelic na zijne plaetse. Sy houdẽ des nachts seer scharpe wacht/in de steden eñ in het bosch roepende seer luyde tegẽs den anderen om malcanderen wacker te houden tot den dach toe. De schepen die sy gemeynelic ter oorloge gebruycken maken sy op dese wijse. Sy binden t'samen gevoechde houten met touwkens / van binnen maecken sy die met clampen vast/so dat de t'samen voeghselen vande plancken vaste in malcanderen passen. Sy cloppen met een hamer de basten vande boomẽ welcke sy noemen Clappus/dat sy worden ghelijck werck. Hier mede maken sy haer schepen dicht / ende besmeren alle de voegen wel dicht met calc/welc sy met eenige substantie also toemaken eñ temperen dattet int water niet af en gaet. Sy hebbender gemeynelic twee Metalen Bassen op; waermede sy oock tamelick weten om te gaen ende te leven; maer seer wel met andere wapenen. Sy hebben oock veel Stormhoeden / waer op sy ghemeenelick een Paradis vogel hebben stekende/in stede van een plumagie. De gene die een corselet oft harnasch aen hebben/meenen datmẽse dan niet crencken noch quetsen en mach. Als sy met de schepen wtvaren ter oorloge/soo isser wonderlick groot gheraes ende getier van roepen/crijten/trommelen ende van op beckenen te slaen: ende de Edeluyden die boven op de Galeye staen maecken seer cromme sprongen met haer geweer: eñ die best can springhen die is daer seer mon mede. Ter zijden van de Galeyen zijn stellagien gemaect van riet/waer op haer slaven sittende met houtẽ schuppen/in plaetse van riemen de schepẽ voortroyen. Het zijn seer cloecke mannen ter oorloghe: waer in haer niet en ontbreeckt noch verstandt om te bedencken/noch moet om te durvẽ/noch cracht om wt te voeren. De hoofden van de verslaghene vyanden/te huys ten toone opghehanghen zijnde int openbaer / ende terstondt daer nae afghetrocken/winden die in wit cattoenen doeck / ende legghense in een schotel/ende brenghense alsoo ter aerden / ende branden daer over oock veel Wieroock. Als daer eenighe van haere vrienden ghestorven zijn / soo roepen ende crijten die vrouwe persoonen seer luyde / als om die selve van den slaep weder op te wecken / ende daer nae vermerckende dat sy doodt blijven / soo bereyden sy als dan een groote maeltijt op haer maniere: ende nooden daer haere vrienden toe / ende alle de ghene die mede te begravenisse gheweest hebben. Dit is de wijse van haere begravenisse. Sy dragen het Lijck bedeckt met een cleedt van fijn wit cattoenen doeck / op haere schouderen nae het graf: ende achter het Lijck volghen eerst de mans persoonen / ende daer nae de vrouwen. Het lichaem nu begraven zijnde / soo worter terstont een Wieroocks vadt ghebrocht ende daer in wieroock den gheheelen dach ende nacht brandende. Ende des morghens ende des avondts comen die ghemeene luyden/Edel ende onedel/ende storten haer ghebedt daer op het graf. Ende als de onse haer vraechden wat sy baden / soo hebben sy haer voor andtwoorde ghegheven / dat sy baden op dat den dooden niet wederom opstaen soude. Ende hoe wel sy inde oeffeninghen der oorloghe wtnemende vermakinghe hebben/soo hebben sy nochtans noch andere oeffeningẽ die niet ongenuechelick en zijn. Den Bal weten sy insonderheyt wel te gebruycken/niet op de wijse als de onse/maer verre een andere. Als sy spelen sullen so staen sy int ronde/eñ een in het midden: eñ dan comt den eenen ende smijt den Bal op/de welcke van sperische figuere van hoepkens van Spaensch riedt door den anderen ghevlochten ghemaeckt is/ ende slaen malcanderen alsoo den Bal toe/ met sulck een wete dat wonder is. Eñ soo yemant den Bal niet en raeckt / die wordt

Maniere van begraven &c.

Vermakelicke oeffeninghe.

seer beghecket ende belachen. Eenige springhen oock wel op / ende slaen alsoo den Bal int springhen / sommighe draepen haer rontom / ende slaen noch den Bal. Ende gelijck sy wonderlick licht zijn / soo leven sy oock wter maten langhe / soo dat sommige over de hondert ende dertich jaren leven / ende zijn naer haren ouderdom seer cloeck. De vrouwen moeten daer het werc doen / ende die mannen gaen langs der straten treden. Sy en gaen oock niet wt met haer mans / maer zijn altijt t'huys doende haer werc / soo met Notemuschaten te drooghen / ende die wt de bolster te doen: Peper ende Nagelen te lesen. De onse de coopmanschappen aen boort ghebracht hebbende hebben een Logie oft huys tot Nera met bewillinghe van de inwoonders ghebout / ende eenighe van de hare aldaer ghelaten hebbende / die alle den coophandel ende sakē nu voortaen souden besorghen / hebben die aenden Gouverneur van die plaetse / sy noemē hem oock Sabandar / gerecommandeert. Heemskercke selve mede belofte ontfangen eñ gedaen hebbende / heeft met de voornaemste des Eylandts int besonder ende ernstelick gehandelt. Daer nae weder haren cours nemende nae de Custe van Java zijn sy nae datse neghen maenden ghevaren hadden ghesont ende behouden gelucklick in haer Vaderlant aenghecomen. Want den 5 Julij des jaers 1599 van Banda seylende zijn ontrent den twintichsten Aprilis des naest volghenden jaers in Hollandt ende daer nae tot Amsterdam met blijschap aenghecomen.

Die van het Eylandt Banda leven langhe.

VVeder cōste vā Heemskercke van Banda, 1600.

Heemskercke dan ghelucklick met de zijne t'huys gebracht zijnde / so sullen wy nu wederkeeren tot de andere twee schepen / die wy geseyt hebben datse voor Amboyna onder het gebiedt van Warwick gebleven zijn. Dese schepen niet lange voor Amboyna blijvende / om dat sy haer volle ladinghe aldaer niet conden becomen / zijn na Ternate een vande Moluckische Eylanden gevaren. Dit Eylandt light 28 mijlen van Banda / vruchtbaerder van specerijen als van vruchten der aerden. Want het is een oock seer sober landt van eetbaer waeren. ten heeft gheenderley Vee: behalven weynighe Caberillen oft Bocken / ende eenighe Hoenders. Daer en boven en wasser gheen Rijs / noch oock gheenderley Graen / daer sy eenich broodt van souden backen / dan hebben t'selvighe wt eenen boom op dese wijse. Daer is aldaer een soorte van boom / hebbende saecht houdt ende by nae goet om tot pulver te brenghen. Desen afghehouwen ende ghecloven hebbende / nemen sy een hamer van dick riet gemaeckt ende slaen daer mede op dit hout / t'welck haer dan gheeft een seker goedt in de ghedaente by ons het Sagemeel. Hier backen sy haer broot van / het welck seer wit is / inde grootte van een palm vander handt int viercant: met welck broodt sy haeren principalen handel doen. Het heeft menichte van Coquos ende Bananas boomen / oock eenighe Limoenen ende Oraengien / maer voornamelick Nagelen. De inwoonders zijn beleeft ende vriendelick / maer begheerich: ende niet alleen t'gemeyne volck / maer oock de Coninck selve ende zijne Hovelingen. Maer haten de dieverije seer / eñ straffen seer scherpelick de ghene die op eenighe dieverije bevonden werden. Want oock een kint van elf of twaelf jaren om dat het een bladt oft twee Tubac ghenomen hadde / hebben sy de handen op zijnē rugge ghebonden / ende door het stedeken geleydt / achter hem hebbende menichte van kinderen / die tot zijnder schande riepen in haer sprake dat hy ghestolen hadde / terwijle dat de onse noch aen lant waren. Sy zijn groote vyanden van de Portugesen. Want tegen over leydt een Eylandt Tidore ghenaemt / t welck met Portugesen beset is. Die van Ternate den 20 Julij int jaer 1599 / als de onse daer noch waren / op het Eylandt Tidore ghevaeren zijnde overvielen daer een Dorp / sloegender drie doot / ende brochten noch 43 ghevanghenen mede / waer onder dat was des Coninck van Tidore broeders soon. Dese voor den Coninck van Ternate gebracht ende aldaer verhoort zijnde / wort buyten des Coninck paleys ghelepdt met een strop aen zijnen hals / ende als hy nu op strandt was / soo hieten sy hem de handen wasschen / ende als hy bockte om zijne handen te wasschen / soo quam daer een van achter eñ gaf hem int bucken eenen slach in zijnen rugge met een Sabel dat hy daer neder storte / daer nae noch een ander / die hem eenen slach gaf dat hem longh ende lever wt hingh / daer nae werdt het lichaem in zee ghesleept / ende lietent alsoo drijven. Haer principaelste wapenen zijn Spiessen van hout oft riedt / die sy door de handt seer recht ende snel weten te schieten: eñ voorts groote breede sweerden met langhe Schilden / ontrent vier voeten lanck: eenige onder haer ghebruycken oock wel Musketten oft Roers / maer seer weynich / want sy gheen hebben dan die sy van de Portugesen crijghen. Als daer een Eclipsis inder Sonnen ofte Mane is / soo maken sy een

Gelegēt heyt vāt Eylandt Ternate, de vruchten ende maniere der inwoonderen ende andere dingen.

groot

groot ghetier ende misbaer/meenende dat haren Coninck of eenighe andere van hare Hoofden sterben sullen. Ghelijck het gebeurde doen ons volck daer lagh / dat het den 6 Augusti ontrent 8 uren des abonts Eclipsis inder Mane was/datse een seltsaem ghelupt ende misbaer maeckten/met roepen / schreeuwen / bidden/ slaende op Trommelen ende Beckens. Ende als ons volck vraechde waerom sy sulcken misbaer ende ghetier maeckten / soo gaven se voor andtwoordt dattet Eclipsis inder Mane was/ ende dat sy als dan sorchden dat haren Coninc oft een van zijne naeste vrienden sterben soude. Ende als nu den Eclipsis inder Mane ofte Sonne ghepasseert is/ ende den Coninck noch eenighe van zijne vrienden gestorben en is/so houden sy daer op haer manier een groote Feest van/maken de des anderen daeghs een omganck/ ende die voor aen gaen draghen eenighe Porceleyn/ende daer nae volghen eenighe met Spiessen / Hellebaerden / Musketten ende Roers/achter de selbighe worden ghedraghen drye Lampen / daer nae volgt een jonghen met Coninckliche cleederen ghecleedt / ende voor hem gaet een met eenen verguldem Waeper / ende achter hem veel vrouwen/soo jonck als oudt/seer fraey toe ghemaeckt op haer manier. Als de onse vertelden datter volck in haer landt was die van te vooren wisten te segghen wanneert Eclipsis der Sonne oft Mane wesen sal / meenden t'selbe onmoghelick jae een mirakel te wesen. Hoe wel de visscherije by haer niet seer overvloedich en is; soo oeffenen sy die nochtans op verschepden ende wonderlicke manieren. De groote visschen Maniere van te visschen.

45

vanghen sy op dese wijse: Eerst vanghense een deel cleyne vischkens met een Schepnet oft Worpnet: ende dese gevangen hebbende stellense een langh riedt recht over eynt/voor inde schuyt/ende boven int riet is een gadt daer sy een touw doorschieten/ ende aen't een eyndt van't touw een vischhaeck/ende boven den haeck een bladt van eenen boom / op dat alsoo de lijn voor wt wapen soude. Den visscher sittende by het riet

riet / worpt Visschkens voor tot nae den haeck toe / die sy recht boven t'water laten hangen: om de welcke in te slicken de Thonijnen ende andere groote visschen toeloopende / slocken met eenen den haeck in. Oock ghebruycken sy eenighe korven / die sy op de gront laten sincken / ende de korven eenen tijt inde gront gheleghen hebbende / so sien sy neffens de Schuyt / nae de gront toe offer eenich visch in is / ende soo daer eenige visschen inne zijn / so valt daer een buytens boordt / duyckt te gronde waerts / en brengt den korf op met de visschen. Want in die gheweslen is het water soo claer / ende soo doorschijnende / dat men t'ghene dat in den grondt vele vademen diepe light / claerlick siet. Daer is alhier vele Scheeps rustinge en verscheyde soorten van Schepen / Galeyen / Hulcken / Oorlooch schepen / Booten / Prauwen. Des Coninckx Galeye was prachtelic toegherust soo wel tot heerlicke vertooninghe als tot schrick. Sy wierdt van slaven voort gheroeyt / op ghelijcke wijse als wy hier te vooren in de beschrijvinge van Banda beschreven hebben: dese hebben elck een bos pijlen neffens haer. De Galeye hadde op seven metalen Bassen / met eenige recht over eynde staende Spiessen die langher waren als hier te lande: boven op was een Fluweelen Bedde daer de Coninc op lach: aen welckers sponde de wapenen des Coninckx hinghen / heel met Fluweel behanghen. De Coninc lach als nu op het bedde / als nu sat hy daer by / als nu wandelde hy. By hem sat ghedurich een die met eenen Waeyer hem windt maeckte. Hy was een cort vierschoten man / hebbende een dick hooft / nieusgierich / bemint van de zijne / machtich. Want men seyde dat hy t'seventich Eylanden onder zijn ghebiedt hadde: een onderhouder vande Mahometische superstitie. Het gheruchte van de comste van de onse nae het Eylandt en was nauwelicx ruchtbaer ghewordeu / oft hy en is t'schepe terstont derwaerts gecomen / ende heeft door Tolcken ghevraecht / wie sy waren / ende waerom sy gecomen waren. Van de onse ghenoodicht zijnde dat hy t'schepe soude comen / heeft het ghewevgert / oft eenighe laghen vreesende / oft dat hy de Coninckliicke weerdicheyt ghedenckende zijn authoriteyt op dese wijse heeft willen toonen. Ende den Admirael by hem geroepen hebbende / ende langhe tijt met den selven gesproken door Tolcken / als het nu scheen dat hy terstont t'schepe gecomen soude hebben wilde sulcx niet doen / eerst was de Ladder geen deegh daermen mede int schip climt / al hoe wel men de selvighe met Laken bekleede / daer nae vielt hem te laet / seggende hy moest zijn ghebedt doen / terwijle de Sonne noch scheen. T'sanderdaegs s'morghens is hy wederom aenboort ghecomen sterck zijnde twee en dertich Karckollen / seer fraey toegemaeckt ende wel gemonteert / roepende also triumphantelijc driemael rontom de Schepen / makende seer groot geluyt met zingen / slaende op groote kopere Beckens / ooc op eenighe langwerpige Trommelen. De onse waren verwondert / ende verbaest / ende wisten niet wat dit bedupde. Vreesende dan dat dese Barbaren op haer yet souden willen attenteren: hebben ghewapende beneden gestelt / op dat sy niet misschien eenige schade door onversichticheyt en souden ontfanghen. Maer dat dit tot haerder eere gheschiedt was / heeft de sake daer na te kennen ghegeven. Maer oock doen en is de Coninck niet t'schepe ghecomen; maer heeft alles door eenen Tolck ghedaen ende met eenen de onse oorlof gegeven om vry te handelen. Daer nae dicwils met den Admirael ende de Capiteynen ghesproken hebbende / heeft vanden Admirael seer begeert eenich volc vande onse daer te behouden. Welck hy oock verkreghen heeft. Want daer zijn vijf mannen ghebleven met een jonghen: den welcken de Coninck een wooninghe toegeschickt heeft: haer medegesellen hebben haer gelt ende coopmanschappen gelaten / om aldaer teghen dat de andere wedercomen souden / Naghelen ende andere uytheemsche waeren op te coopen. Wacrwijck dan het Ancker gelicht hebbende / na Java ende Bantam wedergekeert zijnde / 300 veel Peper / Foelie ende Naghelen als hy noch begheerde ghekreghen hebbende / is wat spaeder als de andere daer hy mede uytghereyst was in Hollandt ende daer na tot Amsterdam gecomen / vele perijkelen ende moeyten uytghestaen hebbende / welck alle niet alleen het besonder maer voornemelijck het ghemeyne beste des Vaderlants licht maeckte.

Scheeps toerustinghe.

De Coninck van Ternate.

VVedercompste vä VVarwick.

Het sessentvvintichste Capittel.

De reysen vande andere Vloten nae Oost-Indien nae het vervolch der Iaeren ordentelick verhaelt, ende hare handelinghen ende toenemingen, ende ten lesten de vereeninge van alle de Oost-Indische Compagnien in eene, ende der selver wijse ende maniere.

Eer dat noch een van die 8 schepen / van de welcke wy nu gesprokē hebben / t'huys gecomē was / so heeft nochtās de selve Oost-Indische Compagnie int Jaer 1599 / onder het belept van de Heeren Staten en van Prince Maurits / de welcke gheensins en achten datmē den Oost-Indischen handel soude naerlaten / noch een Vlote van 3 schepen fraey toegherust derwaerts gesonden / over de welcke Stevē vander Hagen tot Admirael ghestelt is. Ende de selve is t'zeyl ghegaen ontrent den 4 Mey. Ende niet langhe daer nae als van die acht schepen / de vier / soo wy verhaelt hebben / in de maent Julius seer wel ghěladen aenghecomen waren; soo hebben sy terstont de selve oock na de custen van Oost-Indien weder ghesonden; onder den Admirael Jacob Willemsz. Ende behalven dese Compagnie / andere Cooplupden van Amsterdam / onder de welcke vele Brabanders waeren / hebben een nieuwe compagnie opgherecht / ende vier schepen op hare costen toegerust / die sy noemden Nederlandt / de Vereenichde Landen / Nassou / ende t'Hof van Hollandt. Den Admirael was Pieter Both
1599 van Amersfoort: die mede den 21 Decembris int selve jaer / mette vier andere van d'oude Compagnie wt het Texel voeren / ende zijn seer rijckelick ghěladen thuys gecomen / ontrent twee Jaren wt ghewéest zijnde. Oock eer dat sy weder quamen / heeft de selve nieuwe Compagnie weder
1600 int Jaer 1602 schoone Schepen ontrent van dry hondert last upt gereet. Ende de oude en eerste Compagnie daer en boven heefter ses by gevoecht: welckers namen warē / Amsterdam, Dordrecht, Goude, Delft, Leyden, ende Haerlem: elck groot by de vijf hondert lastē: Daer overste Admirael van was Jacob van Neck. De welcke ooc daer na op verscheyden tijden wel rijckelick geladen met specerijen thuys ghecomen zijn. Want sommige na 3 jaer / sommighe nauwelicx 2 jaer ghepasseert zijnde / zijn spoedelick tot Amsterdam wedergekeert. Van de welcke voornamelick Mauritius / Zeelandia / ende de Jacht waren de welcke doen namelick int jaer 1601 / drymael in 1601
Oost-Indien die reyse ghedaen hadden. Derhalven de saken ghéluckelick ende nae wensch afloopende / soo zijn niet alleen tot Amsterdam / maer oock in Zeelandt van nieuws schepen toegherust ende int selve jaer na Oost-Indien ghesonden ghewéest. Tot Amsterdam voornamelic zijnder derthien afghevéerdicht / de welcke den 23 Aprulis wt Texel ghevaren zijn. Waer van vier waren van de oude Compaignie onder Jacob van Heemskercke / ende vier vande nieuwe Compaignie onder Jan Grenier: noch vijf schepen van de selve oude Compaignie / die appart waren onder den Admirael Wolfaert Hermansz. De naemen der schepen waren dese: Gelderlandt / Zeelandt / Utrecht / Amsterdam / Hoorn / Enchuysen / Alckmaer / den Swerten Leeuw / den Witten Leeuw / den Groenen Leeuw / den Rooden Leeuw / den Wachter / het Duyfken. Den Spaenjaert dede zijn upterste beste om dat dese Vlote in Oost-Indien niet en soude gheraecken ende haer voornemen volbrenghen. Hy sendt van wt teghen de selve een seer machtighe Vlote ende verre grooter in ghetale van schepen ende Soldaten. Want van onse derthien schepen / en zijnder maer acht / op de plaetse daer den slach gheschiedt is tegenwoordich ghewéest: maer den Spaenjaert hadde zijn gantsche Vlote van derthien groote schepē ende van wapenen / ghéschut volck / ende vele munitien seer wel versiē. De onse als sy saghen dat zy in ghetale ende crachten onghelijck waeren / ende dat sy wel benefsens de Bootsghesellen Soldaten hadden / maer weynich ten aensien van soo groote menichte / nochtans dappere mannen / en wel ghemonteert / hebben alsoo hare schepen gheregeert / dat sy al haer geschut conden ghebruycken: op dat eenighe nederlaghe den vyant aenghedaen soude zijn / eer dat sy ghedwonghen souden zijn tegen soo veel volcx te strijden. Derhalven de onse / soo haer belast was / schoten sonder ophouden groote clooten in de schepen der vyanden / en dat met sekere schoten / daer dickwils

De raet slaghen ende aenslaghen des Coninckś vanSpaignen teghen de 13 schepen van Amsterdam.

wils den Spaignaert nae de onse schietende/om de cleynder grootte ende grooter lichticheydt om te wenden daer sy wilden/ miste. Ende alsoo als nu de Zee eenen tijt lanck door het gheroep / trompetten / ende vele schoten met grof gheschudt als daverende ghemaeckt / een schrickelick ghelupt gaf/soo is aen beyde zijden met groote bry-moedicheyet ende wackerheydt gestreden gheweest/als eyndelinge een van de grootste schepen der Spaignaerden/die den Vice Admirael voerde/ende de Jacht van de onse / met gheduerighe schoten beschoten vele waters schepten : so dat hier door den strijdt op ghehouden heeft / ettelicke over beyde zijden gheblevden zijnde ende vele ghequetst. Maer de Jacht van de onse/dewijle sy onbequaem tot de verder reyse scheen te zijn/de voornaemste coopmanschappen daer wt ghelost / ende in de andere schepen ghedaen zijnde/is daer nae met seven mannen te rugghe in Hollandt behouden weder ghekeert.

Olivier vã Oirt. In dit selve Jaer duysent ses hondert een den 26 Augusti/ is in Hollandt thuys gecomen Olivier van Oirt /van Utrecht: De welcke oock de Strate van Magellan door ghevaren zijnde / des Werels Cloot in drij jaeren om gevaren hadde / vele wederstoots van den vyant ende van wegen de tempeesten ghehadt hebbende. Hy was afghevaren wt de Maes in het jaer duysent vijf hondert acht en neghentich / met drij schepen ende een Jacht. Olivier hadde het ghebiedt over de gheheele Vlote/ by ordonnantie van Prince Maurits / hebbende tot Vice-Admirael Jacob Olpendam / den welcken die van Amsterdam hem by ghevoecht hadden. Want behalven de andere waren bewinthebbers van dese reyse seer aensienelicke mannen Pieter van Bevere /Hugo Buse/ ende Jan Benning : van de welcke de eerste tot Dordrecht oft tot Rotterdamme/Benning tot Amsterdam woonde. Eer dat de schepen in de Groote Zee/die sy Archipelagus/ oft Mar del Sur noemen quamen/so hebben sy vele teghenspoet ghehadt/ende terstont twee vande selve verloren hebbende/ hebben sy wel een Spaensch Schip ghenomen / maer eer dat het genomen wert/ is het Gout / dat het in stede van ballast voerde / in de opene Zee/by laste van den Capiteyn / ghewORpen gheweest / op dat het in de handen van de onse niet comen en soude; ghelijck een vande ghevanghene nader handt bekent heeft / de welcke als den Capiteyn nu los ghelaten was / verhaelde datter thien duysent ende twee hondert ponden goudts gheweest waren. Daer nae hebben zy hare strecke na Japan ende van daer nae de Philippinen ghenomen/alwaer zy twee Spaensche Galeoenen int ghemoet ghecreghen hebben. De eene van dese heeft de Jacht/de andere het schip daer Olivier selve Overste op was aenghetast:de Jacht ghemerckt datse wat verre af was is inder Spaenjaerden ghewelt gheraeckt:de ghene die teghen Olivier vechtende was naer een lange scharmutsinghe ende nae het innemen van het opperste van het schip is nochtans door de manhachtige herten van de onse afgestooten gheweest:ende het Galeoen selve door seer vele schoten van grof geschut ontrampaneert zijnde is gesoncken/wel met 500 mannen. Olivier en heeft maer ses oft seven dooden ghehadt/ghequetste ontrent vijf en twintich. Soo dat hy alhoe wel hy nae soo vele moeyten ende soo groote perijckelen cleynen rijckdom t'huys gebrocht heeft/ nochtans moet van hem ghesept zijn dat hy dese eere zijne lantsliedẽ toegebracht heeft/ dat hy desen lof van de werelt omgevarẽ te hebben/den welcken haer eenen Portegijs ende twee Enghelsche als eyghen toeschreven / den Hollanders oock ghemeyne ghemaeckt heeft.

De Philippine Eylandẽ. De Eylanden Manilles die wy ghesept hebben/worden anders de Philippinen ghenoemt van den Coninck van Spaignen Philips / onder wiens naem de Spaenjaerden wt Nova Hispania vaerende die ontdeckt ende ghevonden hebben / int jaer ons Heeren een duysent vijf hondert vier en sestich. Sy worden oock Maniles gheheeten / vande voornaemste stadt ende Haven/die de Spaenjaerden daer ghemaeckt hebben / welcke Manila ghenoemt is. Sommighe noemense oock Lussones/van Lusso het voornaemste Eylandt/welckers omloop ghesept wordt by nae van drij sent mijlen te zijn in het welck de stadt Manila gheleghen is / by de welcke ontallicke Eylanden ghesien worden / die zy alle met eenen algemeynen naem Manilas oft Lussones heeten. Alle dese Eylanden hebben eertijts tot het Coninckrijcke van China toebehoort/waer van als zy om lichte oorsaken afghewecken waeren / zijn in eenen seer beroerlicken staet ghevallen/de machtighe over de ondersaten nae haeren lust woedende ende onverdraghelicke tyrannie ghebruyckende. De Politische regeringhe dan verballen zijnde/so is het den Spaenjaerden van West-Indien invallende licht ende

ende ghemackelick gheweest de selve in te nemen / ende haer onderdaen te maecken / als zy voornaemelick met hoopen t'samen quamen gheloopen / de welcke ghedoopt zijnde beleden dat zy Christenen waeren. De Chinesen handelen noch heden ten daghe vele in de selve ende brenghen wt China alderhande coopmanschappen / als alderley Zyde / Cattoen / Porceleynen / oock Buspoeder / Salpeter / Sulfer / Yser / Coper / Stael / Quicksilver ende andere waren.

Het naeste jaer / welck is gheweest het een duysent ses hondert ende twee jaer na Christi gheboorte / zijn wt Oost-Indien drij schepen met Naghelen / Noten Muscaten ende Peper behoorlick gheladen wedergecomen. Over de schepen die wy geseyt hebben dat wt Zeelandt ghevaren waren / was tot Overste Houtman / vanden welcken wy in de eerste Oost-Indische reyse boven ghewach ghemaeckt hebben. Dese int jaer een duysent vijf hondert neghen en neghentich met twee schepen wt Zeelandt ghevaren zijnde / is met zijne schepen aen het Eylandt Zumatra eertijts Taprobana by de Ouders ghenoemt / als sommighe meenen / aenghecomen / alwaer hy in de tegenwoordicheydt des Conincx door zijnen Secretaris verradelick is doorsteken. Dese Houtman / op dat wy dit tot zijnen loff ende tot ghedenckenisse der sake int voor by gaen hy voeghen / heeft eerst de oorsake ghegheven vande navigatie van de onse nae Oost-Indien. Want als hy lange handel met de Portegijsen die in Indien handelden / ghedreven hadde / ende alle de middelen van met de Indiaenen te handelen / ende om tot dese plaetsen te comen ghemerckt ende geleert hadde / eyndelick bevonden zijnde (want dit is den vreemdelinghen straffelick verboden) is ghevangen ghestelt gheweest / ende alsoo hy tot zijnder ontslakinge een merckelicke somme gelts van doene hadde beanxst zijnde door wat middel hy dit gheldt soude becomen / addresseerde hy hem aen eenighe Cooplupden residerende tot Amsterdam dien (soo zy hem hielpen) belovende in recompensie te openbaren al watter op de Oost-Indische reysen vallen mochte / hun grootelicx aenprijsende de excessive profijten die daer te doene waeren: ende heeft dit nader handt wt de ghevanckenisse verlost zijnde / overvloedelick metter daet bewesen. Houtman aldus ghedoot zijnde / Pauwels van Caerden / de welcke met twee schepen van Amsterdam in de selve Haven niet lange daer nae ghecomen is / naemelick int jaer een duysent ses hondert / hier van niet wetende heeft seer groote swaricheden gheproeft / een Portugees Ambassadoor voornamelick van Malacca ghecomen zijnde / de welcke het herte des Conincx alreede verbittert meer ende meer teghen de Hollanders ontsteken heeft. Maer de Coninck selve daer nae (zy noemen hem anders den Coninck van Achem) het bedroch der Portegijsen vernomẽ hebbẽde / heeft naderhant andere schepen int jaer een duysent ses hondert een wt Zeelant aencomende / over de welcke Laurens Bicker overste was / vriendelick ende heerlick onthaelt hebbende ende wel gheladen henen ghesonden: Ghelijck oock / int selve jaer Joris van Spilberghe / als hy sommighe gheschencken ende brieven van Prince Maurits aen den selven Coninck ghebracht hadde / seer vriendelick ontfanghen is gheweest / den Coninck hem seer milde ende vriendelick teghen hem bethoonende. Want hy heeft oock den selven Spilberghe tot de Coninckliicke maeltijt ghenoodt; ende terstont nae het noenmael is hy daer en boven met een vergult Indiaens sweert ende een cleedt met blinckende goudt daer tusschen ghewevben van den Coninck beschoncken gheweest. Ende Bicker in zijne wedercomste / behalven dat hy een Portegijsche Carake tot buydt in Zeelandt ghebracht hadde (want nu hadden de Portegijsen / soo te vooren aengewesen is / begonnen de onse opentlic aen te tasten ende desen handel te beletten by laste van den Coninck van Spangien) bracht oock drij Ghesanten van den Coninck van Zumatra aen den Alder Doorluchtichsten Prince Maurits: van de welcke den eenen tot Middelborgh ghestorben zijnde dese grafschrift ghestelt is gheweest.

Houtmã wort doorsteken.

Pauwels van Caerden.

Laurens Bicker.

Ioris Spilberghe.

HIC. SITVS. EST.

ABDVR. ZAMAY. PRINCEPS. LEGATIONIS.

A. REGE. TAPROBANÆ. SEV. SVMATRÆ.

SOLTAN. ALCIDEN. RAIETZA. LILLO. LAHE. FELALAM

 MISSÆ..

MISSÆ.

AD. ILLVSTRISS. PRINCIPEM. MAVRITIVM.

CVM. DVABVS. NAVIB. ZELAND. QVÆ. INDEDIT.

ACCEPERE. LIBVRNICAM. LVSITANICAM.

VIXIT LXXI. OBIIT ANNO CIƆ IƆCII.

PRÆFECTI. SOCIETATIS. INDICÆ.

H. M. P. C.

Als van op dese wijse daghelicx groeyde de Oost-Indische Navigatie ende seer grooten aenwas creech/so was daer een dinck welck scheen hinderenissen ende eenichssins quaet te brenghen. Want dewijle niet alleen tot verscheyden Havenen vã Hollant/ maer ooc van Zeelant/schepen derwaerts daghelicx gheschickt wierden / de welcke dickwils inde selve Haven ende het selve Eylant in Oost-Indien voeren/so ontstonden hier tot den Coopliedèn niet alleen verhinderenissen ende oneenicheden/maer oock groote schaden. Daerom zijn de Bewinthebbers van verscheydẽ Compaignien soo wel van Hollandt als van Zeelandt in S'Gravenhaghe ghedachvaert gheweest: alwaer met bewillinghe der Staten Generael ende ghemeene stemmen der Compaignien alsoo verdraghen is/dat alle dese Compaignien in eene souden t'samen ghetrocken werden / ende een dinck met ghemeene begeerten doen souden. Ende op dat dit vaster ende bestendigher ghehouden soude werden / soo hebben de Heeren Staten terstont met een Edict gheordonneert dat niemant van de Vereenichde landen behalven dese Compaignie nae Oost-Indien soude varen; ende dat den tijt van een en twintich jaeren. De Compaignie insghelijcx soude den Staten ende den gemeenen Vaderlande vijf en twintich duysent guldens betalen / de welcke op de rekeninghen van de naeste thienjarighe Navigatie souden ghestelt werden: Daer is ooc in de selve conditien ghestelt ghewoeest dat die van Amsterdam in de Equipagie die tot dienst van dese Compaignie ghedaen sal worden/de helft sullen hebben te bevoorderen; die van Middelborgh een vierde deel. Delft/Rotterdam/Hoorn ende Enchuysen elck een sesthienste deel. Oock dat de schepen van de reyse wederkeerende souden wederom incomen inde selve Haven daer die tot geseylt souden zijn: dat de specerijen die oft tot Middelborgh oft elders by de Compaignie bewaert werden gelijckelick sullen vercocht werden op Amsterdams ghewichte / dat het Collegie oft Camer de welcke hare specerijen ende coopmanschappen vercocht heeft/van een andere sal moghen nemen/die noch voorsien is. Een yegheлicke vergaderinghe is oock een seecker ghetal van Bewinthebbers verordent geweest/daer elcke Camer op sal versterven. Als Amsterdam 20/ Middelborg 12. D'andere Camers elck 7. Ende daer onder eenighe comende af te sterven / oft anderssins buyten dienst te scheyden/soo sullen die van de Camer/daer sulcx gheschiedt is drie nomineren tot de participanten eñ de Heeren Staten/oft de Borghemeesteren sullender een wt kiesen. Daer en boven wt de selve Collegien souden seventhien persoonen tot den midden van haer ghecoren worden: de Camer van Amsterdam namelick souder acht kiesen/van Middelborgh vier: Delft ende Rotterdamme twee : Hoorne ende Enchusen oock twee: Den seventhiensten persoon soude wesen van Middelborgh oft vande Mase ofte van Noordt Hollandt by ghebeurte. Dese persoonen te samen souden comen als mense beschrijven soude / om te resolveren wanneer men sal equiperen/ met hoe veel schepen/waer men die sal senden / ende andere dinghen den handel betreffende. Dat eyndelick de vergaderinghe soude ghehouden werden/d'eerste ses jaren binnen Amsterdam/ende twee jaren daer nae tot Middelborgh: ende daer na weder tot Amsterdam/als eerst. De naemen der Bewinthebberen / die in dit contract int jaer 1602 stonden/waren dese van de Camer van Amsterdam Geraert Bicker/ Reynier Pau; Pieter Hasselaer/Jan Jansz. Carel d'oude/Jaques de Velaer/Bernaert Berrewijn/Johan Poppen/Hans Honger/ Henrick Buyck/Lowijs del Beque/Dieric van Os; Fransois van Hove / Elbert Lucas/

Alle de Oost Indische Compaignien vereenicht in eene.

cas/Jsaack le Meer; Sibert Pietersz; Gerrit Reynst/Hubrecht Wachtmans; Lenert Ray; Albert Simonsz Jonckheyn; Arent ten Grootenhuyse.

Van de Camer van Middelborgh/Adriaen Hendricksz ten Haeff; Jacob Boreel/ Jan Lambrechtsz Coole / Jacob Pietersz de Weert / Cornelis Meuninckx / Adriatn Bomene / Laurens Bax / Everaert Bekker / Arnout de Clerck / Arnout Verhouve/ Geraert van Schoonhove / Niclaes Pietersz / Balthasar van Vlierden / Balthasar de Moucheron.

Tot Delft / Jan Lodensteyn / Arent Lodensteyn / Dierick vander Dassen/ Geraert Meerman/Cornelis Bogaert/Michiel Sasbout/Willem Edel/Dieric Meerman/ Jan Praet /Jacob Labbiaen/Hendrick Ott/Jasper Moerman.

Tot Rotterdam Foppe Pietersz vander Meyden/Willem Franck/ Gerrit Hugesz. Pieter Base/Johan vander Veken / Willem vā Loon/Jan Jacobsz Mus/Adriaen Spierinck/Cornelis Matelief de Jonghe.

Tot Hoorn/Claes Jacobsz Sŷms/ Cornelis Veen/Willem Pietersz Crap/ Pieter Jansz Lioen.

Tot Enchuysen/Lucas Gerritsz/Willem Cornelisz de Jonghe / Jan Pietersz Scram/Hendrick Gruiter/Jan Laurensz van Loosen/Dierick Pelser / Gŷsbrecht van Berensteyn / Barthout Jansz Steenhuysen.

Dese Ordonnantie met de stemmen van alle op dese wŷse geapprobeert zŷnde/ soo zŷn met ghemeyne hulpe ende costen terstont veerthien schepen toegherust ghe-weest. De ses van die waren van die van Amsterdam/drie van Middelborgh / twee van Rotterdam/een van Delft/ende twee van Noort-Hollant. Over dese eerste voyagie is Admirael ghewest Steven van-

Steven van der Haghen.

46

der Haghen/Vice-Admirael Cornelis Sebastiaensz. Dese Compaignie hadde als doen een Capitael somme van 6000000 gulden.

Van de voorighe schepen/die wy boven verhaelt hebben dat int jaer 1601 uytghe-

1603 vaeren waeren isser int jaer 1603 in Februario een Jacht weder t'huys ghecomen genoemt de Wachter: die brocht onder andere tijdinge / dat noch vijf andere schepen op den wech waren/ende haest comen souden met specerijen wel gheladen. Verhaelde voorts/dat Wolfaert Hermansz/die in t selve jaer 1601 soo wy ghesept hebben nae Oost-Indien met ettelicke schepen getrocken was/comende inde Strate van Sunda van een Chineesche prauw ghewaerschout was dat de Coopstadt van Java Bantam van een Vlote der Portegijsen/ onder den Admirael Don Andrea Fortado Mendosa beleghert was.

Strijt te water vã Wolfaert Hermans tegen de Portugaelsche Armade.

Eñ dat de Portegijsen die te Goa waeren / seer qualick namen dat den Handel van specerijen / dien sy alleen tot noch toe ghedreven hadden / ende die wtnemende groote profijten die daer wt ontstaen vande Hollanders haer benomen werden: eñ dat sy daerom dese Vlote van acht groote Galioenen / met noch twee en twintich so groote als cleyne Galeyen na Bantam gesonden hadden / tot dien eynde / op dat sy de onse die daer handelen / wtghestooten hebbende / de borghers ende inwoonders van de gemeynsch ap der selver met woorden ende beloften / oft ten minsten / soo dat niet en gheluckte / met ghewelt ende wapenen af keeren souden. Wolfaert die niet meer dan vijf schepen en hadde / de saecke nochtans met de andere Capiteynen ghecommuniceert hebbende / heeft verthoont dat hy gheensins met eeren en conde weder keeren / ende daerom is met ghemeene toestemminghe van allen gheresolveert / dat sy de Portegijsen moesten bespringen. Het welck gelijck het van de onse vrymoedelick begonnen / alsoo oock cloeckelick wtghevoert is gheweest. Want de Borghers ende den Gouverneur selve van Bantam / door de comste van onse schepen seer opgeweckt zijnde / de wapenen met de onse te samen ghevoecht hebbende / hebben met alle crachte daer toe gearbeyt om dese peste vã haer af te keeren. In den eersten aenvanck heeft Wolfaert gesocht de Portegijsche Vlote te verstroeyẽ ende schadeloos te maken: Daer nae oock naerder aentastende heeft twee Galeyen: ende daer en boven noch drie schepen / onder zijn ghewelt ghebracht: ende eenighe door het gewelt van het gheschut te niete gedaẽ zijnde heeft hy gansch doen sincken / ende in andere ten lestẽ hebben de Portegijsen selve t'vyer ingesteken / op datse inde handen van de onse oft van die van Bantam niet gheraecken souden.

Aldus de Portugaelsche Armade voor haer gheen goede wtcompste siende / soo zy daer langher bleve / zijn zy t'seyl ghegaen ende ghevaren nae Amboyna / alwaer zy seer vele van het Eylandt / om dat zy met de Nederlanders ghehandelt hadden / soo boven verhaelt is / wreedelick omghebrocht hebben / ende daer en boven de Nagel-boomen afghehouwen hebbende / hebben alle hope van vrucht in toecomende tijden benomen. Welcke wreede ende Barbare daet wy voorwaer niet en lesen dat vande Saracenen selve / de welcke haer altijt den Portegijsen seer vyandich betoont hebben / als zy eerst in Indien ghecomen waeren / oyt ghedaen is geweest. De sake na wensch van de zijde vande onse / so wy verhaelt hebben / wtgherecht zijnde / is Wolfaert binnen Bantam ghecomen / ende heeft daer eenige daghen ghebleven. Die van Bantam hebben hem met groot bewijs van blijschap / ende met gheen cleyne verwonderinghe van zijne vromicheydt / hem als haeren verlosser willecome heetende / ontfanghen. De onse hebben voor de ontfanghen victorie God Almachtich gelooft ende gepresen: eñ terstont daer na als zy na de Eylanden Ternate ende Banda haeren cours ghenomen hadden / verstonden zy dat de Portegijsen Amboyna verwoest hebbende / so wy ghesept hebben / naer Tydore ghetrocken waeren / daer zy een fort hadden ligghende. Dies hebben zy hare vijf schepen verdeelt / ende twee zijn nae het Eylant Banda gevaeren: ende de andere drye nae Ternate: daer zy hunnen Factoor die daer ghelaten was / Franck Verdoes ghesont ende wel ghesien by den Coninck gevonden hebben. Ende nae dat zy vanden selven verstaen hadden dat het ghewas vande specerijen ende voornaemelick vande Naghelen doen niet groot gheweest en was / de gene die hy daer en tusschen ghecocht hadde t'schepe ghebracht hebbende / zijn zy naer Banda alwaer nu de reste van de Vlote lach en wachte / ghetrocken. Ende daer vindende haeren Factoor Adriaen Veen / mede int leven eñ welvaerende; eñ beyde de schepẽ vã haere Vlote met Nagelen eñ Noten Muscaten by na volladẽ; so zijn zy seer verblijt geweest. Ende hebben terstont drie van die schepen met Specerijen wel gheladen nae huys voorgesonden. De andere by het selve Eylandt blijvende hebben voorghenomen te verwachten tot dat de Naghelen rijpe souden zijn: van de welcke de inwoonders een overvloedich gewas verhoopten. Maer Amsterdam / int begin vande Lente / met

twee

twee schepen wt de Vlote van Jacob van Heemskercke / die zy onder weghe haer by gheboeght hadden/wedergecomen zijnde/ hebbẽ een wtnemende overvloet van verscheyden specerijen ghebracht / naemelick 1330200 ponden Pepers; 128300 Naghelen: 650400 Noten Muscaten: 99800 Foelie: ende 9901 Cubeben. De Capiteynen aen landt ghecomen zijnde verhaelden onder andere aen de Compaignie/dat Jacob van Neck met zijn twee schepen Amsterdam ende Goude/missende/ladinge in het Eylandt Ternate / hadde daer by voor het Eylandt Tidore vinden ligghen twee Portugaelsche schepen met een Hollants schip van Mahu by haer ghenomen. Ende dat ten versoecke vandẽ Coninck van Ternate de welcke een geduerighe oorloge teghen die van Tidore voert/Jacob van Neck de sel ve geerne vernestelt soude hebben/maer dat hem niet wel geluct en was: hebbende 8 ofte 9 mannen verloren / ende selve zijn rechte hant de vingheren afgeschoten zijnde; waeromme hy van daer sonder yet wt te richten met beyde zijne schepen na Patana/ligghende achter Queda oft Malacca ghetrocken was. Daer nae quam mede tijdinghe van het succes ende ervarentheydt van de andere schepen; mede van den Admirael Jacob van Heemskercke die haest volghen soude met twee schepen ende een Portugaelsche Caracque / groot 1400 vaten/die hy vechtender hant verovert hadde: zijnde aldaer de Portugesen ende Nederlanders d'een metten anderen in oorloghe ghecomen. Dese Caracque was gheladen tot Maccau/naer Malacca varende/ met Zijde Lakenen/Suyckeren/Cottoen/ Muscus ende andere costelicke waren rijckelick gheladen/ende hadde daer en boven in stede van ballast ettelicke duysent pondt Loodt ende Coper: gheestimeert alle haer ladinghe eenighe Milioenen guldens. Dese Caracque voerde den naem van S. Catharina/ende hadde in acht hondert menschen/waer onder ooc mede hondert vrouwen waeren. Als zy eerst de twee schepen van Heemskercke naerderde/heeft terstont het Trompet begonnen te blasen ende een bloedighe Vlagge achter te laten waepen. Maer terstont daer na dapper vande onse bestreden/ende oock met grof gheschut op een plaetse oft twee neffens den kiel alsoo doorboort / dat zy water schepte / heeft de bloedighe Vlagghe in een witte verandert / ende haer daer nae in het ghewelt van Heemskercke met wille ofte onwille overghegheven. Vande Portegijsen zijnder t'seventich ghebleven; de andere die zijn in genade ghenomen ende soo het gheaccordeert was/alle aen landt gheset. Heemskercke/ nae de vercreghen victorie / heeft dese Caracque al ontladen van alle haer costelicste goedt ende doen brenghen in zijne schepen/ ende daer nae de selve boven vertimmert ende leegher ghebout zijnde ende herladen voorts op met Peper/ is gheluckelick in zijn Vaderlandt met een van zijne schepen weder ghekeert int jaer 1604.

Strijdt van Nec tegen de Portugesen.

Victorie van Heemskercke.

Spilberghe van de welcke wy boven vermelt hebben / is in dit selve jaer oock thuys ghecomen. In zijn vertreck by Cabo Verde/teghen drye Caravellen van Portugael strijdende/heeft ooc een wtnemende victorie op den vyant vercreghen. Van daer nae de Eylanden van Corsico/Annabara ende van S. Thome besocht hebbende/ heeft naer het vaste landt zijne streke ghenomen. Ende daer nae de Cabo de bona Esperanca ghepasseert zijnde/die gantsche streke van Cuffala ontrent de zijde in de Eylanden Pyennieras eñ Commores/ alwaer sy ververschten. Voorts voer hy langhs de custen van Melinde / comende ontrent Cochin/langs de custen van Malabar/ is tot het Eylandt Zeylan terstont ghevaren. Alwaer hy vanden Coninck van die plaetse in de haven Batecoli seer heerlick ontfanghen oorlof / om over die heele custe handel met zijn ondersaten te drijven vercreghen heeft. Maer de wijle hy soo veel Pepers ende Caneel / als voor zijne schepen genoech soude zijn te dier plaetsen niet becomen en conde / ende verscheyden dinghen van de macht ende rijcdommen des Coninck van Candy van den Coninck Batecoli verstaen hadde / heeft terstont eenen Tolck/die zijne meyninghe eñ wille soude ondertasten / derwaerts ghesonden. De welcke aen Spilberge terstont daer nae brieven ghebrocht heeft / by de welcke de Coninck begheerde/dat den Admirael een weynich zijne saecken aen een zijde stellende / niet en soude swaricheydt maken by hem te comen/ want dat hy bereet was hem alle gunste ende vrientschap te bewijsen. Spilberghe dese tijdinge ghecregen hebbende/met thien van zijne medeghesellen ende dienaers ghereyst zijnde / is eerst vanden Coninc van Batecoli heerlick ontfanghen gheweest/de welcke hem niet alleen gheselschap des weechs / maer oock eenige Olyphanten ende een Koedsteghedaen heeft / met de welcke hy tsamen met de andere nae het landt vanden Coninck van Laula ghevoert soude werden;

Reysen van Spilberghe ende heerlicke daden.

De

De welcke hem niet min heerlick ontfanghen hebbende voort nae het Hof van de Coninghinne van Crinquiniamala hem heeft doen ghelepden. Ende sy hadden alomme vrye herberghen/ende als sy souden slapen gaen werden sy in cameren met witte Slapelakenen behangen/ welck een teecken van de meeste eere in het Eylandt is/ gheleydt. Maer als sy noch een dachreyse van Candes waeren/ so heeft de Coninck terstont een van zijne Coedsten/met eenighe Olyphanten haer teghen ghesonden: Van de welcke de Coedsie met Coninchlick cieraet verciert/ende geheel met geborduert Laken bedeckt was. Terstont daer nae als zy by een seker Rivière niet verre van de stadt ghecomen waren/heeft men haer belast daer stille te blijven / ende de compste van den Gouverneur des Conincks te verwachten/de welcke een weynich daer nae met een seer groot geselschap aencomende / Spilberge in de Stadt ende des Coninckx Hof met groot bewijs van eere gheleydt heeft/ontrent duysent ghewapende hem geleydende/met ettelicke vaendelen van de Portegijsen onlanckx gecregen.

Trijcke van Candes den Portugesen niet onderworpen. Want daer in andere Havenen van dese lantstreke niemant handel drijvẽ en mach sonder toelaten van de Portegijsen / soo is dit Coninckrijcke van Candes van dese last gantsch vrye ende exempt / ende en betaelt den Portegijsen gheen tribuyt. Maer op dat men verstae/op wat wijse den Candesiaen dit jock afgheheert hebbe/soo moet men aenmerckẽ/ dat na het overlijdẽ van Darma de Coninck van Zeylon / dese anders Fimala genoemt by de Portugesen in haer Casteel Colomba opghevoedt eñ van haer gedoopt eñ Don Johan genoemt was ghewéest. Maer niet lange daer na als hy bevondt dat niet alleen de Soldaten maer oock zijne lantsluden de Cingalen hem seer gunstich waeren / ende nu vele in macht ende rijckdommen vermochte / heeft hem selven Coninck gemaect ende alle de Portugesen teghen haere hope gantsch wt het Rijcke ghedreven. Daer was int leven een dochter van den overleden Coninck / de welcke de Portugesen mede ghedoopt ende Catharinam ghenoemt hadden/dese sochten de Portugesen in aller manieren te ondertrouwen met Petro Lopes de Sosa/ Gouverneur van Malacca/ende terstont by een ghebracht hebbende wt Goa ende andere plaetsen eenen grooten heyrlegher/ brochten haer in de stadt Candesia. Als nu dan Petro Lopes groote menichten met hem brachte/ende dat Johan van Oosten-rijck op zijne crachten niet en betrouwde/ achtende dat hy zijn ghewelt moeste wijcken/de stadt verlatende heeft de Bosschen ende Haghen met ettelicke specerijen ingenomen. Van daer op alle de passagien nae de stadt lettende /heeft belet / datter gheen victualie ende lijftocht inghebrocht werdt/ ende heeft alle de Portugesen waer dat se waeren buyten de stadt omgebracht. Door welcke swaricheden Lopes gedrongen zijnde/is eyndelinghe wt de stadt gegaen/ende heeft een seer wijde plaetse met zijnẽ heyrlegher inghenomen /om opentlick teghen Johan te strijden. Sy dan op eenẽ sondach aen den anderen ghecomen zijnde int jaer 1590/hebben eenen tijt lanc met verscheyden fortune ghestreden/maer eyndelinghe is Lopes overwonnen ende ghedoodt ghe-weest. Die Catherina / de dochter van den overleden Coninck die ick ghesepdt hebbe/ de welcke doen neghen oft thien jaren oudt was/ is oock den Portugesen ontnomen geweest ende is met Fimala getrouwt. Hy heeft oock de Forten vande Portugesen/die naer Columba ghevlucht waren/alomme verlaten ende met eenen doen slechten. Eñ heeft van dien tijt af alle zijne ghedachten om zijn Coninckrijcke te vermeerderen eñ voornamelick teghen de Portegijsen te bevestighen/ghewendt.

Op dat wy dan van daer wy afghetreden zijn wederkeeren. De Coninck daerna t'sanderdaegs heeft ettelicke Peerden met Sadels ende behangselen fraey verciert in de herberghe van Spilberghe gesonden/ begeerende dat hy te Hove soude comẽ. De welcke mede ghenomen hebbende / beneffens de brieven van Prince Maurits/ghe-schencken ende ettelicke schilderijen/ende onder andere een contrefeytsel van Prince Maurits/mette schilderije vandẽ slach van Nieupoort / is tot den Coninc gegaen: Ende als hy hem ghegroet hadde ende de gheschencken ghepresenteert / de Coninck int witte ghecleedt heeft die zijnen sone eñ huysvrouwe gesonden om te aenschouwen. Hy selve daer na wandelende met den Admirael heeft van verscheyden saecken met hem begonnen te handelen. Ende terstont als hy vande gheleghentheydt ende staet van onse landen / ende van de oorloghe die tegen den Coninck van Spaignen gevoert werdt/verstondt / is in zijn herte verblijdt ghewéest/ende seyde daer by dat hy niet en wiste datter eenighe natie van wit volck was als Portugesen. Daer nae heeft hy Spilberghe met zijn gevolgh in een camer met seer costelicke Tapijten becleedt ende heerlick

heerlick verciert doen leyden. Alwaer men sach Spaensche stoelen gheset en een langworpige tafel en andere dingen na de wijse van die van Europa en de Portugesen / by de welcke hy/soo wy geseyt hebben opgeboet was/toebereyt. Maer als Spilberghe nae andere dingen van een verbondt te maecken sprack / soo antwoorde de Coninck dat hy met de Coninginne ende met zijne Princen bereedt was oock op zijne schouderen calck ende steenen toe te brenghen/ als het den Vereenichde Provincien ende Prince Mauritz believen soude / in zijn landt eenighe sterckten te bouwen: welck hy oock naderhandt by brieven aen den Prince ende aen de provincien geschreven bevesticht heeft. Spilberghe insghelijcx op dat hy ooc hem thoonen soude dat hy een waerachtighe vyant vande Portugesen was/ heeft hem te gheballe drie Portegische Schepen/ die daer bylaghen ghenomen/ ende den Coninck de schepen verbrant hebbende/de ghevanghen overgegeven. Ende alsoo de Coninc in Instrumenten van Musijcke seer groote vermakinge hadde/heeft begheert dat men hem een oft twee laten soude. Het welck Spilberghe hem niet alleen toeghelaten en heeft/maer heeft hem ooc twee Musicienen oft speellieden in zijnen dienst ghelaten. Ende dit is den Coninck soo aenghenaem geweest/ dat hyse niet alleen beyde in zijn Hof ghenomen heeft/ ende den eenen ghewilt heeft dat hy zijne ende zijnes zoons Secretaris soude zijn / maer onse tale beghinnende te leeren zijn Coninckrijcke nieuwe Hollant ghenoemt heeft / Spilberghe brochte tot Zeylon den eersten Caneel en veel costelijcke gesteenten/ ende onder andere eenen Robijn soo groot/ als te vooren niet gesien en is/namelijck vier hondert caraten weghende. Dit Eylant wort van andere geheten Zeilan / van andere Zeylon / van sommighe Tenarisim / dat is t'landt der wellusten. Soo wy Ptolemeum volghen/ dit sal zijn Taprobane / niet Sumatra. Want het licht recht teghen over de Cabo Comerini/ alwaer Ptolemeus die ick geseyt hebbe/Taprobana wtdruckelijck stelt. Osorius zeyt dat het van de inwoonders Zeylandia ghenoemt wort : ende dat het hem in de lenghde van het Noorden tot het Suyden ontrent twee hondert ende veertich mijlen wtstreckt: maer dat de breedde/daer het alderbreetst is niet boven de hondert ende veertich mijlen heeft : ende dat het seer vruchtbaer is/ende niet alleen in verscheyden vruchten overvloeyende/

ilon ipro- na t Zu- tra, Ptole- eum.

maer oock met cruyden ende seer welriekende planten wtnemende becleedt / de welcke sonder eenich bouwen voortcomen: dat het daer en boven groote menichte van Caneel voortbrenght/ende dat daer en boven veel seer costelicke steenen / ende veelderley wt de aderen van seer groote steenen ghetrocken werden/ende datter ooc Peerlen in ongheloovelicke veelheydt ende van besondere verwe ende glants / de Oesters wt den grondt der Zee ghetrocken zijnde ghevonden worden: datter daer en boven een wonderlicke menichte van Olyphanten gheboedt wordt/ende dat het heele Eylandt in seven Coninckrijcken onderscheyden is/ van de welcke het een nochtans in rijckdommen/ende weerdicheyt ende ghebiedt de andere verre te boven gaet : ende dat de Coninck in een seer groote stadt/ welcke Columbum ghenoemt wordt / den setel ende wooninghe van zijn Rijck stelt. Heden houdt dat voornaemelick heel dese Amala die wy gheseydt hebben / van de Portugesen Johan van Oostenrijck door die occasie die wy gheseydt hebben / ghenoemt.

Jacob Cornelisz Neck / die wy boven verhaelt hebben dat nae den strijdt te water teghen de Portegijsen / nae Patana gereyst was/heeft oock meest ontrent den selven tijt / een groot ghetal van Peper ende specerijen t'huys ghebrocht. Patane is een stadt int midden tusschen Sianum ende Malacca gheleghen / aende Zee/de Hooftstadt van het gantsche landt oft Coninckrijcke/welck van dese stadt den naem van Patane heeft. Als Neck daer lach / wierde het rijck van een Vrouwe ghereggeert/ende hadde doen ontrent de vijfthien jaeren alleene over het Coninckrijcke ghetweest. De onse als zy inde Haven van het Coninckrijcke/welcke ontrent een halve mijle van de stadt is/hare schepen ghesett hadden/soo is daer terstont eenen ghecomen/welckers ampt was/de vreemde schepen te visiteren ende doorsien. Dese als hy mede eenighe versche vruchten de onse gepresenteert hadde / seyde dat de Coninginne ende alle de inwoonders om haere compste seer blijde waeren/heeft nochtans gheseyt dat zy niet en conden hebben verlof om te handelen/ eer dat den Admirael selve in de stadt quame. De welcke t'sanderdaeghs / met hem ghenomen hebbende/de brieven van zijnen Prince die hy met hem bracht ende de gheschencken aen lant gaende/is op Olpphanten na het hof ghetrocken. Ende der Coninginne ende den Heeren de patente van

Hét bedrijf van Iacob Cornelis Nec.

den Prince ghegheven hebbende / so is hem terstont verlof ghegheven om met de inwoonders te handelen / een van de voornaemste Heeren last hebbende / om vanden prijs vande specerijen met hem te handelen / ende hem te bevlijtighen / dat hy soo veel als ghenoech soude zijn om de schepen te laden / crijghen soude. Daer is oock een huys de onse vergunt / waer zy haere coopmanschap gelept hebbēde met de inwoonders bequamelick handelen mochten: Eñ alles wtgherecht hebbende / als zy de schepen met Peper volladen hadden / hebben zy wederom de Coninghinne een eeren-geschenck als zy nu adieu segghen souden na ghewoonte / ghepresenteert. Ende alsoo zy daer Factoors laten souden om de goederen te venten ende Peper op te coopē / heeft de Conninginne int langhe ende ernstelick belooft dat haer de selve gerecommandeert souden zijn. Ende zy excuseerde haer dat zy de onse niet ghenoech na hare weerdicheyt ende niet dickwils ghenoech aengesproken ende ghenoodt en hadde / dat sulcx naemelick haeren persoon betaemde / een vrouwe zijnde. Ende badt dat zy naermaels als zy in Oost-Indien vaeren souden / nemmermeer laten en souden tot Patane aen te comen. Sy schanck oock den Admirael een Crits oft Indiaensch sweerdt seer schoone vergult / begeerende dat hy haer gedencken soude / eñ so hy ergens een Pataensch schip in perijckel der vyandē in zee vindē soude / t'selve soude helpē. Het welc als Neck eñ de andere belooft hadden dat zy neerstelick eñ vlijtelick doen souden / van de vruchten die haer voorghestelt waren ghegeten hebbende zijn nae haer wooninghe ende van daer na hare schepen ende terstont daerna naer huys ghetrocken.

1605 Placcaet vanden Coninc van Spaignen. Het naevolghende jaer 1605 heeft de Coninck van Spaignen een strenge Placcaet ghepubliceert / by het welck hy den Hollanders ende Zeelanders niet alleene de Conincrijcken van Spaignen ende Portugael verboden heeft; maer mede ernstelic verboodt eñ interdiceerde dat zy in geene deelen van Oost ofte West-Indien vaeren souden op lijf-straffe ende verlies van alle de goederen. Maer / gelijck men pleegt te segghen / hy verbiedt te vergeefs / die verbiedt dat hy niet beletten en can: alsoo oock hebben mede dese dinghen den Bewindthebbers vande Oost-Indische Compaignie een meerder spore ghewecst om de Navigatien die zy ghelucklick begonnen hadden vlijtelicker ende met gheweldt ende oorlooghsche wijse te voorderen. Want terstont int selve jaer hebbē zy Cornelis Matelief / die selve een vande Bewinthebbers vande Compaignie was / nae Oost-Indien met een seer wel toegheruste Vlote gesonden / eñ man so in handelinge als in crijchsaecken wel bedreven / hebbende tot Vice-Admirael hem by ghevoeght / met naeme Olivier vanden Vivere / insgelijcx een cloec eñ dapper man. De gantsche Vlote bestont wt 12 schepē / welckers namen waren. De Orangien-boom / Mauritius / Nassouwe / Amsterdam elck van 700 vaten: De andere als Middelborgh / den Witten Leeuw / den Sterretten Leeuw / de groote Sonne / de cleyne Sonne / Erasmus van Rotterdam / de Gheunieerde Provincien / de Eendracht / werden wat minder gehoudē. Op dese Schepen hebben sy ghestelt goede Schippers ende Stuer-luyden / elck daer en boven versien hebbende behalven de macht der Bootsgesellen / met behoorlijcke Garnisoen van seer kloecke Soldatē. Matelief is voornamelijck belast geweest / dat hy alles na den eysch der sake ende occasie op het alderbequaemste regeren soude. (Cornelis Mathelief wort met een Vlote na Oost-Indien gesonden.)

Ende nauwelijcx en was dese Vlote t'seyl ghegaen / oft daer is int naeste Jaer een nieuwe ghevolcht van acht schepen / onder het ghebiedt van Pauwels van Caerden / met behoorlijck ghetal van Bootsvolck eñ oock van Crijchs-volck versterckt / vande welcke sommighe ghehuert waeren ende aenghenomen om in garnisoen / indien het van noode waer voor eenen sekeren tijt te ligghen ende blijven. (1606 Nieuwe Vlote vā Pauwels van Caerden.) Als dese schepen in de Mey maent t'seyl ginghen / soo waeren juyst ettelijcke daghen te vooren wedergecomen twee schepen met Naghelen / Noten muscaten ende andere Specerijen seer rijckelijck ghelaeden. De welcke oock tijdinge brochten dat voor handen was den Admirael Steven vander Hagē met twee schepen ende datter drie andere haest vol ghen souden. Den Admirael Steven vander Haghen heeft terstont in de Maent Julij beyde de schepen in de haven ghebracht / de andere zijn eerst teghen October aenghecomen. Hy hadde int beghinsel van zijne reyse verscheyden avontueren ghehadt: Terstont by het Eylandt Mosambicque heeft hy de Portugesen int ghemoet ghetreghen / ende heeft een Caracque van haer met veel Olyphants Tanden ghelaeden genomen / ende alle het goedt ghelost hebbende heeft die verbrant / terstont daerna heeft noch andere vijf Indische scheepkens genomen met Rijs ende Milie ghelaeden: ende met eenen eenen tocht in't landt doende (Avonture ende gheluckige victorien van Steven vander Haghen.)

bevondt

bevondt dat de herten der inwoonderen meer tot de onse als tot de Portugesen waren gheneghen: daer nae van daer varende liet daer drij vā zijne schepen/om de comen de Caracquen te verwachten: Goa voorbij vaerende sach t'volck inde wapenen ende een vlote van Galeyen in de Haven ghereet ligghen/maer en dorste niet wtcomen/dan met sloepen/ de welcke see er snellick wech roeyden. Hier en tusschen ontmoette hy een groot schip seer wel geladen met coopmanschappen; maer vernemende dat het een Arabisch schip was/comende van Mecha/ liet het vry varen. Van daer vaerende aen de custe van Canonor ende comende na by de stadt tot de reede die den inham der zee daer maeckt met zijne vlote/voer tot voor het Casteel welck de Portugesen daer ghebouwt hebben: eñ heeft terstont/ gijselers ghenomen hebbende/aenden Coninck van Canonor Ghesanten ende brieven ghesonden/vrienschap ende de oorsaken van zijnen haet tegen de Portugesen in die selvige bethoonende: De Coninc antwoorde met vele teeckenen van goedtgunsticheydt ende affectie/dat hy ende zijne vooroudets de Portugesen in haere bescherminghe ghenomen hadden voor 102 jaeren/ende dat hy daer noch aen verbonden was; dat hy nochtans de vrienschap van andere ende de hare niet en versmaedde: biddende ten lesten ende vriendelic begeerende zijne Eylanden van Maldivien/ ende zijn schepen te spaeren/ hy wildet haer/de gheleghentheydt dat gevende met vrienschap vergheldén. Daerna een verbondt met den Coninck van Malabar tot Calecut ghemaeckt hebbende/ is naer Sumatra ghereyst/ende heeft de Gesanten/die aen Prince Maurits vanden Coninck van Achin ghesonden waeren/soo wy boven verhaelt hebben/wederō t'huys ghebracht. Ende van daer naer Bantam varende heeft een schip vande Portugesen ghenomen. Daer was in de Gouverneur vande Molucken met buscruyt ende vele amonitie nae Amboina vaerende. Maer vander Haghen dit alles ghecreghen hebbende is selve met zijn Vlote in alderhaest ghetrocken/om het Casteel dat aldaer de Portugesen van over ettelicke jaeren ghehadt hadden/soo bequame een ghelegentheyt haer aenbiedende/te overweldighen. Als de schepen voor Amboyna ghecomen waren/soo sochte hy die soo nae den Oever als hy conde ende het Casteel selve te anckeren/ende heeft alsoo het gheschut gelegt soo dat het niet swaer en soude zijn t'selve aen alle zijden te beschieten. Terstont sont den Gouverneur van't Casteel dit merckende twee Portugesen aenden Admirael met eenen brief inhoudende een vraeghe/ wat hy aldaer te doē hadde by zijn Casteel/ hem vanden Coninck in bewaringhe ghegeven/ende wat hy versochte? Den Admirael vander Haghen andtwoorde/dat hy daer ghecomen waere van wegen de Vereenichde Nederlanden ende Prince Maurits/om die plaetse in te nemen. Welck de Gouverneur hoorende/ende siende dat de onse noch crachten noch couragie en ontbrack/niet achtende dat hy verwachten soude het groot gheschut/sant terstont aen den Admirael vander Hagen/om t'Casteel over te gheven ende haer vertreck ende andere conditien te bedinghen. Als sy dan vercreghen hadden/dat soo wie wt gaen wilde met zijn roer vertrecken soude/maer de Vaendelen des Coninckx met het grof geschut/ende andere victualie vā het Casteel laten souden/ende die daer blijven wilden souden den eedt van ghetrouwicheydt aen de Heeren Staten ende Prince Maurits doen: soo zijnder t'sanderdaeghs ses hondert Portugesen wt het Casteel ghetrocken welcke de onse met twee schepen in andere plaetsen gevoert hebben/ende terstont daer nae met vele schietens malcanderen geluc wenschende zijn in het Casteel ghetrocken ende hebben aldaer het Vaendel van Prince Maurits gestelt/alwaer sy vonden/behalven de victualie ende andere dinghen/ dertich metalen stucken. Maer vāde Portugesen die ghetrout waren/bleventer aldaer 46/die alle eedt van ghetrouwicheyt aen de Staten deden. De Inlanders selve danckten God over dese onghehoopte overwinninge ende datse van het jock der Portugesen bevrijt waeren/daer by voeghende dat dit niet t'onrechte dē Portugesen overghecomen en was/om dat sy oock die onmenschelicke ende Barbarische wreetheyde teghen haer ende oock hare vruchten weynighe jaeren gheleden/bedreven hadden/ ghelijck wy oock terstont verhaelt hebben. Vander Hagen dit volbracht hebbende/als hy het fort voor een jaer ghevictalieert hadde/ende van andere dingen voornamelick van crijchsvolck versien ende van eenen nieuwen Gouverneur/is wederom t'schepe ghegaen/ende nae Tydore gevaren. Op den wech heeft hy de schepen van eenen sekeren Enghelschman Middelton int ghemoedt ghehadt/de welcke/soo men seyde/ met de Portugesen eens zijnde buscruyt eñ andere amonitie aen het garnisoen vande Portugesen voor Naghelen vercocht hadde.

T'Casteel van Amboyna wort den Admirael vander Haghen overgegheven.

soo dat de selve Engelschen vande heele sake ghebraecht zijnde andtwoorden / dat zy alreede ettelicke tonnen buscruypt hadden ende met de onse te strijden seer verwachten. De onse niette min/als oft zy dese woorden niet en geloofden/zijn dapper voortgegaen/ende soo haest als de schepen voor des Coninck van Tidore hof gheanckert waeren/soo heeft vander Haghen terstont door een Trompetter het Casteel opgheeyscht. Maer die van het Garnisoen / hebben geandtwoordt dat zy haer verweeren souden soo langhe als zy den adem haelen conden. Daer laghen aen den Oever voor't Casteel twee Portugesche Caracquen: de welcke den Admirael eer hy wat aen het Casteel versoecken soude / achte dat hy moeste overweldighen; ende terstont twee schepen tot de Vlote afgheveerdicht hebbende/dede die bestrijden door Jan Mol een dapper en cloec man. De Portugesen verweerden haer metten eersten/ende schoten niet alleen met groot gheschut/maer oock met roers ende musketten dapper tegen de onsen. Maer als de onse haer Schips-booten manden/en nu van alle zijden die schepen omringhden de Portugesen om haer te salveren over boort springende/hebben eyndelinge de onse laten plunderen: De welcke 12 stucken gheschuts en het buscruypt mede in hare schepen gelost hebbende / hebben de schepen in brant gesteken en laten drijven. De Portugesen hadden dit alles tot haer Casteel gesien/hebben nochtans daertoe niet connen ghebracht werden dat zy haer souden overgheven. De onse dan met den Coninck van Ternate gheraetslaecht hebbende/bereyden haer blijtelick tot den strijdt / hy selve met 14 Galeyen elck hondert veertich mannen op hebbende / te hulpe comende/ ende zy alle gereet zijnde vonden goet oock met den Coninck van Tydore insghelijcx te handelen/ dat hy hem in zijne landt-palen houden soude / ende gheene assistentie den Portugesen doen / terwijle zy teghen de Portugesen strijden souden. Welck als de Coninck van Tydore belooft hadde te doen / soo is de Coninck van Ternate met ontrent vijf hondert mannen op't lant ghetrocken/om t'spel aen te sien / ende den Coninck van Tydore in vreese te houden ende ghetrouwe te doen blijven. Daer en tusschen is Jan Mol met hondert vijftich mannen aen lant ghetrocken. Dese hebben twee naest-gheleghen Dorpen in brandt ghesteken/om die van't Casteel schrick aen te jagen: ende daer na naerder het Casteel comende hebben een batterije van Wijnpijpen ghevult met aerde gemaeckt/waer wt zy gheweldich op't Casteel begonnen te schieten/de ghene die inde schepen waeren van gelijcken doende. Maer Capiteyn Mol wel wetende dat de bootsghesellen tot den strijdt te lande niedt ghenoech ghewendt en waeren / heeft met weynich Soldaten des nachts t'Casteel gaen becruypen/ende aldaer den wech geopent zijnde / heeft met de selve ghesocht in te breken. Die in de schepen waren hebben dapper ghecontinueert met schieten/tot dat zy een vendel wtstaken om op te houden. Ende hoewel Capiteyn Mol met een vendel ende twee van zijne Soldaten in het Casteel inghebroken was/nochtans het ghewelt der Portugesen niet connende teghenstaen: voornamelick dewijle zy met brandende vuyrpotten wt eenen sekeren Toren smeten met so grooten vierichcyt / dat het vendel daer van in brant geraeckte/ende heel verbrande/en dat hy selve onder den hoop vallende zijn been gebroken hadde/soo heeft hy doen van zijn approcien wat opghehouden en na een quartier eender uren/heeft moeten sonder yet wt te rechten/nae zijn baterije wederkeeren. Daer en tusschen nochtans de selve Capiteyn Mol hoe wel hy nu niet meer voortgaen en conde/en heeft nochtans niet opgehouden de zijne te vermanen/dat zy hare couragie wedergecreghen hebbende wederomme aenvallen souden. Maer zy voor de tweede reyse aencomende zijn lichtelick afgeslagen geweest. Hier op hebben de schepen wederomme begost te schieten op het Casteel/en voornamelick op den toren / wt den welcken de Portugesen de vuyrpotten wierpen. De Portugesen selve hadden in desen toren seer veel buscruypt/en t selve (eensdeels door hare sorgeloosheyt/en eensdeels door het schieten van de onse) in brant geraeckende/soo is den Toren wel met 60 oft 70 Portugesen met een schrickelic gebaer in de locht ghevlogen. De Portugesen dan verschrict zijnde ende gelijc half doot/gemerckt zy de onse op de selve stondt saghen aenvallen/ roepende om lijfs genade presenteerden het Casteel over te gheven. Ende alsoo is ten lesten het Casteel ingheneman ghetreest: het welck de onse daer nae tot den grondt hebben ghedestrueert / alle de Portugesen van de welcke noch met vrouwen ende kinderen vijf hondert sielen getelt werden in eenighe schepen na andere plaetsen ende voornamelick na de Philippinen wech ghevoert zijnde. In dit innemen zijnder vande onse twee doot ghebleven ende seven ghequetst/waer onder den schips Capiteyn Mol mede

T'Casteel van Tidore wort ingenomen ende geraseert.

mede was: vande Portugesen waeren ontrent 73 dooden getelt/met twaelf oft derthien ghequetste. Het been van Capiteyn Mol is daer nae weder gheheelt ende seer wel ghenesen/ende niet langhe daer naer t'huys wedergekeert zijnde is terstont na Indien met volle commissie ende 2 schepen weder ghesonden. Dese voeren af int jaer 1606. Het een schip hiet Goude/het ander Gelderlãt/daer Mol overste op was. Door dese victorie de Portugesen wt alle de Molucken verdreven zijnde/behalven wt een seker cleyn fort op't Eylant Solor/dat van cleynder weerde is/danckten de onse Godt seer. Ende op dat den handel voortaen ende de trafijcke soo wel by die van Tydore als van Ternate vriendelic ende seker gedrevẽ mochte werden/so hebben zy daertoe voornamelic haer beste gedaen/om die twee Coningen van Ternate ende Tydore/vrienden te maecken/tusschen de welcke/soo wy boven verhaelt hebben/eenen doodelicken haet was; daer dẽ Vice-Admirael voor zijn vertreck alle neerstichheydt toe dede.

Cap teyn Mol. 1606

Die drye andere schepen/de welcke ick ghesegt hebbe dat/eerst tegen October/den Admirael vander Haghen ghevolght waren/rapporteerden onder andere dat Wybrandt van Warwijck (de welcke soo het schijnt/met die derthien schepen van de Vereenichde Compaignie terstondt in de eerste reyse/afgevaren was) ooc mede wtgecomen was/maer mits hyeen lec in zijn schip creech/was int Eylant Mauritius geloopen/om't selve te vertimmeren eñ te verbeteren; daer't lec was: zy brochten ooc tijdinge van't nemen van een groot Portugaels schip by Patana vanden selvẽ Warwijc/maer dat t'volc dat daer in was niet connẽde tegenstaẽ met t'beste eñ costelicste dat zy hadden/gevlucht was: datter hieren tusschen in gelatẽ was seer veel Chinesche zijde ende veel Muscus ende andere dinghen; ende dat zy dit alles met de Coninginne van Patana ghelijckelick ghedeeldt hadden/ende daer nae de onse het deel van de Coninginne met gheldt oft met andere waren afgecocht/ende in Warwijcks schepen gedaen. Ende Warwijck selve is daer nae int naestvolghende jaer 1607/ontrent het beginsel vande Lente/met de schepen Hollant eñ Dordrecht/in t Eylant Mauritio/so wy aengewesen hebben vermaect/als hy nu by de 5 jaren wt geweest was/te huys brengẽde vã 150 mannẽ/maer 60. het is verhalens weerdich dat zy in dat Eylãt oft veel eer inde woestijne/daer geẽ mẽschẽ woonen ofte zijn/de schepen hebbẽ connen vertimmeren/ende het ander schip oock achter eenen gheheelen nieuwen Spiegel ofte nieuwe achterste inne maken/ende op een nieuw tot de vaert weder bequame timmeren. Als sy eerst aen het Eylandt aenghecomen waren/hebben sy ettelicke duysenden boomen afghehouwen/van de welcke sy packhuysen ende logien hebben getimmert/in de welcke sy hare coopmanpen ende de schipsrustinghen ende andere dinghen ghedragen hebben: Terstont daer nae hebben sy daer twee Smitswinckels opgerecht, ende kolen van hout ghebrant/ende wel 20 duysent spijckers ofte groote Naghelen ghesmedet/met een groot deel ysere boutẽ. Sy vonden in dit Eylant aen de zuyt-oost zijde een goede bequame havẽ/in de welcke Warwijc beyde de schepẽ gelept hadde/eñ het Eylant selfs eens geheel wt genoechtẽ omme gaende met eenige vã de zijne/bevant het groot nae zijn gissinge 36 mijlẽ int ront. Maer dewijle van't selve Eylant boven genoech gesproken is/so salt onnoodich zijn/tselve weder te verhalen.

Den Ertshertoge Albertus hadde in dit jaer op't leste van January aen de Statẽ van de Vereenichde provincien Gesanten gesonden/de welcke van vrede of ten minsten van Treves te maken met de Heeren Staten handelen souden/Maer als haer geantwoort was dat sy geensins en wildẽ handelen oft met den genen die hare vryheyt bestreet/in eeniger wijse vrede conden maken/soo heeft den Ertshertoge andere terstont gesonden/eñ onder haer de Commissaris generael vande Minnebroeders Jan Ney de welcke brieven met des Ertshertogẽ hant onderteeckent mede bracht/in de welcke hy onder andere opentlic bekende/dat hy voorgenomen hadde met de Geunieerde provinciẽ/als met vrye landẽ eñ op de welcke hy niet en pretendeerde/vã vrede oft voor altijt/oft voor eenige jarẽ/so het den Staten believen soude/te maken voorgenomen hadde te handelen. Eñ daer na als die dingen begonnen zijn geweest te handlẽ/so zijn vele eñ verschepdẽ sakẽ voor gevallẽ/eñ onder andere isser vande Indische navigatie ernstelic gehandelt geweest; maer als zy den Statẽ seydẽ dat zy niet en condẽ daer van toeseggẽ oft belovẽ sonder de bewillinge des Coninex/so is Jan Neyen belast geweest/dat hy nae Spaignen treckẽde de meyninge des Conincs hier vã sou de vernemẽ. Maer de Heerẽ Staten haddẽ hier tusschẽ redenen eñ argumentẽ voortgebracht door de welcke zy beweeght zijnde opentlic beleden hebbẽ dat zy nemmermeer

Treves in Nederlant ende disputen vande Oost-Indische navigatie.

meer vä de Oost-Indische vaert haer ont-houden en souden connen. Ten eersten seyden zy dat het naer recht der natuere ende der volcken seker was dat de commercien oft coophandelingen zijn werckingen van vrede ende getuyghenissen van vrienschap/ ende dat die selvighe niemant / dan de vyanden / en behoorden ghewyghert te zijn / noch datmen gheen exempel van vrede en vondt gemaeckt op die wijse/waer door de commercien zijn gheschorst ende verboden gheweest / ghemerckt dit was een bewijs niet van vrede / maer veel eer van verbanninghe. Welcke en andere redenen als daer teghen by ghebracht werden/heeft de Oost-Indische Compaignie/om te thoonen/wat de Spaenjaert van dese sake te verwachten hadde/een seer wel gemonteerde Vlote toeghemaeckt/van derthien schepen; waer over zy Pieter Willemsz Verhoef; die hem inden slach te waeter van Heemskercke by Gibraltar (daer wy hier na af spreken sullen) dapperlick ende cloeckelick ghedragen hadde/tot Admirael ghestelt. De naemen der schepen waeren dese: Hollandia groot 500 lasten/hebbende tot Schipper Simon Hoen; De Geunieerde Provincien groot 400 lasten/ wiens Schipper Dirc Jacobsz Amsterdam groot 400 / Schipper daer op zijnde Pieter Gerritsz. Den Rooden Leeu met pijlen/groot 200/hebbende tot Schipper Jan Walisch. Den Arendt hondert/ Schipper zijnde Rutger Thomassz. Den Pauw hondert / tot Schipper hebbende Meeus Gijsbrechtsz. Middelborg vijf hondert hebbende tot Schipper Cornelis Lenaertsz. Zeelandia dry hondert / Schipper zijnde Simon Martinsz. Den Valc/groot 100 / waer op Schipper was Cornelis Adriaensz: Delft groot 500 tot Schipper hebbende Simon Martsz. Rotterdam / vijf hondert/Schipper zijnde Jan Cornelisz. de Witte. De Griffoen groot hondert hebbende tot Schipper Claes Jansz van Dijck. Hoorn groot vier hondert/Schipper Merten Jansz Cloet. Van dese schepen waeren de sommighe bescheyden nae de Coninckrijcken van China ofte Japan/ende andere elders/alle van crijchsvolc/victualie/coopmanschappen/Realen van achten/ende alle dinghen tot so lange eene reyse van noode/ghenoechsaem versien.

1608 Terwijle dese schepen afvoeren/soo zijn int jaer 1608 dry schepen wt Oost-Indien wedergheromen / met Peper ende alderley waren van die landen rijckelick ghaladen. Want onder andere hebben zy drye hondert lasten Nagelen/hondert Noten Muscaten / bijftich Foelie / daer en boven een groote menichte van costelicke steenen/gewrochte ende onghewrochte zijde/Canneel ende andere seer costelicke dinghen/met groote blijschap ende vermakinge vä allen die daer mede ommeginghen binnen Amsterdam ghebracht.

Maer also den Admirael Matelief (van wiens reyse ende toerustinghe van zijne Vlote wy boven cortelick ghesproken hebben) onder andere belast was/vrientschap met de Coningen van Oost-Indien in alle maenieren te bevestighen / ende de onse van de wreetheyt der vyanden ende Portugesen/ soo vele mogelick te beschermen/ op dat den handel seker ende sonder perijckel alomme aenghevanghen soude moghen werden/heeft voornamelick raedt genomen wat op Malacca te versoecken. Nae dat hy dan teghen het eynde van April/int jaer 1606 by Aurea Chersonesus/ in welckers wterste Malacca aen eenen inham der zee light/met zijne schepen ghecomen was/heeft terstont aen den Coninc van Jhor gesonden/die met de onse in verbondt was/dat hy haer teghen de Portugesen te hulpe soude comen. Hy daer en tusschen naerder Malacca loopende / soo en heeft hy de schepen soo nae niet connen brenghen/ als hy wel ghewilt hadde. Hoe wel hy dan op de stadt ghescholen heeft/ soo heeft hy nochtans om de al te groote verde van de stadt weynich connë doorderen. Ende de comste oock van den Coninck van Jhor/de welcke daghelicx verwacht wert/ gaf die van Malacca geenen cleynen tijt om haer teghen allen aenval sterck te maken. Maer die Coninck / als hy daer na met ettelicke Galeyen en twee duysent mannen in onse Vlote ghecomen was/ waer over by den Crijchsraet gheordonneert wiert (nae dat den Admirael een vast verbondt met den selven Coninck ghemaeckt hadde/dat sy daechs daer nae/ zijnde den 18 Meye landen souden / om te sië/oft sy de gene die in de voorstadt woonden/met beloften/oft op eenige andere wijse vander stadt souden connen afscheyden/ ende aen hare zijde crijghen. Ontrent acht hondert van de onse zijnder gheweest / die te lande gegaen zijn / ende hebben de voorstadt vande inwoonders/die inde stadt gevlucht waren/verlaten ende verbrant gevonden : soo dat de Portugesche garnisoenen hier nae dapper het approcheren van de onse hebben begonnen teghen te staen.

De onse niet teghenstaende tsamen met de Indianen die tot assistentie ghecomen waren/

Détocht van Matelief op Malacca

T'beleg van Malacca.

47

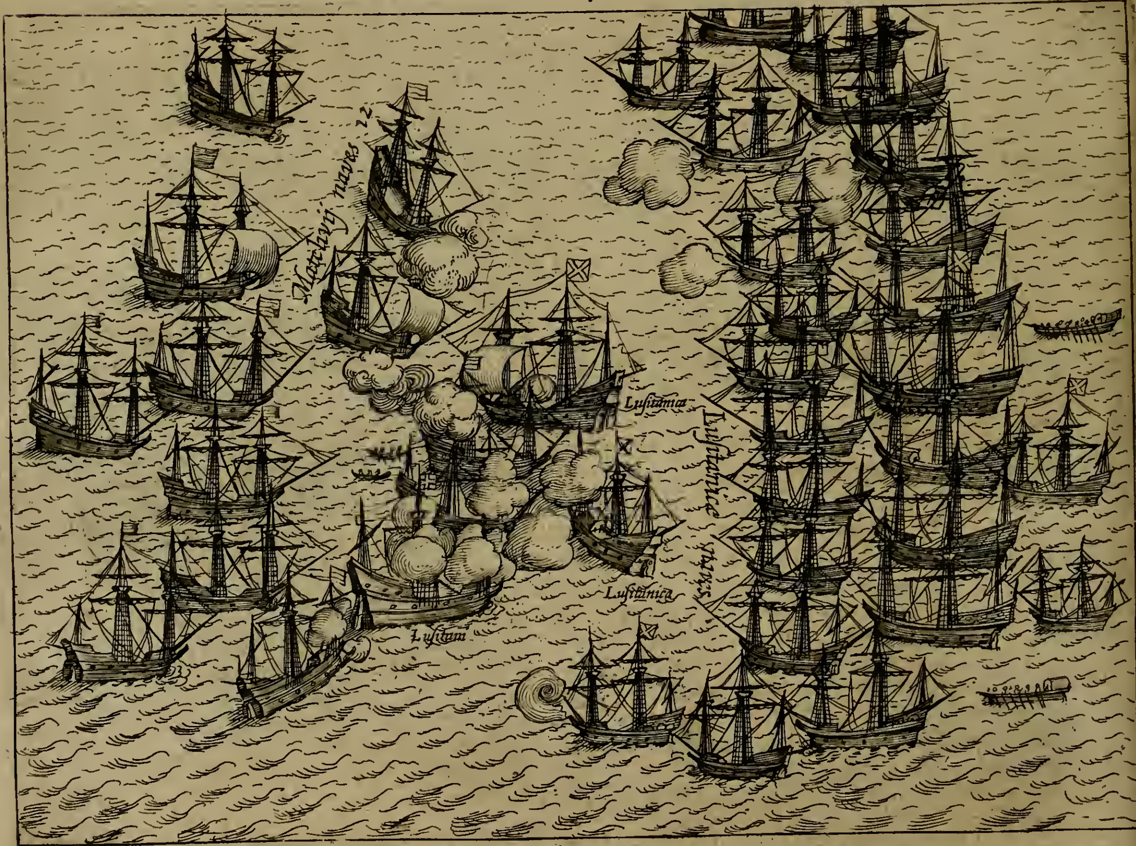
waren/hebben begonnen meer ende meer te naerderen/ende alsoo te approceren/dat terstont inden eersten aenval niet weynighe van de onse seer swaerlick ghequetst zijn gheweest/ende eenighe oock gedoodt. De Portugesen nochtans inde vlucht gheslaghen hebbende/als nu de onse de voorstadt heel in hadden/soo hebben sy terstont een baterije begonnẽ te maken/inde welcke twee halve Cartouwen ende twee veltstuckxkens ghebracht werden/waer mede sy op den Toren ende een Bolwerck van't Casteel begonnen te schieten. Maer als sy merckten dat sy aldus weynich voorderden/ende datmen de Portugesche Armade van Goa daghelicx verwachte/wierdt een weynich daer nae gheordonneert dat alle het gheschut/oock de siecke ende ghequetste die aen landt laghen/te schepe souden ghebrocht worden/niet meer als dry hondert gewapende mannen aen landt latende/de welcke een vaste brugghe over de reviere ghemaeckt hebben/om haer eenen toeganck tot een seker Clooster daer na by gheleghen te maken. Daer nae voorder Zuydt waert/nae dat zy eenen wech over een Morasch/dat tusschen het strande ẽ Clooster light/gemaeckt hadden/150 van de onse met 400 Swerte ghetrocken zijnde/hebben haren Legher/eer hun den vyandt ghewaer wert/aen de zijde der stadt/aen de welcke die alder swackst gehouden wert: ghemaeckt hebbende eenighe Baterijen/ende een redelicke groote Schansse/half weghen de Strandt ende de Stadt: waer op eenighe stucken gheschuts daer nae zijn ghestelt. Maer eer men begost te schieten/eenen Trompetter sendende/hebben de stadt opgheeyscht. Ende als sy niet en vercreghen/hebben sy eyndelinghe den 12 Julij op de mueren ende wallen begonnen te schieten: Ende daer zijnder eenige des nachts ghesonden/welcke de plaetsen daermen approchen maken soude visiteren souden: ende de selve weder gecomen hebben eenen wech ende wijse gethoont/waer door sy voortgaende een halve Mane/ontrent 60 passen vander stadt hebben opghevvorpen:

opghewozpen: maer terwijle sy dencken van hier met een Gaelderye inde Vesten te comen / eene snelle tijdinge van de comste van de Poztugesche Armade ghecregen hebbende / soo zijn sy ghedwongen geweest t'gheschut op't strande te bzenghen / ende die int beleg waren weder tschepe te gaen. Maer de Poztugesen ziende dat de onse de beleghheringe opbzaken / haestelijck totvallende hebben ghetracht t'leger te berooven ghedoodt hebbende de ghene die zy noch in het legher souden vinden; Maer de onse hebben haer manlick gheresisteert en haer al soo getracteert / dat zy ontrent 50 op de plaetse doodt blijvende nae de Stad t hebben moeten vluchten.

Strijt te waeter tusschen de Portugesen en Matelief

Daer na t'schepe ghegaen zijnde / haere Anckers den 17 Augusti ghelicht hebbende / zijn voor wint nae de Vlote gheloopen / de welcke sy ten selven daghe teghen den avont bevonden sterck te zijn van 14 ghe-weldighe groote schepen / vier groote Galeyen ende twaelf oft vierthien fusten ende Carateelen / den Vice-Roy van Goa daer over commanderende. De Poztughesen onse schepen ghesien hebbende begosten so dapper te schieten / datter dien avont tot eenighe schepen 150 scheuten en meer geschoten wierden. Des anderen daeghs de Poztugesen ziende dat een van onse Schepen / ghenaemt Nassou / een weynich meer verschepden was dan de andere / ende dat

48

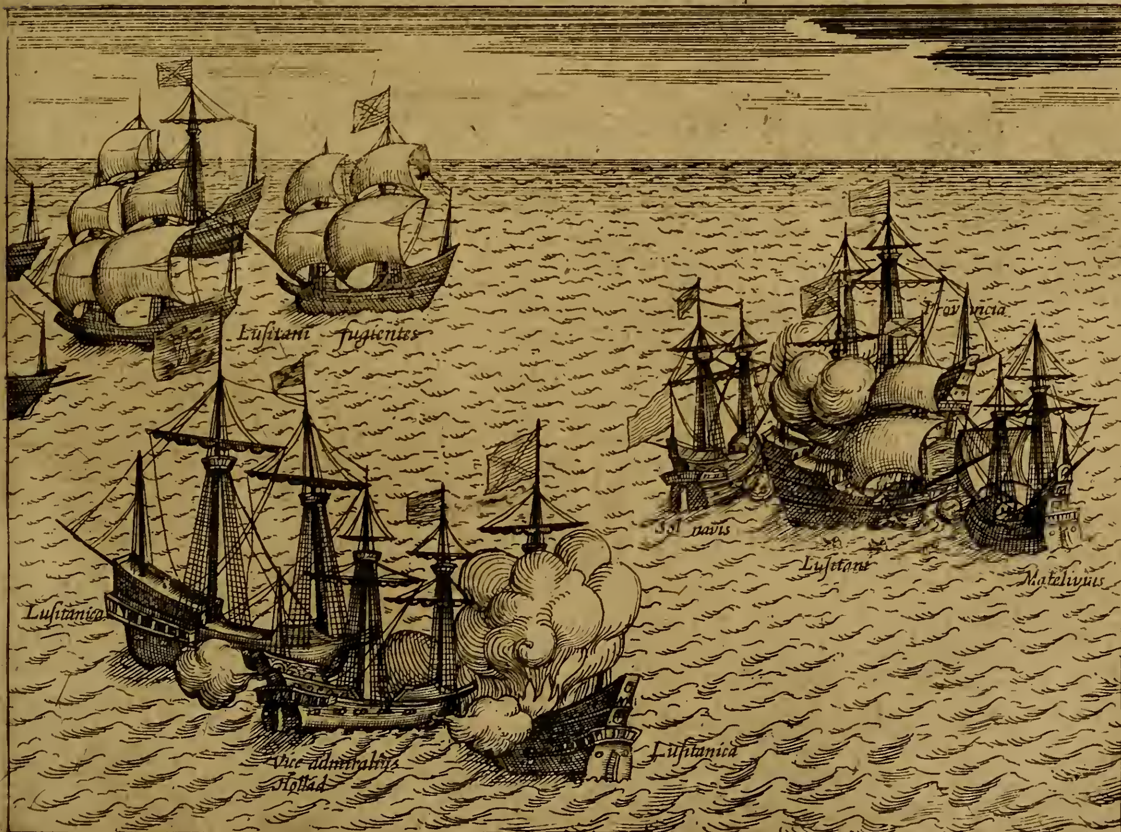

de onse door de stilte het selve niet conden te hulpe comen / hebbende alsoo met den bzant by na overvallen / dat het volck met schuyten het perijckel heeft moeten ontvlieden. Den Admirael Matelief selve met een ander schip / Middelburch ghenoemt van dry Poztugesche Caraequen gheabozdeert zijnde / heeft tegen de selve lange tijt ligghen vechten / tot dat eyndelijck eenighe van d'ander schepen hem quamen ontsetten / buyz-pijlē met groote menichte in een van dese Poztugesche schepen werpende. Want eenen onversienighen bzandt opgeresen zijnde / soo heeft den Admirael zijne Anckers afghehouwen ende hem van het perijckel bevzijt; Maer het ander Schip

Mid-

Middelborgh / alsoo het van twee Portugesche schepen alsoo gehouden was dat het daer niet van en conde comen/aenden brât geraeckt zijnde/is mede met haer verbrât. Het volck van dit schip is door de booten ende sloepen van de andere schepen den meerderen deel gesalveert. De Portegijsen om het vier te ontvlieden met groote menichte in Zee springhende zijn versmoort ende verdroncken. Dese battalie tot den middach gheduert hebbende/den overigen tijt is besteedt ghetweest om de schepen die seer reddeloos waren te repareren. Daer nae den 20 Augusti als de onse saghen dat de Portugesen noch op Ancker bleven ligghende / soo hebben zy voorghenomen haer met volle seylen te vervolghen ende nae te loopen. Maer zy de comste vande onse niet willende verwachtē hare anckers terstont lichtende zijn na Malacca ghevaren. Waer om oock de onse/ op dat zy als op de wacht souden zijn/zijn tot de nabuerige Oost-Indische Coninghen ghetrocken / om de schepen te vermakē eñ van nieus van victualiek te versien/om dat hier en tusschen de crancke eñ de gequetste becomen mochten. Hier en tusschen hebben de Portugesen tot Malacca 7 schepē gelatē/eñ begondē haer weder ter Zee te begeven eñ haer avonture te versoecken. Ende als de onse dit eerst vernamen / derwaerts weder ghetrocken zijnde hebben den strijdt weder hernomen. Ende den Admirael met twee andere schepen / de groote Sonne ende de Provincien heeft een schip vande Portugesen dat beneden stroom vande andere lach geabordeert met welcke hy t'Zeewaert in is geloopen/ ende by na alle de Portugesen die daerinne waeren doot ghesleghen hebbende/heeft het ghelaten den medeghesellen / die int ander schip waren. Onder tusschen was de Vice-Admirael van twee Caracquen gheabordeert/waermede hy soo langhe vocht / dat d'eene aen brandt raeckte ende d'andere

49

was so doorschoten/dat het gheen seyl roeren conde/waer over/alsoot gheen anckers en hadde/den gheheelen nacht in Zee heeft ligghen drijven terstont daernae aen brant

 gesteken

ghesteken is; t'samen met noch een Portugeesch schip/ welck van twee van onse schepen bevochten zijnde hem overghegheven hadde.

Hier naer/ weder op de Reede geloopen zijnde/ hebben zy gheraetslaecht van de resterende schepen oock te overweldighen: Maer als zy die sware sake ende vol perijckels nauwelicx en dorsten aengaen/ soo ist dien nacht ghebeurt/ dat de Portegysen wt vreese eerst de schepen/ van gheschut/ ende andere oorlooghsghereetschap lossende selve den brandt daer in ghesteken hebben/ twelck de onse alle seer verblijdde. Aldus dan dese Portugesche Vlote verstroyt ende te niete ghebracht zijnde/ als zy weynich of gheen profijt daer van ghehadt en hadden/ ende dat Matelief eenighe ghevangene Portugesen van qualiteyt inde handen ghebleven waeren/ het rantsoen van 6000 Croonen voor haere verlossinge ontfangen hebbende heeft het aent volck gelijckelick wtgedeelt: de resterende Portugesen wierden teghen eenighe ghevanghen Nederlanders die in Malacca waeren los ghelaten.

Dit zijn gheweest de beginselen ende vermeerderinghen vande Oost-Indsche Navigatie. Ende de Heeren Staten hadden alreede beginnen te handelen van een andere ende ghelijcke zeevaert op West-Indien aen te vanghen/ ghelijck wy oock int voorby gaen boven aengeroert hebben/ dan het bestandt tusschen de Vereenichde Provincien/ ende de Ertshertogen by tijts ghemaeckt zijnde/ heeft alle dese aenslaghen afghebroken ende te niete ghemaect. Door welck bestandt oock met sekere conditien ondersproken is gheweest/ dat alle de navigatien die soo wel van de Portugesen/ als van de onse ghepleecht souden werden/ aen beyde zijden vreedtsaem ende vry souden zijn. Soo dat int eynde van het jaer

1609 Pieter Both Admirael gaet na Oost-Indien.

1609/ den Admirael Pieter Both/ van den welcken oock te vooren ghewach gemaect is/ met volle ghebiedt afgheveerdicht zy na Oost-Indien met een Vlote ende crijchsvolck/ het welck niet alleen de garnisoenen van Indien soude versterckẽ/ maer is ooc den bootsgesellen ende soldaten toegelaten gheweest vrouwen ende gheheele huysghesinnen met haer te leyden/ op dat coc nieuwe colonien in de Eylanden van Oost-Indien/ ende als planteryen van ons volc gestelt souden werden.

Eé schip comende van Iapan.

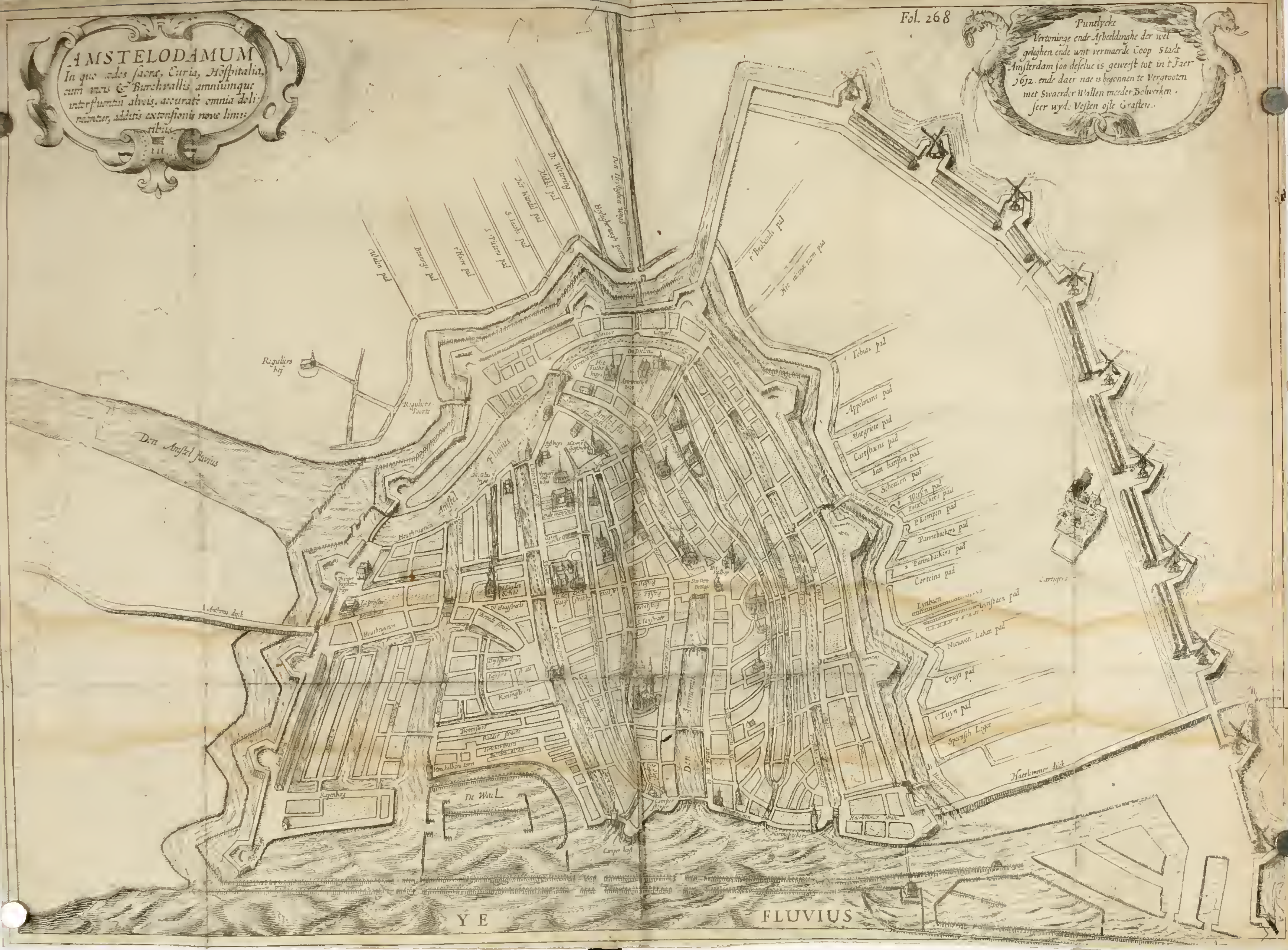
Daer zijn oock daer nae int volghende jaer ettelicke schepen wedergecomen ende besonderlick twee: Van de welcke het een in Japan geweest was ende het recht van handel te drijven by den Keyser van dat Eylandt vercreghen hadde. Ende op dat dit te sekerder ghehouden soude werden/ soo hadde het selve schip van zijn volck eenighe ghelaten/ die aldaer/ t'erwijle alhier onse schepen toegherust souden werden/ de affairen vande Compaignie wtrichten souden. Maer door dit jaer 1611 de Vlote die 1611
ghesonden werde/ dit voornemelick belast is gheweest/ dat een schip oft twee/ als zy in Oost-Indien behouden gecomen souden zijn/ terstont/ nae Japan/ afgheveerdicht soude werden. Maer beyde die schepen die ick ghesept hebbe/ hebben doen de Compaignie eenen grooten schat ingebracht. Want men seght datse ontrent 40 tonnen gouts gebracht hebben. Welcke somme voorwaer oock alleene excedeert de helft vande Capitale somme van 60 tonnen goudts boven aengheweesen.

De Indische stercten van de onse e andere dingen.

De voornaemste plaetsen van onse garnisoenen zijn nu voor eerst het Eylant Amboina/ t'welck hem geheel inde macht van de onse overghegheven heeft/ ontfanghen hebbende van de onse eenen Gouverneur van het Eylandt/ den welcken zy alle inde plaetse vande hooghe overicheydt in weerden houden ende eeren: Sy hadden eertijts den Coninck van Ternate erkent. Banda heeft een volwerck dat seer sterck is/ ende moghelick is nu noch een by het selve ghevoecht. Hier en tusschen en schrijven haer de onse gheen ghebiet toe over de inwoonders/ dan dat zy alleenelick gehouden zijn de Noten Muscaten/ Foelie ende andere specerijen voor eenen sekeren ende verdraghen prijs aen de onse te vercoopen ende over te laten. In het Eylandt van Ternate houden de onse noch een stercte: de Spanjaerden insghelijcx houden noch oock een/ ontrent een mijle oft twee van de onse verscheyden: alhoe wel sommighe meenen dat het voor het vercondighen van de treves van de Vlote van Willem Verhoeven zy in ghenomen: ghelijck oock in het Eylant Tidore het Casteel/ van de onse/ soo wy verhaelt hebben/ geslecht is/ maer vãde Spanjaerden naederhandt weder opghebouwt/ wordt van haer gehouden. By de Maquianen hebbẽ de onse ooc 3 sterckten/ tot dien eynde namelick op dat niet misschien den vyandt het een oft het ander deel van het Eylandt onversiens en soude connen aentasten. De onse zijn oock van die van Motir ontfanghen: daer zy oock een sterckte hebben ligghende: Eyndelic in Gilolo/ wels een cleen Eylandeken is/ hadde Pauwels van Caerden/ een seer cleyn fort den Spaignaerden

In de andere deelen van Indien en heb- ben de onse gheen garnisoenen oft stercktẽ/ maer houden daer en tusschen vastelijck verbontenisse met verscheyden Coningen/ ende onder andere met den Coninck van Sian/Quedaen/Patane/Jhor een balline ende rechte Erfghenaem van Malacca;

gheduerichlijck besocht zijn/ende dat dage- licx clompẽ gouts/als in stede van ballast/ behalven seer costelicke waeren/als daer zijn Rijs/Cottoen/Olyphants tanden in de winckels ende cassen gebracht werden. Welck Coninckrijcke van Guinea light tusschen Gualata/Tombutum eñ Melli/

AMSTELODAMUM
In quo ædes sacræ, Curia, Hospitalia, cum viis & Burchvallis omniumque interfluentiũ alveis, accuratè omnia delineantur, additis extensionis novæ limitibus.
Puntlycke Vertoninge ende Afbeeldinghe der wel geleghen ende wyt vermaerde Coop Stadt Amsterdam soo deselue is geweest tot in t'Jaer 1612. ende daer nae is begonnen te Vergrooten met Swaerder Wallen meeder Bolwerken. seer wyde Vesten ofte Graften.
Den Amstel fluvius
Amstel Fluvius
De Wael
YE
FLUVIUS
Reguliers hof
Reguliers Poorts
Den Heyligeweg
De Wettering
Walen pad
Bemmers pad
t' Hert pad
S. Pieters pad
S. Iacobs pad
Het Rondeel pad
Walsch pad
t' Brederode pad
Het ...eme toorn pad
Fobus pad
Appelmans pad
Margriete pad
Cartshaens pad
Ian harssen pad
Schouwen pad
Wissen pad
Pottebackers pad
Pannebackers pad
Corteins pad
Lynbaen
Lynbaen pad
Nieuwen Laken pad
Cruys pad
Tuyn pad
Spaensch Legie
Haerlemmer dyck
Haerlemmer poort
S. Anthonis dyck
Hoochstraet
Warmoesstraet
Kalverstraet
Koningsstraet
Ropenburg

50

naerden met ghewelt ghenomen / het welck of de onse noch houden / oft dat zÿ 't gheslecht hebben / wordt voor onseker ghehouden.

Banda. Banda is een vrye Republÿcke / al hoe wel dat de Coninck van Ternate hem eenich deel van dit landt schÿnt toe te schrÿven/waer van wy oock bovē vermelt hebben. Tidore heeft eenen eyghen ende besonderen Coninck. Den welcken nae de Philippinen de voorleden jaeren gheledt zÿnde/de Spaengjaerden onlancx weder in zÿn rÿcke ghestelt hebben/ na dat sy het Casteel aldaer van de onse gansch gheraseert (waer van wy hier te vooren wat verhaelt hebben) wederom nu hebben begonnen te bouwen. Maquian/ Motir eñ Gilolo zÿn ooc aen den Coninc van Ternate/ de welcke Heere van vele Eylanden is/ verbonden: Ende daer is overdragen dat alle zÿne ondersaten Naghelen ende Speceryen aen de onse alleene voor eenen sekeren prÿs sullen vercoopen.

In de andere deelen van Indien en hebben de onse gheen garnisoenen oft sterckte/ maer houden daer en tusschen vastelÿck verbontenisse met verscheyden Coningen/ ende onder andere met den Coninck van Sian/ Quedaen/Patane/ Jhor een ballinc ende rechte Erfghenaem van Malacca; met den Coninc van Bornio / Achin ende Sumatra eñ Bantam/Jacatra ende etteljcke andere Coningen van Java. Alwaer oock haer Coopluyden ofte Agenten in haren name stedes blÿven / die daer toe ooc haer beste doen / dat alle de verbanden ende contracten vast ende onverbroken behouden worden. Dat meer is daer worden oock meest alle jaere predicanten ghesonden/treffelÿcke mannen zo wel in Godsaligheyt als in gheleertheyt ende kennisse van vele talen uytnemende/om oock in die duysternissen eenich licht des Evangeliums suyverlÿck te ontsteken. Daer is nu onlancx by gecomen de verbontenisse met dien aldermachtichstē Keyser van Japan. Het welc ooc van de Chinesen te verwachten staet.

Ende hier en moeten wy niet voorby gaen dat van die van Amsterdam oock de seer rÿcke ende seer vruchtbare goudtcusten van Guinea met prosperiteyt des handelaers nu meer als twaelf jaeren gheduerichlick besocht zÿn/ende dat dagelicx clompē gouts/als in stede van ballast/ behalven seer costelicke waeren/als daer zÿn Rÿs/Cottoen / Olyphants tanden in de winckels ende cassen gebracht werden. Guinea. Welck Coninckrÿcke van Guinea light tusschen Gualata/Tombutum eñ Melli/

streckende van de Rivière Nigri tot de Ethiopische Zee. De eerste die derwaerts tot dese ghewesten heeft bestaen te vaeren / is ghewees eene van Medenblick / int jaer 1596 / de welcke met seer groot gewin tot Amsterdam weder gekomẽ/heeft die vaert/ de welcke nu/so wy aengewesen hebben/ordinaerlick gepleecht wort / aengevangen.

1611 Eñ Eyndelic int jaer 1611/doen wy dit schrebẽ/heeft Isaac le Maire Coopman eñ Borger der stadt/geboren tot Antwerpen/ met eenige andere van Amsterdam eñ insgelicx borgers der stadt/een nieuwe wijse van handelen in de uyterste streke van Africa by de Cape de Bona Esperanca aenvanghende / twee schepen met Traen van groote Zee-beesten ende Ossen huyden/als oock mede van Zee-Wolven ende andere rijckelick geladen t'huys ghecregen. Dese schepen waeren t'seyl ghegaen / onder den Admirael Evert Sibrantsz vã Staveren op het eynde van het jaer 1609 / seer wel versien van alle dingen / die tot soodanighe reyse ende voornemen nootsakelic schenen te zijn. Ende hebben soo geluckelick gevaren dat zy ongheveerelick in drie maenden tot de reede/die daer is ontrent de Capo de bona Esperanca/die de schippers van hare forme Tafel-Bay noemẽ / aengecomẽ zijn. Ende terstont daer nae / als zy haer geheel geschict hadden om wt te richten de saken die zy voorghenomen hadden/ende nu dese nu die plaetsen ende Eylanden daer ontrent ligghende neerstelick doorsochten/ hebben een groote menichte van die coopmanschappen in haere schepen ghebracht. Want 45000 Zee wolven die zy gheslagen hadden hebben zy de huyden afgetrocken/ van de welcke zy eenighe met den wint eñ Sonne gedrooght/eenige gesouten tot Amsterdam gebracht hebben; t'samen met het smout van de selve beesten/de welcke daer nae soot behoort toe bereydt zijnde / heeft ghegheven die vetticheydt / die wy Traen noemen: eñ hier van zijnder tusschẽ de 400 oft 500 Carteelen getelt. Sy hebbẽ oot Ossen eñ Bockẽ vellẽ in seer grootẽ getale van de inwoonders voor Coper eñ ander coopmanschappen/ontfangen: eñ zijn te prijsen als de eerste/die met dese inwoonders den handel aengevangen/ ende soodanige coopmanschappen alhier te lande ghebracht hebben. Ende terwijle sy aldaer met hare dinghen seer besich zijnde tot den lesten Octobris blijven/so is daer behalven twee Enghelsche schepen / de welcke om haer te verversschen daer quamen; oock ghecomen inde selve Baye Pieter de Both Admirael ende Generael daer wy vooren af ghesproken hebben/door tempeest van de reste van zijne vlote versteken / zijnen mast ende etselicke schipsghereetschap verloren hebbende. Ende den selven terstont daer nae verlaten hebbende ende t'seyl ghegaen zijnde/ zijn in 11 weken tijts soo voorspoedichlick/ als zy te vooren derwaerts ghevaeren waren / van daer naer t'Vaderlandt weder ghekeert. Terwijle dat dese twee schepen noch wt waeren / soo heeft de selve Compagnie/ontrent het leste van het jaer 1610 het derde schip naer die selvighe plaetsen ghesonden/waer over tot Capiteyn gestelt is / beneffens den Schipper Reyer Jansz. van Buckersloot / Jacob le Maire. Maer hoe dat haer daer nae den handel ghelucke zy/en hebben wy niet verstaen datter eenighe tijdinghe zy: Alhoe wel andere door het succes vande voorgaende vaert opgeweckt zijnde niet opghehouden en hebben de selve fortune te volghen / van Amsterdam voornaemelick twee schepen daer en boven / eñ een van Hoorn nae die selve ghewesten ghedestineert zijnde.

Eén nieuwe vaert ontrent de Cape de bona Esperança.

Tafelbay.

Ende het waer te wenschen dat door de gheluckighe wtcompste van dese ende diergheliijcke navigatien oock verdere landen versocht werden / ende voornaemelick die in het Weste ende Zuyder deel der Werelt aen ghene zijde vanden Tropicus Capricorni / aen dese ende ghene zijde van de Straete van Magellanes met een wtnemende streke lants liggen ende verborgen zijn door de navigatien ende hulpe van de onse in het licht ende kennisse ghetrocken wierden. Gaet dan brymoedich tot desen prijs/ghy nabueren van de Zee / ende kinderen van Neptunus Hollanders eñ Zeelanders: siet daer staet noch open by nae het meeste deel vande werelt/t'welck noch niet ghebonden noch beseylt wordt.

Het seven en tvvintichste Capitel.

Vande leste vergrootinghe der stadt, item vande nieuvve Sluysen, Borse ende andere Wercken.

Er dat ick vande Slupsen/ Straten / Poorten / Brug-

aen een zijde/naemelick nae de Zuyder zee toe/open gaen. Want ghemerckt een seer

Straten.

Bruggē.

Poorten item de Boomē.

BYRSA AMSTE RO DAMENSIS
S. P. Q. AMST.
IN PUBLICUM NEGOTIANTIUM
CUIUSCUNQ NATIONIS AC LINGVÆ
USUM URBISQ ADEO SUÆ ORNAMĒTŪ
ANNO CIↃ.DCVIII
A SOLO EXTRUI CURAVIT.
BURSA AMSTEROD.
De Borſe van Amſter:
·dam.
Quicquid habet Ganges, & dives America quicquid
Quas & opes mittunt Arabes Indi, Africa Seres
Per maria et terras ad publica commoda gnavus
Deſtinat huc mercator: Iber, Schyta, Gallus et Angl.
Cuncti adſunt, totumq; tenet parva area mundu.

Er dat ick vande Sluysen/ Straten/Poorten/Brugghen/Borse/Librerije ende andere publijcke plaetsen ende ghestichten/die wy noch tot verchieringhe der stadt boven beloost hebben te verhaelen/ aen vanghe te spreken/soo moet dit alleene voor gaen/datmen int jaer 1585/ghelijck wy oock hier te vooren int voor by gaen aengewesen hebben/het begrijp vāde stadt heeft begonnen wt te setten ende met eene aerden schantse ende gracht te omcingelen van weynich jaeren daer nae is dit verandert/ende worden doen de limitē der stadt/ op die plaetse/daerse nu ghesien worden gestelt/rontomme een seer breede gracht by gheboecht zijnde/ende int midden van de selve/als in plaetse van een borstweere/palen ingeset. Ende hoe groote wijdde datter doen by gecomen is/can hier wt afghenomen werden/dat den omganc der stadt nu ontrent 9100 passen begrijpt/daer te voorē als zy noch met mueren ommeringt was/ niet meer als 4920/so wy boven vermeldt hebben/en begreep. Waer by als comen sal het begrijp der voorstadt/de welcke allenskens nu meerde in ghetoghen wordt/sal een seer groote ommeganc geven. De steene mueren/de welcke eenen tijt lanck/na beyde de vergrootinghen der stadt/noch geheel ghebleven waeren/op wat tijdt datse ghesłecht zijn/seght alsoo het veersken/het welck doen ghestelt werdt/ende weerdt is om de ghedeughenisse van andere dingen/ die het begrijpt/hier by geset te werden: Int jaer festhien hondert een, werden des Stadts Vesten gheslecht,de Toorn gerecht:ende gemaeckt dry Sluysen, en wel ses hondert huysen. So dat het blijct wt het selve veersken datter drij Sluysen by de voorgaende/van de welcke wy int eerste boeck ghehandelt hebben/gevoecht zijn; de nieuwe Haerlemmer Sluys; S. Antonis/ende de ghene die by de heylighe weechs Poorte is Boeren verdriet ghenoemt. Dese Sluysen zijn op een nieuwe/ende anderen volcke onghewoone wijse/ghebouwt. Ten eersten den grondt/ daer het fondament moet ghelegt zijn/nae de dicte vanden muer/de welcke meest vijf of ses passen breedt is/wort ghestelt op palen seer vast inden grondt ghehept/ende daer nae wordt den muer van ghehouwen ofte backsteen aen beyde zijden opgeset: den binnen gront met eenen solder van berders ende groote balcken seer vast gheleght/en laet nerghens ghien waeter door: ende zy hebben twee deuren/de welcke alleene aen een zijde/naemelick nae de Zuyder zee toe/open gaen. Want ghemerckt een seer groote menichte waters van de Zuyder zee ende het Ye invalt/daeromme de selve deuren soo haest als van buyten het ghetijde oprijst/vallen ende sluyten van selfs toe: op dat alsoo de leeghe Weyden die binnen den dijck zijn/van het gewelt der wateren bewaert worden: Maer als de selvighe door groote vochticheyt ende den winter reghen ghevochticht zijn/den Zuyden windt/teghen de Lente/waeyende/doet de wateren ende Meyren af loopen/ende de deuren vande Sluysen open staen/ende vallen alsoo met een ghedruys in het Ye/ ende putten allenskens wt de landen die onder waeter als swemmende ligghen. ende maeckense bequaem om te ghebruycken. Alsoo dat de selve Sluysen de cracht hebben van het waeter te ontladen ende te bedwinghen. Dese nieuwe en zijn niet/ ghelijck de andere/van de welcke boven ghe sproken is/overwelft/maer hebben sommighe optreckende brugghen ofte oorgaten/de welcke soo ghemaeckt zijn/datse oock groote ende gheladen schepen met den Mast connen door laeten. Ende by elck van dese is yemandt ghestelt/die den tijdt van de vloedt gaede slaet/ende nae dat de saecke vereyscht sorghe draecht dat de deuren gheopent ende oock toeghesloten werden ende de Brugghen opghetrocken.

Omvanc der stadt

Sluysen.

De STRATEN oock die nieuwelicx by gecomen zijn worden nae den regel van de voorgaende/met een geduerige leydinge gedirigeert: Eñ onder de andere is wijt ende breedt/de welcke daeromme oock de breede Straete ghenoemt is/die van de oude S. Antonis Poorte tot de nieuwe recht leydt. De andere gelijc de Calverstrate/ende den nieuwen dijck zijn op ghelijcke wijse/behalven de Burghwallen/de welcke met wateren wt den Amstel haer verspreyden. de gedeylt worden/ende worden gesien hier ende daer met lustighe boomkens aenden cant van't water in bequame orden onderscheyden/eñ groote vermakinge den genen die daer voor by passeren/aenbrengende.

Straten.

De BRVGGHEN zijn/meest/van houdt/maer also gemaeckt ende in malcanderen ghevoecht dat men seggen soude dat het een stuck ware: met bogen eñ van besondere grootheydt zijn/voornaemelick de gene/die over dē Amstel eñ den Damerac liggen. Onder de welcke geladen schepē passeren eñ liggē connen. De voornaemste poortē zijn S. Antonis Poort/de Reguliers

Brugghē.

Poorten item de Boomē.

ende Haerlemsche: de ghene die daer tusschen zijn de Heylighe wechs Poorte, ende Jan Room Poorte. Nae de Riviere. Tye/ alwaer die heele zijde der stadt met een dobbel reke van palen/nae de wijse van een Bolwerck ghesterckt is/soo boven verhaelt is, zijn vele ingangen voor de schepen ende schuyten: alhoe wel dat de groote schepen/ ende die binnen de palen met de staende masten varen willẽ/alleene op sekere plaetsen incomen mogen/ende de andere ingangen met eenen boom oft met een yseren keten over dweers boven op die palen geleydt / alsoo ghesloten zijn / datter alleene Lichters ende Vlodtschepen ende groote schuyten / ende andere schepen de Masten nedergelaten hebbende door passeren connen. Alle dese inganghen worden ghemeenelick De Boomen, van de saecke selve / om datse met Balcken oft Boomen in het water swemmende bewaert werden / ghenoemt.

De Burse. Volght de BVRSE een nieuw werck niet lichtelic eenich van Europa wijckende. Want behalvẽ datse ontrent wt 40 colomnen bestaet/so toontse daer en boven in het midden een ghewelf wt den modderighen grondt vanden Amstel/gheleydet onder het welck de schepen / met ghestreken Masten wt den Amstel in't Tye/eñ insgelijcx wt het Tye inden Amstel connen passeren. Den grondt / waer op de fondamenten gheleydt zijn/is heel van houdt/wt ronde ende langhe palen vã vijftich of sestich voeten lanc wtghedroocht hebbende met water-molenen de gracht vanden Amstel / vast inden grondt gheheydt/gelijck wy alreede te vooren die wijse ende maniere van huysen te bouwen by die van Amsterdam/duydelick ghetoont hebben. Voorder de lenghde is int gheheel van twee hondert voeten; de breede hondert ende vierentwintich. De winckels beneden / nae de Straeten ende op den Amstel van buyten zijn ses en twintich in ghetale: behalven de cassen die op den pandt boven gemaeckt zijn / welckers ghetal over hondert is. Men heeftse begonnen te bouwen int jaer 1608 den 28 Meye/ den eersten steen van het fondament legghende den jonghsten Sone van Cornelis Pietersz Hooft, die doen outste Borghemeester was: Sy is volbouwt ende ghebracht op die forme die men nu siet int jaer 1611/ als wy dit schreven. Den naem ende het ghebruyck deses woorts, is ghesproten soo zu segghen van die van Brugge: om dat by haer/als hare saken eñ de coopmanschap by haer noch floreerde een merckt was; op

Boven int eerste boec cap. 5.

de welcke de Cooplieden des middaeghs ende des avonts versamelden / den naem van Burse van een out ende treffelic huys aldaer staende ghederiveert zijnde: Want dat huys hadde in zijne wapenen ende boven die deure drie Burzen.

De Zuyder Kercke. Het ander nieuwe werck welck insghelijcx de Burghemeesters ende Raedt van de stadt hebben doen bouwen/is de Kercke/welcke by S. Antonis dijck/oft de breede strate/soo men die noemt ghebouwt is/ ende den naem van Zuyder Kercke van hare positie ende gheleghentheyt ghecreghen heeft, om datse niet gelijck de andere kercken Oost oft West en staet / maer in het Zuyden. Sy is verciert met seer schoone ende constelicke glaes-vensters / ende met eenen vloer wt eender handt met grafsteenen gheplaveyt. Van waer oock de gantsche proportie van het werck niet weynich schoonheyt ende ciragie en crijght.

De Librerie. Tot hier toe hebbẽ wy wtgestelt te spreken van de LIBRERIE, als wy van de hooftkercke van de Nieuwe zijde spraken/ om oorsaecke/dat de Librerie/die haer eertijts by ghevoecht is gheweest / nae der hande alsoo verciert / ende met den schadt van alle soorte van seer costelicke boecken vermeerdert ende verrijckt is/dat het met rechte gansch een nieuwe werck ende een nieuwe toerustinge ghehouden mach zijn. Ick hebbe ghesepdt/datse by de Kercke is ghevoecht gheweest/om die oude instellinghe ende ghewoonte aen te wijsen van die wercken der gheleerde mannen in gheestlijcke plaetsen te stellen. Want men vint oock dat eertijts de Librerijen meest altijt neffens de kercken / oft inde selve geweest zijn. Alsoo is de Librerije van Alexandrien in Egypten / waer van Philadelphus de eerste ende voornaemste autheur was / in Serapeo gheweest: ende Gellius secht dat dat die Librerije by de Romeynen de welcke Tiburtina ghenoemt was inden Tempel van Hercules toegherust is gheweest: ghelijck oock de Librerije van Vespasianus Augustus in den Tempel van Vrede: ende van Octavianus Augustus de Griecksche ende Latijnsche Librerije heeft ghestaen in den Tempel van Apollo. Dat meer is dese Librerijen waeren ghemeyne: ende men leest dat Lucullus voornaemelick onder de Romeynen/soo Plutarchus ghetuycht/dit gedacht ende besorght heeft, de welcke vele ende fraey ghescheven boecken ghelijck hyse t'samen ghesocht hadde / also ooc milde lick heeft laten gebruycken. Ende de selve Plutarchus voeght daer by dat zijne

[illegible]

[illegible]
vanden Ertshertoghe / om van vrede oft bestandt te handelen/is een Vlote van 30 Schepen / soo cleyne als groote onder het beleydt van Heemskercke voorschreven wt

[illegible]
het Casteel/onder het welcke hy zijne reede genomen hadde. Waer door hy de onse van hooghe als verachtende scheen haere aenslaghen ende sobere toerustinghe te bespot-ten.

GVINEAE NOVA DESCRIPTIO

AFRICÆ PARS

LYBIA INTERIOR

GENEHOA

CAGRAGOLI

GANBIA

MANDINGA

BANGANA

CARAGOLES

LUDAYAS

ZEGZEG

MELLI

SOUCOS

Sierra Liona

MALAGVETA

GVINEA

ASSAS

BENIN REGNUM

Niger fluvius

Tombotu

Lago Sigisma guarda al:

Zegzeg

Acanes grande

Acanes pequenos

C. das Palmas

C. de 3 Pontas

C. Corço

I. de Fernando Poo

I. de Principe

I. S. Thome

Cabo de Lopo Gonsalves

ÆTHIOPICUS OCEANUS

SEPTENTRIO

MERIDIES

OCCIDENS

ORIENS

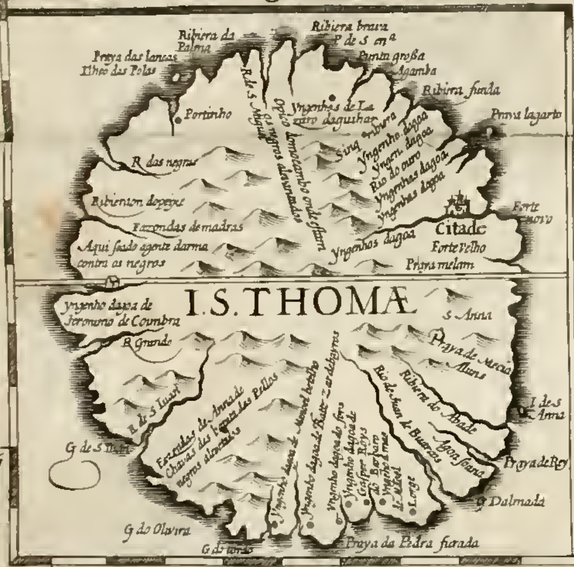
LINEA ÆQUINOCTIALIS

Hispanicæ Leucæ

17½	35	52½	70	87½

Germanica Miliaria

15	30	45	60	75

Libꝛerÿe vooꝛ alle menſchen vooꝛ de Grieken open ſtondt: die daer als tot den Tempel der Muſen quamen / ende den tÿt onderlinghe met ghenuechten overbꝛochten: Ende dat Lucullus oock ſomtÿts onder haer verkeert heeft eñ hem met haer verſamelt. Maer ghelÿck hy gheſeyt woꝛt begonnen te hebben / ende ten deele gemeyne ghemaeckt de Libꝛerÿen / alſoo ſeght Suetonius dat Julius Ceſar vooꝛghenomen hadde Griecksche ende Latÿnſche Libꝛerÿen ſo groot als hy conde gemeene te maken / Marco Varroni laſt ghegheven hebbende van die te vooꝛſien ende te regeren: maer dat hy dooꝛ de doot verraſcht zÿnde dit niet volbꝛacht en heeft / doch dat Aſinius Pollio terſtont daer na / dooꝛ het aenpoꝛren van Auguſtus / eerſt teenemael de Libꝛerÿen te Roome ghemeene ghemaeckt heeft. Welcke ghewoonte naederhandt als van handt tot handt overghegheven / ooc heden ten daghe ſeer vele volcken onderhouden / ende onder andere oock die van onſen lande ende die van Amſterdam ſelve daer wy van ſpꝛken / behalven andere verçierſelen der ſtadt deſe Libꝛerÿe tot den gebꝛuycke van allen toeeyghenende / ende dagheliex met vele ſchoone boecken verrÿckende. Maer hier en tuſſchē en mach een yeder hier niet in comen ſonder onderſcheydt / maer de gene die liefhebbers der gheleertheydt zÿn / woꝛden ſleutelen ghegheven van de ghene die hier over eñ over de Kercke ſoꝛghe dragen. Ende gelÿck deſe Kercke / de Libꝛerÿe beneffens andere dingē / çieragie aenbꝛengt alſo geeft oock der Hooftkercke vande oude zÿde / van welckers ghebouw boven geſpꝛoken is / het Grafſchꝛift nu onlancx den vermaerden ende wel verſochten Heer Jacob van Heemſkercke van de Heeren Staten des Vaderlants geſtelt / geen cleyne aenſien ende recommandatie / terwÿle dat het die ghene die daer vooꝛby paſſeren / niet alleene de ooghen / maer oock het ghemoet verluſt / dewÿle ſy haer over de vꝛome daden van deſen Capiteyn in een coꝛt Tafereel verv aet leſende verwonderen.

Grafſchrift vanHeēſkercke ende oude kercke.

Want op dat ic de andere daden van hem de welcke op haere plaetſe verhaelt zÿn / hier vooꝛby gae / wat iſſer vertellens weerdigher als zÿn leſte batalie ende ſtrÿdt te water inde Bay van Gibꝛaltar? Een weynich te vooꝛen eer de Heeren vanden Lande by een verſamelt waren / op de begeerte vanden Ertſhertoghe / om van vꝛede oft beſtandt te handelen / is een Vlote van 30 Schepen / ſoo cleyne als groote onder het beleydt van Heemſkercke vooꝛſchꝛeven wt gemaect / om de Zenuwen / dat is de ſchatten vande Weſt-Indien / ſoo ſeer als doendelick ware / den Coninck af te ſnÿden. Eñ hoe wel nader hant Jan Ney / daer wy boven afgeſpꝛoken hebbē / ſeer vele by de Heeren Staten arbeyde op dat de ſelve weder t'huys gheroepen ſoude werden / nochtans God de Heere dit alſoo believende / eñ de Heeren Staten noch niet ghenoech de ſake ter herten nemende / ſoo heeft Heemſkercke zÿn vooꝛnemen volbꝛacht. Want vernomē hebbende dat de Spaenſche Armade van 21 ſeer groote ſchepen behalven de andere Coopvaerders / die zy genomen hadde / met grof gheſchut / crÿchſvolck ende alle amonitie vreeſelick / by Gibꝛaltar op ancker lach / heeft terſtont zÿnen cours derwaerts genomen: Eñ niet lange daer na de Spaenſche Vlote naeckende / heeft gheſien dat den Admirael onder het Caſteel vande ſtadt lagh / met noch vier andere groote ſchepen ende den Vice-Admirael met de zÿne daer ſeer nae by op de reede. Heemſkerck niet te min / hem met de Capiteynen beraden hebbende / heeft eyndelick beſloten / dat hy met zÿn ſchip den Spaenſchen Admirael metten Capiteyn Rope Lambert ſoude aboꝛderen: ende Laurents Alteras de Vice-Admirael met Capiteyn Bꝛas ſoudē den Spaenſchē Vice-Admirael aen clampen / eñ al ſoo vooꝛts de ander ſchepen ſouden 2 eñ 2 t'ſamen elck een Galioen aenvallen. Welcke dinghen beſtelt hebbende belaſte den Buſſchieter niet te ſchieten vooꝛ datſe dicht aen malcanderen waeren; heeft oock bevolen het ancker niet te laten vallen vooꝛ dat zy aenden Spaenſchen Admirael waren: hy beval oock den Stierman ſelve aen't roer te ſtaen: ende beloofde eyndelick hondert Realen van achten aen den Jonghers die den Spaenſchen Admirael de vlagge ſouden afhalen. Ende daer na / haer gebedt gedaen hebbende / als zy malcanderen den dꝛonck van ghetrouwicheyt toeghedꝛoncken hadden / ſo ſeylde elck luſtich na zÿnen vyant toe. De Admirael Heemſkerck / den Spaenſchen Vice-Admirael die vooꝛ lach / vooꝛ by vaerende / is recht op den Spaenſchen Admirael / Don Joan Alvares d'Avila ghenoemt / eerſt van al aen geſeylt. De ſelve hadde op behalven de bootſgheſellen ontrent vÿf hondert ſoldaten / ende behalven 21 Metalen ſtucken / verwachte niet weynich ſecours vande groote ſtucken van het Caſteel / onder het welcke hy zÿne reede genomen hadde. Waer dooꝛ hy de onſe van hooghe als verachtende ſcheen haere aenſlaghen ende ſobere toeruſtinghe te beſpotten.

Int eerſte boecc cap.6.

een. Maer evenwel/gelijc de hoochmoedic- heyt een voorbode van onderganc pleegh te zijn/so heeftmẽ bevondẽ dat hy allensikens dẽ strijt 3 urẽ eñ langer geduert hebbende/ den moet verloren heeft ghegheven. Want de Cabels afghehouwen hebbende / soch- te te vluchten / dan de onse hem met grof gheschut ende musketten vervolghende/ hebben hem ghedwongen een witte Vlag- ghe op te steken/ ende vrede te begeeren/ eñ eyndelick hem over te gheven/ als te voren een van het Bootsvolck alle perijckel aen een zijde stellende / dẽ Vlagghe afghehaelt hadde/ waer voren hy nae belofte met hon- dert Realen van achten beloont werd. Hier en tusschen de ghene die den Vice-Admi- rael aenghetast hadden / hebben hem met dapper schieten / soo met grof als cleyn ge- schut insghelijcx overweldicht. Ende ge- merckt den brandt het schip selve gheheel ingenomen hadde/ so is het geschiet opghe- houwen/ het Crijschs ende Scheeps volck eensdeels verbrandt eñ overboort gespron/ ghen sommighe verdroncken / sommighe vande onse omghebracht zijnde. Vele van de andere Spaenjaerdẽ haer anckers lich- tende ende op ondiepten vaerende hebben hare schepen ende Galeyen/ eerst den brant

daer

daer in ghesteken hebbende/verlaten. Ge-nen/ ghesien hebbende dat den Vice-Admirael begonde te branden / ende dat de vlagghe daer afgehaelt was (de Admirael noch vechtende) so heeft hy een vlagge van zijn voorstenghe laten wtwaeyen als Vice-Admirael: maer tē duerde niet langhe: want zy wert haest van de onse afghehaelt / ende corts daer na geraeckte hy mede in brant. Des anderen daeghs / welck was den 26 April/so heeft men bevonden hoe groote nederlage daer geschiedt was/ende hoe groote schade de Spaenjaerden oock gheleden hadden. Want van 21 schepen/waerender twee op de ondiepten geraect/t'samen met een seker Fransch schip ende twee Hollantsche ende andere die zy in Zee ghenomen hebbende / met Spaensch crijchsvolck gemant hadden; van de welcke het scheē dat nauwelicx een daer van soude connen comen. Het Galioen oock vanden Admirael/ het welc in vele manierē doorboort eñ doorschoten niet verre vanden oever lach/met een sloepe vande onse met ettelicke gewapende mannen beset/weder aengetast zijnde/begost het bootsvolck oock alle de wapenen ende scheeps rustinghen/die daer noch inne waeren / wech te nemen. Welck de Spanjaerden merckende hebben selve het vyer daer inne ghesteken / gheschoten hebbende met eenen op de onse wt het Casteel seer vele scheuten met grof gheschut. Men heeft verstaen ende vernomen wt het verhalen van de Spaenjaerden selve / van de welcke daer vijftich in onser gewelt leven de ghecomen waren t'samen met den sone vanden Admirael / datter vier duysent mannen ende meer in die vlote ghewe est zijn / van de welcke den meesten deel met den Admirael/Vice-Admirael / ende voornaemste Overste ende eenen sekerē ouden Soldaet/die in den tocht van Don Johan van Oostenrijck ghe weest was ghebleven zy/de oorlooghschepē selve by na alle gātsch verdelght zijnde. Aen onse zijde waren ghebleven ontrent hondert / ende met haer Heemskerc selve: den welcken in het beginsel vanden strijdt zijn slincker been bovē aen't lijf op seer weynich nae afgeschotē is: so dat hy nedervallende terstont den geest ghegheven heeft. Sijne doot hoe wel datse droevich allen was/so heeftse nochtans by de andere Overste ghemaeckt/ dat zy met dies te grooter vrymoedicheydt ende cloecheydt des ghemoets de Spanjaerden aenvallende de victorie eyndelick vercreghen hebben. Welcke victorie voorwaer/ghelijck vele der andere overwinninghen te waeter gheduerende de oorloghe dickwils oorsake gheweest zijn van't voornaemste succes/also is dese feste oock ghewe est als een eynde ofte slakinghe der wapenen. Het Grafschrift / welck wy ghesept hebben dat tot zijner gheheughenisse op een aensienelicke plaetse achter inde kercke van de Heeren Staten ghestelt is/hebben wy hier oock/op dat het niet alleene daer ghelesen en soude werden/doen by setten.

Voorder onder de nieuwe wercken ende verciersel en der stadt/soo en is oock geensins voorby te gaen/Het Glashuys,recht teghen over de Cloveniers doelen. Dit heeft ettelicke Ovens ende Winckels/inde welcke door gheduerighen arbeydt van consten aers seer fraeye Christallijne glaesen / in verscheyden ende ontallicke gedaenten geformeert werden: ende ghemaeckt met soo wonderlicke ende wtnemende geesticheyt datse de Venetsche/de welcke tot noch toe voornamelick ghepresen zijn/in aerdicheyt ende conste gheensins en wijcken. Daeren ontbreken oock niet de gheene / de welcke boven de materie daghelicx nieuwe cieragien ende nieuwe wijsen van formerē bedencken/Overste ende heere zijnde van dit huys Jan Henricsz Soop genaemt/Schrijver alias / wesende een ingeborene eñ borgher der stadt. Daer werden oock Spiegels gemaeckt; van welcke conste plinius eertijts de Sidoniers ghepresen heeft. In dese conste is onder andere aen te mercken datter buytens niet en is dat met vyer niet volmaeckt en wordt. Siet het vyer ontfanghet het sant/eruyt/stof / wt de welcke het glas ghegoten werdt. Het vyer maeckt Minie/Silver/Loot. Door het vyer wordē steenen wt het slijck ghebacken; het yser wordt door het selve ghetemt ende voortghebracht.

Ende ten lesten/welc tot de tegenwoordighe plaetse behoort: daer is noch eenen anderen winckel van Vulcanus ende het vyer onlancx opghrecht in een bolwerck vande stadt aen de nieuwe zijde / inden welcken door het selve element groote metalen stucken gheschuts met groote conste ghemaeckt worden. Welck het schrickelicste is dat opt bā het menschelicke verstant heeft connen verdicht zijn. Ende op dat wy den Griecken niet alles toe en schrijven/ men secht dat den eersten inventeur hier van/over meer als twee hondert jaren/een Duyts is ghewe est / den welcken dit by gheballe inden sin ghecomen is. Want men seght dat de selve / tot het verderf van vele gheboren/eenmael bewaert heeft in eenen Mortier Pulver van Solfer / om een sekere

Het Glas huys.

De winckel daer groot geschut gegoten werdt.

medecijne te maken/ende dat hy dien met eenen steen ghedeckt heeft/ende dat daer na ghebeurt is/dat doen hy over tot eenen key daer by sloech/een voncke daer inne ghevallen zy/ende dat haestelick de vlamme met ghewelt wtgebroken is/ende den steen om hooghe ghedreghen heeft: ende hy door het gheval van die sake gheleert zijnde/daer nae een pijpe van yser maeckende/poeder daer inne doende/het gheschut ghevonden/ende den Venetianen het ghebruyck daer van in die oorloghe eerst ghetoont heeft/welcke aen het stedeken Chioggia/teghen de Genevoisen gevoert is/welc is gheweest het jaer ons Heeren 1380. Andere schrijven dat desen Duyts een Monic ende een Alchimist gheweest zy; ende dat het Glaesmaecken ende dese conste wt de Alchimie gesproten is. Hoewel wy onlancx door de verre navigatien vande onse ende van andere met verwonderinghe vernomen hebben/dat niet alleen de conste van metalen gheschut te gieten/maer van letteren ende beelden te drucken by de Chinesen seer oudt is.

Vanden Beemster.

Het voorneme vā de Beemster te bedijckē

Ende op dat wy oock souden het aenghevanghen verhael eyndigen/so vermanen ons de wercken die wy belanghende het over verhaelt hebben/dat die voortreflicke ende gansch Heroicke/onderwindinghe van sommighe borgheren/van het water ende van de Beemster wt te drooghen niet vergheten en werde. De Beemster is teghen over de stadt in Waterlant over het Ype neffens Purmerendt gheleghen/hebbende de lenghde/soo die eertijts Haemrodius beschreven heeft van vijf duysent passen; de breedde van duysent vijf hondert/eñ eyndelic de diepte van vijf of ses voeten. Is nu wel seven oft acht uren gaens int ronde ende leydt tusschen elf ofte twaelf rijcke Dorpen. Den seer Edelen Dousa in zijn leven Heere van Noortwijck ghetuyght in

Lib.6 Annal. Hollandiæ. zijne Annalibus dat hy gevonden heeft by de oude papieren van het Clooster van Egmondt dat de Beemster eertijts met den naeme van een Reviere wtgesproken is geweest. Desen lac dan de grondt kleyich bevonden zijnde eñ tot bouwē bequaem/hebben de selve voorseyt/over drye jaeren aenghevanghen om wt te putten/vele Meulens rontomme gestelt hebbende/ende daer by ghevoecht Sluysen ende een groote menichte van Wercklieden/ende souden de sake

1610 lange voor desen geeffectueert hebben/ten waere dat de vloet die opzees int beginsel des jaers 1610/de dijcken ende Sluys en/doorghebroken hadde. Welcke schaede daernae met seer groote moeyte ende costen gerepareert is. Want men voor seecker houdt datter van doen al ses tonne gouts besteet zijn gheweest. De voornaemste ende eerste Autheurs/den welcken by Octroy van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt toeghelatenis/eenen Dyck-grave te stellen/de Dijcken ende andere wercken den constenaers ende wercklieden te besteden/zijn gheweest Dierick ende Henrick van Os/Arent ten Grootenhuys/Jan Claesz Croock/borgheren der stadt: ende by dese zijn gevoeght Rombout Hooghervits/ende Jan van Santen Raets-heeren inden Hooghen Raedt van Hollandt: item Nicolaes Cromhoudt ende Johan Buyers Raetsheeren inden Provincialen Raet van Hollant: oock mede Johan Basius/Rekenmeester van Hollant/ende Bartholomeus Cromhoudt/oudt Borgemeester van Amsterdam ende Raet inde Staten Generael: Elias van Olde Barnevelt Pensionaris van Rotterdam/Adriaen Tiedingh Berckhoudt Pensionaris tot Monickendam: Pieter Boom oudt Borg: meester tot Amsterdam/met de Schepenen Doctor Johannes ten Grootenhuys/eñ Jacob Poppen.

Het voltooch vande Beemster eñ costen van dien

Voor de Inundatie eñ groote vloedt ofte inbreucke/daer wy van vermeldt hebben/was Dijck grave Jonckheer Lambert Wijngaerts van Hollenhove/eñ naer den inbrueck Mr. Thobias de Coene/zijnde de saecke met eenen grooten yver ende neersticheyt tot een goet ghewenscht eynde gebracht: ende zijn daer toe in alles gheweest om't water wt te malen drij en veertich acht cante Waetermolens; ende van ontrent half May tot den lestē Augusti des jaers 1612 zijn meest alle de binnen wercken gemaeckt van wegen/Weeghslooten/Toghslooten/Schepslooten/Molentochten etc. die in soo groote menichte waeren/ende seer diffil en swaer om maken (door de wercke moddericheyt des grondts) dat het scheen onmoghelick scheen soo vele wercken in so corten tijdt wt te voeren. De weghen die daer 5 langs/ende 5 dwers doorloopen (behalven eenighe kleyne koeteweghen) zijn al t'saemen volle breedt ende recht/ende hebben de landen in so fraeyē ordre verdeylt dat het wonder om sien is.

Den 30 Julij 1612 zijn de landen ghe- 1612
cavelt/

cavelt/te weten 7500 merghen / behalven wat overschots / ende doen hadde het werc vanden beginne af tot de cavelinge toe ge- cost vijfthien tonnen goudts. Daer zijn vijf plaetsen gheordonneert tot Kercken ende Kerckhoven/met de namen van Middel-beemster/Oost/West/Zuydt ende Noordt-beemster. De grondt wordt seer goedt ende vruchtbaer gevonden/ende door een won-der isser tot verscheyden plaetsen ghesien datter van een terwe Coren over de seven-tich/oock over tachtentich halmen ghecomen zijn.

Tot een besluyt sal dit capittel sluyten een dicht ter eeren van de stadt eertijts by H. L. Spieghel/borgher ende ingheboorene der stadt/cortelick ghestelt. Het welck alsoo luydt:

Het schiprijck Amsterdam vol nauw-behuysde Huysen:
1585 Ghepropt, den Amstel damt, met ses ghewelfde Sluysen:
Die (als de vruchtbaar Nijl) door seven armen braackt
T'veen overtollich nat, en tien Eylanden maackt.
1600 Dus wast bemuert, doe dit gherijm wert voorghenomen;
Sint isser metten wall noch vijfthien by ghecomen.
O rijcke Korenschuer van't volckrijck Nederland;
Met starck verbanden hout, ghy hooghe huysen spant;
Niet vast ghegrond in Zand, maer op ghehayde palen;
Waar de grond om ghekeert men soud int Bosch verdwalen.
Soo inde dorre Herfst een Mier-nest vvoelich leeft,
(Na vochtich vveer, alsd'helder Son haer schijnsel geeft)
D'invvoonder vvinst ghevvoon hier vvoelt, om ghelt te garen
Door Koophandels bedrijf, doch meest met ruyghe vvaren.
De Reeder scha-ghetroost zijn lastbaar schepen vvaacht,
Na t'Ysich Noorden heen, daart s'vvinters niet en daaght,
En daarse t'Heylsaam licht oock Somers nau verliesen,
Maer knoopt daar dagh aen dagh, en doet de Zee ontvriesen.
V rapse Zeeman koen die gheen tijt s'jaers en rust,
De meer als vvel bekende West en Ooster kust,
Begheeft hy om na t'Zuyden (de Zon verby) te zeylen,
En d'Oost en Wester nieuvve Werelden te peylen,
Te voeren noodrufts vveeld vvt t'een in t'ander land.
Sulck verschepingh rijckt d'invvoonder goede hand.
Hier comen dickvvil t'seffens soo veel blancke seylen:
Als daghen zijn int jaer, t'vveeck grondich Y bepeylen;
Dees lost en laatmen snel; die vande luvve re
Weer voor de derde vveeck gaan na de rijcke Ze.
Dit veel vertieren, doet vvoelich en vvelich leven
Al t'volck, tot coopmanschap en Zee-vaert heel begheven.
Gheruster leeft de Herder by zijn Vee op't veld,
En derft de buyck-quel-lecker spijs en t'quellick gheld.
Ontellick is de vvaar; vvie can't volck overhalen,
Die hier lands nootruft al, beurts-vvijs brenghen en halen?
Ro Boter brenght de Vries, de Noorder Boer meest kaes,

De Koolnaer lecker Wijn,en haalt verſcheyden aes,
D'onduytſche Rus Talck,Traan,Huyden,Bont voor Elen:
De vvoeſte Noorman,Stock-viſch,Kanthout,Maſten,Delen.
De Pruyſſer Kaerel,Rogh,Was,Vlas,Aſch,Teer en houdt.
De Schotſe Koopman,Wol,Lood,Vellen en Kerſeyen,
D'Enghelſman loos ſchaft bier,fijn Laken,Tin en Bayen,
De nieuvve vveereld Zout,Hout,Parelen,Huyd-profijt,
Ooſt-Indien Peper,Noot en bloemen,Naghelen,Zijd,
De Franſman luchtich deelt ons,Zeyldoeck,Zout en Wijnen,
De ghaile Spaenjaert levert Oly,Zout,Rozynen,
Wijn,Vijghen,Suycker,Kurck,Gheſteent en Specery,
Wy geven noppich laken,en veel Kramery
Oock Zuyvel,vette Haringh,Zoute Vis,fijn linnen
Van buytelands ghevvas,t'vervviſſelen doet vvinnen.
Maer die in ſulck-ghevvoel na ſlechte nodruft tracht,
S'ghemoeds-vvel luſt veir boven s'lichaems goeden acht,
En ſiet(ſelf onbeſien)elck over t'hooft in ruſten,
Hem ſal als elck een ſorght,vaack beter dichtens luſten.

Het acht en tvvintichſte Capittel.

Eenighe treffelicke ende vermaerde mannen van Amſterdam, nae t'vervolgh der jaeren gheſtelt.

U ſullen wy comē te ſprekē vande gheleerde mannen: Want als wy van alles geſeyt ſullen hebbē van de gebouwen/geſtichten eñ Paleyſen/eñ andere dingen dewelcke door hare grootte eñ door dē arbeyt eñ vlijticheyt der borgeren heerlick zijn/ſo hebben wy nochtans verganckelicke ende metter tijt verdwijnende dinghen aenghewesen/ſoo wy die met de gheleertheydt de welcke eenige eeuwicheyt ſchijnt te beloven/vergelijcken. Waerom ooc die 7 ſteden van Grieckland; van de welcke elcke om t'ſeerſt Homerum ſochte haer toe te ſchrijven/hier op geſien te hebben verſtaen worden/datter niet onder de menſchelicke dingen en is/dat ſoude mogē met de wercken des verſtants ende geleertheyts vergheleken werden/datmen naemelick hier door alleen leeft/ende dat de andere dinghen des doots ghehouden werden: Derhalven/alle dinghen oock aen een zijde gheſtelt hebbende/de welcke anders voor groot gheacht wierden/ſo was dit onder haer den grootſten twiſt/welcke van haer deſe onſterffelicke ende Hemelſche, alſoo prijſt Quintilianus Homerum/natuere voortghebracht hadde. Het en ſal dan niet buyten propooſte zijn/ſoo wy bewijſen dat onſe ſtadt/de welcke wy gethoont hebben dat behalven andere dinghen/tot de uyterſte eynden der wereldt door cloeckheydt der inwoonderen de vermaertheydt haeres naems ende handels overgheſonden heeft/oock in deſen deele niet weynich licht en ontfangt. Het welck dewijle wy doen/ſullen wy dat aenvangen te doen met dit beding/dat wy ſeggen dat het gene dat de oude eertijts op de Bataviers (nu Hollanders) als onervaren/hardt eñ bot te zijn/geſchoten hebben/den nacomelingen niet aen en gaet/oft ooc tot haeren lof moet ghedupdt zijn. Want wat volck en is t'eenigher tijt niet grof geweeſt: naedemael dat oock Pindarus eertijts de oude laſteringe ende ſchandvlecke zijnes volckx dat is van Beotien het welck ſwijnich genoemt werdt/heeft moeten afweeren? Ende dat Cicero de poeten tot Corduba gheboren ghenoempt heeft met een verwijtinghe/wat grofs luydende; alhoewel die ſtadt ſeer vermaerde mannen

een twee Senecas ende Lucanum voortgebracht heeft? Ofte so yemandt t'gene dat van Martiale teghen de Batabiers gheseyt is wilt houden staende dat het oock tot desen tijt behoort / wat meerderen lof salmen den Hollanders gheven / als soo men seght dat zy vande voetsen van Martialis vreemt zijn / de welcke hy oock selve schalckheydt noemt? Maer / Martialem laetende vaeren / sal ghenoech zijn de ghetuyghenisse welcke by nae op den selven tijt van Martialis/maer met meerder gelove Tacitus ghegheven heeft/de welcke beneffens dat hy bekent dat de Batabiers doen ghewеest zijn de voornaemste in vromicheydt van alle de natien aen dese zijde vanden Rhijn vanden Duytschen naeme/ gheeft oock den selven den loff van trachtinghe nae eere boven de andere / delwijle hy van de Gallis/Batabiers ende Hoochduytschen als elck onderlinghe vergheliјckende / seydt/dat de Galli van Civilis zijn aengheport te strijden voor de vrijheydt; de Batabiers voor eere/de Hoochduytsche om den buyt: de eere namelick den Batabiers toeschrijvende/als de gene die voornemelic de edele gemoeden begeeren tot eenen loon van haren arbeyt ende perijckelen. So dat dewijle Tacitus dese affectie de welcke meest inde groote ende wijse alleene bevonden werdt ghegheven heeft den Batabiers int besondere / wie en soude se oock niet wt het ghetal vande grove wtsonderen / ende soo de leeringhe daer by comt niet voeghen onder de bequaemste/tot de oeffeninge des vernuffts.

Op dat ic dan tot de sake/dat is tot de Gheleerde eñ vermaerde mannen welcke Amsterdā alleen voortgebracht heeft/come/ ic vinder voornamelick 3 voor Erasmi tijt; namelick Nicolaum Amsterdam, eñ Hervicum eñ Iohannem de Amsterdamis, ghelijck haer de oude memorien noemē. De Luxenburgische Historie van Johannes Bertelius heeft ons aenden dach ghebrocht NICO-
Nicolaū Amsterdam. LAVM AMSTERDAM, met de woorden die ic hier in Duyts setten sal / gelijc ic die by hem gevonden hebbe. Want zy warē duysdanich: De 24 Sluytredenen van eenen sekeren Ketter Ferrandus door den Eerweerdighen professeur inde Theologie, den wtnemendē meester Gerhardum de Monte eerst, eñ daer nae naer zijn afwesen door meester Iohannem Tinctoris, den spieghel van alle professooren, andtwoordende op de selve meester NICOLAVS AMSTERDAM, geformeerde Baccalaris inde heylighe Theologie, zijn alle in eenen verkeerden sin ghetrocken ende gebroken. Dit seght Bertelius Abt van Epternac: de welcke seght dat hy dit verhaelt wt de schriften van Winandus Glebelius eertijts Abt van Epternack/de welcke ghestorven is int jaer een duysent vier hondert vijf en t'seftich: als die disputatie/so hy aldaer by voegt/gehouden was tot Colen int jaer een duysent vier hondert
ses en veertich. Van Hervicus vermeldt 1446
daer nae faciculus Rerum expetendarum & fugiendarum, alwaer oock op het jaer 1476 1476
verhaelt wordt/dat Johannes de Wesalia/ door den nijdt van de Bisschoppen ende van de geschorene Orden ghecondemneert is van Ketterije/eñ dat hy door het wtspreken van de sententie tot het examen is gebracht / over het welcke waeren de Theologanten van verscheyden Hooghe Scholen / ende beneffens de andere / onder de Doctoren van Heydelberghe wordt ghenoemt/die ick gheseydt hebbe / HERVI- Hervicus de Amsterdamis.
CVS DE AMSTERDAMIS. IOHANNES DE AMSTERDAMIS heeft ghefloreert ontrent de tijden van Wessel/ de welcke overleden is in het jaer een duysent vier hondert neghen en tachtentich. 1489
Wandt Wessel / als hy teghen M. Enghelbrecht van Leyden / ende H. Jacob Hoeck Deken van Naeldwijck een disputatie aenghevanghen hadde van het Vaghevier / de aflaeten ende voorbidden/IO- Iohānes Amsterodamēsis.
HANNES AMSTERODAMENSIS, nae Wessels doodt; tot verdedinghe van Wessel / die hy voor zijnen Leermeester kendt / heeft eenen brief aen Bernardum de Meppis den procurator van Zile ghesonden/inden welcken hy vande voorbiddinghen voor levende ende doode nae de meyninghe van Wessel wijdtloopich disputeert. Desen brief staedt inde wercken van Wessel by Lutherum in druck ghegheven : alwaer oock de brieven van Wessel selve aen Johannem vriendelick ende ghemeynsaemelick gheschreven ghelesen worden / soo dat blijckt dat het een gheleerdt ende treffelick man / nae die tijden / oock ghewеest is / voornaemelick die sulck eenen meester niedt alleen ghehadt / maer oock door den selven vermaerdt ghewеest was. Wandt Wessel Platonem / Aristotelem ende de andere Philosophen seer wel wetende / hadde oock de schriften der Propheten Apostelen ende der heylighe Vaderen neerstelicker als nauwelicx yemandt tot dien tijde in Europa / doorlesen ende gheleert; hadde eyndelick Duytslandt / Vranckrijck / Italien / Griecklandt leerende ende

onderwijsende doorwandelt: hadde een besondere ende rare wetenschap van de Latijnsche/Grieckssche/Hebreeusche tale vercregen. Ende dewijle hy oock onder de medecijns bovē andere verstandich was, hier om vanden Paus van Roome bemindt/is ettelicke jaeren ghebruyckt ghewee st tot Medecijn van de selve: Eyndelic was hy in alle soorte van wetenschappen soo groot/ dat de sommighe hem het licht der Werelt noemden. Welcke gaven deses mans hem in den haedt ghebracht hebben/voornamelick der ghener/die doen Theologanten ghenoemt wierden/so dat hy van ketterije beschuldicht wert: maer de deucht ende heerlickheydt heeft de nijdicheyt overwonnen/ de welcke hem des levens sat wesende tot de doot toe vergeselschapt heeft/ende weynich daer nae in zijn Vaderlant Vrieslandt overleden zijnde tot desen dach toe bestendich ende onbevleckt onder de gheleerden niet recht verheft ende hoochlijcken loont.

Dese eeuwe van seer groote mannen/is terstont daer nae een andere cierelicker gevolght/ende als aen de lampe van desen hebben haer licht ontsteken/ende voornaemelick in goede cōnsten Rodolphus Agricola; in de Theologie Luther/t'welck hy selve oock niet versaeckt. Erasmus hadde wel Wessel oft Agricolam selve noyt ghesien/ maer daer eñ tusschen heeft hy voor een groot gheluck gherekent/dat hy noch seer jonck wesende/tot meester ghehadt hadde den Discipel van Agricola/Alexander Hegius van Westphalē/die doen een vermaerde Schole te Deventer hielt/een man/op dat ick het met Erasmi woorden segghe/ zijnen meester seer ghelijck/ende van soo onstraffelick een leven/als van gheen ghemeene gheleertheydt. Derhalven oock de selve Erasmus om te doen het ampt van een danckbaer Discipel belijdt dickwils opentlick dat hy Hegio de eerbiedinge van een sone schuldich is/ende Agricola de liefde van een nebe. Ende terstont daerna gelijck de jalousie de gheesten pleecht te voeden; ende als nu de nydicheydt/als dan de verwonderinghe de opweckinge ontsteect: ende van natueren/ghelijck een der oude Scribenten seyt/t'gene dat met seer groote blijticheydt begheert is/climt op tot het hoochste: ende in het volcomen is het swaer te vertoeven: ende natuerelick t'ghene dat niet voortgaen en can/gaet te rugghe/ende ghelijck ten eersten wy ontsteken worden/ om te volghen/die wy voor ons achten/alsoo als wy wanhopen die te connen voorby gaen oft gelijck te zijn. verout de begeerte met de hoope/ende t'ghene dat niet achterhalen en can houdt op te volghen/ende latende als inghenomen soeckt nieuwe stoffe: alsoo in verscheyden soorte/boven de andere/hebben doen begonnē tot te munten/ haer Lantsman/die ick gheseyt hebbe/Erasmus Roterodamus haer voortredende/ welck doen ghehouden wierdt als de gheleertheydt selve: tot Amsterdam segghe ick hebben begonnen tot te munten Alardus/ Sartorius/ Crocus.

Van de welcke ALARDVS seer ervaren inde Grieckssche ende Latijnsche sprake heeft alle de wercken van Agricola in zijne jonckheydt neerstelick verbetert/ ende met annotatien verciert. Heeft oock een cort begrijp beschreven op den boeck van Rodolphus de inventione Dialectica eerst tot Colen ende daer nae tot Parijs andermael ghedruckt. Heeft ooc Ecclesiasten beschreven nae alle de plaetsen vanden selven Agricola. Wt het Grieckx/behalven andere heeft hy in't Latijn/wijtloopich overgeset den brief van Hippocrates aen Damagetum: den Grieckschen text daer by gevoegt zijnde: oock mede de corte ghebeden van Mattheus Philadelphensis tot Salignac ghedruckt/op dat ick voor by gae den boeck Marbodei vande Peerlen die hy met cleyne commentarien vermeert heeft. Op het leste hadde hy hem heel begheven tot de heylige studien ende de Goddelicke schrift. Dit ghetuycht selfs zijne Vermaeninghe vande Aelmoesse/waer in/met gheen onprofijtich boecxken/hoe wel hy teghen Lutherum wat onbillich is/soo verclaert hy nochtans dat de Diakenen eertijts de wtdeelinghe vanden Kerckelicke incompsten ghehadt/ende voornamelick voor de arme sorghe ghedraghen hebben/eñ voecht daer by soodanigen wensch: Och of heden ten daghe de Kercke sulcke Diakenen hadde, den welcken zy dit heylich ampt soude bevelen. Cortelick/hy beschuldicht de Bisschoppen ende alle Gheestelicke/die de goederen der Kercken ende der noodtdruftighe tot haer profijt ende vande haere gheheel ghebruycken/daerse van de selve maer soo veel en behoorden te nemen/als den noodt vereyschte. Alardus was van natueren doofachtich maer rasch ter talen/waer tot hy ghemeynelick noch jonckman zijnde dove Elle by zijne medegheseIlen met een ghemeyn seghwoort ghenoemt wierdt. Hy is overleden int jaer een duysent vijf hondert vier en veertich. Onder zijn beelt staē dese twee veersen gheschreven.

Alardus van Amsterdam.

Si logica laus est præcellere in arte, Rodolphum
Par laus Agricolam debita, meque manet.

Iohannes Sartorius.

SARTORIVS jongher van jaeren is Alardum ghevolcht/insgelijcx door den lof van gheleertheyt seer vermaert. Eñ gelijck Alardus de voetstappen van Rodolphus/also hy de voetstappen vandẽ grootẽ Erasmus volgende/heeft in zijne joncheyt eenige Chiliades van spreeckwoordẽ in neder Duyts overgeset. In welck werc my dunct dat hy met Griecklant eñ de Latijnẽ gestreden heeft/ hebbende met gelijcke formulieren van Nederduytsche spreeckwoorden / ende by nae met ghelijcke gratie ende fraeyicheydt alles wtghedruckt. Soo dat oock dien seer geleerden Pannius van Alckmaer hem niet ghenoech heeft connen verwonderen hoe dat hy teghen twee seer overvloedighe ende wel voorsiene talen zijne Nederlantsche sprake gheset heeft/eñ tot een arme tale ende die met gansch geene gheleertheydt versien en is / dat heeft voortghebracht welck met de fraeyicheden der Griecken ende Latijnen ghelijck soude zijn. Want voorwaer/soo daer eenighe dinghen zijn / die niet overgheset ende veranderd en willen zijn/dat moetmen voornaemelick houden vande spreeckwoorden. Het zijn peerlen in haere tale / in andere overgheset/als in Edick geweyckt zijnde smilten in vochticheydt / als haer glants naerlatende/soo dat den lof van onsen Sartorius dies te meerder is / de welcke dit niet teghenstaende in zijne tale gebonden heeft/ soo ick ghesept hebbe/t'ghene den aert van die spreucken mochte representeeren. Cornelius Mustus van Delft heeft eertijts op dit stucxken een Epigramma gemaect/het welc om des autheurs wille hier verdient hy ghescreven te zijn.

Multa quidem magnus proverbia scripsit Erasmus,
Quo non utilius condidit alter opus.
Si tamen in Batavam voluisset vertere linguam
Fructus haud dubio plus pariturus erat.
Quod tibi cum pulchre præstet Sartorius, *usum*
Rare Teutonicum dexteritate docens.
Illi quid debes, quid & huic æquissime lector
Expende, & laudem divide cuique suam.

Behalden de Latijnsche eñ Griecxsche sprake/heeft hy oock de Hebreeusche tale welck tot dien tijde raer ghehouden wert/ seer wel gheconnen: ende met seght dat hy een tijt lanck een opene auditorium inde selvige Hebreeusche tale/men believen van den Raet / tot Amsterdam op de oude waghe ghehouden heeft/ghelijck my M. Jan Sem / ende Jacob Gijsbrechtsz. borghers ende inwoonders der stadt ende seer groote liefhebbers van Sartorius/die dat van de vorouders ghehoort hadden/ghetrouwelick/verhaelt hebben. Sartorius dan met dese behulpmiddelen seer wel voorsien zijnde/nu rijper van ouderdom heeft hem geheel tot de wtlegginghe van de heylighe schriften begheven: ende Oporinus heeft te Basel wtghegheven zijn Paraphrasin in alle de groote ende cleyne Propheten seer gheleert na het ghevoelen van allen: maer met eenen bedeckten naem / welck hy met ghekeerde letteren / onder het woordt van Johannes Tosarrius Aquilovicanus hadde laten wtgaen / op dat hy den haedt des tijts wesende een man den vrede eñ ruste seer lief hebbende / soude ontvlieden. Het eerste deel van dese Paraphrases dediceert hy den seer treffelicken ende in Gode wederghebore ne Theologanten alle van gheheel Duytslandt: het ander deel / welck de cleyne Propheten begrijpt / heeft hy Tranquillo Dietrich toegheeyghent/insghelijcx soo ick achte/met eenen versierden Tijtel. Inde voor-reden van het eerste stuck vangt hy aen onder andere dese clachte van den stande der Kercken zijnes tijts met dese woorden: O harde ende recht te beclaghene conditie van onse kercke! Maer wy zijn dese

tastelicke

tastelicke duysternissen wel weerdich. Want wy hebben liever droomen, als het crachtighe woordt Gods; de gheveynstheydt als de waerheydt, de schaduwen als het licht, den Mammon als Christum. Want wat sullen wy segghen? Dunckt oock niet heden ten dage sodanighe eene Kercke by na der gantscher werelt loffelicker ende treffelicker, de welcke blinckt met wtwendighe religie; dat is, inde welcke den opper Priester met Hyacinthen, Purpur, en Zyde becleedt Misse doet, ende alle andere dinghen int besonder op de Aronische wyse ghehouden worden: als de levende, geestelicke ende crachtighe, welcke in het bloote woordt Godes bestaedt: In dese is nochtans het merch van Religie ende de waere Schole des H. Geestes, inde welcke alle Satanische dinghen ontleert ende goddelicke saken geleert werden, nae het levendighe ende crachtighe woordt Godes. VVant in dese Schole worden wy inder waerheydt Coninghen ghemaeckt ende Priesters, maer Christi. VVant ghesalft zynde met de salvinge, die alle waerheyt leert, wy offeren ons selven op den Heere tot een levende ende heylighe offerhande, segghende met Paulo: Ick Leve, niet nu ick, maer Christus leeft in my. Paulus Merula eertijts professor tot Leyden/in zijn Historie ofte Verhael van het leven ende Martelaerschap van Angelus Merula / ofte / ghelijck hem het Martelaerboeck noemt/Enghelbert / seyt onder andere dat Enghelbert Johannem Sartorium voor een van zijn naeste ende ghetrouste vrienden ghehouden heeft/ende dat Sartorius de kennisse der waerheydt by Enghel/wesende Pastoor in Heenvliet/ eerst gheschept ende bekomen hadde. Hy is ontrent het leste van zijn ouderdom zijnde met een seker quellinghe des ghemoets geraeckt tot Noordwijck ghestorven. Ic vinde dat hy selve voor zijn doodt/ofte andere op zijnen naem/naer zijn overlijden/sodanige veersen ghemaeckt hebben.

Hac ego sum tumulatus humo Sartorius, ortum
Cui primum tellus Amsterodama dedit.
Ingenium colui variè docuique juventam
Omnigenas artes, quippe triglottos eram.
Sed postquam virtus duris exercita fatis.
Destituit corpus, spiritus astra tenet.

Cornelius Crocus.

Op den selven tijt heeft oock gheleeft zijn Lantsman CORNELIUS CROCUS de welcke alsoo hy insgelijcx int Latijn ende Griecx seer geleert was/ende mede in Poesi niet ongheluckelick geoeffent/ is ghestelt gheweest over de groote Schole inde stadt zijner gheboorten om die te regeren: ende vele gheleerde mannen zijn wt zijn Schole als wt het Peert van Troyen voortghecomen. Ende hy heeft niet alleen int besonder ende tusschen de wanden zijnes Vaderlandts ghedient / maer oock met ghemeyne schriften zijne gheleertheyt betuycht hebbende/heeft eerst eenighe boecxkens om de jeucht te formeren in het licht ghegheven / in de welcke hy alle fraeyicheden ende cierelicheden van Terentius gepoocht heeft wt te drucken. Ende terstont daer nae tot meerdere dinghen ghetreden zijnde heeft vele dinghen wt het Griecx overghheset. Onder zijne ghedichten wordt voornamelick ghepresen zijne Comedie/die den Tijtel heeft: Joseph; item Ecclesia. Hy heeft oock nae de beroerten der Wederdooperen een boecxken wtghegheven / in het welck hy niet met crachteloose ende swacke argumenten/maer met vaste ende clare ghetuyghenissen der schriftueren den Wederdoop neemt te wederlegghen. Teghen Sartorium zijnen medeborger wat bitter wtvarende/ heeft van het Geloove ende de Wercken een langhe disputatie aengevanghen. Want Sartorius hadde gheoordeelt dat men by het gevoelē Augustini eñ Pauli/by het welck geleert wordt/dat de mensche door den gheloove gerechtveerdicht eñ salich gemaeckt wort moeste blijven. Dit ghevoelen heeft Crocus ghesocht te wederlegghen/ende het ghevoelen van den H. Jacobus van het gheloove ende de wercken hardt voor te staen ende met meer andere ghetuygenissen des nieuwen Testaments te bevestighen. Sartorius daer en teghen heeft beweert dat men moeste een distinctie ende onderscheydt maken/ende sulc een ghemoet daer toe brenghen / welck swerte ende witte dinghen conde onderkennen. Maer Crocus vast by zijne opinie blijvende heeft

heeft hem eyndelick met scherpe woorden zijn schrijven tegen Sartorium eyndigen, de hem een eeuwich adieu/ten waer dat hy hem bekeerde/aengheseydt/soo dat zy alsó in placetsen ende ghemoeden verscheyden van malcanderen daerna haer leven over-ghebracht hebben. Ende Crocus ontrent het jaer 1540/als eerst ingheselt was ghe-weest/onder Ignatius Loiola/de societeyt der Jesuiten/is met groote neersticheyt na Roome gherepst/ende heeft hem aldaer in dat Collegie begeven. Daer zijnder die seg-ghen dat Crocus in zijne jonghe jaeren ge-storven is/hoe wel de Jesuiten/de welcke in desen deele beter te ghelooven zijn/ver-halen/dat hy int Collegie/dat ick ghesepdt hebbe/te Roome nu wel bedaecht van jae-ren overleden is. GISBERTVS HOR-STIVS doen te Roome een vermaert Me-decijn/insghelijcx van Amsterdam ghebo-ren/heeft onder anderen Croco oock oorsake ghegheven om tot Roomen te comen/ende hem by velen in kennisse ghebracht. Waer-omme oock Horstius/soo wel hierom/als ten aensien van zijnen naem ende geleert-heydt/verdient mede onder dese ghcleerden van Amsterdam getelt te worden. Van de-sen vermeldt beneffens de andere/beyde Gesneris ende de Botanici/de welcke zij-nen boeck de turpeto & thapsia oock seer dic-wils tot ghetuyghenisse citeren. Ende ten zy dat my alles bedriecht ick achte dat het dese selve Gisbertus is die Guicciardijn in Haerlem noemt/maer den naem van Gis-bertus een weynich verandert zijnde. Wāt hy seyt dat eenen sekeren Cornelis van Am sterdam int jaer 1531 geschreven heeft aen M. Gilbert Philosooph ende Medecijn/ hem doen te Roome houdende/van een se-ker Zeemonster alsoo ghestelt dat het een Bisschop scheen te wesen/waer van de Hol-landtsche Jaertijtboecken oock vermelden het welck doen in de Norwegische Zee ghe-vangē den Coninc van Polen geschoncken werdt. Horstius is te Roome overleden eñ begraven in de Kercke van S. Marie/int

1556 jaer 1556: ghelijck daer schrijft Lamb. Schraderus Monumentorum Italie int 2 boeck.

Siet P. Ribadaneiræ Catal.

Gisbertius Horstius van Amsterdam.

Amsterdam heeft oock voortghebracht IOHANNEM TIMANNVM, eens-deels vermaert door het Pastoorschap inde Kercke van Bremen/anderdeels door een wtghegheven schrift van het Avondtmael des Heeren/ontrent den jaere 1555. Men bevint dat hy een groot voorvechter te dien tijde is gheweest vande Obiquiteydt/ende dat Albertus Hardenbergius pastoor doen aldaer inde Hooftkercke hem daer teghen gestelt heeft/een seer geleert man ende seer familier met Philippus Melancthon.

ISBRANDVS SCHOLLIVS be-hoorde in ouderdoms halven/voor Timan-num genoemt te zijn; maer aengesien mijn voornemen is de mannen vermaert door hare schriften voornaemelic hier te stellen/ ende dat hoewel Isbrando de gheleertheyt niet gebroken en heeft/so en heeft hy noch-tans gheene schriften/dat men weet/den nacolemelinghen ghelaten alleene door zijn martelaerschap ende deerlicke doot bekent oft nauwelicx bekent zijnde/moet daerom-me hier aenghetoghen werden. Hy is tot Amsterdam van seer eerlicke ouders gebo-ren/ende van joncks af inde goede consten onderwesen/hadde voornamelic de studien der Godsalicheyt/de natuere hem aenley-dende ghevolght. Ende daer nae/tot rijpen ouderdom ghecomen/tot het priesterschap ende leerampt ghewijet zijnde/heeft hem soodanich in die bedieninghe bewesen/dat hy de gantsche vergaderinghe seer ghevoe-lende behaechde/ende oock van andere ge-leerde mannen ghesepdt werdt niet sonder oorsake op den stoel te regneren. Want hy was ghelijck van een besondere lieffelick-heydt in het spreken ende leeren; alsoo en ghebrack hem oock niet in het bewegghen scherpicheydt ofte yverigheydt; de welcke/ dewijle zy binnen de staticheydt haer hielt/ hem aensien maeckte. De Jaertijtboecken onses Vaderlants in Nederduyts/verhae-len/dat hy behalven de oprechticheydt van zijne ingheborene natuere/de welcke hem van de ghebreken ende aenlockinghen van die tijden afhielt/gansch niet opgheblaesen en is ghewest/maer dat hy hem oock nae de aldergheringhste/ende voornamelick na het verstandt ende begrijp der vroukens/de welcke gheerne vande schriftuere hoorden/ accommodeerde/ende inde vergaderinghe der vrouwen ghevonden werdt: maer also nochtans dat dit sonder clappernije ende by nae suspicie gheweest zy/dewijle hem maer zijn gheslachte voorghewórpen wert. Ende hem also draghende/ende in sulcken tijt/de welcke wreedt ende den duechden vyant was/ende inden welcken de ghe-meynschap van vry te spreken ende te hoo-ren door de inquisitie benomen wert/voor-namelick in sake van Godtsalicheydt/soo is hy in suspicie van ketterije by de beni-ders van zijne deuchden ghecomen. Ende eens oft twee mael daer nae beschuldicht/ heeft hem ten eersten ontschuldicht: Maer terstont daer nae/als door de seer strenghe

Isbrandus Schollius om de Religie verbrādt.

placcaten van Keyser Carel de ghene die professie deden van godtvruchticheyt meer ende meer ghedronghen werden/ende dat se alle sonder onderschepdt/die slechts yedt vande aenghenomen ordinantien van de Kercke van Roome verscheyden ghevoelden/sonder eenich onderschept/van ketterije verdoemt souden werden: ende dat het de doot weerdich gehouden wert / oock contrarie dinghen te allegieren/is dese seer onnoosele man door de derde reyse in handen vanden aenclaghers ghevallen / ende terstont nae des Keysers Hof in Brabant ghesonden/ende eenen cleynen tijt tot Vilvoorde inde ghevanckenisse ghehouden/is eyndelick tot Bruyssel verbrandt.

Nicolaus Cannius van Amsterdam. By nae op den selven tijt vinde ick NICOLAUM CANNIUM florerende in goeden naeme in de stadt zijner gheboorten het Paterschap bediende vande Nonnen van Ursel / soo de dedicatie te kennen geeft die Crocus voor zijne t'samensprekinghen gestelt heeft. Het blijckt dat het een genoechelick ende Poetijck verstandt geweest is/ soo hy andere dingen ende meer geschreven heeft na het exemplaer van het Epigramma/dat wy in handen hebbē/ want wy en hebben niet meer connen sien. Hoe wel het schijnt dat Erasmus den gheest van zijn verstant eñ ingeny geprezen heeft /eñ seer dicwils de hulpe vanden selven gebruyct/ voornamelick in Griecksche boecken wt te schrijven.

Nicolaus Everhardis. Nae Cannium sullen wy stellen NICOLAUM EVERARDIS,(den welcken Amsterdam oock ghegeven heeft/) een seer gheleert man ende tot zijnen tijde een seer vermaert rechts-gheleerde. Waer over hy oock professor tot Enghelstadt gheworden is/ende aldaer ghestorven/na latende een ofte twee sonen van ghelijcke gheleertheydt. Waer van te besien staedt/Pantaleo in zijn boeck t'welcke hy wt gegeven heeft van de vermaerde mannen so in hooch als Nederduytslandt.

Sibrandus Occo. Nae hem sal met rechte de naeste ghenoemt werden / soo wel ten aensien van de gheleertheydt als van den ouderdom SIBRANDUS OCCO, de welcke/als hy hem van zijne jonckheyt af met seer groote vlijticheyt tot de studien begheven hadde/ terstont daer nae grooter gheworden / Italien/Vranckrijck/Duytslandt om meer te leeren doorwandelende / heeft allomme de geleerde mannen aengesprokē /ende heeft se al met zijne ghemeynschap/al soo hy seer fraey in gheleertheydt ende manieren was/ niet alleen aen hem verplicht/maer oock alsoo tot zijne liefde ende verwonderinghe ghetrocken/dat sy hem buytenslants/ende daer nae t'huys ghecomen zijnde/met hare brieven eñ schriften om t'eerst vereert ende vermaert ghemaeckt hebben. Onder de eerste vinde ick dat Alciatus / als Occo noch in Italien verkeerde/also door zijne op rechte manieren bevanghen ende aenghelockt is ghewweest / dat hy aen hem dicwils van Pavien brieven tot Bononia gheschreven heeft/ghetuyghen van zijne liefde ende begheerte; ende dat Occo insghelijcx hem dickwils van zijne studien ghecon suleert heeft. Ende van Alciatus wordt noch tot Amsterdam / behalven de andere / eenen brief by de erfgenamen van Occo bewaert met Altiati eyghen handt gheschreven: de welcke ic ooc aldaer de voorleden maenden seer geerne gesien hebbe/eñ gekent indē selven alles levende eñ vol van een seer eerlic affectie tegē Occo. Maer als hy in Vranckrijck was/ voornamelick tot Bourges/alwaer Alciatus professor was inde rechtē/ soo heeft hy seer groote ghemeynschap ghehadt met Johannes Secundus tot den Hage/als wesende zijn Lansman ende camerade ende medeghesesse van zijne studien. Het welck Secundus by zijnen brief oft veersen heerlick getuycht / by den welcken hy na Spangien willende vertrecken Occo adieu seght. Daer nae Occo in zijn Vaderlant wedergekeert zijnde/eñ terstont de hoochste Officien eñ het Magistraetschap der stadt bedienende/heeft hem alsoo inde Republijcke gedreghen/ dat hy het voorspreken ende de sorge van de geleerde nemmermeer af en leyde. Doen heeft/onder andere aen hem gheschreven Viglius Suichemus President van het Keyserlicke Hof van het contrefeytsel vā Rodolphus Agricola/welc Occo begeert hadde/wel eenē corten brief/ maer seer vriendelick ende goetgunstich. Het contrefeptsel van Agricola hadde tot dien eynde Occo begeert/om het selve inde Librerije vanden selven Agricola/de welcke hy by recht van erffenisse van zijne voorouders aen hem overghesonden besat/stellen soude. Want Occo/hoe wel tot Amsterdam gheboren/was van Vriesen ghesproten/namelick van dien/soo wy meynen / seer vermaerden Adolphus Occo Vries medecijn/ aen den welcken Agricola zijne boecken de inventione Dialectica gesonden heeft/zijne afcomste hebbende.

Pompeius Occo. Zijn Vader is geweest Pompeius Occo insghelijcx een borgher ende als een inwoonder der stadt; al hoe wel hy zijne afcomste/soo ick aenghewesen hebbe/wt den

Vriesen

Oeſen hadde. Ende hy wiert oock in zijnen tijt ghehouden by die van Amſterdam als de tweede Mecenas / alſoo was zijn huys ghelijck een herberghe / by nae van alle gheleerde ende vermaerde mannen/ die tot Amſterdam quamen. Ericus Walkendorpius/Biſſchop van Tronthem / als hy de gramſchap ende wrake van Chriſtiernus de Coninck van Denemarck / zijn Vaderlandt verlaeten hebbende vluchtende ſeer vreeſde/int jaer 1521 / ghelijck wy oock boven vermelt hebben/heeft tot Amſterdam in het huys van Pompeius een vrye plaetſe ghevonden. Want het is by gheballe gebeurt / dat de Coninc doen door Amſterdam paſſerende/treckende namelic nae het hof van den Keyſer zijnen ſwagher te Bruyſſel/oock verſtont dat den Biſſchop Walckendorpius daer was; ende terſtont eenighe ſandt/die den man by hem ſouden brenghen. Maer Pomprius/haer met ſeer vriendelicke woorden als vreemdelinghen aenſprekende ende paeyende / heeft den Biſſchop tijt ghegeven om hem te voorſien/ tot dat terſtont daer nae/de ſake den Magiſtraet aenghedient zijnde / hy getuychde dat hy als een Biſſchop/appelleerde tot den Paus/daer by niet vele woorden voegende dat hy naemelick te dier plaetſen niet aen zijnes Coninex gheboden ende bevel/maer aen des Pauſ alleene ghehouden was/ſoo dat de Magiſtraet door deſe ende andere redenen beweecht zijnde/doen geacht heeft den Coninck niet tegens hem toe te laten. De ſelve Pompeius heeft ooc int jaer 1519 laten wtgaen op zijne coſten te Parijs een Pſalmboeck onder den Titel van de H. Hieronymus. Het is een cleyn boecxken / tot dien eynde ghedruckt / op dat het van een yeghelick mede ghedraghen conde werden. Daer zijn op het eynde by ghevoecht de ſeven Pſalmen/ſo men die noemt/van Frãciſcus Petrarcha/ende andere dingen. Eñ my ghedenckt dat ick onlancx tot Amſterdam by onſen goeden vriendt M. Jacob Giſbrechtſz. een exemplaer van dit boecxken gheſien hebbe / welck wt de Librerije van Pompeius ſelve oft van zijnen Sone Sibrandus gecomen was/ſchoon gebonden ende alomme vergult: Ende daer ſtont terſtont op de eerſte zijde neffens den Titel de naem van Pompeius Occo/ met ſoodanighe een deviſe : IN MELIVS SINGVLA.

Daer wordt oock ghewach ghemaeckt van IOHANNES MONSENVS van Amſterdam een gheleert man ende Theologant / wiens ſchriften ick noch niet en hebbe connen te ſien crijgen: dan hebbe by Geſnerum gevonden dat hy int jaer 1540 een ſchoone verclaringe van ettelicke duyſtere plaetſen der ſchriftuere door andere claerdere ſpreucken der ſelver heylighe ſchrift tot Colen int licht ghegheven heeft. Iohannes Monſenus.

Onder deſe vermaerde ende gheleerde mannen der ſtadt / moet oock niet verſweghen werden Franciſcus Vormundus, by de zijne genoemt M. Frans VVormerſen. Deſe een vermaert ende wel gheleert man weſende / t'Amſterdam ghebooren / is in het Coninckrijcke van Denemarcken een tijt lanck een Carmeliter Moninck gheweeſt in het Clooſter tot Helſenoer inde Sondt. Daer nae overmits zijn beſondere gaven/ is hy Predicant ende tot Lector ofte Leeſmeeſter ghecoren in de heylighe ſchrifture; ende ten leſten/int jaer 1537/als nu de reformatie door Lutherus onder Coninck Chriſtiaen den derde begon / ende over het gansche rijcke verbreydt was/is hy binnen Copenhaghen de eerſte reformeerde Eertſbiſſchop/ofte/gelijckmenſe doen noemden/ Superintendant van Lunden / in Schone ghecoren / ende gheordonneert van Doctor Iohannes Bugenhagius Pomeranus / dien Lutherus in Denemarcken/op begheeren van zijn Majeſteydt / om de reformatie te helpen voorderen/geſonden hadde. Franciſcus Wormundus.

Ende dewijle Vormundus ganſchelic nae den regel ende het teneur van Gods woort ende nae de Kerck-ordinantie als doen beraemt ende van Coninck Chriſtiaen de 3 beveſticht/hem voechde/verwerpende alle menſchelicke traditien ende leeringhe/ſoo en was hem niets liever dan te vorderen de eere Godes ende der menſchẽ ſalicheyt/ ende is naer dat hy veerthien jaeren de Kercken eñ zijn ampt in Schone trouwelick bediendt hadde / overleden anno een duyſent vijf hondert eenen vijftich /int ſeſtichſte jaer zijns ouderdōs/zijn grafſchrift wordt noch ten huydighen daghe gheleſen/ in S. Laurenti Kercke binnen Lunden/ ghehouwen in een ſteen / legghende teghen over de Predick Stoel/aldus luydende: als hier nae volght.

Arida Francisci Vormundi hic membra teguntur,
Ast animus gaudet sedibus aethereis.
Protulit hunc olim nobis Hollandica tellus.
Quem Pallas cunctis artibus erudijt.
Dum prope vixisset superattendens tria lustra,
Heu, celeri fato carpitur ille nimis.
Dignus Nestoreos longum qui viveret annos,
Ni invida mors nobis surripuisset eum.
Iam velut hoc marmor perdurat semper in aevum,
Firmior est saxo gloria semper ei.

Ick vinde dat hy de eerste is gheweest die de Psalmen Davids nae de Hebreeusche Text in de Veensche sprake ghebracht heeft / ende laten drucken tot Rostock inc jaer 1528/ als hy noch was een Carmeliter Monnick. Hy bewijst in zijn prefatie op het selvighe Psalmboeck/ende beweert het met vele argumenten ende oock met getuyghenissen der outvaderen dat alle man de heylighe schrift behoort te lesen: t'welck ick hier stelle als notabel en merckens weerdich / dewijle hy doen noch onder de orde van de Carmeliten stondt / ende de reformatie in het rijcke noch niet was aenghevanghen.

D. Coornhert van Amsterdam. Daer zijn oock onlancx treffelicke ende vermaerde mannen deser stadt gheweest. Want ick selve hebbe ooc noch gesien/jongheling wesende / Dierick Volckaertz / die met den naem van COORNHERT beter bekendt is/ende doen ter tijdt een bedaeght man / in name ende oock ghelcertheydt/alhoe wel laet aenghevanghen/florerende. Want hoe wel hy ontrent veertich jaeren oudt zijnde / hem tot goede consten ende tot de beginselen van de Grieckssche ende Latijnsche tale begheven hadde /-soo weet men nochtans dat hy soo veel gevordert heeft / dat hy de beste Griecxsche ende Latijnsche autheuren niet alleen verstaen/ maer oock sommighe in Nederlants overgeset heeft. Van de welcke soo men de compositie ende de woorden selve besiet/het zijn alle wtghelesen ende Duytsche woorden/ ende die tot het ghewichte der saken ghenoech connen zijn: soo dat men sien can dat hy goede kennisse heeft vant t'gene hy segt. Daer na tot hooghere saken hem begevende heeft hem in Theologische studien ende verschillen gheoeffent/ende heeft vele/oock niet van de slechtste van de Theologanten onses tijts werck ghegheven / ende ick en weet niet of hy t ghedaen heeft door een begeerte van teghen te spreken: waer mede dickwils groote verstanden bevangen zijn/ als zy meynen dat zy niet moeten segghen wat zy gevoelen/maer daer en tegen / wat andere gevoelen wederleggen. Tegen hem hebben haer onder anderen gestelt de voortreffelicke mannen Calvinus ende Daneus. Calvinus noemt hem wel niet / dan verstaet hem onder de naeme van een Hollander. Maer dese dinghen wtghenomen / oft oock eenichsins gheexcuseert hebbende/dat hy des niet teghenstaende liefde tot de godsalicheydt ende de waerheyt gehadt heeft/ sullen genoech by alle vrome/ zijne boecken bewijsen ghescheven teghen dien fameuse verconldiger des Geestes/die alle menschen in alle waerheydt leyden sal / hem / soo hy roemde/besonderlick ghegheven/tegen/seg ick/David Joris. Waer mede hy desen opgeblaesen stoffer/oft veel eer Reuse/wt den Hemel ende wt zijnen stoel gestooten heeft. Ende bewesen dat hy een sone der aerden was/ende die niets van dien geest/daer hy hem van roemde by hem en hadde/ t'welck hy eensdeels wt den aert van zijnen stijl/de welcke alomme is veelwoordich ende een dinck dickwils herhalende/ooc sender eenighen geur of smaeck / ende nerghens aen malcanderen hanghende / oft door eenighe bastichepdt onderstennt; ten anderen oock door zijn leven/met het welc hy Sardanapalus ofte Epicurus ghelijck was / allen ende een yeghelick voor ooghen ghestelt heeft.

Den naem van CORNELIUS HAEMRODIUS by Coornhart vergeleken is minder gheweest/maer geheelder: Cornelius Haemrodius.

De

De welcke inden selven tijt met Coornhert levende/ over thien ofte meer jaeren/ oudt ende wel bedaecht overleden is. Zijne ge- 1599 dachtenisse verversschen sommighe weynighe/ maer wel bearbeyde boecxkens / de welcke hy stervende zijnen vrienden tot een Testament ghestelt heeft. Onder de selve is tot ons ghecomen een stuck van een werc/ dat hy van de saken van den Hertoge van Alba hadde begonnen te maken/ met slechten stijl/ ende ghelijck voor de handt quam/ familier en in Duyts. Hy hadde voor hem ende weynighe vrienden in Latijne Batavien ende Hollant beschreven / als hy noch te Leuven studeerde door de schriften van Gerhardus Noviomagus ende Cornelius Aurelius voornamelick opgeweckt zijnde. Dese hebbe ick eerst int licht ghegheven: ende achter onse werck t'welck int Latijn wtghegheven is doen stellen.

Martinus Æditeus — Daer is oock de voorleden jaeren overleden MARTINVS ÆDITVVS, alias Coster ghenoemt/ Doctoor inde Medecijne/ die hy thuys ende buyten seer wel ende ghelucktich gheoeffent hadde / eenen voorspoedighen naem ende groote eere door de selvighe const by allen vercreghen hebbende. Want in Vrancrijck als hy de Medecijne ende practijcke oeffende / en te Dolen woonde / heeft de seer overtreffelicke man Petrus Oxe, een Deens Edelman/ overmidts zijn const ende gheleertheyts/ groote kennisse met hem ghehadt. Ende terstont daer nae Oxe in Denemarck weder ghekeert / ende over het Coninckliicke Hof ghestelt zijnde/ heeft niet opghehouden inde hoochste digniteyt by den Coninck wesende/ zijnen ouden vriendt ooc te ghedencken / maer heeft terstont alle middelen aenghewent om oock Martinum by hem te beroepen. De welcke gecomen zijnde/ heeft soo goede een voorsprake aen hem ghehadt / dat hy terstont daer naer aen de Coninckliicke Majesteyt gherecommandeert zijnde/ doen vele jaren in plaetse van den opperstem Medezijn by Coninck Frederick de tweede/ ghehouden is ghewee st. Ende Oxe daer naer overleden zijnde / is Martinus tot Amsterdam in zijn Vaderlandt weder gecomen/ ende heeft der stadt ende den borgheren zijn hulpe ghedaen. Want weynighe jaeren nae zijn wedercomste oock tot het Magistraetschap der stede gheroepen zijnde / ende terstont daer na hooch van jaeren en ouderdom / heeft nochtans noyt opgehouden binnens huys andere met raet ende daet te helpen / een yeghelick by hem latende comen / die zijne hulpe versochte. Hy hadde in zijne jonckheyt Crocum tot Leermeester ghehadt: gelijc ooc MATTHIAS BOSSEMIVS, mede van Amsterdam; De welcke van eenen ouderdom met Martinus onlancx ooc namelic int jaer 1599/ tot Douay Cancelier van de Hooghe Schole ghestorven is: Met welcke weerdicheydt / de welcke aldaer de eerste en perpetuael is hem daer op niet denckende/ veel min daer nae staende/ Philippus de II van selfs verciert hadde/ ghelijck Miræus in Elogijs Belgicis schrijft. De welcke oock daer by voecht/ dat hy een boecxken voor de Gheestelicke niet onprofytich naer ghelaten heeft / De domestica mulierum societate sacerdoti vitanda, &c. — Matthias Bossemius.

Daer is oock overleden in voorleden jaren EILHARDVS VERIVS van Amsterdam/ de welcke behalven de andere dinge/ die van hem in Duyts ghescreven / ende oock wt andere talen / ghelijck Paraphrasis Erasmi ende andere / fraey ende duydelick overgheset zijn/ heeft daer en boven eenen appendicem by de oude Cronijcke van Hollant tot onse tijden toe streckende/ niet sonder grooten arbeydt ende vlijt by ghedaen ende verboecht. Maer de wijle dese dinghen nu inde handen van een yeghelijck zijn/ soo laten wy die in het goetduncken der Lesers. — Eilhardus Verius.

Daer is oock voor 2 jaeren herwaerts overleden Henrick Laurentsz. Spieghel, een aensienelick ende achtbaer man / Borgher ende ingheboren deser stadt: De welcke neffens zijnen handel ende traffijcken/ als wesende van groote middelen / nochtans de vrije consten ende de gheleertheyt altijt heeft ghe eert en nae ghetracht. Waer door hy oock by Iustum Lipsium ende Iosephum Scaligerum, in grooter waerde ende estime (daer by comende zijn eyghene ende singuliere wetenschap ende eerbaerentheyt) geacht ende oock ghehouden is: ghelijck oock dat int besonder wt wijsen ende te kennen gheven de brieven ende missiven van Lipsius aen hem dickwils / so van Leyden/ als van Loven/ overghesonden. Van de welcke eenighe wtghegeven zijn/ ende veele noch oock onder zijn brieven ende papieren berusten: waer van ick selve tuyghen can/ als den welcken hy / in zijn leven eenighe der selver in vrijheydt ende vrientschap te lesen ende oock op begeeren/ gecopieert gegheven heeft. Desghelijcken den voortreffelijcken ende Edelen Heere Ianus Douza, by zijn leven Heere van Noortwijck; ende Ian van Houten, eertijts Secretaris van Leyden / hebben seer groote alliancie ende — Henrick Laurens Spieghel.

vrientschap met Henrick stadich ghehouden: ende besonder Janus Douza heeft dat te kennen ghegheven met zijn voorrede ghestelt voor de Hollandtsche Rhijm-Chronijcke by Henrick int licht ghegheven int jaer 1591. Voorts wat zijne schriften selfs belanght/can wt de selve/wesende int Nederduytsch gheschreven / gespeurt werden /dat hy beneffens zijn vriendt Coornbert, groote vlijt aengewent heeft/om onse Nederlantsche tale van wtheemsche woorden te ontladen /ende die met haer eyghene veren te vercieren: Waer over by hem oock behalven Grammatica ende Rhetorica wtgegeven ende ghestelt is een Nederduyts Dialectica, dewelcke hy met het woort van Reden-cavelinghe heeft willen wtspreken: ghelijck hy de Grammatica noemt Letter-konst, ende Rhetorica, Reden-rijck-konst. Een proeve van zijn Poesie can de leser sien wt het ghedichte dat hy van dese zijn gheboorte stadt ghemaeckt / ende my int particulier gecommuniceert ende vereert heeft: hebbet oock derhalven boven/ tot besluyt van het 29 Cap. lib. 2 laten setten en hy voeghen.

Daer leven noch heden ten daghe ettelicke treffelicke mannen van Amsterdam/ ende floreeren noch ende vercieren de eere van hare eeuwe/de geheugenisse der naercomelinghen weerdich zijnde / de welcke hier nae sullen g'noemt ende gecelebreert worden.

Vermaerde Schilders ende Constenaers van Amsterdam.

De Schilderije is vermaeschapt met de gheleertheydt / als de welcke Plinius schrijft dat eerst te Sicyone/daer nae oock in heel Griecklandt/de wel ghebozene kinderen voor al moesten gheleert/ende dat de conste selve tot den graet van de vrije consten aenghenomen behoorde te werden. In de selve heeft oock Amsterdam ettelicke wtnemende Gheesten voortghebracht/ en onder andere steect wt Pieter Arnoutsz ghenaemt/overmidts zijne lanckheyt des lichaems Langhe Pier: den welcken onse Junius derf met dien Ppreico van Plinius verghelijcken / ende hy na voorstellen: soo seer schijnt alomme in zijne wercken een seker bevallicheydt/wtghedruckt seer fraey in Boerinnekens/aenden Cabeljauwen ende andere Visschen / ende alle reetschap van de Keucken: soodanighe als behalven de seer groote ghenuchte / oock met een oneyndelicke verscheydentheyt de oogen nauwelicx en versadighen. Daer werden daer en boven onder zijne wercken ghepresen voornamelick twee tafereelen / die hy der stede zijnder gheboorten nae ghelaten heeft. Van welcke het eerste voor 2000 Croonen gheschildert / op den Altaer vande oude Kercke/met groote begheerte van vele/ende voornamelick den Constenaers aengheschout is gheweest; maer het is inde eerste beroerten der oorloghe vande Beeldtstormers verdorven ende gebroken; ghelijck oock het andere/welck inde nieuwe Kercke stont/niet alleenelick van Constenaers/maer oock vande Gheleerde/ onder de welcke Duetus geweest is/ dit selve tafereel met Veersen vereert heeft. Hy overleet int jaer 1573/66 jaer oudt zijnde/ 3 Sonē achtergelaten hebbende/de welcke haren Vader alle / ghelijck in wesen ende ghestaltenisse des lichaems / alsoo oock in conste ghelijck waren.

Pieter Arnoutsz.

Zijns gelijcke is oock gheweest Dierick Iacobsz. mede tot Amsterdam gheboren/ tot Vader hebbende Jacob Cornelisz van Oostsane Waterlander / die oock onder de lichten der conste gehouden is geweest. De bevallichept van Dieric in een yeder dinc is groot geweest/ en heeft voornamelick de listicheden des gelaets en de hoeckē der leden/en wtstekinghe des monts en de eynden der kneuckelen vlijtelijcker als zijn Vader wtghedruckt/oock nae de bekentenisse der Constenaers in de wterste lineamenten den prijs ghecreghen hebbende. Daer is een tafereel van hem inde Clovenniers Doelen/welck noch heden ten dage de ooghen van vele/ende voornamelic van de ghene die het verstaen ophoudt: Daer steeckt wt in het selve een palm vander handt met wtghestreckte vingheren / de welcke oock alleene eertijts eenen grooten prijs van eenen besonderen liefhebber van de Conste Iacob Rauard gheestimeert/ noch in dien aen siene de herten ende oogen van seer vele tot haer treckt. *Dierck Iacobsz.*

Dierick Bernartsz oock een Schilders Sone/tot Amsterdam gheboren/die onder andere/de Wederdoopersche rasernijē met die Schilderijen die noch heden ten daghe op het Stadthuys bewaert werden levende wtghedruckt heeft. Maer de Sone terstont daer nae verre beter ende constigher dan zijnen Vader / begaeft met eenen besonderē aert ende bevallicheyt van inventie ende dispositie/ende van die fraeyheydt die de Griecken Charita noemen/ende die Apeles in alles voor hem begheert hadde/ en soude niemant van zijne eeuwe lichtelijck *Dierck Bernartsz.*

lijck wijcken. Waer by oock quamen de Studien der gheleertheydt/inde welcke hy niet weynich onderwesen/Hem eenen grooten naem ende achtinghe oock by de gheleerde ghemaeckt hadde/als hy haer/met onderwijsinghen van de heele conste ende van die linien van Apelles ende andere geneuechelicke questien/en sy insgelijcx hem/ of door brieven/oft tegenwoordelick plachten te begroeten:so dat hy scheen dien Phamphilum, die de oude hooch achten/of Durerum van de voorleden eeuwe gelijck te zijn/ de welcke boven het Schilderen in allen vrye consten onderwesen/ seyden dat de conste sonder de wetenschap van de vrye consten en voornamelick van Arithmetica ende Geometria niet volmaeckt en conde zijn. Hy is de voorleden jaeren/ nauwelicx inden eersten ouderdom ghetreden zijnde/ als hy met den steen ende het grabeel der nieren gheduerichlick ghequelt wiert: ontrent het 58 jaer vervult hebbende/ overleden.

Hier en moeten oock van haren lof niet berooft zijn Coornhert, die ick boven onder de gheleerde getelt hebbe; ende M. Ioost Iansen Beeldesnijder/ insghelijcx een borgher ende inghebooren der stadt/beyde door seer schoone wercken/hoewel in verscheyde sorte/vermaert.

Want Coornhert hadde den eersten tijt van zijne jonckheydt niet tot het Beeldesnijden/maer tot die conste begeven/welcke op Coperen platen met het graveer yser alle sorten van Beelden ende historien snijt/ welcke daer nae ghedruckt worden. Maer Cornhertius terstont daer nae door swaerder affeiren te rugghe geroepe zijnde/heeft de conste die hy met lof aenghevangen hadde vroech naeghelaten/ ende heeft zijnen Discipelen; onder de welcke Philippus Galleus gheweest is/dien laeten oeffenen.

Joost Jansen is niet alleen voor een cōstich Beeldhouwer vermaert geweest/dan heeft oock een besonder gratie ghehadt om Landen/Steden/Rivieren ende Waeteren nae de const ende eyghenschap van Geographie af te conterfeyten ende voor oogen te stellen. Men vindt/onder andere sulcke zijne wercken dat hy ontrent het jaer 1571 als de Hertoch van Alve het Noorderquartier van Hollandt meende wederomme tot obedientie ende ghehoorsaemheydt te brenghen/ dat hy op Joost begheert hadde den gantschen streeck van dat quartier/ met Waterlandt/hem op een Caerte soude stellen: t'welck oock Joost ghedaen heeft; ende wordt voor seer pertinent ende net ghehouden. Want daer inne niet alleen de Steden Dorpen/ Kercken; maer oock Beemden/ Stroomen/Wateren/ Dijcken/ Weghen/ Sluysen/ende diergheliјcken/nae het leven wtghedruckt worden. Dese Caerte hebbe ick ghesien dat nu onlancks t'Amsterdam naeghesneden ende herdruckt is. Laedt ons nu tot die dinghen/ de welcke de Politie der stadt betreffen/ onse Penne wenden.

Eynde des tvveeden Boecx.

HET

Het derde Boeck.

Het eerste Capittel.

Waer in de forme van de Politie der stadt cortelick voor ooghen ghestelt vvort.

DVS verre is door t'vervolg der jaren bewesen gheweest/ door wat aenwassingen allenskens de stadt soo wel in tijde van vrede als oorloghe/ tot den tegenwoordigē staet verheven/ heeft begonnē te bloeyen/ eñ niet alleene den Coopsteden van Europa/ maer by nae vande gantsche werelt in handelingen ende coopmanschappen gelijck te zijn: Volcht nu dat wy oock de Magistraten eñ Wijse van Politie / ende de orden met de welcke de stadt selve dus gheluckelick geregeert wordt/ cortelick verclaert.

Het gaet vast ende is by allen aengenomen / dat de mensche van de natuere een borgherlick ende ghesellich dier gheschapen is / ende dat hy alleene ghestelt niet recht en leeft/ jae selfs niet leven en can: ende dat daerom oock vanden beginne de menschen in een gheselschap t'samen ghecomen zijn/ op dat terwijle d'een des anders noot met onderlinghe hulpe eñ dienst te hulpe comt/ zy de alderbeste wijse van wel ende salichlick te leven souden vercrijghen. Alsoo dat het blijckt dat hier wt allenskens de ordinantien van het borgherlicke leven gesproten zijn; ende datter wtghecomen is niet eene maer verscheyden wijsen van volcken ende Steden te regeren/ gemerckt de sommighe vanden ganschen volcke/ eenige van de beste oft de voornaemste: andere van eenen alleen geregeert worden. Vande welcke het ghemeene volck / soo wy daer by de gansche menichte sonder onderschept verstaen / sal bevonden worden / dat zy lieden meest van allen onbequaem tot de regeringhe zijn/ ten ware dat zy in eeniger manieren in een verboeght / wt de menichte als een corpus ende lichaem maecten. Derhalven onder de gene die vande Politie geschreven hebben / zijn vele der meyninghe gheweest datmen de Republijcke alsoo moet temperen/ dat/ door een seker gelijcke menghelinghe/ wt den staet des volcx/ een regeringe der voornaemste oft beste al dernaest ghestelt soude werden: waer in wy naemelic de voordeelen van beyde de staten becomen souden/ ende de contrarie dingen mijden. Maer dat van eenen vele gheregeert werden / is door seer oude ghewoonten gebruyckelick geweest/ ende Aristoteles geeft te kennen dat de steden eerst onder Coninghen gheweest zijn/ daer na oock landen en luyden. Nu gheschiedt het meest anders/ ende voornamelick dewijle door langhe ervarentheydt der tijden ende volcken men bevonden heeft / datter nauwelicx eenighe macht gheweest en is heel Coninclic ofte Monarchischer wijse ghestelt/ welcke niet ten lesten in tyrannie vervallen en zy. Den staet der stadt vā Roome heeft wel begonnen ende zijnen aenvanck gehadt van Coninghen / maer is gewassen/ ende heeft die wonderbare grootheydt des Rijcx onder de Borghemeesters vercreghen : De welcke oock daer nae vermindert ende cleyner geworden is/ als tot de regeringhe quaemen/ de Keysers by nae met een Coninckliche ende absolute macht regerende; Onder de welcke oock alle de crachten eyndelick van het victorieuse Roomsche volck machteloos gheworden zijn / ende het rijcke als schipbrueke gheleden heeft. Daerom hebben seer

Polit. li. 1 cap. 2

seer vele dese forme van Republijcke gepresen/de welcke tot de beste en voorsichtichste ghestelt soude werden/ghemerct niemant alleene wijs en is / dan God Almachtich/ den welcken dit eyghentlick toegheschreven werdt. Ende het schijnt oock dat Solon/Lycurgus ende andere Wetgevers der Oude van dit ghevoelen gheweest zijn:met de welcke ooc Plato over een comt/seggende dat die Republijcke ende stadt schijnt inden besten ende gheluckichsten standt ghestelt te zijn/ die van de alderwijste gheregeert werdt. Ende den Autheur van het Boeck der wijsheyt en wil ooc niet anders segghen/daer hy de Coningen der volcken/ ende alle de ghene die gestelt zijn over landen ende luyden/vermaent dat sy de wijsheyt ter herten nemen en in eeren houdẽ/ op dat sy eeuwichlick ende vastelic regeren moghen. Want voorwaer wat regeringhe canderr gheluckigher ende voorspoedigher zijn/als der ghener die sich vande wijsheyt ende redene ghedurichlick laten stieren en regeren. Want by de ghene / die dese hoort/ sal alles wel ende ordentlick toe gaen / hy en sal hem nerghens in misgrijpen / hy en sal zijne affecten gheen plaetse gheven.

Int boec der wijsheyt cap 6. vers. 22.

Derwijle dan/deser stadt Politie / daer wy van spreken sullen/soodanich is/datse noch een man alleene/die verscheyden dwalingen onderworpẽ can zijn; noch ooc de gemeente ofte menichte des volcx alles toe en laet/maer tot allen een verkiesinge doet/so sullẽ wy bevindẽ datse also den staet vande Besten en voorneemsten aldernaest comt diemẽ Aristocratiam noemt/nochtans soo datse een weynich gemeynschap met den staet des volcx hebbe. Ende op dat dit alle connen verstaen / soo laet ons nu de saecke selve besien.

Voor eenighe jaeren / als de stadt noch stondt onder de eerste Graven/werden alle saken wtgherícht nae het oordeel van den Schout ende weynige vanden Raet. Maer nu van over vele jaeren/ende voornamelic ten tijde van Philips van Borgondien; en daer nae onder Maria de dochter van Karel de Coene/ is den Raet grooter gemaect/ ende eenen Magistraet ghecoren/welc met den naem van de ses en dertighe genoemt werdt / bestaende wt ses en dertich mannen / vande Rijckste / Eerbaerste / Notabelste ende Rijckelijckste persoonen onder de Burgerije. Dit Collegie is alleene eenen gedurigen ende onveranderlicken Magistraet/ende als een Fonteyne/van de andere. Daer worde niet sonder den raed tende bewillinge van desen in gewichtige saken/ soo wel in tijde van vrede als in oorloghe/ besloten. By desen wort den raet inder tijt/ de welcke over de Processen ende gerichten met den Schout sidt/jaerlicx gestelt. Dese worden Schepenen genoemt ende zijn neghen in ghetale: Ende haer ampt/so geseyt is/is meest tijdelick/dat is / voor een jaer/ ofte somtijts ende by eenighe langher nae gheleghentheydt. Ende ghelijck dese van de sesendertighe alle jare vercoren werden: alsoo staet ooc by haer/de Schepenen daer by ghevoecht zijnde/die de voorleden jaren afghegaen zijn / de verkiesinge vande Borghemeesters: Van de welcke eensdeel alleene/ende eensdeel met advijs vande sessendertighen worden alle de Subalterne ende mindere Officien ghestelt ende geeligeert.

Dese dingen cortelic ende claerlic op dese maniere gestelt zijnde / dewijle het de voornaemste Officien ende bedieninghen van dese Republijcke ende van de gansche stadt zijn; ende dat de maniere ende wijse vande andere verkiesinghe hier tot bestaet / so sal ick nu tot de subalterne ende leeghere Magistraten comen/als ick vanden Schout/ Schepenen en Borgemeesters dit noch int besonder sal by ghevoecht hebben.

Vande Schout.

Het woordt van Prætor vande oude Romeynen ghebruyckt/nu oock nae een wijse van ons aenghenomen/ende voornamelick by de ghene/die in Latijne de saken nu beschrijven/is in het ghebruyck ende gewoonte ghetrocken voor Schulteto of Schoute, so wy gemeynelic die noemen. Den oorspronc van welc woort vande oude Francken gesprotẽ is/de welcke Schultetum als Schultheys ghenoemt hebben / om dat hy plochte een eysscher te zijn van misdaedt ende schuldt/de straffen aen te doen/ en de boeten van de gene die misdaen hadden te eysschen. En die etymologie en verschilt noch niet van het ampt vã onsen Schout. Maer de Romeynen hebben den Prætorem ghenoemt vã dat hy voorginc oft overste was. Ende hoe wel desen naem wijt ende breedt by haer ghestreckt heeft/so is het nochtans seker dat zijn voornaemste ampt gheweest is/de jurisdictie soo wel van civile als criminele saken. Welcke wijse van Officie ooc alhier den Schout ghegheven wordt / als hem de eerste plaetse ende sittinghe onder de Schepenen/die/soo ick ghesept hebbe/de gherichten ende Processen besorghen/gegeven wordt. Ende in oude tijden oock heeft

hy niet alleen e ghehadt het recht van toga prætexta, maer van sella curulis: Ende alle die dinghen / ghelijck oock de Sargianten met de fasces wierden ghehouden voor des Schouts teeckenen; ende wy en vinden die oock heden ten daeghe soo het blijckt niet gansch vreemt oft verschillende vã onse manieren.

Van de Schepenen.

Voorts den naem van de Schepenen is oock vande Francken ghesproten / van het woordeken Schaff-hin, welck een volcomen ende absolute macht te kennen geeft. Maer de occasie des ses naems moet vanden tijt af ende instellinghe van Carel de Groote genomen zijn. Want Carel merckende dat de Saxones / die nu een deel van Westphalen zijn / dickwils overwonnen zijnde / altijt haere belofte braken / soo heeft hem voorderlick ghedocht / door schricke der straffe hare onghebondenheyt te castijden. Hy heeft van heymelicke richters gestelt / dewelcke recht ende haestighe ende absolute macht souden hebben over de meyneedighe, ofte beschuldichde van meyneedicheyt oft van andere misdaet. Ende Eneas Silvius / daer nae Pius ghenoemt / schrijft / dat dit gherichte tot zijnen tijt toe gecontinueert is geweest / eñ dat heymelicke manieren gheobserveert zijn ghe weest / door de welcke de misdadige geoordeelt werden / ende dat de beclaechde / onwetende van hare condemnatie / waer zy ghebonden waeren / ghestraft zijn geweest: dat de ghene die over dit gherechte met macht gestelt waren Schepenen genaemt zijn ghe weest. Maer onse Schepenen ofte Seghen-mannen / oordeelen de saken / legghen af het verschil door recht ghebracht / zijn by de examinatien ende pijningen / overlegghen de misdaden / eyndelick hebben macht des levens ende doodts / maer de beclaechde eerst ghehoort hebbende.

Van de Borghemeesters.

De Borghemeesters zijn vier in getale / ende die worden alle jare vernieuwt eenen van de voorgaende blijvende / die't voorgaende jaer Borgemeester geweest is: Van de nieuwe worden bestemt voor andere gemeynelick die of te vooren het Borghemeester ampt bedient hebben / oft ten minsten eenich Magistraetschap. Haer ampt is het ghemeyne ghelt tot noot sakelicke gebruycken te disponeren: acht te hebben op de gemeyne ghestichten ende wercken ende straten / Officien ende ampten een yeder op te legghen: Ende daer en boven in stadts saken te ghebieden / beslupten / citeren / in de ghevanckenisse door den Schout senden / ende ooc recht ende sententie in de verschillen der borgheren te segghen ende prononceren / maer als Arbiters, niet als Richters eñ ten lesten de heele Politie eñ staet der stadt te voorderẽ eñ hier toe alle hare sorge eñ gedachten aen te leggen. Wy noemen se ghemeynelick Borghemeesters / als Meesters der borgheren: wy settent over in Latijn consulem, om dat haer ampt van de Borghemeesters der ouder Romeynen niet vele en verschilt. Want oock zy hebben gehadt dese jaerelicke macht / ende in plaet se van de hoochste weerdicheyt. Ende ten lesten als by de selve comt de authoriteyt van de sessendertighen / van de welcke ghesept is / soo blijckt een sekere ghelijcke temperinghe vt Aristocratie ende Democratie.

Nu sullen wy de voornaemste Officien ende als gherichtbancken van de andere Magistraten / die wy ghesept hebben dat vande Borghemeesters ende eensdeels oock met advijse der Sessendertighen ghecoren werden / int besonder ende ordentlick overloopen. Ende inde eerste plaetse sullen wy die verhalen / de welcke het beste ende het welvaert der republijcke eñ der borgeren / oock mede de wijse ende loop vanden handel ende de traffijcken meest betreffen / als daer zijn de Thresoriers, Reken-meesters, VVees-meesters, de meesters van Asseurance, VVissel-meesters, ende eyndelick de Commissarissen van houwelicksche saken.

Het tvveede Capittel.

De Thresoriers ende Reken-meesters.

De ghene den welcken de sorge van de Thresorie ende de administratie van het ghemeyne ghelt bevolen is, houden de naeste ende voornaemste plaetse ende ampt nae de Borghemeesters: ende worden ghemeynelick Thresoriers genoemt. Ende zy en draeghen niet alleene sorghe over het gheldt haer bevolen / maer

haer

daer is oock opghelept te bewaren de boecken van ontfanck ende wtgheef/ooc mede de instrumenten/soo wel publijcke als private/Contracten/Hantschriften ende andere diergheliicke dinghen: oock een Boeck van het incomen der stadt/ofte soo zy het noemen den staet der stadt te maken/ende eyndelic op het cieraet vande gansche stadt ende de ghemeyne huysen soo daer eenighe ghemaeckt werden met de Borgemeesters sorghe te draghen. Ende alle het ghelt dat haer toebetrout is/dat wordt meest/wt het incomen van de stadt/excijsen/huyshuren/schattinghe en de ambacht van het byligghende landt door pachters ende andere versamelt. Ende gemerckt dit een ampt van groote weerdicheydt ende trouwe is/over het selve pleghen ghemeenelick twee ghestelt te werden/ende de selve oft wt de Schepenen/oft van de ghene die alreede te voren het Borghemeesterschap bediendt hebben. Ende hier worden betaelt alle Salarisen de welcke den Stadts-diensten oft anders volgende het contract betaelt moeten zijn. De Frabrijck-meester oock neemt van hier/t'ghene dat hy daer nae onder de Wercklieden hooft voor hooft wtkeert. Eñ ghemerckt dese somme een groote menichte goudts bedraecht/so zijnder int besonder gestelt REKENMEESTERS, den welcken belast is de gansche rekeninge van alle het ghene datter ontfanghen ende wtgegeven is naederhandt nae te sien ende te overslaen. Welck last oock/ghemerct het seer groote trouwicheydt vereyscht so en plegen hier toe gheene gekozen te worden dan wt den Magistraet/ende de selve twee om het selve te bedienen. Reken-meesters

Het derde Capittel.

Wees-meesteers. Item de vvetten ende Ordonnantien der Weesen.

Volghen de Wees-meesters/welckers ampt is/dat zy de Voochdije der Weesen bedienen/de welcke onderjarich noch zijnde van een oft van beyde van hare ouders beroofte worden: Dese hebbe ick boven aengewesen dat tweesins verstaen worden: Want of die zijn sodanich den welcken van de afghestorvene Ouders niet oft seer weynich tot onderhoudt des levens door erffenisse oock nae ghelaten is: oft soodanighe den welcken na het overlijden van haere Ouders goederen ghenoech van de selve naghelaten werdt. Hoe dat de eerste vanden Magistraet nu overlanghe voorsien zijn/is hier te voren/als wy van het Wees-huys spraken/ghenoechsaem bewesen gheweest. Nu moeten wy tot dese Weesen vande tweede orden comen. Want al hoe wel over dese/de Ouders overleden zijnde/by Testament een voocht gestelt zy/soo zijn zy nochtans ghehouden door sekere Wetten ende op sekere wijse de Wees-meesters van dese Camer te erkennen. Welck ampt ghemerckt het een wtnemende ghetrouwicheydt ende voornamelicke heylicheydt des levens vereyscht/soo worden sodanighe mannen tot dit Officie ghecoren/die publijcke ampten bediant hebben/ende van aensienelicke vromicheydt zijn. Ende daer zijnder meestendeels drye in ghetale/ende worden ghemeynelic Wees-meesters/ende hare plaetse VVees-kamer ghenoemt. De wetten die hier toe dienen/vinde ick sodanighe te zijn.

I.

In den eersten sullen de Borghemeesteren deser stede inder tijt wesende/alle jare ontrent Lichtmisse eligeren ende stellen dry ofte vier/indient hem oorbaer dunckt/eerbare notabele persoonen/seven Jaren deser stede Poorteren ghewezst hebbende/oudt wesende veertich jaeren/oft daer ontrent/die generale macht ende authoriteyt sullen hebben over den Weesen ende onmondige kinderen/die binnen deser stede ende haere vryheyt woonachtich zijn/ende omme haeren goeden binnen eñ oock buyten deser stede gheleghen/ten meesten oorbaer te administreren/doen administreren/regart eñ toesicht daer op te nemen.

II.

Item soo wanneer yemandt aflijvich wort/t'sy Man ofte Vrouwe/ende Weesen oft onmondighe kinderen achterlaet/sal alsdan den Dienaer vande Prochie Kercke/daer onder sulcken Man ofte Vrouwe ghestorven sal wesen/die ghewoonlick is de Baer ende Vanen voort sterfhuys te bestellen/ghehouden worden den Clerck van de Wees-camere/voor ende al eer d'aflijvi-

ghe begraven sal zijn/aen te gheven de name ende woonstede van alsulcken afstijvighe/op de verbeurte van zijnen dienste. Eñ sal den Clerck voorsz. de voorschreven name ende woonstede schuldich zijn aen te teeckenen in een Registere / het welcke hy daer af houden sal/mits dat soo de voorsz. Dienaer/als de Clerck daer af hebben sullen elck eenen halven stuyver voor haren salaris. Ende sal hier nae de Bode vande Wees-camere / als hem des by den Wees-Meesteren belast sal wesen / den overghebleven Man oft Vrouwe/ oft anderen die het behooren sal/verdachtvaerden te comẽ ter Wees-camere / op sulcken dach als den Wees-Meesteren ghelieven sal/ voor welcke bootschap de voorschreven Bode mede sal hebben eenen halven stuyver/al te verlegghen by de Wees-camere / ende weder-omme te verhalen aen de goeden vanden Wees-kinderen / die ter Wees-camere bewesen sullen werden.

III.

Item dat Vader oft Moeder / die van hen beyden int leven blijft/ ghehouden sal wesen by den Wees-Meesteren te comen/ omme te vertichten / ende der Wees-kinderen goet te bewijsen/ende te Wees-boecke te brenghen /ter presentie eñ daer over geroepen zijnde de naeste vrienden vanden afstijvigen/die by huys wesen sullen / ende dit binnen ses weken na de begravinge des overledens/op de pene van twaelf Karolus guldens. Ende des niet te min ghehouden te blijven bewijs te doen: ten waere nochtans hem ofte haer overblijvende / by de Vrienden/omme redenen hem daertoe moverende/toeghelaten worde langher tijt te ghenieten/omme bewijs te doen/oft sonder bewijs te doen/inden goeden onghedeelt te blijven sitten/die daer van indien ghevalle voor den Wees-Meesteren/expresse verclaringhe ghehouden sullen zijn te doen/ende te laeten teyckenen int Registere van de Wees camere/in by wesen vanden overbleven al binnen den tijdt voorschreven.

IIII.

Item soo en sal niemant/t'zy Man ofte Wijf/vertichten of scheyden van zijne kinderen / of hy sal aenbrenghen by Inventaris/ende in ghescrifte stellen / ende pertinentlic over leveren allen den goeden meubelen ofte immeubelẽ/Huys Erfven/pachten/Rentẽ/Schepen/ Gelt/actien/Schulden/ende Onschulden / hoe die ghenoemt moghen wesen/midtsgaders/Silverwerc/Riemen/Clenodien / Cleederen / ende alderhande Huysraet/die zy met haren Man oft Wijf ghehadt/ende tot haren doot beseten hebben. Ende dit ghesterckt by Eede/ die ontfanghen sal worden by den Wees-Meesteren/die daer toe geautoriseert worden. Ten waere die Vrienden oft Voochden vanden naeghelaten kinderen/sonder al so danighen Inventaris te leveren/met Vader ofte Moeder overghebleven/by advijs ende consent vanden Wees-Meesteren/ver accordeerden / oft gheraden dochte anders daer inne te doene/met expresse verclaringhe/als vooren.

V.

Maer indien Vrienden ofte Voochden voorschreven Inventaris versochtẽ te hebben / soo sal die vertichter schuldich wesen t'selve te leveren als vooren verhaelt is. Ende indien men in sulcken ghevalle/eenighe goeden bevint verswegen ende inden Inventaris niet ghestelt te wesen/sal t'selve verswegen goet/sonder eenige contradictie comen / ende blijven tot voordeele ende profijte vanden Kinderen der afstijvighen. Ten waere den overghebleven oft Vertichter/by Eede verclaren wilde niet willens ende wetens die goeden verswegen te hebben.

VI.

Ende so verre yemant hem vermeten/ ofte segghen soude willen byden afstijvigen/ gheen goeden achtergelaten/ende den Boel meer ten achteren/dan te vooren te wesen/ sal alsoodanighen nochtans daermede niet moghen volstaen/noch van bewijsinge vry zijn/voor ende eer hy Inventaris in behoorelicke formen als vooren / met schulden ende onschulden/overgelevert sal hebben/ daer by t'selve alsoo te zijne claerlicken blijcken sal mogen/ende dit al binnen den tijt voorschreven. Ten waere dat de vrienden vanden afstijvighen/by consent vanden Wees-Meesteren/accordeerden ende te vreden waren/datter geen Inventaris ghelevert en werde.

VII.

Item indien daer geen Vrienden te vinden oft te becomen en waren / om t'bewijs te ontfanghen / soo sal Vader ofte Moeder overblijvende/op de Wees-Camere comen binnen der tijde voorschreven / ende den Wees-Meesteren leveren suffisanten Inventaris / ghesterckt by Eede als dat behoort/ende dien navolghende scheyden oft bewijs doen.

VIII.

Item oft ghebeurde / dat eenich Boelhouder/oft Boelhouster/hem ofte hare soude willen behelpen met eenige Testamenten

ten/by den overleden ghemaeckt: sal noch-tans ghehouden wesen te leveren Inven-taris ende bewijsinghe te doen / ende den Eyghendomme van den goeden te Wees-boecke te brenghen.

IX.

Item waer't sake dat Vader eñ Moe-der beyde storven/sonder haeren Kint ofte Kinderen bewijs ghedaen te hebben/so sul-len d'outste ende naeste van Vaders ende Moeders zijde/bewijs doen vandẽ goeden by den selven overleden achterghelaeten/ ende t'selve te Boecke brenghen als voozen.

X.

Indien Vader ofte Moeder / oft eenige andere Boelhouder ofte Boelhouster / be-gheerde ende bereedt ware/binnen der tijt ende manieren voorschreven/de naghelae-ten Kinderen te bewijsen/ende de Vrienden oft Voochden versocht zijnde/voor dẽ Wees-Meesteren te compareren/daertoe niet ver-staen en wilden/ende sonder eenighe Rede-nen onwillich bevonden worden/so salmen den selven onwillighen / tot drye diversche reysen / t'elcken op eenen sekeren prefixen dach/by den Dienaer van de Wees-Camer doen roepen / omme te aenhooren t'ghene dies aengaende ghedaen sal werden/ende ten derdemale niet comparerende sullen de Wees-Meesteren alsoodanighen bewijs moghen ontfanghen / ende sal de bewijser als dan daer mede volstaen/eñ van breuc-ken vry zijn / ende sullen de deffaulanten gheroepen zijnde / als voozen / elcke reyse verbeuren ses stuyvers.

XI.

Ende oft de Kinderen van d'een zijde bewesen waren/te weten oft de Vader be-wijs ghedaen hadde van s'Moeders Erf-ve/so sal na des Vaders doot d'outste ende naeste van des Vaders zijde den Kinderen voor Wees-Meesteren bewijs doen van't Vaders Erfve / ende heeft de Moeder be-wijs ghedaen van't Vaders Erfve/soo sal nae des Moeders doot d'outste ende naeste van s'Moeders zijde den kinderen bewijs doen van s'Moeders Erfve. Ende dit al binnen den tijt voorsz. op de verbeurte van ses Karolus guldenen / ende evenwel ghehouden te blijven bewijs te doen als voozen.

XII.

Dat oock nae t'bewijs gedaen sal zijn/ alle de Brieven oft Schultkennissen / ende andere goeden bewesen zijnde/terstont op de Wees-Camere ghebrocht sullen werden/ omme aldaer bewaert te worden. Al waert oock dat anderen paert ende deel daer inne hadden.

XIII.

Item indien eenighe vande Wees-Kin-deren tot haeren jaeren niet gecomen zijn-de/staende int Wees-Boeck oft niet/by In-stitutie van yemant erfghenaem gemaect waeren/al waert oock dat eenighe anderen hare selfs Voocht zijnde paert ofte deel daer inne hadden/soo sal nochtans de Boelhou-der / ofte die hem met den Boel is bemoey-ende/ghehouden zijn binnen ses weken/na des Testateurs overlijden/over te leveren in handen vanden Wees-Meesteren / in presentie vande naeste vrienden oft Vooch-den der voorschreven kinderen / behoorlick Inventaris van allen den goeden by den Testateur achter gelaten / omme dien ach-tervolghende d'erffenisse na vermogen den Testamente te schiften / scheyden/deelen/ ende voort alsulcken paert ofte deel/als den kinderen sal competeren/ofte toegheballen zijn/al waert oock met anderen ghemeen/ terstont op de Wees-Camere te brengen als voozen. Op de pene van twaelf Carolus guldens.

XIV.

Item sullen insghelijcx alle Legaten/ Donatien/Giften / oft anders hoe die ghe-naemt moghen zijn / de Wees-Kinderen by yemandt besproken / oft ghelegateert / by den Erfghenamen oft Testamenteurs/in-dien daer eenighe zijn / op de Wees-Camere te Boecke / ende in handen vanden Wees-Meesteren gebrocht werden al binnen den tijdt/ende op de boete voorschreven.

XV.

Item datmen alle meubele goeden/als Huysraet/Cleederen/Juweelen/Cleynodi-en / ende anderen den kinderen aen bestor-ven / oft by vertichtinghe toe ghevallen/ int openbaer sal op veylen ende vercoopen/ den meest daer voor biedende. Ende dit ter presentie van den Vrienden / indien hem ghelieft present te zijne / ten waere den sel-ven Vrienden ende Voochden vanden Kin-deren by advyse vanden Wees-Meesteren/ omme redenen / daer inne anders te doen gheraden dochte.

XVI.

Item sullen de gene / t'zy Vader oft Moeder haren Kinderen bewijsende eene somme van Penningen/gehouden wesen d'selve Penningen terstont op de Wees-Camere te brengen/omme tot profijte vanden selven Kinderen beleyt te worden / oft indien de Ouders de selve Penningen begeerden onder hem te behouden / sullen daer voren stellen goede vaste Ypoteecke binnen deser stede/ofte ten minsten suffisante Borge/ eñ dit tot discretien vanden Wees-Meesteren ende der Kinderen Vriendē oft Voochden.

XVII.

Ende soo wie hem onwillich maeckte/ ende ghebreckelicken ware te volcomen al t'gheene hier voren vande vertichtinge/oft aenbrenginghe der goeden erffenisse/oft legaten den kinderen ghemaeckt verclaert staet: Salmen met twee Schepenen doen inne legghen/ter tijt ende wijle toe/hy vertichtinghe gedaen sal hebben/sonder middeler tijdt te moghen wtgaen / oft eenighe neeringhe doen / op verbeurte elcke reyse van vijf Carolus Guldenen.

XVIII.

Item sullen des niet te min de Wees-Meesteren/terstont nae de expiratie vande ses weecken / moghen gaen ter woonstede vanden onghehoorsamighen/ende doen aldaer by haren Clerck/ter presentie vanden Vrienden vanden overleden/oft indiē daer gheen Vrienden en zijn/vande naeste Ghebueren / allen den goeden inden huyse wesende Inventarieren/ende den selven ontwillighen/voorts by Eede doen verclaren/ oft daer eenighe andere goeden zijn/oft ten tijde van d'aflijvicheydt vanden overleden gheweest zijn / boven t'ghene alsoo binnen den Huyse ghevonden sal werden.

XIX.

Item alle de voorgaende Articulē sprekende vander vertichtinge binnen ses weken/salmen verstaen als de overleden Vader ofte Moeder aen een natuerelicke ofte ghemeen siecte gestorven sal zijn/maer indien yemant vande Peste/oft andere heete contagieuse ofte voortspruytende sieckten ghestorven ware / so salmen alsdan mogen volstaen/de vertichtinghe oft bewijsinge te doen binnen den tijdt van twaelf weken/ nae de doodt vanden lesten overleden / op pene vooren van vertichtinghe verclaert.

XX.

Item oft gebeurde dat de Vrienden van den Wees-Kinderen / buyten deser Stede woonachtich waren/ende hen binnen den voorschreven tijt niet bequamelicken binnen deser Stede souden connen gevinden. Soo sal den vertichter ghehouden wesen t'selve den Wees Meesteren voor d'expiratie vande voorsz. tijdt te kennen te gheven/ ende versoecken een redelicke bequaemen tijt/omme den Vrienden te beschrijvē/daer inne de Wees Meesteren doen sullen so na redene behooren sal: Ende gehouden wesen binnen den behoorlicken tijdt van ses ofte twaelf weecken voorschreven te leveren behoorlic Inventaris in handen vandē Wees-Meesteren.

XXI.

Item dat alle aenwasse ofte profijte t'zy by fortuyne van Coopmanschap / ofte by besterffenisse ende anders / hoe t'selve ghenoemt mach werden / t'welck Vader ofte Moeder aencomē sal mogen/na den voorsz ghepræfigeerden tijdt van bewijs te doen/ sal soo wel wesen ende comen tot profijte vanden Kinderen/als van Vader oft Moeder/sonder dat de Kinderen eenige schade die den Boel eenichsins overcomen soude moghen hebben/oft lijden sullen/maer sal de selve schade alleen ghedraghen/ende geleden werden by Vader ofte Moeder / die hem onwillich gemaect sal hebben bewijs te doen.

XXII.

Desghelijcx sal oock de belastinghe van Rentē/ofte anders/die by Vader ofte Moeder voor date vant bewijs in eenigher manieren ghedaen soude moghen werden/alleene comen tot laste van des Ouders goeden/die alsulcken belastinghe ghedaen sal hebben/ende der Kinderen goet altijt suyver ende onbeswaert blijven / sonder dat Vader ofte Moeder de conditie vanden overghebleven Kinderen eenichsins beswaren/vercorten oft verquaden sal moghen.

XXIII

Overmits oock vele Inconvenienten/ questien/ende ghe schillen / daghelicx rijsen door t'weder Houwelickē sonder voorgaende bewijs den Kinderen gedaen te hebben/ soo Ordonneeren mijne Heeren voorschreven / dat van nu voortaen niemandt t'zy man ofte wijf/weesen oft onmondige kinderen hebbende / hem sal vervorderen weder te houwelicken / voor ende eer hy oft zy den overgebleven weesen in manieren als vooren / rechtelicken bewesen oft met de vrienden by accoorde overcomē zijnde/den goeden den kinderen by sulcken accoorde toeghevonden / te Wees-Boecke ghebracht sal hebben/op de pene indien man ofte wijf deur blijckelicke versuymenisse ter contrarie dede/te verbeuren het achtste paert van

zijne/

zijne / oft haer eyghen goeden / tot behoef van zijne ofte hare kinderen voorschreven.

XXIV.

Item alle de kinderen / die Vaderloos oft Moederloos zijn/worden alhier geheeten weesen/ende onmondich, ende niet bequaem/om haer eyghen Voocht te wesen/ voor dat zy xxv. jaeren oudt sullen wesen/ ende sullen tot den selven jaere toe blijven onder voochdije eñ toesicht vanden Wees-Meesteren/haren Vrienden ofte Voochden/ ten waere dat zy tot Houwelicken oft Geestelicken staet ghecomen/oft by Raede van den Wees-Meesteren / ende goedtduncken van haere vrienden ende Voochden ghemancipeert/oft selfs Voocht gemaect worden.

XXV.

Indien nochtans de Wees-Meesteren met die ghemeene vrienden ende maghen om deuchdelicke redenen/hem daertoe porrende/niet gheraden dochte alsulcken persoonen totten voorsz. jare ghecomen/oft ooc ghehouwelickt zijnde / wter Voochdije te stellen/soo salmen den selven onder Voochdije laten/eñ wt den Wees-boec niet doen/ oock hoe oudt zy van jaren zijn.

XXVI.

Item so langhe Wees-kinderen oft anderen onder voochdije noch zijnde/met haren goeden int Wees-boeck staen/en sullen zy heuren goeden niet moghen vercoopen/ versetten/beswaren/noch vervreemden in eeniger maniere/ten ware/die Wees-Meesteren met die Vrienden ofte Voochdẽ sulcx gheraden dochte / ende expresselicken daer inne consenteeren.

XXVII.

Ende so wie met den voorsz. Wees kinderen oft anderen onder Voochdije / eñ int Wees-boec noch staende/contraheerde/cofte ofte vercofte / speelde ofte hemluyden leende/oft borchde/buyten consente als voren/hoogher dan twintich stuyvers/t'selve sal van gheender weerden wesen / ende en sal daer over gheen Recht gedaen werden: Oock hoe oudt van jaren zy zijn. Ende sal daer en boven de gene die alsulcke persoonen eenich gheldt borchde / leende / of met speelen afwonne/arbitralick ghecorrigeert werden.

XXVIII.

Alle Wees-kinderen schulden/die te boec verleden zijn/oft sullen werden/ midtsgaders alle t'ghene voor Erffenisse by Vader oft Moeder / oft by andere bewesen oft tot voordeele vande kinderen overghebrocht sal werden / salmen moghen innen met Loos-panden/ende eyghen panden teghens den ghenen/die de schult bekent/oft t'voorschreven bewijs ghedaen sal hebben/in allen schijne oft voor schepenen ghepasseert ende verleden ware.

XXIX.

Sullen insghelijcx alle overcomsten/beloften / borchtochten / midtsgaders allen anderen actien / die in eenighen saken der Wees-kinderen oft anders/ wiens goeden op de Wees-Camere berustende zijn / voor Wees-Meesteren ghepasseert sullen werden/van ghelijcke cracht zijn als voren.

XXX.

Item alle Brieven Wees-kinderen toebehoorende/ende inden Wees-boecke staen de die tot haeren macht zijn/ als de Weeskinderen daer aen comen: Die en sullen in gheender wijse verkeeren / verouden oft vergaen moghen oock hoe oudt van jaeren dat zy zijn.

XXXI.

Voorts nopende d'onderhout der kinderen bewesen zijnde/sullen Vader oft Moeder in leven blijvende/volghende d'oude usantie schuldich wesen haren kinderen t'onderhouden/in cost ende cleeren met behouden goet/om die vruchten van t'bewijs tot haren jaren toe/te wetẽ die Sonẽ tot xviij jaren/ende de Dochters tot vijfthien jaren hoe sober ende cleyn die vruchten oock wesen moghen/sonder oock te moghen genieten eenighe incompste oft profijte van den goeden / den kinderen by eenighe dispositie Testamentarie/gifte/donatie / oft over eenige andere manieren aengecomen/oft die hem noch aencomẽ sullen mogen/van des vaders of moeders zijde oft vã yemant anders/ten ware de maeckinge ofte gifte den kinderen also ghemaeckt / by expres sulcx verclaerde / oft by den Wees-Meesters om redenen anders verstaen soude moghen werden / daer inne alsdan tot discretie der Wees-Meesteren / ende by advijse van der kinderen Vrienden ende Voochden gedaen oft metten Ouders veraccordeert sal werden.

XXXII.

Item den tijt van d'onderhout / in manieren als vooren gheexpireert zijnde / sal nochtans Vader oft Moeder die bewesen sullen hebben/daer van niet vry oft ontlast zijn/ voor ende eer zy by den Wees-Meesteren comende verclaren/ ter presentie vande Vrienden dat zy begeeren van d'onderhout outslaghen te wesen / daer inne als dan by den Wees-Meesteren ghedaen sal werden/soo nae redenen behooren sal.

Item

XXXIII.

Item indien bevonden worde / dat de Wees-kinderen niet onderhouden en worden / sulcx als gheconditioneert is / oft den selven niet oorbaerlicken en ware/langher te blijven daer zy besteedt oft woonachtich zijn / t'zy by d'Ouders naeste vrienden oft anderen persoonen / daer de Erfghenamen toesicht op nemen sullen/so salmen tot allen tijden / by advijse vander Wees-Meesteren / den Wees-kinderen van daer moghen nemen / nae beloop des tijts te betalen / ende elders oorbaerlicken besteden. Ende indien de selve persoone / oft andere eenighe goeden onder hem hadde / den selven Weesen toecomende/sullen zy ghehouden wesen / den selven goeden binnen een maent daer nae op te brenghen/op de pene van ses guldenen te verbeuren/by den geenen die daer of in ghebreecke bevonden sal werden: ende even wel ghehouden wesen/ de selve goeden over te leveren.

XXXIV.

Ende so verre bevonden worde/dat die vruchten van't bewijs merckelicken meer bedroeghen/dan de penninghen / daerom de kinderen bequamelicken souden mogen onderhouden werden/soo sullen in dien ghevalle de Vrienden by advijse vanden Wees-Meesteren/den onderhout aengaende met Vader/oft Moeder accorderen/so na redene behooren sal.

XXXV.

Aengaende de voochdije / die in desen nootlicken/ende wel op te letten staet: So sal de Vader vande naeghelaten kinderen/ een Man van eeren / nut ende bequaem zijnde / voor al Voocht wesen van zijnen Kinderen/goede toesicht daerop nemen/eñ den goeden administreren. Ten waere hy volghende voorgaende makinghe ofte andere Voorwaerden / inden goeden zijnder kinderen niet succederen en mochte / ende welcken ghevalle d'administratie sal toecomen/ende bevolen werden t'naeste bloet vanden voorsz. Kinderen Erfghenaemen/ Man persoon/Inwoonder ofte Poorter deser Stede/ende waerlick wesende/so verre hy niet en zy te oudt van jaeren / ofte onmachtich van lijve / oft om ander redenen by den Wees-Meesteren onbequaem daer toe ghekent werde/ende sal die selve ghehouden wesen de voorsz. voochdije te aenveerden/op cautie Juratoor/op de pene van xxv guldenen te verbeuren.

XXXVI.

Item dat van voortaen oock gheenen Vrouwen/al waert oock Moeder oft Groot Moeder/haer en sullen moghen verborderen/eenighe voochdije aen te nemen/maer hem sulcx te doene verdragen. Toestaende niet te min / dat Moeder oft Groot-Moeder daer toe bequaem/ende gequalificeert zijnde/administratie sullen mogen hebben indient haer belieft vanden goeden haren Kinderen oft Kints kinderen toecomende/ ende dit by advijse vanden Wees-Meesteren ende der Kinderen Voocht/ soo verre zy Erfghenamen daer af zijn/oft eenighe successie verwachten/in manieren als vooren van Vader geseyt is/ende dit oock met satisdatie ofte cautie/ende onder renunciatie vant beneficie Velleani/ende allen anderen beneficien van Rechten/den Vrouwẽ competerende.

XXXVII.

Welcke voorschreven administratie/vã Vader / Moeder oft Groot-Moeder gedueren sal/tot weder Houwelicken toe eñ niet langher / ende ghebeurdet dat eenich van hem wederom Houwelickte / sonder Reeckeninghe bewijs ende reliqua ghedaen te hebben/soo sullen alsdan den goeden vanden gheenen die alsulcken persoone ghetrout sal hebben mede verbonden ende gehijpotekeert wesẽ voor d'aministratie voorschreven.

XXXVIII.

Item oft gebeurde/datter niemant van de Maechschap en ware/om die Voochdije vandẽ Kinderen ende d'administratie van haren goeden te aenveerden/soo sal by den Wees-Meesteren by advijse vanden Borgemeesteren / een ander goet man ghestelt ende gheordonneert werden/die t'selve ooc ghehouden sal wesen te accepteeren op de pene als vooren/ten ware hy hadde wettighe oorsake daer mede hy hem soude weten t'excuseren.

XXXIX.

Item dat alle Voochden ende administrateurs/van Wees-kinderen ende haeren goeden / ghehouden sullen wesen tot allen tijden/ten versoecke vanden Vrienden/ende Wees-Meesteren / Rekeninghe te doen op de Wees-Camere/van haren ontfanc ende bewint/in presentie vanden Vrienden indien ooc eenige te vinden zijn/op pene van xij Karolus guldenen elcken reyse/by den onwilligen te verbeuren.

XL.

Itẽ dat van nu voortaen die Voochden van Wees-kinderen / oft ontfanghers van haren incomsten over harẽ salaris hebben sullen den veertichsten penninck/van haeren ontfanck vanden incomsten/ende voor

de Hooftsomme van af-gheloste Renten/ ende vercofte Huysen ende Erven / oft andere immeubele goeden den xl. penninck.

XLI.

Item dat de Wees-Meesteren noch Voochden oft Administrateurs van Wees-Kinderen goeden/ gheen Wees-Kinderen gheldt op Renten wtgheven sullen/ dan mits daer vooren ontfanghende Besegheldе Brieven/ met twee suffisante Borghen/ die te samen ende elcx een voor al beloven ende vast staen sullen/ voor de betalinghe van dien.

XLII.

Item oft ghebiel dat eenighe Wees-kinderen Vader noch Moeder hebbende / soo veel jaerlicx nieten hadde incomende/ daer mede zy in cost ende cleederen souden mogen onderhouden werden/ so sal die Voocht van alsulcken kinderen / met haeren vierendeelen alle der kinderen goeden/ roerende ende ontroerende vercoopē/ ende te gelde maken/ ende dat ghedaen zijnde voorts by advijse vande Wees-Meesteren/ die mijnen Heeren vanden Gherechte hier toe autoriseren by desen/ daerinne doen soo best/ ende oorbaerlicx ten profijte der kinderen dienen ende behooren sal.

XLIII.

Item dat die goeden Wees-kinderē toebehoorende/ ghemeen sullen blijven ter tijt toe/ dat yemant van hen mondich sal zijn/ ten waere dat anders by den Ouders ghedisponeert ware / oft den Wees-Meesteren ende Vrienden oft Voochden om sonderlinghe redenen anders gheraden dochte / oft dat yemandt vanden Weesen eenige merckelicke schult buyten anderen maeckten/ sober Regement hielde/ oft ter Scholen oft anders merckelick meer verteerden ende behoefden/ d'welck zy gehouden sullen wesen/ selver eñ alleen tot haren laste te draghen.

XLIV.

Ordonneeren voorts dat soo wanneer eenich Wees-kint/ den tijdt van sesthien jaren continuelicken/ aen malcanderen buyten Slandts ghewеest sal zijn / sonder te weten oft alsulcken kindt noch in levende lijve is / soo sullen die naeste vrienden / die hem vermeten Erfghenamen te wesen/ by rade ende consente vanden Wees-Meesteren doen vereysschen ter plaetse / daer de selve persoone laest mael woonachtich is gheweest. Ende indien men bevint den selven overleden te wesen/ oft dat men niet en can bevinden waer hy bevaren is / soo sallen den voorsz. Vrienden ende Erfghenamen/ mits daer van doterende by Certificatie oft ghetuyghen/ mogen consenteeren des Wtlandighen goeden te mogen deelen/ mits eerst stellende suffisante Borghe/ elcx voor soo vele dat behoort/ omme te restitueren t'gunt zy-lieden op beurē ende ontfanghen sullen.

XLV.

Item datmen geen questien van Wees-kinderen voor recht betrecken sal mogen/ dan by voorgaende advijse ende consent vanden Borgemeesteren/ ende Wees-Meesteren/ op de boete van ses Carolus guldenen te verbeuren by den genen die ter contrarie dede.

XLVI.

Item waert dat yemant eenige Weesente Boecke staende wilde beclagen vā Costgelt/ schulden oft anders / die sal gehouden wesen t'selve eerst te doene voor den Wees-Meesteren.

XLVII.

Item soo wat ghеschille dat voor den Wees-Meesteren/ tusschen parthen sal vallen mogen/ sal getermineert werden summarie/ ende sonder ghеschrifte / al eer parthijen dat betrecken sullen moghen voor Schepenen. Ende of t'selve voor Schepenen ghetoghen/ ende t'appoinctement / oft verclaringe vā Wees-Meesteren by Schepenen gheapprobeert worde / soo sal de betrecker verbeuren drie Karolus guldenen. Ende soo wie hem by den appoinctemente van de Wees-Meesterē bevonde beswaert/ sal die saecke binnen veerthien wercke daghen daer aen volghende / ende datmen Recht houdt moghen betrecken voor Schepenen/ ende niet daer naeende de veerthien daghen gheleden zijnde sonder betreck / sal t'selve appoinctemant stede houden / ende voortganck hebben in allen schijne/ oft met Vonnisse van Schepenen ghewesen ware.

XLVIII.

Item sal t'Registre vande Wees-Camere by den Wees-Meesteren secreet ghehouden ende ghesloten werden / sonder t'selve yemandt te moghen vertoonen buyten consent vanden Wees-Meesteren/ die overlegghen sullen die saecke ende t'Recht vanden gheenen die openinghe oft extract begeeren sullen. Ten ware dat by den Gherechte omme redenen anders gheordonneert worde.

XLIX.

Item dat soo wie in eenighe saecken by den Wees-Meesteren ontboden werdt/ omme by hemluyden op de Wees-Camere te comen/ sal ghehouden wesen te compareren ten daghe hem by den Bode gheprefigeert/

geert/op de verbeurte voor d'eerste reyse een Schellinck Vlaems/ voor de tweede reyse twee Schellingen/ende voor die derde reyse drie Schellingen Vlaés/waer van d'executie by den Bode vande Wees-Camere die daer toe by desen gheautoriseert werdt/ ghedaen sal werden: Ende daer en boven na die derde reyse by den Gerechte gecorrigeert te werden.

X.

Ende sullen mijne Heeren die Borghemeesteren inder tijt/so wanneer zy by den Wees-Meesteren versocht werden/den selven voorstaen ende helpen raden. Ende soo wieden Wees-Meesteren ooc misdede met woorden oft wercken/sal ghestraft worden in allen schijne/oft di en vanden Gherechte ghedaen ware.

XI.

Ende sullen alle die voorschreven boeten gheappliceert werden/ een derde paert tot profijte vanden Heere/een derdedeel tot behoef deser Stede/ende een derdendeel tot profijte vanden Wees-Meesteren.

Het vierde Capittel.

De Camer van Asseurantie ende de gantsche vvijse van dien handel.

De Asseurantie Meesters/ die ic inde vierde plaetse gestelt hebbe/ oft veel eer der selver Camer is ingheftelt int jaer 1598/de handelinghen der stadt dagelicx aenwassende ende verre eñ wijt haer wtstreckende: ende daer over werden behalven den Secretaris ende ghesworen Clerck drie seer aensienelicke mannen tot den Raede gestelt/nu en dan een oft twee vande voorgaende aenblijvende/nae dat het den Borghemeesteren goet dunckt. Desen is toegelaten de saken ende verschillen wt die handelinghe gheresen nae het voorschrift der wetten/die daer van ghemaect zijn te ventileren ende af te legghen: ghemerckt oock alle soodanighe contracten in hare teghenwoordichejt/met verseghelde brieven/ghemaeckt moeten zijn. Dat meer is de selve Camer mach oock afleggen de saken wt de asseurantien buyten de stadt gheresen/ soo zy slechts relative tot dese of Burse ofte Camer behooren/oft anders van de partije tot de Vierschaere van dese Camer betrocken werden. Ende altijt worden wtghenomen ende van gheender weerden ghehouden die Asseurantien op t'leven van eenige persoonen/oft op eenige reysen oft Voyagien van yemant in verre landẽ wt genoechten aenghenomen/ghemaeckt. Alleene die willen zy dat gelden ende dat op die plaetse ghehandelt ende getracteert sullen zijn/ de welcke van saken ende coopmanschappen te lande oft ter zee over ende weder te voeren ghemaect werden: Het welc meest op dese maniere pleecht te gheschieden: De Coopman/die inden sin heeft wat te versekeren/ en laet niet altijt het gansche schip met de gansche ladinge verasseurerẽ/ maer dickwils alleenelick een deel / de reste tot zijn perijckel behoudende. Welck voorghenomen hebbende/hy spreeckt aen eenighen anderen Coopman ofte meer / oft laetse in zijnen naẽ door eenen anderen aenspreken/ dat hy in des selven schip / den naem ende Schipper soodanich wesende (daer by ooc gevoecht zijnde wt ende in wat Haven het schip meent te varen) voorghenomen heeft eenighe duysent guldens voor hem te versekeren. Ende dat als de andere dit op hem ghenomen heeft/op elcke hondert guldens/ acht/oft thien of meer (gelijck zy onderlinghe accorderen connen/oft den ghemeynen loop van Asseurantie mede brenght/oft ooc de redene van't perijckel eñ de sake schijnt te vereysschen) gheaccordeert zijn/soo worden de Instrumenten ende brieven in teghenwoordichejt vande Heeren vande Camer ghemaeckt; de welcke met haer eygen handt een oft meer/daer by voegende wat ende hoe vele een yeder verseker heeft/teeckenen; ende terstont wordt den selven de somme soo vele als een yeghelick volgende het accoort hebben moet/vanden verasseureerden ghetelt. Ende (het welck oock in de voorseyde brieven ghestelt wordt/die zy Police noemen) beloven ende verbinden haer dat zy alle voorvallende perijckelen ende avontüeren op haer nemen/van dien tijt af/ dat het schip afghevaeren zy / oft de Asseurantie ghemaeckt is; ende verseckeren den ghenen die zy verasseureert hebben vander Zee/van Viere/Winde/Vriendẽ/Vyanden/ van Brieven van Marcque ende Contremarcque/van Arreste/Ophoudingen ende

Detentien

Detentien van Coninghen / Princen ende Heeren hoedanich die zijn: mitsgaders ooc van fraude oft bedroch ende Baraterije van den Pylote ofe Patroon vanden Schepe/ ende vande Schippers/ende generalicken van alle andere perijckelen ende fortuynen hoedanich die zijn/dier souden mogen toecomen/in wat voeghen ende manieren datter waere/gheene wtghenomen/haer naemelick stellende in de plaetse vanden geasseureerden / om den selven te garanderen van alle schade ende verlies. Ende als het daer nae ghebeurt dat dit schip behouden ende geluckelic aencomt/de Asseureerders/ behoudende t'gene zy voor haer ontfangen hebben/laten terstont dat contract te niete doen ende casseren. Maer ter contrarien so het gebeurt dat het schip door schipbruecke oft anders vergaet/dan zijn zy elck gehouden/al het ghene ende soo vele als zy ghetepckent ende onderschreven hadden / den Coopman / die het schip hadde doen versekeren/met gereedē gelde heel wederomme te gheven; met die conditie nochtans dat den Coopman gehouden zy den Asseureerders teenemael over te laten het schip ende de plancken vande Schipbreucke / ende al het profijt dat tot de Asseureerders noch soude moghen comen.

Het vijfde Capittel.

Van de Wisselbanck ende hare Officiers.

Naest de Camer van Asseurantie sullen wy stellen de Wisselbanck/welckers Officieren wesende 3 in getale die Commissarisen van de Wisselbāck genoemt werden. Dese ordinantie is begonnen int jaer 1609/afgedaen zijnde ende verboden alle de andere / de welcke onder den borgheren met dese sake hier ende daer besich waren. Het is seker dat dese maniere heden niet wepnich voordeels ende profijts den ghemeynen handelinghen by en brenght. Want behalven datmen alhier de specien ende alle sorte vā munte voor eenen wettelicken ende redelicken prijs hebben can/ende het selve ghewisselt / ende om eenen lichten ende gheenen grooten cost / soo heeft zy oock een seer groot ghebruyck inde Wissel-brieven. Want de Cooplieden leggen ghemeynelick het ghereedt gheldt dat zy hebben in dese Banck als in een gemeyne bewaringhe: ende hoe vele daer een yegelic in Casse heeft wordt opentlic vande Clercken t'en boecke ghestelt: Ende indien het ghebeurt dat aen yemant Wissel-brieven ghesonden werden/soo wordt vande Partie der somme die hy ingebracht heeft/soo veel als ghenoech is ghenomen / ende wordt op de naem ende somme vanden anderen insghelijcx toeghedaen. Dat meer is alle de Wissel-brieven indiense op haren tijdt niet betaelt en worden soo wordt terstont door den Voorwaerder tegen de gene die haer te soecken maecken ghe-protesteert. Soo dat gedurichlic by dese Banck een seer groote menichte van gelts ghedeponeert ende bewaert werdt. Ende op dat de saecke beter verstaen werde/sal het extract selve belangende dit punct by den Heeren vanden gerichte ghestelt / wt het Register der Willekeuren deser Stadt hier by voegen/aldus luydende.

Alsoo om alle steygheringhe ende confusie in t'stuc van de Munte te weeren/ende den luyden die eenighe specien inde Coopmanschappe vā doen hebben/te gherieven: Mijn Heeren vanden Gherechte met Auctorisatie van die Mo. Ed. Heeren Statē/ende by advijs vanden Heeren XXXVI Raden deser Stede/hoochnoodich gheacht hebben datter ordre ghestelt werde op t'stuck vande Wisselen/ende t'gheen daer aen dependeert / door het oprechten van een Banck van Wissel.

Soo ist dat mijn voorschreven Heeren tot gherijf ende verseeckerheyt van een yegelick hier ter stede een Banck van Wissel gheordonneert hebben/daer inne een yeghelick sal moghen brengen alle alsulcke penninghen/Massen/Grenaillen/ende Billioenen / als hy goet sal vinden daer te laeten comen/ende die selve penningen ofte waerde vande voorschreven Massen/tot zijn believen weder wt trecken: Midts dat de selve penninghen in ghereeden ghelde aldaer gebracht werden/niet minder als ter somme van drie hondert guldens teffens / sonder cleynder specien als Schellinghen. Ende van de selve cleyne specien salmē niet meer dan drie guldens op elcke hondert guldens moghen tellen/voor welcke penninghen de Stadt vast staen ende responderen sal.

Des wordt een yegelick verboden meerder somme van penninghen op de bancke te assigneren als hy daer inne is hebbende/op pene van drie ten hondert te verbeuren. Ende sullen de gheene die eenighe specien sullen willen permuteren/ter voorschreven bancke de specien moghen versoecken/ midts daer van ghevende soo weynich toe-baets/als eenichsins doenlick sal wesen.

Voorts op dat de penninghen op wissel getrocken te beter en sekerder betaelt moghen werden/hebben de voorschreven mijn Heeren noch ghestatueert ende ghewillekeurt/statueren ende willekeuren midts desen: Dat alle penningen daer van alhier na den xiiij Februarij eerst-commende wissel ghesloten sal worden van ses hondert guldens ende daer boven/ende die buyten ghetrocken zijn/ter somme als voorzen/om alhier ter Stede de selfde te voldoen nae den voorschreven xiiij Februarij vervallende/ter bancke voorschreven respectivelick/ betaelt sullen moeten worden. Midts dat de Stadt als boven/voor de banck vast staen/ende responderen sal. Op pene dat de voorschreven wisselen die anders als ter bancke betaelt sullen worden/voor qualick betaelt ende ghehouden/ende daer en boven by den Contraventeurs t'elckens vijf-entwintich gulden verbeurt sullē worden. Ende op dat die van de voorschreven banc tē beter in treyn ghebracht ende onderhouden moghen werden/en sullen gheene penninghen ter bancke ghebracht/aldaer arrestabel wesen. Sullen oock alle de gene der welcker penninghen ter bancke comen sullen/tot vervallinghe van de oncosten/ die tot het op-stellen ende onderhouden vande voorschreven banck van wissel/by deser Stede ghedragen sullen moeten werden/op t'schrijven van haer rekeninghe gehouden zijn t'saemen te betaelen een halven stuyver van ycke hondert guldenen/ voor ontfanghen ende wtgheven van dien.

Ghecundicht den lesten Januarij/Anno een duysent ses hondert neghen.

Het seste Capittel.

Commissarissen oft Camer van Houwelicksche saecken.

In de leste plaetse hebbē wy gestelt de gene die vā Houwelicksche saken handelē/ maer in so groote menichte ende so vele volcx der stadt seer nootsakelick. Dese worden gemeynelic Commissarisen genoemt/ ende 4 of 5 in getale by de Borghemeesters tot het midden vandē Raet bestemt: eñ den behoorlicken eet daer nae gedaen hebbende ende bevesticht zijnde/vergaderen alle Saterdagen ten een ure nae noene/niet op het Stadthuys/maer inde Sacristie van de Oude Kercke. Eñ alle de ghene die hen begerē in Echte state te begevē/zijn gehoudē op de plaetse voorsz. voor den voornoemden Commissarisen te compareren/op dat sy haere namen hebbende laeten inschrijven/ ende andere dingen die daer toe dienē van de Commissarisen neerstelic gebraecht zijnde/de vercondinge tot drye reysen toe/dat is drye sondagen ordentlick volgende/voor de Predicatie/behoorlic gedaen werde: Oft soo eenighe van andere ghesintheydt zijn/ ende niet en begeeren dat de vercondinghe inde Kercke ghedaen werde/soo worden haere namen ende occupatien ende plaetse van hare wooninge op het Stadthuys ter buyten af opentlick gelesen/naer voorgaen de clock gheslach/alomme dese cautie oft veel eer begeerte by ghevoecht zijnde/dat indien yemandt is/die wettighe redenen weet/waeromme dat sulcke ende sulcke persoonen/inden Echte state niet en behooren/oft vermoghen te versamelen/dat zy t'selve den Commissarisen moghen aenbrengen/eer dat Houwelick gesolemniseert wert. Maer de [illegible] by den voorseyden Comissarisen getreffen/die plegen eerst geexecuteert te werden/by pene pecuniel; ende indien sulcken persoon als dan noch in ghebreke blijft van te voldoen/so wordt d'executie ghedaen by den Officier/ende dat by forme ende maniere van inlegginghe/ofte gijselinghe/ter discretie ende Ordonnantien der voorschreven Commissarisen/daer by den onwilligen belast werdt/in heuren huyse te blijven/met besloten deuren ende vensteren/ende sonder eenighe neeringhe te moghen doen/noch oock buyten huyse te gaen/voor ende al eer zy t'ghewijsde/oft t'gheappoincteerde van den voorschreven Commissarisen voldaen sullen hebben/op pene van elcken dach

die sy bevonden sullen werden ter contrarie te doen / vijf guldens te verbeuren / ende metter daet gheexecuteert te worden als boven: ten ware sulcke persoonen hen bevindende beswaert by t'ghewijsde / daer van binnen thien dagen / nae de pronunciatie aen Schepenen appelleerden / ende de selve appellatie binnen thien daghen daer nae voor Schepenen betrocken / t'welc een yeghelijck vry toegelaten werdt / midts consignerende van te voren in handen vanden Gherichte drij guldens / die hy sal verbeurt hebbē / indien het appoinctement oft vonnisse van Commissarisen wordt geapprobeert / maer indien tselve werdt ghetretracteert / sullen hem die drij gulden gerestitueert worden. Voorder de Ordonnantien eñ Matrimoniale wetten / om dat het alhier verdrietich soude zijn int besonder te verhalen / ende dat se niet alleen dese stadt maer de gansche provincie toegheepghent ende gheschreven zijn / soo senden wy tot de selve den Leser / die de selve begheert te weten.

Het sevenste Capittel.

Van de andere Ampten ende Officien der Stadt.

De Pensionaris.

Daer is ooc onder den Raedt een Pensionaris / een man inde Wetten ende Rechten seer ervaren. Dese gemerct hy met eerlicke gagie vā de Republijcke vereert werdt / ende seer groote weerdicheyt ende aensien heeft / draecht voornamelick sorghe dat hy den Raedt niet alleen int Recht spreken / maer ooc anders met goeden raede behulpich sy / wesende als Orateur ende Advocaet vande gansche stadt / ende soo het den noot vereyscht / wordt oock beneffens anderen in Ambassaetschappen ghebruyckt. Dese plaetse vercierde nu doē wy dit schreven den seer voornaemdē eñ hooch geleerden Adriaen Pauw, die van ons om der eeren wille ghenoemt moet zijn.

De Secretarisen.

Naest hem moeten verhaelt zijn vijf Secretarisen: Vande welcke den eenen by de Weesmeesters sidt / ende den anderen vande selve is Secretaris vandē Raedt eñ versamelt alle de sententien der Richteren / ende stelt de selve op het Register: de andere zijn heel besich met brieven te schrijven eñ Ordonnantien te bewaren ende andere publijcke papieren.

Deurwaerders eñ Stadts boden.

Ende daer en boven hebben den Raedt ende de Borgemeesters hare Deurwaerders / Stadts-boden / ende ghemeyne dienaers / die altijt by alle Magistraten zijn / nae de conditie van de plaetse eñ saecke / ende hare bevelen wtrichten.

Aelmoesseniers.

Daer worden oock ghecoren ende bestemt alle jaere wt de eerlickste borgheren die Aelmoesseniers / de welcke wy boven ghesept hebben / dat ghestelt zijn om de nootdruft vande huysittene armen te versorghen: ghelijck oock de andere / de welcke oft het Wees-huys / oft de Gasthuysen oft Oudemannen huysen ende de andere ghemeyne huysen ende instellinghen pleghen voor te staen ende te besorghen.

Regentē der Gasthuysen.

Ende dewijle de gansche wijse ende bedieninghe van alle die huysen van ons te voren genoechsaem verclaert is / soo soude dit alleen hier moghen by gevoecht werden / dat hoe wel soodanighe lasten pleghen opghelepdt te werden / mannen niet vanden Raedt / maer alleen sommige wt het getal der voornaemste borgheren / soo wy geseyt hebben / soo ist nochtans dat den selven hier door tot hoogher staet dickwils den wech berept wert.

Excijs meesters.

Daer zijn oock andere gestelt over de Excijsen / die Excijs-meesters gemeynelic genoemt werden. Dese wesende ordinarise / worden meest wt de aensienelicste der borgherie ghestelt / ende versamelen den Excijs van Bier ende Coren / ende doen rekeninghe aende Tresoriers. De welcke oock op haer ghemeynelick assignatien pleghen te doen. Andere Tollen ende Impositen / om het bedroch te schouwē / om dat het anders een wtnemende moeyelicke saecke soude zijn / worden aen sekere luyden verpacht.

Den Krijchs raet.

Hier moeten by ghevoecht zijn / oft veel eer behoorden onder de eerste genoemt te zijn / de welcke over de Vaendels der Schutterijen ende Crijchs saecken ghestelt zijn / wesende den Crijchs-raedt. Dese bestaen wt twee Colonellen ende achthien Capiteynen ende andere Officieren: de welcke men met recht / by de reste vā het lichaem ghevoecht / de sterckten ende zenuwen der gansche Republijcke soude moghen noemen. In voorleden jaeren zijn oock bestelt eenighe Vendelen Soldaten / als een seker supplement ende vervullinghe de welcke op dat de lasten ende wachten der borghe-

rije te lichter souden zijn/alleene ende op sekere en bescheydene plaetsen wacht houden/ende den Magistraet in alles gehoorsaem zijn ende ten dienste staen. Ende benessens dese is niet alleen eerlic maer voornamelick nootsakelick voor den handel/de versorginghe der gener die de Lakenen besien / vande coleuren ende het verwen oordeelen ende konnisse spreken: Want in het oordeel van dese wordt gestelt de judicature ende wtspraecke van die saecken. Dan hier van is oock boven, als wy van het Staelhof spraecken / wijtloopigher ghesept. De Officien ende Ampten by de oude ædiles genoemt worden: Heden ten dage by ons met de name Keurmeesters wtghesproken. Waer van men eenighe sal moghen Ædiles Cereales noemen / om dat het voornaemste Ampt van dese is sorghe over de Lijftocht te draghen ende het bedroch der vercoopers te bedwinghen: op dat naemelick het broot niet lichter oft minder en zy dan het behoort/oft andere dierghelijcke dinghen door vervalschinge den coopers opgedrongen werden. Want soodanighe slaen zy in de boete / oft nemen de waeren als verbeurt/soo zy vervalscht ghevonden werden: Ende desen en zijn niet onghelijck / die zy ghemeynelick Yckmeesters noemen /om dat zy een teecken ofte merck in de mate met een Brantyser drucken. Maer de ghene die de Romeynen Curatores ofte Besorghers der stadt noemden / heeten de onse Fabrijck-meesters, om dat zy alle die dinghen die tot de gestichten der stadt behooren/besorgen. Maer de gene die sorghe draghen over de dinghen de welcke behooren tot de palen ende oorten der stadt/ die noemen de borghers met den ordinaerische name vā Roymeesters, om dat se neerstelick/ende soo vele in haer is/blijtelic toesien of de Wijcken ende de Straeten / wel op malcanderen responderen; eñ dat niemant bouwende int gemeyn oft in besonder de proportie der straten te buyten gae: dat hy de ghemeyne Canalen ende Water-leydinghen niet eenich beletsel voor en werpe: oft eens anders licht en beneme. Daer zijn ooc Wijck ofte Brandt-meesters / de welcke in elcke quartieren der stadt als seeckere Oversten ghestelt zijn/op dat zy/de saecke sulcx vereyschende/wt ghemeyne toesien. Dese behalven de andere / die zy haer tot medehulpers nemen / draeghen sorghe over de Leeders/Haecken ende andere dingen dienende om den brandt te blusschen: van de welcke ghemerckt ick nu te vooren/als wy vande schaden der stadt ende brant spraecken/ghenoechsaem ghesept hebbe/so sal het hier ghenoech zijn dit int voor by gaen te kennen gegeven te hebben. Daer zijn noch andere mindere Officien / ende onder andere die het ghemeyne Bos-huys/dat is het gheschut / Buspoeder ende alle Amonitie van oorloge ende daer toe dienende in haer bewaringhe ende inspectie hebben/als ooc Wachtmeesters ende andere Oversten/de welcke alhier int besonder te verhalen al te langh vallen soude.

Waer-deyns vande Lakenen — *Keur-meesters.* — *Yckmeesters.* — *Fabrick-meesters* — *Roymeesters.* — *Wijck-meesters*

Het achtste Capittel.

Vande extraordinarise Rentmeesters ende Thresoriers, item van't Collegie der Admiraliteyt.

DIt zijn meest de voornaemste Officien ende bedieninghen binnen der stadt/welckers verkiesinge de sommige staen alleen by de Borgemeesters/eenige by de Borgemeesters eñ t'samē so gesept is vroetschap. Daer en boven de Heeren Staten selve/dewijle zy/soo wy boven vermelt hebben/seer vele ende seer groot ghelt wt de Impositen binnen der stede ontfangen/over het selve wordt wt den Raedt oft de aensienelickste borgerē een Rentmeester van haer gestelt; Waer van oock de selve de rekeninge van ontfanck ende wtgifte aen de Provincie eñ Staten doet. Ende niet alleen wt de Imposten / maer oock de lasten ende huyshueren ontrent den vijftichsten penninck comen oock tot de ghemeyne rekeninghe der Provincie: Ende over dien ontfanc/ behalven andere dinghen; zijn ghestelt de Thresoriers die extraordinarise ghenoemt werden/ende dese hebben hare vergaderinghe/ ende Sidtplaetse/op het Stadthuys. Ende dewijle dese last oock van grooten gewichte is/worden hier toe ghekoren twee vande voornaemsten wt de Borgherije: ende om dat het vande selve te vlijtelicker bedient ofte niet ghewyghert soude werden / soo is by den last sekere gagie ghevoecht.

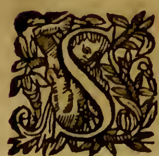
Desghelijcken het Collegie van de Admiraliteyt/welck mede in de stadt is/ende sorghe

Den Rētmeester eñ de Thresoriers der Heeren Statē. — *T'Collegie vād Admiraliteyt.*

sorghe draecht over de Zee ende tochten/die ter zee voorghenomen worden/heeft insgelijcx zijn last vande Heeren Staten. By dit Collegie zijn niet de minste incomen ende rijckdommen der gheheele republijcke/soo het int gheheel aengemerckt wordt: Want het oock onderscheyden is in minder Collegien als leden van het heele/nae elcke Provincien/ het eene/ t'welcke wel het voornaemstt is om de frequentie der navigatie ende handelingen/ wordt alhier gehouden: het tweede tot Middelborgh in Zeelandt: Het derde tot Roterdam/het vierde tot Hoorn oft Enchuisen/het vijfde tot Dockom in Vrieslant: Ende alle die Provincien/daer en teghen senden van den haren eenigh notabel ende aensienelicke persoon als Raedt des selvighen Collegie. Hier by zijn de Convoymeesters, als Overste ende ontfanghers vande ghemeyne Convoyen. Ende benefsens dese / soo is oock in het selve Collegie der Admiraliteyt wtgenomen de Clercken ende Schrijvers/een Secretaris ende Advocaet Fiscael. Van de welcke ende andere int besonder hier neerstelicker te spreecken/ soude al te lanck / ende buyten propooste zijn.

Het neghenste Capittel.

De ordre ende vvijse vanden Kerckelicken staet.

Sodanich is by nae int gheheel de borgherlicke administratie der stadt: Volght nu de Kerckelicke. Eertijts als de Pauselicke Religie alhier ghepleecht worde/so zijnder ghewee st/soo ic int beginsel getoont hebbe/twee Prochie kercken der stadt/namelick eene vande oude zijde / ende de andere vande nieuwe zijde/met noch daer en boven drye oft vier Kercken ende seer vele Cloosters. In dese Prochien int besonder waeren die ordenen / de welcke doen der werelt voor een wtnemende sake/ende als Sacramenten gherecommandeert waeren. Want zy hadden seven gradē oft Kerckelicke Ordenen / met het getal van seven der Sacramenten solemnelick verciert/ als daer waeren/Doorwaerders / Lesers Exorcisten/oft Besweerders/Acoluthi/oft Navolghers/Diakenen/Onder-diakenen/ Priesters. Hoe wel andere scherpsinnigher niet dese seven Ordenen/maer negen maecten/nae de ghelijckenisse soo zy seyden van de triompherende Kercke. Ende onder dese wilden sommige dat de ;Cruyne der Clercken de eerste Orden van al soude zijn / het Bisdom de leste. Andere de Cruyne wtsluytende/telden alleene het Aertsbisdom by de Ordenen. Maer Isidorus onderscheydt de Sangers ende Lesers; dese stellende over het singhen/d'andere over het lesen vande Schriftueren/door de welcke het ghemeyne volck onderwesen soude werden. Ende dese dinghen ghelijckse inden eersten tijdt van haere instellinge schenen eenich coleur te hebben: Alsoo de navolghende jaeren als het nu alles verslimde; Ende daer nae den Nederlantschen veranderingen van Gode occasie ghegheven werdt/hier ende daer in de steden ende nabuerige Provincien nieuwe Bisdommen ingheestelt werden / ende andere diergheliicke/so hebben dese dingen begonnen den volcke te mishaghen nu anders onderwesen zijnde/eñ als een walge daer van hebbende. Also dat int jaer 1578/ als/ghelijck wy boven verhaelt hebben/de borghers ende de stadt haer in de macht vanden Prince van Orangien overghegheven hadden / alle dese oude dinghen afghedaen zijn; ende inde plaetse vande Priesters zijn ghestelt Kercken dienaers / de welcke met stemmen der selver Kercke/ende met wille ende consendt van den Raedt ghecoren / den volcke Godes woordt leeren souden.

De gansche wijse van vande Kerckelicke administratie bestaet voornamelijck in dese soorten van ampten/namelick der dienaeren ende Ouderlingen/daerby gevoecht zijnde inde derde plaetse de Diakenen. Wt de welcke de Ouderlingen by de Leeraers ende Dienaers ghevoecht/een vergaderinghe oft Ouderlinghschap maken: Het ander maken de Diakenen. So dat alsoo dese twee ampten de heele regeringhe stellen: ghemerckt den eersten de regeringhe der Kercken/ende den Diakenen de sorghe der armen bevolen is. De Ouderlinghen zijn gestelt over de censure der manieren ende over het oeffenen vande Discipline met de Dienaers / ende draghen sorghe over de Kerckelicke ordeninghe / ende vergaderen alle weken eens/oft meer maels indien het de sake vereyscht. Hare verkiesinghe gheschiedt van het heele Collegie / ende daer

worden

worden gecozen die men weet dat onstraflick ende van goet leven zijn/sonder eenich acht te nemen op gheslachte/oft ryckdommen oft macht: al hoe wel zy/meestendeels wt het midden vande Magistraet yemant de voorgaende gaven niet ontbrekende plegen te nemen. De Diakenen den welcken de sorghe der armen vande Kercke bevolen is/worden wt de alder oprechtste borgeren der Kercke ghecozen/ende pleghen op sekere tijden des jaers van de ontfangen ende wtghegheben penninghen rekeninghe te doen in een publijcke plaetse der Kercken. Maer zy zijn verscheyden van de ghene/de welcke ick boven ghesept hebbe / dat over de Huys-sittene arme sorghe dragen. Want hoe wel dese oock vande ghemeyne vergaderinge der Kercken Collecten ontfangen/ soo isser nochtans dit onderschept/dat dese van den Raet/de andere vande Kercke gecozen werden. Ende dit ampt en is ooc niet geduerich / maer alle jaere oft twee jaeren ofte drie wordt daer nieuwe verkiesinge gehouden: Ende somtijts/nae dat het de sake vereyscht/wt het ghetal van dese/worden nieuwe ouderlinghen inden Kercken-raet genomen. Daer zijnder oock die de siecken besoecken ende troosten: soodanige oock eenighe Weduwen zijn nae de forme van de ghene / die Timotheus noemt. Want de vrouwen en conden gheen ander bequamer publijcke ampt inde Kercke bedienen/dan soo zy haer begaven tot den dienst vande arme. Voorder tot de Classe vā desen Kercken-raet worden ooc gerekent ende comen t'samen inde stadt/op sekere tijden/alle de dienaers/die in de Dorpen van Amstelant ofte Goeplandt ende andere naebuerighe plaetsen woonen / om vande Discipline eñ onderlinghe vermaninghe oft van andere saken tot de Kercke dienende te handelen. Daer worden oock Synoden ghehouden by nae alle jaere/maer niet altijt in een eñ de selve stadt ende dan werden Ghedeputeerde van de gansche Provincie ende van elcke Classe ghesonden.

1 Timot 5.10.

Van de Scholen, soo aende oude als aen de nieuvve zijde.

Ende dewijle de Scholen zijn als seminaria ende plaetsen/in de welcke de jonghe jeucht tot dienst der Kercke eñ Politie wordt opghetoghen / soo zijn gheensins alhier/daer wy vande Kercklicke ende Politijcke saecken der stadt gesproken hebben / voor by te gaen de publijcke Scholen/so aende oude als aen de nieuwe zijde der Stadt. In yeder is ghestelt een Rector ende Conrector/ende beneffens haer noch andere als Ondermeesters/nae gheleghentheydt ende vervolch der Classes. So dat in alles achthien Præceptores ofte meesters om de jeucht in de Latijnsche sprake ende goede consten te leeren ende te onderwijsen by de Magistraet ghestelt ende gegageert werden. Ende op dat alles in goede ordre bestae ende ghehouden worde / soo zijn als opsienders/van beyde Scholen by den Raedt/oock wt den Magistraet selve/ sekere ende bequaeme persoonen gheordonneert / den welcken oock daer en boven by ghevoecht zijn twee wt het midden van de Predicanten: Dese als Scholarchæ der beyder Scholen sien toe dat alles/soo wel wat de Præceptores ofte Meesters als de jeucht selve belanckt/nae behoozen bestellet werde/ t'welcke op dat bequaemelick moge geschieden/zijn bestemt alle halve jaren sekere Examina ofte beproevingen der Classen; alwaer de Scholarchen/selve present ende ter stede wesende / letten ende vernemen wat Progres ende voorderinge een yeder in zijn studien ghedaen can hebben.

Ende dit zy dus verre ghenoech gesept wat belanckt beyde bedieninghen ende administratie dese stadt betreffende / soo wel in Politicke als Kerkelicke saecken/ sullen nu tot besluyt hier by voeghen

Eenige Ordonnantien ende Wetten der stadt.

I.

In Houwelicxsche saken is dit alomme een costuyme / dat de goeden den Man ende Vrouwe toebehoorende gheconfondeert ende ghemeen werden/sonder voorgaēde Houwelicxsche Voorwaerden.

II.

Belanghende de successien / voor al zijn de kinderen Erfghenamen/van haeren overleden ouders: ende indien yemant van den selben kinderen/voor zijn Vaeder ende Moeder overlijdt/wettighe kindt ofte kinderen achterlatende/soo en connen alsulcke kinderen /oft kindts kinderen niet comen oft succederen/in hare Groote Vaders ofte Groote Moeders goederen/so verre eenige van dandere kinderen/vande voorschreven Groote Vaeder ofte Groote Moeder / als noch in levende lijve zijn. Sulcx dat het Recht van representatie alhier geen plaets heeft.

heeft: ten waere t'selve by Testamente ofte Houwelicxsche Voorwaerden anders gedisponeert ware.

III.

Item Vader ende Moeder zijn Erfgenamen van haren kinderen/ sonder wettighe gheboorte stervende / sonder aenschou te nemen / van welcken persoonen den selven kinderen/de goeden die zy achtergelaten ontfanghen ofte ghenoten hebben/ ten waere de selve goeden by voorgaende dispositien/subject waren ghemaeckt / om te blijven aen de linie ofte zijde daer af de selve goeden ghecomen zijn.

IV.

Oock de halve Broeders/ofte halve Susters/deelen soo diep inde goeden achtergelaten by haer lieder halve Broeder/als een gheheele Broeder/ofte Suster/vanden vollen bedde ghecomen/sonder oock aenschou te nemen/van welcker zijde/oft vandē gheele/oft halve bedde de goeden vandē overleden ghecomen zijn.

V.

Itē alle Schepen-kennissen van schult/ t'zy beseghelt oft onbesegelt/hebben parate executie sonder voorder judicature daer op te verwachten/ende omme de selve te executeren / wordt gheprocedeert by pandinge ende tot vercoopinghe vanden goeden van den debiteur.

VI.

Hier en tusschen is by keure ende usantie gheobserveert/datmen immeubele goeden niet en executeert/dan inden Winter/ vanden eersten Novembris totten tweeden Februarij: binnen welcken tijt de immeubele goeden oock by den borgheren onder malcanderen gewoonlicken vercocht werden/ende dan best gelden. D'welck oock by executie gheschiedt / omme den Debiteur niet subijtelicken te zijn geloof ende goet te werpen: Ende den Crediteur wordt oock voor t'interest van zijn verwachten / zijnder betalinghe toegevoecht Rente den penninck achthien van zijn achterwesen/naer hy zijn eygen panden ghedaen heeft.

VII.

Itē worden d'executien van alle Schepen-kennissen/houdende Hypoteke eñ borghen gedirigeert op hare Hypoteken/ende moeten die gheexecuteert wesen/ al eer de borghen gemoeyt mogen werden/ten ware inde voorschreven Shepen kennisse ende besegelde brievē anders expressélick geconditioneert ware.

VIII.

Item Schepen-kennissen oft besegelde brieven/ inhoudende schulden oft verbant met Hypoteke ofte sonder Hypoteke / wesende van ouder Date / worden gheprefereert voor Schepen-kennissen / ofte Brieven die van jongher Date zijn/al ist oock soo dat de selve jongher kennissen oft brieven houden speciale Hypoteke.

IX.

By Arreste wordt oock gheprocedeert/ ende tot saecke vanden Arreste / wordt de Jurisdictie gefondeert/tegens de vreemde ghearresteerde.

X.

Item als een Poorter hem borghe stelde voor een vreemdt persoon / ende op sulcke Borchtochte de vreemde wten Arreste ontslaghen wordt / midts belovende de Borghe t'ghewijsde voor de ghearresteerde te voldoen/wordt alsdan alsulcke borge in absentie vanden principale aengheproken / als principael/sulcx dat eē Poorter tegens sulcken Borchtochte hem niet en mach behelpen/met zijn Poorter Recht.

XI.

Wordt mede geuseert/dat twee Vreemden wesende van diversche Jurisdictie / d'eene d'andere alhier ter stede / ende teghens malcanderen procederende/ende dit in saecken van loopende schulden/maer so verre de selfde Vreemde/beyde zijn van eender stadt/ofte Jurisdictie / worden gherenvoyeert voor haerder beyder daghelicxsche Rechter / soo verre de ghearresteerde sulcx versoeckt ende hem teghens de Arreste opposeert.

XII.

Item heeft de Stede van Amsteredam Previligie/ende is daer af in ghebruyck dat men gheenen Poorter der selver stede noch zijne goeden mach Arresteren / in eenighe Dorpen ghelegen benoorden de Mase/wtghesept in besloten steden.

XIII.

Item is de voorschreven stede van Amsterdam mede gheprevilegieert by Willem Grave van Hollandt / int jaer 1342 / dat Schout ende Schepenen moghen Keuren maken eñ vernieuwē. Welcken achtervolghende de diversche Keuren/ende Ordonnantien/by den Schout eñ Schepenen / in diversche tijden zijn ghemaeckt/ende gedaen condighen/dienende tot ruste, vrede/goede policie ende gherechticheyt der selver stede te conserveren: ende worden die voorschreven Keure alle jaere / nae de electie van de Schepenen ende den anderen Magistraet/ int Generael openbaerlic van het Stadthuys / nae de Stadts Clocke ghelupdt is/ ten aenhooren vande Gemeente vernieut. Wordē oock de overtreders der voorschreven

Keuren/by den Schout ende Wethouders der selver Stede ghestraft criminelicken ofte civilicken naer vermoghen ofte inhouden der selver Keuren/na der saken ghelegentheydt.

XIV.

Item wordt oock in der voorschreven Stede ghehouden Zeevaerdich recht/in saken der seylinghe ende Zeevaerdighe neeringe beroerende/waer inne gebesicht worden de Costuymen vande Water-rechten/eensdeels by Ordonnantie vande Keyserlicke Majesteyt/ende eensdeels nae den Water-rechte van Wisby / in ghewoonte ende observatie wesende: Welcke wett? gemerct dat in druck te coope zijn in Yeder duytsch/ so soudet onnoodich ende al te lang zijn die alhier by te voeghen.

Voorts moet oock hier niet verswegen werden / dat int jaer 1613 naest verleden/ een schoone ordonnantie ghemaeckt ende in treyn ghebracht is/waer deur alle Bedelaers ende Vagebunden verboden wert op eenighe Marckten/Bruggen/Sluysen/ voor Kercken / Poorten / op hoecken van Straeten/Weghen/Waeteren/ofte andere plaetsen der stadt ofte des Stadts jurisdictie/te sitten/staen oft varen bedelen ofte almoessen te ontfanghen/op pene van in publijcke wercken oft andersins naer discretie van den Heeren van den gherichte ghestraft te werden. Het Extract van dese Ordonnantie/getogen wt de Willekeuren der stadt/luydt van woorde te woorde als volcht.

Ordonnantie nopende de Bedelaers, mitsgaders vvaer naer hun de Meesters eñ Ambachts-Kinderen sullen hebben te reguleren.

ALsoo niet teghenstaende verscheyden Placcaten ende Keuren teghens den Ledichganghers/Vaghebonden ende onnutte Bedelaers ghemaeckt/ende binnen deser Stede tot meermalen gepubliceert ende vernieut/groote menichte der voorschreven Bedelaers ende Vagebonden/ stercke luye Ledich-gangers/soo Mannen als Vrouwen / alhier ter Stede bevonden werden/die den rechten nootdruftighen de Aelmoessen ontstelen/tot grooten laste van de Ghemeente ende Burgherije / ende hen ghemeenlick tot ledich gaen/tuysschen/speelen/dronckenschap / hoerdom ende andere Godtloosheydt begheven/daer onder Verspieders / Nacht-roovers ende Dieven (soo dickwils bevonden is) moghen schuylen.

I.

Soo ist dat mijn Heere vande Gerechte sonder prejuditie/verminderinghe/ofte derogatie vande voorschreven Placcaten ende keuren/verbieden eenen yeghelicken / t'zy Man ofte Vrouw/jonck ofte oudt/Burger ofte Vreemdelingh/Sieck/Lam/Kreupel/ Blint Melaets / oft hoe die ghestelt souden moghen wesen/naer den lesten April toecomende/binnen deser Stede / ende de Vrijheyt der selve/op eenighe Marcten/Brugghen/Sluysen/voor Kercken/Poorten / op hoecken van Straten/Weghen/Wateren/ ofte andere plaetsen te sitten / staen oft te varen bedelen/oft Almoessen te ontfangen/ t'zy voor hen selven ofte yemandt anders. Op pene van in publijcke werck? gebruyct ofte andersins volgende de placcaten/naer discretie van mijn Heeren vand? Gerechte ghestraft te werden.

II.

Niemant sal hem oock nae den voorsz. dage/vervorderen eenighe zijne ofte ander lieden Kinderen wt te senden/ofte te laeten gaen bedelen / t'zy binnen ofte buyten de Stadt/om generleye oorsaken/op pene als vooren.

III.

Sal oock niemandt nae den voorschreven daeghe moghen gaen bedelen / ofte in eenigher manieren Aelmoessen versoecken ofte ontfanghen voor Craem-vrouwen/ Siecken/Ghevanghenen ofte andere. Dat oock niemant na het aflaten vande Poortclocke t'savonts sal moghen bidden/het zy met singhen/spelen/ofte andersins / op Arbitrale correctie.

IV.

Wort mede verboden allen Ouders door haer selven ofte anderen binnen deser Stede ofte de Vrijheydt der selver/eenich Kint in ofte voor de Kerc/op straet/in stoepenen/ ofte oock in yemandts Huys ofte Erve wt te setten ofte verlaten / onder wat pretext/ t'zy van wtersten armoede/sieckte ofte andersins/hoe het soude moghen wesen: Op pene van/indien hy ofte zy gecregen wort/ openbaerlick aenden Lijve gestraft te worden/tot discretie van mijn Heeren vanden Gerechte/ende niet te min haer voorschreven Kint met haer te moeten nemen/ende t'selfde behoorlic te onderhouden: Ende indien hy ofte zy niet ghecregen en wert/van even wel wt der Stede ende Vrijheyt der

selver

selver ghebannen te worden/den tijdt van vijfentwintich jaren/op pene van ghegeesselt/ghebrantmerckt/ende haer leven lang ghebannen te worden / ende dat het selfde in allen gheballe (ghelijck oock d'Ouders die haer kinderen sonder middel van onderhout/soo jonc naer deser Stadt senden/ doen ofte laten senden / dat zy hun luyden gheen Ambacht en kunnen/maer nootlick moeten bedelen / van yemanden aengenomen ofte op een Dool-wech te raecken) tot gheenen tijde yet iets sullen moghen beerven van des verlaten kindts goederen hier ter Stede achterghelaten: Noch by Testamente/noch ab intestato, by eenige Titulen: Maer sullen de goederen den voorsz. Ouders van haer verlaten Kinderen hier ter Stede/by Testamente ofte ab intestato naghelaten devolueren ten behoeve vanden Armen.

V.

Voorts sal hem niemant naer den voorsz. daghe binnen deser Stede ofte de Jurisdictie van dien/van wat staet ofte conditie hy zy bervorderen voor zijn deur oft op der straeten aen eenighe Bedelaers ofte andere te gheven eenighe Aelmoesse / onder wat pretext t'selfde soude moghen wesen / op pene van drye gulden t'elcken reyse te verbeuren. Maer sal tot verschepden tijden naer dat de behoeftichepdt der Armen sal vereyschen : voor der goeder Luyder deuren omme ghegaen werden/omme tontfangen alsulcke Aelmoessen als tot stuyr en weeringe vande voorschreven bedelaryen sullen ghegheven werden / waer aen een yeghelick zijn Charitaten dan sal connen bewijsen.

VI.

Insghelijcx sal niemandt nae de voorsz. daghe eenighen Aelmoessen moghen gheben/aen eenighe schamele Ambachts-Jonghers / alsoo daerinne behoorlicke ordre sal werden ghestelt,ende soo vele voorsien als tot hulp der selver sal bevonden werde noodich te wesen: Maer sullen de Meesters haer Jonghers die by haer werden aenghenomen/selfs moeten onderhoude ende versorghen.

VII.

Ende al soo vele Waerden ende Waerdinnen den Bedelaers ende Vaghebonden soo Vrouw als Mans-persoonen onder t'decxsel van logeren by daghen ende by nachten / het ghebedeldt ghelt helpen onnutteliken verteeren / hen onderwijsen in wat manieren zy alhier sullen bedelen: hoe zy de Provoosten sullen ontgaen / ende nae langhen tijt achterhaelt zijnde/hoe zy hun sulle excuseren met ignorantien vande placaten.

VIII.

Soo ist / dat voorts aen niemandt nae den voorschreven daeghe sulcke persoonen/ jongh oft oudt / Man ofte Vrou/ofte kint/ ghesondt ofte kranck zijnde/oock die sonder bedelen ledich gaen / noch Ambachts-kinderen die by de Huysen om Aelmissen bidden/sal moghen herberghen ofte logijs verleenen by daegen/nachten / weken/oft andere termijnen/op pene van de eerste reyse van twee guldes/voor de tweede reyse van vier guldens/ende voor de derde reyse van ses guldens.

IX.

Verbieden mede allen Schuyte-voerders ende anderen / eenighen Bedelaers/ Leprosen ofte andere Schaemelen jonck ofte oudt/nae den voorschreven daghe aenboort te voeren/ofte haere Schuyten te leenen ofte verhuyren omme aen Schepen te vaeren bedelen/op pene van twintich stuyvers t'elcken maele te verbeuren.

X.

Ordonneren mede de Vaeder van de Gapert den Armen die aldaer comen logeren t'elckens naer den voorschreven daghe aen te segghen dat zy haer wachten te bedelen.

XI.

Ende op dat de rechte Armen/Crancken/Miserabelen/ Overjarige persoonen/ jonghen ende aencomenden kinderen/ende dierghelijcken ellendigen ende behoeftigen Menschen (die sonder hulpe niet en souden connen leven) niet en vergaen / maer vanmaetelick onderhoudt mogen werden versien:

XII.

So ist dat mijn Heeren de Burgemeesteren met advijs ende goedtvinden vande Vroedtschap deser Stede/seeckere Collegie van ghequalificeerde persoonen sullen oprichten tot Aelmoesseniers / ofte Armenvaders/die opsicht ende sorge sullen dragen op de voorschreven Armen ende miserabelen die binnen deser Stede ende de Jurisdictie van dien gheboren zijn / ende nu alreede drie jaeren continuelie gewoont hebben.

XIII.

Sullen daeromme allen den genen die haer van haer arbeydt niet en connen sustenteren / ende over sulcks Aelmoessen ter noot ende anders moeten versoecken/haer selven addresseren en voegen by den voorsz

Aelmoessseniers haren noot den selven aengheven ende noodthulpe versoecken.

XIV.

Ende sullen de voorschreven Aelmoesseniers den soodanighen naerstich afvraghen ende ondersoecken van hare ghestelteniße/ghesontheydt/hantwerck ende middelen / daer mede zy haer tot hier toe hebben onderhouden/Item/van haer Vaderlandt/laetste woonstede/kinderen ende andere gheleghentheyt/ende bevindende dat de selfde niet teghenstaende hare neerstigheydt ende goet devoir/van haren arbeydt ende middelen niet genoechsam en connen leven/ den selven daer toe bestellen soodanich Weeckelick onderstant / als zy bevinden sullen te behooren.

XV.

Sullen oock de voorschreven Aelmoesseniers ofte Armen-Vaders naerstich daer op letten/dat de ghesonde ende cloecklijvighe/soo Mannen als Vrouwen/Item/alle Dronckaers / Speelders / Luyerts ende andere Ledichganghers gheen Aelmoessen werden ghegheven dat de selve tot den arbeyt werden ghehouden/eñ t'gene zy winnen ofte verdienen connen/niet onnuttelic voor en brenghen.

XVI.

Ende alsoo de Stadt met vele bedelende Ambachts-kinderen vervult/ende d'onghereghelthepdt der selver meest veroorsaeckt wert/door dien veel Meesters ende Meesterssen/onder t'dexel van haer charitaten te bewijsen / eñ een Ambacht te leeren/dicwils twee/vier/ses/ende meer Ambachts-kinderen op nemen/die zy veel jaeren loopende houden/ende meer ghebruycken tot Slaven, als tot Ambachten te leeren/ende te onderwijsen naer behooren/latende het onderhout der selver tot laste van de Ghemeynte/sonder te ghedencken / dat by ghebreke der selver / zy het werck selver souden moeten doen/ofte knechten huyren ofte grooten loon daer voor gheven. Ende dat zy soo wel de Leer-jongers ghehouden zijn te voldoen/als de Leer-jonghers henhuyden/ daer door de Ambachts-kinderen so onordentlick ende godloos opwassen / dat zy gheen predicatien hooren / noch Godt/ noch den Menschen leeren vreesen ofte eeren.

XVII.

Soo verbieden mijne Heeren van den Gerechte alle Meesters ende Meesterssen eenighe Ambachts-kinderen die nu hier ter Stede zijn ofte noch souden mogen comen/ jonck noch out/naer den voorschreven daghe aen te slaen ofte t'haeren huyse te houden ofte te ontfanghen / dan de ghene die zy selfs met cost ende Cleederen begheeren te versorghen/sonder de selve te laten bedelen in eenigher manieren/op pene van een Croon t'elckens by de Meesters ofte Meesterssen te verbeuren voor elck Ambachtskint.

XVIII.

Ende soo yemant na den voorschreven daghe eenighe schamele Ambachts-kindt ofte kinderen vanden Aelmoesseniers begheerde aen te nemen die jeghenwoordich hier zijn ofte comen moghen, out ofte jonc/ sullen daer van accorderen metten voorsz. Aelmoesseniers / sonder dat d'Ambachtskinderen als vooren aenghenomen zijnde/ in eenigher manieren sullen moghen bedelen / maer sal de Meester ofte Meesterße ghehouden zijn t'Ambachts-kindt ofte kinderen die zy aenghenomen sullen hebben/ tot discretie vande voorschreven Aelmoesseniers onderhouden van mondt costen/ Dranck/Cleederen/van Linnen ende Wollen ter nootdruft/des sullen de Leer-jaren verlanght worden sulcx als de voorschreven Aelmoesseniers in redelickheyt sullen bevinden te behooren / eñ sal al t'ghene dat d'Ambachts-kinderen/middeler tijdt met haer hantwerck verdienen/comen tot profijt van den Meester ofte Meesterße.

XIX.

Die voorschreven Meesters sullen ghehouden wesen hare Ambachts-kinderen te houden in behoorlicke tucht ende onderdanicheydt soo wel op der straet als in huys/ ende ten minsten alle Sondaghen een predicatie te doen ofte laten hooren/ende so zy haer misdroeghen Vaderlicke wijse te vermanen/ende oock te straffen met de roede/ ofte andertsins/ist noodt/ tot goetduncken van de voorsz. Aelmoesseniers.

XX.

Niemandt sal hem moghen vervorderen nae den voorschreven daghe zijne Ambachts-kinderē die hy met voorweten van de voorschreven Aelmoesseniers aenghenomen heeft/geduerende ende noch loopende den tijdt van haere aenneminghe / sonder voorweten ofte consent van de selfde oorlof te gheven ofte te laten vertrecken/hier ofte elders by een ander Meester te wercken: Van ghelijcken sal een yeghelick hem wachten het verlaten Ambachts-kindt te werck te stellen / ofte te ontfanghen / op den pene in den placcaet ende keure begrepen.

XXI.

Ende indien yemant van de voorschreven Ambachts-kinderen met kenniße van

de voorsz. Aelmoessenier aengenomē zijnde/tegens danck ende wille van zijn Meester eñ Meesterse wech liepe / sal de Meester ofte Meesterse in sulcken ghevalle gehouden zijn t'selve terstont de voorschreven Aelmoessenier aen te gheven om te vernemen waer het ghebleven ofte gheloopen zy/ende t'selve wederomme te doen halen/ ende nae voorgaende castijdinge den Meester ofte Meesterse (indiē het haer belieft) wederomme te leveren.

XXII.

Ende indien het wech gheloopen Ambachts-kindt niet gevonden wordt/sal het wt dese Stede ende de Vryheydt van dien moetē blijven/sonder weder inne te comen op pene van str enghelick gegeesselt te worden/ten waere hy als vooren zijn Meester ofte Meesterse te vredē gestelt hadde/met ken nisse van de voorsz. Aelmoessenier.

XXIII.

D'Amba chts-kinderen in manier voorsz. aengenomē zijnde/hare Meester ofte Meesterse ontloopende/sullē voor de eerste reyse strengelick gegeesselt werden / ten aensien van d'ander Ambachts-kinderen: Mitsgaders vande Meester ofte Meesterse/indien haer belieft tegenwoordich te zijn. Eñ voor de tweede ofte meerdere reyse sullen de selve Ambachts-kinderen boven strenge geesselingen als vooren int Tucht-huys te water ende te broode gestelt worden / ende tot sulcken werck gebruyckt als mijn Heeren vande Gherechte sullen arbitreren.

XXIV.

Ende op dat dese keure te beter geeffectueert worde: Ordonneren mijne Heeren vande Gherechte een yegelic/ontbodē zijnde door een gesvvooren Roe-drager ofte Provoost/als dan te comparerē voor de voorsz. Aelmoessenier/ter bestemder plaetse ende tijt: Op pene van drie stuyvers voor de eerste reyse/voor de tweede reyse van ses stuyvers/ende de derde reyse van twaelf stuyvers te verbeuren.

XXV.

Dat oot niemant hem sal mogē verborderē de voorsz. Aelmoessenier/de Provoosten ofte sHeeren Dienaren hen assisterēde/ met woorden ofte wercken te injurierē/de selve te dreygen/oft anders onbehoorlicker wijse te bejeghenen/op Arbitrale correctie.

XXVI.

Ende sullen de voorverhaelde pecunele Boeten bekeert werden/een derdendeel ten behoeve vanden aenbrengher/ende de twee andere derdendeelen tot voordeel van de voorschreven Armen.

Het thiende Capittel.

Register vande Schouten, Burgermeesteren, ende den heelen Magistraet naer het vervolch der jaeren.

Volght nu ten lesten het Register eñ t'vervolch vandē ganschen Magistraet van dē jare 1413 tot desen loopenden jaere/ als in eenen bundel vervaet. Int selve worden de namen niet alleen vande Burgermeesters / maer oock vande Schouten ende Schepenen / eñ die naerder handt daer by ghecomen zijn / te weten der Thresoriers / ende Weesmeesters eñ andere op een seker rije verhaelt. Ende ghelijck eertijts sommige Republijcken ende in dese sekere gheslachten overmits haer gelucki̇ge bedieninge niet allēē tot grooten naem/maer oot tot eene sekere gecontinueerde successie van de selbige gecomen zijn/als wy bevindē dat tot Athenē de Leontides, Acamantides, eñ Antiochides geweest zijn/waer wt daer na Themistocles Pericles eñ Aristides voort gecomen zijn: Eñ by de Romeynen de gheslachten van de Tullij, Æmilij, Papirij, Aurelij, Servilij, Sciciones, Portij ende andere vermaert ende in vele eeuwen wtgheb reyt zijn gheweest: also hebben oock alhier/soomen cleyne dinghen by groote ende nieuwe by oude mach verghelijcken/ overmidts sy de ghemeyne sake wel bedient hebben / sommighe gheslachten onder andere allenghskens begonnen wt te munten / ende vermaert te worden. Welck oock t'Rhijm-veersken te kennen geeft van oudts gebruyckt / in het welcke wy bevinden dat de Ruyschen, Walen, Schapen, Zaelen ghenoemt worden/als door langhe ende gheluckighe bedieninge der stadt / vermaertheydt van naem/by oudts verkreghen hebbende/want het also luyt/ VVat Ruyscht, dat Waelt, VVat Schaept dat Zaelt. Maer dese ende andere dinghen sal een yeghelick lichtelick connen vernemē wt het Register dat wy hier na stellē.

Dit zijn die Schouten, Burgermeesteren, ende Schepenen, der Stede van Amsterdam, der Iaren als hier nae beschreven staet, eerst beghindende van't Iaer veerthien hondert ende derthien.

Anno 1413.

Schout.

Heyn Oert Willemsz.

Burghemeesteren.

Herwich Andriesz.
Timan Zael.
Timan Heyntgen Dircxsz.
Jan Beth Willemsz.

Schepenen.

Jan Egghert Pietersz.
Claes Bruninck.
Fekerdy Jacobsz vã Bergẽ.
Lambert Jansz.
Simon Albertsz.
Vrancke Noert Willemsz.
Dirck Bloemert.

Anno 1414.

Is die nieuvve Kercke begonnen te bouvven door H. Willem Eggert van Purmerẽt.

Schout.

Heyn Oert Willemsz.

Burghermeesteren.

Timan Heyntgen Dircxsz.
Gijsbert Huysman.
Hillebrant Vechtersz.
Claes Simon Rysersz.

Schepenen.

Jan Egghert Willemsz.
Jonghe Heyn Oert.
Jacob Jan Willemsz.
Jan Berentsz.
Jan Melijs Dircxsz.
Jan Heynensz.
Willem Meyntsz.

Anno 1415.

Schout.

Heyn Oert Willemsz.

Burghermeesteren.

Gijsbert Huysman.
Jacob Jan Adamsz.
Jonghen Willem Noort.
Herwick Andriesz.

Schepenen.

Ysbrand Gerritsz.
Pieter Adamsz.
Symon Sael.
Daem Meynertsz
Ghyse van Amstel.
Arent Vechtersz.
Clement van Goye.

Anno 1416.

Schout.

Heyn Oert Willemsz.

Burghermeesteren.

Herwich Andriesz.
Timan Heyntgen Dircks.
Timan Zael.
Jan Beth Willemsz.

Schepenen.

Claes Bruninck.
Gijsbert Jansz.
Vranck Noert.
Dirck Jacob Gijsen.
Fekerdey Jacobsz van Berghen.
Gijsgen Pieter Allertsz.
Willem Jansz. vãder Graft.

Anno 1417.

Sterf Hertoch Willem van Beyeren, sterf oock Heer Willem Egghert van Purmerendt fundateur vande nieuvve Kerck, is begraven den 15. Iulij inde selve Kerck.

Schout.

Heyn Oert Willemsz.

Burgermeesteren.

Jan Beth Willemsz.
Groote Pieter.
Ysebrand de Wisselaer.
Willem Gerstman.

Schepenen.

Ysbrand Gerritsz.
Daem Meynertsz.
Clement van Goye.
Ruysch Jacob Coppensz.
Ghyse van Amstel.
Splinter Heyn Oertsz.
Jan Egghert Hertgensz.

Anno 1418.

Schout.

Timan Heyntgen Dircxsz.

Burgermeesteren.

Willem Garstman.

Vranck

Franck Willem Jansz.
Jan Arentsz.
Joost Pietersz.

Schepenen.

Herwich Andriesz.
Pieter Ab.
Dirck Ane Jansz.
Tyman Zael.
Dirck Jacob Gysen.
Jan Eggert Pietersz.
Jan vander Mij.

Anno 1419.

Schout.

Timan Heyntgen Dircxsz.

Burgerm.

Jan Arentsz.
Servaes Roeloffsz.
Gijsbert Huysman.
Daem Braseman.

Schepenen.

Ysbrant de Wisselaer.
Claes Bruninck.
Gijse van Amstel.
Rupsch Jacob Coppensz.
Jan Out Symonsz.
Bruninck Spruyt.
Steven Dirck Melisz.

In dit Iaer voorsz. vervvandelde Hertoch Ian van Beyeren dat gherechte, ende vvert al heel verset.

Schout.

Jan Heynensz.

Burgerm.

Dirck Hollant
Willem Reynersz.
Harman Harmansz.
Heyn Oert.

Schepenen.

Symon Meusz.
Bruninck Spruyt.
Jan Out Symonsz.
Dirck Bardeuz.
Gerrit Deyman Jansz.
Gijse van Amstel.
Rupsch Jacob Coppenz.

Anno 1420

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Dirck Hollant.
Jacob Duyvel.
Pouwel Luytgensz.
Jan Oude Brouck.

Schepenen.

Diert Luytgensz.
Willem Dircxsz.
Pieter Garbrantsz.
Allert Pieter Allartsz.
Jan Schoutgen.
Anwel Pietersz.
Hughe Heynensz.

Anno 1421.

Schout.

Jan Heynensz.

Burgerm.

Jacob Duyvel.
Jan Woutersz.
Claes Moyert.
Harman Harmansz.

Schepenen.

Jelis Helmer.
Gijsbert Jacob Grebbersz.
Jan Symon Nessensz.
Jacob Aemsz.
Symon Claes Ettensz.
Claes Symon Rijsersz.
Otte Heynensz.

Anno 1422.

Schout.

Jan Heynensz.

Burgerm.

Harman Harmansz.
Dirck Hollandt.
Rupsch Jacob Coppensz.
Anwel Pietersz.

Schepenen.

Pouwels Luytghensz.
Albert Carstensz.
Gerrit Jan Deyman.
Pieter Jacob Lubbertsz.
Gijsgen Pieter Allertsz.
Pouwels Albertsz.
Hughe Heynenz.

Anno 1423.

Schout.

Jan Heynensz.

Burgerm.

Dirck Hollandt.
Cop Heynensz.
Willem Dircxsz.
Jan Ettensz.

Schepenen.

Jan Schoutgijn.
Claes metten Hollen Oogh.
Jan Out Symonsz.
Jelijs Helmer.
Ot Albertsz.
Willem Reynersz.
Claes Heymenz.

Anno 1424.

Schout.

Jan Heynensz.

Burgerm.

Jan Oettensz.
Rupsch Jacob Coppensz.

Huge Heynenſz.
Claes Moyert.

Schepenen.

Diert Luytgenſz.
Dirck van Schoonhoven.
Jan Deyman.
Gÿſgen Pieter Allertſz.
Gerrit Claes Coppenſz.
Andries Jacob Symonſz.
Pouwels Albertſz.

Anno 1425.

Schout.

Jan Heynenſz.

Burgerm.

Ruyſch Jacob Coppenſz.
Anwel Pieterſz.
Harman Harmanſz.
Allert Pieter Allertſz.

Schepenen.

Jelÿs Helmer.
Dirck van Wormer.
Symon van Neſſe.
Twittert Janſz.
Jooſt Gerritſz.
Andries Vrericx.
Claes Janſz.

Anno 1426

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Anwel Pieterſz.
Dirck Bardeuſz.
Jan Oetenſz.
Claes Jan Goertſz.

Schepenen.

Moy Raynertſz.
Pieter Gÿſbert Harmanſz.
Dirck Heynricxſz.
Hughe Heynenſz.
Jā Claes Simō Hoedincxſz
Pauwels Albertſz.
Godevaert Wormboutſz.

Anno 1427

Schout.

Jan Schout Aerentſz.

Burgerm.

Jan Oetenſz.
Allert Jacob Pÿlenſz.
Jan Bout Allertſz.
Andries Vrericſz.

Schepenen.

Symon Janſz. Hannetgen.
Symon Pieterſz. Colÿn.
Grebber Dircxſz.
Diert Luytgeſz.
Jan van Ylp.
Jooſt Gerrit de Vradenſz.
Jan Symon Neſſenſz.

Anno 1428.

Schout.

Jan Schout Arentſz.

Burgerm.

Andries Vrericxſz.
Huge Heynenſz.
Ruyſch Jacob Coppenſz.
Moy Reynerſz.

Schepenen.

Jonghe Jacob de Verwer.
Godevaert Wormboutſz.
Allert Pieter Allertſz.
Claes Rolle.
Jan Melÿs Gerritſz.
Jan Helmer.
Gerrit Jan van Loven.

Anno 1429

Schout.

Jan Schout Aerentſz.

Burgerm.

Ruyſch Jacob Coppenſz.
Groote Dirck Claeſz.
Jong Claes Symō Rÿſerſz.
Jan Oetenz.

Schepenen.

Pieter Enghelſz.
Claes Janſz.
Melÿs Andrieſz.
Gerrit vander Auxter.
Gÿſbert Jacob Grebberſz.
Meeſter Harman.
Henrick Anwelſz.

Anno 1430.

Schout.

Jooſt Gerritſz.

Burgerm.

Jan Oetenz.
Symon Colÿn.
Huge Heynenz.
Willem Dircxz.

Schepenen.

Anwel Pieterſz.
Godevaert Wormboutſz.
Jan Bont Albertſz.
Jan van Diemen.
Clement Claeſz.
Dirck Bordeuz.
Gerrit Deyman.

Anno 1431

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Huge Heynenz.
Harman Harmanſz.
Claes Janſz.
Jonghe Jacob de Verwer.

Schepenen.

Allert Pieter Allertſz.
Hoeſche Jan Oetenſz.
Jacob Ruyſch Jacobſz.
Lambert Jacob Reynerſz.
Melÿs Andrieſz.
Diedert Luytgenſz.
Lambert Claes Wennen.

Anno

Anno 1432.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Harman Harmansz.
Ruysch Jacob Coppenz.
Groote Dirck Claesz.
Jan Bont Albertsz.

Schepenen.

Jan van Ylp.
Anwel Pietersz.
Allert Symonsz.
Jan Kop die Stillegangmaker.
Joost Gerritsz.
Gerrit Jansz van Loben.
Symon Nesse.

Anno 1433.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Jan Bont Albertsz.
Jan Helmer.
Gijsbert Jacob Grebbersz.
Jan Claes Symō Hodincxz

Schepenen.

Jonghe Jacob de Verwer.
Pouwels Albertsz.
Claes Rodde Pietersz.
Willem Sael Jan Oettenz.
Dirck van Wermer.
Diedert Luytgensz.
Jan Bedure.

Anno 1434.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Gijsbert Jacob Grebbersz.
Huge Heynenz.
Claes Jansz.
Anwel Pietersz.

Schepenen.

Meus Pieter Reyniersz.
Ysbrant Heyn die Wisselaer.
Melijs Andriesz.
Jan Beth Willemsz.
Dirck Blommert.
Godebaert Wormboutsz.
Gerret Heyman.

Anno 1435.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Huge Heynenz.
Ruysch Jacob Coppenz.
Jan Bont Albertsz.
Jonge Claes Symō Rijsersz

Schepenen.

Joost Gerritsz.
Ysbrant Moyert.
Grebber Dircxz.
Claes Gerritsz.
Jacob Braseman.
Dirck de Grebber.
Jacob Pillen Allertsz.

Anno 1436.

Doē sterf vrou Iacoba.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Jan Bont Albertsz.
Gijsbert Jacob Grebbersz.
Jan Claes Symō Hodincxz
Clement Claesz.

Schepenen.

Ysbrant Heyn die Wisselaer.
Fekerdey Jacob vā Bergen.
Meester Harman.
Dirck van Wormer.
Jonghe Willem Grebber.
Jan Pauw.
Jonge Jacob de Verwer.

Anno 1437.

Schout.

Jan Heynenz.

Burgerm.

Clement Claesz.
Anwel Petersz.
Ruysch Jacob Coppenz.
Paulus Albertsz.

Schepenen.

Jan Beth Willemsz.
Willem Symonsz.
Joost Gerritsz.
Alsten Claesz.
Hoesche Jan Oetenz.
Melis Andriesz.
Jan Pouwelsz.

Anno 1438.

Schout.

Rombout Andriesz.

Burgerm.

Anwel Pietersz.
Jan Heynenz.
Huge Heynenz.
Jan Bedure.

Schepenen.

Godebaert Wormboutsz.
Meester Jacob Ruysch.
Eberd Jacobsz.
Ysbrant Heyn die Wisselaer.
Fekerdey Jacobsz van Berghen.
Daem Meynertsz.
Hendrick Camper.

Anno 1439.

Schout.

Rombout Andriesz.

Burgerm.

Hugo Heynensz.

Gijsbert Jacob Grebbersz.
Pouwels Albertsz.
Jacob Braseman.

Schepenen.

Claes Anwel Pietersz.
Grebbert Dircxz.
Claes Grebber Willemsz.
Meester Harman.
Gerret Jansz van Loven.
Jan Dapman.
Arent Jacobsz.

Anno 1440.

Schout.

Rombout Andriesz;

Burgerm.

Gijsbert Jacob Grebbersz.
Jan Bout Albertsz.
Jan Claes Symõ Hoedincxz
Jan Beth Willemsz.

Schepenen.

Jan Egghert Pietersz.
Heertgen Jansz.
Rupsch Pietersz.
Melijs Andriesz.
Alsten Claesz.
Meester Jacob Rupsch.
Claes Coppert/dese sterff
Oude Claes de Verwer daer voor.

Anno 1441.

Schout.

Rombout Andriesz.

Burgerm.

Jan Bout Albertsz.
Rupsch Jacobsz.
Pouwels Albertsz.
Jonghe Claes Symon Rysersz.

Schepenen.

Joost Gerretsz.

Godevaert Wormbautsz.
Dierck van Wormer.
Jacob de Jonghe Jacobsz.
Steven Dirck Melisz.
Luytgen Jan Arentsz.
Ysbrant Heyn de Wisselaer. Dese sterf.
Jan Rupsch van Lansmer daer voor.

Anno 1442.

Schout.

Rombout Andriesz tot acht daghen na Pincxster.

Ende in dit Iaer acht daeghen nae Pincxster daer voor.

Schout.

Claes die Grebber.

Burgerm.

Pouwels Albertsz.
Gijsbert Jacob Grebbersz.
Huge Heynenz.
Allert Symonsz.

Schepenen.

Meester Harman.
Melijs Andriesz.
Jan Allertsz.
Daem Meynertsz.
Heertgijn Jansz.
Hellert Hechtersz.
Goesen Dirck Bardeuz.

Anno 1443.

Schout.

Claes die Grebber.

Burghermeesteren.

Huge Heynenz.
Jan Claes Symõ Hoedincxz
Jacob Eybenz.
Henrick Anwelsz.

Schepenen.

Rupsch Pietersz.
Claes Frericxz van Steenwijck.
Frerick de Pont.
Albert Gerritsz Crab.
Hechter Willem Mattensz.
Joost Joostz.
Claes die Grebber Gerritsz.

Anno 1444.

Schout.

Claes die Grebber.

Burgherm.

Henrick Anwelsz.
Joannes die Grebber.
Hellert Hechtersz.
Grebber Dircxz.

Schepenen.

Pieter Gijsbert Harmansz.
Floris Jacobsz.
Coman Claes Jacobsz.
Pieter Rupsch.
Jan Cymansz.
Lambert Gaeff.
Pieter Hollant Willemsz.

Anno 1445.

Schout.

Claes die Grebber.

Burgermeesteren.

Hellert Hechtersz.
Claes Tholl.
Rupsch Pietersz.
Gerrit groote Pietersz.

Schepenen.

Jan Symonsz van Muyden
Jonghe Dirck Jansz.
Claes Lambertsz van Goey.
Rinne Wael.
Willem Block Arentsz.
Jan Dobbenz.
Harmen Bienz.

Item in dit jaer verwan-

wandeldeHertoch Philips van Bourgondien alle dat Gherechte op Sinte Elisabeths dach.

Schout.

Mr. Jacob Kuysch.

Burgermeesteren.

Jacob Braesman.
Pouwel Albertsz.
Grebber Dircxz.
Meus Dose.

Schepenen.

Goedebaert Woynboutsz.
Melys Andriesz.
Willem Symonsz.
Jonghe Gerrit Jansz.
Jan Allertsz.
Meus Pieter Reynierstz.
Gerrit Pieter Boutenz.

Anno 1446.

Schout.

Mr. Jacob Kuysch.

Burghemeesteren.

Bartholomeus Dose.
Jan Claes Symō Hoedincxz
Jacob Eyhenz.
Jan Deyman.

Schepenen.

Jan Heynenz.
Dirck van Wormer.
Jonghe Jacob.
Pieter Allertsz.
Groote Symon Mr. Jansz.
Jan Melys Dircxz.
Jan Willem Gerritsz.

Anno 1447.

Schout.

Mr. Jacob Kuysch,

Burgerm.

Jan Deyman.
Dirck Boelensz.
Grebber Dircxz.
Hendrick Stuyver.

Schepenen.

Gerrit groote Pietersz.
Gerrit Pieter Boutensz.
Allert Symonsz.
Claes Jansz die Snyder.
Meus Pieter Reyniersz.
Goeman Meynert Jansz.
Jan Allertsz.

Anno 1448.

Schout.

M. Jacob Kuysch.

Burgerm.

Henrick Stuyver.
Pouwels Albertsz.
Jacob Eybenz.
Melis Andriesz.

Schepenen.

Jan Symonsz van Muyden.
Goedebaert Woynboutsz.
Jacob Pillen Allertsz.
Dirck van Wormer.
Rombout Andriesz.
Jan Willem Jansz.
Gerrit Joosten die Vroede.

Anno 1449.

Schout.

Meester Jacob Kuysch.

Burgerm.

Melis Andriesz.
Meus Pieter Reyniersz.
Henrick Anwelsz.
Hoesche Jan Oetensz.

Schepenen.

Jan Heynensz.
Allert Symonsz.
Dirck Boulenz.
Grebber Dircxz.
Pieter Hillebrantsz.
Dirck Jansz inde Poort.
Jonghe Gerrit Jansz.

Anno 1450

Schout.

Gerret de Vroede in zijn stede Gerbrāt Jansz daer voor op Sinte Clemens dach.

Burgerm.

Henrick Anwelsz.
Jacob Roynersz.
Gijsbert Claesz.
Frederick Ysbrantsz Baers

Schepenen.

Bartholomeus Dose.
Henrick Stuyver.
Gerrit Ghoy.
Barent Dus.
Coman Jan Thymansz.
Melis Schout Heynensz.
Jacob Claes Arentsz.

Anno 1451.

Schout.

Gerbrant Jansz.

Burgerm.

Jacob Reynersz.
Jacob Peeckstock.
Grebber Diricxz.
Vechter Hillebrantsz.

Schepenen.

Dirck Boelenz.
Jan Kuysch van Lansmer.
Pieter Dirck Smitsz.
Jacob Jacobsz die Jonghe.
Harman Kuysch Jacobsz.
Gijsgen Jansz.
Jan Barentsz.

Anno 1452.

Schout.

Laurens Pauwelsz.

Burgerm.

Jacob Peeckstock.
Bartholomeus Dose.
Henrick Stuyverz.
Henrick Pouwelsz dese sterf.
Jan Wouter Ottenz in zijn stede.

Schepenen.

Meester Jacob Kuysch.
Henrick Kacker.
Allert Symonsz.
Pieter Claesz.
Jacob Willen Claesz.
Symon Dirck Bardeuz.
Gerret Dirck Smitsz.

Anno 1453

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Henrick Stuyver.
Dirck Boelensz.
Fredrick Baers.
Gijsgen Jansz wt die Loosdrecht.

Schepenen.

Claes Jansz die Snijder.
Jan Jacobsz Grostgijn.
Heyman van Ilp Pietersz.
Cortgen Jacobsz.
Reynier Andriesz.
Jan Barentsz.
Wolfaert Henrick Pouwelsz

Anno 1454.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Dirck Boelenz.
Bartholomeus Dose.
Pieter Claesz.
Jan Allertsz.

Schepenen.

Melis Andriesz.
Coppert Vechtersz.
Pieter Dirck Smit.
Rombout Andriesz.
Claes Delman Clemensz.
Jacob Hughe.
Heyman Kuysch.

Anno 1455

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Bartholomeus Dose.
Henrick Stuyver.
Melis Schout Heynensz.
Gerrit Dirck Smitsz.

Schepenen.

Reynier Andriesz.
Symon Dirck Bardenz.
Willem Bruyn.
Meus Pieter Reyniersz.
Lambert Mylingh.
Henrick Colijn Dircksz.
Dirck Hollant Pouwelsz.

Anno 1456.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Henrick Stuyver dese sterf.
Copper Vechtersz daer voor.
Grebber Dircksz.
Jacob Willen Allertsz.
Pieter Dirck Smitsz.

Schepenen.

Heyn Allertsz.
Gijsbert Claesz.
Claes Melisz van Halm.
Symon Jacobsz.
Rombout Andriesz.
Coman Ja. Thijmansz.
Pieter Allertsz.

Anno 1457.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Pieter Dirck Smitsz.
Dirck Boelensz.
Jan Allertsz.
Bartholomeus Dose.

Schepenen.

Melis Andriesz.
Ysbrant Moyert.
Henrick Colijn Dircksz.
Carsten Jacobsz.
Claes Cantert.
Gerrit Gerret Matheusz.
Albert Oetensz.

Anno 1458.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Jan Allertsz.
Pieter Allertsz.
Rombout Andriesz.
Gerrit Dirck Smitsz.

Schepenen.

Claes Jansz die Snijder.
Gijsbert Claesz.
Jacob Huge.
Symon Dirck Bardeux
Roelof Jacob Claesz.
Wouter Oom.
Claes Stauffen.

Anno 1459.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Gerrit Dirck Smitsz.
Jacob Willen Allertsz.
Bartholomeus Dose.
Jacob Jacobsz die Jonghe.

Schepenen

Schepenen.

Ysbrant Mopert.
Carsten Jacobsz.
Jacob Pillen Claesz.
Gerret Mattheusz.
Albert Ottenz.
Roel Dirck Roelensz.
Jan Melis Andriesz.

Anno 1460

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Bartholomeus Dose.
Pieter Allert Pietersz.
Claes Melisz van Hoorn.
Coman Jan Tymansz.

Schepenen.

Gijsbert Claesz.
Roelof Jacob Claesz.
Wouter Oom.
Jacob Gerritsz.
Claes Claesz Cantert.
Claes Stansz.
Jacob Jacobsz die Jonghe.

Anno 1461.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Coman Jan Tymansz.
Jacob Jacobsz die Jonge.
Heyman Ruysschenz.
Gerret Dircksz Smit.

Schepenen.

Carsten Jacobsz.
Gerret Benninck.
Jan Outgersz Schoutgen.
Symon Claesz van Haerlē.
Gijsbert Dircksz Muys.
Albert Oettenz.
Claes Heyn in den Arent.

Anno 1462.

Den 22 November is Brugmā, wesende vā de Oorden der Minrebroederē in dese stede gecomen, eñ tegē wille der Heerē Magistraten in der stadt gebleven door zijn welsprekentheyt aen de devote gemeynte, waer van noch een spreecwoort is geblevē. **Al cost ghy praten als Brugman**

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Jacob Jacobsz die Jonghe,
Bartholomeus Dose.
Jan Allertsz.
Gerret Matheusz.

Schepenen.

Grebber Dircksz.
Gijsbert Claesz.
Rombout Andriesz.
Claes Cantert.
Symon Dirck Bardenz.
Claes Stanssen.
Bruyn Dircksz Muys.

Anno 1463.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Burgerm.

Jan Allertsz.
Pieter Allert Pietersz.
Heyman van Ilp Pietersz.
Gerret Dircksz Smit.

Schepenen.

Gerret Benninck.
Jan Outgersz Schoutgen.
Symon Claesz van Haerlē.
Gijsbert Dircksz Muys.
Jacob Gerretsz.
Tyman Outgersz.
Tyman Zael Melisz.

Anno 1464.

Schout.

Louwerens Pouwelsz.

Op den 13 dach in Iulio, binnen dit Iaer wert Schout.
Albert Ottenz.

Burghermeesteren.

Gerret Dircksz Smit.
Bartholomeus Dose.
Gijsbert Claesz.
Jacob Pillen Allertsz.

Schepenen.

Melis Schout Heynenz.
Symon Dirck Bardenz.
Roel Jacob Claesz.
Claes Stanssen.
Jan Beth Jansz.
Outger Outgersz.
Jan Claes Goertsz.

Anno 1465

Schout.

Albert Ottenz.

Burgerm.

Bartholomeus Dose.
Jan Allertsz.
Jacob Jacobsz die Jonge.
Gerret Matheusz.

Schepenen.

Heymen Ruysch Jacobsz.
Claes Cantert.
Gerret Benninck.
Jan Outgersz Schoutgen.
Gijsbert Dircksz Muys.
Symon Claesz van Haerlē.
Tyman Zael Melisz.

Anno 1466.

Schout.

Albert Ottenz.

Burgerm.

Jan Allertsz.
Pieter Allertsz.
Coman Andries Willemsz.
Gerret Dircksz Smit.

Schepenen.

Melis Schout Heynenz.
Coman Jan Tymansz.
Pieter Claesz.
Bruyn Dircksz Muys.
Jan Beth Jansz.
Jacob Henrick Anwelsz.
Claes Jan Oomkens.

Anno 1467.

Sterf Hertoch Philips van Bourgondien.

Schout.

Albert Ottenz.

Burgerm.

Gerret Dircksz Smit.
Bartholomeus Vose.
Heyman van Ylp Pietersz.
Gysbert Dircxsz Muys.

Schepenen.

Gerret Benninck.
Jacob Hughe.
Jacob Hanningz de Goudtsmit.
Symon Dirck Bardenz.
Gysbert Thomasz.
Gerret Jan Allertz.
Claes Heyn aende Plaets.

Anno 1468

Schout.

Albert Ottenz.

Burghermeesteren.

Gysbert Dircksz Muys.
Jacob Jacobsz de Jonghe.
Meester Jacob Ruysch.
Gerret Matheusz.

Schepenen.

Coman Jan Tymansz.
Symon Jan Rysersz.
Jan Taling Jansz.
Claes Dircksz Smit.
Willem Ryckz.
Claes Heyman van Ilp.
Jan Beth Jansz.

Anno 1469.

Schout.

Albert Ottenz.

Burgerm.

Jacob Jacobsz de Jonghe.
Pieter Roding Pietersz.
Claes Stanssen.
Goossen Dirck Bardenz.

Schepenen.

Volcker Blommert.
Gysbert Thomasz.
Jan Melis Andriesz.
Symon Allert Symonsz.
Jan Dircksz van Wormer.
Jan Claessen van Hoppen.
Claes Grebber Dircxz.

Anno 1470.

Schout.

Albert Ottenz.

Burgerm.

Pieter Roding Pietersz.
Boel Dirck Boelenz.
Jacob Henrick Anwelsz.
Louwerens Pouwelsz.

Schepenen.

Claes Delman Clementz.
Jocob Duyvel Claesz.
Henric Claesz van Haerlem
Henrick Jansz Ackerman.
Tyman Zael Melisz.
Jan Beth Dechtersz.
Jacob Jacobsz de Jonghe.

Anno 1471.

Schout.
Albert Ottenz.

Burgerm.

Jacob Henrick Anwelsz.
Jacob Jacobsz de Jonghe.
Jan Beth Jansz.
Wouter Oom.

Schepenen.

Symõ Dirckz wt de Poort.
Hughe Willemsz.
Jan Talingh Jansz.
Bartholomeus Jacobsz.
Claes Lastman.
Dirck Ruysch Heymansz.
Jan Benninck.

Anno 1472.

Schout.

Albert Ottenz.
Jacob Henrick Anwelsz.
daer voor optẽ eersten dach Octobris.

Burgerm.

Jacob Jacobsz die Jonghe.
Pieter Rodingh.
Coman Andries Willemsz.
Boel Dirck Boelensz.

Schepenen.

Jacob Pillen Claesz.
Olfert Pietersz.
Pieter Colyn Pietersz.
Jan Deyman Pengh.
Albert Willemsz Cantert.
Claes Heyn aenden Plaets.
Jan Coman Jansz.

Anno 1473

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Pieter Rodingh Pietersz.
Claes Stanssen.
Jan Beth Jansz.
Jan Dircksz van Wormer.

Schepe-

Schepenen.

Dirck Hollant Pouwelsz.
Henrick Ackerman Jansz.
Pieter Meus Dose.
Tyman Zael Melisz.
Dirck Symon Bardeuz.
Gerret Symon Claes Anwelsz.
Gaef Benninck Gerretsz.

Anno 1474

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Claes Staussen.
Jacob Jacobsz die Jonge.
Pieter Allertsz.
Louwerens Pouwelsz.

Schepenen.

Albert Ottenz.
Olfert Pietersz.
Boel Dircksz van Wormer.
Jan Talingh Jansz.
Jan Claesz van Hoppen.
Bartholomeus Jacobsz.
Jan Benninck Gerretsz.

Anno 1475

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Jacob Jacobsz die Jonghe.
Pieter Rodingh Pietersz.
Boel Dirck Boelensz.
Symō Dircxz wt die Poort.

Schepenen.

Roel Jacob Claesz.
Jan Barentsz.
Tyman Zael Melisz.
Dirck Henrick Anwelsz.
Egbert Jansz.
Pieter Haringh.
Clement Gerritsz.

Anno 1476.

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Pieter Rodingh Pietersz.
Jan Talingh Jansz.
Jan Dircksz van Wormer.
Gerrit Dircksz Smit.

Schepenen.

Henrick Jansz Ackerman.
Gerret Melisz.
Olfert Pietersz.
Claes Martijnsz.
Bruyn Fops Jacobsz.
Jan Broeck Melisz.
Gerret Dircxz vander Anxter.

Anno 1477.

Doen sterff Hertoge Carel van Bourgōdien

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Jan Talingh Jansz.
Jacob Jacobsz die Jonge.
Jan Beth Jansz.
Pieter Allert Pietersz.

Schepenen.

Heymen Pietersz van Ilp.
Hughe Willemsz.
Jan Willemsz vāder Graft.
Jacob Pieter Hillebrantsz.
Jan Claes Guertsz.
Dechter Barentsz.
Claes Lambert Gayenz.

Anno 1478.

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Jan Beth Jansz.
Boel Dirck Boelensz.
Gerret Deyman.
Gerret Dircksz Smit.

Schepenen.

Jan Barentsz.
Mathijs Pietersz die Zeepsieder.
Albert Willemsz Cantert.
Jan Bont Jansz.
Jacob de Wael Jansz.
Meester Willem Andriesz.
Claes jongh Jacobsz.

Anno 1479.

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Gerret Deyman.
Pieter Rodingh.
Jan Claesz van Hoppen.
Symō Dircxz wt die Poort.

Schepenen.

Nanningh Thymansz.
Thyman Zael Melisz.
Jacob van Berghen.
Willem Boom Dircksz.
Lambert Lambertsz.
Dirck Claes Sillemoer.
Hillebrant Jansz Modder.

Anno 1480.

Schout.

Jacob Henrick Anwelsz.

Burgerm.

Pieter Rodingh Pietersz.
Jan Dircksz van Wormer.
Jan Beth Jansz.
Gerrit Dircxz Smit.

Schepenen.

Hughe Willemsz.
Lambert Jansz.
Egbert Jansz.

Ysbrant

Ysbrant Jansz.
Jan Bont Jansz.
M. Jan Melis Schout Hey(nensz.

Anno 1481.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgermeesteren.

Jan Beth Jansz.
Jacob Jacobsz de Jonghe,
Jan Coman Jansz.
Jacob Pieter Hillebrantsz. dese sterf.
Jan Claes van Hoppe daer voor

Schepenen.

Pieter Pietersz inden Haen.
Willem Boom Dircksz.
Boel Jacob Bicker.
Jan Clemensz.
Gerret Symon Claes Antwelsz.
Symon Bardens.
Pieter Bicker Dircksz.

Anno 1482.

Is dese Stede eerst met een steenen Muer ende Toorens bemetselt gheworden.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgherm.

Jacob Jacobsz die Jonghe.
Pieter Roding.
Gysbert Jacobsz Drooch.
Boel Dirc Boelens dese sterf
Jacob van Berghe Pietersz daer voor.

Schepenen.

Gerret Dircksz Smit.
Symon Dircsz tot de Poort

Dirck Pietersz Poot.
Pieter Martynsz.
Meester Symon Cogman.
Ysbrant Jan Heynensz.
Symon Jansz Beth.

Anno 1483.

Schout.

Jacob Henricksz.

Burgerm.

Jacob van Berghe Pietersz.
Pieter Haring Jansz.
Egbert Jansz.
Dirck Heyman Ruysch.

Schepenen.

Jacob Willemsz.
Pieter Jacobsz in Hamburch
Lambert Lambertsz.
Gerret Symon Claes Antwelsz.
Jan Claes Lambertsz.
Goedevaert Thomasz.
Andries Boelen Dircksz.

Anno 1484.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Dirck Heyman Ruysch.
Jan Bethsz.
Dirck Symon Bardens.
Bartholomeus Jacobsz.

Schepenen.

Jan Claesz van Hoppen.
Pieter Martynsz.
Louwerens Lambertsz.
Jan Broeck Melisz.
Gerret Symon Jansz.
Reyer Jansz.
Jan Jansz Gerst.

Anno 1485.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burghermeesteren.

Bartholomeus Jacobsz.
Pieter Ellertsz.
Jan Dircksz van Wormer.
Gysbert Jacobsz Drooch.

Schepenen.

Jan Pietersz Poot.
Egbert Jansz.
Gerret Symon Claes Antwelsz.
Jan Persyn Jansz.
Gerret Sybrantsz.
Dirck Claesz Sillemoer.
Godevaert Taemsz.

Anno 1486.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Gysbert Jacobsz.
Jacob Jacobsz die Jonghe.
Jacob van Berghen.
Jan Claes Lambertsz.

Schepenen.

Dirc Symon Jan Kysersz.
Matthys Willemsz.
Robbrecht Jansz.
Jacob Willemsz.
Claes Pauw Jansz.
Coert Jacobsz Duyvel.
Floris Jan Claesz.

Anno 1487.

Schout.

Jacob Hendricxz.

Burgerm.

Jacob Jacobsz de Jonghe.
Jan Beth Jansz.
Jan Broeck Melysz.
Gerrit Symon Claes Antwelsz.

Schepenen.

Dirck Pietersz Poot.
Egbert Jansz.
Pieter Jacobsz in Hamburch
Gerryt Willemsz van Alckmaer.
Dirck Claesz.
Reyer Jansz.
Pieter Reyniersz.

Anno

Anno 1488.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Gerrit Symon Claes Antwelsz.
Jan Dirck van Wormersz.
Gijsbert Jacobsz.
Bartholomeus Jacobsz.

Schepenen.

Dirck Symon Jan Ryser sz.
Jacob Walichsz.
Jan Claesz van Hoppen.
Jong Jan Cornelisz Blanckert.
Claes Pauw.
Mr. Willem Andriesz.
Martijn Dircxz.

Anno 1489.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Gijsbert Jacobsz.
Dirck Heymansz.
Jacob Jong Jacobsz.
Hechter Barentsz.

Schepenen.

Melijs Pauw.
Jan Clementz.
Dirck Listing.
Jan Beth Zeke Dircxz.
Dirck Claesz.
Meestr Pieter Panninckxz.
Jan Jansz Gerst.

Anno 1490.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Jacob Jong Jacobsz.
Jan Claesz van Hoppen.
Bartholomeus Jacobsz.
Gerrit Symon Claes Antwelsz.

Schepenen.

Dirc Symon Jan Rijsersz.
Jan Melijs Andriesz.
Peter Claesz Scellincx
Boel Jacob Bickersz.
Gerrit Symon Jansz.
Willem Grebber.
Symon Jan Bethz.

Anno 1491.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Jan Claesz van Hoppen.
Jan Dirck van Wormersz.
Dirck Symon Bardenz.
Dirck Claesz.

Schepenen.

Peter Colijn.
Peter Haring.
Reynier Jā Waerdenz Zwagher.
Claes Hendricx vander Schell.
Gerrit Dircxz van Alckmaer.
Jan Bout Jansz.
Symon Teding Symonsz.

Anno 1492.

Tot Amsterdam zijn ontrent 70 Zeeroovers gherecht.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Dirck Claesz.
Jacob Willemsz.
Jacob Jong Jacobsz.
Bartholomeus Jacobsz.

Schepenen.

Henrick Ackerman.
Jan Bethsz.
Gerrit Symon Claes Antwelsz.
Jan Claesz wt die Poort.
Bruyning Claesz.
Andries Boelensz.
Jan Bennink Jansz.

Anno 1493.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Jacob Jong Jacobsz.
Dirck Heymansz.
Mr. Jan Melijs.
Jacob van Berghe.

Schepenen.

Willem Boem.
Jan van Persijn.
Coert Jacob Dibelsz.
Stans Claesz.
Martijn Dircxz.
Floris Jansz.
Gerrit Gerrit Mattheusz.

Anno 1494.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgerm.

Dirck Heymansz.
Jan Bethz.
Mr. Willem Andriesz.
Dirck Symon Bardenz.

Schepenen.

Henrick Ackerman.
Jan Claesz van Hoppen.
Bartholomeus Jacobsz.
Bruyning Claesz.
Andries Boelenz.
Schipper Tyman Pietersz.
Pilgram Jong Jacobsz.

Anno 1495.

Schout.

Jacob Henrick Antwelsz.

Burgermeesteren.

Mr. Willem Andriesz.
Dirck Claesz.
Gijsbert Jacobsz.
Boel Jacob Bickersz.

Schepenen.

Jacob van Berghe.
Gerrit Symon Claes Antwelsz.
Reynier Jan Waerdenz swagher.
Gerrit vander Ancxter.
Peter Henricxsz.
Peter Reyniersz.
Claes Mopert Dircxz.

Item in dit Iaer voorseydt starff Iacob Henricxsoon Schout, ende in zijn stede soo werdt Schout Ian Benningh Ianssen zijn dochters soon.

Anno 1496.

Schout.

Jan Benningh.

Burgerm.

Dirck Claesz.
Andries Boelenz.
Jan Bethz.
Willem Boem.

Schepenen.

Henrick Ackerman.
Dirck Symon Bardenz.
Jan Clementsz.
Bruyning Claesz.
Clement Wolfertsz.
Jan Jansz Gerst.
Godevaert Taemsz. dese sterf.
Coert Jacobsz daer voor.

Anno 1497.

Schout.

Jan Benning.

Burgerm.

Andries Boelenz.
Meester Willem Andriesz.
Jacob van Berghe.
Boel Jacob Bickersz.

Schepenen.

Jan van Oeymen.
Bartholomeus Jacobsz.
Melijs Pauwe.
Reynier Jan Waerdensz.
Jan van Persijn.
Peter Henricxz.
Ruysch Jan Bettenz.

Anno 1498.

Schout.

Jan Benning.

Burgermeesteren.

Meester Willem Andriesz.
Willem Boem.
Dirck Heymansz.
Bruyninck Claesz.

Schepenen.

Jan Claes van Hoppen.
Jan Clemensz.
Schipper Tyman Pietersz.
Stans Claesz.
Martijn Dircxz.
Pelgram Jong Jacobsz.
Claes Gerrit Oeymansz.

Anno 1499

Schout.

Jan Benning.

Burgerm.

Dirck Heymansz.
Andries Boelenz.
Dirck Symon Bardenz.
Clement Wolfaertsz.

Schepenen.

Gijsbert Jacobsz.
Gijsbert Sekerdeysz.
Melijs Pauwe.
Coert Jacobsz.
Symon Boenacker.
Jan Jansz Gerst.
Gerrit Gerrit Mattheusz.

Anno 1500.

Schout.

Jan Benning Jansz.

Burgerm.

Dirck Symon Bardenz.
Meester Willem Andriesz.
Bartholomeus Jacobsz.
Dirck Claesz Sillemoer.

Schepenen.

Jan Melijs Andriesz.
Jan Claesz van Hoppen.
Reyer Jan Waerdensz.
Gijsbert Lap Sekerdap.
Hillebrant Jan Claesz.
Pieter Roding Pietersz.
Coen Pietersz.

Thresoriers.

Jan Clement Hendricxz.
Ruysch Jan Bethsz.

Weesmeest.

Jan Clement.
Ruysch Jan Bethsz.

Anno 1501.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Burgerm.

Meester Willem Andriesz.
Dirck Heyman Ruysch.
Andries Boel Dircxz.
Clement Wolfertsz.

Schepenen.

Bruyn Claesz.
Stants Claes Stansz.
Floris Jan Claesz.
Court Jacob Dibelz.
Gerrit Gerrit Mattheusz.
Meester Dirck Pauwelsz.
Claes Gerritsz Deyman.

Thresoriers

Niclaes Heyn Claesz.
Bartholomeus Jacobsz.

Weesmeest.

Ruysch Jan Bethz.
Melijs Pauw Jansz.

Anno 1502.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Bartholomeus Jacobsz.
Meester Willem Andriesz.
Jacob van Bergen Pietersz.
Jan Persijn Jansz.

Schepenen.

Dirck Claes Sillemoer.
Jan Claesz van Hoppen.
Reyer Jan Waerdensz.
Gijsbert Tap Sekerday.
Hillebrant Claesz.
Pieter Roding Pietersz.
Coen Pietersz.

Thresoriers.

Claes Heyn Claesz.
Meester Willem Andriesz.

Weesmeest.

Ruysch Jan Bethz.
Melijs Pauw Jansz.

Anno 1503.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Andries Boel Dircxz.
Jacob van Burgh
Jan Persijn Jansz.
Cornelis Jansz de Vlaming.

In de gheschreven copie staen dese namẽ.

Bartholomeus Jacobsz.
Niclaes Heyn.
M. Willem Andriesz.
Clemens Wolfartsz.

Schepenen.

Martijn Dircxz.
Reyer Jan Wardensz.
Claes Gerritsz Deyman.
Henrick Jan Barentsz.
Jan Jansz van Naerden.
Symon Sillemoer Claesz.
Mr. Pieter Colijn.

Thresoriers.

Andries Boel Dircxz.
Claes Moyert Dircz.

Weesmeest.

Melijs Pauw Stansz.
Stans Claesz worde ghecoren.
Waerdeyn in zijn stede.
Clement Henricx.

Anno 1504

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Claes Heyn Claesz.
Dirck Claesz Sillemoer.
Andries Boel Dircxz.
Claes Moyert Dircxz.

Schepenen.

Jan Persijn Jansz.
Court Jacobsz Dibel.
Gijsbert Tap Sekerday alias Fekerdey.
Stans Claesz.
Hillebrant Jansz.
Dirck Jacobsz Quinting.
Cornelis Pauw Jansz.

Thresoriers.

Floris Jan Claesz.
Claes Gerritsz Deyman.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Cornelisz Jansz Vlaming.

Anno 1505

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Andries Boel Dircxz.
Dirck Heymansz Ruysch.
Gerrit Mattheusz.
Floris Jan Claesz.

Schepenen.

Martijn Dircxz.
Reyer Jan Wardaeynz.
Claes Gerritsz.
Henrick Jan Barentsz.
Jan Jansz van Naerden.
Symon Sillemoer Claesz.
Mr. Peter Colijn Jacobsz.

Thresoriers.

Claes Moyert Dircxz.
Cornelis Jansz Vlaming.

Weesmeest.

Claes Heyn Claesz.
Bruyn Claesz.

Anno 1506.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Gerrit Gerrit Mattheusz.
Dirck Claes Sillemoer.
Claes Heyn Claesz.
Claes Moyert Dircxz.

Schepenen.

Court Jacobsz Dibel.
Gijsbert Lap Sekerdap.
Staus Claesz.
Dirck Pouwelsz.
Pieter Claesz Cantert.
Dirck Jacobsz Quinting.
Jacob Huych Jansz.

Thresoriers.

Floris Jan Claesz.
Bruyn Claesz.

Weesmeest.

Jan Persijn Jansz.
Bruyn Claesz.

Anno 1507.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Dirck Claesz.
Andries Boel Dircxz.
Dirck Ruysch Heymansz.
Floris Jan Claesz.

Schepenen.

Jan Persijn Jansz.
Claes Gerritsz Dapman.
Henrick Jan Barentsz.
Mr. Pieter Colijn Jacobsz.
Jan Lambertsz.
Willem Duyn Pietersz.
Jan Jan Ebertsz.

Thresoriers.

Claes Moyert.
Frans Claes Heynenz.

Weesmeest.

Bruyn Claesz.
Gerrit Willemsz.

In dit jaer sterf Philips de 2 Coninck van Spaengien Graeve van Hollant &c.

Anno 1508.

Schout.

Jan Benninck Jansz.

Burgerm.

Andries Boel Dircxz.
Claes Heyn Claesz.
Claes Moyert Dircxz.
Gerrit Mattheusz.

Schepenen.

Gerrit Willemsz.
Pieter Henricxz.
Gijsbert Lap Seker dap.
Dirck Pouwelsz.
Symon Sillemoer Claesz.
Jacob Huych Jansz.
Hayman Jacobsz.

Thresoriers.

Frans Claes Heynenz.
Floris Jan Claesz.

Weesmeest.

Bruyn Claesz.
Claes Gerritsz Dapman.

Anno 1509.

Schout.

Jan Benninck Jansen.

In dit jaer den 15 Julij hebben de Magistraten deser stede macht ghecreghen Schout te maecken ende hebben gestelt, na dat Jan Benninck overleden was.

Schout.

Gerrit Willemsz van Alckmaer, daer nae.

Schout.

Gerrit Mattheusz, starf daer nae.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz. die inde ghescreven Copie ghenoemt werdt Simon Claesz Scholl.

Burgerm.

Gerrit Mattheusz. dese sterf daer nae
Claes Heyn Claesz.
Dirck Haymansz Ruysch, dese starf daer nae
Andries Boelenz.
Dirck Sillemoer Claesz.
Clement Wolfertsz.

Schepenen.

Pieter Roding Pietersz.
Mr. Peter Colijn.
Jan Lambrecht Jansz.
Jacob Gijsbertsz.
Claes Claesz Gaeff.
Jan Jan Ebertsz.
Jan Gaeff Jansz.

Thresoriers.

Claes Moyert Dircxz dese sterf (voor.
Claes Gerritsz Dapmã daer
Floris Jan Claesz.

Weesmeest.

Claes Heyn Claesz.
Bruyn Claesz.

Anno 1510.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Andries Boel Dircxz.
Floris Jan Claesz.
Cornelis Jansz Vlaming.
Claes Gerritsz Depman.

Schepenen.

Pieter Henricxz Ver.
Dirck Pouwelsz, dese starf
Huge Wollebrãtsz daer voor.
Willem Duyn Pietersz.
Daem Meusz.

Frans

Frans Claes Heynensz.
Jonghen Dirck Claesz.
Lucas Jacobsz.

Thresoriers.

Dirck Claes Sillemoer.
Claes Heyn Claesz.

Weesmeest.

Rupsch Jan Bethz.
Gerrit Willemsz.

Anno 1511.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgermeesteren.

Floris Jan Claesz.
Claes Heyn Claesz.
Dirck Claesz Sillemoer.
Clement Wolfertsz.

Schepenen.

Pieter Roding. alt. Coding.
Pieter Reyersz.
M. Peter Colijn.
Jan Lambertsz.
Jacob Gijsbertsz van Campen, inde gheschreven Copie
Jabob Jacobsz de Jonghe.
Claes Cop inde gheschreven Copie.
Jan Dircxz Zijl.

Thresoriers.

Claes Gerritz.
Rupsch Jan Bethz.

Weesmeest.

Stans Claes Stansz.
Andries Boel Dircxz.

Anno 1512.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Claes Heyn Claesz.
Andries Boelenz.
Cornelis Jansz.
Claes Gerritsz.

Schepenen.

Willem Pietersz Duyn.
Daem Nieuwisz.
Jan Gaeff Jansz.
Hugo Wollebrantsz.
Henrick Coninck Henricxz.
Claes Jacobsz Paradis.
Reyer Pietersz.

Thresoriers.

Floris Jan Claesz.
Rupsch Jan Bethz.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Hillebrant Jansz Otter.

Anno 1513.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Claes Gerritsz Dapman.
Clement Wolfertsz.
Rupsch Jan Bethz.
Floris Jan Claesz.

Schepenen.

Pieter Reyersz.
Pieter Roding Pietersz.
Mr. Peter Colijn.
Jan Lambert Jansz.
Henrick Jan Barentsz.
Jacob Huych Jansz.
Walich Jansz.

Thresoriers

Claes Heyn Claesz.
Dirck Jacobsz de Jonghe.

Weesmeest.

Frans Claes Heynenz.
Hillebrant Jansz.

Anno 1514.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Floris Jan Claesz.
Andries Boelenz.
Dirck Claesz Sillemoer.
Claes Heyn Claesz.

Schepenen.

Willem Duyn Pietersz.
Jan Gaeff Jansz.
Daem Nieuwisz.
Lucas Jacobsz.
Henrick Coninck.
Robrecht Jacobsz.
Symon Claesz van Hoorn.

Thresoriers.

Claes Gerritsz Dapman.
Rupsch Jan Bethz.

Weesmeest.

Floris Claes Heynenz.
Clement Wolfertsz.

Anno 1515.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Andries Boelenz.
Claes Gerritsz Dapman.
Cornelis Jansz de Vlaming.
Rupsch Jan Bethz.

Schepenen.

Henrick Jan Barentsz.
Jan Lambert Jansz.
Jacob Gijsbertsz.
Claes Gaeff Claesz.
Claes Jacobsz Paradijs.
Pieter Jansz Ackerman.
Gerrit Vechtersz.

Thresoriers.

Claes Heyn Claesz.
Floris Jan Claesz.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Frans Claes Heynenz.

Anno 1516.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgerm.

Claes Gerritsz Depman.
Floris Jan Claesz.
Willem Duyn Pietersz.
Jonghen Dirck Claesz.

Schepenen.

Jacob Huych Jansz.
Daem Meeusz.
Jan Gaeff Jansz.
Hugo Willebrantsz.
Symon Claesz van Hoorn.
Gerrit Andriesz.
Albert Andries Boelenz.

Thresoriers.

Claes Heyn Claesz.
Bruyn Claesz.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Frans Claes Heynenz.

Anno 1517.

Schout.

Symon Sillemoer Claesz.

Burgermeesteren.

Floris Jan Claesz.
Claes Heyn Claesz.
Andries Boelenz.
Jan Lambert Jansz.

Schepenen.

Bruyn Claesz.
M. Peter Colijn.
Heyman Jacobsz.
Jacob Gijsbertsz vā Campe.
Lucas Jacobsz.
Cornelis Hencickz Der.
Claes Hillebrantsz.

Thresoriers.

Cornelis Jansz Vlaming.
Dirck Claesz de Jonghe.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Frans Claes Heynenz.

Anno 1518.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Claes Heyn Claesz.
Jonghen Dirck Claesz.
Claes Gerritsz Depman.
Ruysch Jan Bethz.

Schepenen.

Stans Claesz.
Claes Gaeff Claesz.
Symon Claesz van Hoorn.
Albert Andries Boelenz.
Coenraet Jansz.
Mienwis Pietersz Doos.
Cornelis Benninc Gerritsz.

Thresoriers.

Floris Jan Claesz.
Cornelis Jansz.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz.
Frans Claes Heynenz.

Anno 1519.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Jonghe Dirck Claesz.
Jan Lambert Jansz.
Floris Jan Claesz.
Cornelis Jā Vlaming sterf.
Clemēt Wolferts daer voor.

Schepenen.

Meester Peter Colijn.
Jan Gavenz.
Daem Meusz.
Gerrit Andriesz.
Claes Hillebrantsz.
Symon Louwerensz Neck.
Jan Claes Heynenz.

Thresoriers.

Claes Heynen Claesz.
Hillebrant Jansz Otten.

Weesmeest.

Clement Wolfertsz in zijn stede.
Bruyn Claesz.
Frans Claes Heynensz.

Anno 1420.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Jan Lambert Jansz.
Claes Heyn Claesz.
Claes Gerritsz Depman.
Symon Claesz Sillemoer.

Schepenen.

Herman Jacobsz.
Henrick Coninck.
Reyer Pietersz.
Robrecht Jacobsz.
Symon Claes van Hoorn.
Allert Andries Boelensz.
Coenraet Jansz.

Thresoriers.

Jonghe Dirck Claesz.
Hillebrant Jansz Otten.

Weesmeest.

Ruysch Jan Bethz.
Bruyn Claesz.

Anno 1521.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Claes Heyn Claesz.
Jonghen Dirck Claesz.
Willem Duyn Pietersz.
Hillebrant Jansz Otter.

Schepenen.

Jan Gabensz.
Daem Meeusz.
Gerrit Andriesz.
Cornelis Henricxz.
Claes Hillebrantsz.
Symon Louwereysz.
Meester Jan Teng.

Thresoriers:

Claes Gerritsz Vepman.
Albert Andries Boelensz.

Weesmeest.

Floris Jan Claesz.
Meest. Peter Colijn.

Anno 1522.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Jonghen Dirck Claesz.
Floris Jan Claesz.
Claes Gerritsz Vapman.
Albert Andries Boulensz.

Schepenen.

Stans Claesz.
Jacob Gijsbertsz.
Frans Claes Heynensz.
Cornelis Benninck.
Symon Claesz van Hoorn.
Mr. Cornelis Dobbensz.
Jan Ysbrant Hollesloot.

Thresoriers.

Claes Heyn Claesz.
Hillebrant Jansz Otter.

Weesmeest.

Mr. Peter Colijn.
Ruysch Jan Bethsz.

Anno 1523.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Floris Jan Claesz.
Claes Heyn Claesz.
Ruysch Jan Bethsz.
Robrecht Jacobsz.

Schepenen.

Symon Claesz Sillemoer.
Meester Peter Colijn.
Claes Gaeff.
Heyman Jacobsz.
Claes Hillebrantsz.
Dirck Kerstensz.
Claes Coeck Claesz.

Thresoriers.

Jonghen Dirck Claesz.
Albert Andries Boelensz.

Weesmeest.

Hillebrant Jansz Otter.
Cornelis Benninck.

Anno 1524.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Claes Heyn Claesz dese sterf.
Ruysch Jā Bethsz daer voor.
Symon Claesz van Hoorn.
Allert Andries Boelensz.
Jonghen Dirck Claesz.

Schepenen.

Lucas Jacobsz persijn.
Gerrit Andriesz.
Meester Jan Teng.
Symon Lourentsz Neck.
Jan Ysbrant Hollesloot.
Jan Ysbrantsz Lijndraper.
Meester Cornelis Dobbensz.

Thresoriers.

Ruysch Jan Bethsz.
Floris Jan Claesz.

Weesmeest.

Mr. Peter Colijn.
Hillebrant Jansz Otter.

Anno 1525.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Albert Andries Boelensz.
Floris Jan Claesz.
Robert Jacobsz.
Frans Claes Heynensz.

Schepenen.

Stans Claesz.
Cornelis Henricx Loen.
Meester Peter Colijn.
Cornelis Sybrantsz Buyck.
Jacob Huych Harinch.
Pieter Aemsz.
Cornelis Cornelisz.

Thresoriers.

Dirck Claesz de Jonghe.
Cornelis Benninck.

Weesmeest.

Meester Peter Colijn.
Hillebrant Jansz Otter.

Anno

Anno 1526.

Schout.

M. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Floris Jan Claesz.
Ruysch Jan Bethz.
Dirck Claesz de Jonghe.
Lucas Jacobsz persijn.

Schepenen.

Symon Claesz van Hoorn
Claes Hillebrantsz.
Gerrit Andriesz van Hoorn.
M. Cornelis Dobbenz.
Gerrit Pancrasz.
Jacob Benning.
M. Henrick Dircxz.

Thresoriers.

Cornelis Benninck.
Allert Aris Boelensz.

Weesmeest.

Meester Peter Colijn.
Hillebrant Jansz Otter.

Anno 1527.

Schout.

Meester Jan Huybertsz.

Burgerm.

Lucas Jacobsz persijn.
Albert Andries Boelensz.
Frans Claes Heynenz.
Hillebrant Jansz Otter.

Schepenen.

Claes Jacobsz Paradijs.
Cornelis Henricxz Loen.
Cornelis Benning.
Symon Louwerensz Peck.
Jan Ysbrantsz Lijndraper.
Jacob Dircxz Prins.
Claes Volckertsz.

Thresoriers.

Ruysch Jan Bethz.
Jonghen Dirck Claesz.

Weesmeest.

Mr. Peter Colijn.
Hayman Jacobsz.

Anno 1528.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Albert Andries Boelenz.
Ruysch Jan Bethz.
Claes Gerrits Dayman.
Hayman Jacobsz.

Schepenen.

Gerrit Andriesz van Hoorn.
Claes Hillebrantsz.
Meester Cornelis Dobbenz.
Jan Ysbrantsz Hollesloot.
Meester Henrick Dircxz.
Peter Aemsz.
Jacob Codde starf daer voor Pieter Ackerman.

Thresoriers.

Meest. Peter Colijn.
Hillebrant Jansz Otter.

Weesmeest.

Jonghen Dirck Claesz.
Cornelis Benning.

Dit Iaer is S'Ticht van Vtrecht onder het Hoff van Bourgondien ghekomen.

Anno 1529.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Ruysch Jan Bethz.
Lucas Jacobsz persijn.
Hillebrant Jansz Otter.
Cornelis Henricxz Loen.

Schepenen.

Cornelis Graeff Lambertsz.
Cornelis Buyck Sybrantsz.
Goosen Jansz Recalff.
Albert Kerstensz.
Pieter Ackerman Pietersz.
Willem Dirck Bardenz.
Jacob Roeloffsz dese starf.
Symon Mertensz daer voor.

Thresoriers.

Albert Andries Boelenz.
Cornelis Benning.

Weesmeest.

Meest. Peter Colijn.
Hayman Jacobsz.

Anno 1530.

Daer is gheweest tot Amsterdã eẽ seer groote Watervloet, voor alderheylighen dach.

Schout.

Mr. Jan Huybertsz.

Burgerm.

Hillebrant Jansz Otter.
Albert Andries Boelenz.
Hayman Jacobsz.
Gerrit Andriesz.

Schepenen.

Reyer Pietersz.
Pieter Ackerman Jansz.
Pieter Jansz Pleyser.
Jan Bruyn Jacobsz.
Jacob Pietersz Schaep.
Gijsbert van Berensteyn.
Pieter Aemsz.

Anno

Threforiers.

Kuyfch Jan Bethz.
Cornelis Benning.

Weefmeeft.

Mr. Peter Colijn.
Cornelis Henricxz Loen.

Defe voorfeyde Schepenen zijn gecontinueerte, ende op een nieu geeet, ende faeten totten 19 Mey Anno 1531, doen quamen hier ander Schepenen als hier navolcht.

Anno 1531

Schout.

Mr. Jan Huybertfz.

Burgerm.

Albert Andries Boelenfz.
Ruyfch Jan Bethz.
Cornelis Henricxz Loen.
Mr. Peter Colijn.

Schepenen.

Claes Hillebrantfz.
Jonghen Claes Heyn.
Cornelis Buyck Sybrantfz.
Goossen Janfz Recalff.
Pieter Pieterfz Ackerman.
Jan Benning Gerritfz.
Henrick Pouwelfz.

Threforiers.

Cornelis Benning.
Albert Kerftenfz.

Weefmeeft.

Heyman Jacobfz.
Gerrit Andriefz van Hoorn.

Anno 1532.

Is verbrant by ongeval t'Clooster vande Reguliers: het welc buyten geftaen heeft, fo boven aengewefen is. Daer is int felve jaer een feer groote Watervloet geweeft op allerfielen dach.

Schout.

Mr. Jan Huybertfz.

Burgerm.

Ruyfch Jan Bethz.
Hayman Jacobfz.
Gerrit Andriefz.
Jacob Pieterfz Haring.

Schepenen.

Reyer Pieterfz.
Dirck Kerftenfz.
Pieter Janfz Pledfer.
Jan Bruyn Jacobfz.
Mr. Claes Heyn Willemfz.
Dirck Hillebrantfz Otter.
Jooft Buyck Sybrantfz.

Threforiers.

Albert Andries Boelenz.
Cornelis Benning.

Weefmeeft.

Mr. Peter Colijn.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1533.

Schout.

Mr. Jan Huybertfz.

Burgerm.

Haymon Jacobfz.
Albert Andries Boelenfz.
Cornelis Henricxz Loen.
Mr. Peter Colijn.

Schepenen.

Jonghe Claes Heyn.
Meeft. Henrick Dircxz.
Pieter Aemfz fterf. (voor.
Lambert Ysbrantfz daer
Goossen Janfz Reecalff.
Claes Geroenfz.
Pieter Pieterfz Ackerman.
Jan Janfz Gaeft.

Threforiers.

Ruyfch Jan Bethz.
Cornelis Benning.

Weefmeeft.

Gerrit Andriefz.
Dirck Kerftenfz.

Anno 1534.

Schout.

Mr. Jan Huybertfz.

Defe is ten Hove in S'gravenhage voor een Luthriaen vanden Procureur Generael geaccufeert. Ende eenen tijt is in zijn plaetfe geftelt Ruyfch Bethz, ende daer naer is Schout gemaect Hayman Iacobfz. Maer Ian Huybertfz is naer Harderwijc getrocken ende overleden int jaer 1540, gelijc aenwijft aldaer inde Hooftkercke t'opfchrift op zijn graf gefneden, welck noch heden ten daghe inden Choor gefien wort, ende daer is by gevoecht dat hy Licentiaet in beyden rechten geweeft is. Het welc hier boven den titel van Mr. daer hy all omme mede vereert werdt fchijnt te kennen gegeven te hebben.

Schout.

Heyman Jacobfz vanden Amftel.

Burgermeesteren.

Albert Andries Boelensz.
Ruysch Jan Bethsz.
Jacob Pietersz Haring.
Cornelis Benning.

Schepenen.

Claes Hillebrantsz.
Meest. Cornelis Dobbensz.
Mr. Claes Heyn Willemsz.
Joost Sybrantsz Buyck.
Ysbrant Pieter Coppensz.
Claes Hendricxsz Basgen.
Mr. Pieter Bicker Gerritsz.

Thresoriers.

Mr. Peter Colijn.
Cornelis Henricxsz Loen.

Weesmeest.

Dirck Kerstensz.
Goossen Jansz Recalff.

In dit selve jaer heeft Hayman het Schoutampt opgeseyt, ende in zijn stede is ghecoren, Claes Gerrit Matheusz

Anno 1533.

Schout.

Claes Gerrit Mattheusz.

Burgerm.

Ruysch Jan Bethsz.
Hayman Jacobsz.
Mr. Peter Colijn.

Dese werdt van de Wederdooperen op de plaets deser stede seer deerlick vermoort den 10 Mey.

Mr. Jan Teng/daer voor.
Goossen Jansz Reecalff.

Schepenen.

Symon Claesz van Hoorn.
Gerrit Andriesz van Hoorn.
Symon Lourentsz.
Jan Ysbrantsz.
Mr. Henrick Dircxsz.
Dirck Hillebrantsz.
Claes Loen Fransz.

Thresoriers.

Ruysch Jan Bethsz.
Hillebrant Jansz.

Weesmeest.

Albert Andriesz.
Hillebrant Jansz Otter.

Claes Gerrit Mattheusz heeft in't selve jaer in Octobri t'Schout Amboch verlaten.

Anno 1536.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbensz.

Burgerm.

Meester Jan Teng.
Claes Gerritsz Dapman.
Cornelis Benning.
Cornelis Buyck Sybrantsz.

Schepenen.

Claes Gerrit Matthensz.
Claes Doedensz.
Egbert Garbrantsz.
Willem Claes Coeck.
Jan Rijsersz.
Symon Mertensz.
Pieter Cantert Willemsz.

Dese Schepenen zijn alle nieu ghecoren dat noyt te voren ghebeurt en is.

Thresoriers.

Ruysch Jan Bethsz.
Cornelick Hendricxsz.

Weesmeest.

Gerrit Andriesz.
Albert Andriesz.

Anno 1537.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbensz.

Burgerm.

Claes Gerritsz Dapman.
Albert Andriesz/anders Aris.
Gerrit Andriesz.
Claes Hillebrantsz.

Schepenen.

Mr. Hendrick Dircxsz.
Joost Buyck Sybrantsz.
Dirck Marcus Jansz.
Mr. Cornelis Garbrantsz.
Jan Willemsz.
Gerrit Jan Lambrechtsz.
Gerrit Mattheusz.

Thresoriers.

Ruysch Jan Bethsz.
Claes Gerrit Mattheusz.

Weesmeest.

Hillebrant Jansz.
Cornelis Henricxsz.

De voorgaende Schepenen zijn gecontinueert tot den 7 Februarij. door last van Vrou Maria.

Anno 1538.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbensz.

Burgerm.

Gerrit Andriesz. And. Ariss.
Mr. Jan Teng.
Claes Loen Fransz.
Claes Gerrit Mattheusz.

Schepenen.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Pieter Cantert Willemsz.
Gerrit Cornelisz.
Claes Nieuwitsz.
Mr. Lambrecht Fredericxz.
Jacob Hendricxz.
Sybrant Jacobsz.

Thresoriers.

Claes Hillebrantsz.
Mr. Hendrick Dircxz.

Weesmeest.

Hillebrant Jansz Otter.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1539.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbenz.

Burgerm.

Claes Loen Fransz.
Mr. Henrick Dircxz.
Claes Gerritsz Dapman.
Claes Doedensz.

Schepenen.

Joost Buyck Sybrantsz.
Claes Henricxz Basgen.
Jan Willemsz.
Symon Martensz.
Albert Dircxz Fasol.
Floris Florisz.
Willem Cornelisz Sickel.

Thresoriers.

Claes Hillebrantsz.
Claes Gerrit Mattheusz.

Weesmeest.

Hillebrant Jansz Otter.
Gerrit Andriesz.

Anno 1540.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbenz.

Burgerm.

Mr. Hendrick Dircxz.
Claes Gerrit Mattheusz.
Gerrit Andriesz.
Egbert Garbrantsz.

Schepenen.

Willem Claesz Coeck.
Pieter Cantert Willemsz.
Dirck Hillebrantsz Otter.
Pieter Comansz.
Cornelis Claesz Otto.
Cornelis Claes Nieuwitz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.

Thresoriers.

Claes Hillebrantsz.
Claes Loen Fransz.

Weesmeest.

Cornelis Henricxz.
Claes Doedenz.

Anno 1541.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbenz.

Burgerm.

Claes Gerrit Mattheusz.
Claes Loen Fransz.
Claes Doedensz.
Mr. Jan Teng dese sterf.
Gerrit Andriesz daer voor.

Schepenen.

Joost Buyck Sybrantsz.
Claes Henricxz Basgen.
Jan Willemsz.
Albert Dircxz Fasol.
Jan Jansz van Hoorn.
Claes Bechtersz.
Sybrant Pompeius Occo.

Thresoriers.

Claes Hillebrantsz.
Pieter Cantert Willemsz.

Weesmeest.

Albert Andries Boelenz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1542.

Schout.

Mr. Cornelis Dobbenz.
Ende den 10 Octobris.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Claes Doedensz.
Mr. Henrick Dircxz.
Claes Hillebrantsz.
Jacob Pietersz Haring.

Schepenen.

Claes Henrick Dircxz.
Dirck Hillebrantsz Otter.
Claes Niewitsz.
Gerrit Mattheusz.
Sybrant Jacobsz Bam.
Mr. Claes Chijs.
Jan Duyvenz.

Thresoriers

Claes Gerrijt Matheusz.
Pieter Cantert Willemsz.

Weesmeest.

Albert Andries Boelensz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1543.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Claes Gerrijt Mattheusz.
Claes Loen Fransz.
Mr. Claes Heyn Willemsz.

Schepenen.

Henrick Boutwelsz.
Joost Buyck Sybrantsz.
Jan Willemsz.
Symon Martensz.
Jan Pietersz Graeff.
Sybrant Pompeius Occo.
Symon Claesz Copsz.

Thresoriers.

Cornelis Benning.
Pieter Cantert Willemsz.

Weesmeest.

Albert Andries Boelensz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1544.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Mr. Claes Heyn.
Pieter Cantert Willemsz.
Claes Doedensz.
Claes Henricxz Basgen.

Schepenen.

Sybrant Jacobsz Ram.
Gerrijt Claes Mattheusz.
Jan Duyvensz.
Floris Florisz.
Mr. Outgaert Clementsz.
Cornelis Anthonisz.
Floris Mertensz.

Dese Schepenen werden gecontinueert totten 11 Februarij.

Thresoriers.

Cornelis Benning.
Claes Gerrijt Mattheusz.

Weesmeest.

Albert Andries Boelensz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1545.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Pieter Cantert Willemsz.
Claes Loen Fransz.
Dirck Hillebrantsz Otter.

Schepenen.

Joost Buyck Sybrantsz.
Symon Mertensz.
Jan Willemsz.
Sybrant Pompeius Occo.
Symon Claesz Copsz.
Pieter Garbrantsz.
Harman Ottensz.

Thresoriers.

Claes Gerrijt Matheusz.
Mr. Claes Heyn.

Weesmeest.

Albert Andries Boelensz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1546.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Claes Gerrijt Matheusz.
Claes Doedensz.
Claes Henricxz Basgen.

Schepenen.

Claes Nieuwisz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Jan Duyvensz.
Floris Mertensz.
Cornelis Anthonisz.
Jacob Jacobsz van Coelen.
Henrick Cornelisz.

Dese zijn ghecontinueert van Lichtmisse totten 10 Meye.

Thresoriers

Mr. Claes Heyn.
Pieter Cantert.

Weesmeest.

Albert Dirck Boelensz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1547.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Claes Gerrijt Matheusz.
Pieter Cantert Willemsz.
Mr. Claes Heyn.
Dirck Hillebrantsz Otter.

Schepenen.

Joost Buyck Sybrantsz.
Jan Willemsz.
Mr. Outgaert Clementsz.
Symon Claesz Copsz.
Floris Roetersz.
Jan Oom Jansz.
Jan Hermansz.

Thresoriers.

Claes Henricxz.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Albert Andriesz.
Cornelis Henricxz Loen.

Anno 1548.

Heeft Karel de V zijn proces verloren tegen die van Amsterdam vā het Convoygelt.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Pieter Cantert Willemsz.
Mr. Henrick Dircxz.

Claes Doedensz.
Claes Henricxz Basgen.

Schepenen.

Gerrijt Claes Mattheusz,
Floris Florisz.
Henrick Cornelisz.
Jan Duyvensz.
Cornelis Anthonisz.
Lucas Meynertsz.
Frans Jansz Tengh.

Threſoriers.

Claes Gerrijt Matheusz.
Sybrant Pompeius Occo.

Weeſmeeſt.

Albert Andries Boelensz.
Claes Henricxz Basgen.

Anno 1549.

Coninck Philips is tot Amſterdam gehult den 1 Octobris.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Mr. Claes Heyn.
Egbert Garbrantsz.
Jooſt Buyck Sybrantsz.

Schepenen.

Claes Mieuwisz.
Floris Mertensz.
Symon Claes Copsz.
Jan Harmansz.
Jan Willemsz.
Jan Claesz van Hoppen.
Henrick Jansz Crock.

Threſoriers.

Claes Gerrijt Mattheusz.
Sybrant Pompeius Occo.

Weeſmeeſt-

Albert Andries Boelensz.
Claes Henricxz Basgen.

Anno 1550.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Jooſt Buyck Sybrantsz.
Claes Gerrijt Mattheusz.
Pieter Cantert Willemsz.
Claes Henricxz Basgen.

Schepenen.

Jan Duyvensz.
Symon Mertensz.
Cornelis Anthonis.
Jacob Jacobsz van Coelen.
Harman Allertsz.
Ellert Dircxz Marcus.
Henrick Cornelisz.

Threſoriers.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Weeſmeeſt.

Albert Andries Boelensz.
Mr. Claes Heyn.

Anno 1551.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Claes Gerrijt Matheusz.
Mr. Henrick Dircxz.
Mr. Claes Heyn.
Dirck Hillebrantsz.

Schepenen.

Claes Mieuwisz.
Symon Claes Copsz.
Sybrant Pompeius Occo.
Jan Harmansz.
Henrick Jansz Crock.
Frans Dircxz Marcus.
Mr. Willem Kunensz.

Threſoriers.

Pieter Cantert Willemsz.
Jan Willemsz.

Weeſmeeſt.

Allert Boelensz.
Jooſt Buyck Sybrantsz.

Anno 1552.

Schout.

Willem Dirck Bardenz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Pieter Cantert Willemsz.
Jooſt Buyck Sybrantsz.
Symon Mertensz.

Schepenen.

Jan Willemsz.
Gerrijt Claes Matheusz.
Henrick Cornelisz.
Harman Albertsz.
Albert Dircxz Marcus.
Andries Boelen Cornelisz.
Cornelis Cornelisz Nobel.

Threſoriers.

Claes Gerrijt Matheusz.
Claes Henricxz Basgen.

Weeſmeeſt.

Mr. Claes Heyn.
Dirck Otter.

Anno 1553.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Pieter Cantert Willemsz.
Claes Doedensz.
Claes Henricxz Basgen.
Mr. Cornelis Dobbensz.

Schepenen.

Claes Mieuwisz.
Sybrant Pompeius Occo.
Symon Claes Copsz.
Jan Duyvensz.
Jan Harmansz Goudeberch
Frans Dircxz Marcus.
Lourens Symons Neck.

Threſoriers.

Claes Gerrijt Mattheuſʒ ſterf.
Gerrijt Claes Mattheuſʒ daer voor.
Dirck Hillebrantſʒ Otter.

Weeſmeeſt.

Mr. Claes Heyn.
Jooſt Buyck.

Anno 1554.

Schout.

Willem Dirck Bardenʒ.

Burgerm.

M. Cornelis Dobbenſʒ.
Egbert Garbrantſʒ.
Jooſt Buyck Sybrantſʒ.
Gerrijt Claes Mattheuſʒ.

Schepenen.

Symon Mertenſʒ.
Jan Willemſʒ.
Floris Floriſʒ.
Cornelis Anthoniſʒ.
Jan Claeſʒ van Hoppen.
Harman Ellertſʒ.
M. Willem Kinenſʒ.

Threſoriers.

Dirck Hillebrantſʒ Otter.
Pieter Cantert Wilmſʒ.

Weeſmeeſt.

Claes Doedenſʒ.
M. Claes Heyn.

Anno 1555.

Schout.

Willem Dirck Bardenʒ.

Burgerm.

Gerrijt Claes Matheuſʒ.
Mr. Henrick Dircxʒ.
Pieter Cantert Willemſʒ.
Jan Duyvenſʒ.

Schepenen.

Claes Nieuwis.
Cornelis Jacobſʒ Brouwer.
Jan Henricxʒ.
Albert Dircxʒ Marcus.
Doede Claes Doedenſʒ.
Mr. Pieter Bicker.
Pieter Pieter Garbrantſʒ.

Threſoriers.

Dirck Hillebrantſʒ Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Weeſmeeſt.

Claes Doeden.
Mr. Claes Heynenſʒ.

In dit jaer zijn de Staten van de Provincien, Hollant, Zeelant, Gelderlant &c. tot Bruyſſel ontboden geweeſt. De welcke op haeren tijdt verſamelt zijnde, ſoo heeft Keyſer Karel de V de regeringe der Nederlanden overghegeven ende gheheel overghe ſet aen zijnen ſone Philips.

Anno 1556.

Schout.

Willem Dirck Bardenſʒ.

Burgermeeſteren.

Mr. Henrick Dircxʒ.
Jooſt Buyck Sybrantſʒ.
Dirck Hillebrantſʒ Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Schepenen.

Jan Willemſʒ.
Harman Allertſʒ ſterf.
Lucas Maertſʒ daer voor.
Floris Roeterſʒ.
Symon Claes Copſʒ.
Floris Floriſʒ.
Claes Jacobſʒ Leyden.
Meeſter Albert Cantert.

Threſoriers.

Pieter Cantert Willemſʒ.
Gerrit Claes Matheuſʒ.

Weeſmeeſt.

Claes Doedenſʒ.
Mr. Claes Heyn.

Anno 1557.

Schout.

Willem Dirck Bardenſʒ.

Burgerm.

Dirck Hillebrantſʒ Otter.
Pieter Cantert Willemſʒ.
Gerrijt Claes Matheuſʒ.
Jan Duyvenʒ.

Schepenen.

Cornelis Anthoniſʒ.
Henrick Corneliſʒ.
Jan Harmanſʒ.
Frans Janſʒ Teng.
Henrick Janſʒ Croock.
Albert Dircxʒ Marcuſʒ.
Mr. Pieter Bicker.

Threſoriers.

Dirck Hillebrantſʒ Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Weeſmeeſt.

Claes Doedenſʒ.
Mr. Claes Heyn.

Anno 1558.

Schout.

Willem Dirck Bardenſʒ.

Burgerm.

Gerrijt Claes Mattheusz starf.
Jan Duytenz daer voor.
Claes Doedensz.
Dirck Hillebrantsz Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Schepenen.

Symon Martensz.
Floris Florisz.
Symon Claes Copsz.
Lucas Meynertsz.
Jan Oom Jansz.
Claes Jacobsz.
Pieter Pieters Garbrantsz.

Thresoriers.

Pieter Willemsz Cantert.
Joost Buyck Sybrantsz.

Weesmeest.

M. Claes Heyn.
Jan Harmansz.

Anno 1559.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Pieter Cantert Willemsz.
Cornelis Dobbensz sterf.
Symon Claesz Copsz daer voor.
Joost Buyck Sybrantsz.

Schepenen.

Henrick Cornelisz.
Henrick Jansz Croock.
Albert Dircxz Marcus.
Mr. Pieter Bicker.
Claes Gerrijtsz.
Jan Claesz Pijl.
Jacob Gerrijt Matheusz.

Thresoriers.

Sybrant Pompeius Occo.
Symon Mertensz.

Weesmeest.

Mr. Claes Heyn.
Claes Doedensz.

Anno 1560.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Pieter Cantert Willemsz.
Sybrant Pompeius Occo.
Symon Mertensz.
Jan Claes van Hoppen.

Schepenen.

Floris Florisz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Frans Dircxz Marcus.
Claes Jacobsz.
Anthonis van Houff.
Lucas Meynertsz.
Pieter Pieter Garbrantsz.

Het ghetal der Schepenen is dit jaer vermeerdert by t'Hof tot 9 toe.

Jan Hechtersz.
Jan Claesz.

Thresoriers.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Joost Buyck Sybrantsz.

Weesmeest.

Mr. Claes Heyn.
Jan Harmansz.

Anno 1561.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Burgerm.

Jan Claesz van Hoppen.
Joost Buyck Sybrantsz.
Dirck Hillebrantsz Otter.
Symon Claes Copsz.

Schepenen.

Henrick Cornelisz.
Jan Oom Jansz.
Albert Dircxz.
Mr. Pieter Bicker.
Henrick Jansz Croock.
Mr. Albert Cantert.
Coen Pietersz.
Dirck Schaep Jacobsz.
Dirck Jan Hendricxz.

Thresoriers.

Pieter Willemsz Cantert.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Mr. Claes Heyn.
Frans Dircxz Marcus.
Claes Doedensz.

In dit jaer in stede vā twee Weesmeesters is gheordonneert datmer dry soude maken.

Anno 1562.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Subsstituyt.

Willem Mertensz.

Burgerm.

Symon Claes Copsz.
Pieter Cantert Willemsz.
Sybrant Pompeius Occo.
Cornelis Jacobsz Brouwer.

Schepenen.

Jan Duyvensz.
Symon Mertensz.
Frans Jansz Teng.
Lucas Meynertsz.

Anthonis

Anthonis van Hoeff.
Pieter Pietersz Gerbrantsz.
Jacob Cornelis Nobel.
Floris Dircxz Otter.
M. Dirck Florisz.

Thresoriers.

Joost Buyck Sybrantsz.
Dirck Hillebrantsz.

Weesmeest.

Jan Claes van Hoppen.
Claes Doedensz/dese sterf.
Albert Dircxz Marcus daer voor.

Anno 1563.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Substituyt.

Willem Mertensz.

Burgerm.

Symon Claes Copsz.
Pieter Cantert Willemsz.
Sybrant Pompeius Occo.
Cornelis Jacobsz Brouwer.

Schepenen.

Jan Duyvensz.
Symon Mertensz.
Frans Jansz Tengh.
Lucas Meynertsz.
Jan Pijl Claesz.
Jan Vechtersz.
Coen Pietersz.
Dirck Schaep.
Jan Rijsersz.

Thresoriers.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Mr. Claes Heyn.
Jan Claesz van Hoppen.
Symon Cops Claesz.

Anno 1564.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Substituyt

Willem Mertensz.

Burgerm.

Mr. Henrick Dircxz.
Jan Claesz van Hoppen.
Symon Coppensz.
Dirck Hillebrantsz.

Schepenen.

Symon Mertensz.
Jan Oom Jansz.
Lucas Meynersz.
Pieter Pietersz.
Mr. Albert Cantert.
Jacob Cornelisz.
Mr. Dirck Florisz.
Jan Duyvensz.
Henrick Jacobsz.

Thresoriers.

Joost Buyck Sybrantsz.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Pieter Cantert.
Albert Marcus.
Hendrick Jansz Croock.

Anno 1565.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.

Substituyt.

Willem Mertensz.

Burgerm.

Symon Claes Copsz.
Joost Buyck Sybrantsz.
Pieter Cantert Willemsz.
Albert Marcus.

Schepenen.

Henrick Cornelisz.
Henrick Jansz Croock.
Meest. Pieter Bicker.
Jan Pijl Claesz.
Jan Vechtersz.
Coenraet Pietersz.
Floris Dircxz Otter.
Gerbrant Eggersz.
Willem Pouwelsz.

Thresoriers.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Jan Claesz van Hoppen.
Symon Mertensz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.

Anno 1566.

Schout.

Willem Dirck Bardensz.
Ende den 14 Aprilis

Schout.

Pieter Pietersz.

Substituyt

Dirck van Bremen.

Burgerm.

Albert Marcus.
Jan Claesz van Hoppen.
Dirck Hillebrantsz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.

Schepenen.

Symon Mertensz.
Pieter Pietersz.
Jacob Cornelisz.
Lucas Meynertsz.
Jacob Claesz.
Mr. Dirck Florisz.
Dirck Meynertsz Pater.
Pieter Claesz Kan.
Dirck Jan Dapman.

Thresoriers.

Joost Sybrantsz Buyck.
Sybrant Pompeius Occo.

Weesmeest.

Pieter Cantert Willemsz.
Symon Copsz.
Henrick Jansz Croock

Anno 1567.

Schout.

Pieter Pietersz.

Substituyt ende Stockhouder Dirck van Bremen is in Septēbri met Pieter Ianszoon Kies die van Geusserije ghevanghen was, fugetijf gheworden.

Substituyt.

Wolfert Michielsz.

Burgerm.

Jan Claesz van Hoppen.
Joost Buyck Sybrantsz.
Symon Copsz.
Henrick Cornelisz.

Schepenen.

Henrick Jansz Croock.
Jan Pyl Claesz.
Jan Vechtersz.
Garbrant Eggensz.
Floris Dircxz Otter.
Jacob Gerryt Theusz.
Jacob Pieter Cantert.
Jan Michielsz.

Thresoriers.

Symon Mertensz.
Elbert Marcus.

Weesmeest.

Cornelis Jacobsz Brouwer.
Dirck Willebrant Otter.
Garbrant Claesz.

Anno 1568.

Schout.

Pieter Pietersz.

Substituyt.

Wolfert Michielsz, eñ is in Septembri Baeliu van Waterlant gheworden, in zijn stede.

Substituyt.

Gerryt Claesz.

Burgerm.

Symon Claesz Copsz.
Elaert Marcus.
Symon Mertensz.
Floris Mertensz.

Schepenen.

Cornelis Jansz Brouwer.
Albert Cantert.
Jan Ryser.
Claes Jacobsz.
Dirck Jan Dayman.
Lucas Meynertsz.
Jacob Claesz.
Arent Arentsz.
Henrick Jacobsz.

Thresoriers.

Joost Buyck.
Jacob Benning.

Weesmeest.

Jan Claesz van Hoppen.
Dirck Willebrantsz.
Henrick Jansz Croock.

Anno 1569.

Schout.

Pieter Pietersz.

Substituyt.

Gerryt Claesz.

Burgerm.

Elbert Marcus.
Joost Buyck.
Jan Claesz van Hoppen.
Dirck Jan Dayman.

Schepenen.

Henrick Cornelisz.
Jan Vechtersz.
Jan Claesz Pyl.
Garbrant Eggentsz.
Floris Dircxz.
Garbrant Posch.
Cornelis Claesz.
Jacob Cantert.
Wessel Jacobsz.

Thresoriers.

Symon Marten Dircxz.
Jacob Gerryt Theusz.

Weesmeest.

Dirck Willebrantsz Otter.
Symon Copsz Claesz.
Floris Martsz.

Anno 1570.

Schout.

Pieter Pietersz.

Burgerm.

Joost Buyck.
Symon Copsz.
Floris Mertensz.
Jacob Cornelisz.

Schepenen.

Symon Martsz.
Lucas Meynertsz.
Mr. Albert Cantert.
Jan Ryser Jansz.
Dirck Jan Dayman.
Jan Michielsz.
Henrick Jacobsz.
Jan Dircxz Marcus.
Lucas van Teylingen.

Thresoriers.

Jacob Theus Gerrijtsz.
Cornelis Jacobsz.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Jan Claesz van Hoppen.
Henrick Cornelisz.

Anno 1571.

Schout.

Pieter Pietersz.

Burgerm.

Symon Copsz.
Jan Claesz van Hoppen.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Henrick Cornelisz.

Schepenen.

Claes Jacobsz van Leyden.
Jan Claesz Pijl.
Jan Hechtersz.
Floris Dircxz Otter.
Garbrant Eggensz.
Jacob Cantert.
Cornelis Claes Meusz.
Sybrant Buyck.
Jacob van Bosschuysen.

Thresoriers.

Jacob Theus Gerrijtsz.
Floris Martsz.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Joost Buyck.
Symon Martsz.

Anno 1572.

Schout.

Pieter Pietersz.

Burgerm.

Jan Claesz van Hoppen.
Joost Buyck.
Floris Martsz.
Jacob Cornelisz.

Schepenen.

Symon Martsz.
Mr. Albert Cantert.
Jan Kijser Jansz.
Garbrant Claesz Benning.
Dirck Meynertsz Pater.
Dirck Jan Dayman.
Wessel Jacobsz.
Lucas van Teylingen.
Mr. Jan Thymansz.

Thresoriers.

Cornelis Jacobsz Brouwer.
Jacob Theus Gerrijtsz.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Symon Cops Claesz.
Henrick Cornelisz.

Anno 1537.

Schout.

Dē tijt vā het Schout ampt, dat bediende Pieter Pietersz was nu verstreken: ende hem is wter name vande stadt in zijn stede ghestelt Ioost Buyck Burgermeester, ende daer nae Schout ghemaeckt

Jacob van Bosschuysen.

De welcke overleden zijnde int voorsz jaer is in zijn plaetse ghestelt

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Symon Cops Claesz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Albert Marcusz.
Jacob Cornelisz.

Schepenen.

Claes Jacobsz.
Jan Pijl.
Jan Hechtersz.
Floris den Otter.
Garbrant Eggensz.
Jacob Cantert.
Jan Michielsz.
Cornelis Claes Meusz.
Jan van Santen.

Thresoriers.

Sybrant Occo.
Jacob Gerrijt Theusz.

Weesmceest.

Joost Buyck.
Dirck Hillebrantsz Otter.
Jan Claes van Hoppen.

Anno 1574.

Schout.

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Symon Copsz.
Dirck Hillebrantsz.
Joost Buyck.
Pieter Pietersz.

Schepenen.

Mr. Albert Cantert.
Jacob Theus Gerrijtsz.
Dirck Jan Dayman.
Wessel Jacobsz.
Mr. Jan Thymansz.
Cornelis Fransz.
Reynier Henricxz.
Mr. Jan Dunensz.
Mr. Arent Sandelijn:

Thresoriers.

Sybrant Occo.
Claes Jacobsz.

Wees-

Weesmeest.

Cornelis Jacobsz Brouwer.
Albert Marcus.
Cornelis Claes Meusz.

Anno 1575.

Schout.

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Cornelis Jacobsz Brouwer.
Cornelis Jacobsz van Leyden.

Sybrant Buyck.
Jan Hechtersz.

Schepenen.

Jan Pijl.
Floris den Otter.
Garbrant Eggensz.
Jacob Cantert.
Jan Michiel Louffsz.
Henrick Jacobsz Bicker.
Cornelis van Rijck.
Arent Henricxz in Weesp.
Claes van Santen.

Threſoriers.

Sybrant Occo.
Jacob Theusz Gerrijtsz.

Weesmeest.

Joost Buyck.
Dirck Hillebrantsz.
Pieter Pietersz.

Anno 1576.

Schout.

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Joost Buyck.
Pieter Pietersz.
Jacob Theus Gerrijtsz.
Claes Jacobsz.

Schepenen.

Mr. Albert Cantert.
Jan Ryser Jansz.
Dirck Jan Dayman.
Cornelis Fransz.
Reynier Henricxz.
Mr. Jan Dunenz.
Mr. Arent Sandelijn.
Jan van Marcken.
Claes Heyn Cornelisz.

Threſoriers.

Sybrant Occo.
Jan Dircxz Marcus.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Jan Hechtersz.

Anno 1577.

Schout.

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Jan Hechtersz.
Cornelis Claes Meusz.
Jacob Cantert.
Joost Buyck Sybrantsz.

Schepenen.

Jan Pijl Claesz.
Floris Dircxz Otter
Mr. Jan Thymansz.
Jan van Santen Henricxz.
Arent Henricxz in Weesp.
Willem Adamsz.
Symon Dircxz.
Pieter Claesz Oly.
Garbrant Eggensz.

Threſoriers.

Claes Jacobsz van Leyden.
Jan Dircxz Marcus.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Cornelis Jacobsz Brouwer.
Sybrant Occo.

Anno 1578.

Schout.

Andries Hollesloot.

Burgerm.

Cornelis Claes Meusz.
Jacob Theus Gerrijtsz.
Henrick Jacobsz Bicker.
Reyner Henricxz.

Schepenen.

Jan Pijl Claesz.
Floris Dircxz Otter.
Garbrant Eggensz.
Mr. Jan Cymansz.
Jan van Santen.
Arent Henricxz in Weesp.
Willem Adamsz.
Symon Dircxz.
Pieter Claes Oly.

In dit ſelve jaer zijn tot nieuwe Schepenen ghemaeckt, de naervolghende.

Mr. Albert Cantert.
Jan Michiel Louffsz.
Sybrant Buyck Joosten.
Mr. Jan Dunensz.
Cornelis Willemsz van Rijc.
Jan van Marcken.
Evert Corssen.
Jan Persijn.
Mr. Cornelis Jansz int Romenyboot.

Threſoriers.

Cornelis Jacobsz Brouwer.
Jan Dircxz Marcus.

Weesmeest.

Dirck Hillebrantsz Otter.
Joost Buyck.
Sybrant Occo.

Op den 26 Mey is de gãtsche Magistraet verandert, waer van siet op dit jaer int eerste boec.

Schout.

Willem Martsz Calff.

Substituyt.

Egbert Corneliss.

Burgerm.

Mr. Willem Bardensz.
Mr. Marten Jansz Coster.
Adriaen Reynertsz Cröhout.
Dirck Jansz Graeff.

Schepenen.

Cornelis Willemsz van Rijc
Adriaen Pauw.
Jacob Benning Jacobsz.
Balthazar Symonsz Appelman.
Gerrijt Jansz van Delft.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Henrick Olfertsz Fuick.
Henrick Boelensz.
Mr. Cornelis Romenyboot.

Thresoriers.

Peter Roding. Inde geschreven copie Roem.
Henrick van Marcken.

Weesmeest.

Jan Claesz Cat.
Ysbrant Jansz.
Jan Meurling.

Anno 1579.

Schout.

Willem Martsz Calff.

Burgerm.

Mr. Willem Bardensz.
Jan Claesz Cat.
Egbert Roelofsz.
Cornelis Florisz van Teylinghen.

Schepenen.

Ysbrant Jansz.
Jan Jansz Smit.
Jan Claes Boelensz.
Cornelis Albertsz.
Pieter Willemsz Vriendt.
Wouter Vechter Cornelisz.
Jan Pietersz Reael.
Frans Benning.
Jan Cornelisz Hooft.

Thresoriers.

Mr. Marten Jansz Coster.
Pieter Roding, anders Roe.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Cornelis Willemsz van Rijc
Jacob Benning Jacobsz.

Anno 1580.

Schout.

Willem Martsz Calff.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Egbert Roeloffsz.
Reynier Cant.
Mr. Marten Jansz Coster. Doctor Med.
Adriaen Reynertsz Cröhout

Schepenen.

Cornelis Willemsz van Rijc.
Frans Volckertsz Cornhert.
Claes Reyersz.
Claes Boelensz.
Jacob Bas.
Winric Henricxz van Marcken.
Pieter Boom Cornelisz.
Frederick Vogel.
Reynst Pietersz.

Thresoriers.

Jan Claes Boelenz.
Gobert Dircxz Duytier.

Weesmeest.

Jan Jansz Meurling.
Jan Jansz Smit.
Henrick van Marcken.

Anno 1581.

Schout.

Willem Martsz Calf.
ende is voor eenen tijt in zijn stede ghestelt Jan Coenraed Sebestar.

Burgerm.

Reynier Cant.
Mr. Willem Bardesen.
Cornelis Florisz.
Reynier van Neck.

Schepenen.

Cornelis Willemsz van Rijc.
Pieter Cornelisz Boom.
Jan Claes Boelensz.
Pieter Willemsz Vriendt.
Frans Benning.
Claes Elbertsz Goyer.
Jan Verhee Cornelisz.
Gobert Dircxz Duytier.
Cornelis Andries Boelensz.

Thresoriers.

Egbert Roeloffsz.
Pieter Roding.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Mr. Marten Coster.
Jan Jansz Smit.

Anno 1582.

Schout.

Mr. Willem Bardesen, wt den Burghemeesteren

Substituyt.

Jan Coenensz Sebestar.

Burgerm.

Burgerm.

Mr. Willem Bardesen.
Mr. Marten Jansz Doctor.
Egbert Roelofsz.
Claes Boelenz in Hamburch

Schepenen.

Frans Benning.
Govert Dircxz Duyvier.
Balthazar Appelman.
Reynst Pietersz.
Wijbout de Wael.
Egbert Pietersz.
Claes Symonsz van Leydē.
Lourens Jacobsz.
Cornelis Pietersz Hooft.

Thresoriers.

Cornelis Florisz van Teylinghen.
Jan Claes Boelensz.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Pieter Boom Cornelisz.
Jan Jansz Smidt.

Anno 1583.

Schout.

Jan Coenensz Sebestar.

Burgerm.

Egbert Roelofsz.
Cornelis Florisz van Teylinghen.
Reynier Cant.
Pieter Boom Cornelisz.

Schepenen.

Claes Symonsz van Leydē.
Cornelis Pietersz Hooft.
Cornelis Willemsz van Rijc.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Jan Verhee Cornelisz.
Claes Fransz Oetgens.
Cornelis de Vlaming.
Jacob Boelensz.
Jacob Schaep.

Thresoriers.

Jan Claes Boelensz.
Jan Verburch.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Mr. Marten Coster.
Jan Jansz Smit.

Anno 1584.

Schout.

Jan Coenensz Sebestar.

Burgerm.

Cornelis Florisz van Teylinghen.
Mr. Willem Bardensz.
Mr. Marten Coster.
Jan Verburch.

Schepenen.

Jan Verhee Cornelisz.
Claes Fransz Oetgens.
Balthazar Appelman.
Jan Claes Boelensz.
Pieter Willemsz Vriendt.
Egbert Pietersz.
Frans Ruysch.
Cornelis Jacob Witsz.
Cornelis Benning Jansz.

Thresoriers.

Pieter Boom Cornelisz.
Jacob Schaep Pietersz.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Jan Jansz Smit.
Cornelis de Vlaming.

In dit selve jaer is Schout gestelt geweest Willem vander Does.

Anno 1585.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Mr. Merten Jansz Coster.
Reynier Cant.
Egbert Roeloffsz.
Pieter Boom Cornelisz.

Schepenen.

Jan Claes Boelensz.
Pieter Willemsz Vrient dt.
Lourens Jacobsz.
Jacob Schaep Pietersz.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Jan Cornelisz Hooft.
Cornelis de Vlaming.
Gerrijt Jacob Witsz.
Jacob Gerrijtsz Hoyng.

Thresoriers.

Jan Verburch.
Jan Jansz Smit.

Weesmeest.

Jan Meurling.
Mr. Willem Bardensz.
Balthazar Appelman.

Anno 1586.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Reynier Cant.
Cornelis van Teylinghen.
Mr. Willem Bardensz.
Claes Fransz Oetgens.

Schepenen.

Lourens Jacobsz.
Jacob Schaep Pietersz.
Jan Verhee Cornelisz.

Otto Voghel.
Balthazar Appelman.
Henrick Olfertſz Fruyck.
Cornelis Pieterſz Hooft.
Cornelis Benning Janſz.
Pieter Pauw Adriaenſz.

Threſoriers.

Jan Verburch.
Jan Jacobſz Huydecooper.

Weeſmeeſt.

Jan Meurling.
Pieter Boom Corneliſz.
Egbert Roeloffſz.

Anno 1587.

Schout.

Willem vander Does.

Subſtituyt

Egbert Corneliſz.

Burgerm.

Cornelis van Teylinghen.
Pieter Boom.
Egbert Roeloffſz.
Jan Claes Boelenſz.

Schepenen.

Jan Verhee Corneliſz.
Otto Voghel.
Claes Symonſz vā Leyden
Cornelis Jacob Witſz.
Jan Janſz Smit.
Pieter Willemſz Vriendt.
Jan Corneliſz Hooft.
Jan Thomaſz van Alcmaer
Frans Henricxz Oetgens.

Threſoriers

Jan Verburch.
Jan Jacobſz Huydecooper.

Weeſmeeſt.

Jan Meurling.
Jacob Bas Claeſz.
Claes Franſz Oetgens.

Anno 1588.

Schout.

Willem vander Does.

Subſtituyt.

Egbert Corneliſz.

Burgerm.

Pieter Boom Corneliſz.
Reynier Cant.
Claes Franſz Oetgens.
Cornelis Pieterſz Hooft.

Schepenen.

Claes Symonſz van Leydē
Cornelis Jacob Witſz.
Henrick Olfertſz.
Jacob Boelenſz.
Balthazar Appelman.
Jan Jacobſz Huydecooper.
Cornelis Benning.
Barthelt Cromhout.
Henrick Hudde Arentſz.

Threſoriers.

Jan Claes Boelenſz.
Jan Verburch.

Threſoriers extraordinaris.

Pieter Pauw.
Gerrit Jacob Witſz.

Weeſmeeſt.

Jan Meurling.
Jan Janſz Smit.
Jan Cornelis Hooft.

Anno 1589.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Egbert Corneliſz.

Burgerm.

Reynier Cant.
Cornelis Floriſz.
Mr. Willem Bardeſen.
Jan Claes Boelenſz.

Schepenen.

Henrick Olfertſz.
Jacob Boelenſz.
Jan Verhee.
Lourens Jacobſz.
Pieter Willemſz Vriendt.
Otto Voghel.
Frans Henricxz Oetgens.
Jan Lourens Spieghel.
Wybrant Appelman.

Threſoriers.

Jan Verburch.
Cornelis Pieterſz Hooft.

Threſoriers extraordinaris.

Gerryt Jacob Witſz.
Gerryt Bicker.

Weeſmeeſt.

Jan Meurling.
Claes Franſz Oetgens.
Jan Cornelis Hooft.

Anno 1590.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Egbert Corneliſz.

Burgerm.

Cornelis Floriſz.
Pieter Boom.
Claes Franſz Oetgens.
Balthazar Appelman.

Schepenen.

Jan Verhee.
Lourens Jacobſz.

Jan Jacobsz Huydecooper.
Cornelis Jacob Witsz.
Jan Cornelsz Hooft.
Cornelis Benning.
Henrick Hudde Arentsz.
Gerrijt Bicker.
Reyer Pauw.

Thresoriers.

Jan Claes Boelensz.
Cornelis Pietersz Hooft.

Thresoriers extraordinaris.

Gerrit Jacob Witsz.
Jacob Jansz Vinck.

Weesmeest.

Mr. Willem Bardensz.
Jan Meurlingh.
Jan Pietersz Reael.

Anno 1591.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Pieter Boom.
Reynier Cant.
Cornelis Pietersz Hooft.
Barthelt Cromhout.

Schepenen.

Jan Jacobsz Huydecooper.
Henrick Hudde Arentsz.
Pieter Willemsz Vriendt.
Jan Pietersz Reael.
Jacob Boelensz.
Gerrijt Jacob Witsz.
Jacob Gerrijtsz Honing.
Jan Pietersz Coppet.
Pieter Claesz Calf.

Thresoriers.

Jan Claes Boelensz.
Roelof Egbertsz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Wybrant Appelman.

Weesmeest.

Mr. Willem Bardensz.
Claes Fransz Oetgens.
Balthazar Appelman.

Anno 1592.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Reynier Cant.
Mr. Willem Bardensz.
Cornelis Florisz van Teyling.
Claes Fransz Oetgens.

Schepenen.

Jan Pietersz Reael.
Jacob Boelensz.
Jan Verhee.
Jan Thomasz.
Jan de Vry Egbertsz.
Jacob Jansz Vinck.
Cornelis Jacob Witsz.
Pieter van Neck Pietersz.
Willem Pietersz Hooft.

Thresoriers.

Jan Claes Boelensz.
Jan Verburch.

Thresoriers extraord.

Gerrijt Bicker.
Wybrant Appelman.

Weesmeest.

Balthazar Appelman.
Cornelis Pietersz Hooft.
Barthelt Cromhout.

Anno 1593.

Schout.

Willem vander Does.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Cornelis Florisz.
Pieter Boom.
Jan Claes Boelensz.
Balthazar Appelman.

Schepenen.

Jan Verhee.
Jan Thomasz.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Jacob Gerrijts Honing.
Frans Henricxz Oetgens.
Henrick Hudde Arentsz.
Reyer Pauw.
Pieter Claesz Calf.
Sebastiaen Egbertsz.

Thresoriers.

Jan Verburch.
Roelof Egbertsz.

Thresoriers extraord.

Gerrijt Jacob Witsz.
Gerrijt Bicker.

Weesmeest.

Mr. Willem Bardensz.
Cornelis Pietersz Hooft.
Barthelt Cromhout.

Anno 1594.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Pieter Boom.
Mr. Willem Bardensz.
Reynier Cant.
Cornelis Pietersz Hooft.

Schepenen.

Henrick Hudde Arentsz.
Doctor Sebastiaē Egbertsz.
Claes Symonsz van Leyden.
Cornelis Jacob Witsz.
Gerrijt Bicker.
Jacob Jansz Vinck.
Ysbrant Ben.
Pieter Bas.
Adriaen vā Gardijn.

Thresoriers.

Balthazar Appelman.
Roeloff Egbertsz.

Thresoriers extraordinaris.

Gerrijt Jacob Witsz.
Elbert Cornelisz.

Weesmeest.

Barthelt Cromhout.
Jan Pietersz Reael.
Pieter van Neck Pietersz.

Anno 1595.

Schout.

Willem vander Does.

Substituyt.

Egbert Cornelisz.

Burgerm.

Reynier Cant.
Balthazar Appelman.
Barthelt Cromhout.
Jacob Boelenz.

Schepenen.

Claes Symonsz van Leydē.
Cornelis Jacob Witsz.
Jan Verhee.
Jan Thomasz.
Reyer Pauw.
Pieter van Neck Pietersz.
Willem Pietersz Hooft.
Pieter Dircxz Hasselaer.
Gerrijt Claesz Vloeswijck.

Thresoriers.

Jan Claes Boelensz.
Roelof Egbertsz.

Thresoriers extraordinaris.

Jacob Jansz Vinck.
Elbert Cornelisz.

Weesmeest.

Cornelis Florisz van Teplinghen.
Claes Fransz Oetgens.
Cornelis Pietersz Hooft.

Anno 1596.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt

Peter Strijcker.

Burgerm.

Barthelt Cromhout.
Jan Claes Boelensz.
Cornelis Pietersz Hooft.
Jan de Vry Egbertsz.

Schepenen.

Jan Verhee Cornelisz.
Reyer Pauw Adriaensz.
Pieter Willemsz Oriendt.
Lourens Jacobsz.
Cornelis Benning Jansz.
Henrick Hudde Arentsz.
Jacob Jansz Vinck.
Cornelis Joris.
Doct. Dirck Bas.

Th resoriers

Balthazar Appelman.
Jacob Boelenz.

Thresoriers extraordinaris.

Gerrijt Jacob Witsen.
Albert Cornelisz.

Weesmeest.

Mr. Willem Bardensz.
Cornelis van Teplingen.
Claes Frans Oetgens.

Anno 1597

Schout.

Willem vander Does.

Substituyt.

Peter Strijcker.

Burgerm.

Cornelis Pietersz Hooft.
Mr. Willem Bardens.
Cornelis van Teplinghen.
Pieter Boom.

Schepenen.

Cornelis Benninck.
Jacob Gerrijtsz Hoing.
Gerrijt Jacob Witsz.
Jan Thomasz.
Gerrijt Bicker.
Pieter van Neck.
Pieter Dircxz Hasselaer.
Doct. Sebastiaen Egbertsz.
Joris Jorisz.

Thresoriers.

Jacob Boelensz.
Roelof Egbertsz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Elbert Cornelisz.

Wees

Weeſmeeſt.

Claes Fransz.
Jan Claes Boelensz.
Balthazar Appelman.

Anno 1598.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Strijcker.

Burgerm.

Pieter Boom.
Claes Fransz Oetgens
Jacob Boelensz.
Jan de Wrp Egbertsz.

Schepenen.

Gerrijt Jacob Witsz.
Doct. Sebastiaen Egbertsz.
Reynier Pauw Adriaensz.
Willem Pietersz Hooft.
Cornelis Jorisz.
Mr. Dirck Bas.
Jan Claes Reynersz.
Harmā Gijsbertsz vande Pol
Jacob Dircxz Graef.

Threſoriers.

Cornelis Florisz van Teplinghen.
Jan Claes Boelensz.

Threſoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Pieter Bas.

Weeſmeeſt.

Balthazar Appelman.
Cornelis Pietersz Hooft.
Pieter van Neck.

Reken-meeſters.

Harman Rodenberch.
Frans Henricxz Oetgens.

Aſſeurantie Meeſters.

Gerrit Bicker.

Frans Henricxz Oetgens.
Jelis Jansz Valckenier.

Anno 1599.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Strijcker.

Burgerm.

Jacob Boelensz.
Mr. Willem Bardensz.
Jan Claes Boelisz.
Frans Hendricxz Oetgens.

Schepenen.

Reynier Pauw Adriaensz.
D. Dirck Bas.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Claes Symonsz Heemskerc.
Lourens Jacobsz.
Jacob Gerrijtsz Hoing.
Joris Jorisz.
Pieter Thijsz.
D. Sibrant Appelman.

Threſoriers.

Cornelis Florisz van Teplinghen.
Roelof Egbertsz.

Threſoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Pieter Bas.

Weeſmeeſt.

Balthazar Appelman.
Claes Frans Oetgens.
Pieter van Neck.

Reken-meeſters.

Jan de Wrp Egbertsz.
Harman Rodenburch.

Aſſeurantie Meeſters.

Gerrijt Bicker.

Jelis Jansz Valckenier.
Willem Pietersz Hooft.

Anno 1600.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Serijcker.

Burgerm.

Jan Claes Boelisz.
Pieter Boom.
Balthazar Appelman.
Barthelt Cromhout.

Schepenen.

Jan Jacobsz Huydecooper.
Jacob Gerrijtsz Hoing.
Pieter Willemsz Vriendt.
Gerrit Jacob Witsz.
Pieter van Neck.
D. Sebastiaen Egbertsz.
Herman vander Pol.
Roelof Egbertsz.
D. Pieter Schaep.

Threſoriers.

Jan de Wrp.
Gerrit Bicker.

Threſoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Joris Jorisz.

Weeſmeeſt.

Claes Fransz.
Mr. Willem Bardesen.
Cornelis Florisz.

Reken-meeſters.

Harman Rodenburch d'oude
Frans Henricxz Oetgens.

Aſſeurantie Meeſters.

Jelis Jansz Valckenier.
Willem Pietersz Hooft.
Jan Henricxz Oetgens.

Doctor Nicasius Sylla nae dat hy veel jaeren deser stadt *Pensionaris*, eñ ooc in verscheyden ambassaetschappen gebruyct is gheweest, is in dit jaer 1600 overledẽ; eñ in zijn plaetse quam *Doctor Albert de Veer.*

Anno 1601.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Barthelt Cromhout.
Mr. Willem Bardesen sterf
Cornelis Benning daer voor
Cornelis Pietersz Hooft.
Jan de Vry Egbertsz.

Schepenen.

D. Sebastiaen Egbertsz.
Harman Gÿsbertsz van Pol
Jan Thomasz.
Reynier Adriaensz Pauw.
Ysbrant Ben.
D. Dirck Bas.
Joris Jorisz.
D. Sibrant Appelman.
Jonas Witsz.

Thresoriers.

Gerrit Bicker.
Balthazar Appelman.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Albert Cornelisz.

Weesmeest.

Claes Fransz.
Cornelis Florisz van Teylinghen.
Pieter Boom.

Rekenmeest.

Harman Rodenburch d'Oude.
Frans Henricxz Oetgens.

Asseurantie meest.

Willem Pietersz Hooft.
Jan Hendricxz Oetgens.
Cornelis Jansz Valckenier.
Adriaen Pietersz Raep.

Anno 1602.

Schout.

Willem vander Does.

Substituyt

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Cornelis Pietersz Hooft.
Cornelis Florisz van Teylinghen.
Pieter Boom.
Claes Fransz.

Schepenen.

Reynier Adriaensz Pauw.
D. Dirck Bas.
Jan Jacobsz Huydecooper.
Pieter Willemsz Vriendt.
Gerrÿt Jacob Witsz.
Pieter Dircxz Hasselaer.
Jacob Graeff.
D. Pietersz Schaep.
D. Hans ten Grootenhuys.

Thresoriers.

Gerrit Bicker.
Jan de Vry Egbertsz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Albert Cornelisz.

Weesmeest.

Barthelt Cromhout.
Cornelis Benning.
Roelof Egbertsz.

Rekenmeest.

Harman Rodenburch d'Oude.
Claes Symonsz Heemskerc

Asseurantie meest.

Jan Henricxz Oetgens.
Cornelis Jansz Valckenier.
Adriaen Pietersz Raep.

Anno 1603.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Pieter Boom.
Barthelt Cromhout.
Jan de Vry Egbertsz.
Gerrÿt Bicker.

Schepenen.

Gerrÿt Jacob Witsz.
Jacob Dircxz Graeff.
Jan Thomasz.
Ysbrant Ben.
D. Sebastiaen Egbertsz.
Joris Jorisz.
Harman van de Pol.
Jacob Egbertsz.
Mr. Volckaert Overlander.

Thresoriers.

Reynier Pauw.
Jonas Witsz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Henrick Pietersz Schrÿver.

Weesmeest.

Roeloff Egbertsz.
Cornelis Florisz van Teylinghen.
Jan Claes Boelisz.

Rekenmeest.

Harman Rodenburch.

Aſſeurantie meeſters.

Jan Henricx Oetgens.
Cornelis Janſz Valckenier.
Adriaen Pieterſz Raep.

Anno 1604.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Jan de Vry Egbertſz.
Cornelis Floriſz van Tey-lingen.
Cornelis Pieterſz Hooft.
Frans Henricxz Oetgens.

Schepenen.

D. Sebaſtiaen Egbertſz.
Harman Gÿſbertſz vande Pol.
Jan Jacobſz Huydecooper.
Pieter Willemſz Vriendt.
Jacob Gerritſz Hoing.
Pieter Dircxz Haſſelaer.
D. Dirck Bas.
Jonas Witſz.
Louwens Janſz Spieghel.

Threſoriers.

Gerrit Bicker.
Reynier Pauw.

Threſoriers extraord.

Jacob Janſz Vinck.
Henrick Pieterſz Schrÿver.

Weeſmeeſt.

Roeloff Egbertſz.
Jan Claes Boelenſz.
Claes Franſz.

Rekenmeeſt.

Harman Rodenburch d'Oude.

Joris Joriſz.

Aſſeurantie meeſters.

Jan Hendricx Oetgens.
Cornelis Janſz Valckenier.
Adriaen Pieterſz Raep.

Anno 1605.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Cornelis Pieterſz Hooft.
Pieter Boom.
Barthelt Cromhout.
Reynier Adriaenſz Pauw.

Schepenen.

Jan Jacobſz. Huydecooper.
Jacob Gerrÿtſz Hoing.
Gerrÿt Jacob Witſz.
Jan Thomaſz.
Joris Joriſz.
Jacob Dircxſz Graeff.
D. Hans ten Grootenhuys.
Mr. Volckert Overlander.
Pieter de Vlaming.

Threſoriers.

Roeloff Egbertſz.
Jonas Witſz.

Threſoriers extraordinaris.

Jacob Janſz Vinck.
Henrick Pieterſz Schrÿver.

Rekenmeeſt.

Harman Rodenburch.
Frans Henricx Oetgens.

Weeſmeeſt.

Claes Franſz.

Jan de Vry Egbertſz.
Jan Pieterſz Reael.

Aſſeurantie Meeſters.

Jan Henricx Oetgens.
Cornelis Janſz Valckenier.
Adriaen Pieterſz Raep.

Anno 1606.

Schout.

Willem vander Does.

Subſtituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Pieter Boom.
Jacob Boelenſz.
Jan de Vry Egbertſz.
D. Sebaſtiaen Egbertz.

Schepenen.

Jacob Dircx Graeff.
M. Volckaert Overlander.
Pieter Dircx Haſſelaer.
D. Dirck Bas.
Harman Gÿſbertſz vande Pol.
Jonas Witſz.
Lourens Janſz Spieghel.
Gerrÿt Dircx.
D. Dominicus Heemſkerck.

Threſoriers.

Gerrÿt Jacob Witſz.
D. Jan ten Grootenhuys.

Threſoriers extraordinaris.

Jacob Janſz Vinck.
Henrick Pieterſz Schrÿver.

Weeſmeeſt.

Claes Franſz.
Cornelis Pieterſz Hooft.
Jan Pieterſz Reael.

Asseurantie Meesters.

Jan Hendricx; Oetgens.
Cornelis Jansz Valckenier.
Adriaen Pietersz Raep.

Reken-meesters.

Joris Jorisz.
Pieter de Vlaming.

Anno 1607.

In dit Iaer dẽ 24 April is gemaeckt een bestant, ofte opschorsinge van Wapenẽ voor 8 maenden, om daer en tusschẽ met de Erts-hertoch eñ de gheunieerde landen te handelẽ van een vaste vrede ofte bestant vã veel Iaren.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Pieter Strijcker.

Burgerm.

Jacob Boelisz.
Cornelis Pietersz Hooft.
Frans Hendricx; Oetgens.
Cornelis Benning.

Schepenen.

D. Dirck Bas.
Herman Gijsbertsz vãdePol
Jan Jacobsz Huydecooper.
Jacob Gerritsz Hoing.
Jan Thomasz.
Joris Jorisz.
D. Jan ten Grootenhuys.
Roetert Ernst.
Jacob Poppen.

Thresoriers.

Roeloff Egbertsz.
Gerrijt Jacob Witsz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Henrick Pietersz Schrijver.

Weesmeest.

Claes Fransz.
Jan Pietersz Reael.
Jan de Vry Egbertsz.

Asseurantie Meesters.

Cornelis Jansz Valckenier.
Adriaen Pietersz Raep.
Gerrijt Dircxz.

Reken-meesters.

D. Sebastiaen Egbertsz.
Pieter de Vlaming.

Anno 1608.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Peter Strijcker.

Burgerm.

Cornelis Pietersz Hooft.
Pieter Boom.
Claes Fransz.
D. Sebastiaen Egbertsz.

Schepenen.

Jan Thomasz.
D. Jan ten Grootenhuys.
Pieter Dircxz Hasselaer.
Ysbrant Ben.
Jacob Graeff.
Roelof Egbertsz.
Jonas Witsz.
Lourens Jansz Spieghel.
Dirck de Vlamingh.

Thresoriers.

Gerrit Jacob Witsz.
Joris Jorisz.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Hendrick Pietersz Schrijver.

Weesmeest.

Jan Pietersz Reael.
Jan de Vry Egbertsz.
Frans Hendricxz Oetgens.

Reken-meesters.

Cornelis Benning.
Pieter de Vlaming.

Asseurantie Meesters.

Cornelis Jansz Valckenier.
Adriaen Pietersz Raep.
Gerrijt Dircxz.

In dit Iaer is het bestandt boven verhaelt, verlenght tot het eynde des selvẽ jaers: ende zijn alsoo den eersten Februarij van wegẽ de Erts-Hertogen Albertus ende Isabella in den Haghe ghecomen *Ambrosius Spinola*, *Richardot*, *Verreycken*, *Pater Ney*, ende *Mancicidor*, om met de Heeren Staten der Vereenichde landẽ te handelen; dan also sy niet conden accorderẽ, zijn sy in dẽ Herfst des selven jaers, weder uyt den Hage vertrocken: ende is ten langen lestẽ door intervẽtie der Conincklicke Gesanten vã Vrancrijck ende Engelandt gemaeckt, datmen int volgende jaer 1609, tot Conclusie der saecken gecomẽ sy tot Antwerpen;

werpen; ende is alſo beraemt een Treves ofte beſtandt van 12 Iaren: de welcke vercondicht is den 9 Aprilis, anno 1609 voorſeyt, als doen de Oorloge onſtaen in deſe Nederlāden anno 1566, geduert hadde by de veertich jaren.

Anno 1609.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Pieter Strÿcker.

Burgerm.

Claes Franſz.
Jacob Boeliſz.
Reynier Pauw.
Gerrÿt Jacob Witſz.

Schepenen.

Pieter Dircxz Haſſelaer.
Roelof Egbertſz
Mr. Volckaert Overlander.
Gerrit Dircxz.
D. Dominicus Heemſkerc.
Jacob Poppen.
Jan Pieterſz de Wit.
Jacob van Neck.
Pieter Janſz Reael.

Threſoriers.

Joris Joriſz.
D. Jan ten Grootenhuys.

Threſoriers extraord.

Jacob Janſz Vinck.
Henrick Pieterſz Schrÿver.

Weesmeeſt.

Jan Pieterſz Reael.
Harman vande Pol.
Cornelis Benning.

Reken-meeſters.

Pieter de Vlaming.
Jan Jacobſz Huydecooper.

Aſſeurantie Meeſters.

Cornelis Janſz Valckenier.
Adriaen Pieterſz Raep.
Jonas Witſz.

Wiſſel Banck.

Frans Hendricxz Oetgens.
D. Dirck Bas.
Dirck de Vlaming.

Anno 1610.

Schout.

Willem vander Does.

Subſtituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Jacob Boeliſz.
Cornelis Pieterſz Hooft.
Cornelis Benning.
D. Dirck Bas.

Schepenen.

M. Volckaert Overlander.
Gerrÿt Dircx.
Jacob Gerrÿtſz Hoing.
Jan Thomaſz.
Jonas Witſz.
D. Jan ten Grootenhuys.
Lourens Janſz Spieghel.
Jacob Bicker.
Abraham Boom.

Threſoriers.

Reynier Adriaenſz Pauw.
Joris Joriſz

Threſoriers extraordinaris.

Jacob Janſz Vinck.
Henrick Pieterſz Schrÿver.

Weesmeeſt.

Jan Pieterſz Reael.
Harman vande Pol.
Jacob Dircxſz Graeff.

Aſſeurantie meeſters.

Adriaen Pieterſz Raep.
Cornelis Janſz Valckenier.
Jacob Poppe.

Rekenmeeſt.

Pieter de Vlaming.
Jan Jacobſz Huydecooper.

Overſte vande Wiſſel Banck.

Frans Hendricx Oetgens.
Gerrÿt Jacob Witſz.
Dirck de Vlaming.

Penſionaris.

Doctor Albert de Veer.

Secretariſen.

Mr. Jacob vander Does.
Jacob de Haen.
Salomon Henricx.
Gerrit Roſenboom.
Barent Janſz.

Anno 1611.

Schout.

Willem Verdoes.

Subſtituyt.

Peter Strÿcker.

Burgerm.

Cornelis Benninck.
Frans Hendricxſz Oetgens.
Reynier Pauw.
Roeloff Egbertſz.

Schepenen.

Jacob Gerritſz Hoing.
Jonas Witſz.
Pieter Haſſelaer.
Herman vande Pol.
Jacob Graef
Pieter Mathÿſſen.
Dirck de Vlaming.
Jan Pieterſz de Wit.
Jan Gÿſbertſz.

Thresoriers.

Joris Jorisz.
D. Jan ten Grootenhuys.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Henrick Pietersz Schrijver.

Weesmeest.

Jan Pietersz Reael.
Cornelis Pietersz Hooft.
Pieter de Vlaming.

Asseurantie meesters.

Jacob Poppe.
Adriaen Pietersz Raep.
Cornelis Jansz Valckenier.

Rekenmeest.

Jan Jacobsz Huydecooper.
Jan Pietersz Reael.

Overste vande Wissel Banck.

Gerrijt Jacob Witsz.
D. Dirck Bas.
Lourens Jansz Spieghel.

In dit Iaer zijn deser stede gecoren dese navolgende personen, om recht te houden over de cleyne saecken.

Cleyne banck.

Jan Thomasz.
Jacob Backer.
Jan Willemsz Boomgaert.
Anthonis Oetgens.

Pensionaris.

Doctor Albert de Veer nae dat hy veel jaeren het *Pensionarischap* bedient hadde, eñ in verscheydẽ *Ambassaetschappen* versõden is geweest, zijnde in Engelãt vã zijn *Majesteyt van groot Britannien* tot *Ridder* geslaghen, is in dit jaer tot *Raedtsheere* vãden Hooghen Rade inden Hage beroepen, eñ quam in zijn plaetse *D. Adriaen Pauw.*

Anno 1612.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Peter Strijcker.

Burgerm.

Frans Hendricxsz Oetgens.
Jacob Boelensz.
Jan Pietersz Reael.
Gerrit Jacob Witsz.

Schepenen.

Pieter Hasselaer.
Dirck de Vlamingh.
Joris Jorisz.
Lourens Jansz Spieghel.
Roetert Ernst.
Jacob Poppen.
Jacob van Neck.
Adriaen Pietersz Raep.
Frederick de Vry.

Thresoriers.

Jan Jacobsz Huydecooper.
D. Jan ten Grootenhuys.

Thresoriers extraordinaris.

Jacob Jansz Vinck.
Hendrick Pietersz Schrijver

Weesmeest.

Cornelis Pietersz Hooft.
Pieter de Vlaming.
Jan Pietersz de Wit.

Asseurantie meesters.

Geurt Dircxsz.
Pieter Jansz Riael.
Cornelis Jansz Valckenier.

Wisselbanck.

Reynier Pauw.
Roelof Egbertsz.
Jacob de Graef.

Cleyne banck.

Jan Thomasz.
Herman vande Pol.
Jacob Backer.
Anthonis Oetgens.

Rekenmeest.

D. Volcard Overlander.
Abraham Boom.

Anno 1613.

Schout.

Willem vander Does.

Substituyt.

Pieter Strijcker.

Burgerm.

Gerrit Jacob Witsz.
Barthelt Cromhout.
Cornelis Benning.
Jacob Graef Dircxsz.

Schepenen.

Joris Jorisz.
Jacob Poppen.
Jacob Gerritsz Hoing.
Jan Thomassz.
Ysbrant Ben.

D. Jan

D. Jan ten Grootenhuys.
D. Volcard Overlander.
Pieter de Vlaming.
Abraham Boom.

Thresoriers.

D. Sebastiaen Egbertsz.
Jan Jacobsz Huydecooper.

Thresoriers extraord.

Jacob Jansz Vinck.
Hendrick Schrijver.

Weesmeest.

Cornelis Pietersz Hooft.
Jan Pietersz Reael.
Jan de Wit.

Wissel banck.

Jacob Roelensz.
Reynier Pauw.
Roelof Egbertsz.

Cleyne banck.

Herman vander Pol.
Jonas Witsz.
Jacob Backer.
Anthonis Oetgens.

Asseurantie meesters.

Geurt Dircxsz.
Pieter Jansz Reael.
Cornelis Jansz Valckenier.

Rekenmeest.

Lourens Jansz Spieghel.
Roetert Ernst.

Pensionaris.

Adriaen Pauw Reyniersz.

Anno 1614.

Schout.

Willem Verdoes.

Substituyt.

Peter Strijcker.

In dit Iaer zijn noch twee andere *Substituyten* by de voorgaende ghevoecht:

Arent Elbertsz Haen.
Pieter Jansz Vlasvat.

Burgerm.

Barthelt Cromhout.
Jacob Boelesen.
Reynier Pauw.
Roelof Egbertsz.

Schepenen.

Jacob Gerritsz Hoing.
Jan ten Grootenhuys.
Harman vander Pol.
Rutert Ernst.
Dirck de Vlaming.
Jacob Backer.
Jan Gijsbertsz.
Adriaen Pietersz Raep.
Antony Oetgens.

Thresoriers.

D. Sebastiaen Egbertsz.
Jan Jacobsz Huydecooper.

Thresoriers extraordinaris.

Jacob Jansz Vinck.
Henrick Pietersz Schrijver.

Weesmeest.

Jan Pietersz Reael.
Jan Pietersz de Wit.
Pieter de Vlaming.

Reken-Meesters.

Laurens Jansz Spieghel.
Jacob van Neck.

Commissarissen vande Asseurantie Camer.

Geurt Dircksz Boeningen.
Cornelis Jansz Valckenier.
Pieter Jansz Reael.

Commissarissen vande Wisselbanck.

Cornelis Pietersz Hooft.
Cornelis Benning.
Jacob Graeff.

Cleyne Banck.

Jan Thomasz.
Pieter Dircxsz Hasselaer.
Pieter Mathijsz.
D. Andries Bicker.

Pensionaris.

Adriaen Pauw Reyniersz.

Commissarissen vande Banck van leeninghe.

Frans Henrick Oetgens.
Jonas Witsz.

Dese *Banck van Leeninge* is eerst dit jaer ingestelt, waer van de *Ordonnantie* ende *Willekeure* hier nae sal volghen.

Alsoo is hier verclaert t'vervolgh der Burgermeesteren ende des gantschen Magistraets vanden jaere 1413/ tot den teghenwoordighen jaere 1614. Een dinck hier en tusschen moet noch vermaent oft veel eer gherepeteert zijn/ dat hier te voren t'zijner plaetse verhaelt is/ dat inde Autheur sonder naem/ die wy stracx hier nae sullen stellen/ ghelesen wort: naemelick dat Ian Notaert, Schout der stadt ghenoemt werdt/ int jaere 1404. Welcken tijt negen jaer voor dien tijdt gaet daer wy dit Register van begonnen hebben.

Van

Van de Baelieu.

MOet voorts alhier totbesluyt der Magistraten niet verswegen werdē/dat de naestliggende Dorpen een Balieu hebben/die den gerechte der stadt met eede verplicht is/ vande welcke inde Handtvesten der stadt te sien staet. Onder anderen vinde ick dese twee puncten/die wy hier onder stellen wt seker Handtveste by Albert Hertoch van Beyeren/Ruart ende daernae Grave van Hollandt/ghegheven den ghemeene lande van Goylant ende Amstel/van welcke het eerste is vanden Balieu te eeden ende luyt aldus: Sal de Baelieu die nu is,ofte namaels wesen sal,eer hy yet berecht indeBalieuschap ten Heylighen sweeren, tot Amsterdam voor het gherechte,ende voor twee des gherechts luyden van elcker Stede ofte Dorpe, binnen onsen lande voorschrevē,alle dese voorschreven punćten,ende recht te houden,eñ te doen houdē,endē dien eedt sal hem staven die outste vanden Rade van Amsterdam &c. Het ander betreft landt vonnissen te haelen tot Amsterdam/ende luyt alſo van woorde tot woorde: Voorts so en salmen geen vonnissen beroepen, in gheenen Dorpen in onsen lande voorschreven: maer waer eenich man vander eene partye die dat Vonnisse aenginghe ende des begheerde, soo souden de Schepenen dat Vonnisse halen tot Amsterdam op der ghener costen, die inden onrechte beviele, ende soo wes die Schepenen van Amsterdā voor recht wtgaven dat soude voortgaen.

ORDONNANTIE
ENDE
Willekeure/nopende het Huys van Leeninghe.

Ghecundicht den 25 April. Anno 1614.

ALsoo mijne Heeren vanden Gerechte deser Stede/hoe langer hoe meer/deur menichvuldighe clachten der Inwoonderen/der voorsz. Stede/zijn onderbindende vele quade practijcken / die by eenighe int beleenen vande Panden worden gepleecht: So ist dat mijne voornoemde Heeren/met voorgaende advijs vande Heeren XXXVI. Raden/deser Stede / tot soulagement der Armen/ende weeringe van alle andere onbehoorlicke woeckerijen/hebben opgerecht een Huys van Leeninge/daer inne de Gecommitteerdens alle wercke daeghen van smorghens te acht uren/tot elf uren / ende des naemiddaechs van twee uren tot vijf uren sullen verschijnen/om te beleenen alle Panden / die aldaer ghebracht ende ghelevert sullen werden.

I.

Van alle Panden minder als hondert gulden bedraghende / sullen de Ghecommitteerdens ontfanghen ter weecke van elcke gulden een Penninck.

II.

Van Panden van hondert gulden tot vier hondert vijf ende t'seventich guldens bedragende/van elcke hondert guldens ter loopender Maendt seſthien stuyvers.

III.

Ende van alle andere Panden vijfhondert gulden ende meer bedraghende/sullen de voornoemde Ghecommitteerdens/van hondert guldens voor anderhalve loopende Maendt/ghenieten een gulden.

IV.

Welverstaende dat tot allen tijden/soo wanneer d'Eygenaer zijn Panden sal willen lossen / in sulcken ghevalle de Weeck/ Maent/ende ses Weecken sullen zijn verscheenen/daer inne de Panden zijn vervallen.

V.

De Stadt sal voor alle Panden inde handen vande Ghecommitteerdens ghebracht

bracht zijnde / responderen / ende de selve aenden genen die haer Leen-cedulen zijn vertHoonende (midts betalende de geleende Hooft-penninghen / met den verschenen interesse) moetẽ restitueren / sonder eenich opsicht te nemen / of zy de Eyghenaers zijn vande voorsz goederen / ofte niet / ten waere claerlick bleeck van quader trouwen / in welcken ghevalle alle gestolen ende andere betroude goederen / (betalende de geleende penninghen / metten verschenen interesse) aende Eyghenaers / sullen worden gerestitueert / midts stellende cautie tot contentement vande voornoemde Gecommitteerdens.

VI.

Ende oft ghebeurde (t'welck Godt verhoede) dat de Panden int voorsz Huys van Leeninghe verset / deur brandt / ofte andere extraordinaris ongheval quaemen te verongheluckẽn / sullen in sulcken gevalle alle Eyghenaers hare panden / ende de Stadt hare Penninghen daer opgheleent / moeten verliesen / sonder dat nochtans de Stadt tot restitutie der Panden / noch de Eyghenaer tot restitutie der penninghen sal zijn ghehouden.

VII.

Ordonneren voorts mijne voornoemde Heeren dat alle Panden int voorsz Huys van Leeninghe ghebracht / ende aldaer een Jaer ende ses Weecken gheleghen hebbende / sonder de verscheenen interesse betaelt / ende met de Ghecommitteerdens wederom veraccordeert te hebbẽ / sullen zijn verstaen ende in commissum vervallẽ wesen / ende ses weecken daerna in openbaer vendue moeten vercoft worden / blijvende altijt t'suyver overschot tot proffijt vande Eyghenaers.

VIII.

Dat yemandt / t'zy deur onachtsaemheydt ofte eenighe andere inconvenienten / occupatien ofte beletselen / hoedanighe de selve souden mogen wesen / zijne overschietende Penningen binnen den tijdt van drie Jaeren nae de vercoopinghe versuymde te lichten / sal in sulcken gevalle t'restant verbeurt / ende de Penninghen tot profijt der Armen aengheleydt / ende besteet worden / sonder dat d'Eyghenaers der Penningen tot eenighen tijden sullen mogen reclameren / ofte dat d'opsienders der Armen tot restitutie van dien sullen zijn ghehouden.

IX.

Verbieden voorts allen ende een yeghelick / eenighe Panden hoogher als teghens den Penninck sesthien te betalen, t'zy t'selve deur treckinghe van Wissel-brieven / ofte eenighe andere practijcken / vereeringe / provisie / ofte eenighe andere onbehoorlicke middelen / hoedanich de selve souden moghen wesen / werde ghedaen / Op pene dat de bedonghen vereeringhe / provisie / ende alle andere meerdere interesse aenden Eyghenaers gherestitueert / ende de Contraventeurs daer en boven ghecondemneert sullen worden / in een boete van thien ten hondert.

X.

Interdicerende alle Maeckelaers eenighe partijen van goederen / die met ghelde beswaert / beleent / ofte ten onderpant ghestelt worden / den Cooplupdẽ / ofte anderen aen te draghen / ofte oock hooger als tegen den Penninck sesthien te sluyten / Op pene van suspensie / ofte privatie van haer Officie / tot discretie vanden Gherechte.

Ende was onderteyckent

I. de Haen.

Volcht nu den Autheur die wy boven dickwils hebben aenghewesen,

Y y Cor-

Tot den Leser.

WIE d'Autheur van dese naestvolgende Beschrijvinghe zy, can ick niet seggen. Van zijn outheyt ende wanneer hy dit gheschreven soude hebben, can lichtelic daer wt verstaen werden, dat hy seyt dat het Carthuser Clooster hondert jaren voor zijn tijt, van Albert Hertoch van Beyeren, ende Graeff van Hollandt gesticht is. Soo dat wy houden, dewijle Albert ontrent het jaer 1393 dit Clooster heeft laten funderen, dat hy gheleeft ende dit gheschreven sal hebben ontrent het jaer 1500. Ende achten dat hy't eerst in Latijn gheschreven heeft, ende dat wat breeder ende wijtloopigher, gelijck te sien is wt onse Latijnsche Historie ende Beschrijvinghe deser selver stadt; alwaer wy dit boecxken alsoo wijtloopich oock achter by gevoecht hebbé: want daer eerst een corte beschrijvinge voorgaet van Hollandt, ende daer nae volcht een protract ofte summarisse aenteyckeninghe vande principaelste Steden; ende comt soo ten lesten tot zijn propoost ende beschrijvinge der Stadt selve; also dat hier in dit Nederduytsche voornementlic t'leste ghestelt ende als wtgetrocken is, dat is t'gene de Stadt Amsterdam eyghentlick ende alleen betreft. Wie ooc dese oversettinge gedaen heeft, ende offe van den Autheur selve comt can ick insghelijcken niet weten. Hebbet alleen tot onderrichtinghe vande ghestiften ende andere annotatien, die boven op zijn plaetse elck ghestelt zijn, hier by willen voegen, ghelijck het my van onsen vrient *M. Iacob Gijsbertsen Notaris*, ter hande ghecomen is: ende sal het den Leser alsoo gelieven ten goede aen te nemen.

EEN

EEN
Corte beschrijvinghe van Amsterdam/ghedaen over hondert Jaer.

AMSTELREDAM hoe wel by nae de Jonckste / is nochtans de vermaerste van alle de steden van Hollandt/ende gaet alle andere te boven in menichte eñ verscheydentheydt van Coophandel ende van Schepen bequaem totter Zeevaert/ mitsgaeders in vermaertheyt ende lof van vroome ende cloecke daden begaen in oorloge te water.

Die Amsterdammers gheneeren hun met allerley soorte van coopmanschap te waeter ende te lande/niet alleen by huys/ maer oock in verscheyden Coninckrijcken ende wtheemsche landẽ ende Provincien/ namentlic Oostwaerts in Pruyssen/ Lijflant/ Denemarcken/(alwaerse sonderlinghe Previlegien ende vryheden hebben) In Wenden/ Sweden/ Noorwegen/ Dietmerschen/ Holtzen/ Oostvrieslant/ ende andere daer aen paelende landen/van ghelijcken Westwaerts/ in Brabandt/ Vlaenderen. Vranckrijck/ Engelandt/Schotlant ende Spaengien: hebbẽ ooc meer als 200 groote Wachtschepen ofte Coopvaerders daer mede sy by nae over gansch Christenrijck vande Midderlantsche Zee af tot die Oost zee toe/met verscheyden waren ende coopmanschappen vaeren ende handelen.

Voorts die Amsterdammers hoe wel datse in arbeyt ende sorchvuldicheydt om winste ende profijt te doen / seer neerstich/ gierich/ende vernuftich zijn/so zijnse nochtans in hunne huyshouden/teeringhe ende leeftocht seer sunich / sober ende gesparich/ oock in cleedinghen ende ghebouw/soo int ghemeen als particulier/slecht/oncostelick ende niet magnific/nochtans zijnse totten armen seer milt ende caritatijf. Ende hebben tot allen tijden hunne Princen ende Lantsheeren seer toeghedaen ende getrouwe gheweest.

Inde oorloghe die de Hollanders mette Zeeuwen inden jare 1441 /drie jaren lanck voerden tegens die van Pruyssen/ Wendẽ/ Silesien/ eñ Holtzen/ heeft die Stadt Amstelredam(hoewel alsdoen de helft minder als nu) alleen meer dan twintich oorlochschepen ghedurende alle den tijt vande oorloge wtghebrocht ende onderhouden/ so veel als alle de andere steden van Hollant ende Zeelandt /te saemen niet en hebben connen wtmaecken / waermede sy hunne vyanden oneyndelicke schaeden toeghevoeght hebben / dickwils hunne groote Vloten met onghelijck minder ghetal van Schepen overwonnen eñ t'ondergebrocht/ waer deur de naem van Amsterdam alsulcken schrick ende vreese oock onder de veerst gelegen landen maeckte/dat veele deselve niet een eenige stadt maer een heel lantschap ofte Provincie alsoo ghenaemt meenden te wesen: eñ over sulcx met haer/ soo int ghemeen als int particulier vrede ende vriendtschap sochten te maecken ende houden. Want Hertoch Philips van Bourgongien Grave van Hollandt / hadde henlieden toeghelaten / alle de vyanden / landen/personen ende goederen/sonder onderscheydt te moghen invaderen/plunderen/ ghevangen nemen/ende wech voeren. Om welcker oorsaecke alsoo sy diversche natien geen weynige schade waren aendoende / hebben sy oock veel vyanden verweckt/ metten welcken sy eyntelick op goede conditien vrede ghemaeckt hebben. Ende alsoo de vrede met die Oostersche Zeesteden/ende diemen noemt vanden Hanze/mitsgaders de Windische Rijcx steden / eñ die Stadt Dantzick in Pruyssen / soo ten eersten niet en conde absolutelick ghetroffen worden/ hebben sy eyntelick daermede een bestant ghemaect van veel jaren/twelck sedert tot diversche reysen verlenght ende ghecontinueert zijnde / tot noch toe onverbrekelick onderhouden is gheweest.

Van dier tijt af / heeft Amsterdam hoewel ondertwijlen door groote schaede ende verlies ter Zee by schipbruecke eñ andersins/borgherlicke twist/ pest ende brandt/ grootelicx geswact zijnde(want eerst 1441 ende daernaer anno 1444 / is het door de meerderen deel afghebrant) wonderbaerlic

 in

in Rijckdom ende Inwoonders toeghenomen.

De voorsz stadt soo langhe die gheweest is onder die Heerlicheydt ende gebiet vanden Heeren van Amstel / was seer cleyn / weynich bewoont / ende dat meest van visschers / dese van weghen seker schaden henlieden onversiens aenghedaen door Graeff Floris den 7 / cregen vanden selven in recompense de vryheydt ende exemptie van alle Tollen in Hollant / Zeelant / ende Vrieslant anno 1277.

Amstelant was alsdoen een leen vande Kercke van Utrecht: maer daer naer anno 1296 die Heere van Amstel Gijsbrecht genaemt / verjaecht zijnde / als mede schuldich inde doot vanden voornoemden Graef Floris / heeft Heer Jan van Zierick / Bisschop van Utrecht / door wiens toedoen de voorsz Grave was omghebrocht / omme tot versoeninghe te comen / het Leen van Amstel ende ooc van Woerden / den Grave van Hollandt moeten overgheven. Ende sedert dier tijdt is die Heerlicheydt van Amstel / ende volghens het Stedeken Amsterdam / totten Graefschappe vā Hollant gevoecht / ende gheincorporeert worden ende ghebleven.

Want int voorsz Jaer 1296 / is de voorsz Graeff Floris omghebrocht gheweest door Gerrit van Velsen Ridder / met hulpe van de voorsz Heer van Amstel / ende Herman van Woerden / also zy hem opter Jacht onder weghen Utrecht verradelick gevangen hebbende: Midts de haestighe toeloop der Hollanders niet en conden wech brengen; Maer de voorsz dootslager Gerrit vā Velsen ghecregen zijnde op't Casteel van Cronenburch / is daernae met groote tormentē ghepijnicht ende omgebrocht worden. Eñ die voorsz Heeren van Amstel ende Woerden zijn metter vlucht ontcommen. Ende alle de ghene diemen wist erghens te crijghen / den voorsz van Velsen / Amstel ende Woerden / van bloede ofte aliantie bestaende / oft van hunne factie wesende / vanden meesten totten minsten / soo wel mans als vrouwen ende kinderen werden omghebracht / ende hunne goederen verbeurt ghemaect.

Naderhant gestorven zijnde Graef Jan des voorsz Graef Floris Soon / is die Heere van Amstel met hulpe vande zijne weder in Amsterdam ghecomen / ende heeft zijn Casteel t'welck neffens de stadt stondt / inghenomen ende begonnen te repareren eñ sterckē: maer door den geweldigen toeloop vande Haerlemmers eñ Waterlanders / heeft hy t'selve moeten verlaeten / ende de vlucht nemen. Ende is alsdoe t'selve Casteel tot inden gront afghebroken ende gerafeert worden: twelck oock sedert noyt weder opghemaeckt is.

Hier na heeft Wilhem de vierde van diē naem / Graeff van Hollandt / aller eerst die van Amsterdam de previlegien ende Rechten ghegheven / daer by zy alnoch geregiert worden. Ende van dien tijt af is Amsterdam begonnen te vermeerderen.

Dese voorsz stadt / ghelijck alle andere van Hollandt / is in voorleden tijden oock seer gheaffligeert geweest / door die factien van Hoecx ende Cabbeljaus / hoe wel de Cabbeljaus doorgaens de sterckste daer in waren.

Anno 1404 / Graef Wilhelm de 6 van diē naem / met groote behēdicheyt tot hem ontboden hebbende Jan Notaert Schout / Amel Jansz Kyser / ende Dierick Symonsz Benninc / notable borgers der selver Stadt eñ principael voorstanders vande Cabbeljaus / heeft de selve corts daer nae van weghen hunne ongehoorsaemheyt op eenen dach sonder hoofden weder thuys ghesonden. Ende zijn alle dry begravē inden ommeganck van het Carthuser Clooster aldaer.

Ten dien tijde heeft geleeft eenen Wilhelm Eggaert van Gendt / Coopman binnen der voorsz Stadt residerende / die in soo groote estime by den voorsz Graef Wilhelm is gheweest / dat hy desselfs Thresorier ende Hofmeester wiert ghemaeckt / eñ wist hem soo te leyden ende gouverneren / dat de Graeff niet en dede buyten zijnen raedt ende advijs: Jae vercreech van hem alles wat hy begheerde. Desē heeft vanden selven Graef voor die van Amstelredā veel schoone previlegien vercreghen / ende men seyt dat noyt eenich Borger ofte Inwoonder deser Stadt profijtelicker noch oock aengenamer is geweest als hy. Ende was van weghen zijne deuchtsaemheydt ende oprechticheyt / den ghemeenten over al ooc seer lieftallich: Ende alsoo de voorsz Graef overmits den grooten staet ende pracht / die hy vanjoncx af was houdende / in swaere schulden was vervallen / oock vele van zijne Domeynen / landen ende Heerlicheden / aen verscheydene vande Ridderschap verfedt / beswaert / ende verpandt hadde / heeft de voorsz Wilhelm Eggaert door zijne cloeckheyt vernuft ende goede regieringhe / soo veel weten te weghe te bringhen / dat de selve Graef in corten tijt / niet alleen van zijne schulden ontlast ende gesuyvert /

ende

ende alle die versette ende verpande landen en goederen gelost en gebrÿt zÿn worden. Maer hem ooc over sulcx op zÿn voordeel gebrocht/dat hy na dien tÿt gehouden wert voor een vande rÿcste en machtichste Princen van Christenrÿck.

Ende alsoo die Ridderschap ende Edelen / desen Wilhem Eggaert wt oorsaecke vande voorsz lossinghe/als oock van wegen zÿne onedelheyt ende gheringhe afcompst grootelicx waeren haetende/ende niet wel conden lÿden/dat hy soo seer vande Grave bemint ende gefavoriseert werde (die hem alreedt over zÿne goede trouwe diensten/ met vier zÿne sonen tot Ridders gemaect/ oock met die Heerlicheydt van Purmerent ende andersins begift hadde) heeft Graef Wilhem sulcx vernemende/soo hy eenmael wt Hollandt soude vertrecken naer Henegouwe / de voorsz zÿne Ridderschap ende andere zÿne Vassalen by hem ontboden hebbende / hemlieden onder anderen voorgehouden/ende gebruyckt dese propoosten. Ick beveleen recommandere u lieden alle mÿnẽ goeden vrient Wilhem Eggaert/en dat ghylieden zÿnen persoon met sodanige sorchfuldicheydt sult waernemen ende bewaeren / dat indien in mÿn afwesen hem eenich ongheluck comme te bejegenen;Jae al waert dat by gevalle een Pan oft Tegel vanden dake op zÿn hooft viele/ende hem krencte/t'selve u lieden sal gheweten worden / ende sal het oock op u lieden verhaelen.

Nae de doot vande voorsz Graef Wilhem anno 1417/heeft de voorsz Wilhem Eggaert gheen half Jaer overleeft.Wandt also hy wt oorsake als voren by dẽ Adel/vã beyde factien seer ghehaet en benÿt was/ heeft vande selve nu die Graeff zÿnen voorstander doot was/verscheyden ontsegbrieven ghecreghen/waer door hy nu out ende swack geworden zÿnde/eyntelick van mismoedicheydt ende hertsweer is ghestorven op't Slot van Purmerent t'welck hy ghesticht hadde; ende is tot Amsterdam ghebrocht/ende aldaer seer heerlick begraven worde/in onse Vrouwe Kercke(die hy selfs voor de meerderen deel gefondeert hadde) aende Zuytzÿde neffens het Choor. Welcke voorsz Kercke overmits desselfs ontÿdighe doot / ende de partialiteyten cort daer nae opghestaen / niet en heeft tot alsulcke perfectie ghebrocht ende opghebouwt connen worden / als van aenbegin begrepen was/t'welck soude hebben gheweest:naer het patroon ofte model vande Hoostkercke van Amiens in Picardie.

Nae de doot vande voorsz Graef Wilhem/hebben die Cabeljausche met gewelt van wapenen / die vande Hoecxsche partÿe hunne vyandẽ wter voorsz stadt gedreven/ als wanneer die van Haerlem in wederwraecke / alle die Cabbeljaus hebben wtghejaecht. Ende hebben die Cabbeljaus het regiment vande Stadt Amsterdam weder inghenomen / ende behouden totten jare 1442 / wanneer Hertoch Philips van Bourgongien/ alsdoe Graef van Hollandt treckende buyten slants/ende t'gouvernement van zÿne landen zÿner huysvrouwe Isabella bevolẽ hebbende/die vande Hoecxsche partÿe niet connende lÿden dat hun t'regiment vande stadt so langen tÿt onttrocken had gheweest / hebben door intercessie ende toedoen van der voorsz Hertoginnens principael Hovelinghen/en ooc mits gifte van eene groote sõme gelts/ t'regiment weder aen hun vercregen/ende gheroepen hebbende tot hunner hulpe den Heer van Brederode ende zÿnen broeder/ naemaels ghecoren Bisschop van Utrecht/ met meer andere van hunne factie/hebben by nachte enversiens in der voorsz Stadt ingelaeten zÿnde/hunne vyanden als daer op niet verdacht overvallen / ende met gewelt daer wt ghedreven / ende t'regiment weder nae hun ghenomen/ ende behouden totten jaere 1443 / als wanneer de voorsz Hertoghe weder int lant ghecomen zÿnde ende qualick nemende t'gene binnen Amsterdam gheschiet was: Is ghewapender handt derwaerts ghetrocken/en de voorsz Gheweldenaers daer wtdryvende en den sommighen vande Rÿcxsten groote boeten afnemende/heeft die Ballingen vande Cabeljausche partÿe daer weder in gebrocht op Sinte Lÿsbetten dach / welcken dach zy alnoch tot een hueghenis met een onderlinge vreucht ende maeltÿden zÿn vierende. Maer inden jaere 1446/by wÿsen Rade des voorsz Hertoghs Philips achterlatende alle partialiteytẽ zÿn die van dander factie allenskens mede totte regeringe vande Stadt inghelaten/ende die vriendtschappen onderlinghe met alliantien van houwelicken ende andersins bevesticht/ sulcx dat vã die tÿt af, sonder onderscheyt niet meer eenige facticuse/ maer deuchdelicke en vreetsame persoñẽ tregiment van de stadt bevolen ende vertrout is geweest/ ende soo altÿt in goede vrede ende eenicheydt met malcanderen gheleeft hebben.

Amsterdam is gelegen drie mÿlen van Haerlem/in eene nederighe ende broeachtighe plaets bequaem om Beesten te weyden/

 den/

den / t'landt daer rontomme is des Winterdaechs wel drie mijlen weechs met water bedeckt/behalven aende Oostzijde / die broecklanden wel de derde part corter zijn streckende nae Goeylandt/alwaer gelegen zijn die steden Wesop/Naerden/en Muyen met een Casteel.

Aende noortzijde van Amsterdam over het Tije is Waterlant. Aende Zuytzijde/op vijf mijlen nae Utrecht.

De voorsz Rivière Tije hebbende zijn oorspronck ontrent Beverwijck/twee mijlen van Haerlem/noortwaerts vermenght zijnde met verscheyden waeteren / loopt Zuytwaerts tot Sparendam/ een Dorp gheleghen een mijle van Haerlem/alsoo genaemt vande Rivière Sparn / van Haerlem af wt eenighe binnenwateren tot daer toe loopende / en onder den dijck met verscheyde Sluysen in het Tije vallende/lancx welcken men van Haerlem na Amsterdam is varende/want die van Haerlem/hoewel zy de Zee naerder zijn/te weten op een mijle na/so en connen sy nochtans met Schepen in Zee niet comen / als lancx Amsterdam / ende dat noch niet anders als met Schepen diemen Damloopers/Heuden/en Rhijnschepen noemt: want grooter Schepen en connen gheladen van wegen de ondiepte vande voorsz Rivière/op twee mijlen nae beneden Haerlem niet arriveren. De voorsz. Rivière Tije/van Sparendam aff/ Oostwaerts loopende voorby de Stadt Amsterdam / maeckt daer een seer bequame ende verseker de Reede voor de Schepen / ende voorts neerwaerts vallende ontrent een mijle weechs/vermengt sich met ter Zuyder-zee ende verliest alsoo zijnen naem.

Ende zijn beyde de voorsz Rivière ende de Zuyder-zee seer visch-rijck / ende voornementlick werden daerinne ghevangen/ Haringh veel beter ende soeter van smaeck als die ghene diemen vanght inde Noortzee: Ende wordt genoemt Tije Haring / de welcke zijnde ghedroocht inden roock / in veel ander landen vervoert wordt.

De voorsz Zuyder-zee paelt aende Oost zijde aen Vrieslant / ende eensdeels aen Overijssel/aende Zuytzijde aen Gelderlant/ Stifft van Utrecht/Drent en Goeylandt/ ende aende West-zijde aen Noordtholl ant.

Voorts soo is de Stadt Amsterdam/ by nae ghelijck Venetien wt morasschen met grooten costen opghehaelt/ende daerom van natuere ende gheleghentheyt seer sterck; Ende heeft den gront soo weeck ende modderich/dat de Kercken ende by na alle de huysen en ander edificien / mitsgaders oock des stadts mueren / niet als op afgehouwen troncken van boomen ofte houte palen inde aerde gheslaghen/en connen gefondeert worden/t'welck ghe schiet in deser manieren. Eerst die aerde ses ofte acht voeten diep wtghegraven zijnde / werden daerinne ghelept twee balcken na de lengde vande muer diemen wil funderen van malcanderen verscheyden / na de breedde en dicte vande selve muer/welcke balcken met eenige dweershouten vast aen malcanderen geknocht werde / waer tusschen daer nae paelen inngheslaghen ende gheheyt worden van 40 / 50 oft ooc wel van 60 voeten lanck / nae den eysch ende swaerte van t'werck/t'welckmen daer op wil bouwen/ dicht neffens den anderen soo veel alsser tusschen de voorsz. dweershouten moghen ingaen/waer op eyntelick de fondementen vande mueren ende t'werck voorts opghe-ghemaeckt werdt.

Amsterdam is ghewеest onbemuert/ alleen omcinghelt met een diepe graft/tot ten jare 1482 / als wanneer die borghers (mits aenstaende oorloghe) een moet grijpende / die stadt op een jaer tijts voor de meerderen deel met mueren ende schoone toorens omcinghelt hebben / daer toe consent vercregen hebbende van die va Haerlem hunne naebueren/eensdeels wt gratie ende eensdeels met eenige recompense. En daer in volghende jaren hebben zy de reste vande mueren opgemaect met twee poorten/te weten/S. Antheunis ende de Reguliers poort/wtghenomen aen het deel vande Stadt / daer t'water Tije langhs loopt ende met drie lijsten paelen tegens der vyanden aenloop wordt ghesloten.

Voorts so is Amsterdam bycans rondt van gheleghentheydt/vanden Noortoosten totten Zuyden/een weynigh langhwerpigher inden ombanck/sonder de voorsteden soo wijt ende groot/als een cloeck man / in een ure tijts soude conne begaen/met groote ende diepe grachten omcinghelt / behalven aende Noordt-zijde daer't aen Tije streckt.

Amstelredam is ghenoemt vande Rivière Amstel/wt Amstellant door die stadt loopende / ende den Dam ofte Sluys int midden vande selve Stadt ghelegen/door de welcke den Amstel ghelept wordt / ende in het Tije valt ter plaetse genaemt Dammerac /d'welc een Haven oft statie maect/ daermen meer als duysent Schepen can leggen ende berge. De voorsz Rivière Amstel langhs de Zuyt zijde comende inde

voorsz

voorsz Stadt/loopt recht toe recht aen nae den voorsz Dam door welcke vallende in Dammerack int Noorden vermenght sich met het Tye/ende separeert alsoo de Stadt in twee deelen/wesende t'Waeter aende Zuyt-zijde vanden Dam ghenaemt den Amstel/ende aende Noort-zijde den Ammerack.

Het deel vande Stadt aende Oost-zijde wert ghenaemt de oude zijde/ende t'ghene aēde West-zijde de nieuwe zijde/insgelijcx soo heeft elcke zijde zijne besonder Prochie Kercke.

Daer zijn oock vijf houte Brugghen/ waer over men van d'een Prochie in d'ander gaet/twee op den Amstel ende drie op den Ammerack.

Daer zijn boven die/vier groote graften ofte Burghwallen weten Amstel gheleydt/ de welcke insgelijcx vāde Zuyt-zijde noortwaerts langhs twee groote watergangen in Tye loopen/waer van de twee de oude/ ende dander twee de nieuwe zijde doorloopende/wederom elcke zijde drysins verdeelen/alwaer men overgaet met 35 houte Brugghen.

Aende oude zijde is ten eersten de oude Prochie Kercke/de welcke daghelicx door aenghemaeckte Capellen vermeerdert eñ verciert wort/hebbende in sich 33 Outaren met veel costelicke Kercken habijten ende ornamenten/ende eenen tamelicken schoonen ende grooten Kerck Toren/nae de nature eñ ghelegentheyt vande plaets/ heeft oock een Sacrament huysken ofte Cibozie van Silver hooch 7 voeten/met andere cieraeten meer.

Noch is aende selve oude zijde een Clooster vande Minrebroeders observanten.

Noch een Convent van Broeders vande derde ordre van S. Franciscus.

Ende een Clooster vande Cellebroeders.

Itē derthien vrouwe ofte Nonne Cloosters/te weten 5 vande regel van S. Augustijn/ende 6 vande derde regel van S. Franciscus. Item noch een Clooster vande bekeerde Sondaressen.

Ende ten lesten een vande Cellezusters/ die ghelijck de Cellebroeders ghefondeert zijn tot dienste van allerley Krancken eñ namentlick die besmet zijn mette peste.

Aende voorschreven oude zijde is oock een Gasthuys/t'vermaerste van gansch Hollandt/hebbende meer als duysent gulden Jaerelicx incomen/gemaeckt wt twee ander Gasthuysen te weten t'ghene van S. Pieters ende van S. Elisabeth vande nieuwe zijde aldaer overghestet.

Item S. Oloffs Capelle/met noch een ander daer teffens ghemaeckt nae de Capelle van Jherusalem met ons es L. Heeren graff.

Aende selve oude zijde is maer een principael poort/te weten S. Anthonis poort/ behalven den wtganck te waeter in Tye. Buyten dese Poort staet het Godtshuys vande Leprosen.

Indien quartiere werdē dagelicx veelderley groote ende schoone Schepē getimmert.

In dese Oude zijde is ooc de Warmoes straet/alwaer de Cooplupden dagelicx bp den anderen comen.

Daer staen ooc twee Doelē/ofte Schuttershoven/d'een binnen/ende d'ander buyten de mueren.

Item aende nieuwe zijde/de welcke meerder is als de oude zijde/staet de nieuwe Prochie Kercke, te vergheliijcken by de schoonste Kercken van Christenrijc/gefondeert anno 1408/begrijpende in sich 34 seer schoone Outaren/ende alle die Kerckelicke habijten ende ornamenten/wter maten costelick/namentlick een Silver verguldeen Cruys van 26 marck/waer in besloten is een stuck van het waerachtich Cruys onses L. Heerē. Ende een Silvere vergulde Ciborie/oft Sacramēthuyskē vā 32 marc: Noch een Mariebeelt van 32 marc Silvers/ende meer ander cieraeten van Gout ende Silver. Van dese Kercke syn Patronessen onse L. Vrouwe ende S. Catherine/ghelijck vande Oude Kercke de Patronen zijn S. Nicolaes Bisschop ende S. Jan Baptista.

Inde voorsz. Prochie is oock gheleghen de Capelle van het H. Sacrament/alwaer het ter selver plaets miraculeuselick int vier ghevonden/daghelicx veel Miraculen is doende. Welcke voorschreven Capelle anno 1472 op S. Urbaensdach/door onghevai afbrandende/t'voorschreven Sacrament/hoe wel de Ciborie ghesmolten/ ende het zijde cleet daerinne het bewonden was verbrant zijnde/heel ende ongeschent bevonden is. Ende de selve Capelle sedert weder opghemaeckt/ende vermeerdert zijnde/mach nu wel een tamelicke schoone Kercke verstrecken/alwaer daghelicx wt devotie oock van verre landen veel luyden in Pelgrimagie zijn comende/naementlick de gene die ter zee gepericliteert hebben/offerende den H. Sacramente verscheyden schoone gaeven van Goudt ende Silver.

Dit

Die Doorluchtichste Roomsch Coninc Maximiliaen anno 1497 / wesende in S'Grabenhage/bevangen met eene doote-licke siecte/ende belofte doende van het H. Sacrament tot Amsterdam te gaen be-soecken/wierdt terstont ghenesen/derhal-ven hy niet ondanckbaer wesende / corts daer nae om zijne belofte nae te comen/al-daer in persoone is verschenen / offerende eenen gulden Kelck / met Costelicke Mis-cleederen / ende eene water maeten groote Wasse Caersse.

Inde voorsz Capelle staen ses Outa-ren met veel schoone ende costelicke Orna-menten.

Dese Feest ofte vierdach van't voorsz. H. Sacrament van Miracle/werden Ja-relicx ghehouden ende ghecelebreert met eene seer schoone Processie ofte Ommeganc Donderdaechs voor half Meert.

Daer zijn boven dien in dese Prochie vande nieuwe zijde vier vrouwē Cloosters/ d'eerste van S. Augustins ordre/het twee-de vande derde regel van S. Franciscus/ het derde vande Bagijnen/ende het vierde vande t'weede reghel van S. Franciscus/ ghenaemt de Clarissen.

Item onse L. Vrouwen Gasthuys/S. Jacobs Capelle/een Schuttershof ende op de Marckt niet verre vande nieuwe Kerc-ke het Stadthuys/met eē hupschen toorn ende Wuerwerc/ende daer nessens een Ca-pelle met een Gasthuys/noch S. Joris Ca-pelle alwaer voormaels is geweest het Le-prosen huys ende nu veel prebenden zijn voor oude borghers / die aldaer voor eenen redelicken penninck/den montcost connen becomen.

Daer zijn ooc aen dese nieuwe zijde (be-halven den wtganck in Tije) drie principael poorten/waer van d'eerste ghenoemt wort de Carthuser Poort / daer lancx men naer Haerlem gaet / waer buyten staet een seer schoon Carthuser Clooster/voor hondert jaren gefondeert by Hertogh Albrecht van Beyeren Graeff van Hollant/de t'weede is lancx waermen gaet nae Utrecht / buyten welcken staet het Reguliers Hoff/oft Cloo-ster vande ordre van S. Augustijn/by nae van ghelijcke oudtheydt als t'voorsz Car-thuser. Ende de derde poorte is op de Hey-lighe wech / daer lancx men naer Leyden gaet.

Rontomme de voorsz. stadt zijn ooc veel schoone lustighe Tuynen/door de borgers/ met groote costē wten Modder opgehaelt.

Ende alle die voorsteden ofte paeden buytē der stadt/zijn ooc met houte poorten ende schutsels beheyt ende bevrijt / etc.

Het inhout ende begrijp des gantschen wercx/ vervaet in de Boecken en̄ Capittelen als volcht.

Het eerste Boeck.

Requeſte

Het tweede Boeck.

Het derde Boeck.

Eynde der Tafel.

Errata des eersten boecx.

pag.7 Wyck/leest Orck.pag.8 aqua leest aquæ.pag.24 Schouen/ leest Schonen.pag. 16 die wtersche l.ist wtersche.pag.33 geslagē geweest/l.onthooft.pag 34/anno 1400/l.1490 ibid. heylighe saken/l.geestelicke saken.pag.55 Sockwaerder l.Stockwaerder.pag.60. ydel te maeckt/l. ydel te maken.ibid .in bedzoch/leest dooz bedzoch.pag.88 deses tyden/ l.deser tyden.pag.89 der ghewoonte/l.der Barbaren ghewoonte.

Errata des tweeden Boecx.

pag.137 vant huys/leest vant huys op de binnē plaetse.pag.148.stoel van Spaengnen/ l.stael van etc.pag.273.allen was/le.by allen was.pag.279 Rare l. Rara. pag.282.Rantaleo/leest Pantaleo.ibid.soo in hooch/le.van hooch etc.pag.286/het 29.cap.l.27. cap.

Errata des derden Boecx.

pag.288 cortelick verclaert/leest verclaren.pag.289 ryckelyeste per soonen/l. reckelyeste.pag.291/ oock naer gelaten/leest yets naer etc.pag.292/den overgeblen/leest overghebleven.pag.295/over eenige/l. deur eenige.pag.302/te beowingen/ l. bedwingen.pag. 329 gecontinuerte/leest gecontinueert.pag.355/wachtschepen/ l. wrachtschepen.

Eynde des Boecx.

TOT AMSTERDAM,

Ghedruckt by IVDOCVM HONDIVM, woonende inde Calverstraet inden wackeren Hont. ANNO CIↃ IↃC XIV.

A° 1614

1614

